

מספר הזכרונות של רב ליטאי

ה" אלפים ת"קמח — תק"ן לבריאה

פרקים נבחרים

נערכו, נמדדו ונמסרו לרפום על ידי

מנחם מענדל זלאטקין

הוצאת „מחברות" פאריס

מספר הזכרונות
של רב ליטאי

מספר הזכרונות של רב ליטאי

ה' אלפים תיקמה — תק"ן לבריאה

פרקים נבחרים

נערב, נסדרו ונמסרו לדפוס על ידי

מנחם מענדל זלאטקין

הוצאת „מחברות" פאריס

MÉMOIRES
D'UN RABBIN LITHUANIEN
DU XVIIIe SIÈCLE

Pages choisies par M. M. SLATKINE

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

EDITIONS MAHBAROTH — PARIS

Imprimé en France

ב מ ק ו ס ה ק ד מ ה

בדרך מקרה, שאין כאן המקום לספר אותו בפרוטרוט, באה לידי חבילה של כתבים, מעשה ידיו של אחד הרבנים במדינת ליטא, בתקופת הגאון דוויילנא, ר' אליהו, זכרנו לברכה. והכתבים האלה, כפי שנודע לי, היו שמורים דורות רבים בידי יוצאי חלציו של הרב הנ"ל. והיו נמסרים מאב לבן, דור אחר דור.

בחינת הכתבים האלה איפשרה לי לקבוע בודאות, שהנם מעשה ידיו של הרב ר' שלמה דוד, שהיה רב אב"ד ומחזיק ישיבה בראדאשקוויץ, עיר בלתי גדולה במדינת ליטא, במחוז מינסק. והרב הנ"ל חי במחצית השניה למאה הששית, בתקופת הגאון דוויילנא.

בין הכתבים האלה, שרובם הנם נמנים על כוג הספרות הרבנית: חידושים על התלמוד, שאלות ותשובות, דרושים ובאורים על תנ"ך, משכו את עיני עליהם ביחוד קונטרסים רבים, המכילים רשימת זכרונות, ספורי מאורעות ומקרים, ורעיונות ומחשבות על ענינים שונים, שהיו קרובים ללב הרב הנ"ל, ומשפטו עליהם. ונוכחתי לדעת שהרב הנ"ל היה רושם מזמן לזמן על הגליון לזכרון הדברים שהיו מענינים ומעסיקים אותו באותה שעה: אם מעניניו הפרטים, הנוגעים לו ולאנשי משפחתו, ואם מעניני הקהילה, שהיה הרב והאב"ד שלה. ואם מענינים הנוגעים לקהילות אחרות, או, לכלל ישראל, במדינת ליטא. ובדאי כתב הרב הדברים האלה רק לו וליוצאי חלציו לזכרון ובלי שום כוונה לפרסם אותם אחרי כן בדפוס ולעשותם לקנין הרבים.

ובחיות שהכתבים האלה נמצאים עתה ברשותי ורואה אני, שיש בהם ברכה — זכרונות הרב הנ"ל — המפיצים אור ביחוד על החיים הרוחניים והדתיים של אחינו בני ישראל במדינת ליטא בתקופה הנ"ל. באשר הרב לא מצא לנחוץ להשאיר לזכרון אלא מה שהיה מענין אותו, רב ואב"ד בישראל, וכפי הרושם, שהיו הדברים עושים עליו. ומחזכרונות שלו אנו למדים לדעת פרטים מענינים בנוגע לרבנים ולדיינים, לפרנסים ולגבאים, לשוחטים ולמוהלים, לאב"רים מופלגים ולתלמידים ישיבות, למקובלים ולמגידים עתידות, למגידים ולמוכרי ספרים, לבתי־מדרשות ולשיבות. הכלל — לכל אלה שהיה להם איזה תפקיד בקהילה ושייכות לחיים הדתיים והרוחניים של אנשי הקהילה.

ובידעי שרבים מהם אלה המשתוקקים והמתאווים לדעת דבר מה מחיי אבותינו במדינת ליטא בדורות עברו, העמסתי עלי העבודה לבחור מהכתבים של הרב הנ"ל את הזכרונות היותר חשובים ושיש בהם ענין אפילו למי שאיננו תורני ואיננו מצוי ורגיל אצל הספרות הרבנית. ומסרתי אותם לדפוס, בתקוה שהקורא אם ימצאו חפץ בהם. והיה זה שכרי לדעת, שעמלי בסדור הזכרונות ובמסירתם לדפוס לא היה לריק.

המסדר והמביא לבית הדפוס.

מ. מ. זל א ט ק ין

אחרתי היום לשוב מבית המדרש הביתה, אם כי ידעתי שמחכים עלי בביתי בענין של סידור גט, שיש בו שאלה מסובכה. הסבה לאיחור זה — המלמד ר' יחיאל, שנגש אלי בבית המדרש, תיכף אחר תפילת שחרית, ועיניו זלגו דמעות, בשפכו לפני מרי שיחו: הוא ראה בזה הלילה חלום רע, שנפלה מפיו אחת משניו. הוא רצה להרים אותה מעל הארץ, אבל היא נעלמה ממנו ולא יכל למצוא אותה. והיה לו מזה צער גדול, כי הוא נזהר תמיד לשמור השנים הנפלות מפיו בכים מיוחד, כדי שיניחו אותן אתו בקבר, כשילך לעולם האמת. ובעודו בחלומו בצער ויגון על אבדן השן, התעורר משנתו. ויתעצב בלבו על החלום הזה, בידעו מה שאמרו חכמינו, זכרונם לברכה: הרואה בחלום ששניו נופלות, סימן שבניו ובנותיו ימותו. והוא מפחד לגורל בנו יחידו, הנמצא עתה בנכר, בעיר מינסק, והוא לומד שם בשיבת הרב אב"ר. הבחור הוא רך וחלש מלידה ומבטן. ור' יחיאל חושש, לכל יאונה לו, חס וחלילה, אסון, כפי החלום הרע הזה.

כדי לקדם פני הרעה, קבל עליו ר' יחיאל — וכפי שהוא הדין — להתענות תענית חלום. ובקש ממני — כדי לקרוע גזר-הדין הרע הזה ולהפוך אותו מרעה לטובה — שיסדרו לו הטבת חלום, כפי הנהוג. על בקשתו זאת אמרתי לו, שאין עושים הטבת חלום באותו יום — ביום התענית — אלא אחר גמר התענית, למחרתו. ונסדר לו ההטבה מחר בבוקר, אחרי התפילה. אבל הוא, מרוב פחדו ויראתו לכל יאחר המועד, הפציר בי למאד. למצוא פתח של היתר לעשות לו ההטבה תיכף ומיד, בזה הבוקר. ואחרי עיון מעט בשאלה זו, נענית לבקשתו. כי אין דין מפורש, שעושים ההטבה רק למחרתו של יום התענית. ואין זה אלא מנהג בלבד. ויש גם מי שאומר, שעושים ההטבה תיכף ומיד בבקר בתחילת התענית. ואין ממתנים עד לאחר גמר התענית בערב. ובראותי גודל פחדו ויראתו, אמרתי: כדאי אב הדואג לשלום בנו לבטל למענו מנהג שאיננו תורה ולסמוך על דעת היחיד, האומר, שצריך לעשות ההטבה דוקא תיכף ומיד, ולא לרחות אותה עד לאחר התענית.

ואם כי ר' יחיאל לא בקש אותי באופן מפורש שאהיה גם אנכי משלשת המטיבים, אבל מדבריו הבנתי, שהוא רוצה — ליתר חיזוק — שהמטיבים יהיו תלמידי חכמים. ומנהגי תמיד, כשיש סידור הטבת חלום בבית המדרש ורואה החלום רוצה שאהיה גם אני מן המטיבים, אינני מסרב בדבר. כי הבטחון של הנזקק להטבה הוא יותר חזק בפעולתה, אם גם הרב דמתא הוא אחד המטיבים.

וכדי להרגיע הרוח הנסערה של ר' יחיאל קבלתי עלי לסדר ההטבה וצרפתי אלי את הדיין ר' משה ברוך ואת הישיש ר' יחזקאל ב"ר אורי, שהוא בר אוריין והוגה בתורה יומם ולילה. ואת ההטבה סדרתי כפי דברי חכמינו ז"ל: ג' הפוכות, ג' פקודות וג'. השלמות ובהוספת הרבה פסוקים מספר תהלים, כפי דברי האחרונים. וראיתי שההטבה הפיגה צערו של ר' יחיאל ופניו העגומים לא היו יותר עוד.

וכבר הרביתי לחשוב מחשבות בענין הטבת חלום. כי החלומות הרעים הנם שכיחים הרבה והנם מעשים בכל יום. ובני האדם הנם נזקקים להטבה לעתים תכופות. והתימא שבתלמוד נמצאת רק מימרא אחת בנדרון זה. והיא — שהרואה חלום ונפשו עגומה יטיבנו בפני שלשה. ובמשנתו של רבי אין זכר לא להטבה ולא לתענית חלום. וכפי הנראה, ההלכה, שצריך להתענות על חלום רע, נתחדשה בזמן האמוראים. וחומר התענית על חלום רע בעיני חז"ל נראה מזה, שכל התעניות — מבלעדי צום יום כפור — הגן נדחות מפני השבת; באשר אנו חייבים לקיים בה: וקראת לשבת עונג, רק תענית חלום דוחה את השבת ומתענין בשבת. ותמיהא זו מתעוררת אצלי בכל פעם, כשיש הטבת חלום בבית המדרש. ובעזונותינו הרבים, החלומות הרעים הנם מצויים ואין לך כמעט שבוע אחד בשנה, שאין אחד מאנשי בית המדרש נזקק להטבת חלום. ואני תפילה, שיהפוך לנו הבורא יתברך כל חלומותינו הרעים לטובה. אמן.

בשובי הביתה מבית המדרש מצאתי אגרת שלוחה אלי מהרב הגאון ר' מרדכי הכהן, רב הגליל. ובה הוא מודיעני, שיצא מביתו לשליחות מצוה והוא הולך וסובב בכל ערי הגליל בענין נחוץ מאד לטובת הכלל. ובעוד ימים אחדים יבוא גם למחננו ויסור להתאכסן אצלי, בביתי. הידיעה הזאת הרנינה את לבבי, כי מעריץ ומקדיש אני את הרב הגאון, על גדולתו בתורה וביראת שמים. והנהו גם חכם גדול בהוויות העולם ועסקן חרוץ בצרכי צבור ובעניני הכלל. וגם מדברו נאווה ופיו מפיק מרגליות חידושי תורה ושיחות נאות וחברתו נעימה עלי מאד מאד.

יום ה' ח' אייר התקמ"ח

היום, אחר הצהרים, וזמן מועט קודם תפילת מנחה, הביא בעלי-העגלה ר' פריץ את האב"ד, רבי-הגליל, למחננו. וכשראיתי דרך החלון העגלה קרובה אל ביתי, קפצתי ממקומי ורצתי החוצה לקבל פני הרב הגאון. וביחד עמדי יצאו גם כן כל בני ביתי, לעזור להוריד כליו וחפציו מן העגלה ולהכניס את האורה לביתנו. החדר בעדו פנוי ומוכן מראש; כי ידענו דבר בואו ועשינו כל ההכנות הדרושות להכניס אורה חשוב כזה. בירדו מן העגלה, הלך הרב האב"ד לחדר המוכן למענו, להנפש מעט ולנוח מעמל הדרך. אחרי כן רחץ

את ידיו ואת פניו במים והחליף שמלותיו והלכתי עמדרו לבית-המדרש להתפלל תפילות מנחה ומעריב.

השמועה על דבר בוא רבי-הגליל למחננו נתפשטה מהר בכל העיר, כאילו עוף השמים הוליך את הקול. ובודאי היה זה ר' פרץ בעל-העגלה שהשתבח בעיר וספר לכל אחד ואחד הכבוד הגדול שנפל בחלקו להביא את רבי-הגליל למחננו. כשבאנו לבית-המדרש, היה הבית כבר מלא מפה אל פה, כבימי חג ומועד; כי כל בעלי-הבתים רצו לראות את רבי-הגליל ולקדם את פניו בברכת שלום, כנהוג. אחר תפילת מעריב שבנו הביתה והרבנית שתחיה הכינה למעננו סעודת ערב הגונה, כראוי לאורח חשוב ונכבד כזה. ולסעודה זו הזמנתי גם כן את תלמידי חביבי, הבחור המובהק שניאור זלמן, אשר כאהבת אב את בנו אהבנו. ובמשך כל זמן הסעודה השתעשנו בדברי-תורה. ומאד ערכו עלינו השיחות הנאות של הרב האב"ד, שהיו כולן מכריקות בזהר החידודים, כאבני יקר ופנינים. ועל סעודה כזו, אשר עברה עלינו כמעט כולה בדברי-תורה ובשיחות נאות — שיחת חולין של תלמידי חכמים, — נאמנו מאד הדברים — זה השלחן אשר לפני ה'.

אחר סעודת הערב הלכתי עם הרב האב"ד לחדר מיוחד. ושם --- באין מפריע אותנו — ספר לי הרב האב"ד דבר נסיעתו ולאיזה צורך הוא הולך וסובב בכל ערי הגליל.

הנסיעה — היא על פי החלטת האספה רבתי, שנאספה זה כחודש ימים בכרך בריסק. שמה נדברו נדיבי עמנו — הפרנסים והעסקנים בצרכי צבור במדינתנו, בצורף הגאונים והרבנים, האב"ד דכל ערי-הגליל של מדינתנו — מדינת ליטא — בדבר השמועה הרעה שהגיעה לאזנינו, מפי אחינו השתדלנים, העומדים על המשמר בעיר הבירה, לשמוע ולדעת כל מה שנוגע למצבנו בארץ, אם לטובה, ואם — חס ושלום — לרעה. ולשתדלנים נודע — שמפני המצב הקשה של המדינה, לרגלי המהומות שהיו בארץ וההוצאות המרובות על זיון החיל למלחמה, קופת הממשלה ריקה ואין בה פרוטת כסף. ושונאינו ומנדינו המרובים, החורשים עלינו תמיד רעה ומבקשים תואנות להכחידנו מן הארץ, מצאו שעה זו, שעת הכושר, להוציא זממם לפעולה — ליעץ לשרים היושבים ראשונה במלכות, להטיל עלינו מסים וארגוניות חדשים, נוסף על הישנים הקיימים מכבר, משא כבד מנשוא. ובאופן כזה הנם מקווים להרוס מצבנו וקיומנו בארץ. וזה — בבואם עלינו בטענה — טענת שוא — שאנחנו היהודים אוכלים לשד הארץ ומנצלים תושבי המדינה, הפריצים והאכזרים כלהם יחד, ושלל כל הארץ נמצא בידנו. ומטעם זה — על הממשלה להטיל עלינו מסים חדשים, נוסף על הראשונים. ובמדה כזו — שתבא הרווחה לקופת הממשלה.

ברור הוא, שאין כוונת הרשעים האלה טובת התושבים ולא תיקון המדינה; כי הנם יודעים בעצמם, שכל דבריהם על עשירות היהודים בשקר יסודם. וכי בימים הרעים האלה, אשר דרכי המסחר הנן אבלות ומקורות הפרנסה נתדלדלו, מצב היהודים, שבעיקר הנם מתפרנסים מהמסחר הפעוט, הורע מאד והעניות בין

היהודים נשאה ראש. אבל לא את האמת הנם מבקשים, אלא אדיר כל חפצם — להרוס מצבנו וקיומנו על ידי הטלת מסים חדשים, שהנם יודעים מראש, שלא נוכל לשלם. ועל שום מה — אם לא נביא לאוצר הממלכה הסכומים שיטילו עלינו — יענישו אותנו בעונשים קשים.

לקדם פני הרעה הזאת אין לנו אלא תרופה אחת — לכפר פני האדונים והשרים, שדבריהם נשמעים במועצות הממלכה, בדורן ובמתנות, כדי שימליצו עלינו לטובה ויפריעו מחשבות שונאינו, כשתעלה שאלת הטלת מסים חדשים עלינו על שלחן-השרים, היושבים ראשונה במלכות. ולצורך חשוב כזה, נחוצים, כמובן, סכומים גדולים; כי אי אפשר לבוא אל האדונים והשרים, שקולם נשמע במועצות הממלכה, במתנות קליההערך ולרכוש לבותם לטובתנו באגרות-כסף. ובהיות שהסכנה הנשקפה לנו אם לא נקדם הרעה בעוד מועד — הנה גדולה. והסכומים שיכולים להכניס לצורך זה הקהילות הגדולות — ערי הגליל — אינם מספיקים. ונחויץ לצרף לגביה זו כל הערים וכל העיירות, אף היותר קטנות שבמדינה, והשעה דוחקת. החליטה מטעם זה האספה — להשמיע על השקלים תיכף ומיד ובלי שום איחור. והנאונים והרבנים, שהיו באותו מעמד, קבלו עליהם, לעזוב כל אחד ואחד — לזמן הנחויץ — קהילתו וישיבתו ובית דינו, כפי דברי המלך דוד: עת לעשות לה' הפרו תורתך. ולכתת רגליהם מעיר לעיר ומעיירה לעיירה לעורר לבב אחינו בני ישראל בכל מקום שהם, שישתתפו בכספם ובמאודם בגביה זו, כי בה תלוי גורל אחינו במדינתנו. ואין רשות למו שהוא להשתמט ממנה ולהיות פורש מן הצבור. זה דבר בואו למחננו והוא מבקש אותי להודיע לפרנסי-הקהילה לשום מה הוא בא, ושיחישו מעשיהם, כי הזמן קצר ועליו עוד ללכת להרבה קהילות בגליל.

כמובן, הבטחתי לו שאעשה מצדי כל מה דאפשר לזרז הפרנסים ובעלי-הבתים החשובים דקהילתנו לקרוא לאספה ולטכס עצה בענין זה, בעוד כבוד הרב האב"ד דהגליל נמצא במחננו. ולדון בשאלה, באיזה סכום תוכל להשתתף הקהילה שלנו בגביה זו ובאיזה אופן — להכניס הסכום הקצוב בלי איחור.

אחרי גמר השיחה עם הרב האב"ד הלכתי לישון לחדרי, אבל לא עליתי תיכף ומיד על מטתי, כי רוחי היתה סוערת ולבי עלי דוי על הסכנה החדשה הצפויה לנו. ובכלל — על מר גורלנו בעולם, שאנו פזורים וזרויים בין הגוים, דוויים וסחופים ושרויים תמיד בפחד ובמורא. ואין לנו מנוחה ושלווה אף לרגע, די השב רוחנו. וחיינו תלואים לנו מנגד, מחמת שונאינו ומנדינו, הדורשים תמיד רעתנו. ועל לבי עלו דברי הלוי בקינתו המצוינת: „איך יערב לי אכול ושתות, בעת אחזה כי יסחבו הכלבים את כפיריך; או, איך מאור יום יהי מתוק לעיני, בעוד אראה בפי עורבים פגרי נשריך“. דברי הקינה הזאת הנם חרותים ושמורים על לוח לבי והנם עולים תמיד על זכרוני כשאיזה צרה חדשה באה עלינו להיות נוספת על הראשונות.

האספה בדבר הגביה נועדה למוצאי שבת קודש בחדר-הקהל, שעל צד בית הכנסת והוזמנו לה, מבליעדי פרנסיה-קהילה וטוביה-עיר והגבאים של כל בתי-התפילה ושל כל החברות של צדקה, גם כל בעלי-הבתים החשובים שבעיר. וכולם באו, אין נעדר, לגודל חשיבות דבר האספה. וכל אחד ואחד ידע, שבדאי לא כתת הרב דהגליל את רגליו לבוא למחננו לשום ענין בלתי חשוב, או בדבר, שאין בו נחיצות גדולה ורבה.

כשבאנו, אני והרב האב"ד דהגליל, להאספה, היה כבר חדר-הקהל מלא מפה אל פה. ורבי-הגליל הציע תיכף ומיד בקצור, אבל בדברים נמרצים וברורים, כיד הלשון הטובה עליו, מטרת בואו הנה. ויערוך לפני הנאספים דבר מצבנו עתה במדינה, יחס הממשלה והשרים אלינו, מחשבות שונאיו ומנדינו להצר צעדינו והתחבולות שלנו להפר עצת אויבינו. ולכסוף הציע לפני הנאספים הדברים שנדברו באספת בריסק וההחלטה שנתקבלה, לעשות גביה חדשה בכל קהילות ישראל במדינתנו, הגדולות והקטנות, כדי לקדם פני הרעה הנשקפה לנו בעוד מועד.

כשגמר הרב האב"ד דהגליל את דבריו, קמתי ממושבי ואמרתי: דברי הרב הנאון, האב"ד דהגליל, אינם צריכים חזק, אלא כיהודה ועוד לקרא, הנני מוסיף על דבריו דברים אחרים, להראות על גודל החיוב המוטל עלינו כולנו להשתתף בגביה זו בכל האפשר, ואין רשות למי שהוא להשתמט ממנה. כי עת צרה היא לנו. ואם אין אנחנו לנו — מי לנו? על כן הנני מעורר ומזרז את הנאספים, להיענות לבקשת הרב האב"ד דהגליל ולטכס עצה באיזה אופן לסדר הגביה בלי איחור, כי השעה דוחקת ופעולה ממשית נחוצה תיכף ומיד.

מהנאספים לא נמצא אף אחד לפצות פיו נגד נחיצות הגביה ולעורר עליה. רק הפרנס ר' שלמה מרדכי קם ממושבו ויאמר: הם וחלילה שיהיה בדעתנו להשתמט מקחת חלק בגביה זו, כי אנו מכירים נחיצותה וגודל ערכה. אבל שואל אני: איך ובמה נוכל להושיע. כי קופת הקהילה היא ריקה ואין בה אף פרוטה אחת. ובקושי גדול עולה לנו לשלם מסי הממשלה, המוטלים עלינו; כי אין ההערכה של הבעלי-בתים מספיקה. ואנו רואים עצמנו מוכרחים למלאות הגרעון על ידי הלואות אצל בני ברית ואצל שאינם בני ברית. ומבליעדי מסי הממשלה, הלא עלינו כל ההוצאות התדירות של הקהילה, העולות לנו בדמים מדוברים והנן מעיקות עלינו כמשא נטל כבד. ונוסף על זה — ההוצאות הבלתי תדירות המרובות שהיו לנו בזמן האחרון, הן על צרכי הקהילה והן על צרכי הכלל במקומות אחרים. ובשנה זו, כשהיתה יד ה' בקהילת דרעווינישאק. והעיררה כולה עלתה על המוקד והיתה לברות אש. וכל בתי ישראל, רחמנא לצלן, נשרפו. והתושבים נשארו בעירום ובחוסר כל. שלחנו להם — תיכף כשהגיע לאזנינו השמועה הרעה הזאת, כמה עגלות טעונות מזון ומחיה, בגדים וכלים. וגם קראנו לנדבות, ואספנו כמה מאות זהובים להיות להם לעזרה לבנין

הבתים מחדש. גם הגביה לטובת עניי הארץ הקדושה ולומדיה, שנעשתה בקהילתנו בשנה זו עלתה לנו גם כן בסכום הגון. ומבלי הביא בחשבון ההוצאות הבלתי תדירות, שהיו לנו בקהילתנו בזמן האחרון על תיקון גג בית-המרחץ ובית-הטבילה, תיקון שלא סבל יותר שום דחוי; וההוצאות על הרחבת בית-ההקדש, שנעשה צר מהכיל המון העניים, הבאים למחננו מארבע כנפות הארץ, המון רב כארבה, וכמשק גבים ישקו. ומוכרחים אנהנו לנהל אותם בלחם ומים ולתת להם תמיכת כסף על הוצאות הדרך, כדי שילכו מאתנו ולא ידריכונו ממנוחתנו. וכל זה, בזמן שהמצב של הרבה בעלי-בתים דקהלתנו התמוטט והתרועע. כי הרבה מקורות פרנסה שהיו לנו מקדם נסתמו ונתדלדלו ואינם עוד; וכבר פנו הלכו למו בעלי-בתים אחדים ממחננו לבקש להם מחיה ופרנסה במקומות אחרים. ובאותו זמן — עול המסים ושאר ההוצאות לא הוקל מעלינו. ועל בעלי-הבתים הנשארים למלאות הגרעון שבא בהכנסות הקהילה. ושואל אני: איך אפשר לגשת עתה לגביה חדשה, בזמן שאנו יודעים שאין יד בעל-הבתים דקהילתנו משגת לשלם הסכומים המגיעים מהם מההערכות הקודמות. ולי אין כל עצה בדבר הגביה החדשה. אם יש למי עצה ותחבולה בדבר — יבוא ויגיד.

לשמע הדברים האלה, קם הרב האב"ד ממקום מושבו ויאמר: עמכם אנחנו בצרה ויודעים אנחנו מצבכם הקשה. ואינכם יחידים בדבר, כי — בעוונותינו הרבים — הרבה קהילות במדינתנו נופלות תחת סבל עול המסים והארנוניות והחובות הגדולים לכמרים, למנזרים ולשרים שהשתרגו על צוארן. והאספה בברוקלין ראתה ומראש, שבמצב קשה כזה ובזמן קצר מאד אי אפשר יהיה לכל הקהילות לגשת לגביה חדשה. ומטעם זה, החליטו, שאותן הקהילות, שאין ביכולתן להכניס מיד ובמזומנים הסכום שקבלו עליהן, יטילו לחוב על בעלי-הבתים שיש להם עטרו-כסף על הטליתים שלהם, שיסירו העטרו-מטליתיהם ויביאו אותן נדבה לקופת הקהילה. ההחלטה הזאת נתקבלה בהסכמת הרבנים והגאונים, שהיו באותו מעמד, והם לא מצאו שום פקפוק בדבר מצד הדיון. כי באמת אין שום קדושה בעטרו-ת. וגם אין בהם משום נוי, שיחיה נאמר גם עליהם, כמו על סוכה נאה, על לולב נאה ועל שופר נאה — התנאה לפניו במצות. ולו גם היה כזה, הגביה לצרכי הכלל הנה יותר חשובה. ומעלין בקודש. ומטעם זה, עצתי לכם נאמנה: אחרי שאתם כולכם הנכם מודים בנחיצות הגביה ואין לכם אפשרות אחרת למצוא לכסף מוצא, הוציאו במחנכם כרוז בחיל: התפרקו כל אלה שיש להם עטרה על הטלית ותנוה נדבה לקופת הקהילה. והבורא יתברך יחשוב לכם דבר זה לצדקה.

דברי הרב האב"ד דהגליל נתקבלו על לב כל הנאספים. ואיש לא התנגד להם. ואחרי ויכוחים קצרים באיזה פרטים החליטה האספה, לצוות לשמשים של כל בתי-התפילה שבעיר, להכריז, אם ירצה השם, ביום שבת קודש הבא, אחרי קריאת התורה. בשם הגאונים והרבנים, האב"ד דערי הגליל. ובשם הפרנסים וראשי-המדינה, שנאספו לאספה בק"ק ברוסק. ובשם הרב האב"ד

ובשם הפרנסים וטוביה העיר דקהלתנו, שכל מי שיש לו עטרה של כסף על הטלית שלו יסירנה וימסרנה נדבה לקופת הקהילה. וזה מבלי שום אמתלא ומענות ומענות ומבלי איחור. ולהשומע יונעם ותבא עליו ברכה. ובזה נמרה האספה. והרב האב"ד דהגליל, טרם עזב חדר הקהל, ברך את הנאספים, וברך להם דברי תנחומים. ויעודר את לבם, לבלי להתיאש מן הגאולה, כי שומר ישראל לא ינום ולא יישן, הוא ימחץ והוא ירפא. ותשועה קרובה לבוא. ובדברים האלה נפטרנו מקהל הנאספים ושבנו הביתה שבעי רצון, על כי הצליח ה' את דרכנו.

יום ב' י"א אייר התקמ"ח

ממחרת האספה, קם הרב האב"ד דהגליל בהשכמה בבוקר, והלכנו ביחד לבית המדרש להתפלל תפילת שחרית עם המנין של ותיקין. ולכבוד הרב האב"ד שנתי ממנהגי שאני נוהג בו כל הימים, לבלי להתפלל עם המנין ותיקין, אלא אני מתפלל עם המנין השני, ולפעמים גם עם המנין השלישי. כי רוב המתפללים עם המנין ותיקין בבית המדרש שלנו הנם אומנים ובעלי מלאכה; או פועלים, המתחילים בעבודתם תיכף כאור היום בבוקר. וגם רוכלים, המחזירים בכפרים ובעיירות, והנם נחפזים לצאת מביתם בשעת מוקדמת בבוקר, כדי שיוכלו לחזור לביתם בעוד יום; או, כדי שיגיעו בדרך לאכסניא בעוד מועד, טרם שקיעת החמה. וגם סוחרים פעוטים, בעלי חנויות קטנות, הנחפזים לפתוח החנויות בשעה מוקדמת. ולהתפלל עם מנין זה בכוונה ובכבוד ראש הראוי כמעט שאי אפשר ועוד טעם אחר בדבר: לי יש שיעור קבוע ללמוד משניות בכל יום בבוקר, טרם תפילת שחרית. ואיני מספיק לגמור שיעורי קודם התחלת התפילה של מנין ותיקין. אבל בפעם הזאת שנתי ממנהגי, כדי להתפלל ביחד עם הרב האב"ד דהגליל, כדי שאוכל לקיים בו מצות לוייה. והוא היה נחפז לצאת לדרכו בשעה מוקדמת בבוקר.

כשגמרנו התפילה ושבנו הביתה כבר חכתה העגלה על הרב. הוא אכל בחפז סעודת הבוקר, פת שחרית, כי ירט הדרך לנגדו, למהר הנסיעה. הדיינים ותלמידי הישיבה באו ללוות עמדי את רב הגליל והלכנו ביחד עם רב הגליל כברת ארץ רבה, עד אשר יצאנו הרחק מן העיר. וכל הדרך שוחחנו בחדושי תורה בהלכות חזקה, לקיים מאמר חכמינו ז"ל: הפורש מתוך חברו, אל יפרוש אלא מתוך דבר הלכה. והתענגנו הרבה על שיחותיו המחוכמות ועל חידושי תורה שלו. ופרידתו ממנו היתה בחיבה רבה. וטרם קחתו ממני ברכת הפרידה ברך אותי, על שקיימתי בו מצות אורחים ועל שהייתי לו לעזר רב בשליחות מצוה, שהוא הולך בה; והביע לי שמחתו על אשר הצליח ה' דרכו במחננו. והכל נגמר בכי טוב ובשלום, בלי ויכוחים מרובים ובלתי התנגדות מאיזה צד שהוא. גם שבח בפני התלמידים של הישיבה שלי. כי הוא בא

בדברים — דברי תורה — עם אחדים מהם ונוכח, שידם רבה בנמרא, רש"י ותוספות. ומאד שמחתי לתהילות שפזר רב הגליל לתלמידיו. כי הישיבה קרובה אל לבי וכל הגיוני בה. והנני עומד תמיד על המשמר, לכל יפחת ערכה. והנני מגין עליה בכל פעם שהפרנסים וטובי־העיר מבקשים לקמץ בהוצאות על הישיבה, בטענות, שמספר הבחורים בישיבה הנהו יותר גדול, ממה שהתנו עמדי, וממה שהתחייבו בכתב הרבנות, שנתנו לי. וגם הנם מתאוננים, שקשה להם למצוא שבתות לבחורים אצל בעלי־הבתים. אבל אינני מקבל טענותיהם. ותשובה יחידה בפי: ותלמוד תורה כנגד כולם. כפי דברי המשנה, שמצוה זו הנה שקולה נגד כל המצוות. והתורה היא חיינו ואורך ימינו. וההוצאה שמוציאים על תלמוד־תורה — הכנסה קרי לה. ובאופן כזה — בעזרת הבורא — עלה בידי לחזק מעמד הישיבה ויש לי עתה בישיבה ארבעים בחורים — כן ירבו — כולם זרע בנים בך ה', הוגים בתורה יומם ולילה ושוקדים על למודם. ורובם מצוינים בבקיות ובחריפות. ובטוח אני, שרבים מהם יהיו, בעזרת הבורא יתברך, מורי הוראה בישראל ויושבים על מדין.

וטרם פרידתי מרבי־הגליל מסרתי לידו מטבעת־כסף, שיתננה לצדקה, כשיגיע בדרכו למחוז חפצו. והיתה לו השליחות מצוה — לשם דבר שבצדקה — למשמרת בדרך, כפי דברי חכמינו, זכרונם לברכה: שלוחי מצוה אינן נזקין. אחרי כן, טרם עלותו על העגלה ובהביטי בפניו בברכת כהנים: יברך ה' וישמרך וגומר. ואחרי כן אמרתי לו, כפי עצת חכמי המוסר והמקובלים: יוה"כ ילוך, יוה"כ יציִיך, יוה"כ ישמרך, ה' ישמור צאתך ובואך מעתה ועד עולם. אחרי כן אמרתי המלה: שדה. חזרתי פני לד' רוחות ושנתי עוד הפעם המלה: שדה. וחזרתי פני, כבפעם הראשונה, ושלשתי המלה: שדה. ובפעם הזאת לא הבטתי עוד יותר. ורבי־הגליל ישב בעגלה. ומעט מעט התרחקה העגלה ממנו ונעלמה מעיניו.

שבתי הביתה עציב ונכה רוח. כי קשה היתה עלי פרידת רבי־הגליל. וגם בליִיָּה עוד לא נח לבי. ונזכרתי כל הזמן בדבריו המהובנים, בשיחתו הנעימה ובחידושי־תורה הנפלאים ששמעתי מפיו. והיה לי צר מאד על אשר לא זכיתי ליהנות מזיו הודו זמן יותר ארוך. והימים האחרים שבליתי בחברתו היו בעיני כשעות אחדות. חבל.

יום ג' י"ב אייר התקמ"ח

רק שני ימים עברו מזמן האספה בדבר הגביה החדשה ועדיין לא הוכרז בבתי־התפילה על דבר נדבת העטרות. וכבר שמעתי, שמרבים העם להביא העטרות לקופת הקהל. דבר האספה וההחלטות שנתקבלו נודעו חיש מהר בעיר. וכל מי שיש לו עטרה על טליתו הנהו נחפז להיות מן הזרזים מקדימים למצוות, ואיננו מחכה עד אשר יודו אותו בכרוזים מעל הבימה. והוא מקדים נעשה

לנשמע ומקיים דברי הכתוב: והיה טרם יקראו ואני אענה. ולשמועה זו אמרתי:
אשרי העם שככה לו!

קבלתי מכתב מחברי ר' מנחם נחום, הרב דאסלע. הוא מפציר בי. לחוות דעתי בשאלה, אשר לדון ולהלכה איננה באמת שאלה כלל. והדבר ברור על פי הדיון. ואין בזה שום ספקות. אבל, באשר המעונינים בדבר מעוררים על ידה מחלוקת וגורמים לפרוד בקהילה, הוא מבקש אותי לחוות בה את דעתי, כדי לעשות חיוזק לדבריו ויחדלו האנשים מריב. ולא תחצה הקהילה לשני מחנות. וזה הדבר. בזאסלע נתקבל זה לא כבר מחדש שוחט צעיר לימים. והוא אומן נפלא, חרוץ וזריז במלאכתו, עושה הכל במהירות נפלאה ובהרף עין, ממש מעשה להטים. וכמה פעמים הראה לעין הרואים המשתוממים, שהוא שוחט עופות לעשרות על קערה מלאה מים ואף טפת דם אחת איננה נופלת לתוך הקערה, למהירות מעשהו. והנה השוחט הנ"ל מתאמר גם כן להיות מוהל בעדתו. ולקהילה זו יש כבר מוהל מימים ושנים, אחד בעליהבתים החשובים שבעיר, העוסק באומנות זו לשם מצוה. ועתה, מעת שנודע שהשוחט הצעיר מחזיק גם כן באומנות של מוהל, בעליהבתים, ששמעו תהלתו בעיר, שהוא מפליא לעשות בזריזותו, נותנים לו הבכורה על המוהל הישן, שאיננו זריז ואיננו חרוץ כמוהו. המוהל הישן, בראותו רגליו נדחקות על ידי השוחט הצעיר ומעט מעט יהיה נעזב לגמרי ואיש לא יתן לו למול את בנו, התחיל לחבול תחבולות ולבקש אמתלאות לאסור על השוחט הצעיר העסק במילה. ובטענה, שאין רשות למי שהוא שוחט להיות גם כן מוהל, כי יש סכנה לתניוק כשהוא נמול על ידי מי שמביא בעלי חיים לידי מיתה. ובדברים האלה ובטענה זו הוא בא גם כן אל חברי, הרב דאסלע, ובקש אותו, שיאסור על השוחט הצעיר להחזיק באומנות המילה. חברי הרב באר להמוהל, שלא שמע מעולם מציאת סכנה זו. ואין בתלמוד ולא בפוסקים זכר לזה. ואיך יוכל לאסור על השוחט דבר שאין בו שום איסור מן הדין. והמוהל הישן — למרות דברי הרב הצודקים — ממשיך לקרוא תגר על השוחט הצעיר; וגם על הרב תלונתו, על שאיננו אוסר על השוחט אומנות המילה. התלונות של המוהל הישן על השוחט הצעיר והתרעומות שלו על חברי הרב, העומד על צד השוחט הצעיר, נעשו לסלע המחלוקת בין הבעלי בתים והביא לידי פרוד בקהילה. כי למוהל נמצאים הרבה מצדדים בין בעלי הבתים. וגם השוחטים הזקנים, המתקנאים בתהלת השוחט הצעיר, מחזיקים בידי המוהל הישן. ומטעם זה, חברי הרב, מבקש אותי לחוות דעתי בשאלה זו. וכשאתן הצדק לו — ואחרת על פי הדיון אי אפשר — לא יעיוו יותר הקוראים לריב ולמצה לפצות את פיהם נגדו ונגד השוחט הצעיר ויסתתמו טענותיהם. כשבא לידי מכתב חברי ר' מנחם נחום וקראתי את תכנו, נזכרתי מעשה, שבימי חרפי, בהיותי לומד בישיבת הגאון האב"ד דק"ק ברוסק, בא שמה אחד הרבנים מארצות המערב ויבוא לישיבת הגאון האב"ד, לראות את פניו. ושמעתי אותם מדברים על דבר השינויים שישנם בכמה מנהגים בין קהילות ארצות המערב ובין קהילות מדינות פולין וליטא. ובין יתר דבריו, שמעתי את הרב

האורה מספר להראש-מתיבתא, שבקהילות אחדות בארצות המערב אין מניחים לשוחט להיות גם כן מוהל. וזה — מפני חשש סכנה לתינוק הנמול; כי פעם קרה מקרה לא טהור, שהמוהל, שהיה גם שוחט, טעה בברכה. ובמקום הברכה: אשר קדשנו במצוותיו וצונו על המילה, ברך את הברכה: וצונו על השחיטה. והתינוק הנמול מת תיכף ומיד עוד בידי הסנדק. ובמקרה כזה קרה גם כן במר קום אחר. והמוהל טעה בברכה — והתינוק גם כן מת. ומטעם זה, נוהגים בקהילות אחדות, שלא להתיר לשוחט להיות גם כן מוהל תינוקות. ובדאי שמע המוהל הישן דק"ק זאסלע שמץ דבר מהמקרים האלה ומהאיסור שאסרו בקהילות אחדות בארצות המערב על השוחטים לאחוז גם כן באומנות של מוהל. והוא מחזיק באמתלא זו להכריח את השוחט הצעיר לסלק את ידו מן העסק במילה. ואם כי גם לי ידוע זה, בכל זאת אינני מוצא שום יסוד לאסור באיזה קהילה שהיא במדינתנו על שוחט להיות גם עוסק באומנות של מילה; כי בכל ספרי הפוסקים, שמפיהם אנו חיים, ראשונים ואחרונים, לא נמצא שום זכר לזה. ואין מנהג של קהילות אחדות בארצות המערב מכריח אותנו לאסור דבר שאסרו תינו ואבות אבותינו במשך דורות הרבה, גדולי הדור במדינות ליטא ופולין, האריות שבחבורה, נהגו בו היתר. וכבוד הקהילות בארצות המערב הנוהגות באיסור במקומן מונח. ואינהן כדירנהן ואנן כידידן. וטוב עשה חברי ר' מנחם נחום שלא שם לב לדברי המוהל הישן והשיב בדברים ברורים וכהלכה, שאיננו יכולים לחדש דינים חדשים, לא שערום אבותינו. ואני, מצדי, אתן תוקף לדבריו להיות לו לעד ולראיה, שיפה דן ויפה עשה, להשיב בקשת המוהל ריקם. ואקוה שדברי לא יחטאו המטרה והכל על מקומו יבוא בשלום.

הודות להבורא יתברך, אין בקהילתנו מקום לשאלה זו. שני מוהלים יש לנו ושניהם — בעלי-בתים חשובים ואינם עוסקים בזה לשום תשלום כסף. האחד מהם הוא עשיר גדול ומרובה בנכסים ועוסק בזה משום גודל המצוה. והוא חוזר על המשפחות העניות, כשיש להם תינוק למול. ובעד הזכות שהנן נותנות לו למול בשר הילד, הוא מעניק להן מכספו על סעודת ברית-מילה. והשני הוא גם כן בעל-בית חשוב, אבל הוא אחז באומנות של מוהל מטעם אחר: הוא נולד במזל מאדים. ולפי דברי חכמינו, זכרונם לברכה, מי שנולד במזל מאדים, נגזר עליו שיהיה שופך דמים, אם שיהיה גנב והורג נפשות, או שוחט בהמות, חיות ועופות, או אומן מקיז דם, או מוהל תינוקות. והוא בחר באומן נות של מוהל, מפני שהיא מצווה ומתן שכרה בצדה.

בהיותי מעיין היום, בשעת סעודת הצהרים, בספר מגדל עוז לחנאון ר' יעקב עמדן, מצאתי בו דבר נפלא ובילתי נודע לי עד עתה. והוא — שמכ לעדי האות והמופת לקדושת יום השבת מנהר סמבטיון, שהוא נח מזעפו ביום השבת, יש עוד אות ומופת אחר על זה, והגאון ר' יעקב עמדן שמע אומרים, שאין יונה אוכלת מה שנתלש מן המחובר ביום השבת. והיא נזהרת בזה, מפני שכנסת ישראל נמשלה ליונה. והשתוממתי הרבה למקרא הדבר הזה, כי באמת הוא אחד מפלאי הבורא יתברך.

לולא יראתי לבזיון הקדשים הייתי מברך היום הברכה: ברוך שפטרנו מעונשיו של העגל הבכור של האלמנה שפרינצה ציפקעס, אשר הדריכנו מנוחה יותר משני חדשים וכל זה באתנו באשמת האשה הזאת, שלא מכרה את הפרה המבכרת שלה בזמנה לגוי, כפי הנהוג בכל תפוצות ישראל בגולה, למכור כל פרה שלא בכרה לגוי, כדי לפטור הולד הנולד מן הבכורה. שכנותיה הזהירו בה שתמכור הפרה לגוי, ולא תוכל להצטרק שלא ידעה מהתחבולה הזאת או שנשכח הדבר ממנה. ובפרט, שבמחננו אין שום קושי בדבר: די היה לקרוא להגוי של הקהילה סמסון והוא כבר בקי בהלכות בכורות ויודע איך על פי הדין הקניה צריכה להעשות.

איך שיהיה ומאיזה סיבה שהיא, אם מהתרשלות, או אולי טעתה בחשבונה ולא ידעה לנכון, מתי נתעברה הפרה. וחשבה שיש עוד זמן הרבה לפניו למכור הפרה לגוי, היא אחרה המועד. וכשיצא הולד — העגל מבטן אמו, כבר לא היתה לו שום תקנה. האלמנה באה אלי לשאול בעצתי. מה לעשות עם העגל הבכור. ועל זה אמרתי לה, שעליה לטפל בו, להאכילו ולהשקותו עד שיפול בו מום ואז תתן אותו לכהן. ועד אותו זמן — אסור לעשות בו מלאכה, ולא תטיל בו מום, לא על ידה ולא על ידי אחרים. כי רק מום שנפל מעצמו, או שבא על ידי אחרים בלי כוונה, מכשיר את הבכור לאכילה לכהן. ואם כי על פי הדין בעליה הבכור מחויב לשמור הבכור אצלו במשך חמישים יום ואחרי כן יוכל לתת אותו לכהן. ואין הרשות להכהן לסרב לקבל אותו ממנו. אבל כל זה, אם לא היתה שום התרשלות מצד בעל הבכור למכור הפרה המבכרת בזמנה לגוי. אבל בנדון זה, שבפשעה בא לה, שהפרה לא נמכרה בזמנה לגוי והעגל נולד ברשותה, הרשות ביד הכהן למאן לקבל בכור תמים, שאין בו מום ולטפל בו עד שיפול בו מום. ועתה אין לה אפשרות אחרת אלא לשמור את העגל עד שיפול בו מום. או — עד שימות.

ובאין ברירה, מוכרתה היתה האלמנה לשמור העגל ולטפל בו ולהאכילו ולהשקותו. ובחיות שהנה עסוקה כל היום בחוץ להביא טרף לביתה, וגם אי אפשר היה לה להחזיק העגל קשור בחבל בזיו היוצא מן הבית, כי בנעיתו כל היום היה מטריד השכנים ממנוחתם. והשכנים היו מתרעמים עליה על דבר זה, הניחה את העגל חפשי לנפשו — לרוץ, לרלג ולפזז בחוצות העיר כל היום; ובתקוותה — אולי יקרה לה נס והעגל יזק במרוצתו באיזה דבר ותפטר מצרה זו.

חפשי לנפשו ובלי אדונים לו, היה העגל רץ בחוצות העיר כל היום, מרלג ומקפץ ומהפך כדים וחביות, שהיה מוצא על דרכו. ואם מצא פתח פתוח באיזה בית, היה נכנס לבית ומרלג ומקפץ ומהפך בקפיצתו שולחנות וספסלים ומשבר כלים וכוסות. ומה שחמור עוד יותר, הוא — שהטיל אימה על הילדים הקטנים, המשחקים בחוץ וכבר קרה פעם אחת, שהפיל במרוצתו ילד קטן, וגדול היה

הנם שלא הזיק את הילד בפרסות רגליו. ומאז קרה המקרה הזה, היו האמות מזהירות על ילדיהן הקטנים, לכל ישחקו בחוץ בזמן שדרכו של המזיק לעבור שם באותה שעה. והילדים הקטנים, כשהיו רואים מרחוק את העגל מקפץ, היו נחפזים לנוס ממנו הביתה, או היו מרימים קול צעקה כדי שיבואו הגדולים לעזרתם. וכשם שהיה מטיל אימה על הילדים הקטנים, כך, להיפך, היה משמח ומבדח את הילדים הגדולים, שלא היתה יראתו עליהם. והם, כשהיו רואים אותו, היו רודפים אחריו, בועטים בו ברגליהם, סוחבים אותו בזנבו, או משך ליכים עליו חול ואבנים, קוצים וברקנים, עד שהיה נמלט מהם במרוצה. ובהיותו משוטט כך בחוצות העיר בלי מפריע, נכנס פעם אחת לבית-המדרש בזמן שהייתי מניד השיעור לפני התלמידים והתחיל, כדרכו, לדלג ולקפץ מסביב להבימה ומטפס על הספסלים והשולחנות ומפריע אותנו מלמודנו. והייתי מור כרח להפסיק את השיעור, עד אשר גרשו אותו התלמידים מבית-המדרש וסגרו הדלת לכל יכנס עוד הפעם מהדש. ופעם אחרת נכנס להאכסניה של ר' זאנוויל סאסיעס, ואם כי הבית גבוה מעלות אחדות מעל הארץ, קפץ כקוף על פי המעלות ונכנס לחדר האוכלים בזמן שהאורחים היו מסובים על השולחן לאכול סעודת הצהרים. והאורחים כולם השתאו למראה אורה בלתי קרוא כזה.

ככה היה עושה העגל כל הימים, ובכל מקום שעבר היה דרכו להזיק. והנה זוקין היו מתרעמים על האלמנה, על שהנה מניחה את העגל לטייל חפשי כל היום, אבל היא לא שמה לב לתרעומותיהם, כי לא היתה לה שום אפשרות אחרת. וכבר נמצאו בעלי-בתים אחדים בקהילה שהיו טוענים, שנחוץ לקרוא הקהל לאספה ולדון בשאלה, מה לעשות עם מזיק זה; כי מבלעדי היוזקות של ממוץ יש גם חיש של סכנת נפשות לשיגדל הבכור ותצמחנה קרניו ויהיה לשור נגח. ומוטב לדאוג לסכנה זו בעוד מועד ולמסור את העגל לשמירה לידים אמונות. ואם כי רבים היו המצדדים בזכות האספה — לדון בשאלת הבכור, מרובים היו גם כן המתנגדים לה, באמרם: הבכור הוא ענין פרטי ואין להקהל לטפל בו, נחוץ רק להכריח את האלמנה, שתשגיח על הבכור כראוי ותשמור אותו שמירה מעולה. ורק כשנוכח, שבאמת אין לה שום אפשרות לעשות דבר זה, אז נדון בדבר מה לעשות; ולעת עתה אין כל צורך להטריח את הקהל באספה בענין בלתי חשוב כזה. בויכוחים בין שני הצדדים האלה עבר זמן מה, ובינתיים קרה מקרה, שעשה למיותר הויכוחים האלה. וכדבריו המלך החכם מכל אדם: לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים. וגם לצרת הבכור במחננו בא הקץ. כל יום הראשון בשבוע הוא יום השוק בעירנו. והאכרים, מהכפרים של הסביבה, באים ליום השוק ומביאים למכירה תבואה, זרעונים וקטניות ופירות וירקות וכל מעשה מלאכת ידיהם. וקונים כל מה שנחוץ להם בעיר. וביום הראשון הזה, שהיה גם כן יום השוק, הביא ערל קדר מהסביבה קרון מלא קדרות חרס למכירה. את הקדרות פרק מן העגלה והעמיד אותן שורות שורות על הארץ, למען יראום הקונים ויבחרו באשר יבחרו. והוא בעצמו הלך לראות אחד מאנשי הכפר שלו, שהביא גם כן סחורה למכירה בעגלה. ושניהם עמדו

משיחים בצד העגלה של אותו הכפרי. ופתאום בא במרוצה לככר-השוק העגל הבכור, מורדף בלי חשך מלחקת נערים, הרודפים אחריו, זורקים בו אבנים ומאימים עליו בשריקות ובצעקות גדולות; ובמרוצתו הוא נכנס לתוך שורות הקדרות, שהציג העגל הקדר לראוה, ושבר הרבה מהן לרסיסים. וכראות הקדר מרחוק מה שעשה הבכור לקדרותיו, הטף מעל העגלה, שעמד בצדה, מטיל ברזל וישלח אותו בכל כחו על ראש העגל. המטיל הכה במצחו של העגל ונכנס לתוך עינו הימנית וסימא אותה. השמועה בדבר המקרה שקרה להבכור הגיעה לאזני והלכתי בצירוף הדיונים לראות המום שנפל בו. וקיימנו שהוא מום קבוע, ולא מום עובר; כי לא נשאר מהעין שנסמאה ולא כלום. והתרנו את הבכור למסור לכהן. ובזה נגמרה במחננו הפרשה של צרת הבכור.

מקרה רע, רחמנא ליצלן, קרה היום במחננו. אשת ראובן החייט, בהקשותה בלדתה וברכוי הפסד דמים שיצאו ממנה — אם כי הילד יצא חי מרחם אמו — מתה מחמת לידה. צוותי על שמשי החברא קדישא לבלי לטהר אותה אלא לקברה בבגדיה, שהיתה בהם בשעת הלידה. ואח התכריכין ישימו ממעל לבגדיה. וטעם הדין הזה, מפני שאפשר, שהרביעית דם, שהנפש יוצאת בה, נקלטה בבגדיה, או נשארה על בשרה. ומטעם זה משאירים הבגדים עליה כמו שהם ואין מטהרים אותה לכל ידיחו הדם הנמצא על בשרה. ובלע המות לנצח.

יום ה' י"ד סיון התקמ"ח

מבלעדי העניים החוזרים על הפתחים, הבאים למחננו יום יום, לא נדע מאין ומאנה, וכארכה וכילק הנם פושטים בעיר, לרפוק על פתחי בעלי-הבתים לבקש נדבות. ובאין מוחה בידם, כי בודקים לבגדים ואין בודקים למוזנות. ואין כל ספק, שבין העניים האלה, יש שהיו יכולים להתפרנס מיגיעת כפם על ידי עבודה ומלאכת יד, או לשרת אצל בעל הבית, ולא לאכול נהמא דכסופא. אבל לנו אין שום אפשרות לבדוק, מי הוא הראוי להתפרנס מן הצדקה, ומי — לא. ביחוד — העניים הבאים מן החוץ ונשארים כאן רק זמן קצר. כי העניים, הנודדים מעיר לעיר, הנם כילק, אשר יאכל תבואת הארץ. במקום אחד וחיש מהר יעבור למקום אחר, כן גם הם הנם. ובבואם לעיר אחת, הנם חוזרים על כל פתחי בעלי-הבתים שבעיר וככלותם מלאכתם במקום אחד הנם הולכים למקום אחר. וככה הנם נודדים כל ימי חייהם ממקום למקום, באין מפריע בידם. ואם כי רבים הם המתאוננים על תקלה זו, שהיתה מכת מדינה, אבל אין שום עצה ותרופה נגד צרה זו, כי אי אפשר לסגור הדלת בפני מי שפושט את ידו. ובפרט, שבין העניים האלה, בודאי יש הרבה, שהנם באמת נזקקים למתנת יד. והם אלה — שהיתה בהם יד הזמן לרעה: נשרפים, מגורשים, שגרשו אותם ממקומם אדוני הארץ ופריצים קשי הלב; או שקפה מי שהוא פרנסתם בחוזקיד ואינם יכולים למצוא פרנסתם במקום אחר.

וביחוד שגור מין זה בין העניים הבאים ממדינת פולין, מקום המוכן תמיד לפרועניות לאחינו בני ישראל, וההכרח הביאם להיות חוזרים על הפתחים. והבורא יתברך הוא לברו היודע, מי הראוי לתמיכה ומי שאיננו ראוי. ואנו אין לנו אלא להיות נתבעים ונותנים.

והנה מבלעדי העניים הפשוטים, הבאים אלינו בתור אורחים בלתי קרוי אים יום, יום, באים עוד אלינו לפרקים עניים ממדרגה יותר גבוהה — תלמידי חכמים, שתורתם — המגידות — אומנתם. והנם חוזרים בערים ובעיירות להטיף צוף לקחם ולקבל נדבות — שכר על הדרישה. וכשאני לעצמי, אינני רואה בזה שום תקלה. וכשהנם באים אלי, לבקש ממני רשות והורמנא לדרוש באחד בתייהתפילה שבעיר, אינני מסרב להם ואינני מעבב בידם לדרוש, כפי חפצם. ומוטב הוא — לפי דעתי, — שהאומנים ובעלי מלאכה וגם הבעלי בתים הפשוטים, וגם הנשים בכלל, ילכו ביום השבת אחרי הצהרים לשמוע דרשת המגיד, מאשר יבלו זמנם ביום שבת־קודש בשיחות בטלות ובספורי הבלים. ובפרט, שבין המגידים יש גם כאלה, שהאלקים חננם בלשון למודים והנם יודעים לכלכל דבריהם בחכמה ודעת. וכדי שלא ליגע השומעים יותר מדי בדברי מוסר ותוכחות, או בפלפולים ארוכים, הנם מתבלים הדרשות במשלים ובמעשיות ובשיחות נאות ומענגים באלה נפשות השומעים. ויש בזה לשומעים עונג שבת ממש. וכשבא מגיד מצוין כזה למחננו, ובדרשה הראשונה, ביום השבת אחרי הצהרים. הוא לוקח בצוף לקחו לכות השומעים, השמועה על דבר דרשת המגיד מתפרסמת מהר בעיר. וכשהוא מוסיף לדרוש דרשותיו אחרי כן בימות החול — בקיץ בין מנחה למערב, ובחורף — אחרי תפלת מעריב, מרבים העם לבוא לשמוע דרשותיו ובית התפילה מתמלא מפה אל פה. וגם אחרי עזבו את העיר והלכו לעיר אחרת, הרושם שעשו דרשותיו נשאר לימים רבים. והמשלים והמעשיות והבדיחות שנשמעו מפיו, עודם על כל פה זמן רב. והנם בנדון זה — כמו הנגונים הנשמעים מהחזנים המפורסמים, הסוככים בחדשים ידועים בשנה בערים ובעיירות, להשמיע נעים זמירותיהם גם חוץ למקום מושבם התמידי. והחיתים כשהנם עסוקים בתפירת בגדים, והסנדלרים, כשהנם מניחים טלאים ומתקנים נעלים ושאר בעלי מלאכה העסוקים במלאכתם, הנגונים של החזן — עובר אורח — נשמעים כל היום בפייהם עוד במשך זמן רב.

אמנם, לפעמים נשמעות תרעומות האברכים המופלגים, חובשי בית־המדרש, על המגידים הנודדים, על שהנם מעקמים את הכתובים ומבלבלים מוחות האנשים הפשוטים, שלא הורגלו בזה, בפלפולים עקומים ובספורי מעשיות, שלא היו ולא נבראו, ובמדרשי פליאה, שהנם בודים מלכם. אבל מפני אחדים שקלקלו, אי אפשר לדון לחובה את כל המגידים; כמו, שאי אפשר לדון לחובה כל מחבר ספר, על אשר יש מחברים, הכותבים ומדפיסים דברים שאין להם שחר. אם כי לקורא התמים, שאין ביכלתו להבחין בין טוב לרע, כל הדברים הנדפסים בספר הנם בעיניו תורת אמת, וכאלו נתנו מסיני. וברור

הוא, שמפני השומים שקלקלו, אי אפשר לאסור על כל הדרשנים לדרוש. ועל כל המחברים להדפיס החבורים שלהם. ומטעם זה, אינני מתנגד לדרשות המגידים במחננו. וכמובן, רק בתנאי, שלא ידרשו דרשות של דופי ולא ישאו מדבריהם על דברים שהנם כבשונו של עולם; כמו שעושים — כפי ששמעתי — הדרשנים מאנשי כת החסידים, הדרשים לפני ההמון ולפני אנשים גסים במעשה מרכבה ובעשר ספירות ועוד בענינים כאלה, שאין דורשים בהם אלא ביחיד. וה' יתברך יסלח להם על מעשה בלתי נכון כזה.

ואם כי על אנשי קהילתנו נאמנים דברי הפסוק: וכל בניך למודי ה'. ואם לא על כולם — בלי יוצא מן הכלל, — לכל הפחות, על רובם; כי, תודות לאל, בכל בתי המדרשות יש חברות ללמוד משניות, גמרא, עין יעקב, מדרש; גם קבוצות קבוצות אברכים, הלומדים ביחד פוסקים וספרי הלכה, בכל זאת, חסרון, שלא יוכל להמנות — מה שאין בקהילתנו מגיד מישרים תמיד, שיעור לבות האנשים לקיום המצוות, לתשובה ולמעשים טובים. ויורו אותם לתקן כל דבר הצריך תקון, כפי הזהרת הרב ר' יהודה החסיד בספר חסידים „צריך לעמוד בכל קהילות ישראל בכל קהל וקהל איש זקן וחכם הירא ה' מנעוריו לבני עירו להוכיח אותם ולהשיבם בתשובה". אבל, לגדל צערנו, אין קופת הקהל מספיקת להחזיק גם מטיף מישרים בתמידות; כי הוצאות הקהילה הנן יותר מרובות מההכנסות שלה. ולי אין אפשרות להעמיס עוד עלי גם העול הזה — לדרוש לעתים יותר תכופות בקהל ולעורר למוסר אננם; כי משרת הרב והאב"ד בהקהילה איננה מניחה לי די זמן להשיב רוחי. וכל היום הנני עסוק בעסקי הקהילה המרובים. ובישיבת על מדין בדיני ממונות — לדון ולפשר בסכסוכים בין סוחרים ותגרנים, שותפים ויורשים, חזקות, בעלי מיצרא, עסקי נחלאות וכדומה. מבלעדי החזקת הישיבה והשיעור לפני התלמידים, דבר יום ביומו, והיה לי רק הלילה ללינה בעמקה של הלכה, ללמוד ולעיון ולדרישה ולחקירה בהענינים, שעלי להשיב דבר לשואלי המרובים בדבר הלכה. ובתנאי אים כאלה, איפה אמצא עוד זמן להכין ולסדר הדרשות. כי בלי הכנה אין לבוא בדברים לפני הצבור, כאזהרת חכמינו, זכרונם לברכה: חכמים הזהרו בדבריהם והנני מסתפק בשתי דרשות בשנה, כפי שהתחייבתי וכפי התנאים בכתב הרבנות: בשבת הגדול ובשבת תשובה.

גם היום בא אלי עובר אורח — מגיד מישרים, ממדינת פולין ובידו חבילה של כתבים ותעודות מגדולי הרבנים שבמדינה זו, המרכיבם בשבחו והמבקשים להחזיק בידו, כי הוא ראוי והגון לכך. ובפרט—שהוא יצא בדבר מצוה, לצורך הכנסת כלל; כי שתי בנות בוגרות לו והגיע זמנן להכניסן לחופה ואין ידו משגת להשיאן לאיש והנהו נזקק לעזרת ה' בגבורים. ולצורך זה הכין לדפוס ספר דרשות שחבר. והוא דופק על פתחי נדיבים בערים ובעיירות לקבל מידם הפתוחה דמי קדימה על הוצאות הדפוס. והיתה לו אחרי כן מכירת הספר מוצא לכסף להשיא שתי בנותיו. ולא תהיינה יושבות בבית אביהן עד אשר ילבינו ראשיהן.

על הספר הזה קבל כבר הסכמות מכמה רבנים במדינת פולין וגם מרבנים במדינתנו. וגם אותי בקש לתת לו הסכמה על החבור שלו. לבקשה זו לא נעניתי תיכף ומיד, כי הנני משתמט בכל האפשר לתת הסכמות על ספרים לכל דורש ומבקש. ומטעם — שאינני רואה את עצמי ראוי והגון להיות שר המסכים; כי יש הרבה גדולים וטובים ממני — הגאונים והרבנים בהכרכים ובערי הגליל, אשר קטנם עבה ממתני. ולהם נאה ולהם יאה להיות המסכימים. ומי אני, ומה אני, שאבוא אחרי המלך, מאן מלכי רבנן, הגאונים וגדולי התורה, להכניס עצמי ברשות שאינה שלי. הרי אינני בפניהם אלא כננס בפני ענק וכקוף בפני אדם. ועוד טעם בדבר — לזה שאני מסרב לתת הסכמות על ספרים. והוא — מפני שאינני רוצה לעשות שקר בנפשי, לתת הסכמה על ספר שלא עמדתי על תוכו ואינני יודע לנכון מה הוא טיבו. ואם גם המחבר משאיר אצלי את הספר ליום או ליומים, אין לי הפנאי והזמן הדרוש לקרוא הספר מראשו ועד סופו; אלא, רק, לעיין בו במעוף עין ובהעברה בעלמא. ובאופן כזה, נקל לבוא לידי טעות ולהביא לידי מכשול גם אחרים; כמו שקרה כבר לא אחת ולא שנים לגדולים וטובים, שנתנו הסכמות על ספרים ואחרי כן התנחמו על זה. וידוע, שהרבנים שנתנו הסכמות על ספרי הנחש נחמיה חי חיון, התנחמו אחרי כן. כי מפני שלא קראו הספרים, שנתנו עליהם הסכמתם, מראש ועד סופם, לא הרגישו בהזוהמא שהטיל הנחש בהחבורים שלו, ונכד שלו בעצמם והכשילו גם אחרים.

מהטעמים האלה הנני משתמט לתת הסכמה על שום ספר. והנני מסרב למחברים, העוברים דרך עירנו, למלאות בקשתם. וגם בפעם הזאת לא רציתי לצאת מגדרי — לתת הסכמה על החבור של המגיד; אבל הוא לא הרפה ממני והפציר בי עד בוש; באמרו, שההסכמה שלי הנה נחוצה לו בעד בעלי-הבתים של הקהילה שלנו ושל הסביבה. כי אם יראו הסכמה ממני, יקבלו אותו בסבר פנים יפות ולא יקמצו ידם ממנו ויחתמו על החבור שלו; ואם לא — ישיבו פניו ריקם; בהאמתלא, שאם הרב האב"ד דהקהילה לא רצה לתת לו הסכמה, בודאי אין החבור ראוי לכך. ובאופן כזה יצא ממחננו בידים ריקות, ובאשר הוא בא לצורך מצוה, לצורך הכנסת כלה, שבודאי היא מצוה גדולה, עלי להיות לו לעזר בדבר. וכדברי הכתוב: אל תמנע טוב מבעליו בהיות לאל ידך לעשות.

על דבריו אלה לא נמצא בפי מענה וראיתי את עצמי מוכרח למלאות מבוקשו ולתת לו הסכמה. אבל, כדי שלא לעשות שקר בנפשי הגבלתי דברי בההסכמה בהזכרת הסכמות הגאונים שקדמוני כבר בזה. ושבודאי המחבר והספר הנם ראויים לכך. ועדותם מספקת ויש לסמוך עליהם. וגם הזהרת, — כנהוג בכל ההסכמות, — על איסור השגת גבול. ולבל יעזו איש להדפיס הספר הזה במשך מספר שנים ידועות, בלי ידיעת המחבר. הנוסה הזה — אזהרה על איסור השגת גבול — נמצא כמעט בכל ההסכמות על כל הספרים. ועל פי הרוב האזהרה הזאת היא לגמרי מיותרת. כי רוב המחברים אינם מפורסמים כלל, ואין איש יודע אחרי החבורים שלהם. וכשבא המחבר בעצמו עם החבור שלו,

אין משיבים את פניו ומשלמים לו מחירו; אבל, באמת אין זאת אלא מתנת יד בצורה נאותה, שלא לביש את המקבל. ולהחזיק בידי תלמיד חכם. אבל אם אחרים יטפלו בחבור שאינו שלהם, בודאי לא יראו ברכה בו ויניחו מעותיהם — הוצאות הדפוס — על קרן הצבי.

בכל פעם שמחבר בא אלי בספר חדש — והספרים צצים עתה כציץ השרה, חדשים לבקרים — אומר אני, שבכל זאת טובים היו הימים הראשונים, כשהגידו אוננים, גדולי הדור, תקנו תקנות לאסור הדפסת ספרים חדשים בלי רשות הג' אוננים, מדברני-האומת. כי לא כל הרוצה ליטול שם מחבר ראוי לזה; וכמה מהם הספרים המכילים דברים שאין להם שחר. או, שיש בהם טעיות גסות בנוגע לדין ולהלכה; או, שהנם נוטעים בכרמנו זמורת זר, דעות ורעיונות חדשים, מקרוב באו, לא שערום אבותינו. והכמי איטליה, זה ב' מאות שנה, תקנו תקנה, שלא להדפיס שום ספר חדש בלי רשות מג' רבנים. וגם במדינתנו, בזמן שהיה קיים הועד דר' ארצות, תקנה כזו היתה קיימת. אבל עתה אין גודר גדר ואין עומד בפרץ ואיש הישר בעיניו יעשה ומדפיס כל דבר העולה על רוחו...חבל!

יום ד' תמוז התקמ"ח

על חזקיהו המלך אמרו חכמינו, זכרונם לברכה, שגנו ספר רפואות והורו לו חכמים על זה. ולו היתה היכולת בידי הייתי דן לגניזה הספרים, המכילים רפואות וסגולות, קמיעות והשבעות, שנדפסו בזמן האחרון במספר גדול ונתפשו פשטו במדינת פולין ובהארצות הקרובות אליה. וגם במדינתנו הנם נמצאים לרוב. הספרים האלה — הפסדם מרובה משכרם, אם הנם באים לידי מי שאין לו ידיעה בחכמת הרפואה, ואיננו מכיר בטיב המחלות השונות, שעל פי הרוב הנן דומות בכמה פנים האחת להשנית. ורק מי שלמד חכמה זו ושימש רופאים מומחים זמן רב יוכל להבחין בין מחלה למחלה, לעמוד על טיבה, ולדעת הרפואה המתאמת לה. וגם בלי ידיעה מספקת בטיב הצמחים והרפואות, יכול המשתמש בהם להביא לפעמים לחולה יותר היזק מתועלת. כי בהשתנות הארצות והזמנים, גם טיב הצמחים משתנה. וכמה רפואות שבזמן חכמי התלמוד היו פועלות פעולתן, עתה אינן פועלות. ומה שהיה טוב ומועיל בארץ-ישראל ובארץ-בבל בתקופת התנאים והאמוראים, איננו מועיל בדורנו ובמדינתנו; מפני ריחוק המקום ומפני ריחוק הזמן. ועוד זאת. שמות הרבה צמחים, הנזכרים בספרים האלה, אינם ידועים ידיעה ברורה לכל אחד ואחד. ובנקל יוכל לטעות — מי שאיננו בקי בהם — לקחת האחד במקום השני. ועל ידי זה להזיק לחולה. ולפעמים, אולי גם לגרום לו — חס ושלום — מיתה.

ובנוגע לקמיעות ולהשבעות, שתיים הנה הרעות הבאות על ידם, אם האדם העוסק בהם איננו חכם בחכמת הקבלה, העיונית והמעשית, ואין לו ההכנות הדרושות לזה בזהירות ובשמירות, בפרישות ובחסידות וביראת שמים. האחת

היא — שהקמיעות וההשבעות אינם פועלים פעולתם. ותקוות הכוונה בהם נכזבת; כי אינם פועלים, אלא בזכות הכותב והנותן ובסייעתא דשמיא. והשנית — שיש סכנה למי שאינו ראוי לעסוק בהם, שיוזק הוא בעצמו על ידם. כי גם לצדיקים ולמקובלים מפורסמים יש חשש סכנה, אם הנם עוסקים בקמיעות והשבעות. על אחת כמה וכמה לאדם מן השוק, שאיננו ראוי והגון לכך.

לפי דעתי לא טוב עשו הנאונים והרבנים, שנתנו הסכמות על הדפסת ספרים כאלה, אם כי המחברים היו מפורסמים ליראי שמים. והיו מפליאים לעשות בהסגולות והקמיעות, שהיו נותנים. כי האנשים הפשוטים, שהספרים האלה באים לידם, בראותם הסכמות הרבנים עליהם, מדמים בנפשם, שהדברים הנמצאים בהם נתנו לפרסום ושכל הכתוב בהם — הוא דבר השווה לכל נפש. וכל אחד ואחד יכול להשתמש בסגולות או ברפואות, בקמיעות ובהשבעות הנמצאים בהם כרצונו וכאוות נפשו. ובאמת, לא כן הדבר. כי לא כל הרוצה ליטול את השם של רופא חולים ועושה נפלאות ובעל שם — יבוא ויטול. וביחוד, מי שהוא בלי הכנה מוקדמת בהדיעות הנחוצות. ומבלי המדות של זהירות ופרישות ויראת שמים, כנזכר לעיל. המחשבות האלה עלו על לבי באלה הימים לשמע הדברים, שספרה לי אשה אחת ממחננו על בעלה, שהתמכר בגופו ונפשו להעסק בחכמת חיד ובחכמת הפרצוף ובסגולות ורפואות, שלמד מעל ספרים, שבאו בדרך מקרה לידו. והאשה הזאת הנה חכמה ונבונה דעת, והיא מבינה שעסק זה לא יסכון לבעלה. אבל בעלה איננו שומע בקולה ומוסיף להחזיק בדעתו — לעסוק באומנות של בעל שם — לרפאות חולים ולעשות נפלאות על ידי סגולות וסודות שמצא בספרים. והאשה באה לשום זה לדרוש בעצתי. ובספור דברים, שארך כשתי שעות, ערכה לפני פרשת מעשה בעלה. ואני הקשבתי רב קשב למוצא שפתייה, כי מצאתי בדבריה רב ענין ונרשמו בזכרוני, והנני מוסרם כאן על הגליון.

רבי — כך התחילה האשה בדבריה — איננו יודע ומכיר אותי: שמי הוא — מלכה לאה החנונית, ובעלי הוא — יענקל ברוך חיה דבורה'ס. את בעלי אולי מכיר רבי, כי הוא גם למדן במקצת והנהו חבר לכמה חברות בבית המדרש, שהוא מתפלל בו: חברת־משניות, חברת־עין יעקב, חברת מדרש ועוד חברות אחרות, שאינני נזכרת יותר בשמן. בעלי למד בילדותו, כנהוג, בחדר. וגם התחיל כבר ללמוד גמרא. ובדעת אביו היה לשלוח אותו לאחת הישיבות ללמוד שם. אבל רצונו זה לא נתמלא, כי בינתיים הלך אביו לעולמו ובעלי עזב את למודו אצל המלמד של גמרא, כדי לבוא לעזור לאמו בחנות, שהיו מתפרנסים ממנה. ואם כי בעלי היה מוכרח להפסיק את הלמוד אצל המלמד, ככל זאת לא הזניח לגמרי הלמוד והעיון בספרים, עד כמה שהגיעו ידיעותיו, כמה שלמד בילדותו ובראשית ימי נעוריו אצל המלמדים. ומאז — ועד היום הזה. הנהו מוסיף ללמוד ולעיון בספרים בכל שעה פנויה שיש לו, הן אם כשהנהו בביתו והן אם כשהוא בחנות. ועל שום זה — השכנים שלנו, שכני הדירה ושכני החנות, מכנים אותו בהשם — ר' יענקל הלמדן; כי הנם מוצאים אותו

— בשעות הפנאי — כשהוא יושב וספר בידו, ואיננו אוהב לבלות זמנו בספורי מעשיות ובשיחות של דברים בטלים — כמוהם. ולבעלי ארון מלא ספרים, גדולים וקטנים. והוא לומד ומעיין פעם בספר זה ופעם בספר אחר.

ובנוגע להמחיה — אנחנו מתפרנסים מחנות, הנמצאת בקרן דרומית-מערבית של ככר השוק, במקום שמתחיל הרחוב הווילנאי והחנות שלנו עושה זוית בכריהשוק והרחוב הווילנאי. ובחנותנו נמצאים למכירה כל דבר שהנהו נחוצ — כלים ומכשירים — לבעלי-עגלות ולרוכבים בסוסים: אופנים, חשוקי ברזל, קרטבים, אוכפים, רצועות-עור, שוטים, רסנים, פרסות ברזל, זוגים, ענבלים, וזפת למשיחת האופנים. וגם כלים ומכשירים לתיקון עגלות והכשרתן: מקבות ופטישים, קרדומים ומסמרים, כלונסאות ומטילי ברזל ועוד הרבה דברים שיארך הזמן לפורטם. והודות לאף, הגנו מתפרנסים מחנותנו בלי דוחק. ויש לנו במה לשלם שכר למוד להמלמד בעד הילדים. והגנו נושאים בעול צרכי הקהילה ומשלמים המסים והגביות, כפי שמעריכים אותנו. ובעזרת הבורא יתברך הגנו נמנים לכל צרכי הקהילה ולכל דבר שבצדקה על הבעלי בתים הכינונים. ואם כי אין לנו הון ועושר, איננו מתרעמים, חס ושלום על הרבוננו של עולם. והגנו שמחים בגורלנו. העסק שלנו מתנהל בעיקר על ידי: אני עוסקת בקניית הסחורה בערי הכרך ואצל היסטונים ואני מוסרת כל מלאכה הנעשית בעירנו להאומנים ולבעלי-המלאכה ועושה החשבונות עמהם. וגם מכירת הסחורה להקונים הגה נעשית בראש ועיקר על ידי: כי הגני נמצאת כמעט כל הזמן בחנות. ורק שעות אחדות בבקר אני נשארת בבית, לנקות הבית ולהציע המטות, לתת אוכל לילדים ולשלחם לחדר ולהכין סעודת הצהרים לכולנו. ובשעות האלה בעלי ממלא מקומי בחנות, כי הוא מתפלל תפילת שחרית עם מנין הותיקין ובא בשעה מוקדמת להחנות, ויש לי באותו זמן היכולת לעסוק בצרכי הבית. ומבלעדי שעות הבקר בכל יום ויום, בעלי עומד על צדי ביום השוק להיות לי לעזר; כי הקונים הנם אז מרובים וקשה לי לבדי לשרת ולמלאות רצון כולם. וגם מזמן לזמן, כשמביאים סחורה לחנות — ובאותה שעה אין בעלי כפי הרגיל נמצא בחנות, — הוא בא לאותה שעה להיות לעזר להעגלונים לפרק הסחורה מהעגלות ולהכניסה ולסדרה בחנות. וביתר הזמן הוא חפשי לנפשו לעשות כרצונו: נשאר בחנות ומעיין בספר, שב הביתה, או הולך לבית-המדרש. וכזה, רבי, הוא סדר חיינו כל הימים. ואנו חיים, אני ובעלי, ביהד בשלום ובשלחה. כי אני משתדלת לבלי להטריחו הרבה בעבודה, כדי שיוכל לעסוק במה שחביב לו: הלמוד והעיון בספרים. ומיום שנשאתי לבעלי ועד הזמן האחרון לא היה בינינו שום פירוד דעות, או תרעומות להאחד על השני. והנה זה כשמונה חדשים בא שינוי גדול ברוחו של בעלי, שינוי המביא אותי לידי יגון וצער. וחוששת אני, אל תפתח פה לשטן, לבל תגיענו ממנו צרה ורעה גדולה.

וזה הדבר. הקונים, הבאים לחנות שלנו, אינם תושבי העיר בלבד, אלא גם הרבה קונים הבאים מן החוץ, מן הסביבה. ומתו — ערלים: אדונים ואכרים, אנשי הכפר; ומתו, להבדיל, יהודים: אריסים ורענדארים, שיש להם

סוסים ועגלות והנם נצרכים להסחורה שבחנות שלנו. ומהקונים היהודים שבהכפרים של הסביבה יש רענדאר אחד ושמו ר' לייב, שהנהו קונה תמיד, אצלנו. ותמיד, כשיש לו צורך באיזה דבר הנמצא בחנותנו למכירה, הוא בא אלינו, ואיננו חוזר על חנויות אחרות. ומטעם זה הנהו כמעט כבן בית אצלנו. והנה זה כשמונה חרשים. ויום זה היה יום השוק, ור' לייב בא אל החנות שלנו. ובעלי יושב ומעיין בספר ואני עסוקה בדבור עם אחד הקונים. ויאמר הרענדאר לבעלי: ר' יענקל, יש לי צורך בשתי רצועות עור בעד סוסי חלבן ורוצה אני שתבחר למעני מן היותר טובות ומן היותר חזקות, לכל תקרענה מהרה. ואם כהנה תמצא למעני, אביא לך, כשאבא, אם ירצה השם, בשבוע הבא מחדש להעיר, מתנה, שבודאי תהיה לך הנאה גדולה ממנה. והיא, — חבילת ספרים קטנים — עשרה, או שנים עשר במספר. ובודאי תמצא בהם חפץ. כי הנך למדן והנך יודע לקרוא בספרים בלי נקודות ובלי קמצים ובלי פתחים. ולי הספרים האלה הנם ללא תועלת, כי אינני יכול לקרוא בהם, מפני שהנם בלי נקודות; וגם אין ביניהם לא סדור ולא מחזור, לא הגדה ולא סליחות, ולא איזה צורך יסכנו לי? הספרים האלה נמצאים אצלי כבר זמן רב. כי זה יותר משלש שנים עבר דרך הכפר שלנו זקן עני אחד, ועל פניו היה ניכר שהוא למדן, או כלי קודש, כי היה דל בשר ורוה ופניו צנומים וחוררים. והזקן הזה התאכסן אצלי ואמר לי, שהוא נע ונד בארץ, למצוא לו מקום מנוחה להיות שם מלמד תינוקות; ובאיזה שכר שיהיה, ובלבד שלא יהיה נצרך לחזור על הפתחים ולהתפרנס מן הצדקה. לדבריו אלה — וגם הוא מצא חן בעיני — נכמרו רחמי עליו והשארתי בביתי להיות מלמד לילדי הקריאה והתפלות. אבל הוא לא היה אצלי לאורך ימים. וכעבור חדש ימים חלה — לא עלי ולא עליכם — את חליו ושבק חיים לכל חי. הירושה שנשארה אחריו לא היתה גדולה: הבגדים הישנים והכלואים שהיו על בשרו, חלוקים, תחתונים ופוזמקאות אחדים, קרועים וטלואים וכלואים ותיבת עץ אחת קטנה, שבה נמצאו מונחים הטלית והתפילין שלו, סדור עב פי שלשה או פי ארבעה מהסדורים הרגילים שלנו, ועוד כעשרה ספרים קטנים, לא אדע טיבם. את התפילין ואת הבגדים — הסחבות הכלויות — נתתי מתנה לעניים העוברים דרך הכפר. והתיבה עם הספרים השארתי למשמרת אצלי, באמרי: אולי בזמן מן הזמנים ימצא גואל או קרוב להזקן הנפטר ואמסור לו ירושתו — התיבה עם כל הנמצא בה. את התיבה הורדתי להמרתף ולא פתחתי ולא נגעתי בה כל הזמן. ורק בתחילת השבוע העבר, כשירדתי למרתף לבקש אחרי איזה דבר, ראיתי על קרקע המרתף, לא רחוק מתיבת המלמד הזקן מפוזרים הנה והנה פתותי ניר. והבנתי תיכף ומיד, ששיני העכברים היו באמצע. ופתחתי התיבה לראות ההיוק שעשו העכברים. והנה רואה אני שהעכברים הרשעים אכלו מחצית הסדור. והצטערתי הרבה על זה. וגם התחרטתי, על אשר לא נתתי גם הסדור למי שהוא ולא היה אז לברות לשיני העכברים. והתחלתי לחשוב מחשבות על דבר יתר הספרים, לכל יהיה גורלם כגורל הסדור — להיות טרף לשיני העכברים. ואז נזכרתי בך, שאתה יושב

והונה כל הזמן בספרים. ואמרתי: אין טוב לי אלא שאתן הספרים האלה מתנה לר' יענקל. והוא בודאי ישמח עליהם. ואם אחכה עוד זמן, עד אם ימצאו להם גואלים — קרובים של המלמד העני — לא ישאירו מהם העכברים זכר ושארית. והנה, אם תמלא עתה את התנאי שלי — שתי רצועות טובות וחזקות — אביא לך, אם ירצה השם, הספרים האלה מתנה. בעלי בחר למענו שתי רצועות מן המשובחות ור' לייב נסע לדרכו. וכעבור שבוע ימים בא ר' לייב מחדש לחנותנו ובירדו חבילה קטנה של ספרים, מקושרים ומהודקים בחבל. בעלי היה באותו זמן בחנות, אבל היה עסוק כמעט כל היום עם הקונים, יום זה היה יום השוק, ולא נגע בחבילה, לראות מה שהביא לו הרענדאר ר' לייב. ורק בערב, אחרי שובנו הביתה, ואחרי שהתפלל בעלי תפילת מעריב ואחרי שאכלנו סעודת הערב, התיר בעלי את החבילה והתחיל לבחון בעיניו הספרים ולעיין בהם. וראיתי שהתעניין מאד בספרים האלה, כי לא הניח אותם אף לרגע כל אותו הערב; וכבר היתה השעה מאוחרת וקראתי לו פעם ושתיים שילך לישון, לבל יאחר מחר בבוקר ללכת להתפלל עם הותיקין. אבל, בפעם הזאת, לא שמע בקולי והשקיע עצמו בעיון ובקריאה בהספרים האלה. ואני, עיפה ויגעה מעמל היום, תקפתני שינה תיכה לשכבי במטתי, ולא ידעתי מתי, ובאיזה שעה, הלך בעלי לישון. וכפי הנראה, בשעת מאוחרת מאד, כי בעמל רב עלה בידי לעורר אותו בבוקר, שילך לבית-המדרש להתפלל.

והנה, רבי, מאותו זמן שבאו הספרים הקטנים האלה לידי בעלי, ראיתי שינוי גדול ברוחו: הוא הזניח לגמרי הספרים שהיה לומד ומעיין בהם כל הימים: מדרש, ילקוט, משניות, וישם כל מעינו רק בספרים, שהביא לו הרענדאר ר' לייב. והם היו תמיד עמרו, כי היה נושא באמתחת בגדו ב' או ג' מהספרים הקטנים האלה ובכל שעה פנויה היה קורא ומעיין בהם. הפעם בספר האחד, והפעם — בהשני, ולפעמים ראיתי מוציא מאמתחת בגדו כל הג' ספרים ביחד. והוא פותח האחד ומעיין בו ולוקח השני ומעיין בו ואחרי כן השלישי. ואחרי כן, חוזר חלילה, ומעיין מחדש בהראשון. ונראה כאילו הוא מחפש איזה דבר ומתקשה בו. וכוה ראיתי עושה בבית. וכוה — בחנות. ופעם אחת, כשהיה בעלי שקוע בעיון באחד הספרים, נפל מבלי משים, מבט עיני על הספר הפתוח שהיה בעלי מעיין בו וראיתי תמונת יד אדם מצוירת על פי גודל כל הדף, תמונת היד בצבע שחור והקוים שבה בצבע לבן. שאלתי את בעלי, מה זאת, כי לא ראיתי צורה כזאת מעולם בכל הספרים, שבעלי היה לומד ומעיין בהם. כפי שהבנתי, לא ערבה שאלתי זאת לבעלי, כי בקש להשתמט מתת לי תשובה; אבל כשהרביתי לפצור בו, שיגיד לי לאיזה צורך משמשת צורה זו, אמר לי, לבסוף: זאת היא תמונת יד אדם עם כל הקוים ועם כל השרטוטים הנמצאים בה. וישנה חכמה אחת גדולה בעולם, המלמדת לדעת, על פי שרטוטי היד, גודל האדם בעתיד וכל מה שיקרה עמרו בימי חייו. וגם לעמוד על טבעו ותכונתו. וכשמעי זאת אמרתי לו: אם כן, הגד נא לי עתה עתידך, בהיות שיש לך הספר המלמד חכמה זו. כמובן, הייתי רק כמצחקת. כי היה דבר זה זר ומוזר בעיני,

שנוכל לדעת עתידות האדם על פי הקמטים והשרטוטים הנמצאים בידיו. אבל בעלי הבין דברי כפשוטם וכמשמעם ולא סרב לי. ויקח את ידי השמאלית; כי אמר לי, שאצל הנקבות היד השמאלית היא העיקר ועל פי הסימנים שבה יש לסמוך, ויעיין בכל השרטוטים, הגדולים והקטנים. ואחרי כן חפש ועיין בהספר. ומחדש לקח ידי. ומחדש בחן ובדק בעיניו בעיון רב כל השרטוטים והקווים. ויאמר לי: הודות לאל, כל הסימנים מוכיחים לטובה, שתאריך ימים ולא תדעי חלי ומחלה ולא תבאך רעה ולא פגע רע כל ימי חייך. גם לא תדעי מחסור ועוני ותבלה כל ימיך בשלום ושלוח. וכשאמר לי זה, קראתי לילדינו לבוא, כדי שבעלי יביט גם כן בשרטוטי ידיהם ויגיד לי עתידם. ובעלי התבונן והביט בידי הילדים. וגם בהן מצא סימנים המנבאים רק טוב.

מבלי כוונה מיוחדת ומבלי משים — כי ככל הנשים גם אני מרבה בשיחה — ספרתי לאחת השכנות שלנו העתידות שהגיד לי בעלי, על פי הספרים הנמצאים בידו: ותפציר בי השכנה שאבקש את בעלי שיביט גם בידה, ויגיד לה מה שיקרה אותה בימי חייה. עשיתי כבקשתה ובעלי לא סרב לה ויביט בשרטוטי היד של השכנה. ואמר לה מה שמצא. כי לא היה בהם שום סימן רע. השמועה, שבעלי יודע להגיד עתידות לאדם על פי השרטוטים שבידו, נפוצה מהר בין השכנים, וכל אחד ואחד מהם בא אל בעלי בבקשה שיביט בידו ויגיד לו עתידו. ולא רק השכנים, אלא גם כל המכירים שלנו; וגם אנשים זרים, שלא ידענו אותם מתמול שלשום, באו מכל פנות העיר לבקש את בעלי, שיגיד להם עתידם. ובעלי נעתר לכולם ולא השיב פני איש. כי מטבעו הוא בעל מזג טוב ואיננו משיב פני איש ריקם, אם רק יש לאל ידו לעשות. ובעלי עשה הכל בחכמה ודעת: אם ראה שהשרטוטים מנבאים לטוב היה מגיד לבעלם, כפי שלמד מעל הספר. ואם, להיפך, לרעה, היה מכחיד האמת תחת לשונו, כדי שלא להעציב את בעלם. והשתמש בלשון ערומים והיה פוטרם בדברים של מה בכך. ובאופן כזה, נשארו כל הבאים לדרוש בדבריו, שבעי רצון. וכל אחד ואחד שב ממנו, בטוח בחיים טובים ומוצלחים. רק פעם אחת קרה מקרה נפלא, יוצא מגדר הרגיל, והיו לו — רחמנא ליצלין — תוצאות רעות. ומעשה הדבר כך היה. אני ובעלי היינו בחנות ועוד אחד מהמכירים שלנו. ובעלי מביט בשרטוטי היד של מכירנו להגיד לו עתידו. ובאותה שעה עבר לפני החנות הנפח שמואל, הבא לפרקים אל החנות שלנו, לקחת כלים ומכשירים לתיקון. וגם הפעם הזאת נכנס אל החנות. וכשראה שבעלי גמר בחינת היד של אותו האיש, פשט את כף ידו הגסה והמגושמת, ויאמר לבעלי: ר' יענקל, הא לך ידי, ובבקשה הגד נא גם לי עתיד. בעלי לקח את ידו ויתבונן בה בעיון רב ויקמט עור מצחו, כמי שמתקשה בדבר חמור. וראיתי, שבהביטו כה בעיון רב בשרטוטי הנפח. נרתע מעט לאחוריו וכמו רטט עבר בכל בשרו; אבל בעלי הבלוי ברוחו, לבל יראה הנפח סערת רוחו ושהוא נרעש ונרגז למראה ידו. ואחרי שנשאר כזה איזה זמן עומד מביט ומתבונן בהיד הפשוטה, אמר בעלי להנפח: שמע נא, שמואל, השרטוטים שבידך כה נתשטשו ע"י הקורנס שאתה מכה בו בידך כל היום על הסדן, עד שכמעט אי אפשר להבחין

בהם מאומה; אבל, בכל זאת, על פי הרשמים שנשארו עדיין מעט מזער מהשרד טוטים שהיו ביד, דן אנכי, שהיו מנבאים לטובה עליך. ובדאי הנך מזומן לחיים טובים ומוצלחים. הנפה יצא שמח וטוב לב מהחנות. וכשנשארו רק שנינו, אני ובעלי, בחנות, אמר לי בעלי: חושש אני — אל תפתח פה לשטן — ששמואל לא יאריך עוד ימים הרבה על האדמה. ועל זה אמרתי לבעלי: איך אפשר לשער דבר כזה? הלא במחננו אין בין אחינו בני ישראל אף אחד שיהיה גבור וחזק כמוהו ומי בעל גוף ובשר כמוהו. ולמי שרירים חזקים כחבלי ברזל. ומי כמוהו להרים משא כבד מן הארץ, מה שלא יוכל לעשות אף — להבדיל — אחד הערלים. והנהו בריא אולם ולא טעם טעם מחלה מימיו. ולו אמרת לי, ששמואל יחיה מאה שנה הייתי מאמינה לדברך; אבל אם אתה מנבא שימיו הנם קצוצים, בדאי עיניך הטעוך בשרטוטים, או, אולי, אין נכונה בכלל בסימנים האלה. ועל זה אמר לי בעלי: גם אני לא הייתי מאמין לדבר זה; אבל מה אעשה, וכל הסימנים המובהקים מעידים עליו שלא יאריך ימים. וגורלו הוא ביד ה', אם לשבט ואם לחסד. ובוה נגמרה השיחה ביני ובין בעלי בדבר גורלו של שמואל הנפה והדבר נשכח מלבי.

כמובן, העובדא שבעלי נעשה פתאום למגיד עתידות לא הרנינה את לבבי. בכל זאת, לא הראתי לו על ידי שום דבר, שאין נפשי נוחה מזה. כי זנני תמיד נזהרת שלא להכעים אותו. וגם הוא לא הקניטני מעולם בשום דבר. והשכנים מסביב מקנאים בנו על השלוסיבית שלנו ועל שלא שמעו מעולם מריבה וקטטה בביתנו. וגם הצדקתי עליו את הדין, באמרי: אני האשמה בדבר. על אשר לא שמתי מחסום לפי ומחרתי לספר לשכנתי דבר החכמה שלמד בעלי להגיד עתידות. ועל ידה נתפרסם הדבר בכל העיר. ולו הסתפק בעלי בהגדת עתידות על פי שרטוטי חיד לא הייתי מצטערת יותר מדי: אם הוא מאמין בדבר זה, יגיד עתידות כרצונו: אם לא יועיל, לא יזיק. ואולי באמת יש יסוד בחכמה זו. אבל דא עקא — ולאסוני הגדול — שבעלי לא הסתפק רק במה שנודע לו על פי שרטוטי יד האדם בלבד, אלא הוא גם התחיל לדון כל אדם ולהגיד תכונתו וטבעו על פי שערות ראשו ועל פי עיניו, לפי גרלן וקטנן ולפי צבען; ועל פי רוחב מצחו ועל פי אורך אפו וגדלו ועל פי צורת אזניו ועל פי סימנים אחרים בכל אברי גופו.

וכאן הרגשתי, שמהמבינות הגדולה הזאת תצא לנו תקלה, כי הוא התחיל לשאת משפטו על כל אדם, אפילו על אלה שאיננו יודע ומכיר אותם והוא רואה מרחוק, רק על פי הסימנים האלה. ועל האחד הוא אומר, שהוא רמאי. ועל השני — שהוא כעסן, ועל השלישי — שהוא גנב. ועל הרביעי — שהוא איש תככים ורע-מעללים. וכמעט שאין איש יוצא נקי ממנו. ובכל אחד ואחד הוא מוצא איזה מגרעת. ומעטים הנם אלה שהוא מוצא בהם — על פי הסימנים שלו — איזה דבר טוב. ובאמת, במהרה נוכחתי גודל הרעה שתביא לנו המבינות הגדולה שרכש לו בעלי בדיעת טיב האנשים, טבעם ותכונתם. כי פעם אחת, כשהיינו שנינו בחנות, ואני הייתי עסוקה בדברים עם אחד הקונים, נכנס אדון אחד

לחנות ויפנה אל בעלי בבקשה שיראה לו אוכף לרכיבה, מן המשובחים שיש לנו. ואם כי הייתי עסוקה בדברים עם הקונה, ראיתי מן הצד, שבעלי לא קבל את האדון בסבר פנים יפות, כראוי לקונה נכבד כמוהו. בעלי קם ממקומו והראה להאדון אוכף. וכששאל אותו האדון, אם אין לנו אוכף עוד יותר טוב מזה, ענה לו בעלי תשובה קצוצה: לא. ולקח את האוכף והניחו על מקומו. וגם הוא שב וחזר למקומו. בודאי. תשובה בלתי מנומסת כזו. הכעיסה את האדון. ובעלי הגיד דבר, יצא האדון מן החנות והלך לו. וכשגמרתי העסק עם הקונה שלי אמרתי לבעלי: מה זה היה לך שדברת עם האדון, כמי שכפאו שד. וכמעט שגרשת אותו מן החנות. ומדוע לא שחדת אותו בדברים, להראות לו על טיב האוכף, שהיה בידך, ולבאר לו, שהוא נעשה מעור היותר משובח. ועל ידי אומן מומחה לדבר. ותתפירות הנן חזקות ולא במהרה תקרענה. והמחיר הנהו נמוך, בערך, לפי טיב הסחורה. ולו הרבית עליו בדברים — בטוחה אני — שהיה קונה את האוכף. והפעם הזאת לא אדע מה זה היה לך, שהעתיקו מלים מפיו והיות כאיש אלם. והאדון יצא מחנותנו, ובודאי — בדעה, לבעלי שוב אליה לעולם. ועל דברי אלה אמר לי בעלי: ואני אינני מצטער כלל על אשר מהר לצאת מהחנות, כי אדון זה הוא איש מרמה ותככים, עז פנים וקרבות יאפיץ. ולו קנה האוכף אצלנו, בודאי היה מבקש לנו אחרי כן תואנות להאשימנו שרימינו אותו בסחורה גרועה. ומוטב לנו להפסיד הפעם הזאת מכירת האוכף ולבלי לבוא במשא ומתן עם אדון שסורו רע. משתוממת על דברי בעלי, שאלתי אותו, אם הוא יודע ומכיר את האדון, מי הוא, ומה שמו; כי אני רואה אותו בפעם הראשונה נכנס לחנות שלנו ואינני מכרת אותו מקודם. ועל זה אמר לי בעלי: גם אני רואה אותו בפעם הראשונה, אבל אין צורך בידיעה מקודמת לרעת מי הוא, מה היא תכונתו וטבע נפשו, כי הכרת פניו ענתה בו שהוא רשע מרושע: שערותיו הצהובות המרובות, מצחו הרחב, זקנו הצר הנפרד לשנים והעינים הכחולות כעין התכלת — כל הסימנים האלה מעידים עליו, שהוא אדם רע וצריך להזהר ממנו ולהתרחק ממנו כמטחוי קשת. וטוב עשיתי שלא נכנסתי עמרו בדברים מרובים.

דברי בעלי הביאו אותי לידי כעס. כי מעולם לא השגחנו בשערות הראש של הקונים ולא בצבע עיניהם וגם לא במדת רוחב מצחם. כי מה לנו ולכל אלה? ומה מנו יהלוך, אם הקונים הנם חכמים, או שוטים, צדיקים, או רשעים, תמימי לב וברי נפש, או מחרחרי ריב ואנשי תככים. הן לא להתקשר עמהם בשדוכים אנו עומדים. ואם כי הייתי נרגזת מאד, כבשתי את כעסי בחוכי, לבל ירגיש בזה בעלי ושאלתי אותו בנחת: ומאין לך, יענקל, הגידה נא לי המבינות הזאת, לשפוט את האדם על פי המבט הראשון על טבעו ותכונת נפשו? בעלי לא ענה לי תיכף ומיד על שאלתי. וכפי הנראה, הביאה אותו מעט במבוכה. אבל אחרי רגעים אחדים של מחשבה אמר לי: דבר זה לא מלבי בדיתי אותו, אלא למדתי מן הספרים. והוא — מחכמתו של הרבי של אלכסנדר מוקדן, הפילוסוף אריסטו. ובודאי שמעת שמע המלך אלכסנדר מוקדן, שהיה האדיר במלכים, יותר חזק

ויותר גבור מנמרוד הרשע ופרעה מלך מצרים וסנחריב מלך אשור ונבוכדנצר מלך בבל וטיטוס מלך רומי הרשעה. ובגבורתו כבש את העולם כולו, עד אשר הגיע להרי חושך. ולא היה לו יותר מקום ללכת ולהתקדם לפנים. ובשובו ממלחמותיו הגדולות והנוראות ללכת לארצו עבר דרך ארץ ישראל. ונכנס לעיר ירושלים הקדושה ושם מצא הכתבים של שלמה המלך. ובהכתבים האלה נמצאו כל החכמות שידע המלך שלמה. ויקח המלך מוקדן את הכתבים וימסור אותם להרבי שלו, החכם היוני אריסטו. ואריסטו פרסם החכמות שמצא בהכתבים של שלמה המלך, על שמו הוא, כאילו הוא המציאם, ובאמת הנם לשלמה המלך, שהיה החכם מכל אדם, כמוהו לא היה ואחריו לא יהיה. והפילוסוף היוני גנב כל חכמותיו משלמה המלך ושם בכליו, כאילו משלו הנן. ודבר זה ידוע ומפורסם, כפי שמצאתי בספרים. ועתה הלא תודה גם את, שאם החכמה הזאת והסימנים האלה משלמה המלך, החכם מכל אדם, הנם באים, שיש לסמוך עליהם. וטוב עשיתי, כשראיתי את האדון והכרתי על פי סימנים מובהקים שסורו רע, שנמנעתי לבוא עמך בדברים מרובים וברכתי על יציאתו מן החנות: ברוך שפטרנו מעונשו של זה. על דבריו אלה לא החזרתי לבעלי אף מלה אחת, אבל לבי היה עלי דוי על אשר הפסיד בידים ממש ולחנם מכירת האוכף.

ובידעי את בעלי ותכונת נפשו, שהוא עקשן גדול בדעותיו. ואם איזה רעיון לקח שבי את לבו וקנה שביתה במוחו אי אפשר להוציאו משם בכל הראיות ובכל ההוכחות שבעולם. ומטעם זה לא נסיתי גם לדבר על לבו, שיחדל מהקונים שלנו לבקש אחרי המומין שלהם ולהתבונן לתכונתם ולטבע נפשם. כי ידעתי שעמלי יהיה לריק ויעלה בתהו ודברי יהיו על אוזן לא שומעת. והתחלתי לבקש אופנים אחרים להגן על קיום המסחר שלנו, לכל ילך ויתנוונה על ידי השיטה החדשה שאחז בה עתה בעלי, לעשות הברל ופרות בין הקונים ולהבחין בהם — את מי לקרב ואת מי — לרחק. וגמרתי בדעתי להשתדל להרחיק את בעלי מן החנות כפי האפשר, ובאמתלאות שונות. וביחוד, שלא להשאירו יחידי בחנות. ומהיום ההוא והלאה התחלתי לסדר מעשי באופן כזה, שלא אצטרך להשאר בביתי בכל יום בבוקר שעות אחדות, כפי שהיה מנהגי עד עתה. ולשום זה הייתי כבר מכינה מבעוד ערב, בשובי הביתה מהחנות, כל הנצרך לי בבקר. ולא נשארתי בבקר בביתי אלא זמן מועט. ובהחנות גם כן שיניתי מנהגי, שהייתי נוהגת בו מאז, לכלי להתערב בדברי, אם בעלי היה עסוק עם אחד הקונים. ומעתה, כשהייתי רואה, שבעלי איננו מתנהג עם אחד הקונים כראוי. ובודאי, מפני שהוא רוצה להפטר ממנו על יסוד הסימנים שמצא בו, הייתי מוצאת תמיד אמתלא להכנס גם אני בדברים עם הקונה. ובאופן כזה הצלחתי פעמים רבות לתקן בעוד זמן, מה שבעלי היה הולך ומקלקל. ובאמצעים האלה בקשתי להגביל לכל הפחות ההיזק, המגיע להמסחר שלנו על ידי החכמות החדשות שלמד בעלי מהספרים, שהביא לו הרענדאר ר' לייב.

והאמת, אודה לכם, רבי — אם כי בעלי חבטיח לי, שהסימנים המעידים

על טבע האדם ותכונותו הגם מחכמת המלך שלמה — לא רבה היתה אמונתו בחכמה זו. וביחוד, אחרי שנוכחתי פעם אחת, שבעלי טעה טעות גסה. ודבר זה היה, כשעמדתי באחד הימים, אחרי הצהרים, כשכלו כבר רגלי הקונים מן השוק בחוץ, אצל החנות, ומשיחה עם אשת השוחט ר' מרדכי הירש, שהננו שכנות, יושבות על ספסל אחד בבית-התפילה. ובאותו זמן לא היו קונים בחנות והשיחה ארכה בינינו, כמנהג הנשים. וכשהלכתי ממני האשה ונכנסתי לחנות, אמר לי בעלי — שהיה באותו זמן בחנות: איזה ענין מצאת לענות בו ולהרבות שיחה עם אשה זו, שפניה הנן מעידות עליה שהנה פתיה וחסרת טעם. ועל זה אמרתי לבעלי: ובזה אתה טועה טעות גדולה, אם גם לפי הסימנים שלך הנה אשה פתיה. והאמת, שהיא אשה חכמה ונבונה דבר. ומעטות הנן הנשים בקהילתנו שתדמינה ותשווינה לה בשכל ובחכמה. בעלי לא ענה לי דבר, אבל מעקימת שפתיו הכנתי שאיננו מוצא לנחון להתוכח עמדי בדבר כה ברור לו כזה. ואני, מצדי, ראיתי במקרה זה יסוד להטיל בספק המבינות של בעלי בטיב תכונת האדם. וגם — אם באמת חכמה זו מהמלך שלמה היא באה, כהבטחת בעלי. ובכל זאת, לבסוף, ראיתי את עצמי מוכרחת לשנות דעתי ולתת אמון לדברי בעלי. והשינוי בדעתי בא לרגלי האסון הנורא, שקרה את הנפח שמואל, שאחותו פתאום מחלת הקדחת והיה בוער באש פלדות שני ימים רצופים וביום השלישי למחלתו מת מיתה הטובה. האסון הזה הרעיש לבב כל אנשי עדתנו. ובודאי, רבי, גם כן שמע על דבר מיתתו (נענעתי בראשי לאות שכן הוא). ובאמת, מי היה יכול להאמין, ששמואל הנפח, שמשון הגבור שלנו, שלא נמצא גבור וחזק כמוהו במחננו. ואולי גם בין הערלים, להבדיל, לא רבים הם שהיו שווים לו בגבורה. והוא גם לא טעם טעם מחלה מימיו, שפתאום, בלי סיבה גלויה, יתגבר בו החום. ומבלי שידע הרופא טיב מחלתו ומאין היא באה לו, ימות מיתה הטובה, בלי וידוי ובלי מגין עשרה בשעת הגסיסה. באמת, זה היה עונש מן השמים. וכל אנשי העיר היו נבהלים ונרעשים לשמע השמועה ומנענים בראשיהם להצרה שבאה על שמואל ועל אשתו וילדיו. ועלי היה הרושם עוד יותר חזק, כי נזכרתי בנבואת בעלי, מה שאמר לי, שימיו של שמואל הגם ספורים, ולא יאריך ימים על האדמה. ונבואת בעלי, שנתקיימה בהנפח שמואל, שמשה לי ראייה, שבודאי יש קורטוב של אמת בהעתידות שבעלי מנבא על פי שרטוטי היר. ואולי גם יתר הסימנים-בפרצוף פנים ובשאר האברים, שעל פיהם בעלי עומד על טבע האדם ותכונתו, אם לא כולם — ואם לא תמיד, — לכל הפחות, לפעמים וחלק מהם — הגם נכנים ואמתים, ולא ישקרו.

ולבעלי אמרתי: אם כי נבואתך בהנפח שמואל נתקיימה, אל תגיד לאיש, שכבר ידעת מראש, — על פי שרטוטי היר — שהוא לא יאריך ימים ושקרוב קצו; כי אחר מעשה לא יאמינו לך דבר זה. ואם גם תסתמך בעדותי, שגם לי הגדת דבר זה, כהיות עוד שמואל בריא אולם. גם לזה לא יאמינו לך, ויאמרו: קנוניא היא בינינו להפיץ שמועה זו, כדי שתתפרסם למגיד עתידות. וגם בני משפחת שמואל יכעסו עליך; באמרם, שאתה משתמש בהאסון שקרה במשפחתם

להשתבח בעיר, שהנך מגיד עתידות; ואולי עוד ואמרו, שהזקת את שמואל בעין רעה; או, שפתחת פה לשטן. ועוד חשדים, היכולים לעלות על דעת מי שהוא שרוי בצער. בעלי הסכים לדברי, שהנם דברים של טעם, והבטיח לי שיעשה, כפי שאמרתי לו.

ואם עלי היה הרושם חזק כל כך, יוכל, רבי, לשער הרושם שעשתה מיתת שמואל על בעלי שראה בעין, שהחכמות שמצא בהספרים, הנן אמתות ואין בהן שום מקום לספקות. וחיש מהר נוכחתי לדעת הדרך שמעתה בחר בעלי ללכת בה ולאן היא מוליכה אותו.

וראשית המעשים החדשים, שהתחיל לעשות, היה — לאמן את ידו לכתוב כתב סופרים, כמו שכותבים ספרי תורה, תפלין ומזוזות. והתרגל בזה בכתובה על קלף, ולא על ניר פשוט. והתיכות קלף לקח במחיר אצל סופר-תפלין ומזוזות דמתא. ובכל לילה, אחר סעודת הערב, היה לוקח חתיכת קלף ומסרגל בסרגל ומניח לפניו מזוזה — להיות הכתב שבה לו למופת — והיה מתרגל כזה בכתובת האותיות עד שעה מאוחרת בלילה. ואם בלילה היה עסוק — לאמן את ידו במלאכת הסופרים, ביום היה עסוק בעבודה אחרת: לחפש אחרי מיני דברים שלא יעלה על דעת איש מאתנו להתעניין בהם לחפש אחריהם: שקצים ורמשים מכל המינים ואברים של בעלי חיים שונים: עינים וצפרנים של ארנבת, עור של שועל, שיניים של סוס ושיניים של כלב, זקן של תיש, שן של דוב, עין של נחש, גללים של חיות ועופות ועוד הרבה דברים של זוהמא, המעוררים גועל נפש. וראשית מעשהו היה לדרוש אחרי הדברים האלה אצל האכרים, הקונים, הבאים לחנותנו. וכשהיה בא אכר להחנות לקנות איזה דבר. היה בעלי נכנס עמו בשיחה, ושואל אותו, אם גם הוא עוסק בצידת חיות ועופות. ואם נמצא אצלו אחד הדברים, שהוא מחפש אחריהם. ולפעמים קרה, כשהיה מבקש אותם, שימצאו לו עין של נחש, או שן של דוב, היו האכרים מביטים עליו בתמהון. והיו גם כאלה, שהיו אומרים לו: מה זה היה לך, יענקל, שהתחלת כבר לעסוק במעשה כשפים! אבל בעלי לא היה מתפעל משאלה כזו, והיה מוסיף לדרוש אצל האכרים אחרי הדברים האלה. ופעם אחת הסתרתי פני מבושה, כששמעתי אכר אחד מתלוצץ על בעלי. בעלי שאל אותו, אם יוכל להביא לו שן משועל חי ושן משועל מת. ועל זה אמר לו האכר: אם יבוא שועל לידי ואמיתנו, אביא לך כל השיניים שאמצא בפיו, אבל להביא לך שן משועל חי לא אקבל עלי; כי אין אומנתי בכך לעקור שיניים מפי בעלי חיים. ואם אתה יודע לעשות מלאכה זו — עשה בעצמך. אבל בעלי לא נעלב מהלצה זו והוסיף להפציר באכר, שיביא לו כל מה שיוכל. ועוד פעם אחרת אדמו פני מבושה, כשבא לחנותנו מזכיר שופט העיר לקנות חשוק ברזל לאופן בעד אדונו, שופט העיר. בעלי — כפי שהניד לי אחרי כן — רצה להציל מפיו דבר אמת לדעת — ומבלי שירגיש מזכיר השופט ככוננת בעלי — איך, ובאיזה אופן, אפשר להשיג חבל שתלו בו נגב. ובהיות שהשופט הוא אדונו ולפניו נדונים החוטאים והפושעים בודאי ידועים להמזכיר העונשים של החוטאים. ועל איזה חטאים הפושעים נדונים

למיתה. ובאיזה אופן מקיימים בהם הפסק. ודרך אגב, אולי אפשר יהיה להודיע על ידו, באיזה אופן יש אפשרות למצוא חבל שתלו בו גנב. ואני שומעת, איך בעלי נכנס עמו בשיחה בהשאלה: אם העבודה מרובה בלשכת השופט, כי בודאי יש הרבה מקרים של גניבה וגזילה ורציחות ורמאות בעיר ובסביבה. ועל זה ענה לו המזכיר: בודאי, ובודאי. וידינו מלאות תמיד עבודה.

ואיזה הנם הפשעים היותר מצויים. שאל בעלי כמתמם, — כאלו ענין זה נוגע הרבה ללבו. בודאי גנבות, כי מרובים הם הגנבים בעיר ובסביבה? גם רמאים ונוכלים וגם מעשי רצח, ענה המזכיר על דברי בעלי. אבל בהכפרים הגנבות הנן יותר מצויות; כי האכרים רובם ככולם הנם גנבים. ובכל פעם שיש להם הזדמנות למשוך איזה דבר בלי רואה אצל שכן אינם מחמיצים אותה.

ואת הגנבים בודאי מענישים בעונשים קשים? שאל בעלי מחדש. דבר זה תלוי באופן הגניבה. ולפי הגנב ולפי הגניבה. ענה המזכיר בקצור. והאם יקרה המקרה שדנים גם את הגנב למיתה? הוסיף בעלי שאלותיו. המזכיר הביט בתמיה מעט על בעלי. ובכל זאת ענה לו על שאלתו בהדברים, שבעירנו לא היו עוד גנבות חמורות כאלה, שהגנבים יהיו חייבים עליהן להיות נדונים למיתה.

ובעלי גם אחרי זה לא הרפה ממנו והוסיף להקיף אותו מחדש בשאלות: אם בערים אחרות, לדוגמא, בהכרכים ווילנא, מינסק וכדומה יקרה לפעמים שדנים גנב למיתה. וגנב שנתחייב מיתה, איך ממיתים אותו, אם בהרב, או בתליה. ואם בתליה, באיזה מקום תולים אותו. ואם יש כבר להתלין צרכי התליה מוכנים מראש, או בכל פעם ופעם הוא מכין לפי צרכו. ומה התלין עושה בהחבל שתלה בו הגנב. ועוד שאלות מעין אלה. ועל כל השאלות האלה ענה לו המזכיר — ועל פניו היו כבר נכרים אותות אי רצון, כי בעלי הוגיעו בדבריו — בהתשובה הקצרה: אינני יודע. וכשראה בעלי שכל עמלו עלה בתהו ושהמזכיר באמת איננו יודע לתת לו תשובה נכונה על כל שאלותיו, הרפה ממנו. והמזכיר לקח החשק שקנה אצלנו, ויצא מן החנות. ואני, ששמעתי כל השאלות הזרות ומשונות האלה, נהפך לבי בקרבי וכלימה כסתה את פני. כי הייתי בטוחה, שבעלי היה בעיני המזכיר כמתעתע. וכשיצא המזכיר מהחנות, אמרתי לבעלי: איזה רוח עבר עליך להקיף את המזכיר בשאלות זרות כאלה, באיזה מיתה נדונים הגנבים החמורים, ואם יש תליה מוכנת מראש, ומה עושים בהחבל שתלו בו גנב. בודאי נתן אותך המזכיר על השאלות האלה למשוגע וחסר דעת. ועל דברי אלה אמר לי בעלי: מה שהייתי בעיני המזכיר אחת היא לי, ואינני שם לב לזה. אבל מצטער אני, על אשר לא יכולתי להשיג ממנו תשובה ברורה על שאלותי בנדון תלית הגנבים, ואיך אפשר למצוא חבל שתלו בו גנב. ולוי חשוב הדבר מאד. כי בחבל שתלו בו גנב נמצאת סגולה נפלאה ויש לעשות בו מעשים נפלאים. ואחר אשר נשאר בעלי תפוש במחשבתו איזה רגעים הוסיף את דבריו: בודאי, מלכה, משתוממת את למה שהתחלתי בזמן האחרון

לחפש אחרי דברים שונים ולאספם לאספה אתי הביתה. אבל דע ושמע נא: בספרים שהביא לי הרענדאר ר' לייב למדתי לדעת לא רק עתידות האדם על פי שרטוטי היר בלבד, ולא רק לעמוד על טבע האדם ותכונתו, על פי סימנים מובהקים, אשר לא ינכרו אותותם אותות, אלא למדתי לעשות עוד הרבה דברים נפלאים, אשר עין לא ראתה עוד כמוהם במחננו ואוזן לא שמעה שמעם במקומותינו. ולו היה הספרים האלה — אשר כל הון לא ישוה בהם והנם יקרים מזה ומפנינים — ביד כל אחד ואחד מאנשי קהילתנו, והיו יודעים מה שכתוב בהם. והיו גם יודעים איך להשתמש בכל הסגולות והרפואות והתחבולות הנמצאות בהם, כי אז לא היה אף אחד מהם, חסר לחם ויודע מחסור; ואיש לא היה נגוע חולי וסובל יסורים; ולא היתה אשה מפלת; ולא היתה יולדת וולדה נזוקים מהמוזיקים, רחמנא ליצלן; ולא היה פחד הכלבים וחיות רעות על האדם; ולא היה איש מתירא מגנבים, מגולנים ומלסטים. וכל אחד ואחד היה בטוח בחייו ובהונו ובכל אשר לו; הן אם כשהוא יושב בביתו, והן, אם הוא בחוץ — בשדה וביער, או הולך בדרך. כי נגד כל פורעניות שבעולם, הבאות על האדם, יש סגולות ותרופות בדוקות ומנוסות להנצל מהן, ולשמירה, לכל תבאנה עליו. כמוכן, נחוץ רק לדעת בכל פעם ופעם הסגולה הנכונה והמתאמת, ושיהיה בידו כל הנצרך, כדי שהסגולה תהיה פועלת, ושחלל יעשה בדיוק גדול, כפי הנמצא כתוב בספרים האלה. ואני שבע ביום אהלל להבורא יתברך על אשר נתן העצה בלב הרענדאר ר' לייב להביא לי מתנה הספרים האלה. ובודאי הצלחה גדולה כזו לא בזכותי היא באה לי, אלא חסד גדול שעשה עמדי הרבנו של עולם.

ועתה, מלכה, אל תתפלאי עלי על אשר אני מחפש אחרי דברים פשוטים, שאין להם שום מחיר וערך, או אחרי דברים מאוסים ובזויים, המתגוללים באשפה. והנני מאסף הביתה מפגרי בעלי חיים: שיניים ועינים ואזנים ושערות וזנבות; או שאני מביא הביתה פגרי שקצים ורמשים, עופות ותולעים; או דשאים ועשבים ושאר דברים של מה בכך, אשר למראית עין אין בהם שום תועלת ואת בודאי אינך מבינה, למה לי כל הדברים האלה, אשר אין בהם שום דבר טוב ומועיל, ואין איש מבלעדי שם לב להם. והנה אבאר לך הדבר, והטעם הוא פשוט: בכל דבר ודבר שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו, אף הפחות שבפחותים, ואפילו בכל דבר שקוץ ומזוהם הטביע הקדוש ברוך הוא סגולה נפלאה לפעול איזה פעולה, אם לטובה ואם לרעה. אבל אין הסגולה הנמצאת בכל דבר נכרת לעין הרואה מבחוץ. ומטעם זה איננה ידועה לאיש. ורק מעט מזער מטבע של איזה צמחים ושל איזה עשבים ידוע על פי הנסיון לרופאים הגויים, הלומדים דבר זה בבתי החכמות שלהם. אבל, סגולות יתר הדברים שבעולם והפעולות שהנן פועלות, אינן ידועות להם והנן נסתרות מעיניהם. ורק ליחידי סגולה, — לצדיקי הדור — גלה הקדוש ברוך הוא להם את סודו ופקח את עיניהם לראות הכחות הטמונים בכל דבר ודבר, ולא לפי מראה עינים של אחרים ופשוט. וכדי להיות לתועלת לבניהם ולדורות הבאים אחריהם, כתבו החכמים והצדיקים,

אשר גלה להם הקדוש ברוך הוא את סודו, סגולת כל דבר ודבר, בספרים אשר השאירו ברכה אחריהם. והקורא והלומד בספרים האלה נהנה מהידיעות שהוא מוצא בהם והוא משתמש בהן לטובתו ולטובת אחרים. ועתה הלא תבין, שאם אני מבקש למצוא חבל שתלוי בו גנב, לא לחנם אני עושה דבר זה. אלא, מפני שאני יודע הסגולה היקרה הנמצאת בו — לשמירה מלסטים ומגזלנים. ומי שיש בידו חבל כזה, מובטח הוא מסכנה של גזלנים יותר הרבה, מאשר לו היו עשרה שומרים מזוינים בחרבות ורמחים עומדים מסביב לו. ואם אני מבקש להשיג קרן של צבי הוא — מפני שהיא שמירה מעולה ליולדת מתעלולי לילית הארורה ושלא תקשה לילך. ועין של נחש — להנצל מפני האויבים: ולשון של עורב — שלא להתעלה בדרך. ותולעים של אדמה הנם סגולה למחלת הטחורים. וכן בכל דבר ודבר יש סגולה מיוחדת, אשר היודע ובקי בטיב הדברים, כפי הנמצא כתוב בספרים, ימצא חפץ בהם וישיג מהם תועלת. ואפילו מכל דבר שקוץ ומזוהם, כמו — צואת יונים ואוזים וצואת חזירים ושמן תולעים וכדומה.

וכדי להקיל עליך הבנת הדברים, שאמרתי לך, ולהסביר אותם, שיתקבלו על לבך, אביא לך עוד ראיה ממקום אחר, שישנם עוד דברים בעולם, שכל בני האדם אינם רואים ואינם שומעים ואינם מבינים מאומה. ואלה, אשר חלק להם השם יתברך מחכמתו, רואים ושומעים ומבינים, מה שאי אפשר. בלעדיהם לכל ילוד אשה. והראיה היא משלמה המלך החכם מכל האדם. הנה אנחנו, למשל, כולנו יודעים ומכירים הקולות השונים, שמוציאים הבעלי־חיים מגרונם, כל אחד ואחד, כפי הטבע שהטביע בו הקדוש ברוך הוא: נחרת־הסוסים, געית־העגלים והסיחים, נביחת־הכלבים, יללת־הזאבים, צפצוף־הצפרים, המית־היונים, צריחת־העורבים, קרקור־התרנגולים וכדומה. וכשאנו שומעים הקולות האלה נדמה לנו, שאין לקולות האלה שום מובן, ואין לבעלי־חיים שום כוונה מיוחדת בהם. אבל באמת הדבר איננו כן. לבעלי־חיים יש גם כן לשון כמו הלשון של בני אדם. ובעלי־חי האחד מביע לחברו רצונו ומחשבותיו בלשונו, כמו שאנו מביעים האחד להשני בלשונו. ובודאי האחד מהם מספר להשני מה שקרה לו ומה שראה ושמע. ולפעמים הוא מתיעץ עם חברו וגם מתווכח עמו. ואנו אין לנו שום מושג מזה, כי אין אנו מבינים בלשונם אף מה. והמלך שלמה, שכל רו לא היה אנים לו מכל מה שנמצא תחת השמים היה מבין שיחתם, כמו שאנו מבינים שיחת בני האדם. ולא רק שיחות חיות ועופות היה מבין, אלא אפילו שיחת דקלים ידע, מה שאילן אחד מדבר עם חברו. ובודאי הבין גם כן שיחת הדומם מים; כי אין כל ספק שגם האבנים מדברות האחת עם חברתה. ועתה הלא תראי, שאין לנו לדון הכל רק על פי מראה עינינו ומשמע אזנינו; כי מי מאתנו יודע ומבין, כשהוא שומע שתי תרנגולות מקרקרות בחזקה במשך איזה זמן, דבר המריבה שפרצה ביניהן ועל שום מה הנן מנצות האחת עם השניה. ולו היה כאן שלמה המלך היה מגיד לנו תיכף הדבר שנפל בין שתי התרנגולות — בזמן שלנו נדמה, שהנן מקרקרות חנם, בלי שום סבה לדבר. וראיה זו תשמש להסיר מלבך הפליאה עלי, על שאני מחפש דברים של מה בכך וכל דבר משוקץ ומזוהם

ומטונף — כי לא לחנם אני עושה דבר זה. ובזמנו, אם ירצה השם, תצא לי מזה תועלת רבה. כפי שתראי.

על דברי בעלי לא היה לי מה להשיב. כי אני אשה פשוטה, בלתי מלומדת, והוא למדן, שקוע כל ימיו בקריאה ובעיון בספרים. ובודאי דבריו נכונים ואמתיים. ולא החזרתי לו על כל מה שאמר לי אף מלה אחת. אבל בלבי אמרתי: נניח, שכל מה ששמעתי עתה מפי בעלי הנם דברי אמת וצדק; אבל בכל זאת אינני מבינה, למה לבעלי להתמכר בכל נפשו לחפש אחרי כל הסגולות שבעולם — סגולות, שאולי — בעזרת חבורא — לא נחיה לעולם נזקקים להן. הן, ברוך השם, אני ובעלי וילדינו, שיחיו, הננו בריאים ושלמים. ויש לנו פרנסה ברווח ולא בדוחק. ולא יחסר לנו כלום. והננו יושבים שלווים ושקטים במעוננו. ולמה לנו להכין סגולות ותרופות — חס ושלום — לכל הפורעניות שבעולם ולכל צרה שלא תבוא. ואם בעלי מתכוון להתעסק בזה לשום פרנסה — לתת סגולות ותרופות להנצרכים להן במחיר — אין פרנסה זו מוצאת חן בעיני; כי בודאי לא תמיד כל הסגולות פועלות פעולתן. ואם יחטיא המטרה פעם אחת, וישמו האשם בראשו. ולמה לנו להביא קללת אחרים עלינו. ובכל זאת לא הגדתי לבעלי מאומה, בידעי שלא ישמע בקולי ורק אזרה דברי לרוח. ועל כן החשיתי ואמרתי בלבי: אולי רוב ימים יודיעו אותו חכמה. והוא בעצמו יראה ויווכח, שלא טובה הדרך אשר בחר ללכת בה וישוב ממנה.

ובעלי היה הולך ומוסיר לחפש אחרי הדברים שהוא רואה צורך בהם. ולא היה מסתפק רק במה שהיו מביאים לו האכרים, הבאים להחנות שלנו, אלא הוא היה הולך גם בכל יום השוק אל השוק לראות מה שמביאים האכרים למכירה, ואם יש בהם דברים הנאותים לו. והיה גם בא בדברים עמהם, כמו שהיה נוהג עם האכרים הקונים, הבאים להחנות שלנו. ופעם אחת ראיתיו שב מהשוק ובידו תרנגול זקן, שבשרו הצטמק מרוזן. וכמעט שלא נכרו בו אותות חיים. ועל שאלתי, למה לך התרנגול הזה, אמר לי בעלי: הלא תראה שזה תרנגול שחור. ותרנגולים שחורים חיונים יקר מאד. וכשראיתיו אצל אכר אחד שהביאו למכירה, מהרתי לקנותו והבאתיו אתי. ואת תכיני אותו ליום השבת. וכשתפתחי הקורקבן להוציא ממנו הפרש תכיטי היטב, אם אין בו אבנים לבנות. ואם תמצאינה בו כהנה, תתני אותן לי. כי אבנים לבנות הנמצאות בקורקבן של תרנגול שחור הן סגולה נפלאה, בדוקה ומנוסה, נגד היוזם הבא על ידי עין הרע. ואת הלא יודעת כמה שכיח היוזם זה ומוטב שתחיה הסגולה הזאת מן המוכן. עשיתי כדבריו. וביום השבת הזה אכלנו בשר תרנגול קשה לשנים כקליפת העץ. ואבנים לא מצאתי בקורקבן, לא לבנות ולא שחורות. ובעלי הצטער על אשר לא נמלאה תקוותו בתרנגול זה. וכה התרגלתי עם המעשים המוזרים של בעלי והשלמתי עמהם, עד שכמעט שלא שמתי אליהם עוד יותר לב. וביחוד, אחרי אשר מלא את בקשתי, להוריד אל המרתף כל אוצר הסגולות אשר צבר עד עתה ולא תעלינה יותר צחנה ובאשה בבית. אבל מה שהתחיל למלאות את לבבי דאגה — היה השנוי הגדול שראיתי נחיה בבעלי בטבעו ובתכונת נפשו.

וביחוד בשתי התכונות האלה: הראשונה היא — בעלי מימיו היה אסטנים ומתרחק תמיד מכל דבר־כיעור. ולא היה נוגע בידיו בשום דבר מזוהם. ובגדיו היו נקיים ולא נמצא עליהם רבב. ועתה הוא מחטט באשפה ומתגעל בפגרי חיות ועופות, שקצים ורמשים ואיננו חושש לכללך ידיו ובגדיו ולטנף אותם בכל מיני טנופות ובכל דבר טמא ומזוהם. והשניה היא — בעלי היה מטבעו פחדן גדול והיה מתירא מכל. וביחוד, מכלבים. וכשהיה בא לחנות שלנו אדון בלוית כלבו החביב, כמנהג האדונים, שהנם הולכים בכל מקום בלוית כלב, היה בעלי משׁ תדל להתרחק מן הכלב כמה דאפשר ושיהיה איזה דבר — שולחן או כסא — חוצץ בינו ובין הכלב. ועתה אין כל פחד לנגד עיניו ואיננו נפחד יותר משום דבר שבעולם. ופעם אחת ראיתיו עושה מעשה, אשר לא הייתי מאמינה מעולם — לולא ראיתיו בעיני — שהוא מוכשר לעשותו. ומעשה הדבר כך היה. אדון אחד נכנס לחנות שלנו בלוית כלב גדול כנמר ושערות עורו הארוכות שחורות כעורב. האדון בא לקנות כלונסאות לעגלה. אני יצאתי עם האדון מפתח החנות, כי הכלונסאות הנם מונחים בחוץ לפני פתח החנות ובצר החנות וטרם יצאנו מהחנות פקד האדון על כלבו לפשוט את רגליו ולשכב על הרצפה. והכלב נשמע לפקודת אדונו, פשט את רגליו ורביץ על רצפת החנות ונשאר שוכב במנוחה ומבלי נוע באחד מאבריו. ובאותו זמן שהייתי עם האדון מחוץ לפתח החנות והאדון היה עסוק בבחינת הכלונסאות ובבחירתם, ראיתי את בעלי קם ממושב, נגש אל הכלב, מחליק שערותיו, ואוחז בידו השמאלית קומץ — מלא כף ידו משערות הכלב הארוכות. ובהרף עין גזז בהמספרים שהיו בידו הימנית קומץ שערות, שהחזיק בידו השמאלית ושב מהר למקומו. ובעלי עשה כל זה ברזיוות כה גדולה, עד שהכלב — כפי הנראה — לא הרגיש שגוזזים שערות עורו; כי הוא סבב לאט, לאט את ראשו לצד בעלי. ואחרי כן השיב את ראשו — גם כן לאט — למקומו הראשון. למראה מעשה בעלי נבהלתי עד למאד. ובלבי אמרתי: הצלחה גדולה היא, שהאדון היה כה עסוק בבחירת הכלונסאות ולא ראה מה שעשה בעלי לכלבו. כי ברור הוא, שלו ראה האדון מעשה זה, היה מכה את בעלי מכת רצח על אשר העיז לנגוע בכלבו ולגזוז משערותיו בלי רשותו. וכאשר הלך האדון מאתנו לדרכו, אמרתי לבעלי: מה זאת עשית, האם לא ידעת הסכנה שהיתה צפויה לך, לו ראה האדון אותך גוזז שערות כלבו בלי ידיעתו ובלי רשותו? בודאי היה מכה אותך מכת רצח. והצדק היה אתו. כי מי נתן לך הרשות לנגוע בכלבו? וגם הכלב היה יכול לנשוך אותך בשניו החדות. ועל זה ענה לי בעלי: הודמנות יפה כזו שבאה לידי — כלב שחור כזה, שאין בין שערותיו אף שיערה אחת לבנה או צהובה — מן הנמנע היה לי לבלוג ברוחי ולבלי לאחוז בהודמנות זו ולבי להשתמש בה. אבל עשיתי הכל בזהירות רבה. וכשראיתי שהאדון עסוק בבחירת הכלונסאות ואחוריו לצד פתח החנות ואיננו רואה מה שנעשה בהחנות. ומהכלב בודאי לא היה שום פחד לנגד עיני; כי יש לי שמירה מעולה מהכלבים ולא יוכלו לנגוע בי לרעה. ושמה אני על אשר הומין לי הקדוש ברוך הוא את הכלב הזה, שלא ראיתי דוגמתו, לאריכות שערות

עורו ולשחור צבעו. והשערות השחורות האלה הנן סגולה נפלאה לחולי נכפה, דחמנא לצלן. ובקומץ השערות שהצלתי מעור הכלב הזה כמה נפשות אומללות אוכל להציל! יחשוב לי הקדוש ברוך הוא מעשה זה לטובה.

אבל לא המעשה בכלב זה, ולא העובדא, שבעלי בכלל, חדל לפחד מכל-בים. היו סבה לעורר דאגה בלבי ולמרר את חיי, אלא הדבר — שבעלי התחיל לשוטט בשדה וביער כל היום ושהנהו מתרחק מדרך המלך, דרך עוברים ושבים, והוא נכנס לעובי היער לחפש אחרי פגרי שקצים ורמשים ומיני עשבים שונים ונשאר שם כמה שעות. וכשהיה מתאחר לשוב הביתה, הייתי מפחדת, אם לא קרה לו, דחמנא ליצלן, אסון, כהאסון שקרה בשנה העברה להרוכל ממחננו, שמצאו אותו הרוג ביער. ולא אחת ולא שתיים, כשבא הערב ופעמי בעלי אחרו לבוא לשוב הביתה, הייתי יושבת ובוכה על מר גורלי. כי כבר ראיתי בדמיוני, שגזלנים נפלו על בעלי ביער, ורצחו אותו נפש. ואם כי התחננתי לפני בעלי פעמים רבות, לבל ירחיק ללכת יחדי ביער, במקום שאין עוברים ושבים מצויים, הוא לא שם לבו לכל תחנוני, ודמעות עיני לא הרכו את לבבו. והיה מוסיף לשוטט ביער כל היום. ובאמרו אלי: אל תדאגי לשלומי ולבל יהי לך שום פחד למעני ובשבילי, כי איש לא יגע בי לרעה; ויש לי שמירה בדוקה ומנוסה מלסטים ומגזלנים ומחיות רעות ואין להם שום שליטה עלי. הבטחת בעלי לא הרגיעה את רוחי והייתי תמיד שרויה בצער ובפחד. וכמה פעמים חת-אווננתי במר רוחי: רבונו של עולם, על מה הגיעתנו הצרה הזאת, ומדוע לא נתן הרענדאר ר' לייב, את הספרים האלה מתנה לאיש אחר, ולא לבעלי; או, לו אכלו העכברים במקום הסדור — לא יחשוב לי ד' את דברי אלה לעון — את הספרים האלה ולא באתנו הרעה הזאת, והיינו חיים חיי שלווה כמקדם. ועתה — חיי אינם חיים, כי רוחי הנה תמיד נסערה ואין מנוחה לנפשי לא ביום, ואף גם לא בלילה. וכמו שיראה, רבי, ממה שקרה לי זה כשלשה שבועות, שאף בחצות הלילה קפצתי פעם אחת ממטתי נפחדה ונבהלה למראה מעשה בעלי. ומעשה הדבר כך היה. בעלי היה יושב בלילה בחדרו, וכמנהגו, שקוע בק-ריאת הספרים הקטנים, או מתחנך ומתרגל בכתב סופרים על קלף, או מכין איזה רשימות, לא אדע טיבן. ואני — דרך מקרה — נדדה שנתי ממני בלילה הזה. כי הייתי נרגזת מאיזה דברים בלתי טובים, שהגיעוני באותו יום, ושכבתי במטתי בלי נוד אבר וכלי הוציא הגה מפיו. ובעלי לא ידע כי ערה אני, באשר תמיד אני ישנה כבר באותה שעה, בהיותי עיפה מעבודה ומעמל היום. והנה כשהגיעה חצות הלילה בדיוק, ראיתי מחדר משכבי, בעלי קם פתאום ממקום מושבו ויצא במהירות מן הבית ומכלי סגור הדלת אחריו. בודאי — מיראה, לבל יעירני משנתי קול הדלת הסובכת על צירה. נרגזת בלי הרף על המעשים המוזרים שבעלי עושה כל הזמן ושרויה תמיד בפחד, לבי אמר לי שאין הדבר פשוט, שבעלי קם פתאום ממושביו ויצא באישון לילה במהירות החוצה. וה' היודע לאן הלך ומה בדעתו לעשות. ועל כן קפצתי ממטתי ונתעטפתי במעילי העליון ושמתי רגלי היחפות בסנדלי ויצאתי מהר החוצה לראות, אן

פנה, אן הלך בעלי. הלילה היה ליל בהיר בשחקים, הלכנה היתה במלואה והשמים משובצים כאלפי כוכבים. הבטתי הנה והנה לפני הבית ולא ראיתי את בעלי. ואמרתי בלבי, בודאי הלך דרך הככר הפנוי, המשתרע מאחורי הבית שלנו. על כן הפכתי את פני והלכתי לאחורי הבית ונוכחתי, שכפי ששערתי, כן הוא. והנה בעלי עומד באמצע הככר ועיניו נשואות השמימה. וביראתי לבל ירגיש בי, אם יסוב דרך מקרה ראשו לצד הבית ויראה אותי במראה כה זר, עטופה במעילי העליון ובשעה בלתי רגילה כזו, הסתרתי מחר את עצמי מאחורי הגזוזטאות הבולטות והיוצאות מקורות הבית ולחצוץ. ומבין החרכים שבין גזוזטרא לגזוזטרא יכולתי לראות כל מה שלפני על הככר. ובעלי לא יכל לראות אותי, כי הגזוזטאות שמו סתר לי. אחרי עבור רגעים אחדים ובעלי עומד תמיד על מקומו באמצע הככר ועיניו נטויות למעלה, ראיתיו כופף רגלו השמאלית לאחוריו ונשאר עומד על רגל אחת, הרגל הימנית. ובהוסיפו להביט למעלה, אל הלבנה ואל הכוכבים, התחיל לנענע שפתיו, כאלו הוא מדבר. ועושה תנועות בידיו, כאלו הוא בא בדברים עם איש. השעה היתה מאוחרת. חצות לילה. ובכל הבתים העומדים מסביב לככר לא נראה אף שביב אור אחד, כי כל האנשים ישנו כבר את שנתם. ובכל הככר שררה דומית מות. ולא נשמע קול צפצוף צפור ואף לא קול נדנוד עלה. וכל הככר מואר באור יקרות — אור הלבנה במלואה ואור אלפי כוכבים נוצצים כספירים במדומי שמים. ואף לא צל עב קל עובר על פני השמים. ובעלי עומד באמצע הככר על רגל אחת והשניה כפופה לאחוריו וממלל בשפתיו ומנענע בידיו. למראה זה נבהלתי ודמיתי בנפשי שיצא בעלי מדעתו והפצתי לרוץ אליו ולקרוא לו בקול: יענקל, מה זה אתה עושה, האם יצאת מדעתך. אבל כרגע הבלגתי ברוחי, באמרי, שסכנה להבהילו באופן כזה; כי בעמדו על רגל אחת, ובשמעו את קולי פתאום, יתבהל, וטרם יהיה לו זמן להעמיד רגלו השנית על הארץ, יפול מלא קומתו ארצה ויחבל לו. על כן עצרתי ברוחי ונשארת עומדת על מקומי, רועדת כולי מפחד, לראות מה יהיה סוף הדבר. לא עבר זמן רב ואני רואה בעלי מוריד רגלו השנית על הארץ, נשאר זמן מועט עומד על מקומו, כאלו הוא מתיעץ בנפשו, מה עליו לעשות עוד. ואחרי כן הופך פניו לצד הבית ולאט, לאט, במתינות וכלי חפזון, מתחיל ללכת בדרך לשוב הביתה. ובראותי זאת, כחץ מקשת, מהרתי לרוץ ולהכנס הביתה ולשכב במטתי, לבל ירגיש בעלי במה שעשיתי. וכששמעתי צעדיו, שהוא נכנס בלאט להבית, קראתי אליו מחדר משכבי: יענקל, אנה הלכת בשעה מאוחרת כזו בליילה, ואני כבר דאגתי לשלומך. ועל זה ענה לי בעלי: לא הלכתי לשום מקום, אלא הנני כל הזמן על מקומי בבית. ועל זה אמרתי לו: ואיך תאמר שלא הלכת, ואני ראיתך — זה יותר מרבע שעה — קם ממושכך ויוצא במהירות החוצה. וגם את דלת הפתח השארת פתוחה. ולא בחלום ראיתי כל זה, אלא בהקיץ; כי שנתי נדרה ממני הלילה הזה ולא יכולתי לסגור שמורות עיני עד עתה. וראיתי הכל, ושמעתי הכל, מה שנעשה בבית. על דברי אלה לא השיב לי בעלי מאומה, רק שמעתי ממלל בשפתיו בלחש: מעשה שטן, מעשה שטן.

והבנתי שאיננו שבע רצון מאיזה דבר שקרה לו, ולא יספתי יותר לדבר אתו. ושמעתי גם אחרי כן, כאשר שכב כבר במטתו, חוזר ושונה פעמים רבות: מעשה שטן, מעשה שטן. ולזכר המראה שראיתי באותו לילה על הככר מאחורי ביתנו, לא יכולתי לישון עד אור הבקר. ועד עתה, כשאני נזכרת בו, רטט עובר בכל בשרי. כה חזק היה הרושם שעשה עלי, וכה נורא נדמה לי, עד שגם עתה אני מרגשת רגש של פחד, כמו שהרגשתי, בזמן שראיתי עומד על רגל אחת ודמיתי, שבעלי יצא מדעתו.

לשמע ספור המאורע הזה, הפסקתי את האשה בדבריה, ואמרתי לה: אך פחד שוא היה פחדך, כי בעלך לא יצא מדעתו באותה שעה, אלא רצה להשתמש בסגולה ידועה, כפי שנמצא בספרים. והיא — שמי שרוצה להבין בכוכבים ולדעת עתידות איש ואיש ולחיות לו בחינה בגלגלים, יצא בחצות לילה החוצה ויעמוד על רגל אחת וישים מבטו על הכוכבים בשמים ויאמר ההשבעות והפסוקים הנועדים לזה. ומה שהרגשת ברוחו, שהיה סר וזעף, כשנודע לו שראית אותו יוצא החוצה, הוא — מטעם זה, שבטלת למפרע פעולות הסגולה הזאת; כי התנאי הראשון שלה הוא — שלא ידע ושלא ירגיש איש דבר צאתו החוצה לשום עשית הסגולה הזאת; לא אדם, ואף לא כלב. וכמובן, שעל ידך, שראית אותו יוצא החוצה באותו רגע, יצאה פעולתו לבטלה. והסגולה היתה כלא היתה.

וכשגמרתי דברי אלה, המשיכה האשה את ספורה ותאמר באנחה: רבי, ובזה לא נמלאה עוד סאת צרותי. והרבונו של עולם לא אמר עדנה די. ואני אומרת ושונה בדברי בעלי: מעשה שטן, מעשה שטן. ובאמת מעשה שטן הוא, שזה כשלישה שבועות בא הנה מגיד ממדינת פולין והוא גם מחבר. והיה מאספסוף כאן חותמים על החבור שלו. ובעלי ששמע הרשותי בבית המדרש והן נעמו מאד לחכו, בקש קרבת המגיד ויתרועע עמנו ועשה כל מה שהיה ביכולתו להיות לו לעזר באספת חתומים על החבור שלו. וגם לא חשך ממנו עמל ללכת להישובים בסביבת העיר לדבר על לב האדונים והרענדארים, המכירים שלנו, שגם הם ישתתפו בכסףם לטובת המגיד הנ"ל, המדפיס חבור לשום מצוה, לשום הכנסת כלה. ואת המגיד הזמין לסעודה, להיות האורח שלנו ליום השבת. ולי אמר בעלי: הכיני ליום השבת הזה משנה חלולת לחם ומשנה בשר ודגים ומשנה יין ומשנה ממתקים ומשמנים ופרפראות לקנח סעודה; כי זיכנו הקדוש ברוך הוא באורה הגון לשבת את המגיד, שאיננו מגיד פשוט, כשאר המגידים, אלא הגהו גם מחבר ספרים. וכל הרבנים, שראו החבור שלו, מגידים תהלתו. וגם הוא דרשן נפלא, פה מפי מרגליות. ומכל דבריו ומכל מעשיו נראה שהוא תלמיד חכם גדול. ובודאי, אורה נכבד כזה — זכות גדולה היא לנו.

עשיתי כרצון בעלי והכינותי הכל במדה גדושה ומן המובהר. ובעלי לא ידע נפשו משמחה כשהביא אתו, אחרי קבלת שבת, מבית המדרש, את האורה לביתנו. והסעודה בחברת האורה, המגיד, היתה לנו באמת לעונג שבת ממש. כי כל זמן הסעודה, לא פסק פיו של המגיד מלספר לנו דברים נפלאים, אשר

ראה ואשר שמע. בכל המקומות אשר היה עובר שם. וביחוד — ממדינת פולין, אשר שם מרובים היהודים הנקראים בשם חסידים, יהודים שיש להם מנהיגים צדיקים, הנקראים בשם רבנים. ועל כל צרה שלא תבוא עליהם, הנם עוזבים נשיהם וילדיהם ועסקיהם והנם נוסעים להרביים שלהם, כל אחד ואחד להרבי שבחר לו ושהנהו מאמין בו. והנם באים לבקש את הרבי שיתפלל בעדם ושיתן להם את ברכתו. והנם נשארים בבית הרבי כמה ימים, אוכלים ושותים שם בחברותא עם שאר חסידים, שבאו כמוהם לבקש עזר מהרבי בתפלה ובברכה. והנם מבליים הזמן בהדרה ובשמחה, מזמרים נגונים ויוצאים במחול ומרקדים רקודים. ואחרי כן הנם שבים לביתם בבטחון, שברכת הצדיק תהיה להם לעזר ותציל אותם מצרה. אבל מבלעדי הצדיקים, הרבנים של החסידים, יש במדינת פולין — וגם במדינות: מעהרן, פיהעם והגר בעלי שם, שעושים מעשים נפלאים ונוראים, מעשה נסים ממש, לא יאומן כי יסופר. והרבה יותר ממה שמספרים החסידים — מהמופתים שעושים הרבנים שלהם. והבעלי-שם — רופאים חולים, פוקדים עקרות, מבריתים שדים ומזיקים, מגרשים רוחות וגלגולים. וכמעט אין לך דבר שישגב מהם. ואם הנם רוצים — הנם נעשים רואים ואינם נראים, נכנסים להיכלות מלכים ושרים. ואין איש רואה אותם, ואין איש מרגיש בהם, לא ככניסתם ולא ביציאתם משם. ואם הם רוצים — יש להם קפיצת הדרך והנם עוברים כמה פרסאות ברגע אחד. ובעלי-שם הדר בקראקא יכול ללכת אחרי תפילת שחרית לפראג ולעת תפילת מנחה להיות כבר בחזרה משם. אם כי המרחק בין שתי הערים האלה הוא גדול, מהלך של כמה ימים בסוס וברכב. והאם אין דבר זה פלא גדול? והנם מוסיפים להראות עוד הרבה מופתים ומעשים נפלאים. ולמשל, מוציאים יין מן הכותל, או חולבים חלב מן הקיר. לשמע הפלא האחרון, שהבעלי-שם יכולים לחלוב חלב מן הקיר, שאלתי, מבלי משים ומבלי חשוב הרבה בדבר, את המגיד: ואם יש היכולת על ידי סגולות לחלוב חלב מן הקיר, לאיזה צורך, ברא הקדוש ברוך הוא את הבהמות? והמגיד ענה לי תיכף ומיד: זה לא קשיא, כי הקדוש ברוך הוא ברא את הבהמות, כדי שבשרן יהיה לנו לאכלה; כמאמר חכמינו, זכרונם לברכה: סוף בהמה לשחיטה. וגם בלי בהמות — מאין היתה לנו פרה אדומה? ומבלעדי זאת. הלא הקדוש ברוך הוא דואג לפרנס כל בריותיו, ערלים כמו יהודים. ואם גם אנחנו, היהודים, היינו יכולים — על ידי סגולות — למצוא חלב — מזון לטפינו, בלי בהמות, הנה אומות העולם, שאין הסגולות — כידוע — פועלות שום פעולה למענן, למענן נחוצות הבהמות להמציא להן חלב. וכשמעי תשובתו, נחמתי על שאלתי, כי ראיתי, שלא מחכמה עשיתי זאת. ומבושה על דברי הורדתי את עיני. והמגיד הוסיף לספר הנסים והנפלאות שעושים הבעלי-שם. ובודאי עשה זאת, מפני שראה בעלי מעוניין בדבריו ומשתוקק לשמוע אותם. וביחוד, הוסיף המגיד, כחם גדול לגרש רוחות הרשעים והעבריינים, הנכנסות לגוף האדם או לגוף של בעל חי. ובודאי שמעתם המעשה הנורא ברוח שנכנסה בבחור אחד בעיר ניקלשפורג, מעשה שהרעיש בזמנו — זה שנים אחדות — את כל העולם.

ועל דברי בעלי, שלא שמענו מאומה מזה ואנו רוצים שיספר אותו לנו, ספר לנו המגיד המעשה בבחור אחד, בעיר ניקלשפורג, אשר במדינת מעהרן, בחור בן כ"ב שנה שנכנסה בו רוח של בעל עבירות גדול, שנענשה אחרי מותו, להתגלגל בראשונה בגוף של חזיר; וכשיצאה מגוף החזיר, נכנסה לגוף של כלב; וכשיצאה מן הכלב נכנסה לגוף של הבחור הזה. ומעשה שנכנסה לגוף הבחור התחילה לצער אותו ולענות אותו ביסורים קשים. והבחור במשך שנה ומחצה, וכמעט בכל יום ויום ובשעות ידועות, היה נופל על המטה, או על הארץ, ממש כחולה נכפה, רחמנא ליצלן. והרוח היתה מקשקשת בו, מגביהה גופו ומפלת אותו, מגביהה ומשפילה. וכוה במשך שעות אחדות. ובכל הזמן הזה היה הבחור מדבר דברים נוראים, אשר תכווינה האזנים לשמוע אותם; כידוע, שהרוחות מסיתות לדבר תועה על ד' ועל משיחו. וכמעט שהנן אומרות: לך עבוד עבודה זרה. ולפעמים היה מתחיל הבחור לנבוח ככלב, לגעות כשור או לקרוא כתרנגול. וכל התרופות שעשו להשקוטו ולגרש הרוח ממנו; כמו, למשל, אמירת מזמורי תהלים, או שהיו מניחים אותו על הבימה בבית הכנסת בשעת פתיחת הארון ועוד מעשים מעין אלה — כל אלה היו ללא עזר וללא הועיל. ולפעמים הרגישו בזה את הרוח והיתה מוסיפה עוד יותר לצער את הבחור ולענות אותו. עד אשר לבסוף נכמרו רחמי הרב דמתא, שהוא צדיק גדול ומקובל מפורסם, על הבחור האומלל, ויעשה פעולה לגרש את הרוח מגוף הבחור. ובעמל רב ובטרח גדול, בצעקות ובגערות ובאספת עמרב, בתפילות ובזיודים ובבכיות ובתקיעות שופר עלה בידו להכריח את הרוח לצאת מגוף הבחור. וכל העם העומדים מסביב ראו את הרוח יוצאת דרך האצבע הקטנה של היד השמאלית. והרוח שיצאה ממנו נכנסה בגוף של תרנגול. והיתה באה מזמן לזמן אל הבחור ומפחדת אותו. ורק כאשר שחטו את התרנגול וברכו עליו ברכת השחיטה, הרפתה הרוח לגמרי מהבחור והוא שב מעט מעט לאיתנו. ומעשה זה ידוע בכל תפוצות ישראל. כי רוח עקשנית כזאת, שלא שמעה לקול מלחשים ולא נכנעה לפני איש, עד אשר בא הרב המקובל והוציאה בחזקה ובקולי קולות מגוף הבחור — רוח כזו חזיונה יקר והנה יחידה במינה. ורוב הרוחות, כשבא בעל שם ופוקד עליהן לצאת ממקום שאוו לשבת בו, הנן יוצאות בלי טענות ומענות ובלי שום התנגדות.

המעשה הזה ועוד ספורים אחרים ברוחות שנכנסו לגופי בני אדם והבעלי-שם גרשו אותן מהם — הפליאו אותי מאד והיו כחדשים בעיני. כי במדינתנו כמעט שאין נשמע דבר עושי-נפלאות כאלה. ואם כי יש גם לנו מקובלים, כותבי קמיעות לילדות ולילדים לשמירה, שלא יזיקו המזיקים להילדות ולא יחליפו את הילדים; או שהנם נותנים קמיעות לגרש קליפות, שקנו שביתה בדירות בלי דיירים, או בחורבות — אבל נסים ונפלאות כאלה שספר לנו המגיד, לא ראינו בעינינו ולא שמענו באזנינו. וגם אבותינו ואבות אבותינו לא ספרו לנו ולא ידעו מהם. ועוד הפעם לא יכלתי להתאפק ומחדש באתי בשאלה אל המגיד:

ובמה כוח הבעל־יִשֵּׁם בפולין גדול כך לעשות כל הנפלאות האלה, שזה עתה ספרת לנו? והמגיד ענה לי תוך כדי דבור: הדבר פשוט. אבל כדי להסביר לך הענין, אפתח פי במשל, כי המשל ישים כל עקב למישור. תארי לעצמך — מלך אדיר, המושל בכיפה על כל העולם כולו. ולהמלך היכל גדול, כיאות למלך אדיר כזה, ובהיכל הרבה בנינים, מקום שבת השרים והאלופים והסרנים והעבדים אשר למלך. וכל שר ושר וכל אלוף ואלוף, כל אחד ואחד מהם הנהו ממונה על איזה שליחות מיוחדת, כפי אשר פקד עליהם המלך וכפי רצונו. ומסביב להיכל חומה גדולה ובצורה עד לשמים, לכל יוכל איש זר ליכנס להיכל בלי רשות המלך. ואנשי חיל מזוינים בהרבות ורמחים וכידונים הפקדו לשומרים על החומה לכל יהיו איש לגשת אל ההיכל וליכנס פנימה. ועתה, אם נניח שבאיזה אופן בלתי ידוע לנו, נכנס איש זר להיכל המלך וקרא בשם את אחד השרים — אשר שמו וגם השליחות אשר עליה הנהו ממונה אינם ידועים אלא להמלך כבבורו ובעצמו — והוא מבקש מהשר לעשות איזה פעולה למענו, אשר היא לפי השליחות שעליה הנהו ממונה — הלא אין כל ספק שזה ימלא את בקשתו, בלי שום פקפוקים. כי הוא יודע, שאין איש זר יכול ליכנס להיכל בלי רשות המלך; וגם אין איש, מבלעדי המלך, יודע שמו ועל איזה שליחות הוא ממונה. ואם האיש הזר נמצא בהיכל המלך ויודע שמו ומשלחתו — בודאי נכנס ברצון וברשות המלך. ובודאי המלך הודיע לו שם השר ועל מה הוא ממונה וכשהוא נענה לבקשת האיש הזה — הוא ממלא בזה רק רצון המלך. והנמשל הוא פשוט. המלך האדיר — הוא הרבנו של עולם, אשר לו עולמות לאין קץ ולאין מספר. והיכלות לאין מספר ממעל לרקיע השמים למלאכים, לשרפים ולאופנים, העומדים לשרותו ולמלאות פקודיו. והוא בשמות יקרא לכל אחד ואחד מעבדיו, העומדים על משמרתם למלאות השליחות אשר למענה נבראו ואשר להם נועדה. ואין בבני תמותה היודע שמות המלאכים והשרפים והאופנים — כל הפמליא של מעלה, ולא השליחות, שעליה ממונה כל אחד ואחד מהם. ורק הבורא יתברך בלבדו הוא היחיד לדעת זאת. ובטובו הגדול ובהסדרו המדויבם גלה הבורא יתברך סודו ליחידים־סגולה, לצדיקים אשר אהב ונפשו חשקה בהם והודיע להם שמות המלאכים והשליחות שעליהן הנם נמנים, מלאך, מלאך ושמו והשליחות שלו. והצדיקים אשר באו בסוד אלוה מסרו הסודות האלה ליחידים־סגולה, הראויים ותהגונים לכך. ובאופן כזה הסודות האלה הנם הולכים ונמסרים מדור לדור, איש מפי איש, בקבלה, עד הדור האחרון שאנו חיים בו. והבעל־יהשם, שהנם ואי־שמים מפורסמים, צדיקים ושלמים, הסודות האלה הנם למורשה למו. ובהם הנם עושים כל האותות והמופתים האלה. וכשהנם משביעים מלאך בשמו, הידוע להם בקבלה איש מפי איש, ובבקשם ממנו עזר — לפי השליחות שהוא ממונה עליה. — המלאך ממלא בקשתם; בידעו, שרק ליחידים־סגולה, העושים רצונו של מקום, נגלה סוד שמו ועל מה הוא ממונה. ובודאי כך הוא רצונו של הבורא יתברך שימלא בקשת הבעל־יִשֵּׁם. וכשאנו יודעים כל זה, איזה פלא הוא, שחב־על־יִשֵּׁם עושים מעשים

שהנם למעלה מן הטבע, אם המלאכים, עומדים על ידם, הנם עושי־דברם ונענים להם למלאות כל מה שהנם מבקשים מהם.

וכשנמר דבר תשובתו אלי, אמר חסגיד אל בעלי: אבל זאת תהיה טעות גדול לחאמין, שכל מה שהבעלי־ישם עושים הוא מעשה נס ובררך למעלה מן הטבע, להיפך, הרוב הגדול של מעשיהם הוא על פי דרך הטבע. וביחוד, כשהנם עוסקים ברפוי חולים על ידי רפואות ותרופות שונות. הבעלי־ישם יודעים סגולת הצמחים והדשאים והעשבים לרפאות מחלות שונות, יותר ממה שיודעים הרופאים הערלים. ובזה כוחם גדול הרבה מהם; אם כי הרופאים הערלים למדו מלאכת הרפואה בבתי למוד החכמות שלהם. וגם ידיעה זו — ידיעת טבע הצמחים, נמסרה להם בקבלה איש מפי איש, ואינם מגלים אותה אלא לאנשי בריתם. ואין להתפלא על שהרופאים הערלים — שתורתם — תורת הרפואה — היא אומנתם והם למדו אותה בבתי החכמות שלהם, ושמשו רופאים מומחים, יודעים פחות בטבע הצמחים לרפואה ממה שיודעים הבעלי־ישם, שלא למדו מעולם בבתי החכמות ולא שמשו רופאים מומחים. בדבר זה אין כל פלא כלל, כי יש עוד חכמות בעולם, שהנן ידועות ליחידים. ואינן ידועות לחכמים היותר גדולים והיותר מפורסמים בעולם. ולדוגמא, ידוע, שיש אנשים — הן מבני ברית והן שאינם מבני ברית, — שידועה להם החכמה — להפוך על פי דרך הטבע — ולא מעשה כשוף, כל מתכת פשוטה וגסה, כמו: ברזל, בדיל ועופרת — לזהב טהור, מה שהחכמים המפורסמים, בכל גודל ובכל רוחב חכמתם, אינם יכולים לעשות. לשמע הדברים האלה, קפץ בעלי ממקומו, כאילו נשכו ערוד, ויאמר להמגיד: יש שיודעים להפוך ברזל לזהב, אתה אומר, ואיך, ובמה הנם עושים דבר נפלא כזה? דבר זה לא אדע, ענה לו המגיד. ומעטים הנם היודעים סוד זה, כי העוסקים בחכמה זו אינם מגלים אותה לאיש. אבל היא כבר עתיקת ימים. ובודאי כבר שלמה המלך ידע אותה, כי עליו נאמר בכתוב, שנתן את הכסף כאבנים בירושלים. וגם התנאים והאמוראים ידעו ועסקו בה. ולפי דברי הגאון ר' יעקב עמדין, חכמי הגמרא, הידועים לנו שהיו עשירים גדולים, בודאי על ידי החכמה הזו נתעשרו. ומחברים רבים, כמו, למשל, האבן עזרא ובעל הספר ראשית חכמה מזכירים אותה. וגם על המקובל הגדול, ר' חיים וויטאל, תלמידו של האר"י, מספרים שהיה עוסק בימי נעוריו בחכמה זו.

ובעלי, ששמע בפעם הראשונה מציאת החכמה הנפלאה הזו, לא הרפה מהמגיד בשאלותיו השונות והמרובות: איפה ואנה נמצאים העוסקים בחכמה זו. ואם יש ספרים המלמדים חכמה זו. ואיפה יש למצוא הספרים האלה. ואם הוא גם יודע ומכיר יהודים העוסקים בחכמה זו. ועוד הרבה שאלות מעין אלה. ועל כל שאלותיו ענה לו המגיד בדברים האלה: האמת אניד לך, שמעולם לא התענינתי בדבר זה, כי אינני אץ להעשיר, ולא חקרתי ולא דרשתי אחרי האנשים העוסקים בחכמה זו וגם לא ראיתי שום ספר המלמד אותה. אבל מציאת חכמה זו בזמננו ושיש העוסקים בה — דבר זה הוא למעלה מכל ספק. כי שמעתי על הרבה אנשים, שאומרים עליהם, שהנם עוסקים במסתרים בחכמה

זו. ואני מעולם לא התענינתי לדעת אם אמת הדבר, ואם לא. כי מה לי ולהם — ירדפו אחרי זהב וכסף, הבליהעולם הזה, ואני רודף ללמוד ולדעת דברי התורה הקדושה, שעליה נאמר: יקרה היא מפנינים וכל הפצוץ לא ישוו בה. ובוה נמרה השיחה עם המגיד בסעודה של אותו ערב. ובאותו לילה נדרה שנותי ושנות בעלי: אני לא יכולתי לישון, מפני שהיתה לפני עיני כל הזמן תמונת הבחור האומלל, שספר לנו המגיד, שנכנסה בו רוח. וראיתי בדמיוני, איך הרוח מקשקשת בו, מגביחה אותו למעלה ומשליכה אותו על הארץ, מגביחה ומשפלת. ומראה זה היה לפני עיני רוחי כל הלילה. ובעלי, ששמעתי שהנהו ער ומתהפך כל הלילה מן הצד אל הצד, בודאי ראה בחזיונו איך כבר הפך — על ידי החכמה החדשה, ששמע מפי המגיד — כל מטילי ברזל וכל חשוקי ברזל וכל מקבות וקורנסים ומסמרות הנמצאים בחנותנו — לזהב טהור. והוא רואה כבר את עצמו העשיר היותר גדול בכל הגליל שלנו.

יום השבת עבר והמגיד הלך מעירנו לדרכו, לדרוש דרשותיו בערים אחרות. ואחרי עבור ימים אחדים נגש אלי בעלי — בזמן שהיינו רק שנינו בחנות — ויאמר אלי: אל תכעוס עלי, מלכה, על זה שאני מגיד לך עתה. — ולשמע הדברים האלה התחיל לבי לרפוק בחזקה, כי נבא לי צרה חדשה הבאה עלי — הן יודעת את טרחי ועמלי למצוא כאן, במחננו, דברים המשמשים לסגולות ותרופות. אבל עירנו היא קטנה ואנשי חכמה ומדע הנם מעטים בה. וגם אין בה אף בית מרקחת וסממנים אחד הגון, שאוכל למצוא בו הצמחים, הדרשאים והעשבים והסמים היכולים להיות לי לתועלת. וגם אין בעירנו איש — מומחה לדבר — שיוכל לבאר לי הרבה דברים סתומים וחתומים בספרים אשר יש לי. וביחוד בנוגע לשמות הצמחים וסימניהם. ומטעם זה החלטתי ללכת לזמן — בודאי בלתי ארוך — לכרך ווילנא, שהיא עיר גדולה לאלקים, מלאה חכמים, ורופאים מצוינים — יהודים וערלים. ובתי מרקחת גדולים, שיש בהם למכירה כל מיני סממנים וכל מכשירי רפואה. וגם יש שם, כפי שמעתי, מומחים לכתיבת קמיעות ובודאי אמצא שם את מבוקשי: מומחה בסגולות ורפואות ובכתיבת קמיעות והוא יורני דרך אלך בה לבטח ובלי מכשול. ואולי אמצא שם עוד ספרים במסצוה זה ואעשיר ידיעותי באלה החכמות ואצליח גם אני ברבות הימים להיות מומחה לדבר. וכפי שתראי, נסיעתי לוויילנא היא הכרחית, ובלעדיה, לעולם ידי לא תעשינה תושיה. ואם כי לזמן קצר תהי מוכרחת להשאר בלעדי ובלי עזרתי, יחידה ובודדה, שכרך אחרי כן יהיה כפליים. ואם הקדוש ברוך הוא יצליח את דרכי ואשיג את מבוקשי, תקותי חזקה בהבורא יתברך, שלא תהיה עליך יותר דאגת הפרנסה ולא תצטרכי יותר לעבוד עבודת פרך בבית ובחנות, כי כל מחסורך יהיה עלי. לשמע דבריו אלה, פרצו עיני דמעות וירדו פלגי מים. ואמרתי לבעלי בקול בוכים: ועל מי אתה עוזב אותי, שוממה, בודדה, עניה סוערה. ועלי כוללנה: הבית, החנות והילדים. האם כח אבנים כחי, לשאת משא כבד כזה. העבודה בחנות ובבית וגם להשגיח על הילדים. הן נפל אפול תחת סבל משאי ולא אוכל קום. ועל זה אמר לי בעלי: את אשת

חיל ועקרת הבית. ובטוח אני, שתמצאי דרכים לסדר מעשיך בבית ובחנות באופן כזה, שהעבודה לא תכבד עליך מעל לכחותיך. ולא יגיע שום היוזק ולא גרעון בהעסק שלנו בחנות ולא יופר הסדר בביתנו וילדינו יהיו שלווים ושקטים במקדם. ובעלי השתדל בדברי נחומים לדבר על לבי, לבל אתעצב לדבר נסיעתו לוויילנא, כי מעז יצא מתוק. ובודאי נסיעתו לוויילנא לא תהיה לריק ועמלו לא יעלה בתהו, כפי דברי חכמינו, זכרונם לברכה: יגעת ולא מצאת אל תאמין.

באין ברירה, נכנעתי למר גורלי וקבלתי דברי בעלי בלי התמרמרות; בידעי טבעו, שאחת דבר ולא ישוב ממנה. ולמה אשחית דברי לריק ואצער אותו בתלונותי, ללא תועלת. ובלבי אמרתי: כך נגזר עלי מן השמים ואין לי אלא להצדיק עלי את הדין ולקבל הכל באהבה, ולשאת את הגורל אשר נטל עלי בדומיה. ובעוד ימים אחדים מצא בעלי עגלה ההולכת לוויילנא. ובחברת סוחרים ממחננו, שהלכו גם כן לוויילנא לצורך עסקיהם, נסע בעלי בשעה מוצלחת עמם. ואני נשארתי יחידה, בודדה וגלמודה ובלב נשבר מפחד ודאגה לימים הבאים.

ובהתהפכי על מטתי מצד אל צד בלילות בלי שינה, עוברים לפני זכר כל המעשים המוזרים שעשה בעלי במשך שמונת החדשים האחרונים ויסורי הנפש שגרמו לי: צער, פחד, ולפעמים, גם בושה. וספק התגנב אל לבי: — אף כי בעלי הוא יודע ספר ואני אשה פשוטה, בלי תורה וכלי חכמה — אם הדרך, אשר בחר ללכת בה היא הנכונה, ואם לא אור מתעה התעהו להוליך אותו תהו לא דרך. והנהו כתועה במדבר ושימון בלי דרך. ושאלות וספקות לאין מספר התעוררו בלבי ומתרוצצות במוחי ולא מצאתי עליהן תשובה מספקת ורוחי נסערה, ואין מרגוע לנפשי. ושאלתי אני לנפשי: אם הדברים שאמר לי בעלי הנם נכונים ואמתים, שלו היו הספרים, הנמצאים עתה בידו, נמצאים גם כן בידי כל אחד ואחד מאנשי קהילתנו. כי אז היו כולם יודעים להשמר מכל צרה ומכל מחלה ומכל פורעניות. ואם הדבר כן, מדוע אין המנהיגים שלנו — הפרנסים וטובי העיר — הדואגים לכל צרכי העדה, דואגים גם כן, שיהיו הספרים האלה בידם, כדי שיוכלו כל אנשי העדה להשתמש בהם ולהנצל על ידי הסגולות והתרופות, הנמצאות בהם, מכל צרה, שלא תבוא עליהם? ומי יודע, אם לא היתה עדיין אשת ראובן החייט, אשר מתה בהקשותה בלדתה, בחיים חיתה, אם בעוד זמן עשו לה אחת הסגולות הנמצאות בהספרים האלה לאשה המקשה ללדת? ומי יודע, אם לא היה עדיין הרובל הנורד בכפרים דמחננו, שמצאו אותו הרוג ביער, חי וקיים עמנו, אם היו בידו השמירות נגד שודדים וגזלנים, שעליהן בעלי אמר לי, שהנן בדוקות ומנוסות להגן על מי שישנן בידו נגד שליטת השודדים והגזלנים עליו? ובכלל, כמה נפשות היו יכולים להציל מהפורעניות, הבאות יום יום, על האחד או על השני, מאנשי קהילתנו. ומדוע אין איש שם לב לזה? האמנם אין איש — מבלעדי המלמד העני, שהשאיר הספרים האלה ירושה לר' לויב הרענדאר — יודע ממצאות הספרים האלה ומהסגולות הנמצאות בהם? ואם היתה האפשרות למלמד העני למצוא הספרים האלה

ולִהְיָאֵם לִידוֹ, הָאֵם יִבְצֵר דְּבַר זֶה מֵהִפְרָנְסִים וּמִמְנַהֲיָי הַקְהִילָה? וְאֵם כֵּן, אִיךְ אֲפֹשֶׁר לִבְאֵר הַדְּבַר, שֶׁהֵנָּה מִזְנִיתִים דְּבַר חָשׁוּב כֹּהֵן, שִׁישׁ בּוֹ הִצְלַת נַפְשׁוֹת מִמָּוֶה וּבִאֲמָצְעִים — עַל פִּי הָרׁוֹב קָלִים וְנוֹחִים — וְהֵנָּה ע׃סְקִים בְּדִבְרֵים פְּחוּתֵי הָעֵרֶךְ מִזֶּה?

וּכְשֶׁנִּזְכַּרְתִּי בְּמָה שֶׁסִּפֵּר לָנוּ הַמְגִיד, שִׁישְׁנָם יְהוּדִים, שִׁידוּעַ לָהֶם הַסּוּד לַחֲפֹךְ בְּרוּל לִזְהָב. וְכֵן זֶה — בְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע, וְלֹא מַעֲשֵׂה כֶּשֶׁף. וְגַם לֹא עַל יְדֵי הַשְּׂבָעוֹת וּשְׂמׁוֹת. וְהֵנָּה ע׃סְקִים בְּמִלְאֲכָה זֹאת. שְׂכָלִי הַקָּצֵר, שְׂכָל אִשָּׁה פְּשׁוּטָה, בְּלִתִּי מְלֻמֶּדֶת, אֵינָנּוּ יִכּוֹל לִבְאֵר לִי, מִדּוּעַ אֵין הֶרְבֵּנִים וְהִפְרָנְסִים וְהַמְנַהֲיָיִם שֶׁל הַקְהִיל׃ת מְכַרִּיחִים אוֹתָם, אִם עַל יְדֵי חֶרֶם, וְאִם עַל יְדֵי אוֹפְנֵי כַּפִּיהַ אַחֲרִים, שִׁיהִפְכוּ מִשְׁקַל יְדוּעַ שֶׁל בְּרוּל לִזְהָב. וּבִאֲוֹתָהּ מִדָּה, שֶׁהִזְהֵב יִסְפִּיק לְכָל צָרְכֵי הָעֵדָה וְלֹא יִהְיֶה יוֹתֵר צ׃רֶךְ לַהֲעִירִךְ אֶת בְּעִלְי־הַבְּתִים בְּסֻכּוֹמִים גְּדוֹלִים, לְפַעֲמִים, מִשָּׂא כֶּבֶד מִנְשׂוֹא? וְגַם יֵתֵר הַדְּבָרִים, שֶׁסִּפֵּר לָנוּ הַמְגִיד, וּבִיחֻד, בְּדִבְרֵי הַבְּעִלִּי שֶׁם בְּמִדֵּינַת פּוֹלִין, הַמִּפְלִיאִים לַעֲשׂוֹת וְכֵן דְּבַר קֶשֶׁה לֹא יִשְׁגֵּב מֵהֶם וְלֹא יִבְצֵר מֵהֶם מֵאוֹמָה — גַּם הֵם אֵינֶם פְּשׁוּטִים בְּעֵינֵי וְאֵינֶם בְּרוּרִים לִי כֻלָּל. וְשֶׁאֲלֵתִי לִי לַעֲצֹמִי: אִם יֵשׁ לִיהוּדֵי פּוֹלִין הֶרְבֵּה עוֹשֵׂי נִפְלְאוֹת כֵּאלֶּה, כִּמוֹ שֶׁסִּפֵּר לָנוּ הַמְגִיד, שִׁישׁ בִּיכְלָתָם לַעֲשׂוֹת, שִׁיהִיו ר׃אִים וְאֵינֶם נִרְאִים, שֶׁתִּהְיֶה לָהֶם קְפִיצַת הַדֶּרֶךְ. וְיִכּוֹלִים הֵם לַחֲלוּב חֶלֶב מִן הַקִּיר וְלַהּצִּיאַ יַיִן מִן הַכּוֹתֵל וְעוֹד מַעֲשִׂים נִפְלְאִים כֵּאלֶּה לֵאמ׃ר מִסִּפֵּר — מִדּוּעַ, לְכָל הַפְּחוּת, אֵינֶם עוֹשִׂים בְּלִהְטִיהֶם, שֶׁתִּהְיֶה הִיא הִפְרָנְסָה מִצִּוְיָה — וְלֹא גַם בְּמִדָּה זְעוּמָה — לְכָל אֶחָד וְאֶחָד מֵאֲחֵינוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. בְּמִדֵּינָה זֹאת: וְלֹא יִהְיֶה בָּהֶם מִסִּפֵּר הָעֲנִיִּים, חֲסִדִּי־לָהֶם, כִּהֵּן גְּדוֹל, עַד שֶׁהֵנָּה מ׃כִּרְחִים לְנִדְרֹד לְמִדֵּינ׃ת אַחֲרוֹת, לַחֲז׃ר עַל הַפְּתָחִים. וְהֵנָּה בָּאִים בְּהַמּוֹן רַב גַּם אֵלֵינוּ, לְדַחֹק רִגְלֵי הָעֲנִיִּים שִׁישׁ לָנוּ כֶּבֶד, דִּי וְהוֹתֵר, בְּמִדֵּינָתָנוּ. וְחִידָה סְתוּמָה, חִידָה בְּלִי פִתְרוּנִים לִי — הַמִּלְמֵד הֶזֶקֶן הָעֲנִי שֶׁהֵלֵךְ לַעְלֹמֹו וְהַשֹּׁאִיר אֶת הִירוּשָׁה שְׁלֹו בִּידֵי הָרַענִדָּאֵר ר' לִיִּיב. בִּידֵי הַמִּלְמֵד הַזֶּה הִיא נִמְצָא אוֹצֵר בְּלוֹם — הַסִּפְרִים הַקְּטָנִים הָאֵלֶּה, שֶׁעַל יָדָם הִיא יִכּוֹל לַהֲתַעֲשֵׁר עַל נִקְלָה, אִם הִיא ע׃סֵק בְּסִגּוּלוֹת וּרְפוּאוֹת, כִּמוֹ שֶׁבְּעִלִּי אוֹמֵר לַעֲשׂוֹת, אוֹ, לֹא רַק הִיא מִנְהַל אֶת הַנִּצְרָכִים לִזֶּה בְּעַצְתּוֹ, — כִּפִּי הַסּוּדוֹת הַנִּמְצָאִים בַּהַסִּפְרִים הָאֵלֶּה, — בְּמַחִיר וּמִדּוּעַ לֹא בִקֵּשׁ לַהּצִּיאַ לְמַעַנּוֹ מֵהֶם שׂוֹם תּוֹעֵלֶת וּבַחֵר יוֹתֵר לִלְכֹּת לֵאחָד הַכֹּפְרִים וְלַהֲשִׁכִּיר אֶת עֲצֻמוֹ לַהּיּוֹת מִלְמֵד תִּינוּקוֹת בְּעַד כֶּבֶד לָהֶם? וּמִדּוּעַ, לְכָל הַפְּחוּת, לֹא מִכַּר אֶת הַסִּפְרִים הָאֵלֶּה, אֲשֶׁר, לְפִי דְּבָרֵי בְּעִלִּי, הֵנָּה יִקְרִים מִפּוֹ וּמִפִּי נִינִים וְכֵן חוֹן לֹא יִשׁוּהַ בָּם? וּבּוֹדָאִי הִיוּ נִמְצָאִים ק׃פְּצִים עֲלֵיהֶם—שֶׁהֵנָּה מִבִּינִים בְּטִיב הַסִּפְרִים כִּמוֹ בְּעִלִּי — וְהִיוּ מִשְׁלָמִים לֹא מַחִיר גְּדוֹל בְּעֵדָם. וְלֹא הִיא עֲנִי מְדוּכָא כֹּהֵן, שְׂכָלִי הַמִּלְמֵדוֹת בְּכִפֵּר, הִיא מ׃כִּרְחַת לַהֲתַפְרֵס מִן הַצְדָּקָה. וְלֹא הִיא בִידוֹ מֵאוֹמָה, מִבְּלַעֲדִי בְּלוּיִי הַסְּחָבוֹת שֶׁעַל בִּשְׂר׃.

וְעוֹד הוֹסַפְתִּי לִשְׂאוֹל לַעֲצֹמִי: אִם הַמִּלְמֵד הָעֲנִי הִיא מֵאִמִּין, שְׂכָל הַכְּתוּב בַּסִּפְרִים הַקְּטָנִים הָאֵלֶּה הֵנָּה דְּבָרֵי אִמָּת, וְהַרְפוּאוֹת הַנִּמְצָאוֹת בָּהֶם, הֵנָּה מִרְפְּאוֹת אֶת הַחֲלוּלִים רְפוּאָה שְׁלֵמָה וּמִמְשִׁית: וְאִם הַשְּׂמִירוֹת — הֵנָּה שְׂמִירוֹת מַעְלוֹת, וְאִם הַסִּגּוּלוֹת — פַּעְלוֹתֵן פַּעְלוֹת מִמְשִׁית, מִדּוּעַ מַעַן הַטוֹב מִבְּעִלִּי, וְלֹא הַשְׂתַּמֵּשׁ

בהן לא לטובתו ולא לטובת אחרים, אולם, מצא ליותר לטוב, להחביאם בתיבה, ולהשאיר אותן סמויים מן העין ובלי שום תועלת לאיש.

השאלות והספקות האלה היו מנקרות במוחי כל הימים האחרונים האלה ולא נתנו לי מנוחה אף לרגע. ולא יכולתי בשום אופן להשיא את דעתי לדברים אחרים. והן הן שערערו בטחוני במעשה בעלי עד היסוד. והייתי יראה וחרדה לבל תגיענו — לי ולילדינו וגם לבעלי — רעה גדולה ממנו.

ובשהייתי במבוכה גדולה כזאת ואובדת עצות עלה על לבי הרעיון: מי יוכל להתיר כל ספקותי ולהשקיט חמית רוחי, אם לא רבנו, הרב דקהילתנו, שהוא יודע הכל ומבין הכל. והוא ידע להגיד לי פשר דבר, אם יש איזה ממשות במעשה בעלי, ואם איננו רואה חלומות בהקין, ובכל מעשיו יש הממשות של קורי עכביש? ואם באמת תעה בעלי מדרך השכל, ינחני רבי בעצתו, איך להור ציאו מידי טעותו, ולפקות את עיניו לראות הדרך הנכונה אשר ילך בה. כי חוששת אני, שאם באמת בעלי יתחיל לעסוק באומנות בעל־שם, לתת רפואות ותרופות לכל דורש ומבקש, והן לא תצלחנה ותהיינה ללא תועלת, כי אז יצא עליו שם בעיר, שהוא יצא מדעתו ועושה מעשה משוגע לקחת לו עטרה שאינה חולמתו — אומנות בעל שם, שאיננו ראוי והגון לכך. וכל השומעים את שמעו יקראו לו — על שום פעולותיו — בשם: יענקל המשוגע. וכנוי זה ישאר לו לנחלה כל ימי חייו. ורבי הלא יודע ההיזק שיגיע מזה לילדינו, כשיגדלו ויגיע להם עתם עת דודים. כי לשדוך, כידוע, אב בהכנוי „משוגע“ איננו יחוס גדול, לא לבנים, ולא לבנות.

ובשהחלטתי בדעתי ללכת לשאול בעצת רבנו, שמחתי לראות, שבעלי לא לקח אתו בדרך כל הספרים קטנים, שהביא לו הרענראד ר' לייב, והשאיר מהם הרוב, היותר גדול בבית ובודאי, מיראה לבל יאבד אותם בדרך, או לבל יגנבו אותם ממנו. ולקח עמרו רק היותר נחוצים לו, לפי דעתו. והנה הבאתי אתי הספרים שנשארו, כדי להראות אותם לרבי.

ובדברה הרברים האלה הניחה על השולחן אשר לפני ששה ספרים קטנים. לקחתי הספרים בידי וראיתי שכולם הנם ממין אחד — ספרי סגולות ורפואות, או ספרים העוסקים בחכמת היד ובחכמת הפרצוף. ומהם כאלה — שהנם מצור יים בכל מקום, כמו, הספר רוזיאל המלאך, או, ספר זכירה, או, ספר מפעלות אלקים. ומהם — שהנם מצויים פחות, כמו, הספר אמתחת בנימין, מר' בנימין מקראטאשין, או, הספר באר מים חיים, מר' ישכר טעליר. רק ספר אחד נמצא ביניהם, שהוא באמת יקר מאד במציאות, והוא — הספר תולדות אדם, על חכמת היד ועל חכמת הפרצוף, ספר שנדפס כמעט זה שלש מאות שנה (גם בידי נמצא הספר הזה, אבל בדפוס יותר מאוחר, שאיננו יקר המציאות, כמו הספר הנמצא בידי ר' יענקל החנוני) ומחשפך הזה שאב ר' יענקל הנ"ל ידיעת העתידות, על פי שרטוטי היד וידיעת טבע האדם, על פי מבנה גופו ועל פי צורת אבריו.

וכהתימי בחינת הספרים האלה, אמרתי להאשה: טוב עשית שבאת לספר

לי הדברים האלה ושהבאת לי הספרים האלה לבחינת. ועתה, שמע ודע נא: הספרים האלה בודאי הנם ספרים קדושים. ואלה שחברו אותם היו צדיקים, יראים ושלמים. וכל הכתוב בהם הם דברי אמת וצדק. ואסור להרהר אחרי דבריהם. ובודאי, מי שנמצא, רחמנא לצלן, באיזה צרה והוא נזקק לעזרה, יוכל להשתמש באחת הסגולות או באחת התרופות, הנמצאות בספרים האלה, כי ממקום קדוש יהלכון ולא יכזבו מימיהן. אבל מי שרוצה לעסוק בהן בתמידות ולשום פרנסה — אין דבר זה ניתן להעשות לכל הרוצה. ויש בזה סכנה — שיזיק לאחרים וגם יזיק בעצמו. וכפי שתענני רוח מכינתי, אין בעלך מוכשר כלל לאומנות זו — אומנות בעל-שם ועוסק בסגולות ורפואות. ומטעם זה, עצתי לך אמונה, תיכף כשישוב בעלך מדרכו, תגיד לי, שיבוא אלי, ואני אדבר על לבו, שישלך ידיו מעסק זה, שלא יסכון לו כלל. ובטוח אני, שישמע לדברי. ועל זה אמרה לי האשה: יסלח נא לי, רבי, אבל אי אפשר לי להגיד לבעלי, שיבא לכבודו. כי בידעו שהלכתי להתאונן עליו באזני רבנו, יכעם עלי ולא יסלח לי דבר זה לעולם ויופר השלום-בית שלנו. ודבר זה יהיה אסון גדול גם לי, גם לו. טוב, אמרתי לה, אל תגיד לי מאומה ואל ידע דבר בואך אלי. רק, כשישוב מדרכו, תודיע לי דבר שובו. ואני כבר אמצא תחבולה לקרוא אותו אלי, ומבלי שיחשוד אותך, שידך היתה באמצע. דברי אלה — כפי שראיתי — הרגיעו רוח האשה, והיא יצאה ממני שבעת רצון. ובזה נגמר — לעת עתה — הדבר.

יום ב' ט' תמוז התקמ"ז

שלום ושקטים ישבנו, אני ובני ביתי, אתמול אל השלחן לאכול ארוחת הצהרים. ואתנו תלמידי, הבחורים שלמה-זלמן ויונה, שנמצאו באותה שעה בביתי והזמנתי לסעודה לאכול אתנו. ופתאום אנחנו שומעים מכל הבתים, הנמצאים בשכונתנו, קול כבייה וילל-נשים וצעקת-ילדים. נפחדים ונבהלים קפצנו ממושבנו ויצאנו מהר החוצה, לראות ולדעת על מה ולמה הבכיות והיר ללות האלה. וראינו — הנשים סופקות כף, בוכות ומיללות, והילדים, נפחדים לקול כבייתן, אוחזים בסיגורי אמותיהם ובוכים וצועקים גם כן. וברחוב תנועה רבה: מרוצה מכל עברים. ומכל הרחובות ומכל הסימטות ומכל המבואות. והאנשים מלובשים אך למחצה, כפי שהנם ביום קיץ בביתם, המכנסים לבד לבשרם, בלי הבגד העליון, רק הארבע-כנפות מכסה המחצית העליונה של הגוף והציצות סרוחות על הארץ. וכלם אצים, רצים, מבלי גם לדעת לאנה. וקולות נשמעו: אוי ואבוי לנו, שריפה, דליקה, צרה, אסון, אכדנו, אכדנו. וכרגע נעשה ברור לנו, שנפלה דליקה בעיר. וזאת היא סיבת הבכיות והיללות. כי מלומדים אנחנו בצרות והננו נדונים לפרקים תכופים באש. ואין לך שנה שתעבור עלינו בשלום, מבלי שתעלינה במדינתנו על המוקד ערים ועירות רבות בישראל. ומטעם זה, כשתפרוץ שריפה באחד הבתים, או באחת השכונות, אימה חשכה

נופלת על כל תושבי העיר וכל אחד ואחד מבקש להציל כל מה שיוכל מכלי הבית, מהמטלטלים ומהבגדים.

וגם בפעם הזאת, בטרם עוד נודע איפה פרצה השריפה ואיה מקומה, ראינו בכל הבתים, אשר בשכונתנו, האנשים והנשים, זקנים וילדים, כולם עסוקים בעבודה — לפנות הבתים ולהוציא החוצה כל מה שנמצא בהם. והרחוב התמלא שולחנות וכסאות, מטות ועריסות, כרים וכסתות, קדירות, קלחות ודודים ובגדי דים וכלים — גל גדול לפני כל בית ובית. וכל זה נעשה במהירות ובחפזון.

והבתים התרוקנו מכל הנמצא בתוכם ממש כהרה עין. וגם אני לא הייתי פורש מן הצבור. ואמרתי לפנות את הבית ולזוגתי הרבנית אמרתי: השארי את במנוחה בחוץ במקומך ושימי עיניך על הילדים, שיהיו עמך כל הזמן. ואני ותלמידי נוציא הכל מן הבית בעצמנו, ואין אנו נזקקים לעזרתך. ובינתיים באו לעזרתי עוד אחדים מתלמידי. ומכלי היותי מבוהל, נרעש ונפחד, עשיתי את כל מעשי בחשבון ודעת, להוציא מן הבית מקורם את היותר חשוב, והדברים הטפלים והפעוטים — לבסוף. ובראש וראשון בקשתי להציל אוצר-ספרי הגדול אשר חנני בו ה' ושהנהו יקר לי כחי ממש. והצלחנו, אני ותלמידי להוציא את כל הספרים בסדר ובמשטר. רק את הספר רזיאל המלאך השארתי בבית והנחתי על החלון, תחת המשקוף, כדי שיגין על הבית מן הדליקה; כידוע, שספר רזיאל בבית — סגולה בדוקה ומנוסה להציל אותו בית מן השריפה. וכשנמרנו להוציא את כל הספרים מן הבית, התחלנו להוציא שאר המטלטלין, ובינתיים נודע מקום השריפה — בית אחד לא רחוק מן הטחנה, אשר על יד הנחל ברומה של העיר.

והשאון גדול. והמהומה והמרוצה ברחוב הלכו הלך וגדול. והכל היו רצים: גדולים וקטנים, זקנים ונערים. וכל אחד ואחד היה נושא בידו אם דלי, ואם כד, ואם קדרה מלאים מים. וכולם היו נחפזים להגיע למקום השריפה, להיות לעזר לכבות את האש. ולבסוף ראינו — והנה עגלה עוברת לפנינו. ועל העגלה עומדת חבית גדולה מים ואת העגלה מושכים בדיהם השמשים דחברה קדישא. ואת החבית תומכים בדיהם, משני צדי העגלה, הגבאים דחברה קדישא, לבלי תזוז ממקומה ולבלי תהפך וישפכו המים, אם תנוף העגלה באבן, או בגוש עפר. חברי החברה-קדישא, כידוע, הנם תמיד הראשונים להחיש לבוא לעזרה בצרה, בכל מקום שתבוא. וגם בפעם הזאת, כשנשמע דבר השריפה בעיר, מהרו הגבאים והשמשים דחברה ללכת לר' פרץ בעל העגלה, לבקש אותו, שיתן סוסיו ועגלתו להוביל חבית מים למקום השריפה. וכשבאו אליו, לא מצאו אותו בביתו; וגם לא את סוסיו. כי הוליך בזה הבוקר נוסעים אחדים לעירייה הסמוכה ולא שב משם עדנה. והם לא היו אובדי עצות. ויקחו את העגלה אשר עליה מוציא ר' פרץ את הזבל השרה, ויעמידו עליה חבית גדולה, וימלאו אותה מים. ובמקום הסוסים — משכו השמשים העגלה בדיהם. והגבאים מימין ומשמאל העגלה לתמוך בחבית, לבלי תזוז ממקומה.

ובאותו זמן נשארנו כולנו עומדים בחוץ, שרויים באימה ובפחד ונושאים

לָבֵנוּ וּכְפִינוּ אֶל אֲבִינוּ שֶׁבַשְׁמַיִם, שִׁיתְרַחֵם עֲלֵינוּ וַיִּצִילֵנוּ מִדִּינָה שֶׁל אֵשׁ. וְאֵת הָעוֹבְרִים וְשֹׁבִים מִמָּקוֹם הַדְּלִיקָה אֵנוּ מְקִיפִים בְּשִׁאלוֹת: אִם לֹא הִתְרַחֵם כִּבְר הַבּוֹרָא יִתְבַּרֵּךְ עֲלֵינוּ. וְאִם לֹא שִׁכַּח כִּבְר לִבְתּוֹ הָאֵשׁ; אוֹ, חֵם וְחִלְיָהּ, אִם לֹא הוֹתַשְׁטָה הָאֵשׁ עוֹד יוֹתֵר עַל כָּל סְבִיבוֹתֶיהָ. וְעֵינֵינוּ נְטוּיִת הַשְּׁמַיִמָּה לְרֹאוֹת מֵאִיזָה צֶד הָרוּחַ נוֹשֶׁבֶת, אִם מִצֵּד הָעִיר לְצֵד הַנַּחֲלָה, מְקוֹם הַשְּׁרִיפָה; אוֹ, חֵם וְשִׁלּוֹם מִמָּקוֹם הַשְּׁרִיפָה לְצֵד הָעִיר. כִּי אֵין לָךְ דְּבַר יוֹתֵר מִסּוֹכֵן בְּשַׁעַת הַדְּלִיקָה כְּרוּחַ חֹזֶקָה וְאֵינָה מְצוּיָה, הַנוֹשֶׁאֶת לְמִרְחֹק אוֹדִים וְשֹׁבִיבִים הַנוֹפְלִים עַל גִּגּוֹת הַבָּתִּים הַיְבֵּשִׁים, וּמְדִלִיקִים אוֹתָם כְּהֶרֶף עֵינַי.

וְהֵנָּה, בְּאֵמֶת, בְּרַחֲמֵי הַבּוֹרָא יִתְבַּרֵּךְ הַגְּדוֹלִים, נַעֲשֶׂה נִס גָּדוֹל לָנוּ, כִּי הָרוּחַ, שֶׁנִּשְׁבְּחָה קוֹדֵם לְאוֹתוֹ צֶד, שֶׁשֵּׁם רַב הַבָּתִּים שֶׁל הַבַּעֲלִיבִתִּים וְכָל הַבְּנֵי נִים שֶׁל הַקְּהִילָה: בֵּית־הַכִּנֶּסֶת, בֵּית־מִדְרָשׁוֹת, וְלַהֲבֵדִיל, הַמִּרְחָץ, הַמִּקְוָה וְהַחֲקֵדֶשׁ, נִמְצָאִים, הַפְּכָה פֶתָאוּם דְּרַכָּה וְסִבְבָּה נְטִיתָה לְצֵד הַנַּחֲלָה, מְקוֹם הַשְּׁרִיפָה. וְכֹאשֶׁר רָאִינוּ זֶה, גָּדֵל בְּטַחֲוֹנָנוּ, שֶׁהִסְכַּנָּה תַעֲבוּר מֵעַל רֹאשֵׁנוּ. וְכַעֲבוּר עוֹד כַּחֲצֵי שַׁעַ — הַנִּיעָה לָנוּ הַבִּשּׁוּרָה, שֶׁתִּבִּית, שֶׁאֲחִזָּה בּוֹ הָאֵשׁ, נִשְׂרָף כָּלוּ עַד הַיִּסּוּד, אֲבָל הָאֵשׁ לֹא נִתְשַׁטְּחָה לְבִנְיָנִים אֲחֵרִים. וְלִבְתּוֹ הָאֵשׁ הוֹלֶכֶת וְנִדְעַכְתָּ. וְעוֹד מַעַט תַּעֲוֹמֶם וְתִכְכַּח לְגִמְרִי.

לִשְׁמַע הַבִּשּׁוּרָה הַטּוֹבָה, שֶׁלַּחֲנוּ מַעֲוֹמֵק לָבֵנוּ בְּרִכּוֹת וְהוֹדָאוֹת לְאֱלֹקִים, בּוֹרָא הָעוֹלָם, עַל הַחֶסֶד הַגְּדוֹל אֲשֶׁר גָּמַל אֲתָנוּ, לְהַצִּיל אוֹתָנוּ מִדִּינָה שֶׁל אֵשׁ. וּבִבְטָחוֹן שְׂאִין יוֹתֵר מְקוֹם לְחִשָּׁשׁ סִכְנָה, הַתַּחֲלָנוּ מַעַט מַעַט לְהַכְנִים אֶת הַסְּפָרִים וְכָלִי הַבֵּית וְשֶׁאֵר הַמַּטְלָטֵלִין לְמִקּוֹמָם הָרָאוּשׁוֹן בְּבֵית. וְהוֹדוֹת לֹאֵל, לֹא הִנִּיעַ לָנוּ שׁוֹם הַיּוֹק עַל יְדֵי הַטְּלָטוֹל מִמָּקוֹם לְמָקוֹם. וְלֹא נִשְׁבַּר מֵאוֹמָה, וְלֹא נִקְרַע מֵאוֹמָה וְלֹא נִחְסַר מֵאוֹמָה מִכָּל אֲשֶׁר לָנוּ. וְאַחֲרֵי תְּפִילַת מִנְחָה בִּיחִידוֹת, עֲסָקְנוּ בְּסִידוֹר הַסְּפָרִים עַל מְקוֹמָם, עַד שַׁעַ מֵאוֹחֶרֶת בְּלִילָהּ.

וְכִשְׁבֵּאתִי הַיּוֹם בְּבוֹקֵר לְבֵית הַמִּדְרָשׁ, שִׁמְעִתִּי, שֶׁהַמַּלְמֵד ר' הַעֲנִיךְ הָאֲרוּךְ, שִׁבִּיתוֹ נִמְצָא לֹא רַחוּק מִמָּקוֹם הַשְּׁרִיפָה, מִסְּפָר כָּלֵל אֶחָד וְאַחַד, שֶׁעַל יְדֵי הַפַּעֲוֶלָה שֶׁעָשָׂה, נִצְלָנוּ אֲנַחְנוּ כָּלֵנוּ מִהִסְכָּנָה שֶׁהִיָּתָה צְפוּיָה לָנוּ, שֶׁכָּל הָעִיר תַּעֲלֶה עַל הַמוֹקֵד. כִּי תִיכַף — כִּשְׁפָרְצָה הַשְּׁרִיפָה — אִמַּר לְאִשְׁתּוֹ, שֶׁתִּמְהַר לִלְכֹּת לִזְלַמֵּן גּוֹשֶׁעַם הַנֶּגֶר, הָדָר בִּשְׁכוֹנָתוֹ, וְשִׁישׁ לוֹ חֲמֵשׁ בָּנוֹת בּוֹגֵרוֹת וְשֵׁתִי כְלוֹת צַעִירוֹת, נָשִׁי בָנוּי, וְשֶׁתִּבְקֶשׁ מֵהֶן, שֶׁתִּתְּנֶינָה לָהּ כְּתוּנַת מְלוּכִלְכֶת בְּדָם נִידָה; כִּי בּוֹדָאִי יֵשׁ בְּבֵית זֶה תְּמִיד אֶחָת הַנָּשִׁים הַצַּעִירוֹת, שִׁישׁ לָהּ אוֹרָה כְּנָשִׁים. וְהִיא עֹשֶׂתָה כֵּן וְהִלְכָה לְבֵית הַנֶּגֶר. וְכִרְגַע הַבִּיאָה לוֹ שֵׁתִי כְּתוּנָה כֹּאחַת וְהוּא לָקַח אֶת הַכִּי תוּנוֹת וְהַעֲלָה אוֹתָן עַל הַגֵּן וְשִׁטַּח אוֹתָן עַל צֵד הַגֵּן, שֶׁעָלָיו נִשְׁבְּחָה הָרוּחַ מִמָּקוֹם הַשְּׁרִיפָה. וְלֹא עָבְרוּ כַּעֲשָׂרָה רְגָעִים וְהָרוּחַ שִׁנִּיתָה נְטִיתָה וְהִתְחִילָה לְנִשּׁוֹב לְהַצֵּד שְׁכָנֵהָ. וְנִשְׁאָה הָאוֹדִים וְהַשְּׁבִיבִים מִמָּקוֹם הַשְּׁרִיפָה מַעֲבֵר הַנַּחֲלָה לְמָקוֹם מִרְעָה בְּקָר וְצֹאן, וְאֵין שֵׁם בְּנִינִים לְדִירָה כָּלָל. וּבִאֻפֵּן כֹּזָה, נִצְלָנוּ כּוֹלָנוּ. הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, לְפִי דַעֲתִי, נִיתְּנִים לְהַשְׁמַע, כִּי רָאִיתִי כְּתוּב בְּכֹמָה סְפָרִים שֶׁסְּגוּלָה זֹאת — שִׁטְחַת כְּתוּנַת מְלוּכִלְכֶת בְּדָם נִידָה עַל הַגֵּן מְגִינָה עַל הַבֵּית וּמִצַּלַת מִן הָאֵשׁ. וְסְגוּלָה זֹאת הִיא בְּדוּקָה וּמְנוּסָה. וְזֶה עָתָה רָאִינוּ וְנוֹכַחְנוּ בְּמַחֲנֵנוּ, כִּפִּי דְּבָרֵי ר' הַעֲנִיךְ הָאֲרוּךְ

הדרך, שסגולה זו פועלת פעולתה. וכפי ששמעתי, נעשו בזמן השריפה גם פעולות אחרות, נגד סכנת האש: השוחט ר' מרדכי כתב על פתח ביתו: אדירורו, אדירורו. והמלמד ר' זעליג השליך לתוך הבית הנוער באש ביצה, שעליה היה כתוב השם: חיבוראל, כפי הנמצא בספר זכירה. ומבלעדי זאת, נמצאו בהרבה בתים לשמירה ולהגנה הספר רזיאל, שהגהו גם מגין וגם מציל מן השריפה, כידוע.

יום די י"ח תמוז התקמ"ח

בין הישוב היהודי בקרבת הכפר, הנמצא במרחק ט"ו פרסאות ממחננו, ובין טובי העיר דקהילתנו, פרצה מחלוקת זה איזה זמן. ואינם יכולים לבוא לידי עמק השוה, ולא לידי שום פשרה. ונחוצו יהיה למסור משפט הדבר להגאון דק"ק בריסק ולהבית-דין שלו.

לוי אין הרשות לרון ולפשר בסכסוך זה, כי אני מקבל שכרי מקופת הקהל דמחננו והנני נוגע בדבר. וגם חכמי מינסק ודייניהם צריכים לסלק ידיהם מהסכסוך, כי גם קהילת מינסק היא נוגעת בדבר. ומטעם זה מוכרחים שני הצדדים למסור את המשפט להגאון דק"ק בריסק ולהבית-דין שלו. וכאשר יורו, כן יקום.

וזה דבר הסכסוך. בקרבת מקום מהכפר הנ"ל, אחז יהודי אחד, אצל אדון הארץ, זה שנים רבות, ארענדא של בית מזיגת יין-שרף ואכסניא לעוברי-דרך. בית המזיגה והאכסניא נמצאים על יד הדרך העוברת מראדאשקוויץ לבאריסאוו ומספר ההולכים ושבים בדרך זו הוא גדול. וביחוד גדולה שם התנועה בהובלת סחורה מעיר לעיר. וה' שלח את הברכה במשלח יד הרענדאר והיתה לו הפרנסה בשפע. וברבות הטובה, בנה לו בית גדול ורחב ידים; ויקח חתנים לבנותיו וכלות לבניו. ואת כולם האכיל לחם על שולחנו. כי המלאכה היתה מרובה בהארענדא ומספקת לפרנס את כולם בכבוד. ומבלעדי הרענדאר ומשפחו הגדולה התישבו בקרבתו הקרובים שלו וקרובי חתניו, לוקחי בנותיו, וקרובי כלותיו, נשי בניו. וכלם מצאו שם מחיתם. ומהם עוסקים בפרקמטיא, קונים ומוכרים סחורה לאכרי הכפר. ומהם — עוסקים באומנות ומלאכת יד. ובאופן זה נתהווה במשך הזמן מסביב לבית המזיגה של הרענדאר כעין קהילה קטנה. ובהתרחב היישוב וברבות הטובה, התחילו הבעלי-בתים של היישוב לבקש דרכים להשתחרר מעט מעט מהשעבוד לקהילתנו לכל דבר שבקדושה ולכל דבר משפחה: לבוא לימים הנוראים ולימי החג להתפלל עם הצבור בבתי-התפילה שלנו; להביא בהמות דקות ועופות לשחיטה לשוחטים דמתא; ולבוא אל העיר לכל דבר של משפחה: ברית-מילה, פדיון-הבן, ברכת-נשואין וכדומה. וזה — כאשר אין לחם משלהם לא רב ולא דיין, לא שוחט ולא חזן, לא קורא בתורה ולא בעל תוקע. והנם נזקקים לכל הצרכים האלה לבוא אלינו, אל העיר. והתחילו בזה, שהקציעו באחד הבתים חדר גדול להיות לחם למקדש מעט —

בית תפילה. ובימות השנה היה אחד מהם — בתורת נדבה וכפי יכולתו, ממלא משרת חזן ויורד לפני התיבה. ולימים נוראים ולימי החג היו שוכרים חזן ממוחננו. והוא גם היה הבעל תוקע. וספר תורה נתנו להם הנבאים של בית הכנסת דמחננו להיות אתם עד אשר יהיה להם ספר אחר, משלהם. ומה שהועיל ביותר לתקנת הקהילה הקטנה הזאת, לכוננה ולסעדה על בסיס נכון, היתה ביאת הבחור ברוך לייב בן הנגר ר' שמואל דוד דמחננו, אל היישוב.

ברוך לייב הנ"ל יודע מלאכת השחיטה והבדיקה. וגם לו קול ערב ונעים והוא יודע נוסח הנגינות של החזנים. ואותו יערתי לקהילה הקטנה הזאת, להיות להם לשוחט דקות ועופות, ולחזן, יורד לפני התיבה ולמלמדי-תנוקות להילדים שלהם. הבחור הזה למד אצלי בהישיבה שלי. אביו ר' שמואל דוד הנגר, אף על פי שהוא אדם פשוט ואיננו יודע תורה, בכל זאת הייתי מכבד אותו תמיד, על ישרת לבו ותמימות נפשו ועל שהנהו ירא שמים באמת ומקיים כל מצוות התורה כהלכתו. וידעתי, שאדיר כל חפצו היה תמיד, שבנו ילמוד תורה ויהיה למדן. והיה מוסר אותו למלמדים היותר טובים שבמחננו והיה משלם להם שכר למוד כפי אשר דרשו: ובלבד שבנו ילמוד תורה ויעשה חיל בלמודו. ובאחרונה למד בנו אצל המלמד ר' יחיאל, שהוא הגדול במלמדי-גמרא דמחננו. ואביו רצה מאד שבנו יכנס מהמלמד הנ"ל לישיבה שלי — להמשיך למודו. והפציר בי מאד, לקבל אותו להישיבה. ואם כי אינני מקבל לישיבה שלי אלא בחורים, שאני רואה שיש תקוה לאחוריתם להיות לומדים ומופלגים בתורה. ועל הבחור ברוך לייב שמעתי מפי המלמדים שלמדו אתו, שמוחו הוא מעט מטומטם. ומה שהוא לומד נקלט אצלו רק בקושי; בכל זאת קבלתי לישיבה שלי, כדי לעשות נחת רוח לאביו. ואמרתי: כדאי וראוי הוא האיש התם והישר הזה, שאסייע לו בדבר שהוא מוסר עליו את נפשו. כי גם ידעתי, שהוא מקמץ מעצמו כל מה שיכול והוא מוציא הכל על בנו, כדי שיוסיף ללמוד תורה. וכשנכנס הבחור אל הישיבה שלי, השתדלתי להסביר לו השיעור, שהייתי מגיד לפני התלמידים. אבל מהר נוכחתי, שאי אפשר להשאירו בישיבה ללמוד בחבורה עם שאר התלמידים; כי אין מוחו מסוגל לשקלא וטריא בהוויות דאביו ורבא, כיתר תלמידי; והוא מתקשה לפעמים בדבר פשוט, ונוזק לכאורים ארוכים, מה שגורם לאבוד זמן ולבטלה ליתר התלמידים, שומעי השיעור. וכשנוכחתי שכל עמלי עם הבחור ברוך לייב יעלה בתוהו ולעולם לא יצלח להיות מופלג בתורה, קראתי את אביו אלי ואמרתי לו האמת כמו שהיאו: דע, שבנך לא נועד להיות גדול בתורה, כי לא חננו אלקים בכשרונות הנחוצים לזה: תפיסה מהירה והבנה קלה וכח זכרון חזק. ובאין כל אלה, אי אפשר להגיע למדרגת למדן, כדבעי. אבל בנך הוא בחור טוב והגון וברכה בו. ורוצה אני בהצלחתו כל הימים. ומטעם זה, עצתי לך אמונה: ילמוד בנך אומנות השחיטה, שהוא מלאכת הקודש. והשוחט צריך להיות גם בר אוריין במקצת. והידיעה שיש לבנך בתורה היא מספקת לאומנות זו. ואומנות השחיטה, כידוע לך, היא מכובדת על הבריות. וכמה וכמה מופלגי תורה אחזו באומנות זו ועל פני כל העם יכבדו.

דברי אלה ישרו בעיני ר' שמואל דוד ונשמע לעצתי. ואני מסרתי את הבחור ברוך לייב להשוחטים דמתא, שירגילו אותו בהשחזות סכנים וילמדו אותו שחיטת עופות ושחיטת בהמות, דקות וגסות, ובדיקת הריאה וניקור. ואני למדתי אתו הפרקים ממסכת חולין בהלכות שחיטה וטריפות והדינים השייכים להלכות האלה בשולחן-ערוך יורה-דעה עם המפרשים. ובמשך השנה למד כל הדינים הנחוצים לדעת לשוחט ובודק. וגם התרגל כדבעי בשחיטה ובדיקה וניקור והשחזות הסכנים. והשוחטים העידו עליו שהוא ראוי והגון להיות שוחט ובודק ומנקר בישראל. ויש לסמוך עליו. ובשמעי אנשי היישוב הנ"ל מתאוננים תמיד באזני, שקשה עליהם לבוא בכל פעם למחננו אל השוחטים שלנו לשחיטת עופות ולקנות בשר בהאיטליו של הקצבים שלנו, יעצתי להם — שיקבלו את הבחור ברוך לייב לשוחט. והוא גם ימלא בקהילה הקטנה שלהם תפקידו של חזן; כי קולו ערב ונעים. והוא יודע נוסח התפילות והנגונים של החזנים. והוא גם יודע לקרוא בתורה ולתקוע בשופר. ונוסף על זה — ילמד את התינוקות קריאה ותפילות. הבעלי-בתים של היישוב שמעו לעצתי ויקבלו את הבחור ברוך לייב לשוחט ולחזן ולמלמד תינוקות בקהילתם הקטנה. ובמשך הזמן מצא הבחור ברוך לייב זוג הגון למענו — בת אחד הבעלי בתים של היישוב וקנה לו בזה זכות אורה ביישוב. ומאז היה שם מושבו איתן.

ואם כי מזמן קבלת ר' ברוך לייב לשוחט השתחררו אנשי היישוב יותר ויותר מהשעבוד לקהילתנו לכל דבר שבקדושה, ולא היו נזקקים יותר לנו כמקדם; בכל זאת, היו נחשבים — בנוגע לתשלומי מסים וארנוניות ולגביות ולכל צרכי הקהילה — כשאר הבעלי-בתים דמחננו. ואיש מהם לא בקש להשתמט מהתשלומים שמטילים עליו. והמצב הזה ארך זמן ידוע, עד אשר נתהווה שינוי גדול במצב היישוב הקטן, שינוי, שהביא לידי זה, שאנשי היישוב לא רצו יותר להשתתף אתנו בכל התשלומים לצרכי קהילתנו כמקדם.

וזה דבר השינוי. הנגיד המפורסם ר' שמואל ב"ר יהודה מברך מינסק, שהוא נמנה על מספר העשירים היותר גדולים שבמדינתנו, ומסחרו פרץ בכל רחבי מדינתנו ומדינת פולין ומוטות כנפיו עד מדינת אשכנז יגיעו, לקח באריסות לשנים רבות, אצל אדוני הארץ במחוזנו, היערות הגדולים, המשתטחים על שטח של הרבה פרסאות, וגבולם האחד לא רחוק מקצה הכפר, שאצלו נמצא היישוב הנ"ל.

רוב העסקים של הנגיד ר' שמואל הנם — במסחר העצים: הוא לוקח באריסות לשנים רבות היערות השייכים לאדוני הארץ. והוא משלם להם סכום קצוב, שכר האריסות, שנה בשנה, כפי התנאים שהתנו ביניהם. ובעד שכר האריסות שהוא משלם, הרשות לו נתונה מאדוני היערות לעשות בעצי היער כפי חפצו — לגזור העצים ולהפילם ולהכשירם לבנין ולהסקה. ולצורך זה הוא שוכר פועלים ערלים מאכרי הסביבה, לגזור העצים ולהפילם, ולהסיר מהם הענפים והורדים, כדי להכשירם להיות עצי-בנין. ואת העצים, שכבר הוכשרו באופן כזה, מובילים אחרי כן — ועל פי הרוב, בימות-החרף, בזמן, שהאכרים והסוסים

והעגלות שלהם הנם בטלים מעבודה. והנם נשכרים במחיר נמוך; וגם ההובלה בעגלות החורף — כשהארץ מכוסה בשלג — היא יותר קלה ויותר מהירה — אל המקום היותר קרוב, ששם עובר נהר, ושעליו יש האפשרות להמשיך הובלת העצים ברפסודות על פני המים למקום תעודתם. וכבוא האביב והקרח נמס על פני הנהר, קושרים העצים ביחד לרפסודות. ובזמן הנהר מוליכים אותם עד בואם למקום תעודתם — מדינת אשכנז, ששם הנם נמכרים במחיר גבוה ובעלם מרויח עליהם כסף תועפות.

לעסקים גדולים כאלה, אשר העבודה בהם היא מרובה, נחוצים פועלים למאות; ולהשגיה על עבודת הפועלים ולנהל כל העבודה בסדר ובמשטר ישר. נחוצים פקידים — משגיחים לעשרות. הפועלים, כנהוג, הנם ערלים. והמשרתים — הפקידים — הנם יהודים. ור' שמואל ב"ר יהודה הנ"ל מתנהג עם היהודים הפקידים שלו בנפש רחבה וברוח נדיבה ומשלם להם שכר עבודתם בלי צרות עין. והוא גם דואג להמציא להם בתים לדירה במקום הקרוב להיער, ששם עיקר מלאכתם. וגם לצרכיהם הרוחניים הוא שם לבו, לכל יחסר להם מאומה מכל הנחוץ ליהודי שומר תורה ומצוות.

ולצורך פקידיו ומשרתיו ביערות אשר לקח באריסות בקרבת הכפר הנ"ל, הקציע למענו — על פי בקשתו — אדון-הארץ כבדת-ארץ רחבת-ידים לבנות עליהם בתים לדירה לפקידים ולמשרתים ולכל הבנינים, הנחוצים לצורך עסקיו. ותיכף, כשנכנס מקום זה לרשותו, נגשו הפועלים — על פי פקודת הנגיד ר' שמואל ב"ר יהודה — לבנין בית גדול ורחב ידיים, מקום מושב להנהלת העסק, ובנינים אחרים — בתים לדירה — לפקידים ולמשרתים; כי הנם באים הנה עם נשיהם, בניהם ובנותיהם להתישב כאן דירת-קבע לכל זמן אריסות היערות, שהיא לשנים רבות. באופן כזה, כשנגמרו כל הבנינים ופקידי הנגיד הנ"ל באו הנה עם אנשי משפחתם, נתהוו לא רחוק מהיישוב הקיים כבר קודם — יישוב חדש. וביחד עם היישוב הישן — קבלו שני היישובים האלה המאוחדים צורה ותכונה של קהילה קטנה. רבוי האכלוסים, שבא על ידי היישוב החדש, הועיל הרבה להטבת המצב הרוחני של הקהילה; כי הם נגשו תיכף ומיד ליסד קהילה מסודרת, כפי סידור שאר הקהילות במדינתנו. והתחילו בזה, שבחרו מקרבם ג' אנשים, שנים מהיישוב הישן ואחד מהיישוב החדש ומלאו את ידם לעסוק ביסוד הקהילה ובנהלתה. וראשית פעולת הנבחרים היה — למצוא מקום לבית תפילה; כי החדר, ששמש עד עתה בהיישוב הישן בית-תפילה, נעשה צר מהכיל כל המתפללים. והם הקציעו לצורך זה, באחד הבנינים החדשים, ב' חדרים גדולים ורחבי ידיים, כמו אולמים. והיה להם החדר האחד — בית-תפילה לאנשים, והחדר השני, הנבדל מהראשון על ידי וילון — לעזרת נשים. ואת החדרים האלה מלאו ברהיטות: ספסלים ושולחנות, כבכל בית תפילה. וארון-קדש הכין למענם בוויילנא אומן מפורסם ליופי מלאכתו, ארון מלאכת-מחשבת, מקלעת פקעים ופטורי ציצים. ולצורך כתיבת ספר תורה, על ידי סופר אמן וירא שמים בכרך מינסק, עשו גביה ביניהם — סכום, שהספיק לכל ההוצאות הכרוכות בזה. והנגיד ר'

שמואל ב"ר יהודה נדב מצדו ש"ס — תלמוד בבלי דפוס אמשטרדם בכריכות עור יפות וששה סדרים משניות — עם הרע"ב ותוספות יוסטוב. ועוד הרבה ספרים חשובים. וגם ארון לספרים לפאר בו את בית-התפילה צווה להכין על חשבונו.

הגבאים והפרנסים דקהילתנו שמחו למראה צמיחת היישוב הנ"ל, ושקטן, שהיה בראשיתו, נעשה — גדול באחריתו. וקוו שעל ידו ירבו גם כן ההכנסות של הקהילה. כי ברבות מספר המתישבים — וכולם מתפרנסים ברוח, — ניתנה היכולת להעריכם כערכם. וגם את הנגיד ר' שמואל ב"ר יהודה אמרו להעריך בסכום הגון לטובת הקהילה, לפי חשיבות העסקים והנכסים שיש לו במחוזנו, בקרבת המקום, שנמצא ברשותנו. אבל תקותם זאת לא נתקיימה, ולהיפך, עוד נהפכה להם לרועץ. ולא די שלא נתוספו ההכנסות מגידול היישוב, אלא עוד בא בהן גרעון. כי הנגיד ר' שמואל ב"ר יהודה הנ"ל השיב פני הפרנסים ריקם, כשבאו אליו בתביעה לצורך הקהילה. ובהאמתלא — שהוא משלם כל המסים והארנוניות והגביות לצרכי הקהילה ולצרכי הכלל במדינה בעיר מושבו מינסק, במקום שמעריכים אותו על פי הרווחים שהוא מקבל מכל העסקים שיש לו בכל מקום שהוא, ולפי הנכסים שיש לו, לא רק בעיר מושבו, מינסק, אלא בכל מקום שהנם. ואיננו רואה חובה לעצמו לשלם כל המסים והארנוניות והגביות וההערכות שתי פעמים: הפעם האחת בעיר מושבו מינסק, והפעם השנית — באותן הקהילות שיש לו שם עסקים. והוא מוצא, שגם פקידיו ומשרתיו, עושי דבריו בהיישוב, אינם חייבים לשלם כלום לקהילה דמחננו; כי יש להם הוצאות מרובות בשביל הקהילה הקטנה שיסדו. והנם גם כן פטורים מתשלומי כפל. וכדבריו עשו גם הם. והשיבו פני הפרנסים דקהילתנו ריקם. והבעלי-בתים של היישוב הישן, שעד עתה היו משלמים הסכומים הנדרשים מהם כפי ההערכה ולא בקשו מעולם להשתמט מהם, בשמעם עתה טענות הנגיד ר' שמואל ב"ר יהודה בעדו ובעד פקידיו ומשרתיו, נגד תביעות הפרנסים דקהילתנו, מצאו עזר וסעד בדבריו, לפטור גם את עצמם מתשלומים לטובת קהילתנו. ובהאמתלא, שגם הם משחרים מכספם לצרכי הקהילה הקטנה שלהם. ואינם רוצים לשלם מסים בשתי קהילות. הפרנסים נסו לדבר על לב הנגיד ר' שמואל ב"ר יהודה ולהראות לו על ההיזק הגדול שהוא מביא לקהילתנו, בסרבו להודות בזכות שיש לקהילתנו להעריכו — ולו גם בסכום קטן. ובגללו גם כל הבעלי-בתים של היישוב משתמטים מההערכה. ועל זה אמר להם הנגיד: בשום אופן אינני יכול להודות לאיזה קהילה שהיא, אם יש לי בקרבתה איזה עסקים, שיש לה הזכות להעריך אותי, ולו גם בהערכה של שוה פרוטה; כי בעשותי זאת תשמש הודאה זו מצדי לכל הקהילות, שיש לי בקרי בתן עסקים, שגם להן יש הזכות להעריך אותי בכל מיני מסים ובכל מיני גביות. ולי אין היכולת ואין לי הרצון לשלם תשלומי כפל על מה שאני חייב לשלם על פי הדין ועל פי היושר רק פעם אחת.

כמובן, הפרנסים דמחננו אינם יכולים להסכים לגרעון גדול כזה בקופת הקהילה ולקבל הטענות של ר' שמואל ב"ר יהודה ואנשי היישוב לצודקות ונכוחות.

והנם מתכוננים לתבוע לדין גם את הנגיד ר' שמואל ב"ר יהודה וגם את אנשי היישוב. ובטענה, שעד עתה, במשך שנים רבות, היתה לקהילתנו חזקה על היישוב הזה. ובמה הורע כוחה אם מספר הבעלי-בתים — כן ירבו — הוכפל עתה? הן היישוב נשאר במקומו כמו שהיה. ומה הוא הדבר שהפקיע אותו מרשות הקהילה? הפרנסים בקשו אותי שאקח עלי' הטרחה לעיין בשאלה זו ולהכין בפייהם הטענות ומענות שיטענו לפני הגאון האב"ד דק"ק בריסק והבית-הדין שלו, שלהם תמסר השאלה בסכסוך זה לדין ולפסק. אבל אני לא נענית לבקשתם; כי מקבל אני שכרי מקופת הקהל, והנני נוגע בדבר. ואינני רוצה, מטעם זה, להשפיע באיזה אופן שהוא על טענות שני הצדדים. ויעצתי להם, שיצרפו אליהם אברכים אחרים, מאלה, הלומדים בבית-המדרש שלנו, שהנם מופלגי תורה. והיתה להאברכים השאלה הזאת ענין לענות בו, לחקור ולדרוש ולהפוך בשאלה זו מכל הצדדים. וסכסוכים מעין זה היו כבר פעמים רבות. והאברכים ימצאו למדי בספרי שאלות ותשובות של האחרונים ברור ולבון הדברים בשקלא וטריא בין הגאונים הגדולים. ואין להם אלא לחפש בספרי שאלות ותשובות של האחרונים וימצאו די מבוקשים. וכשאני לעצמי, אני מוצא, שאי אפשר לפטור אנשי היישוב מתשלומין לצרכי קהילתנו לגמרי. ואם כי הם בונים להם במה לעצמם, בכל זאת לא יצאו לגמרי מרשותנו. וכדומני, שכל זמן שהנם מוליכים מתייהם לקבור אותם בבית-העלמין שלנו, אינם יכולים על פי הדין להוציא עצמם מרשותנו. ואם כי, כפי ששמעתי, הנם רוצים ליסד בית עלמין ביישוב שלהם, עוד הדבר מוטל בספק, אם יכולים הם לעשות דבר זה בלי נטילת רשות מקודם מקהילתנו, שעד עתה היו זקוקים לה לכל דבר. וגם לכל דבר הנוגע לדין ולהלכה, הן בדיני שמים, והן בדיני ממונות, הנם נזקקים לי ולבית-דין דקהילתנו. וכמעט בכל יום ויום באים אלינו משם בשאלות שונות, הלכה למעשה. והאברך ר' ברוך לייב, השוחט והחזן דהיישוב, בא לעתים קרובות אלי לשאול בעצתי בענינים הנוגעים לקהילתם הקטנה. וגם אתמול בא אלי להתייעץ בדבר המקוה שהנם עסוקים בהכנתה ובבנינה. והציע לפני הדבר, באיזה אופן תהיה הובלת המים להמקוה. ושאל אותי, אם היא כשרה על פי הדין, בלי פקוקים ובלי ערעורים. וגם התייעץ עמדי בדבר המקום הפנוי שיש להם עתה והנם רוצים להקדישו להיות להם לבית מועד לכל חי; ולא יהיו יותר מוכרחים להוביל מתייהם כברת ארץ רבה עד למחננו לקבורה. ובנדון הבית-עלמין החדש שלהם, הזכרתי לו, — כשיעשו לו גדר מסביב והמקום יהיה כבר מוקדש לקבורת מתים — שיעשו כדברי מחבר הספר מעבר יעבק, שמביא בשם הרב יהודה חסיד, שכשעושים גדר למקום פנוי להיות לבית מועד לכל חי, נהגים לשחוט תרנגול. ושוחטים אותו בלי ברכה וקוברים אותו בבית הקברות החדש. כדי שיהא הוא הקבר הראשון. כי יש בזה סוד על פי קבלה. ועל ידי פעולה זו מחלישים מדת הדין. ובודאי טוב ונכון לעשות כן.

יום בשורה לי יום זה. זוגתי הרבנית, שתחיה, לחשה לי היום בבקר באוני הבשורה, שעל פי כל הסימנים הידועים לה, היא מרגשת שנתעברה. הידיעה הזאת הרנינה את לבבי והשמיחה את נפשי ומלאה אותי עוז וחדרה. וחדשה בלבי התקוה, שעוד אזכה להבנות מזוגתי בזרע בנים, שעד עתה מנע ה' אותם ממנו. זה כחמש שנים, מזמן שנולדה לנו בתנו השניה, חנה, שתחיה, נפתולי אלקים נפתלתי עם זוגתי הצנועה ולא זכיתי להבנות ממנה; כי סגר ה' את רחמה ולא היה לה ולד. וכבר דאגתי לאחריתי, לכל ארך, חס ושלום, עירי בלי בנים. ופחדתי היה תמיד לנגד עיני, לכל יקוים כי מאמר חכמינו, זכרונם לברכה: מי שאינו מניח בן הקדוש ברוך הוא ממלא עליו עברה; ולכל אסכול עונש הגלגול, להיות מגולגל מחדש בעולם התחתון מגו לגו, כפי דברי ספר הזוהר הקדוש: האי בר נש דאתפנס דלא שבק בר בהאי עלמא, כד נפיק מניה, לא אתרבק בשמא קדישא ולא אעלין ליה בפרגודא, בגין דאיהו פגים. ואילנא דאתערק בעי נטיעה זימנא אחריתא. וכמעט שנואשתי כבר, ואמרתי: אבדה תקותי. ובקשתי עזר ותרופה לצרה זו במקום אחר — על ידי חבור ספר חידושי תורה, שיהיה לי במקום בנים. וכמו שעשו רבים וגדולים, שהיו באותה צרה כמוני, לכלי השאיר בן יורש מקומם וחברו ספר, להיות להם זכר ושארית במקום בנים.

ולצורך זה התחלתי לאסוף כתבי המפוזרים הנה והנה. ועסקתי בהרחבת הדברים במקום שהיו רשומים אצלי רק ראשי פרקים בקצרה, רק לי לרמז ולזכרון. ואת התשובות המרובות שהשיבותי בעזרת הבורא לשואלי דבר הלכה היה בדעתי למסור לתלמידי המצוינים שניאור זלמן ויונה בן ישראל שיסדרו אותם על פי סדר השולחן ערוך ושיעתיקו אותן מחדש בכתב ברור ונוח לקריאה, כדי שתהיינה ראויות לדפוס. ואמרתי בלבי: אם יזכני הבורא יתברך להוציאם לאור בדפוס, יהיו לי החבורים האלה לשם ולזכר במקום בנים. וכשיזכירו דבר הלכה בשמי אחרי פטירתי, תהיינה שפתותי דובבות בקבר, כפי הבטחת חכמינו, זכרונם לברכה. ועתה רואה אני, שתפילתנו נשמעה. ותקותי חזקה בהבורא יתברך שיוכנו עוד בזרע בנים ונזכה לגדלם ולחנכם לתורה, למצוות ולמעשים טובים.

ולזוגתי אמרתי: כל זמן שתוכלי להסתיר הדבר — אל תגידי לאיש, כי אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין; ולהיפך — אל תפתח פה לשטן — הקלה שולטת בדבר הידוע ונראה לעין. וידוע כמה גדולה הסכנה לאשה מעור ברת מעין רעה ומשאר פורעניות. וביחוד, שתזהר מן הנשים הערלות הזקנות, שיש לחוש שמא הן מכשפות ותשתדל בכל האפשר למנוע להפגש עמהן בדרך. ואם אי אפשר, תעשה כפי הכתוב בספרים, שתשתדל להביט בפני המכשפה, בפניה או מאחריה ותאמר הלחש: את וראשך מן חזירה, אני רואה אותך ככלבאת מתה, שליתא דאמך בפומך. וכזה תגיד ג' פעמים ותשתדל להסתר

מחר מעיניה. גם הזכרתי לה מחדש הסכנה שיש לאשה מעוברת, העוברת ודורסת ברגליה על צפרנים הנמצאים על הארץ; אם כי דבר זה ידוע לה מכבר. והיא נזהרת תמיד, כשהיא חותכת הצפרנים מעל ידיה ומעל ידי הילדות שלנו, שתחינה, לחתוך אותם בסירוגין ולזרוק אותם לתוך האש. בכל זאת מצאתי לנחוץ להזכיר לה עוד הפעם, להזהר ולהשמר לכל יפול אף אחד מן הצפרנים על הארץ. כי הסכנה גדולה לאשה מעוברת, אם תדרוך ברגליה על צפורן, כידוע. הבשורה הזאת הטרידה את מוחי כל היום ולא יכולתי להתפלל תפלת שחרית בכוונה ובכבוד ראש כראוי. וגם את השיעור בגמרא לפני התלמידים בהישיבה לא יכולתי להגיד במנוחה ובדעה צלולה. ובדאי תלמידי הרגישו, כי איזה דבר נפל אצלי, אבל לא נועזו לשאול אותי, על מה ולמה רוחי כה נסערה.

יום ג' ז' אלול התקמ"ח

גם בשנה זו בא המוכרספרים ר' גרונם למחננו במועדו, בתחלת חודש אלול, כמנהגו תמיד. ובבואי אתמול בבקר לבית-המדרש מצאתי את ר' גרונם ובנו מריקים סליהם על השולחן הגדול, הנמצא לצד מערב, אצל מבוא הפתח, הספרים, שהנם מציגים לראוה לעיני חסונים; כמנהג מוכרספרים הנודדים, שאין להם ישיבת קבע במקום אחד וחנות למכירה, ובתיתפילה משמשים להם מקום למכירת הסחורה שלהם. ובתמיה, שמחתי לראותו מחדש במחננו, כי הוא איננו בא לעולם בידים ריקות. והוא מכיא למעני הספרים שהוא יודע שאני מוצא ענין בהם; או אלה, שבקשתי לבקש למעני ולהביאם לי. אחר נמר תפילת שחרית שאלתי, אם יש אתו למעני מהני מילי מעלייתא. ועל זה ענה לי ר' גרונם: יש ויש. ובערב, אחרי תפילת מעריב, אביא אותם לביתו.

כשמופיע ר' גרונם ובנו עם הסלים הגדולים, המלאים ספרים בבות המדרש, חג הוא לכל מוקיר וחובב ספרים. ומי מחלומדים ומחובשי בית המדרש איננו אוהב וחובב ספרים? ואם כי מעטים הם אלה שיש בידם די כסף לקנות ספר, בכל זאת כל הבעלי-בתים וכל האברכים וכל החכורים הלומד דים בבית-המדרש סובבים כדבורים את השולחן שעליו מונחים הספרים של ר' גרונם. וכל אחד ואחד לוקח בידו כל ספר וספר ובוחר ובודק אותו, כאלו ברעתו לקנות כל הספרים המונחים על השולחן, אחד לא נעדר. והנם כה שקור עים בבחינת הספרים עד שאינם שמים כמעט לב לתפילת הש"ץ.

וגם לי יום בוא ר' גרונם למחננו — יומא דפגרא, כי הוא חביב עלי יותר משאר מוכרספרים, הבאים מזמן לזמן למחננו. כי לא הרי ר' גרונם, שהוא למדן, יודע תורה וירא שמים. וביחד עם זה — אדם פקח ובקי בהוויות העולם, כהרי שאר מוכרספרים, שעל פי הרוב הנם עמיהא-רצים. וגם אין להם ידיעה בטיב הספרים שהנם מוכרים. ולרובם — הספרים הנם, להכדיל, סחורה כשאר

הסחורות, השוים לכל נפש, כמו: צרכי אוכל נפש, בגדים, או כלים, ולא יותר. ולפי הרוב, הנם עוסקים רק במכירת ספרים הנחוצים לכל אדם פשוט בישראל: סדורים, מחזורים, קינות, סליחות, הגדות, חומשים. וספרים לנשים ביחודית: תחינות, צאינה וראינה וכדומה. ומספרים התורנים: חידושים, שאלות ותשובות, ספרי דרוש וקבלה הנם מסלקים ידיהם; כי אינם יודעים טיבם. לא כן ר' גרונם. הוא למד בנעוריו זמן רב בישיבה ויש לו ידיעה הגונה בתלמוד ופוסקים. ולרגלי מסחרו הוא בא במגע עם רבנים ומחברים ובעלי-בתים לומר דים והוא נושא ונותן עם כל אחד ואחד, כפי צרכו: להאחד — הוא מוכר ספר, ואצל השני — הוא קונה ספר ואת השלישי — הוא מחליף ספר בספר. ובהיותו נבון דבר וסוחר חרוץ וזריז במלאכתו, הוא יודע לכוון למלאות צרכי איש ואיש: למי שמתענין בספרי שאלות ותשובות — הוא מביא למכירה ספרי שאלות ותשובות. ולמי שהוא להוט אחרי פלפולים ותורדים — הוא מביא לו חידושים וספרי פלפול. ולמי שעוסק בקבלה — הוא מביא ספרי קבלה. ובאופן כזה הוא משביע רצון כל איש ואיש. וחבה יתירה נודעת לו מכל מי שבא עמרו בענין של משא ומתן, על שהוא משתדל למלאות רצון כל אחד ואחד. ולא יכבד עליו הדבר, ללכת לפעמים למרחקים לחפש אחרי ספר בעד אחד הקונים. וגם, אם הריוח בעסק זה, יטפן לערך הטירחא המרובה שיש בו. כי, באמת, לא רק אל הריוח הוא נושא את נפשו בעסקיו, אלא הוא מוצא נחת וקורת-רוח גם בזה, שהנחתו לתועלת לקונים למצוא למענם הספרים הנרצוצים להם ללמוד ולעיון והנהו המסיע ללמוד התורה ולהאדירה.

ולי משנה שמחה לראות אותו מחדש. ראשית. הוא מביא לי ידיעות וחדשות משלום חברי ורעי, הרבנים היושבים על מדין בערים ובכרכים, שהנם חברי מימי נעוריו, מהימים, שישבנו ביחד על ספסל בתי-המדרש, או על ספסל בית-הישיבה. וגם על ידו הנני מקבל ידיעות על דבר הרבנים, שאינני מכיר אותם פנים בפנים, אבל הנם ידועים לי בשמש; או, שמכיר אני אותם על פי הכתב, כלומר, שבאים עמדי בדברים בעניני דין והלכה, בשאלות ובתשובות וגם אלה הנם קרובים לי ברוח. ומבלעדי זאת הנחו מקור נאמן לי להוודע ולדעת מכל הנעשה בישראל, אם במדינתנו, ואם במדינות אחרות. כי ר' גרונם הולך ונודד כל הימים מעיר לעיר ומכרך לכרך וממדינה למדינה. והוא צופה ומביט בעין בוחנת וסוקרת כל מה שנעשה בכל הקהילות. והוא רואה ומבין נכוחה. ויש לסמוך על דבריו.

ושנית, מה שחשוב לי ביותר, הוא, שעל ידו אוצר ספרי מתעשר משנה לשנה, — בכל פעם שהוא בא למחננו — בספרים יקרים, שאין חזיונם נפרץ במדינתנו. והנם בכל יראה ובכל ימצא אצל מוכרי-ספרים אחרים. וגם בהכר כים הגדולים קשה להשיגם. ומנהגי ודרכי עמדו הוא כך: בכל שנה — כשהוא בא למחננו — אני מודיע לו שמות הספרים, שאני רוצה שיבקש למעני. והוא — במשך השנה שהוא נודד במקומות שונים — משתדל לרכוש אותם למעני, כשהזדמנות באה לידו ולשנה הבאה — כשהוא בא מחדש למחננו, הוא מביא

לי הספרים שהזמנתי אצלו. וכך בכל פעם ופעם. וכבר רכשתי על ידו מספר גדול של ספרים יקרים, אשר לא קויתי מעולם שאזכה להביאם לבית גנזי, לאוצר ספרי הגדול.

ובשנה הזאת הביא לי ר' גרונם את החבור של רבינו ירוחם, אחד הפוסקים הראשונים, את הספר תולדות אדם וחוה, חבור שזה כמה כמה נפשי לראותו, כי איננו נמצא אף אחד בעיר ושנים במשפחה; באשר הוא נדפס זה מאות בשנים. והנהו יקרהמציאות. ועוד ספר המציא לידי, שהנהו גם כן יקר המציאות — שאלות ותשובות בנימין זאב, ספר שנדפס זה יותר משתי מאות וחמשים שנה. ולא ראיתיו עד עתה. וגם הוא על הפוסקים יחשב, אם כי, בכלל, אין סומכים על פסקיו. ועל שני הספרים האלה שמחתי כמוצא שלל רב, כי היו לי תמיד געגועים מרובים עליהם. ועתה נתמלא חסרוני.

מבלעדי הספרים האלה הביא לי ר' גרונם עוד ספרים אחדים שהנם נחוצים לי. ואת כל אלה רכשתי לי ממנו, מבלי הוציא אף פרוטה אחת מכיס; כי אני נותן לו תמורתם ספרים אחדים, מהכפולים אשר בירי. ולי אין צורך בספר אחד ב' פעמים. ור' גרונם לוקח באות נפש — בעד הספרים שהוא נותן לי — ספרים אחרים בחליפין, שהוא יכול למכור אותם לאחרים ובריוח הגון. ואני אינני מודקק עמו בעסק החליפין כחוט השערה והנני מותר תמיד על שלי, כדי שיהיה קרוב לשכרי ורחוק מהפסד. ומציאת ספרים כפולים באוצר ספרי באה על ידי שתי ירושות שנפלו לי: האחת, מצד אבי מורי הרב ה"ג ז"ל, והשנית — מצד חותני הרב הדיין ז"ל. והשניה היתה היותר חשובה, כי חמי, הדיין ר' נתן ז"ל, שהיה דיין בכרך בריסק רבות בשנים, היה מקמץ מעצמו עד כמה דאפשר ומניח פרוטה לפרוטה. ובכסף זה היה קונה ספרים. ובימי חיו הארוכים הצליח לאסוף אוצר ספרים גדול. וביניהם הרבה ספרים יקרי המציאות; וזה — נוסף על הספרים שירש הוא מאביו, שהיה גם כן למדן מופלג. וגם כן חובב ספרים כמוהו. ואחרי פטירת חמי הדיין ז"ל באו כל הספרים האלה ממנו לידי בירושה. כי לא זכהו הקדוש ברוך הוא בבנים, אלא בבנות. וזוגתי, שתחיה, היא בתו הבכורה. ואותי אחב, כאהבת אב את בנו, ובי התנחם, על אשר מנע ממנו הקב"ה זרע בנים. וחתנאה בי, על אשר זכיתי עודני צעיר לימים לשבת על כסא הרבנות בקהילה חשובה, מושב של גאונים ורבנים מפורסמים. והייתי לו כעין תשלומין על אשר לא השאיר בן ממלא מקומו. ועל ידי שתי הירושות האלה, נוסף על הספרים הרבים שזכיתי אני לאסוף מימי נעורי, מוכרח היה שימצאו באוצר ספרי הרבה ספרים במספר כפול. ולפעמים גם במספר משולש. ואת הכפולים שלי אני מחליף שנה בשנה עם ר' גרונם בספרים אחרים, שאינם אצלי. ובאופן כזה אוצר הספרים שלי מתעשר משנה לשנה. ושמחתי גדולה על כל ספר חדש הבא לידי, כי חביבים עלי הספרים כילדי ממש.

ר' גרונם בא אלי אתמול בערב, כפי שאמר לי בבית המדרש, וקדמתי את פניו בברכת: ברוך שומר הבטחתו. ואחר שגמרנו עסק החליפין באופן מרוצה

לשנינו, שאלתיו: מה הנה החדשות שהביא אתו בפעם הזאת, בבואו משוט בארץ ומההלך בה, ומה שלום אחינו בני־ישראל בכל המקומות אשר הנם נחתים שמה?

אין אתי חדשות משמחות לב לספר לכבודו, אמר לי ר' גרונם. בהיותי בפעם האחרונה, זה כארבעה חדשים, בעיר הבירה ווארשא, שמעתי מאנשים, היודעים מה שנעשה אחורי הפרגוד, שהשרים והאדונים מפחדים, לכל תפתח מחדש הרעה מצפון; כי הרוסים חורשים רעה על ממלכת פולין ומבקשים לקרוע ממנה מדינת ליטא ולספח אותה לאחוזתם, כמו שעשו למדינת רייסן. והפולנים הנם אובדי עצות, באין להם על מי להשען ולמי לפנות לעזרה. כי גם שאר הממלכות, שכניה, הנן בעצה אחת עם ממשלת רוסיה, לקרוע ממלכת פולין לגזרים. והשם הוא היודע מה הוא הטמון בחיק העתיד, כי בידו גורל העמים והממלכות, אם לשבט ואם לחסד. ובעולמנו הקטן, עדת בני ישראל, גם כן אין נחת. ובכל המקומות — הפרוץ מרובה על העומד. כי נקרע העם — כבימי ירבעם בן נבט — לשני קרעים: כת החסידים. ויתר המון עדת ישראל, המתנגדים להם ולשיטתם. והמלחמה נטושה על פני כל הארץ. ובכל קהילה וקהילה, שיש בה מאנשי הכת — שם ריב ומחלוקת. מהלומות ומעשה אלמות, דילטוריות ומסירות ומעשי־נבלה אשר לא היו כמוהם כבר זמן רב בישראל. וחושש אני, שמחלוקת זו, שכל אחד מהצדדים מחזיק בה ומאמין שהצדק אתו ושהיא לשם שמים, שעתידה היא להתקיים לדורות. והמצב, לעת עתה, הנחו, לערך, כך: בפולין — אנשי הכת ידם על העליונה. והרבנים והלומדים, יודעי תורה, שנשארו נאמנים ללמוד התורה ולקיום המנהגים הישנים, הקיימים במדינה זה דורות רבים, אנוסים לשתוק ולבלי למחות, ולחדול מריב. כי ההמונים הולך כבהמה בבקעה אחרי מנהיגי הכת, הרביים והצדיקים. ומי שמעיו לפצות פיו ולחוציא הגה אחד נגדם — בנפשו הוא. וקנאת ההמונים עם להרביים שלהם היא עזה וקשה. והנם רודפים באכזריות גדולה כל מי שמתנגד לשיטתם ולמעשיהם. ובמדינת ליטא — המצב הוא מהופך: אנשי הכת הנם הנרדפים, והרבנים והלומדים — ואתם יתר המון בית ישראל — הנם הרודפים. ובכל מקום שאנשי הכת מתכנסים ומתאגדים לאגודות ובונים להם במה לעצמם — בתי תפילה ומנינים מיוחדים — הנם נרדפים בלי חשך. וגם מהלומות־אגרוף ומכות־לחי לא יחשכו מהם, כמו שקרה בקהילות ווילנא, מינסק, הוראדנא, פינסק, שקלאב ועוד. וההתעוררות למעשה אלמות נגדם באה מצד הגאונים והרבנים דכרכי מדינת ליטא; ובראשם הגאון ר' אליהו, נרו יאיר, בכרוזים שפרסמו נגדם זה כחמש עשרה שנה בוויילנא ובבריסק. וזה כשבע שנים בהיריד דועל־ווא. ומבלעדי הכרוזים נגד אנשי הכת, עיני הגאונים והרבנים צופיות בכל רחבי מדינת ליטא, לראות לכל תכה שיטת הכת שורש. ועיניהם פקוחות בכל מקום ומקום על מעשה כל איש ואיש, לראות ולדעת, אם אין לבו נוטה לתורה החדשה. והנם עומדים על המשמר לגרור את הפרץ, לכל תתפשט התורה החדשה הזו בין העם. ובכל זאת, ואחרי

כל אלה — למרות האזהרות והאיומים, החרמות, השמטות והנדווים, — לא הצליחו מדברני האומה דמונית ליטא לעקור מן השורש את הכת. והנהגים אחרים במדינה זו — אם במקום אחר הנם הולכים ומתנוונים, נובלים וכלים במקום אחר הנם מתרבים, צצים ופורחים. ולפי דעתי אי אפשר להשמיד לגמרי את הכת; כי יש בין החסידים גם הרבה לומדים ומופלגי תורה. והם מאמינים והנם בטוחים שלחינם ועל לא דבר הנם נרדפים; כי אין אף שמץ של מינות בתורתם ובשיטתם ואם יש איזה שינויים קלים במנהגיהם מאלה שלנו, אין כדי להרעיש העולם על זה, כאלו הם מבקשים להרוס כל יסודות הדת, ולדרוש על זה לארבע מיתות בית דין. וכל המחלוקת הזאת באה — לפי דעתם — על ידי אנשים בורים וגסים. ומשני הצדדים: מצד החסידים — על ידי אלה, שלא ירדו לעומקה של שיטת החסידות ותורתה ומדברים בשמה דברים שלא עלו מעולם על לב מיסדי שיטת החסידות. ומצד המתנגדים להם ולשיטתם — על ידי אנשים בורים, גסים ועמי־ארצים, הרואים כל שינוי קל בסדר התפילות, או בנוסח התפילות, או בשינוי, או בביטול איזה מנהג בלתי חשוב על ידי החסידים — הריסת אשיות הדת. והנם מרימים על זה קול זועה. ואליהם נספחים כל ארחי ופרחי, השמחים אלו גיל והנכונים תמיד לקרוא לריב ולמצה, למחלומות רצח ולמכת לחי. ואחריהם כל אדם ימשוך: הרבנים, היושבים על מדיו, והגאונים, מנהיגי הדור וקברניטי האומה, וכל הלומדים, בכלל.

ולו לא דחו אותם הרבנים והגאונים באמת הבנין ולא התריעו עליהם מלחמה: לאבד, להרוג, ולהשמיד, אלא היו נותנים למנהיגיהם האפשרות לברר לפניהם שיטתם ולחצידק מעשיהם, כי אז בודאי לא באתנו כל אלה; כי לא היה יותר מקום לריב ולמצה. ושלוש על ישראל. כדברים האלה שמעתי פעמים רבות מפי חסידים יודעי תורה. ולפי דעתי, יש קורטב של אמת בהדברים האלה; כי אי אפשר לתת אותם לפורקי עול תורה ומצוות ולמרשיעי ברית, כאנשי כת שבת־צבי והפראנקיסטים ימח שמם וזכרם, שיצאו לתרבות רעה. והרבנים והגאונים שלנו אולי הנדישו הסאה — הדברים האלה לא ניתנו להאמר אלא מפה לאוזן — בחוציאם אותם מכלל ישראל ובהתירם את דמם. אני, היודע ומכיר את החסידים, דרכי חייהם ומנהגיהם על פי הראיה ולא על פי השמועה. כי הנני הולך ונוסע גם למקומות ששם הנם המרובים והתקיפים; ואם כי אין דעתי נוחה משיטתם וממנהגיהם, בכל זאת לא אוכל לאשר ולקיים שאינם שומרים תורה ומצוות, או שהנם — חס ושלוש — כופרים בה' וב־תורת משה עבדו.

ואם בזמננו יש סכנה לדתנו ולתורתנו, לא מאנשי הכת היא צפויה, אלא ממקום אחר לגמרי. והוא — כפי ששמעתי זה לא כבר מפי הגאון, האב"ד דק"ק פוזנא, — שקמה עתה בברלין, בירת ממלכת פרוסיה, כתה חדשה, עדת מרעים, בנים משחיתים, עובי את ה' ומנאצים קדוש ישראל. והנם עוזבים למוד התורה וקוצצים בנטיעות: מקיפים פאת ראשם ומשחיתים פאת זקנם. ולא ניכר יותר בהם צלם אלקים ולא צלם יהודי; והנם עוברים על הלאו של

— בחוקותיהם לא תלכו ולובשים מלבושים קצרים, כמלבושי הגוים, ועוסקים בל הימים בשירים ומליצות וספורי הבלים. ואת למוד הנמרא והפוסקים הזניחו לגמרי. וכבר יש מהם כאלה שהרחיקו ללכת והנם מחללים שבתות וימים טובים בפרהסיא. ולא רק זו, אלא אף זו: לא די שהנם בעצמם רשעים, אלא הנם מבקשים גם כן — כירבעם בן נבט — להחטיא את הרבים. והנם כותבים ומפיצים מכתבי עמל וכתבי פלסתר בכל תפוצות ישראל ומסיתים את אחינו בני ישראל לעזוב למוד התורה ולהתמכר ללמוד חכמות חזונויות, כאלו על ידי זה יחישו ביאת המשיח ותשועת ישראל תבוא! והגאון האב"ד דק"ק פוזנא הביע לפני דאגתו לימים יבואו, לבל יתפתו בדבריהם גם אחרים, ולבל יתפשט נגע־צרעת זה גם בקהילות אחרות. וביחוד גדולה יראתו, לבל יצליח בידם ללכוד ברשתם את בני הנעורים, הנוטים אוזן קשבת לכל דבר חדש. והנם נוחים להתפתות ולשמוע לקול מלחשים. והסכנה היא גדולה, כאשר הברלינים באים בערמה ומשימים פניהם כאלו מעשיהם אינם אלא לשם שמים. ורק טובת עמם הנם דורשים. ואם הנם מטיפים לעסוק בלמוד דקדוק לשון־הקודש, הוא — כדי שנבין דברי התורה והנביאים בשום שכל; ואם הנם מעירים למוסר אוזן אחינו בני ישראל, ללמוד שפת המדינה, אין זאת אלא — כדי שיעזבו הדבור בשפת עלנים. ולא יהיו עוד יותר ללעג ולקלס בעיני הגוים על שפתם המנומגמת והמבולבלת. ובדברי פתוי כאלה הנם מבקשים לטהר השרץ בק"ן טעמים. ובאמת אין יראת אלקים בלבם וכל מגמתם היא — להסיר לב אחינו בני ישראל מלמוד התורה ומקיום המצות.

ור' גרונם הוסיף: ובעוונותינו הרבים — המחלוקת עם החסידים איננה היחידה לנו. ומבלעדה עוד רבה המחלוקת ברוב הקהילות, גדולות וקטנות, בין הבעלי־בתים הנמוכים ובעלי־מלאכה ופועלים עניים מצד אחד, ובין הבעלי־בתים העשירים והפרנסים וטובי העיר מצד השני. וסיבת המחלוקת היא — זאשמה, שמאשים ההמונים את הפרנסים וטובי העיר, שאינם עוסקים בצרכי צבור באמונה; והנם מעריכים את הבעלי־בתים הנמוכים ואת בעלי מלאכה העניים — נגד הדין ונגד היושר — במסים ובגביות יותר ממה שהנם חייבים לשלם, לפי הרווחים שלהם ולפי ממונם, משא כבד מנשוא. ולעצמם ולקרוביהם ולהבעלי־בתים העשירים, הנוחים להם, — להיפך — הנם מקילים עול המסים והגביות ומטיילים אותם על הבלתי אמידים שבקהילה. וההמונים דורש בחזקה, שיעשו תיקונים בסדרי הקהילות ויוציאו התקיפות מידי הפרנסים, לבל יוכלו יותר לעשות באנשי הקהילה כהעולה על רוחם, לעשוק דלים ולרצץ אבי יונים ולשאת פנים לעשירים ולתקיפים. ובטענה זו יש הרבה מן האמת. כי השלטון בקהילות והפרנסות בישראל ירדו עתה עשר דיוטות למטה. והעוז והמשרה בקהילות נמצאים — על פי הרוב — בידי מי, שאין בו לא תורה ולא חכמה, לא יראת שמים ולא יראת חטא. והסיבה לירידה זו — עול הגלות הקשה והמר: כי הממשלה מעמיסה עלינו עול כבד של מסים וארנוניות, יותר ממה שאנו יכולים לשאת. ומבלעדי מכסת הכסף אשר על הקהילות להביא

לאוצר הממשלה, עוד נחוץ תמיד לפיים את השרים והפקידים וכל הקרובים למלכות במתנות ובדורונות, כי הנם כעלוקה, אשר לה שתי בנות, הצועקות: הב, הב. ולעולם אינם יודעים שבעה. ואם אין משחדים אותם בתמידות במתנת כסף הנם מבקשים לנו תואנות להצר צעדינו ולהרע לנו. ומבלעדי ההוצאות על הצרכים האלה, יש להקילות עוד צרכים אחרים, הדורשים את תפקידם: הוצאות על צרכי-הצבור ועל החזקת-התורה והעזרה לעניים. והוצאות על חטאת-הקהל — להיטיב החיוק הבא לאחד מבני הקהילה על ידי מלשינות ודלטוריא. ואין קופת הקהילה מההערכות של הבעלי-בתים מספקת לכל הצרכים האלה. והקהילות רואות את עצמן מוכרחות ללוות כסף למלאות הגרעון. ועל פי הרוב אצל הגוים: אצל כמרים, מנזרים, שרים ואדונים. וכמעט אין לך עתה אף קהילה אחת בישראל במדינתנו שלא השתרגה בעול כבד של חורבות על צוארה. ומטעם זה בוחרים אנשי הקהילות לראשים ולפרנסים להם בעלי-בתים עשירים, שיש ביכלתם לבוא לעזרת הקהילה בעת צרה. ואין בודדים הרבה ביחוסם — יחוס עצמם ויחוס אבותיהם, — ואין מדקדקים עמהם כחוט השערה, שיהיו דוקא מופלגני תורה ומפורסמים ביראת-שמים, כמו שהיו נוהגים קודם. והפרנסים שהגיעו לגדולה בזכות העשירות שלהם, משתמשים בהתקיפות והכוח שיש בידם לטובתם ולטובת קרוביהם על חשבון ההמונים, הדלים והרשעים. וכאשר כשל כוח הסבל של ההמונים לשאת את העול הנעשה להם מצד התקיפים, התחילה סערת-הרוחות בכל הקהילות. וההמונים מתקיפים את הפרנסים ואת התקיפים ואת הבעלי-בתים העשירים. ומבלעדי ריב דברים ומצות, כבר נעשו בקהילות אחדות מעשי אלמות: מכות לחי ומחלוקות מות אגרוף.

ומה שחמור ביותר — חלול השם הגדול, הבא על ידי המסירות והמלשינות על הפרנסים וראשי העדה לפני השרים והאדונים ועל ידי המשפטים בערכאות של עכו"ם. ואם בכל קהילה וקהילה גדול עתה פירוד הלככות בין אנשי העדה ואש המחלוקת תוכל להתפרץ בכל רגע ורגע — הנה בקהילת ווילנא התלקחה עתה אש המחלוקת עד לשמים. ועל קהילה זו — רבתי בקהילת לות, שרתי בכרכים — שעדי עתה היתה קריה נאמנה, מלאתי צדק, מלאתי משפט, מלאתי תורה, ומלאתי יראת-שמים ומעשים-טובים, נאמנים הדברים: עשרה קבים מחלוקת ירדו לעולם, תשעה מהם נטלה קהילת ווילנא, ואחד כל העולם כולו. כי זה ימים רבים, המחלוקת בין מצדדי הרב ר' שמואל ב"ר אביגדור, שהורידו אותו הפרנסים מגדולתו, ובין הפרנסים וטובי העיר, איננה פוסקת אף ליום אחד. ולזאת באה וגוספת עוד המחלוקת עם אנשי הכת, עם החסידים. ולבסוף, נסתבכה בשתי המחלוקות האלה עוד מחלוקת אחרת — מחלוקת ההמון עם תקיפי הקהילה. והקהילה כולה נהפכה לשרה קטל. וכמעט לא יאומן כי יסופר כל הנבלות וכל המעשים הרעים, הנעשים לרגלי המחלוקות האלה על ידי האנשים, שנכנסו בעובי הקורה של הסכסוכים האלה: ריב ומצה, מכות לחי ומחלומות אגרוף. סכנת נפשות ממש. ועוד יתר תועבה

עשו, שהכניסו צלם להיכל. והשופטים הערלים הנם הדיינים בדבר, מי הוא הראוי להיות רב ואב"ד בקהילה גדולה, עיר ואם בישראל, ווילנא המהוללה, ומי לא. והם — הפוסקים, למי הצדק, אם להחסידים, או להרודפים אותם. ולפניהם נדונים הפרנסים על כל עסקי הקהל. וכל הצרה הזאת באה בשביל שעזבו בעלי המחלוקת מצות ה' ותורתו. והנם עושים מעשיהם ממש כפושעי ישראל ובהריקנים שבהם. והנם מאשימים, האחד את השני, בערכאות של גוים בכל העבירות שבעולם: כגניבה ובגזילה, בעדות-שקר ובשבועת-שוא, כגניבת דעת, בהערמה ובזיופים. ואין קץ לכל האשמות, שמאשימים בהם את נכבדי העדה ואת הרבנים ואת הדיינים. ושופכים על פניהם קיתון של תרפות וגדו פים. וכל זה בפרהסיא ולפני עיני הערלים, אדוני הארץ. וקהילת ווילנא היא עתה למשל ולשניה בפי הגוים. ושונאינו ומנדינו שמחים על משבתינו ונחיינו לרבת רבים ולמגור מסביב.

ובכל פעם שאני בא לווינא ושומע דברי האשמות, שמאשימים האחד את השני, והדילטוריות והמסירות של הצד האחד על הצד השני, עד שגם לכסא המלך הגיעו הדברים, אני אומר בלבי, שעל חלול-השם גדול כזה צריך לקרוע ולשבת על הארץ ולקונן בדברי הנביא ישעיה: איכה היתה לזונה קריה נאמנה, מלאתי משפט, צדק ילין בה, ועתה — מכים בסתר בלשון ומפיצים דבות שוא ושקר, מוסרים ומלשינים, מעידים עדות-שקר ונשבעים על שוא. אוי לעינינו שכך רואות ואוי לאזנינו שכך שומעות.

וכהתימו את דבריו בדבר המצב בקהילות והחדשות שנתהוו בהן. שאלתי את ר' גרונם, אם עבר גם כן לא כבר בזאסלע. ומה שלום חברי, הרב ר' מנחם נחום, שהוא האב"ד דשם. ואם השלימו אותו כל אלה, שהיו להם תרעומות עליו, על אשר לא אסר אומנות המילה על השוחט הצעיר, שנתקבל לא כבר בקהילתם. ועל זה אמר לי ר' גרונם: בעיר זו עברתי זה כחודש ימים ואת חברי הרב ראיתי ודברתי עמו פעמים אחדות; כי הוא קונה אצלי ספרים תמיד, כשאני בא לזאסלע. וגם בפעם הזאת קנה אצלי ספרי דרוש אחדים. המחלוקת בדבר השוחט כבר שככה. ואין עוד יותר לאיש טינא בלבו על הרב, על אשר החזיק בידי השוחט הצעיר. ובכל זאת מצבו לא הוטב, אלא, להיפך, הורע הרבה יותר ממה שהיה לפני; כי קודם היו עליו תרעומות של בעלי-בתים אחדים, המצדדים בזכות המוהל הישן, על אשר לא אסר על השוחט הצעיר מלאכת המילה, אבל איש לא בקש תואנות לנגוע בהרב לרעה. אבל עתה סכנה יותר גדולה צפויה להרב מצד אותם הבעלי-בתים החשובים שבקהילה, שהנם ראשי העדה ופרנסי הקהילה, שהנם מבקשים תואנות לו, כדי להדוף אותו ממקומו, מכסא הרבנות בקהילתם, ולהושיב על מקומו רב אחר תחתיו. ואם כי רוב אנשי הקהילה, וביחוד הבעלי-בתים הכלתי אמידים ובעלי-מלאכה והפועלים וגם האברכים הלומדים, מכבדים ומעריצים את הרב על גודל ידיעתו בתורה ועל ישרת הנהגתו. ושהוא עשוי לבלי חת — בכל פעם כשהמנהיגים והתקיפים עושים עול להעניים ולהאביונים — להגן עליהם ולהציל עשוק מיד

עושקו; בכל זאת אינם יכולים לעמוד להרב בשעת דחקו. כי הנם אנוסים להרד כין ראשם לפני התקיפים ולענות אמן על כל מה שיאמרו הפרנסים והבעלי-בתים העשירים; בהיות שהנם תלויים בדעתם וזקוקים למשמעתם. וסוף כל סוף, אם לא יחדלו התקיפים התעמולה שהנם עושים נגד הרב, אנוס יהיה לעזוב קהילה זו ולבקש לו מנוחה במקום אחר, כי על עקרים הוא יושב והנהו מטרה להציהם.

ודבר זה נודע לי לא מפי הרב, שלא דבר עמדי מעניניו הפרטים, מטוב ועד רע, אלא מפי אנשי שלומי, השרויים בצער על צרת רבם ולבם נשבר בקרבם מדאגה, לכל יוקח רבם מעל ראשם בקרב הימים. ומחם גם נודע לי סבת התעמולה נגד הרב. והיא — שהגביר ר' ישראל נח במינסק, המפורסם בגודל עשרו ובעסקיו המרובים בפלך מינסק ובפלך ווילנא, לקח חתן לבתו את העלוי משוצצין. ור' ישראל נח הנ"ל מבקש מקום רבנות לחתנו וישם את עיניו על קהלת זאסלע; כי יש לו בה עסקים מרובים, והבעלי-בתים החשובים ותקיפי הקהילה זקוקים לו בנוגע לפרנסתם והנם תלויים בדעתו, במדה ידועה. ואם כי ר' ישראל לא דרש מהם באופן גלוי ומפורש שידחפו את רבם וישמו על מקומו חתנו, לוקח בתו. אבל הוא מביע להם ברמז — המובן לכל, שכך הוא רצונו. וכשהוא בא בדברים אם אחד בעלי-הבתים דהקהילה, איננו נמנע לספר לו, שהוא מבקש קהילה לרבנות בעד חתנו. ואם ימצא קהילה כזו, תצמח גם לה ישועה גדולה מזה; כי חתנו איננו נושא אל השכירות עיניו, כי חודות להבורא יתברך איננו נצרך לזה; אלא, אדיר כל חפצו, להיות רב ואב"ד וראש מתיבתא בישראל, כדי שתהיה לו היכולת להפיץ תורה ברבים, להיות מחזיק ישיבה ולהעמיד תלמידים הרבה. ויסתפק גם בשכירות מועטה. והוא, מצדו, נכון בעד זה לבוא לעזרת הקהילה בהלואות סכום הגון ועל תנאים נוחים. ולא יהיו הפרנסים יותר מוכרחים לבקש הלואות אצל מלווי ברבית, או אצל הגוים, כמו שעושים הפרנסים של הקהילות הזקוקות למלוח. ותקיפי קהילת זאסלע, בראותם התועלת שתגיע להם ולהקהילה, אם ימלאו רצון הגביר ר' ישראל נח, הנם עושים תעמולה נגד הרב שלהם ומלינים עליו, באמרם: יכול נוכח למצוא קהילה רב יותר יאות ויותר נאות לנו ושיעלה בדמים יותר מועטים; וגם יוקל עולנו מעל שכמנו, כי עוד נקבל סכום הגון בהלואה ועל תנאים קלים ונוחים.

ובשאלתי את ר' גרונם: ובכל זאת, איזה תואנות הם יכולים למצוא לרבם? הלא הוא מופלג בתורה וירא שמים באמת ואיננו נושא פנים לאיש ולא לפני חנף יבוא. ולכבוד יחשב לקהילה זו שיש לה רב כמוהו! ועל זה אמר לי ר' גרונם: יגעת — מצאת, תאמין. ולמחפשי מומין לא יכבד הדבר למצוא מבוך שם. והמבקשים תואנות להרב מצאו, שאין הרב עוסק בתורה במדה הראויה לרב. כי לא ראו אצלו נר דולק בלילה. והלילה, לפי דברי חכמינו, זכרונם לברכה, לא נברא אלא לגירסא. וגם אשתו הרבנית איננה צדקנית, כראוי לאשת רב. ובימי החול איננה באה להתפלל תפילת שחרית עם הצבור בבית הכנסת,

בזמן שהרבה נשים פשוטות באות מדי בוקר בבוקר להתפלל תפילת שחרית עם הצבור. ועוד אשמות מעין אלה. ובאמת, כל האשמות האלה אין להן על מה להשען ובשקר יסודן. ואם אין נר דולק בבית הרב בלילה, הוא — מפני שהוא מקדים ללכת לישון בראשית הלילה והוא משכים לקום כשתים או כשלוש שעות לפני אור הבוקר והוא יושב והוגה בתורה עד זמן תפילת שחרית. ודבר זה אין האנשים רואים. כי באותו זמן הנם הווים שוכבים על מטתם ונמים את שנתם ואינם רואים מה שנעשה בבית הרב. ואם אין הרבנית הולכת בימי החול לבית התפילה, הטעם הוא פשוט — מפני שהיא עסוקה בצרכי הבית ובטיפול עם הילדים הקטנים. ואין לה אפשרות לעזוב מלאכת ביתה וללכת לבית התפילה, כאותן הנשים הזקנות, הבטלות מכל עבודה וזמנן ברשותן והיכולת לעשות כרצונן. ובגורל הטענות האלה, כן גם גורל הטענות האחרות, שהנם טוענים על הרב; וכל דורש אמת יראה תיכף ומיד שאין בהם נכונה. ואת כולן ישא רוח. אבל, האנשים האלה לא את האמת הנם מבקשים. ודבריהם אינן אלא תואנות בעלמא, להבאיש את הרב בעיני הבעל-בתיים דהקהילה ולהצדיק מעשיהם; בהציקם להרב ובמררם את חייו, עד אשר יראה עצמו מוכרח לעזוב מקומו ולהשאירו פנוי בעד הרב החדש, שהפרנסים והתקיפים דהקהילה שמו עיניהם עליו למנותו עליהם לרב.

מעשה העול שמתכוננים התקיפים דקהילת זאסלע לעשות לרבם, כפי שספר לי ר' גרונם, העציב את רוחי והרגיז את לבבי עד למאד. ואם התקיפים יוציאו לפעולה מחשבתם הרעה, לדחוף את רבם מקהילתם על לא און ככפו, עוון זה — לפי דעתי — לא יכופר להם עד עולם, כי דבר זה נגד הדין ונגד היושר. ויש בו עוון של לקיחת שחד והסגת גבול. ודין עני המהפך בהררה ובזיון התורה. וגמרתי בדעתי למחות בידם — בעוד זמן. ולר' גרונם לא אמרתי מאומה, מה שיש בדעתי לעשות לטובת חברי הרב מנחם נחום.

ושוב שאלתי את ר' גרונם, אם יש אתו איזה ספרים מספרי אנשי כת החסידים. כי רוצה אני לעמוד על טיב שיטתם ולדעת מהותה. ואם כי, הודות להבורא יתברך, הנגע הזה לא פשה עדיין במחננו. וקול תרועת מלחמה עם החסידים לא נשמע בקהילתנו, רק מרחוק, מערים אחרות, מגיע אלינו הד קולה. והרבנים והגאונים דכרכי בריסק, ווילנא והוראדנא ממטירים עלינו כרוזים ושולחים לנו אזהרות, צו—לצו, קו—לקו, לחגור מלחמה על אנשי הכת. אבל בעינינו לא ראינו עד עתה אף חסיד אחד, ולא היתה אצלנו הזדמנות להתוכח אף אם אחד מי שהוא, המצדד בזכות שיטתם. בכל זאת רוצה אני לעמוד לדעת תורתם ושיטתם; כדי — שאם בזמן מן הזמנים — תגיע עדינו הצרה הזאת, נדע איך לפגשה ובמה לנצחה. וגם חכמינו זכרונם לברכה פקדו עלינו: ודע מה שתשיב לאפיקורס. ואני עד עתה לא ראיתי אף ספר אחד מספרי החסידים, ולא היה בידי אף כתב אחד מכתביהם. וכל הנודע לי מהם הוא רק — על פי הכרוזים והכתבים של הגאונים והרבנים דכרכי המדינה. ועל פי מה שמסרו לי בעל פה השליחים של הגאונים דק"ק ווילנא ובריסק, הבאים מזמן

לזמן במלאכות הגאונים הנ"ל, לזרז אחינו בני ישראל בכל מקומות מושבוֹ תיהם, לחדש המלחמה על אנשי הכת ולעקור אותם מן השורש. ולכלי לתת להם חנינה. ומטעם זה, שאלתי את ר' גרונם, אם יש אתו ספר אחד מספרי החסידים, שיתן אותו לי ואני אתן לו הליפתו ספר אחר מהכפולים שלי, כפי שיבחר.

„רק ספר אחד ישנו אתי. והוא — הספר תולדות יעקב יוסף, מהרב ר' יעקב יוסף כ"ץ, אמר לי על זה ר' גרונם. והספר הזה הוא המשובח שבספרי ריהם, ובו נמצאת תמצית שיטתם ותורתם. ועל ידי פרסומו בדפוס נתלקחה מחדש אש המחלוקת עד לשמים. כי הגאונים והרבנים — וכראשם הגאון ר' אליהו נ"י, — מצאו בו דברים שלא ניתנו להאמר ודנו אותו לשריפה. והספר נשרף בפומבי לעין כל בהרבה קהילות, כפי פקודת הגאונים והרבנים. הספר הזה הוא היחידי מספרי החסידים הנמצא אתי. וגם אותו החבאתי בתחתית השק, לבל תשורנו עין רואה. כי בנפשי הוא, אם יודע בקהל, שאני מוליך אתי ספרי אנשי הכת למכירה. ויודע אני זאת מן הנסיון. כי הייתי כבר פעם אחת בכל רע, כשחשדו אותי — וללא נכון — שאני עוסק במכירת ספרי הכת ומפיץ דעותיהם בקהל. ומקרה זה קרה לי במינסק בבית התפילה של בעלי־מלאכת־החטים. וכדרכי תמיד, בכל מקום שאני בא, להביא הסחורה שלי למכירה בכל בתי־תפילה הנמצאים באותה העיר, כשבאתי בשנה שעברה לדרך מינסק, הצנתי לראות על אחד השולחנות בבית התפילה של החטים, בזמן תפילת שחרית, את הספרים שהבאתי אתי למכירה. ובין הספרים האלה — לאסוני — נמצא גם כן הספר חסידים, מר' יהודה החסיד. אחד המתפללים, חיט בור ועם הארץ נגש אל השולחן, אשר עליו היו מונחים ספרי. וכראותו שער הספר „ספר חסידים“ חטף את הספר בידו ונתן עלי בקולו, קול גערה: הבאת לנו למכירה הספרים של הכת הארורה, החסידים, אשר הרבנים החרימו אותם ואת ספריהם. ובודאי גם אתה מאנשי הכת הזו. וכהרימו קולו כזה, נאספו מסביב לי יתר המתפללים. ולשמע דברי החיט הבור בערה גם כן כאש חמתם עלי. ושומע אני קולות צועקים: מחדש באים אלינו החסידים לעורר מחלוקת בקהילתנו, לקרוא לריב ולמצה ולהדיח אותנו מאמונת אבותינו. לחנם נסיתי לבאר להחיט הבור, שאין הספר הזה חבור של אחד מאנשי הכת, אלא, שהמחבר הוא אחד מן הקדמונים, מאותו זמן שלא היתה עדיין הכת הזו בעולם. אבל מפני גודל השאון אין שומע לדברי וסערת הרוחות הולכת הלך וגדלה. וקולות נשמעים: גרשו אותו מבית התפילה. ואת הספרים, ספרי מינים, שרפו באש; לבל יעיוז יותר החצופים לבוא לטמא מקדשנו, בית התפילה שלנו, בספרי פגול שלהם. וראיתי שכבר התכוננו אחרים למלאות אחרי דבי ריהם — לאחוז בערפי ולהשליך אותי החוצה. ורק בדרך נס נצלתי מהם. כי בין המתפללים נמצא גם כן אברך אחד, למדן, הלומד בתמידות בבית תפילה זה. וכשמעו קול הזעקה ודברי הגדופים, נגש גם הוא אל הנאספים מסביבי, לראות ולשמע על מה ולמה הנם נזעקים. ובראותו את החיט מחזיק

בירו ספר ומגביה אותו למעלה, ומנענע אותו באויר, כמו שמנענים את הלולב, לאות ולעדה, כי מצא את עונוי בספר זה. לקח האברך את הספר מיד החיט והבין תיכף ומיד, שבשביל שם הספר כל הסער הזה. ויקרא בקול להנאספים: הרפו מהמוכרספרים, כי אין כל עוול בידו, והספר הזה הוא חבור קדוש מאחד הקדמונים ונקרא רק בשם ספר חסידים, אבל אין לו שום שייכות להכת. וה' יסלח לכם על טעותכם, על אשר קראתם לספר כזה בשמות של גנאי. דבריו הרגיעו רוח הנאספים, כי הוא היה הלמדן היחידי בבית התפילה באותה שעה ונשמעו לדבריו וישבו כל אחד ואחד למקומו ואותי עזבו לנפשי. ובלבי ברכתי ברכת הגומל להבורא יתברך: שנמלני כל טוב והזמין לי האברך הלמדן הזה — ברוך יהיה; ולולי הוא, בודאי מרה היתה אחריתי, כי החיטים היו גם מכים אותי מכת רצח; כפי מנהגם, שאינם מסתפקים במלחמת דברים בלבד אלא מוסיפים עוד גם מתנת יד. ועתה ברור לכבודו, מדוע אינני מוליך אתי למד כירה ספרי החסידים. וגם את הספר היחידי הנמצא אתי אני מסתיר בחדרי חדרים. ורק לכבודו גליתי סוד זה, שיש אתי ספר אחד מספריהם. את הספר אביא לכבודו, אם ירצה השם, מחר בערב. ובלבד שלא ירגיש איש בדבר. הרגעתי את רוחו שלא אניד לאיש, שיש לי ספר זה וששמנו הוא לי.

ואם כי הגאונים והרבנים, המחרמים את הכת, אסרו גם הקריאה והעיון בספרים שחברו אנשי הכת, מצאתי לי פתח של היתר להחזיק ספר כזה בביתי ולעיון בו. כי בודאי לא כווננו באסורם אלא להאנשים הפשוטים ולהמונים, שאין בהם דעת להבחין בין טוב לרע. אבל לא לרבנים, היושבים על מדון, שעליהם לדעת, על מה אדני שיטת הכת הוטבעו; כדי שידעו מה להשיב על דבריהם ולהראותם על טעותם. ודוגמא לזה אנו מוצאים בסנהדרין, שהיו בקיר אים בחכמת הכישוף, אם כי התורה אסרה העסק בחכמה זו. כי הידיעה בה היתה נחוצה להם לדין ולהלכה.

כשהלך ממני ר' גרונם, נשארתי עוד זמן רב יושב על מקומי, שקוע במחשבתי ומבקש עצה ותחבולה להביא עזר לחברי ר' מנחם נחום, הרב דזאסלע, לבל יוציאו תקיפי הקהילה זממם לפעולה ולהצילו מהרעה הנשקפת לו. וגמרתי בדעתי, שאין טוב לפני אלא לפנות בכתב אל פרנסי קהילת זאסלע ולהזהירם על גודל החטא והעוון, לפי התורה והדין, אם יעשו רעה לרבים. וגם להתרות בהם, לבל ידמו בלבם, שאין איש מבין ויודע, שכל התוא-נות שהנם מבקשים לרבים, אינן אלא כסות עינים לכסות על מזמתם הרעה לרד חוץ את רבים ולהושיב רב אחר על מקומו. ועליהם לדעת זאת מראש, שאיש לא יאמין לדבריהם ואת עיני האנשים לא ינקרו. כתיבת האגרת דחיתי ליום המחר, כי ראשי כבד עלי בזה הערב, ולא אוכל לכתוב בדעה צלולה ובנחת ובלי רגז, כראוי בענין חשוב כזה.

כשהלכתי לישון אתמול בלילה, השעה היתה כבר מאוחרת. וגם בשכבי על מטתי לא יכולתי לתת תנומה לעפעפי במשך שתי שעות, בהתהפכי מצד על צד, נעצב ונרגז לשמע הדברים שספר לי ר' גרונם בדבר חברי ר' מנחם נחום, הרב דק"ק זאסלע, והרעה, שתקיפי עדתו, מתכוונים לעשות לו וכל הזמן, עד שתקפתני שינה, סדרתי בלבי הדברים, שהחלטתי לכתוב לפרנסים דקהילת זאסלע. והיום הכתב כבר נכתב ונחתם ונשלח למקום המיועד ולמי שהוא נועד. וזה הוא תכנו:

הרים ישאו שלום וברכה לגבירים הנדיבים, השרים והטפסרים, מנהיגי ומדברני הקהילה הקדושה, קברניטי עדת זאסלע, ברכת ה' תחול על ראשכם, ועל ראש כל אנשי קהילתכם לעולם ועד, אמן.

לא טובה השמועה שהגיעה לאזני מפי אנשי אמת, שעברו דרך מחנכם וראו והתבוננו לכל הנעשה בקהילתכם הקדושה, שאחדים מתקיפי הקהילה קשרו קשר על הרב שלכם, ומפיצים עליו דבות רעות, כדי להבאיש ריחו בעיני כל אנשי העדה. ועל ידי מעשה זה הנם מקוים, שיעלה בידם להדיח הרב ממשרתו ולהושיב על מקומו רב אחר, החוסה בצל הכסף של חותנו העשיר. ובאמרם בלכם למעשה עוול כזה: והכסף יענה את הכל.

לשמועה זו — פלצות אחזתני ולבי נהפך בקרבי. ולולי שמעתי זאת מפי אנשי אמת, לא יכולתי כמעט להאמין בהאפשרות, שהעומדים בראש קהילה קדושה ונכבדה בישראל בקהילתכם, יתנו יד לפושעים, לעשות רעה גדולה כזו לרבים, על לא עוון ולא חטא בידו. ורק, מפני שהנם מוצאים בזה תועלת לעצמם, מה שהוא ממש עוון לקיחת שחד.

ואם כי אין מדרגי להתערב בעסקי קהילות אחרות, מבלעדי קהילתי יע"א יצאתי הפעם מגדרי, כפי דברי חז"ל: כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה הרי זה נענש, והנני מזהיר אתכם ומתרה בכם, לכל תעשו עול לרבים, שהוא גדול בתורה, ירא אלהים מרבים, שומר תורה ומצוות, שונא בצע ודודף שלום ואמת. ואם לא תשמעו לדברי, דעו כי רעה נגד פניכם ועוון זה לא יכופר לכם עד עולם. ועליכם לדעת מראש, אם הנכם עושים דבר כזה, — שאתם המסייעים לדבר עבירה, לעבור על איסור דאורייתא של חסנת גבול. ויש כאן גם כן איסור דרבנן, של עני המחפך בהררה; ומבלעדי זאת אתם מביאים לידי בזיון התורה, כי הבריות יאמרו: דחפו את רבם. ומה שהוא חמור ביותר, הוא — שעושים אתם מעשה זה. מפני טובת הנאה הכטוזה לכם, אם תושיבו על מקומו הרב האחר. ופשוט, שזהו נגד דין תורה — איסור של לקיחת שחד, כי השוחד הוא בממון, או בטובת הנאה אחרת.

ומתפלל אני הפלא ופלא על אותו האברך, הרב הצעיר, המשתדל באמצעים בלתי כשרים ובלתי הגונים לרשת מקום הרב דמחנכם ולקבל עטרת הרבנות

מידכם. והאם באמת נעלם ממנו הגדר שגדרו החכמים, הרבנים והגאונים, היושר בים בהועד של ד' ארצות, שתקנו לבל יעזו שום רב לקנות לו משרת הרבנות על ידי מתת כסף. או, האם נסתר מנגד עיניו, הטעם שאמרו חז"ל, על שלא היו הכהנים הגדולים בבית שני מוציאים את שנתם — מפני שהיו נותנים עליו ממון לכהונה. ופירש רש"י על זה, מתוך שכחני בית שני היו עומדין על ידי ממון, שנותנין על כהונה גדולה למלכי בית החשמונאים, רשעים היו ולא היו מוציאיין שנתן ומעמידין אחר תחתיו.

ולא רק הרב העושה מעשה כזה הוא ראוי לעונש מן השמים, אלא גם כל אלה המסייעים לו בדבר עבירה. ובל יתאמרו בלבם: שלום יהיה לנו, כי גם להם לא יסלח ה' את עונם. ועוד בחיים חיתם ישלם להם כגמולם. כפי הירדע מכמה וכמה מעשים נוראים שקרו גם במדינתנו. ואבותינו ספרו לנו, מה שהגיע ומה שבא לאותם האנשים בכרך מינסק, שהדריכו מנוחה את הגאון הגדול השאגת-אריה, ובמעשיהם הכריחו אותו לעזוב את העיר ולהיות גולה למקום אחר; שתיכף, אחרי יצאו מן העיר, פרצו בה שריפות גדולות. וכל המתחרים בו מרה היתה אחריהם; ובשבילם ניווקו גם יתר תושבי העיר. וגם בכרך ווילנא, הרבה מאלה, שעוררו מחלוקת על הרב ר' שמואל אביגדור ועזרו להורידו מגדולתו, נענשו בעונשים קשים ונקטפו באביב ימיחם. וגם מפורסם העונש שבא על אחד העשירים בעיר זו, שבא לבית הגאון האב"ד ר' הלל ב"ר יונה והסב לו צער בדברי בזיון שאמר לו, וכשיצא מבית הרב ושב לביתו, מת במיתה חטופה, רחמנא ליצלו. ומחעובדות האלה תלמדו לדעת, מה שיכול להגיע גם לכם, אם תלכו בדרך אותם האנשים שצערנו את רבם ונגעו בו לרעה. ובזה אני אומר להמבקשים להמיט שואה על הרב דמחנכם ולכל אלה שהנם אתם בעצה אחת: תנו לכם לדברי בעוד מועד, לבל תנחמו באחריתכם ולבל יהיה גורלכם ככל אלה שהרעו במעשיהם לרבם וד' שלם להם כגמולם עוד בעולם הזה.

בתקותי, שדברי אלה, היוצאים מלב דואג, לבל יעשו שארית ישראל עולה, יכנסו ללבכם ואני תפילה לאלקי השמים, שישכיח שלום באהליכם ולא ישמע קול וצווחה ברחובותיכם, ונזכה כולנו במהרה לראות בביאת גואל צדק ובבנין בית מקדשנו, אמן. ממנו דורש שלומכם וטובתכם כל הימים, הצעיר באלפי יהודה שלמה דוד חופק"ק ראדאשקוויץ יע"א.

חז"ל אמרו: אי אפשר לבית המדרש בלי חידוש. ואפשר גם להגיד, שאין מדרש בלי חידוש, ובפרט, המדרש תלפיות. ובאמת, בכל פעם שאני מעיף עין בספר זה, אני מוצא בו תמיד איזה חידוש. והיום מצאתי בו דבר נפלא מאד, והוא — שרק לנו, עם ישראל קדוש, יש כפה שלשים ושתים שינים, בעת אשר לשאר אומות העולם יש שלשים ושלש שינים. והבורא יתברך עשה השינוי הזה, כדי להבדיל בין ישראל לעמים. ודבר זה הוא באמת פלא גדול מאד.

האין דבר פלא הוא? שלשום ספר לי ר' גרונם המוכר ספרים מצב המחלוקת עם החסידים במדינתנו ודבר הרדיפות שנתחדשו עליהם מצד הרבנים והגאונים. ותמוץ בערב הביא לי ר' גרונם את הספר תולדות יעקב יוסף, שבו נמצאת שיטת הכת. ועדיין לא הספיקה לי השעה לעיין בו ולעמוד על תוכו. והנה היום בא למחננו הרב ר' ברוך ווילנא. ודבר בואו הוא גם כן בענין הכת. כי הנהו ציר שלוח מהגאון ר' אליהו לכל הקהילות שבמדינתנו, לעורר אותן ולזרזן, לחדש המלחמה — וביתר שאת וביתר עוז על אנשי הכת, ולתתחקות על שרשי רגליהם ולרדפם ולכלותם עד תומם. ואמרתי בלבי: מן השמים הוא, שבזמן שאני מתעניין לדעת טיב שיטת החסידות על מה הוסדה ועל מה אשיותיה כוננו, המציא לידי הקדוש ברוך הוא הודמנות נאותה כזאת — איש סודו של הגאון ר' אליהו ועוזרו הקרוב, העומד על ימינו במלחמתו עם החסידים — הרב ר' ברוך הנ"ל, שבוראי נהירים לו שבילי שיטת החסידות, כשבילי כרך ווילנא. ובוראי על ידו יתברר לי גם כן הדבר, מדוע הגאון ר' אליהו, שיחיה, קשר מלחמה על החסידים יותר ממה שעשו שאר הגאונים, אשר רבים מהם אינם לוקחים חלק כלל במלחמה זו והנם עומדים מרחוק; אם כי גם להם ידועה מציאות כת זו, שיטתה, מעשיה ומנהגיה. שאלה זו מעסקת אותי כבר מימים ולא ידעתי לה פתרון.

הרב ר' ברוך בא היום אלי לביתי; כדרכו תמיד, כשהוא בא לאיזה קהילה במשלחת הגאון ר' אליהו, הוא בא בראשונה להרב האב"ד, ואחרי כן כבר להפרנסים ולשאר הבעלי-בתים החשובים ואל הלומדים שבעיר. הרב ר' ברוך הציע לפני דבר משלחתו, לשום מה הוא בא למחננו: הוא הולך בדבר מצוה, מטעם הגאון ר' אליהו והבית-דין של צבור דק"ק ווילנא, לעורר ולזרז הרבנים והפרנסים דכל קהילה וקהילה, לחדש המלחמה על החסידים, להלחם בהם בכל האמצעים דאפשר, לבל ישאר מהם שריד ופליט, ולא זכר ושארית בארץ. וגם שאול שאל אותי: אם נמצאים גם במחננו אנשים מאנשי הכת הזו. ואיזה תחבורות אנו עושים נגדם, שלא ילכדו ברשתם אנשים תמימים וישרים, שאינם מכירים עדיין בערמתם ותרמיתם. ואם אנחנו רודפים אותם כיאות, לבל יהיו עוד למוקש לנו.

ועל זה אמרתי לו: רב תודות להבורא יתברך, שעד עתה הצילנו מהצרה הזאת ולא נשמע במחננו קול תרועת מלחמה. ומאז שהתחילה הכת להתפשט במדינתנו, לא נמצא אף אחד במחננו שנספח אליה, ולא אף אחד, שהוא נוטה לשיטתה, או, לכל הפחות, שהוא מצד בזכותה. וכל מה שאנו יודעים על דבר הכת הזו הוא — רק על פי השמועה, על פי הכרוזים, הבאים אלינו מזמן לזמן, מהגאונים והרבנים דרכי ווילנא ובריסק. ובזמן האחרון גם מהרבנים והגאונים שנתאספו ביריד דעלווע. ובאמת אין לנו מושג נכון משיטת החסידים וממעשיהם, במה המה נבדלים מאתנו ולשום מה המה מתגורדים לאגודות ונבדלים מיתר עדת ישראל. וכל הידיעות שקבלתי עד עתה ממקורות שונים אודות אנשי הכת

ומעשיהם, אינן מתאימות ואינן מכוונות האחת להשנייה. וגם מכחישות זו את זו. ובזמן שאני שומע מצד אחד מספרים, שהחסידים מזניחים לגמרי למוד התורה והנם עס-הארצים גמורים, אני שומע מצד אחר, שהחסידים במדינת ריוסן מחזיקים בלמוד התורה בכל תוקף, והוגים ועוסקים בה. ויש ביניהם הרבה לומדי דים ומופלגי תורה. או, כשרבים הנם אלה, המאשימים אותם, שהנם פורקי עול תורה ומצוות ואינם יראי חטא, הנני שומע, מצד אחר, מאנשים שאינם שייכים לכת זו, והנם ידועים לאנשי אמת, מספרים, להפך, שראו מעשיהם והנהגותיהם בהקהילות המתנהגות על פי תורתם ושיטתם והנם שומרים תורה ומצוות ומקיימים כל הדינים שבשולחן ערוך והנם נזהרים בקלות כבחמורות: ובהרבה דברים הנם מחמירים עוד יותר ממנו: ומטעם זה נתעוררו אצלי הרבה ספקות בדבר הכת ושיטתה. ואכיר טובה לכבודו, אם יתיר לי ספקותי; כי מי כמוהו יודע מסתרי הכת, תורתה ושיטתה, מנהגיה ומעשי אנשיה.

ואם אני אומר לכבודו, שנפלו לי ספקות בדבר הכת הזה, אל יחשוד אותי חלילה, שאני מסופק בדבר מלחמת הגאון ר' אליהו עם החסידים, אם היא מלחמת מצוה; חס וחלילה לי לרעיון כזה: גדולת הגאון ר' אליהו בתורה ויראת שמים וצדקתו וישרתו הנם למעלה מכל ספקות ופספוסים, והמהרהר אחריו, כמהרהר אחרי מלאך אלקים צבאות. וגם יתר הגאונים והרבנים, הלוקחים חלק במלחמה זו, — נעלה מעל כל ספק — שגם הם הנם עושים מעשיהם באמונה וביושר לבב והכל לשם שמים. אלא הספקות מתגנבים אל לבי אך ורק מחסרון ידיעה, כי רחוקים אנחנו ממקום המערכה. וכל הידיעות שיש לי על דבר אנשי הכת אינן אלא על פי השמועה; או מה שנמצא ברמז ובקצור מלים בהכרוזים, שהוציאו הגאונים נגד אנשי הכת. ועל פי ידיעות מקוטעות, בלתי שלמות ובלתי ברורות כאלה, אי אפשר שתהיה לי ידיעה ברורה ומושג נכון מהכת ומשיטתה — ידיעה שלמה ומקפת, שאין בה יותר מקום לשום שאלות וספקות. ואם על כבודו לא יכבד הדבר, אקח לי הרשות להציע לפניו השאלות והספקות היותר חשובים שנפלו אצלי בדבר הכת ושיטתה. ובודאי, כבודו ידע להתיר לי אותם כולם. השאלה היותר חמורה שעמדה לפני בענין זה, ואינני יודע למצוא לה פתרון, היא — שעד עתה לא מצאתי בכל האשמות שמאשימים את הכת הזו — ובהכת בכללה אני מדבר, ולא באנשים יחידים השייכים לכת זו, כי אי אפשר לזקוף על חשבון הכת, אם אחרים מאנשיה עושים איזה מעשים מגונים, או מדברים דברים מוטעים. כי כזה יקרה גם בין אלה שאינם נמנים על הכת. ואין דנים מהפרט על הכלל — אף, אשמה אחת, שהנם נוגעים באחד מעקרי התורה, או שהנם כופרים באחד מעקרי האמונה, כמו שעשו הכתות האחרות בישראל. כמו, למשל, הצדוקים, שלא האמינו בתחית המתים ובשכר ועונש לעולם הבא; או, הקראים, שלא הודו בתורה שבעל פה; או כת שבתי צבי, שהאמינו במשיח השקר ובטלו כמה מצוות שבתורה. גם לא שמעתי, שהנם עוברים על אחת מתרי"ג מצוות דאורייתא ושבע מצוות דרבנן. מכל אלה לא מצאתי דבר בכל הכרוזים ובכל הכתבים שהוציאו נגדם הגאונים והרבנים דמדינתנו. וכמעט כולם מאשי-

מים אותם בזה, שהנם מתכדלים משאר אחיהם בני ישראל ועושים להם בתי תפילה ומנינים לעצמם. ובמקום התפילות על פי נוסח אשכנז, המקובל אצלנו, הנהיגו אצלם נוסח ספרד. והנם מתפללים בקול רם ובצעקות ובעשיות העויות משונות ובריצה מזוית לזוית בזמן התפילה. ואינם מתפללים, כמונו, בנחת ובכבוד ראש הראוי. וגם בהנחת תפלין בחול המועד אינם מתנהגים כמונו. ובחול המועד אינם מניחים תפלין, כפי דעת המקובלים — נגד מנהגנו להניח תפלין אף בחולו של מועד, כפי דעת הפוסקים. ומבלעדי זאת אחזו שיטה חדשה בנוגע להשחזת הסכינים, ואינם סומכים על שחיטת השוחטים שלנו. ואם כי כל השינויים האלה לא כדו לגמרי מלבם, כי הנוסח הספרדי של התפילות הנהו עומד וקיים זה מכבר. ויתר מנהגיהם — על פי הרוב — הנם לפי דעת המקובלים וספר הזוהר. בכל זאת, בודאי, הרעו לעשות במעשיהם, לבקש להנהיג במדינתנו מנהגים חדשים לא שערום אבותינו ולשונות ממטבע שטבעו חכמינו, חכמי אשכנז, בהתפילות. אבל, בכל זאת, לפי דעתי, אי אפשר לתת אותם בעד זה לאגודת בוגדים ופושעים, המבקשים להסיר עם ישראל מה' ומתורתו ולדונם דין מסיתים ומדריחים — שמורידים ואין מעלים. הלא שינויים וחילוקים בדינים ומנהגים קיימים ועומדים בכל הזמנים בין מדינה למדינה ובין קהילה לקהילה. וכמה מחלוקות ישנן בין החכמים ובין הפוסקים בדינים וגופי תורה: זה מכשיר וזה מטריף, זה אוסר וזה מתיר, זה מטהר וזה מטמא. ובכל זאת — כפי דברי המשנה — בית שמאי ובית הלל, אף על פי שאלו אוסרין ואלו מתירין, אלו פוסלין ואלו מכשירין, לא נמנעו בית שמאי מלישא נשים מבית הלל, ולא בית הלל מבית שמאי. כל הטהרות, שהיו אלו מטהרין ואלו מטמאין לא נמנעו עושין טהרות אלו לגבי אלו. כל זה ידוע לכבודו ואין הצורך להאריך בראיות. ויתר חמור הוא — מה שמאשימים אותם, שהנם מקילים בערך למוד התורה ומזניחים את למודה ואין כבוד תלמידי חכמים חשוב בעיניהם והנם גם מבזים אותם. ולחם התפילה הוא העיקר ותלמוד תורה — הטפל. ועוון זה, בודאי, גדול הוא מנשוא. ואם באמת זאת היא תורתם וזאת היא שיטתם, ראויים הנם לעונש. והמצוה לרדפם עד אשר ישובו ממחשבתם הרעה — תורתם המוטעת — וממעשיהם הרעים.

וגם במעשה הגאונים והרבנים, שהחרימו ונדרו את אנשי הכת, יש דבר שאיננו ברור ואיננו מובן לי. והוא — שבכל הכרוזים שלהם, שהיו לפני עיני, לא מצאתי אף פעם אחת נזכר, שהגאונים והרבנים, הלוחמים נגד שיטתם והמחרימים אותם, נסו לבוא עמם בדברים ולדבר על לבם, להראות להם על טעותם ולהעמידם על האמת. ולהיפך — כפי ששמעתי מפי אנשי אמת — בקשו אחרים מראשי הכת ומנהיגיה לבוא ולראות את פני הגאון ר' אליהו ולבאר לו שיטתם ולהצדיק לפניו מעשיהם. אבל הגאון לא רצה לראות את פניהם ולהכנס עמם בויכוח בדברים. ואם כי בודאי ובודאי ראויים הם החסידים על המעשים הנזכרים והמנויים בכרוזי הגאונים והרבנים לעונש, בכל זאת, הרי גדולה היא גם כן מדת השלום. ואולי היה טוב לפתוח מקורם אתם בשלום ולבקש בפתוי דברים לפעול עליהם,

שיחדלו ממעשיהם, המביאים לידי פירוד במחנה ישראל. ואולי באופן זה, היו רגאונים והרבנים משיגים יותר, ממה שעלה בידם על ידי חרמות, שמתות ונדווים. ושהגאונים והרבנים המחרימים לא השיגו עד עתה את מבוקשם — להכריז חיד הכת במדינתנו — יוצא ברור מזה, שהנם רואים את עצמם מוכרחים לחדש מזמן לזמן החרמות והנדווים ולהכריז על זה בכל תפוצות ישראל; כי אין מספר אנשי הכת מתמעט, אלא, כפי הנראה, הולך ומתרבה. ושיטת הכת מתפשטת יותר ויותר. וגם עובדא זו, שכבודו יצא עתה בדרך לכתת את רגליו וללכת מעיר לעיר ומקהילה לקהילה לעורר ולזרז את הרבנים והפרנסים לחדש המלחמה על החסידים, משמשת לי ראייה, שאין החרמות והנדווים מספיקים לנצח הכת ולהשמיד תורתם ושיטתם מן הארץ.

ועוד אני שואל: מדוע אחרי עשרים שנה של מלחמה בתוקף ועוז נגד אנשי הכת, הכת עודנה עומדת וקיימת במדינתנו. ובמה כוחה גדול, שכל החרמות והנדווים והרדיפות אינם מספיקים. והגאונים והרבנים מוכרחים להמשיך המלחמה, תמיד ובלי הרף. ועל כל השאלות האלה לא מצאתי תשובה בכל הכתבים ובכל הכרוזים שהגיעו לידי בנדון הכת הזו. יודעים אנחנו רק המעשים, שבשבילם הנם נדונים לחובה, אבל איננו מבינים ואיננו יודעים, מדוע הנם עושים מעשים אלה; ובמה הנם מצליחים לפתות האנשים, וביחוד האברכים והצעירים, שיספחו אליהם ויאחזו בדרכיהם. הן אי אפשר לשער — וגם אין השערה כזאת מתקבלת על הדעת — שהנם רוכשים להם נפשות רק בזה, שהנם מתפללים על פי נוסח ספרד, ולא על פי נוסח אשכנז המקובל אצלנו. או בזה — שהנם עוברים זמן קריאת שמע ותפילה. או, בזה — שהנם עושים תנועות והעויות בזמן התפילה. וגם אי אפשר להניח, שבשביל שהנם מקילים כערך למוד התורה ומטיפים לבטול תורה, האנשים רצים אחריהם ונד בקים בהם ובתורתם ושיטתם: יוכל היות, שאלה, שבהפקירא ניהא להם, וטו אוזן קשבת למי שמטיף — שאין נחיצות בתלמוד תורה. ואין יתרון לתלמיד חכם על עם הארץ. אבל, הודות להבורא יתברך, המופקדים האלה הנם מעוטא דמעוטא במדינתנו. וכל קהל עדת ישראל, רובם ככולם, הנם יראים, שומרי תורה ומצוות ומכבדים את התורה ולומדיה. ובאופן כזה, ובתנאים כאלה, שואל אני: במה, ומדוע, מצליחים החסידים למשוך אחריהם המון אדם רב? ואם באמת הנם מסיתים ומדיחים, כמו שמכנים אותם הלוחמים והמתנגדים בהם, הלא אנו יודעים, שכל המסיתים והמדיחים, שהיו עומדים מזמן לזמן להדיח את עמנו מאלהיו ומתורתו, לעולם לא הצליחו במעשיהם ושמן וזכרם נכחדו ונאבדו מן הארץ. והחסידים — רואים אנו — לא רק שאינם מתמעטים, הולכים וכלים, אלא, להיפך, מספרם הולך ורב והנם עותקים וגם גוברים חיל.

והנה גם זאת ראיתי, שחושבים להם לעוון — מה שהנם עוזבים בתייהם, נשיהם וטפם והנם נוסעים לרביהם, לבקש מהם עזר ותשועה — שיתפללו בעדם.

טיבו של חטא זה גם כן איננו ברור לי. ועוד אומרים אמור, שרביהם הנם נוכלים ורמאים, תועים ומתעים ומוליכים שולל הנוהים אחריהם. וכל מה שהנם עושים, הוא — למען בצוע בצע. ידוע לי על פי השמועה, שאין הרביים נחשבים בעיני החסידים לנביאים, היודעים להגיד עתידות; או שהנם גדולי התורה, שלהם נמסרו מפתחות חכמת התורה; או, שעל ידם תבוא גאולת ישראל והם יקרבו ביאת המשיח. אלא הנם מאמינים, שהרביים הנם צדיקים אמתים. ותפיר לתם יותר נשמעת ויותר מתקבלת. ומטעם זה, יבוא אליהם כל איש מצוק ומר נפש, לבקש מהם, שיתפללו עליהם וימליצו בעדם לפני שוכן מרומים. ובמה גדול החטא, או העוון, אשר חטאו בזה? ואם באמת הרביים שלהם אינם אלא נוכלים ורמאים, האם טפש לבם של כל ההמון הגדול של החסידים, לראות ולהבין, ששמו כסלם ומכטחם בנוכלים ורמאים? הלא כלל גדול כללו לנו החכמים: שקרא לא קאי. ואיך אפשר הוא, שהרביים מצליחים במשך שנים רבות לרמות אנשי בריתם, מבלי שירגיש איש בזה? ואם החסידים מספרים מעשה נסים, שנעשו לרביהם, או בזכות רביהם ועל ידי רביהם, הלא זה דבר ידוע, שהקב"ה עושה מזמן לזמן נסים לצדיקי הדור. וגם בזמננו, דור יתום זה, נעשו כמה נסים לצדיקים, שאינם נמנים על כת החסידים. ומה זה פלא, אם גם החרסידים רואים מעשה נסים, שנעשים להם על ידי תפילת ופעולת רביהם, שהנם צדיקים גמורים בעיניהם? ואם גם נניח, שהרוב הגדול של הספורים, שמספרים החסידים על הנסים, שנעשו להם על ידי רביהם, יש לזקוף על חשבון של הפלגות וגוזמאות, בכל זאת, קשה הרבה לשער, שכולם הנם בדויים מראש ועד סוף. כי באמת, איך אפשר לשער, שאם איש לא ראה מעולם שום מעשה נס נעשה על ידי אחד הרביים, שכל העם יאמינו בדברים שבהם אחד מהם מלבן, ולא ימצא אף איש אמת אחד ביניהם שיכחיש את כל הספורים האלה ויאמר בפומבי: לא היו דברים מעולם. ובדאי מוכרח הדבר, שמזמן לזמן בא להם איזה דבר, היוצא מגדר הרגיל ומגדר הטבע. והחסידים רואים בזה מעשה נס, שנעשה להם בזכות הרביה צדיק ועל ידי תפילתו. ואם באמת מעשי נסים נעשים לפעמים לחסידים בפעולת הרביים שלהם, מוכרחים אנחנו להודות, שהרבי הוא צדיק גמור; כי אין הקדוש ברוך הוא עושה נסים לרמאים ולנוכלים. אלה הם הספקות שנפלו לי בדבר הכת ושיטתה ותורתה ומעשי אנשיה ויחס הרבנים והגאונים, המתנגדים לה והלוחמים בה. וגליתי לפני כבודו את כל לבי. בידעי, שבודאי לא יחשוד אותי, שמשום שאני נוטה חסד להכת, דברתי את כל הדברים האלה. לא, באמת ובתמים דברתי את דברי. ורק את האמת אני מבקש. ומקוה אני שכבודו יתיר לי ספקותי אלה ולא יהיה יותר שום מקום בלבי לספקות ולפקפוקים בנוגע להכת ולהנהיגים אחריה.

ועל דברי אלה ענה לי ר' ברוך: מבין אני להגיגו, כי באמת איננה דומה שמיעה לראיה. וגם אנחנו במחננו, ק"ק ווילנא, לא שמנו לב בתחלה כראוי לתעולות אנשי הכת ולא מחינו בידם, כפי שהיה החוב עלינו לעשות תיכף, כשראינו שהנם מתגוררים אגודות אגודות ונבדלים מעדת בני ישראל, משנים נוסח

התפילות, מעבירים זמן קריאת שמע ותפילה, מוניחים למוד הגמרא ועוסקים רק בלמוד ספרי מוסר וספרי קבלה ומסירים לב הצעירים מתלמוד תורה. ועל אשר לא שמנו לב לזה בזמנו, חרה אף ה' בנו, ויענש אותנו בעונש קשה: כי עלה המות בחלונינו ויקטוף מאתנו כמה מאות ילדים קטנים, גמולי מחלב, עתיקי משרים, צעירי הצאן, תינוקות שלא טעמו עדיין טעם חטא. וכל זה באתנו — על אשר התרשלנו לבער בזמנו הרע מקרבנו. ורק בשנשמע קול יללת הצאן וקול בכי האבות והאמות על עולליהם, שנקטפו באביב ימיהם והלכו לעולמם בלי זמנם, על לא חטא ולא עוון בכפם; והצעקה הקיפה את כל העיר, לחפש אחרי החוטאים והפושעים, שבשכיל מעשיהם הרעים חרה בנו אף ה' ויכה אותנו מכה רבה, בלתי סרה וישלח את מלאך המשחית לנגוף בנו נגף ולקטוף מאתנו עוללינו וילדי טפוחינו — רק אז התעוררנו להתחיל להתחקות אחרי מעשי אנשי הכת הזו. ואז נוכחנו לדעת, שבאמת הרעו לעשות, ושבשבים באתנו כל הרעה הגדולה הזאת. והחובה והמצוה עלינו — למען יסור מאתנו חרון אף ה', ויאמר למלאך המשחית: חרף — לרדוף אנשי הכת עד הרמה, לבל ישאר מהם שריד ופליט במחננו. והיתה עדתנו ככל קהילות עדת ישראל עם קדוש כמקדם ונגע לא יקרב עוד באהלנו. ומטעם זה לא נסינו לדבר אתם שלום ולהכנס עמכם בויכוחים ובפשרות, כי בשעת חירום שאני. והחכם מכל אדם אמר: לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים, עת מלחמה ועת שלום. והזמן הזה היה לנו עת מלחמה ולא עת שלום, כי מן השמים הוכיחו לנו, שמצא ה' את עוונם; כי מאותו זמן, שהתחילו אנשי הכת לעשות מעשה זר מעשיהם בפומבי ובראש גלי, פרץ הנגף בנו. ומטעם זה, אורו הבית־דין דצבור שלנו והגאון ר' אליהו בראשם חלציהם כגבורים ויצאו במלחמת תנופה על אנשי הכת, ויחרימו ויגדו אותם ואת כל הנלוים עליהם. ואת ראשיהם ומנהיגיהם, המסיתים והמדיחים, אשר הדיחו מדרך הישרה כמה נפשות מישראל, ענשו בעונשים קשים, הכו אותם מכת רצח ושמו אותם בכלא. ואת הכתבים, כתבי פלסתר, אשר מצאו אצלם, לקחו מהם ושרפו אותם בחצר בית־הכנסת בפומבי, לעיני כל, למען ידע כל העם, כי נגלתה ערותם וידעו להזהר ולהשמר מהם. וכך התחילה המלחמה נגדם והיא הולכת ונמשכת כבר יותר מט"ז שנה; כי לא על נקלה עוזבים הטועים והתועים את טעותם, כפי הדוגמות המרובות שיש לנו בקורות ימי עמנו. די לנו להזכיר תקופת השופטים והמלכים, שהיו בני ישראל מוסיפים להחזיק בטעותם — לזכות לאילילים ולקטר בבמות — אם כי הנביאים העירו למוסר אזנם, השכם ודבר; ואם כי נגפו כמה פעמים לפני אויביהם על מעשיהם הרעים. וכל זה היה ללא הועיל, עד אשר — בקצפו עליהם קצף רב — הגלה ה' אותם מעל אדמתם. ורק אז עזבו עבודת האילילים. וגם בתקופה יותר מאוחרת, כאשר קם משיח השקר שבתי צבי, ימח שמו וזכרו, זה יותר ממאה שנה בארצות המזרח ואחריו המון אדם רב ימשוך. ואם כי נגלתה אחרי כן תרמיתו ונבלותו לעין כל. והוא גם הוא המיר את כבודו בקלון והחליף אמונת אבותיו בדת התוגר, בכל זאת רבים היו המאמינים בו והנוהים אחריו עוד זמן

רב, אחרי אשר כבר בלו עצמותיו בקבר. וגם עתה, לפי דעת אחדים מהגדולים, עוד נשאר שמין מינות של האמונה בשבתי צבי בשיטת החסידות. וגם בזה, שאנשי הכת מוסיפים להחזיק בטעותם והכת עומדת וקיימת אין כל פלא, דשבשתא כיון דעל על, כפי דברי חכמינו, זכרונם לברכה.

מטעם זה החובה עלינו להתאזר עוז ולחגור כל כוחותינו להלחם עמם עד רדתם ועד תומם. ואם לא נעשה המוטל עלינו בעוד זמן, אולי נאחר המועד, והננע יתפשט בכל רחבי מדינתנו ולא יהיה לנו יותר מפלט מצרה זו, כמו שקרה לאחינו בני ישראל במדינת פולין, הקרובה אלינו.

ור' ברוך הוסיף: מבין אני מדבריו, שכבודו מתפלא על הגאון ר' אליהו, מדוע יצא למלחמה על אנשי הכת בסערת תימן ובקנאת אליהו הנביא נגד נביאי הבעל, לכלותם ולהשמידם מעל פני האדמה. וגם כבודו רוצה לדעת משפט הגאון על אנשי הכת ושיטתם. נכון אני למלאות רצונו. וראשית כל אקדים לו הקדמה זו — שאין הגאון נושא משפטו על אנשי הכת, על פי מה שהנם אומרים עכשיו ועל פי מה שהנם עושים עכשיו, לפי שעה, לפי רוח שיטתם, אלא הוא דן אותם — על פי הסוף והתכלית, שאליהם תביא אותם בהכרח שיטתם המוטעת, בעתיד. והוא צופה ומביט מראשית לאחרית דבר, כמאמר חכמינו, זכרונם לברכה: איזהו חכם הרואה את הנולד. והוא דן על כל חזיון חדש בעמנו בעיני דת ואמונה על פי הנסיון שיש לנו כבר בהעבר שלנו, בקורות ימי עמנו. והגאון, שהוא סוקר בעין שכלו החד, כל הדורות וכל המאורעות וכל ההרפתקאות שעברו עלינו מיום נסתם חזון הנביאים מאתנו, מזמן תקופת אנשי כנסת הגדולה ועד דורנו האחרון זה עתה, יודע, שאין לנו אלא למוד התורה לפי רוח הפרושים, התנאים והאמוראים, והפוסקים, הראשונים והאחרונים, המחזיק את קיומנו בחומר וברוח, לכל תויז אותנו ממקומנו כל רוח מצויה ושאונה מצויה. ומוכן מאליו, כשראה הגאון ר' אליהו נ"י, שאנשי הכת הזו מזלזלים בלמוד התורה; כי ראשיהם ומנהיגיהם מלמדים אותם, שעזיבת למוד התורה איננה מעכבת ביד היהודי להיות חסיד כהלכה. ודי במעט תלמוד תורה, או גם בלי למוד תורה כלל, ובלבד שיעסקו בתפילה ובכוונות וביהודים, לפי שיטתם. ורבים מאנשי הכת — משנאתם להלומדים, על שהנם מתנגדים לשיטתם — מוציאים דבה על התלמידים-חכמים, שאינם לומדים תורה אלא כדי להתגאות בה ושללא לשמה. ובדבה זו הנם משפילים ערך הלומדים בעיני החמון. והנם מוצאים אוזן קשבת — ביחוד — אצל הצעירים והאברכים, שלא הגיעו עדיין לשנות בינה, ואינם מבחינים בין אמת לשקר. וכבר ראינו, שבכל מקום ששיטת החסידות מתפשטת, הישיבות מתרוקנות מתלמידיהן, ובתי-מדרשות נשמו מאין בא ללמוד. ואם, חס ושלום, מעשה שטן זה יצלה בידם, עתידה תורה שתשתכח מישראל. והיו כל קהל ישראל לבורים ולעמי-ארצים.

ובשראה הגאון כל אלה, הרגיש בהסכנה הגדולה הצפויה לנו מחכת הזו. כי אין לך סכנה יותר גדולה לקיום התורה והמצות — וממילא גם לקיום עם ישראל, כי אורייתא וישראל חד הוא — מעם-הארצות; כי עמי-הארצות יכאיבו

כל חלקה טובה. והאמונה היותר נעלה והיותר נשגבה, והדעות והשיטות היותר משובחות, כשהנן נופלות בידי עמיהארצים, יהפך חיש קל הודן למשחית, עד לבלי הכיר. ולא בכדי גזרו החכמים טומאה על כל מה שנגעו בו בידיהם עמיהארצים, כי הנם מזוהמים, וידיהן — מזוהמות. וכשם שהנם מטמאים במגע ידם כל אוכל ומשקה, כך הנם מהפכים כל רעיון נעלה וכל דעה נשגבה — לרעיון שוא ולדעה מוטעת. ולנו אין דרך אחרת לקיים אמונתנו ותורתנו בטהרתן, אלא על ידי המלחמה בעמיהארצות — מלחמה בלי פשרות ובלי ויתורים. ול-השתדל בכל האפשרות — כתרים בפני עמיהארצות — להפיץ למוד התורה בין כל שדרות העם ולהרבות הספסלים בהישיבות ובבתיהמדרשות. ומחויבים אנחנו למסור את נפשותינו על זה, כמו שעשו שלומי אמוני ישראל בכל הדורות שקדמנו. וכהמסופר בגמרא על ר' עקיבא, שהיה מקהיל קהילות ברבים ועוסק בתורה ולא השגיח על גזירת המלכות, שגזרה על למוד התורה. ועל זה נתפס ונמסר לתפיסה.

ובחיות שעובדא זו, כלומר, ששיטת הכת מוליכה לעמיהארצות גמורה, נתאמתה בימינו ולעינינו, אין לנו יותר צורך להתחקות על טיבה של שיטה זו ומאין מוצאה, כי סופה מוכיח על תחילתה. ואם היא מוליכה בהכרח לעמיהארצות, מה לנו אם האוחזים בה מרבים לעסוק בשבחי הבורא ומבקשים דרכים לתפילה בכוונות ויחודים. הלא כלל גדול כללו לנו החכמים: אין עם הארץ חסיד ולא בור ירא חטא. ובזה גם תשובה לכבודו על השאלה: מדוע לא פתחנו עמיהם תחילה בשלום. הדבר פשוט: מי שמביא בדבריו וגורם במעשיו לידי בטול תורה הנהו אדם רשע. והנביא ישעיה אמר, שנה ושלש: אין שלום אמר ד' לרשעים. ומה ששמע כבודו שבמדינת רייסן החסידים עוסקים בלמוד גמרא ופוסקים ויש ביניהם גם הרבה מופלגי תורה — השמועה הזאת הנה נכונה ואמתית. אבל אין העובדא הזאת פוטרת אותנו מהחוב המוטל עלינו ללחום באנשי הכת ולעקור אותם מן השורש; כי אין העסק בתלמוד-תורה מצד החסידים שבמדינת רייסן אלא מעשה ערמה בלבד. כי יודעים הם, שבמדינות ליטא ורייסן התורה שתה בהן קנה, ומרובים הנם הלומדים במדינות האלה, ואין להם שום תקוה להחזיק מעמד ולעשות נפשות לתורתם, אם יוסיפו להחזיק בשיטתם הכוזבת — שתלמוד תורה לאו דוקא. על כן שמו אל הערמה פניהם, ויתחילו גם הם להתחפש לשוחרי תורה ותושיה, כמונו. וכי אדיר כל הפצם הוא להחזיק בלמוד התורה. ועל ידי מעשה ערמה זה הנם מקוים למשוך בחכם שלמי אמוני ישראל. אבל מעשה שטן זה — תקותנו חזקה היא, — שבעזרת הבורא, לא יצלה. כי מבינים אנחנו לרעם. ויודעים אנו מראש, שאם יצליחו להכות שורש בארץ והם יהיו המרובים והם יהיו התקיפים, כמו שהנם במדינת פולין, ולא תהיה עליהם יותר יראת הגאונים והרבנים, המקנאים קנאת ד' צבאות ותורתו, כי אז ישובו לקיאם, לתורת מיסדי הכת, שהיא כולה בנויה על הכלל שכללו, והוא — שהעבודה הוא העיקר ולמוד התורה הוא הטפל. והגאון ר' אליהו, שאותו לא יוכלו להוליך שולל בערמתם, הבין תיכף ומיד נכלי אנשי

הכת והכמיהה, שאין למוד התורה, שהתחילו להחזיק בו במקומות אחרים, משמש להם אלא בתור תכסים מלחמה, לנצח על ידו את המתנגדים שלהם ולהדמייתם בנשיקה, מה שלא יכלו לעשות באופנים אחרים.

וכדי להפך מחשבתם שלח אותי עתה הגאון במשלחת מיוחדת, להזהיר את הרבנים ואת הפרנסים דכל הקהילות שבמדינתנו, שישמרו את נפשם לכל יפלו ברשת זו טמנו להם החסידים, הלוכשים עתה איצטלא דרבנן למען כחש. והנם מעמידים פנים של דורשי תורה ולומדי תורה. ובאמת אין זה אלא מעשה אחיות עינים — לצורך השעה, לסנוור עיני היראים והשלמים, שאינם נמנים עדיין על הכת שלהם. וכשיצליחו להוציא מזימתם לפעולה, יסירו המסוה מעל פניהם, ויהיו כיתר אחיהם ובעלי בריתם במדינת פולין וליטא, שהזניחו למוד התורה והנם מכלים ימיהם בשיחות בטלות — ספורי נפלאות ומעשי נסים של רביהם, ובשיחות נאות שלהם, אשר באמת אין בהן לא תורה ולא חכמה, לא מוסר ולא מדות של דרך ארץ, ויטעמו רק לחיך מי שלא ראה מאורות התורה מימיו. ורק בורים ועמיארצים אין אזנם נצרבת משמוע דברי הבלים כאלה.

ואם כי הבחינה וההכרה, ששיטת החסידות מוליכה בהכרח לעמידהארצות, הנן הטעם העיקרי להיחס השליכי של הגאון להכת ולשיטתה. עוד טעם יש בדבר, להכריז עליה, שהיא שיטה מוטעת, ושרגליה יורדות שערי מות וצערדיה שאול יתמוכו. והטעם השני — התרתי לריעותא — הנן הדעות שמפרסמים החסידים בכתביהם ובדרשותיהם בענין סוד הצמצום. לפי דעת המקובלים — כידוע — צמצם הקב"ה כביכול את עצמו, כדי לתת מקום להעולם שעלה במחשבתו לברוא. ודעה זו הפכו החסידים לתורה של מינות; בהיותם מלמדים שגם אחר בריאת העולם, אין מקום פנוי מהקדוש ברוך הוא. וכל העולמות, בלי יוצא מן הכלל, אף העולם השפל — עולם העשיה — נמצאים בו והוא נמצא בהם. ולפי שיטה זו יוצא, שהאלהות נמצאת בכל דבר, הן טהור, הן טמא, הן טוב והן רע, וכי הכל — הם מלהזכיר — הוא חלק אלוה ממעל. דברים, שבאמת, לא ניתנו להשמע. כי לו יהיה כן, כמו שהנם מלמדים, לא ימצא שום דבר רע, שום דבר גרוע בעולם, ולא שום זוהמא ודאית ולא שום טומאה מוחלטת; כי אי אפשר לדבר, שהאלהות נמצאת בו, שיהיה רע מוחלט; אלא יהיה, ממילא, רע מדומה, למראית עין. ולפי דעה זו, יהיו המושגים שהיו לנו עד עתה מהטוב ומהרע, מהטהור ומהטמא, מהרם ומהשפל — מושגים מוטעים. וגם החוקים, והמשפטים והתורות והדינים שנתנו לנו מסיני, לא יהיה עוד יותר ערכם גדול וחשוב; כי אין רע מוחלט בעולם. ואין טומאה מוחלטת בעולם. וגם העונות והפשעים אינם מוחלטים. וברור הוא, שאם נטה אוזן קשבת לדעה כוזבת כזו, לאן היא עלולה להוליך אותנו. ואין צורך להאריך מלין בה.

ומה שאמרתי לכבודו בדבר הדעה הכוזבת הזו — שאיננה השערה בלבד, או חששא דעלמא — נראה מזה, שאנשי הכת מגשימים במעשה תורה זו. והנם מבקשים קרבת אנשים רעים וזמאים, עברנים מפורסמים, העוברים על מצות

התורה בסתר ובגלוי. והחסידים מצדיקים מעשה זה, באמרם, שבהתקרבות להעברנים הנם מבקשים להעלות הניצוצות הקדושים מתוך הקליפות; או, — בדברים פשוטים — המובן הוא, שהנם מקווים, שעל ידי התקרבותם אליהם ובהיותם בחברתם, יפעלו עליהם לטובה. והעברנים יעזבו מעשיהם הרעים ויחדרו למוטב. אבל אנחנו, שאין לנו עסק בכבשי דרחמנא — בקליפות ובהעלאת ניצוצות — מחזיקים בהכלל שכלל החכמים: כל המחובר לטמא — טמא, והמחובר לטהור — טהור. ובעצתם: הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו. ולפי דעתנו — יותר קרוב לודאי, שהחוטאים והפושעים יסירו מדרך הטובה את הישרים ואת התמימים, ולא, להיפך. שהטובים יצליחו לתקן ולהטיב את הרשעים. והתמיה של כבודו, מדוע לא הצליחו עד עתה החרמים והנדרים להכחיד הכת מן הארץ והנאונים והרבנים רואים את עצמם מוכרחים לחדש עליהם המלחמה ולהתחיל הכל תמיד מחדש. על שאלה זו התשובה בצדה, שגם הגאון וכל הלוקחים אתו חלק במלחמת מצוה זו, יודעים, שאין החרמים והנדרים בלבד מספיקים לעקור את הכת מן השורש. ואם ישנם כאלה, שנספחו בראשונה אל הכת ומפני יראת החרמים והנדרים הנם נבדלים ממנה ועוזבים אותה, נמצא אים תמיד אחרים, למלאות מקומם. ועל פי הרוב הנם אלה, שעליהם נאמרו דברי הכתוב: מים נגובים ימתקו ולחם סתרים ינעם. וכשהנם שומעים שהגאונים והרבנים יוצאים על הכת בקולי קולות, הנם מתאווים לדעת מעשה הכת והנם מתקרבים אל אנשיהם. והחסידים, בחלקת לשונם, מצליחים לפתות אותם ולמשוך אותם אליהם. ובאופן כזה הכת ממשיכה קיומה; אם כי הנם נזהרים לבלתי עשות יותר מעשיהם בגלוי, לעין השמש, אלא במחשך, באין רואה. ובהיות שברדיפות בלבד אי אפשר להכחיד הכת מן הארץ, מלא הגאון את ידי, לעורר ולזרז הרבנים וראשיהישיבות והפרנסים בכל קהילה וקהילה — שיעשו כל טעמם — לטות — ביחד עם המשכת המלחמה עם החסידים — להגדיל, להאדיר ולרבות למוד התורה. וביחוד למוד הגמרא על פי שיטת הגאון, על פי דרך הפשט להלכה, בלי פלפולים וחדודים לשוב חדוד המוח בלבד. ובמעשה זה, הגאון בטוח שנצליח להכחיד הכת מן הארץ במדינתנו; כי למוד התורה הוא — תרים נגד כל שיטה מוטעת ונגד כל דעה זרה. ואם נשתמש בכלי זיין זה — התפשטות למוד התורה והתרבות מספר הלומדים, ראשי הישיבות והתלמידים, — נוכל לעמוד נגד אנשי הכת ולנצחם.

ומטעם זה, החובה על הרבנים, מדברני דאומה, לדבר מעל הבימה על לב העם, השכם ודבר, בנחיצות למוד התורה. ולעורר ולזרז את כל אחד ואחד, הקטנים והגדולים, שיעסקו בתלמוד תורה, כפי יכולתם. ושיחזיקו בידי תלמידי חכמים, הממיתים עצמם באהלה של תורה. ועל הרבנים המחזיקים ישיבות — החובה להגדיל מספר התלמידים; ועל הפרנסים — החובה לפזר, ולא לקמץ, על החזקת הישיבות; כי כל קיומנו תלוי רק בתלמוד התורה. ואם, חס ושלום, נתרשל בזה, נאחר המועד ומצאנו עוון. כי לא נוכל להחזיק מעמד נגד נחשול השיטה הכוזבת הזו, העובר על ראשנו. וגורלנו יהיה — כגורל אחינו בני

ישראל במדינת פולין, ששם החסידים התקיפים וידם על העליונה. ואין איש מעיז לפצות פה נגדם.

ובהתימו דבריו אלה אמר לי: מחכה אני מכבודו — אם כי בקהילתו אין מקום למלחמה עם החסידים, בהיות שאינם נמצאים כאן — שישתדל להרבות מספר התלמידים בהשיבה שהוא מחזיק ושיוזו אנשי הקהילה לשחד מכספם להחזקת ידי לומדי תורה, כדי שיוכלו ללמוד במנוחה ומבלי מפריע, חפשים מדאגת הפרנסה. ובוזה תועילו הרבה לקדם פני הרעה, אם בזמן מן הזמנים, יבוא מי שהוא מאנשי הכת לבקש במחנכם חברים מקשיבים לקולו. כי בהיות רוב אנשי הקהילה לומדי תורה ויודעי תורה אין יותר מקום לחשש, שהשיטה המוטעת תכה כאן שורש ולא הסכנה — שתמצא כר נרחב להתפשט כאן. ולא ישמע במחנכם קול תרועה מלחמה, ושלוש יהיה על ישראל. ובדברים האלה נתפטר ממני ר' ברוך ויצא מביתי.

הרבה ספקות הותרו לי על ידי מה ששמעתי מפי ה"ר ר' ברוך. וביחוד — במה שנוגע להקנאות הנפרזה — שאיננה יודעת שום פשרה — שאנו רואים במלחמת הגאון ר' אליהו נ"י עם אנשי הכת. וכאן — כתמיד בכל דבר — אני מוצאים גדולתו של הגאון ר' אליהו. כי במבטו הגאוני הוא צופה ומביט לתכ"לית כל דבר וסוף מעשה לפניו גלוי בתחילה. וגם לא למראה עיניו ישפוט, כרוב האנשים קצרי הראות, שאינם רואים אלא מה שלפניהם, ולפי מראה עינייהם ישפוט. לא כן הגאון. כי הוא — כחכם הרואה את הנולד — דן את ההוה על פי העתיד ומוציא משפטו על פי הראוי ולא על פי המוחזק. ובאמת, אם השיטה הזאת מוליכה לעם הארצות, כי אז הצדק עם אלה הלוחמים בהמחזיקים בה והמשתמשים לשום זה בכל כלי זיון שיש בידם. כי גם חכמינו, זכרונם לברכה, הבדילו את עמיהארצים לרעה והרבו לספר בגנותם. והטעם הוא פשוט וכלול במאמר הקצר: אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד. כי מי שאין לו ידיעה בתורה אין לו אפשרות להיות ירא חטא. ועל אחת כמה וכמה שלא יוכל להתנהג בחסידות, כשנסתרה דרכה ממנו. ואם כי אנשי הכת בדורנו עתה אינם עוד כולם עמיהארצים גמורים, ובודאי יש מהם היודעים והיכולים להתנהג בחסידות, צאצאיהם וצאצאי צאצאיהם, שלא יהיה בהם עוד יותר ריה תורה, לא ידעו דרך החסידות האמתית וילכו בדרך עקלקלות, חושך ולא אור.

יום ד' ט"ו אלול התקמ"ח

כשנתפטר ממני משולח הגאון ר' אליהו נ"י, הרב ר' ברוך, נדמה לי אז, שכל הספקות שנפלו אצלי בדבר הרדיפות על אנשי הכת מצד הגאונים והרבנים, נפתרו לי והכל ברור לי. אבל אחרי עבור ימים אחדים, כשזכרתי בכל הדברים שאמר לי משולח הגאון, התחילו הספקות מחדש לנקר במוחי ולגזול מנוחת נפשי. וביחוד איננו מובן לי יחס הגאונים והרבנים, מצביאי המלחמה, אל החסי-

דים במדינת רייסן. המשולח, הרב ר' ברוך, אמר לי, שגם להם ידוע, שהחסידים במדינת רייסן עוסקים בתלמוד תורה ושיש ביניהם גם לומדים מופלגים. אבל אינם רואים להם שום זכות בזה, באשר הנם חושדים אותם, שאין זה אלא מעשה ערמה מצדם, לצורך נפשות לשיטתם; כי, באופן אחר — הנם יודעים — שיריהם לא תעשינה תושיה. ובאופן כזה, אין שום ערך להעסק בתורה, שאיננה לשמה. הדברים האלה אינם מתקבלים יותר על לבי עתה. כי אם גם נניח, שהסידרי רייסן אינם לומדים תורה לשמה, כפי שחושדים אותם אנשי מלחמתם, הלא חכמינו, זכרונם לברכה אמרו: לעולם יעסוק אדם בתורה שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה הוא בא לשמה. ואם לפי דברי חז"ל העוסקים בתורה שלא לשמה לבסוף יבואו לעסוק בתורה לשמה, הרי על דבריהם יש לסמוך. ובדאי גם חסידרי רייסן יגיעו לבסוף למדרגת לומדי תורה לשמה. ואם שיטתם — שיטת החסידות — הנה מוטעת, הרי המאור שבתורה יחזיר אותם למוטב; כי התורה היא תרים נגד כל שיטה מוטעת ונגד כל דעה כוזבת, כפי שהורה בעצמו הרב ר' ברוך. והאם יש לנו הרשות לרדוף האנשים בעד דעה מוטעת, אם יודעים אנחנו, שסוף כל סוף יחזרו מטעותם ויעמדו על האמת. וידועים דברי ברוריה, דביתהו דר' מאיר, על הפסוק יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם: מי כתיב חטאים חטאים כתיב.

ואם כי בנוגע ליחס הגאונים והרבנים לאנשי הכת בפולין ובשאר מדינות אין לי שום ספקות ופקפוקים; כי גלוי וידוע הוא, שאנשי הכת במדינות הללו מקילים בערך למוד התורה ומתיחסים ביחס של בוז אל הלומדים, שאינם נמנים על הכת שלהם. מה שמביא באופן ישר לעזיבת למוד התורה ולעם הארצות. ועוון זה לא יכופר להם לעולם, כי התורה היא חיינו ואורך ימינו. וכשהנם עוזבים את התורה ומניחים אותה בקרן זווית, סכנה צפויה לכל קיומנו. אבל את החסידים במדינת רייסן הסמוכה לנו, מהסס אני בדבר, להעמיד אותם בשורה אחת עם אנשי הכת במדינת פולין ולדונם לחובה; כי ידוע ברור, שהנם עוסקים בלמוד התורה ושהנם יודעי תורה. ועל יסוד של חששא בעלמא, אי אפשר לדון אותם לחוטאים ולפושעים, שאין להם יותר תקנה ולהחרימם ולגדודם בזה ובכא; כי באופן כזה לא שביק מר חיי לכל בריה.

המחשבות האלה בדבר הרדיפות על חסידרי רייסן, שלפי דעתי אינן צודקות, העכירו את רוחי וכאז כל היום כולו את נפשי. ונוסף לזה עוד הצער והעגמת-נפש שהיו לי ממחלת הדיין ר' משה ברוך, שנפל פתאום חולה ומחלתו גברה משעה לשעה והרופא כבר אמר נואש לחייו. וכזה הבוקר, בשעת תפילת שחרית, נודעזנו כולנו בבית המדרש לקול בכית אשת הדיין ויללתה שנכנסה לבית-המדרש בזמן התפילה ונגשה אל ארון הקודש וכבשה פניה בהפרוכת ובקול בכי, קורע לבבות, בקשה רחמים על בעלה החולה. לשמע קול בכיתה ותחנוניה להרבנו של עולם נשבר לבנו בקרבנו ועינינו זלגו דמעות כמים. ולבסוף, בקשתיה, שתמנע עיניה מכבי ותשוב הביתה. ואנחנו כולנו

נבקש רחמים על בעלה. וכשגמרנו תפילת שחרית, אמרתי להשמש, שיזמין למחר עשרה אנשים שיצומו על הדין החולה ויאמרו מזמורי תהלים, הנועדים לתפילה על החולה. ואחרי כן יאמרו בספר לקוטי תהלים הפסוקים מאותיות של שם הדין ר' משה ברוך. וגם צויתי להשמש, שידליק נרות בבית המדרש לרפואתו של הדין. ולכל המתפללים אמרתי, שכל אחד ואחד יתן צדקה כפי יכולתו לרפואת הדין. ומחר, אם ירצה השם, שהוא יום קריאת התורה, נברך את החולה לפני התורה ונעשה לו שינוי השם, להמשיך לו נפש חדשה מקדושה. ובהבורא יתברך, שהוא אב רחמן, נשים מבטחנו, שיעתר לתפילתנו, וישלח רפואה שלמה להחולה. ויקים אותו ממשכבו. והמלמד ר' יחיאל התנדב מעצמו, לקחת עליו הטרחה, ללכת לכל הבעלי בתים שבעיר לקבץ נדבות — ימות חיים — בעד הדין החולה, איש, איש, כפי נדבת לבו, לנדב מימי חייו הקצובים לו, מתנה להדין החולה. ואת מספר השנים והחדשים והימים שנתנו בנדבה, יכתבו, כתוב וחתום, בשטר מתנה. ואת השטר ימסרו להדין החולה. והיה לו השטר לאות ולעד, על הזכות לאריכת ימים, נוסף על מדת ימיו הקצובה.

אחרי הצהרים הלכתי לבקר את החולה ומצאתיו במצב קשה מאד, כי גבר עליו החום מעלה, מעלה. וכמעט שאיננו מכיר יותר איש. וכל הזמן הוא ממלל בשפתיו דברים בלתי מובנים. בנו הבכור, האברך ר' נח בנימין, אמר לי, שאביו רואה בדמיונו שני זקנים, מלוובשים בגדי לבן, שבאו מארץ ישראל והנם מבקשים אותו שילך עמהם. והוא מדבר עמהם. וזה הוא מה שהנהו ממלל כל הזמן בשפתיו. העינים של ר' משה ברוך, הבערות באש פלדות, לחייו שנצטמקו ומראה פניו השחוף, והיגון השוכן על כל פנים בבית הזה — כל אלה עשו עלי רושם קשה, מדכא את הנפש ומדאיב את הלב. ובלב נשבר שבתי הביתה ותמונת הדין החולה מרחפת לפני כל היום ולא יכולתי לרכז מחשבתי על שום דבר; אם כי יש לי ענין, שאיננו סובל דחוי — תשובה על שאלה בענין ירושה. והרב השואל, האב"ד דוואשילישאק, מאיץ בי, שאכתוב לו תשובה תיכף ומיד, כי נחוי הדבר מאד. אבל, מרגיש אני, שאין מוחי מסוגל היום לעיון בכובד ראש הראוי, וחושש אני, לבל אטעה, חס וחלילה, בדבר הלכה, כשאני שרוי בצער. על כן דחיתי העיון בשאלה זו למחר. ואולי, בינתיים, יתרחם ה' על הדין החולה ומצבו יוטב. ואז גם נפשי תשוב למנוחתה.

יום ה' ט"ז אלול התקמ"ח

את אשר יגורנו באתנו. שערי רחמים ננעלו בעד תפילתנו מבוא. והיום בבוקר, לפני עלות השחר, עלתה נשמת הדין ר' משה ברוך השמימה. כשהגיע אלי הבשורה הרעה הזאת, אמרתי להשמש, שיזמין את הפרנסים וטובי העיר לאסיפה לחדר הקהל, תיכף ומיד אחר תפילת שחרית, כי יש לנו להתיעץ בדבר נחוי מאד, שאיננו סובל שום דחוי. וכשנאספנו כולנו לחדר הקהל, אמרתי

להפרנסים ולטובייהעיר: יודעים אתם כולכם, שהיום לקח ד' את הדיין ר' משה בדרך מעל ראשינו ואי אפשר לנו להשאיר מקומו פנוי; כי, הודות להבורא יתברך, קהילתנו הנה מרובה באוכלוסין, כן ירבו. והמלאכה מרובה לי ולהדיינים. והדיינים, מאז הבורא ועד הערב, עסוקים להשיב שואליהם דבר בשאלות של אסור והיתר, ולדיין ולפשר בסכסוכים בין איש לרעהו בדיני ממונות. וכמעט שאינם מספיקים. ואף כי עתה, כשנפקד מקום הדיין ר' משה ברוך, שהוא היה הארי שבחבורה, הגדול שבהם, וכל דבר הקשה היו מביאים אליו. על כן עצתי אמונה לכם, שתמנו לדיין — והיום זה גופא, — את האברך ר' נח בנימין, בן הדיין הנפטר. הוא נסמך להוראה מהגאונים דק"ק בריסק, הוראדנא, ווילנא, והוא ראוי והגון להיות דיין, כפי עדות הגאונים דהקהילות האלה. וגם אני מעיד עליו, שהוא מופלג בתורה ולו יד ושם בהלכה. וידוע לי, שאביו היה מתייעץ עמנו פעמים רבות בענינים חמורים ובשאלות קשות ומסובכות. ואביו הנפטר אמר לי, לא אחת ולא שתיים, שאדיר כל חפצו הוא, שבנו הנ"ל ימלא מקומו אחריו. ומטעם זה, לפי דעתי, החובה עלינו — כדי לעשות נחת רוח להדיין הנפטר — להכריז עוד היום — ובפני ארון הנפטר, קודם הקבורה, — כי המת, עד שנסתם הגולל, שומע ויודע כל מה שנאמר לפניו — על מנוי הבן במקום האב. ובודאי תהיה מזה נחת רוח גדולה לנשמת הנפטר. דברי אלה נתקבלו על לב הפרנסים וטובייהעיר. וכולם, פה אחד, נענו לי, שהנם מסכימים למנות את האברך ר' נח בנימין לדיין במקום אביו.

אחרי האספה סדרתי עם הגבאים והשמשים דחברא קדישא דבר הטהרה, וההלכה והקבורה של הדיין. ואמרתי להם, שאני והדיינים והפרנסים וטובי העיר נתעסק כולנו בכל אלה והכל יעשה, כפי המסודר בספר מעבריעבק לקבורת תלמיד חכם.

לטהרת המת ולהלכתו באתי ביחד עם שני הדיינים, ואתנו פרנסי הקהילה וטובייהעיר וכל הלומדים דמהננו. לפני הטהרה אמרתי התפילה שניתקנה לצורך זה, כפי הנמצא בספר מעבריעבק. וכשזרקו המים על ראשו בתחילת הטהרה אמרתי הפסוקים „מעין ננים באר מים חיים ונוזלים מן לבנון. אם רחץ ה' את צואת בנות ציון" וכו' הכל — כמסודר בספר מעבריעבק. וכשנגמרה הטהרה, נגשנו לההלכה: אני שמתי על ראשו המצנפת. אחרי כן הכריז השמש על לבישת הכותנת. ובזה עסקו הדיינים. האחד הכניס היד הימנית בהכותנת והשני את היד השמאלית. ואחרי כן הכניסו שניהם ראשו וכל גופו. וכשנגמרה לבישת הכותנת, הכריז השמש על לבישת בתי השוקיים. במצוה זו עסקו שני פרנסים: הפרנס־חודש ומי שימלא מקומו בחודש הבא. בקשירת החגורה על בתי השוקיים כבדו את המלמד ר' יחיא'ל. ולבישת הקיטל והחגורה נמסרה לשנים מפרנסייהעיר. וכשנגמרה ההלכה, וכלנו סובבים מטת המת, קהל עם רב — כי מכל פנות העיר באו הבעלי־בתים ואברכים הלומדים לגמול החסד של אמת עם הנפטר, — בקש שמש החברא קדישא בשמי ובשם הדיינים ובשם הפרנסים וטובייהעיר ובשם כל הקהילה הקדושה מחילה ממנו. וכשגמר בקשת

המחילה מהנפטר קרא השמש בקול רם: רבינו הדיין, ר' משה ברוך, מזל טוב. בנך ר' נח בנימין נתמנה היום על מקומך לדיין בקהילתנו הקדושה. וכל הנאספים ענו אחרי השמש בקול רם: מזל טוב, מזל טוב, מזל טוב. ג' פעמים. אחרי כן סדרנו — למטת המת — כיאות לתלמיד חכם — שבע הקפות עם אמירת פסוקי תהלים וי"ג מדות והתפילות הקבועות לכל הקפה והקפה. והדיין ר' יצחק יעקב, שהיה חבר נעוריו של הנפטר והם למדו ביחד בישיבה, ואחרי כן שמשו ביחד בכהונת הדיינות בקהילתנו במשך שלשים שנה והיו ידידים נאמנים, קשורים, האחד להשני, כדוד ויהונתן, באהבה שאינה תלויה בדבר, הספידו כהלכה. ואחרי הקבורה שבנו הביתה אבלים ועצובי רוח על האבירה שאינה חוזרת, שאבדה לקהילתנו, במות עליה הזקן שבדיינים, ר' משה ברוך.

כשהייתי מעיין בספר מעבר-יעקב סדר הקבורה של תלמיד-חכם, נפלו עיני דרך מקרה ובלי משים על חידוש נפלא הנמצא בספר זה. המחבר מקשה הקורשיא העצומה: מתי ואיפה נתקיימה ברכת יעקב לבניו של יוסף הצדיק, „בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה“. כי מעולם לא מצינו ולא ראינו אף אחד מישראל שיברך את בניו בברכה זו. ועל זה תירץ, שבאמת הברכה הזו עומדת וקיימת תמיד. כי כל ילד הנולד, ימים אחדים ללידתו, כשהוא מתחיל להוציא בקולו כעין איזה הברה, אנו שומעים אותו שונה תמיד יא"כו יא"כו. וההברות האלה יא"כו יא"כו הנן הראשי תיבות של „ישימך אלהים כאפרים וכמנשה“. והתינוק מברך בהן את עצמו; או, אולי, את אבותיו, אביו ואמו. ובזה מתורצת הקושיא; כי הננו רואים באופן מוחש, שברכת יעקב אבינו נתקיימה. ואם כי גם הילדים שאינם מכני עמנו מתחילים — כהילדים העברים — במלול „יא"כו יא"כו. אין שום פלא בדבר. כי בעל-הטבע (כידוע, אלהים בגמטריא טבע) הטביע לשון הקודש בפי כל הילדים. וכידוע, מפי הנסיון, שילד ערץ, שלא למד שום לשון, הוא מתחיל דבורו בלשון הקודש, כפי המפורסם ממעשה שהיה. וגם הגאון ר' יעקב עמדין מאשר ומקיים עובדא זו בהחבור מגדל עוז.

יום ה' כ"ט תשרי התקמ"ט

אתמול, בין תפילת מנחה לתפילת מעריב ואחרי תפילת מעריב, רק עניין אחד היה להבעלי-בתים בבית-המדרש לענות בו — מקרה הכלב, שקרה בבית-המדרש של רחוב ווילנא. ואחדים מהבעלי-בתים פנו אלי בשאלה: האמת הוא הרבר, שכלב זה היה גלגול. וגם, איך צריך להתנהג, אם מקרה כזה יקרה גם בבית-המדרש שלנו. ועל זה אמרתי להם, שלא אוכל לתת תשובה ברורה על שאלה זו, אם היה זה גלגול, או לא, עד אשר אשמע עדי ראיה, שהיו באותו זמן ובאותו מקום כשקרה מקרה זה. כי על הספורים בנוסחאות שונות ששמעתי אי אפשר לסמוך ולדעת מה שקרה באמת. כי כל אחד ואחד מספר מקרה זה באופן

אחר ובנוסחא אחרת. כן, שמעתי האחד מספר, שהכלב נכנס לבית־המדרש ושכב על הרצפה לפני ארון הקדש בפישוט רגלים ועיניו זלגו דמעות, כמו שהוא בוכה. והשני, שמעתי מספר, שהכלב עלה על השולחן, העומד בצד מזרח, ופשט עליו את רגליו הראשונות והיה כל הזמן מנענע שפתיו, כאילו הוא מתפלל. והשלישי מספר, שהכלב עמד על רגליו האחרונות, נסמך בגבו אל גב העמוד ופניו מוסבים אל פני ארון הקודש ובאחת מרגליו שלפניו היה מטפח על לבו, כאלו הוא אומר הוידוי של אשמו, או של ועל חטא. כמובן, שעל יסוד ספורים בנוסחאות שונות והמכחישים זה את זה אי אפשר לעמוד על האמת. אבל ברור, שקרה איזה דבר יוצא מגדר הרגיל. כי כל תושבי העיר משיחים בו, ואחכה במשפטי עד אשר אדע לנכון מה שקרה. וכדי לעמוד על האמת, אמרתי להשמש, שיכל אל האברך תנחום מירלס, הלומד בתמידות בבית מדרש זה, ויקרא אותו שיבוא אלי. ומפיו אקוה להציל דבר אמת.

השמש עשה כדבריו. והיום, אחרי תפילת שחרית, בא אלי אל בית־המדרש האברך הנ"ל וספר לי המעשה, כמו שהיה. כי הוא וחברו, האברך ר' פנחס ר' מאטלס, היו באותה שעה בבית־המדרש. והנם עדי ראייה היחידים. וכל מה שמספרים בעיר אין זה אלא מה ששמעו מפיהם. וכמובן, בהוספות ובשינוי דברים, כל אחד ואחד כפי חזון לבו. ולפי דבריו, מעשה הדבר כך היה:

אני וחברי פנחס, הלומדים ביחד, ישבנו בבית־המדרש והתעמקנו בסוגית תגרי לוד. ולמודנו — כנהוג וכתמיד — בקול ובנגון. והשעה היתה השלישית אחרי הצהרים כשתי שעות לערך לפני תפילת מנחה. ומכלעדינו בבית־המדרש באותה שעה, היה רק הישיש ר' אבא, שהוא הנהו עתה בן תשעים וכמעט שהנהו בכחינת עובר בטל; כי עיניו כהו מראות. ואיננו רואה דבר במרחק של יותר מר' טפחים. ואנני כבדו משמוע, אם לא שמדברים אליו בקול רם. ר' אבא ישב על מקומו התמידי, בקרן צפונית־מזרחית, והיה מנמנם על הספר מנורת־המאור עם תרגום יהודית; כמנהגו יום יום, שהוא בא אחר הצהרים לבית־המדרש ולומד מעט בספר מנורת־המאור ומתנמנם תיכף. ואחרי זמן מועט הוא מתעורר מתנומתו ומתחיל מחדש הלמוד. ואחרי כן מתנמנם מחדש. וכך הוא חוזר חלילה עד בוא זמן תפילת מנחה. וגם בפעם הזאת, כישבו בבית־המדרש על מקומו התמידי וספר מנורת המאור בידו, לא ראה ולא שמע מכל הנעשה באותו זמן בבית־המדרש. ובהיותנו, אני וחברי, שקועים בלמוד הסוגיא הנ"ל. ואנחנו יושבים על מקומנו התמידי אצל הקיר, בצד מערב, לא רחוק מהפתח; מקום שבחרנו לנו, להיות בקרבת התנור בימות החורף וגם בצד ארון הספרים. ודלת בית־המדרש היתה פתוחה לרווחה, כתמיד. והנה, פתאום, נכנס לבית־המדרש כלב גדול, כגודל הנמר, או כגודל הארי. ושערות עורו ארוכות ושחורות, כשחור העורב. ובפסיעות מדודות, כאלו הוא מטייל בבית אדונו, פסע בדרך ישרה אל הכותל המזרחי, אל המקום אשר נמצא שם ארון הקדש וישכב על הרצפה, אחוריו להכותל ופניו לצד מערב. ובפשטו רגליו על הרצפה, העמיד מבטי עיניו עלינו, מבלי הסר אותן אף לרגע. למראה אורה בלתי קרוא

כזה, כמעט שפרחה נשמתנו מגודל האימה והפחד. ולא העזנו לנוע יד או רגל, או להוציא הגה מפינו. מיראה, פן יתנפל הכלב הנורא עלינו. ובידינו אין מאומה — אף לא מקל — לעמוד נגדו ולהגן על נפשותינו. וגם אין לנו מקום להסתר ממנו.

וכזה ישבנו, אני וחברי, קפואים על מקומנו, כאלו לא היה יותר בנו רוח חיים והיינו אובדי עצות, מבלי לדעת, מה לעשות. והכלב בכל הזמן הזה איננו מסיר עיניו מאתנו. לבסוף התחלתי לחשוב מחשבות, למצוא תחבולה לעזוב המקום המסוכן הזה ולהתחמק מעיני הכלב. ובהיות מקום מושבנו לא רחוק מהפתח, מצאתי התחבולה — מבלי לקום ממושב ולעמוד על רגלי — להזיז גופי לאט לאט — וכמעט באופן בלתי נראה למרחוק — לאורך הספסל שישבנו עליו בדרך להפתח. וחברי, שהבין לרעי וראה מה שאני עושה לא אחר לעשות כמוני. ואחרי נסיעה לאטית כזו לאורך הספסל, שארכה כרבע שעה, הצלחנו להגיע עד הפתח. ומחר, בחץ מקשת, רצנו החוצה. וברכנו ברכת הגומל, על אשר הציִלנו הקדוש ברוך הוא משיני הכלב הנורא הזה. וכשהיינו כבר בחוץ, ראינו אצל בית המלמד ר' גרשון נחום, העומד לא רחוק מבית־המדרש, קהל גדול נאסף, אנשים, נשים וילדים. וכולם משיחים בדבר הכלב שנכנס לבית־המדרש. הראשון שנודע לו הדבר היה המלמד ר' גרשון נחום. כי אחדים מתלמידיו, הלומדים בחדר שלו, היו בעת ההיא בחוץ וראו את הכלב נכנס לבית־המדרש ורצו מהר להודיע לרבים מה שראו. והמלמד יצא תיכף ומיד לחוץ. ואחריו אשתו. ואחריהם התלמידים, שהיו בחדר. והדבר נודע גם ליתר השכנים וכולם יצאו מבתיהם לדעת, אם הכלב כבר יצא מבית־המדרש, או עודנו נמצא שם. וכשנמלטנו דרך פתח בית־המדרש מצאנו אותם עומדים דנים בדבר ומתיעצים מה לעשות; כי הכלב עודנו נמצא בבית־המדרש. וכפי הנראה, איננו רוצה לצאת משם. ואין איש מעזי לקרוב לפתח בית־המדרש, לראות מה שנעשה שם, מפני פחד הכלב השחור, שלפי דברי התלמידים, שראו אותו, הנהו גדול כמו עגל.

בראות קהל הנאספים אותנו יוצאים מפתח בית־המדרש, סבבנו כדבורים והקיפנו בשאלות לאין קץ: איך קרה דבר זה, מה מעשהו של הכלב שם, בבית המדרש? אם לא התנפל עלינו ולא בקש לעשות לנו רעה בשיניו ובצפרניו? ובאיזה אופן יצאנו מבית־המדרש בשלום, מבלי שיפגע בנו הכלב לרעה? ועוד שאלות מרובות מעין אלה. ועל כל השאלות האלה נתנו להם תשובות ברורות ונכונות. והתשובות שלנו — שלי ושל חברי — היו מתאימות בכל הפרטים; כי לא הגזמנו ולא הפליגנו שום דבר. אלא ספרנו, מה שראו עינינו. אבל חברי הוסיף פרט אחד, והוא — שראה עיני הכלב והנן רטובות, כאלו דמוע תרדמנה ומבטן הביע עצב ויגון. חברי איננו פחדן כמוני, וכל הזמן היה מביט בפני הכלב. אבל אני לא העזתי להרים את עיני ולהביט בפני הכלב, מיראה לבל ארגיזנו במבטי. ומטעם זה לא ראיתי מה שראה חברי. ובודאי לא הטעוהו עיניו. ומה שספר — ראה באמת.

לשמע הדברים שספרנו, אמר המלמד ר' גרשון נחום, שהוא היה ראש המדברים בהכנופיה, מפני שהוא למדן ומקובל, — לפי דעתי — אין כל ספק בדבר — שיש לנו כאן עסק עם נפש חוטאת, שנכנסה לנוף של כלב למרק עוונותיה. והנפש הזאת, הסובלת יסורים גדולים בגוף הכלב, כידוע, היא שהכריחה את הכלב ליכנס לבית-המדרש לבקש לה שם תיקון, כדי שתוכל לצאת ממאסרה, מגוף הכלב. ודבר זה הלא ידוע ומפורסם, שנשמות החוטאים והפושעים הנן מתגלגלות בעולם השפל בגופות בני-אדם, או בגופות בעלי-חיים. ולא רק בדברים שיש בהם רוח-חיים הנן מתגלגלות, אלא אף בדברים שאין בהם רוח-חיים. כמו, למשל, אילנות ודשאים. ולפעמים — אף בדוממים: אבנים ומי בורות ומי מעינות. וכל זמן המצאן בגוף או בדבר שנתגלגלו בהם, הנשמות האלה סובלות יסורים גדולים. וכידוע, למשל, נשמה שנתגלגלה בעלים של אילן, כל פעם שהרוח נושבת ומנענעת העלים — הנשמה שנתגלגלה בהם — סובלת יסורים קשים. ומקרים כאלה, שנפש החוטאת נתגלגלה בגוף של כלב שחור, קרו פעמים רבות. וידוע הדבר, שהאר"י הקדוש הוציא נפש כזו מגוף של כלב שחור. והנה בנדרון הכלב הזה, כל הסימנים מעידים שיש לנו כאן עסק עם גלגול: הכלב בא, בלי ספק, ממרחקים, כי איש מאתנו לא ראה במחננו כלב גדול ושחור כמוהו. הכלב הלך ונכנס בדרך ישרה לבית-המדרש, מה שגם כן איננו מן הרגיל; כי אין בטבע הכלבים לנוע על בתיים זרים וליכנס בהם, אם לא בלוית אדונם. והכלב הלך דוקא להמקום ששם עומד ארון-הקודש ושם שכב על ידו על הרצפה ופשט את רגליו ונשאר דומם, מבלי נוע אבר ומבלי לנגוע באיש לרעה, מה שאננו גם כן מדרך ומטבע הכלבים. והסימן היותר מובהק, הוא — שנראו בפניו אותות עצבות. ועיניו היו רטובות מדמעה. והאם אין כל הסימנים האלה מוכיחים למדי שיש לנו כאן עסק עם גלגול?

„ובכן מה לנו לעשות עתה, שמענו קול הפונים אליו בשאלה מכל עברים. ועל זה ענה להם ר' גרשון נחום בהדברים: „לפי דעתי, נחוץ לאסוף עשרה אנשים, לומדים ויראי שמים. ושיהיו כולם עטופים בטלית ותפילין, לפתוח ארון הקודש ולהדליק לפני העמוד נרות שעה. ולאמך מזמורי תהלים. ולהתחיל בשיר של פגעים, מזמור צ' וצ"א. ואחר כך יתקע התוקע בשופר והזקן שבחבורה יצעק בקול גדול להרוח שנכנסה בגוף הכלב וישביענה שתצא ממנו ולכל תכנס לגוף אחר ולא תזיק ביציאתה לאחד מהנאספים, או למי שהוא, קרוב או רחוק, במחננו". לדבריו אלה הסכים הגבאי של חברת-תהלים באותו בית-המדרש, שהוא נמצא גם כן באותו מעמד. והוא יודע בעל פה כל המזמורים שבספר תהלים. אבל, לפי דעתי, אמר הגבאי, מוטב שיתחילו באמירת מזמור כ"ב שבו נמצא הפסוק „הצילה מחרב נפשי, מיד כלב יחידתי", שהוא בודאי מסוגל לפעולה זו, להוציא הנפש המגולגלת מגוף הכלב. ואחרי המזמור הזה יאמרו השיר של פגעים ושאר המזמורים. „ואני מוצא, נשמע קול מבין קהל הנאספים, קול איש בלתי ידוע לי, שיותר טוב להתחיל אמירת מזמורי תהלים בהמזמור „שיר

המעלות ממעמקים קראתיך ה'", שהוא מועיל לכל צרה שלא תבוא ולכל פורע-
ניות. ובודאי יועיל גם להנפש החוטאת המבקשת להמלט מגוף הכלב".

לשמע החלוקי-דעות, באיזה מזמור להתחיל לתיקון הנפש החוטאת, אמרתי להנאספים: לא עת עתה להתווכח בשאלה זו והשעה דוחקת. ובעוד זמן מועט הבעלי-בתים יתחילו לבוא לתפילת מנחה. והכלב עודנו נשאר על מקומו, באשר הוא עתה שם. ומה שמכריח אותנו למחר בפעולה, להוציא הכלב מבית המדרש — היא הסכנה המרחפת על ראש הישיש ר' אבא, הנמצא בבית המדרש, ואיננו יודע מכל אשר קרה; באשר הוא איננו רואה ואיננו שומע. והיה אם יקום ממקום מושבו ויתחיל להתהלך בבית המדרש אנה ואנה. והכלב — אל תפתח פה לשטן — יקפוץ עליו. והשם הוא היודע מה שיעשה לו. ויש בזה סכנת נפשות ממש. כי האיש, ר' אבא, זקן וחלש מאד. ואולי כבר מרוב הפחד בלבד — חס וחלילה — תפדת ממנו נשמתו והיה האשם הזה בראשינו, על כי לא מהרנו להצילו בעוד מועד. ומטעם זה, לפי דעתי, — אחרי אשר אין איש מאתנו, שיהיו עוזו בנפשו להתגרות בכלב ולגרשו מבית-המדרש — נחוץ ללכת לקרוא את סמסון, השבת-גוי שלנו, שהוא — ככל הערלים — איננו מפחד מכלבים, והוא יגרש את הכלב מבית-המדרש.

לשמע דברי אלה נענה קול אחד מבין הנאספים. וזה היה קול ר' זרח הסנדלר: אני מקבל עלי לגרש את הכלב מבית-המדרש והנני הולך לביתי לקחת מקל עב וחזק. אבל טרם עוד כלה את דבריו וצעקת קול אשה נשמעה — וזה היה קול אשתו — שהחזיקה בבגדו וצעקה אליו: לא אתן אותך ללכת להתגרות בכלב אשר גלגול נמצא בו; כי בכעסו יתנפל עליך וישמע אותך כשסע הזאב את הגדי. ובעוד אשת הסנדלר אווזת בבגד בעלה ואיננה נותנת אותו ללכת לבקש מקל. ועיני כל הנאספים נטויות להסנדלר ולאשתו, לראות מי מהם ינצח את רעהו, נשמע מרחוק קול שריקת שפתים, כקול האדונים הקוראים כלביהם בשריקה. והקול הלך הלוך וקרוב אלינו. ועוד זמן מעט, רגעים אחדים, והנה שמענו קול קורא: צור, צור, מלה בלתי מוכנת לנו, ובודאי זה הוא שם של כלב. ומאחת הסימטות הקרובות יצא אדון אחד לבוש בגדי ציד ושוט ארוך בידו והוא הולך ומתקרב אל המקום אשר אנו עומדים שם. והוא מוסיף לשרוק בשפתיו ולקרוא בקול רם: צור, צור. ולא עברו אלא רגעים אחדים והננו רואים הכלב קופץ מפתח בית-המדרש החוצה ורץ לקראת אדונו בשמחה רבה, ומקפץ ומדלג כאיל מסביב לו ומנבח בנביחה של שמחה ומגפף רגליו אדונו ומלקק ידיו בלשונו. והאדון הפך את פניו לשוב בדרך אשר בא משם. והכלב מלווה אותו.

וכשנעלם האדון עם הכלב מן העין, התחילו הנאספים להתפזר ולשוב כל אחד ואחד למקומו. ונשארנו רק מתי מספר — אני וחברי ועוד אחדים — מסביב להמלמד ר' גרשון נחום ומוסיפים לדבר ולדון במקרה הזר הזה. ור' גרשון נחום מוסיף להחזיק בדעתו, שזה היה גלגול, ולא אחרת. ובודאי נגמר זמן עונשה של הנפש החוטאת שנכנסה בגוף הכלב. ובאשר אין חבוש מתיר

עצמו מבית האסורים משכה הנפש המגולגלת את הכלב לבית-המדרש, כדי ששם יתירו אסוריה. ואם בפעם הזאת בא ארון הכלב והפריע התיקון, בודאי תנסה עוד הפעם להוליך את הכלב לבית-התפילה, בתקוותה שאחינו בני ישראל יתרחמו עליה ויעשו לה התיקון הראוי. ומעתה עלינו להיות נכונים, שאם הגלגול יכנס מחדש לבית-המדרש שלנו, שנוכל לקיים מצות פדיון שבויים, פדיון הנפש החוטאת שנשלם עוונה וחטאתה כופרה. ובזה נגמר ספור האברך תנחום מירלס.

ובידעי עתה הדברים כהוייתם, כי האברך תנחום מירלס איננו משקר ואיננו מזג, הנני נוטה לדעת המלמד ר' גרשון נחום, שדבר סתר יצוק בכלב ולא היה זה רק דרך מקרה בלבד. ואם ישוב הכלב מחדש — אם לבית-המדרש זה, או לבית-המדרש אחר — נחוץ יהיה לעשות איזה פעולה להוציא הגלגול מנוף הכלב. ומעשה דומה לזה שמעתי פעם אחת ממשולח, שבא מארץ ישראל, שבימי המקובל הקדוש והנורא ר' חיים וויטאל קרה מקרה, שהוליכו עגל לשחיטה והעגל ברח מבית-השחיטה ונכנס לבית-המדרשו של ר' חיים וויטאל ועמד לפניו על שתי רגליו האחרונות ורגליו שלפניו הניח על השולחן, ויבט בפני הרב המקובל ועיניו ולגו דמעות. ויכיר ר' חיים וויטאל תיכף ומיד, שנפש חוטאת נתגלגלה בעגל זה, ויצו לשחוט את העגל ואת בשרו יאכלו רק הוא ותלמידיו. ובזה התקינו הנפש החוטאת והיא שבה למנוחתה.

ובגמרי עתה לכתוב ספור הענין הזה, נזכרתי במה שספרה לי האשה מלכה, אשת ר' יענקל החנוני, שארון אחד נכנס עם כלבו לחנותם, והכלב היה בגדלו ובצבעו ממש כמו הכלב שנכנס לבית-המדרש. ובעלה, ר' יענקל, הרים מהכלב — בלי רשות אדונו — תרומה, מתנת ראשית הגז. ושואל אני, אם אין הכלב, שנכנס לבית-המדרש, אותו הכלב, שבא עם אדונו לחנותו של ר' יענקל. וה' היודע.

יו"ט ב' כ"ד מרחשוון תקמ"ט

בזמן האחרון יש לי ענמת נפש מרובה מתלמידי בנימין הקלעצקי. אביו ר' ברוך מרדכי, הרב והאב"ד דק"ק קלעצק, הוא חבר נעורי, ולמדנו ביחד שנים אחדות בשיבה בבריסק. רק הוא גדול ממני בשנים. וכאשר נתמנה לרב בעיירה טראב, עדיין הייתי אברך יושב ואוכל על שולחן חותני, הדיין, וממשיך למודי בבית המדרש בק"ק בריסק. ורק אחרי שלוש שנים ומעת שלקחו אחרי כבוד את חברי ר' ברוך מרדכי לשבת על כסא הרבנות בק"ק קלעצק, נקרא נקראתי מעדת בני ישראל בעיר ראדאשקוויץ להיות להם לרב, מורה הוראה ואב"ד יושב על מדין.

תלמידי בנימין — הוא בן יחיד לאביו, כי אין לו מבלעדו בנים, אלא בנות. ואביו מסר אותו בילדותו למלמדים ללמוד מקרא ומשנה. וכאשר גדל

הנער והגיע התור ללמוד גמרא מסר אותו למלמד גמרא; אבל דרך הלמוד של המלמד הנ"ל לא ישרה בעיני חברי, וגם לא היו לבנו חברים הגונים, שוקדים על למודם, להיות לו למופת. וחברי נוכח, שמפני הטעמים האלה, בנו איננו רואה ברכה בלמודו. ובאשר הוא עסוק וטרוד כל היום בפסקי דינים של אסור והיתר ובפשרות ופסקים כדיני ממונות ואין לו פנאי לעסוק בלמוד גמרא עם בנו, פנה אלי בבקשה לקבל את בנו לישיבה שלי ולספחו ליתר תלמידי הישיבה. והוא מקוה, שלא יהיה למעמסה עלי ולא יגיע לי ממנו — חס ושלום — שום צער וענמת נפש. כי הנער מחונן בשכל ישר ובתפיסה קלה. וכשיהיה נמצא בחברת תלמידים הגונים, כתלמידי הישיבה שלי, שיצא שמם לתהילה בכל רחבי מדינתנו, בודאי גם הוא יעשה חיל בלמודו וישיבעני רצון. ולכל אדאג להוצאות על החזקתו, כי כל מחסוריו עליו. ולא יהיה למעמסה על הצבור ולא יהיה נזק לשבתות: הוא יתאכסן בבית דודן, אחי אמו, המלמד ר' גרשון נחום, שקבל עליו, לדאוג לכל צרכיו ולכל יחסר לו מאומה. והוא יחזיר לי גרשון נחום כל ההוצאות, שיוציא על בנו. והדבר תלוי עתה רק בהסכמתי.

כמובן, לא יכולתי להשיב ריקם בקשת חבר נעורי וידידי הנאמן. וכתבתי לו תיכף ומיד תשובה, שברצון טוב ובאוות נפש הנני מקבל את בנו לישיבה ואשים עיני לטובה עליו, כאלו היה בן יקר לי. ובוה יצאתי מגדרי, שהוא — לבלי לקבל תלמיד לישיבה, אם לא בחנתיו מקודם לדיעותיו בתלמוד, וטרם חקרתי ודרשתי למדותיו ולהנהגתו עם אלקים ואנשים. אבל סמכתי על דברי חברי, שבנו הוא נער טוב וישר ומחונן בכשרונות נעלים. ועל דברי חברי, הרב דקלעצק, יש לסמוך. עתה מלאו ששה חדשים מיום שנכנס בנימין לישיבה שלי. וכשנכנס בראשונה לישיבה, ידיעותיו בתלמוד היו מעטות. ולא היה בקי אף במסכתא אחת. וגם נוכחתי, שהמלמד למד אתו גמרא בשיטה מעוקלת. אבל — בכל זאת — כשרונותיו הנעלים — אפשרו אותו לשמוע השיעור שלי, ולהבין לדברי וללמוד ביחד עם יתר התלמידים, מבלי היות בין המפגרים ללכת. ובי ראותו התלמידים כלם לומדים בשקידה ובהתמדה, לא אחר גם הוא להתמכר ללמוד הגמרא בשקידה ובהתמדה, כדברי חכמינו, זכרונם לברכה: קנאת סופר רים תרבה חכמה. ולמראה זה שמחתי מאד, כי אוכל לבשר לחברי, שבנו עושה חיל בלמודו ולומד בשקידה; ותקותי רבה, שבקרב הימים יהיה אחר התלמידים המעולים שבחשיבה.

אבל תקותי זאת, לצערי, הוכזבה. כי רואה אני בזמן האחרון בתלמידי בנימין שנוי גדול לרעה: הוא מתעצל בלמודו. וכשגומרים השיעור הוא יוצא מבית המדרש ואיננו נשאר ללמוד ולחזור על השיעור, כיתר התלמידים. ואם יקרה לפעמים, שהוא נשאר בבית המדרש אחרי השיעור, איננו אוחז בגמרא ללמוד בה, אלא הולך אל ארון הספרים ומוציא משם איזה ספר ומעיין בו. וגם נוכחתי, שהוא שומע השיעור שלי בלי תשומת לב; כי נסיתי פעמים אחדות ליכנס עמו בדברים בהסוגיא שעמדתי עליה בשיעורי, וראיתי שלא התענין לשמוע דברי כראוי ולא הבין אותם ולא נקלטו במוחו. וגם אינני רואה יותר אותו

מתפלפל עם חבריו התלמידים בסוגיות התלמוד, כמו שהיה עושה לפעמים קודם. וטרם אבקש תחבולה להחזירו למוטב ולהעיר למוסר אזנו, על שהוא מתרשל בלמודו. אמרתי, אשאל מקודם את תלמידי החב"ב שניאור-זלמן, שהוא מתהלך כאח וכרע עם בנימין — כי הוא יודע, שהוא בן חברי ואני דורש קרבנו — אולי יודע הוא להגיד לי פשר דבר השינוי, שאני רואה עתה בתלמידי בנימין. ומה היא הסיבה לזה וארע אז — מה עלי לעשות.

וכאשר שאלתי את שניאור-זלמן לסיבת הדבר, אמר לי: שתיים הנה — לפי דעתי — הסיבות: האחת — הגמרא בבא מציעא, שאנו לומדים עתה, איננה מושכת את לבו אליה. וכפי שאברר לרבי את הטעם. והשנית — הוא נאחז בחבלי האהבה לתורה הנסתר — לחכמת הקבלה וכל הגיוניו בה. וגם כשהוא הולך בחוץ הנהו שקוע במחשבותיו במה שראה בספר קבלה או במה ששמע מפי דודו המקובל. והנהו עתה תמיד כחולם חלום בהקיץ. והנה בדבר המסתתא שאנו לומדים עתה בישיבה, אמר לי בנימין לא אחת ולא שתיים, שהיה מכבד למוד מסכתא אחרת מסדר מועד או מסדר נשים ולא מסכתא העוסקת בנזקים ובדיני ממונות. וכבר כאשר התחיל בראשונה ללמוד גמרא אצל המלמד בקלעצק, והמלמד פתח אתו, „בשנים אוחזים בטלית זה אומר אני מצאתיה וזה אומר אני מצאתיה“ לא מצאה ההלכה הזאת חן בעיניו. כי לא ידע לאיזה צורך הן ההלכות בסכסוכים בין שני בעלי דין והנן כמיותרות. כי לעולם לא יבואו לידי מעשה. כי בהיותו אז נער צעיר לימים היו בעיניו כל אנשי עירו, קהל עדת ישראל בעיר קלעצק — אנשים צדיקים וישרים. כולם מגדולי זקן ופאות ארוכות, כולם לובשים בגדי יהודים ואינם עוברים על הלאו של ובחוקותיהם לא תלכו — ללבוש מלבושי גוים, וכולם משכימים ומעריבים לבתי-כנסיות ולבתי-מדרשות. ורצים ונחפזים ליכנס לשמוע ברכות וקדושות ולענות אמינם. ורובם ככולם הנם חברים מקשיבים לחברות תלמוד תורה: חברת-משניות, חברת-ש"ס, חברת-עין-יעקב, חברת-מדרש, חברת-מנורת המאור ועוד ועוד. ובערבי שבתות וימים טובים הנם רצים כולם, להבדיל, לבית המרחץ, כדי לקבל שבת מלכתא וליל התקדש חג כשהנם טהורים ונקיים. והנם מוסיפים מחול על הקודש. וטרם נטות השמש, התריסין של כל החנויות הנם מוגפים ורגל האדם כלתה מן השוק. ובכל בית ובית הנרות של שבת דולקים והשולחן ערוך ומסודר, בין בבית העשיר ובין בבית העני. וביום השבת — מנוחה ושלווה בכל העיר. לא נשמע שריקת אופני עגלה עוברת בעיר ולא קול הכאת הקורנם על הסדן ביד הנפת. והכבר הגדול באמצע העיר, המשמש מקום לשוק, ושבימי החול — הכבר הזה הומה מאדם רב, ביום השבת לא תראה בו אף נפש חיה אחת. ובהגיע תקופת הסליחות בחדשי אלול ותשרי אשמורות קדמו עיניהם. ואין עיף. ואין יגע. ואין מאחר. ואין מפגר. ובתי-התפילה מלאים מפה אל פה. ובימים הנוראים — ביום צום-כפור, כולם כמלאכים, בלי אכילה וכלי שתיה. מלובשים בגדי לבן וכל היום עומדים בתפילה ובתחנונים. ובהגיע ימי החג — כולם יושבים בסוכות — כבימי צאת ישראל מארץ מצרים. והנם זרזזים מקדימים לדרך השכם בבוקר

על ד' מינים ומנענים הלולב בחבה רבה. ובקרב ימי חג הפסח, אתה נתקל לפני כל בית ובית בשולחנות ובספסלים ובשאר כלים שהוציאו מן הבית. והנך שים ידיו מלאות עבודה לקרצף ולגרד השולחנות והספסלים. ודנים אותם ברותחין להוציא בלעם מפיחם — משהוא של חמץ שנבלע בהם. ואד יעלה מהכורים ומהדודים ומהקלחות העומדים על האש. ובהרותחים שבהם הנשים מכשירים בהגעלה הכלים הנועדים לחג החירות. ובנימין הוסיף: וכל זה היה לפני עיני תמיד. ובלבי הייתי אומר: לו היו אבותינו בזמן שבית המקדש היה עדיין קיים שומרי-תורה ומצוות כמו הקהילות הקדושות קלעצק, טראב ומינסק וסלוצק ועוד ועוד במדינתנו, כי אז, בודאי לא גלינו מארצנו ולא נחרב בית מקדשנו. כי אין בנו אף אחד מאלף המעשים הרעים, הנזכרים בספרי הנביאים, שנאשמו בהם אנשי הדורות ההם.

ובהיות בעיני כל אדם מישראל — תם וישר. ועמך — כולם צדיקים, לא ישר בעיני הדבר, ששני יהודים, שמצאו ברחוב טלית, שנאבדה לאחד מבני עירם, או לבן עיר אחרת, שיתחילו להתוכח ולהתקוטט ביניהם. והאחד אומר: אני מצאתיה והיא כולה שלי. והשני טוען גם כן כזה: אני מצאתיה והיא כולה שלי. בעת אשר הטלית באמת איננה שייכת לא לאחד ולא להשני, אלא לבעל האבירה. והנם מחויבים על פי התורה להחזירה לו. וכשהבעתי להרבי שלי תמהוני על הלכה זו, אמר לי: אמת, שהשבת אבירה היא מצוה דאורייתא, אבל הכא מיירי, בטלית שאין בה סימן מובהק. ואם המוצאים אותה יכריזו עליה, יבואו הרמאים ויטענו שהטלית שייכת להם. ומטעם זה, המוצא אבירה שאין בה סימן מיוחד, איננו חייב להכריז עליה והאבירה היא שלו. התשובה הזאת לא הניחה את דעתי, כי אמרתי: הלא מן הדין אסור לרמות את הבריות ולהיות רמאי. ומי הוא אותו היהודי, שיעיז בנפשו לעבור על איסור חמור כזה? ואם נניח שימצא לפעמים עבריו אחד כזה, שיאמר על דבר שאינו שלו, שהוא שלו, האם מפני חוטא אחד, נבטל מצות השבת אבירה. וכל המוצא אבירה בלא סימן יחזיק בדבר שאינו שלו. הלא זה גזל ממש. ועל זה אמר לי רבי, שיש מקום להלכה זו גם כן כשנמצאה האבירה בשוק. ובודאי בעלה כבר התיאש ממנה. והמוצאים אותה זכו בה מן ההפקר. אבל גם באופן הזה מצאתי שלא מן היושר הוא, שהמוצאים את האבירה יחזיקו בה, אם יש אפשרות להחזירה לבעלה. ואם בעל האבירה ידע, שעל פי הדין המוצא אבירה בשוק גם כן מחויב להחזירה לבעלה, בודאי גם הוא לא יתיאש ממנה. ולא תחיה שום זכות למי שהוא לזכות בדבר שאינו שלו. ובלבי אמרתי לי איך שיהיה — ובקלעצק אין מקום להלכה זו. כי מי מאנשי ערלתנו שקרן ורמאי כזה, שאם יכריזו על אבירה בלי סימן, שיבוא ויטעון, שהיא שלו. רמאי כזה — אינני מכיר אף אחד מאנשי עירנו. ואין אף אחד שאוכל לחשוד אותו שהוא מסוגל לעשות דבר כזה.

ובהיות לפני עיני תמיד אנשי עירי, שהיו, לפי דעתי אז, כולם צדיקים וישרים, לא רק הלכה זו, אלא כל השקלא וטריא בדיני ממונות בסכסוכים בין ראובן ושמעון, שמן החיוב, שאחד מהם טוען טענת שוא, לעשות דבר נגד

התורה והדין — לא היו לפי דעתי הלכה למעשה. כי בקלעצק, גם ראובן, וגם שמעון שניהם היו תמימים וישרים ואיש מהם לא יטעון טענה שאיננה צודקת. ואיש מהם לא יעשה דבר נגד דין-התורה. ומטעם זה כל הלמודים האלה לא היו לפי רוחי. והייתי יותר מבכר ללמוד איזה מסכתא העוסקת בהלכות שבת יום-טוב, מאשר ליגע מוחי בסכסוכים בין אנשים בלתי מהוגנים. כמובן, המד למד שלי לא התענין לדעת, אם המסכתא שהוא לומד אתי מושכת את לבי אליה, או לא. והייתי מוכרח ללמוד מה שפקד עלי. אבל הלמוד שלי היה בלי שום חשק ותשוקה והיה עלי למעסמה. ובכל האופנים — כשהייתי לומד הטענות ומענות של ראובן ושמעון — הייתי בטוח, שראובן ושמעון — כאלה של הנמרא — אינם נמצאים בקלעצק. ובאמונה זו חייתי ימים רבים. עד אשר לבסוף נפקחו עיני לראות שראובן ושמעון נמצאים בכל מקום. ואף בקלעצק! ואין השקלא וטריא בהלכה לדעת, מי מהם הצדיק, ומי — הרשע מיותרים לגמרי, כמו שהייתי חושב קודם.

וביום אחד הייתי עד ראייה ועד שמיעה, כשבאו שני בעלי דין — שני בעלי בתים דקהילתנו, לאבי הרב לרון בסכסוך שנפל ביניהם. האחד מהם, היה ר' יצחק מרדכי המלוה, שהיה בעיני יהודי כשר וישר, לא פחות משאר הבעלי-בתים הידועים לי. והשני — ר' צדוק החנוני, שגם אותו ראיתי מקיים תמיד מצוות ה' ושומר תורתו. והנה ר' יצחק מרדכי בא לפני אבי בתביעה על ר' צדוק, שהוא חייב לו ב' מאות זהובים שלזה ממנו ואיננו רוצה לפרוע לו חובו. ור' צדוק טוען, שאיננו חייב לו כלום, כי כבר פרע לו את החוב. ועל זה מוציא ר' יצחק מרדכי שטר חתום ביד ר' צדוק, שהוא חייב לו ב' מאות זהובים, ור' צדוק טוען, שהשטר הזה פרוע, אלא שהמלוה ר' יצחק מרדכי לא החזיר לו השטר בזמן הפרעון, בהאמתלא, שהשטר נאבד ממנו. והוא הבטיח לו, שיחזיר לו השטר כשימצאנו. ולא החזיר לו השטר. וזה הוא אותו השטר הפרוע, שלא החזיר לו בזמנו. ור' יצחק מרדכי טוען: שקר הדבר, לא החזרת לי אף פרוטה אחת. והנך שקרן וגזלן, כי אתה גזלן את ממוני. ור' צדוק טוען: לא אני השקרן אלא אתה. והנך שקרן, חמסן וגזלן; כי מבקש אתה לגבות ממני שתי פעמים החוב בשטר פרוע. וכה נמשך ביניהם סכסוך הדברים. ואבי שומע טענותיהם ואיננו שם לב להכנויים, שהם מכנים איש את רעהו בשמות של גנאי: גנב, גזלן, חמסן, שקרן וכדומה. אלא הוא מבקש להציל מפיחם, על ידי חקירה ודרישה בפרטים שונים. ובכוונה, אולי יכשל אחד מהם בלשונו ויתבדה, ויעד מוד על האמת, לדעת, עם מי הצדק ועם מי לא.

אבל עלי עשו הדברים ששמעתי רושם נורא מאד. ולא נקלטו במוחי: ר' צדוק, לפי דברי ר' יצחק מרדכי, הוא גזלן. וכזה הוא ר' יצחק מרדכי, לפי דברי ר' צדוק. הכאלה יהיו גזלנים? ר' צדוק — שאני רואה אותו תמיד לפני עיני, איך הוא יוצא בערב שבת מבית המרחץ, וקטנו עדיין רטוב ממים ומפאותיו נוטפים אנלי מים והוא רץ ונחפז להכין הכל לכבוד שבת ולסגור חנותו ולבוא בעוד מועד לבית המדרש לקבלת שבת. ואת ר' יצחק מרדכי אני

רואה מאריך בתפילת שמונה עשרה בבית-המדרש יותר מכל המתפללים. והוא מחריש בקולו — כשהוא עונה אמן יהא שמיה רבא בכל כוחו — את כל המתפללים. והוא נזהר לחתוך כל אות ואות באמירת פרשיות שמע והיה אם שמוע — למען לא תתחלף חברת האות האחת בהכרת האות השנית, הדומה לה במבטאה. והוא מחתך בשיניו ובכל כחו את הויין „בלמען תזכרו". והזיין הזה מצלצל בכל רוחב האולם של בית-המדרש — יהודים כשרים כאלה — גולמים! ובדמיוני אז — גולן — הוא ערל גבה-הקומה ובעל כתפים רחבות, שערות ראשו מגודלות פרע. והוא לבוש כתונת אדומה, היורדת עד הברכים. ובידו קרדום. והוא אורב ביער לכל עובר ושב. וכשפוגש אדם ביער, הוא מניף עליו קרדומו ומאיים עליו בקולו: תן לי רכושך, ואת הנפש קח לך. ואם לא — כאן תהי קבורתך. אותו ידעתי גולן. אבל יהודים טובים, כשרים וישרים כר' יצחק מרדכי ור' צדוק לכנות אותם בהשם גולן — היתכן הדבר? אבל, מצד אחר, לא יכולתי להבין, איך, בכלל, באו לידי סכסוך זה. הן אי אפשר לשער, שר' יצחק מרדכי יתבע שנית מהלוח חוב שכבר נפרע לו, רק מפני שהשטר — מאיזה סיבת שהיא — נשאר בידו. האם מותר דבר כזה על פי הדין? הלא, בודאי, אסור. ואיך אפשר שר' יצחק מרדכי יעשה דבר שהוא אסור על פי הדין? היתכן הדבר? וגם ר' צדוק. אם באמת לא פרע החוב לר' יצחק מרדכי, איך אפשר לשקר ולכחש. האם איננו יודע הלאוים של „ולא תכחשו ולא תשקרו"? והאם איננו יודע שהלוח ואיננו משלם הנהו נקרא רשע, כדברי הכתוב: לזה רשע ולא ישלם. ואיך יעשה יהודי שומר תורה ומצוה כמוהו מעשה כזה? והסכסוך הזה הביא אותי במבוכה רבה; כי לא ידעתי את נפשי, איך לבאר לי הדבר, שהיה בעיני בגדר בלתי אפשרי כלל.

לא עברו אלא ימים אחדים. ושנית ראיתי שני סוחרים, בעלי בתים דק-הילתנו, באים לדון לפני אבי. האחד מהם הוא — ר' געציל ר' זרח'ס הסיטוני. והשני — ר' יעקב יוסף ההנוני. ושומע אני את ר' געציל ר' זרח'ס תובע לדון את ר' יעקב יוסף, על אשר איננו רוצה לשלם לו הסכום, אשר התנו בידניהם, מחיר הקטניות שמכר לו בכך וכך זהובים השק. ועל זה — ההנוני ר' יעקב יוסף משיב, שהוא נכון לשלם לו מחירם כפי שויים הנכון; כלומר, כפי טיב הסחורה, ולא כפי המחיר, אשר שת עליה ר' געציל. כי הוא לא נתן לו הסחורה כפי התנאי — קטניות מהמין היותר משובח. אלא הוא רמה אותו. ובמקום המשובחות, נתן לו קטניות מהמין היותר גרוע וששוים איננו אלא המחצית מהמחיר אשר קצב בעדם. והוא נכון לשלם לו מחצית המחיר שהותנתה, ולא יותר; כי יש דין אונאה בזה. ועל דבריו אלה הסיטוני טוען, שטענת הקונה בשקר יסודה; כי הוא נתן לו הסחורה שהותנתה. והקונה מבקש עתה אמתלא להשתמט מתשלום המחיר המותנתה, מפני שבינתיים הולך מחיר הקטניות. והוא רואה שלא ירויח עתה מאומה על הסחורה שקנה אצלו, ואולי גם יפסיד מעט עליה. והוא מבקש תואנות לטיב הסחורה, להנצל על ידי אמתלא זו מההתחייבות שקבל עליו. וההנוני ר' יעקב יוסף טוען מחדש, שהסיטוני רמה אותו. ויש לו

עדים, שיכולים לקיים הדבר. ור' געציל ר' זרח'ס טוען, שגם הוא יביא עדים, שיעירו על טיב הסחורה, שהיתה כפי התנאי. ואני עומד ושומע הטענות והזל-זולים. כי בראשונה התחילו הטענות בנחת, אבל אחרי כן, כשבאו שני הבעלי דין לידי כעס, עברו גם לזלזולים ולכנות האחד את השני בהשמות: רמאי, גנב, שקרן, לבן הארמי, שותפו של עמלק. ועוד מעין אלה. ונשאתי עומד קפוא על מקומי, נבהל ומשתומם לכל מה שאני שומע: ר' געציל ר' זרח'ס, בעל-הבית הלמדן, הלומד בכל יום שיעור גמרא בחברה-ש"ס, הקפדן הגדול, הגוער בנזיפה על כל מי שמעיו בבית-המדרש לרבר בזמן חזרת הש"צ, או בזמן קריאת-התורה. הוא — לפי דברי ר' יעקב יוסף — גנב, גזלן, רמאי, לבן הארמי, שותפו של עמלק. וכזה הנהו גם כן ר' יעקב יוסף החנוני, לפי דברי ר' געציל ר' זרח'ס. אם כי גם הוא בעל-הבית חשוב ומדקדק בכל המצוות ככל היהודים בקלעצק. וכן גם סכסוך זה היה לי לחירה בלי פתרון; וגם אחרי כן, פעמים רבות, כשהייתי שומע הטענות והסכסוכים בין בעלי דין, הבאים לדון בפני אבי הרב, הייתי מביט בעינים תמוהות על בעלי-הדין. והייתי שואל לעצמי: איך הוא אפשר, שהאחד, או השני, מבעלי-הדין השנים, — המתקוטטים והמתוכחים האחד עם השני — הוא רשע ועברין, עובר על לאווין שבתורה במזיד! והאם איננו יודע, שעל עבירות, שבין אדם למקום, יום הכפור מכפר, ועל עבירות, שבין אדם לחברו, אין יום הכפור מכפר. וכשהוא עובר על עבירה חמורה שבתורה, סופו לירוש גיהנם?

אבל מכל הסכסוכים הבאים לפני אבי, הרב שיחיה, היו מכיאים אותי במבוכה היותר גדולה, הטענות ומענות בין יורשים, הבאים לדון בעסקי נחלאות וירושה. כי בפעם הזאת באים לדון — לא אנשים זרים איש לרעהו — אלא אנשים קרובים איש לרעהו קרבת בשר: אחים ואחיות, אבות ואמהות, דודים ודודות ושאר קרובים קרבת משפחה. וכל אחד ואחד מהם, כשנפלה איזה ירושה להם, באים בטענות, כדי לזכות בחלק היותר גדול של הירושה. ואין האחד נושא פנים להשני; לא הבנים והבנות לאמם ולא האם לילדיה; לא אח לאחיו ולא אחות לאחותה, ולא חתן לחמותו, ולא שאר הקרובים, איש לרעהו. ואין האחד מוותר לשני אף במשהוא. וכל אחד ואחד נהרג על פחות משווה פרוטה. ובמרוצת הטענות ובשטף הויכוחים, הנם שוכחים שהנם אנשים אחים, בני אב אחד ובני אם אחת, או קרובים שאר קרבת-בשר; והאחד מזלזל בכבוד חברו. ואיש דובר סרה על רעהו. ואינם מרגישים כמה מגונים הם הסכסוכים בין בני משפחה אחת. וכי הנם ממיטים בזה חרפה על כל בני משפחתם. ובאותו זמן — גם על עצמם. ומכל הסכסוכים בעניני ירושה נשאר נחרט במוחי, ביחוד, סכסוך אחד, אשר נתפרסם גם מעל לגבול עירנו קלעצק. כי אבי, שיחיה, שנתחבט בסכסוך הקשה ולא רצה להעמיד הפסק על דעתו, פנה לגדולי הדור במדינתנו לשאול את דעתם בענין זה.

וזה הוא הדבר. בקרבת העיר קלעצק קרה אסון גדול, שהרעיש בזמנו ללב

אחינו בני ישראל בכל מדינת ליטא: זוג צעיר לימים, בעל ואשתו, נסעו מיישוב אחד, לא רחוק מקלעצק, לחוג את חג הפסח בבית אבי האשה, הדר במרחק עשרים פרסאות מהם. ובדרך, ביער, נפלו עליהם רוצחים והרגו אותם. וגם את הערל, הנוהג בסוסים, רצחו נפש. והנה לא עברו עדיין שלושים יום מעת שקרה האסון והיורשים כבר התחילו להתקוטט בדבר הירושה, שנפלה להם. והריב והקטטה נפלו בין קרובי הבעל ובין קרובי האשה. כי לא היו ילדים לזוג הנרצח. והנה קרובי הבעל באו בטענה לדון, שהאשה נהרגה בראשונה ואחרי כן הבעל. ובכן הבעל ירש את אשתו. וממנו הם זוכים בכל מה שהיה לאשה. וקרובי האשה טוענים: לא כי, אלא האיש הומת בראשונה, כי דרך הרוצחים להרוג בראשונה את היותר חזק, שיכול להתיצב נגדם, את האיש, ולא את האשה, החלשה. והבעל מת בראשונה. וכתובת האשה ותוספת כתובה שלה נפלו לה בירושה. והם — קרובי האשה — זוכים בכל מה ששייך לה. וכשמעי כל הטענות וכל הויכוחים האלה, אמרתי בלבי: אוי לאותה בושה, אוי לאותה בלימה, לראות חמדת הממון המעוורת עיני האנשים, שאינם מתבישים להראות לעין כל, שהאסון, שקרה במשפחתם, לא נגע ללבם, ורק אל הירושה עיניהם נשואות. ועלי עשה הסכסוך הנ"ל רושם מדכא מאד עד היום הזה.

ואחרי ששמעתי פעמים רבות טענות בעליהדין שבאו לדון לפני אבי הרב, בסכסוכים שנפלו ביניהם, ואחרי שהרביתי להתבונן ולחשוב מחשבות במשפטים בדיני-ממונות הבאים יום-יום לפני אבי הרב, התחלתי להטיל ספק בצדקת כל אחד ואחד מאנשי עדתנו. כי רבים מאלה, הידועים לי, שהנם מאריכים בתפילה ועוסקים בתלמוד-תורה, ראיתי אותם ונוכחתי, שאינם נושאים ונותנים באמונה. והנם עוברים על כמה לאווין שבתורה: אונאה, גניבה, גזילה, דבר שקר. וגם זה לא נסתר מנגד עיני, שמן הבאים לפני אבי לדון, הרבה מהם הנם בקיאים בכללים שכללו החכמים בדיני-ממונות — אם שהנם יודעי תורה בעצמם, או שאיזה תלמיד חכם — חכם להרע — שם אותם בפיחם. ובהיות שהנם יודעים מראש, שהרב או הדיין, שלפניו יבוא דבר המשפט, ישים לו לקו בפסוק הכללים האלה, הנם מעריכים הטענות שלהם באופן כזה, שהרב או הדיין יהיה מוכרח לשים לב לטענותיהם ולקבלם. ובדאי תצא מזה לפעמים תקלה ועוות הדין. כי אין הדיין בן חורין לדון לפי ראות עיניו, אם גם רוח בינתו תגיד לו, מי הוא הזכאי ומי הוא החייב. כי בעליהדין, שיצא חייב במשפטו, וביא דבר המשפט לפני הלומדים שבעיר. ואם הלומדים ימצאו שהרב, או הדיין לא שם לב לטענות בעליהדין, כפי הכללים שכללו החכמים בדיני-ממונות. כמו, לדוגמא: חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו, או המוציא מחברו עליו הראיה, או מודה במקצת פטור וכדומה, ויצאו לעז על הפסק של הרב, או של הדיין, שלא כהלכה ושלא כדין הורה. ובהיות שנפשי היתה סולדת לראות אחינו בני ישראל בקלוקלם, גמרתי בדעתי להתענין בלמוד שאר ההלכות שבתלמוד, ולא בדיני ממונות והלכות נויקין; כי אמרתי, שלעולם לא אתרצה להיות רב או דיין, יושב על מדון בישראל. אבל המלמד שלי הכריח

אותי ללמוד דוקא מסכתא מסדר נזיקים. ולזה עוד — בשיטה מעוקלת, שיטת הפולנים, לחדר המוח בפלפולים חריפים ועקומים. ובאשר לבי לא היה ללמוד זה, — לא ראיתי בו ברכה. ומטעם זה, שלח אבי אותי ללמוד תורה בישיבה של חברו, הרב דראדאשקוויץ.

וחברי בנימין אמר לי, כשבא בראשונה אל הישיבה שלנו, וראה הסדר והמשטר השוררים בה; והשיעור של רבנו, ראש המתיבתא, שהוא — לפי הפשט ולפי הסברא הישרה; ושהתלמידים הנם כלם מצוינים בכשרונותיהם הנעלים ובמדותיהם הישורות. ושהנם לומדים בשקידה ובהתמדה. והנם מכובדים על פני כל העם. ובהיותו תחת הרושם החזק, שעשו עליו כל מה שראה וכל מה ששמע בישיבה, התמכר גם הוא — כיתר התלמידים — להלמוד בשקידה ובהתמדה ובחשק רב. אם כי גם אנחנו היינו עסוקים אז בסדר נזיקין. ולמדנו מסכת בבא קמא. ובדואי היה מוסיף ללמוד באופן כזה, לו התאכסן בביתו של איש אחר, ולא בבית דודו, ר' גרשון נחום המלמד. ולא משום שר' גרשון נחום הסיר את לבו מאחרי למוד הגמרא, — חס ושלום לדבר זה, — אלא דבר זה בא מעצמו, וממילא, כמו שספר לי בנימין פעם אחת באריכות, כשהלכנו ביחד לשוח בשדה.

כשבאתי לדור בבית דודי — כך התחיל בנימין אז ספור הרברים, — משכה הנהגת דודי בכמה דברים תשומת לבי עליה; כי ראיתי, שדודי מתנהג בהרבה דברים במנהגים משונים מאלה, שראיתי בבית אבי הרב. וביחוד, שראיתי מדרק בזהירות נפרזה בכל פרט קטן וקל הערך. וכמעט בכל דבר: במאכל ובמשתה, בשכבו ובקומו, בישבו ובלכתו, בהתפללו ובקיימו איזה מצווה. ובפרטים קטנים כאלה — שאין איש מבלעדו הייתי רואה עד עתה שם אליהם לבו. וכשהייתי שואל אותו: דודי, מדוע אתה נזהר בפרט זה, ולא ראיתי אבי נזהר בו? היה אומר לי: אני עושה זה על פי מה שנמצא כתוב בספר הזוהר הקדוש. ועל פרט אחר היה עונה לי: זה הוא על פי ספר הש"ל הקדוש. ולפעמים רק בתשובה קצרה: על פי קבלה; או: מפני שבדבר זה יש סוד על פי קבלה. התשובות האלה, שהוא עושה דברים בלתי ידועים לי ובלתי מובנים לי על פי קבלה, ושדבר סתר יצוק בהם ושהנם סודות בלתי ידועים לכל, אלא ליחידו סגולה, עוררו בלבי התשוקה, ללמוד לדעת חכמת הקבלה וסודותיה. ובקשתי את דודי, שילמד אותי ראשי פרקים בחכמת הנסתר. ויורני דרך ללכת בה. ועל זה אמר לי דודי: עדיין צעיר לימים אתה לגשת אל הקודש, ללמוד תורת הנסתר, שאין מגלים אותה אלא לצנועים — לאלה, שכבר מלאו כריסם בנגלה — בש"ס ופוסקים. ושיש להם אשה, השומרת אותם מן החטא. ושמלאו להם — לכל הפחות עשרים וחמש שנה. ושהתחנכו ושהתרגלו בהכנות הדרושות. וקנו להם שלימות במדות שמנה ר' פנחס בן יאיר: תורה מביאה לידי זהירות, וזהירות מביאה לידי זריזות, וזריזות מביאה לידי נקיות — הכנות הנחוצות לאלה, שהנם נמצאים עדיין בפרודור, ורוצים להכנס לטרקלין של חכמת האמת. ולך עדיין אין כל התנאים האלה. ואין לך הרשות לעסוק בחכמה זו,

כמאמר הגמרא: במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור. במה שהורשית התבונן — אין לך עסק בנסתרות. וכדי שתהיה ראוי לזה, כשימצאו בך כל התנאים שמניתי זה עתה, החל כבר מעתה לעשות ההכנות הדרושות. וראשית כל — הרבה העיון והלמוד בספרי יראה ומוסר. כי ראשית חכמה יראת ה'. ובאין יראת ה' אין חכמה. והטוב שתתחיל בספר היותר מסוגל להכניס יראת שמים בלב האדם — הספר מסלת ישרים, מהצדיק המקובל הגדול, ר' משה חיים לוצאטו, זכרוננו לברכה, שכל דבריו בספר זה הנם מיוסדים על המאמר של ר' פנחס בן יאיר הנ"ל. והמורה דרך להשתלמות בהדרגה עד המדרגה היותר גבוהה — של רוח הקודש. ובדבריו הרבדים האלה, הלך אל ארון הספרים ולקח שם את הספר מסלת ישרים ונתנו לי ללמוד.

שמעתי לעצת דודי והתחלתי ללמוד את הספר מסלת ישרים. ולמוד זה מצא חן בעיני. אבל תשוקתי להכנס לפרדם — ללמוד לדעת סודות חכמת הקבלה לא עזבה אותי והיתה קיימת כמקדם. ובזמן שלא היה דודי בביתו, הייתי לוקח בארון הספרים אחד הספרים הקדושים, שראיתי דודי לומד ומעיין בהם תמיד: ס' הזוהר הקדוש, ספר השל"ה הקדוש ועוד ספרים אחרים והתחלתי בעצמי ללמוד בהם — בלי מורה דרך ובלי ידיעה מוקדמת של הכללים והיסודות של חכמה זו. וכמובן. לא השגתי מבוקשי; כי הרוב הגדול שלמדתי בספרים האלה היה לי כספר החתום. אבל גם מהמעט המקצת שבמקצת שזכיתי להבין מהכתוב בספרים האלה, נוכחתי, שיש הרבה סודות נוראים ונפלאים בספרים האלה, שהנם כמוסים ונעלמים מעיני כל; אף מאלה, שהנם לומדים מופלגים והנם בקיאים — מבלעדי חכמת האמת — בכל חדרי התורה. ורק הבקאים בחכמת הקבלה יודעים כל מסתרי הבריאה, עולמות העליונים ועולמות התחתונים, ההיכלות של מעלה וההיכלות של מטה וכל מדורי גיהנם, שאול ואבדון. והנם יודעים שמות המלאכים, העושים שליחותו של הבורא יתברך. ושמות כל המימונים על כל היכל והיכל. ושמות המלאכים הנמצאים בכל ההיכלות. ועל איזו שליחות הנם ממונים. והנם יודעים סודות האותיות והתנועות של כל התיבות שבתורה — השמות הקדושים הכמוסים בהן. וכשהייתי רואה צרופי השמות בספרים הקדושים האלה — אם כי לא ידעתי מיבם ועל מה הוסדו — רטט היה עובר בכל בשרי מפני יראת הרוממות. ולא רק שלא העזתי לבטא אותם בשפתי, אלא גם חשבתי למסוכן להגות בהם במחשבתי. ובראותי דל כוחי להבין ולדעת חכמה נסתרה זו, והפרדם שאליז נשאתי את נפשי היה לי לגן נעול ובידי אין מפתח לפתוח הפתח וליכנס בו, צערי מזה היה גדול מאד. ותשוקתי לבוא בסודה גברה בי מיום ליום. וביחוד — מאותו היום, שקרה בו המקרה הנפלא — הכלב השחור שנכנס לבית-המדרש, הנמצא בשכונתו של בית דודי ר' גרשון נחום. ודודי היה הראשון לדעת, שדבר סתר יצוק בכלב זה. ושבוראי — הוא גלגול. השערת דודי שהכלב היה גלגול, נודעה ונתפרסמה באותו יום בכל העיר. ובאותו ערב, אחרי תפילת מעריב ואחרי סעודת הערב, נקבצו. ובאו לבית דודי השכנים שראו את הכלב וגם אחדים מאנשי העיר ששמעו שמע המקרה

הנפלא הזה. וכולם באו לשמוע בירור הדבר בפרטות מפי דודי; כי היה דבר זה זר ומוזר בעיניהם וחידוש גדול, שנפש החוטאת תכנס לתיקונה בבדיה נמכזה כזו — בכלל. וגם אני הייתי באותה שעה בבית ועשיתי אזני כאפרכסת לשמוע מה שיגיד להם דודי על תמיהתם זו. ודודי פתח בדברים האלה: נפלא הדבר בעיניכם, שנפש החוטאת נכנסה לתיקונה בכלל. אבל באמת, אין בזה שום פלא. והדבר פשוט מאד: נפשות החוטאות נכנסות לא רק בבעלי חיים — טהורים וטמאים, — אלא אף גם בצמחים ובדוממים. וחכמי האמת — המקובלים, יודעים — וכפי שאבאר לכם בהמשך הדברים — בפרטות — על איזה חטאים הנפשות החוטאות נידונות להכנס בגוף בעל-חי, ובאיזה בעל-חי. ועל איזה חטאים — להתגלגל בצמחים ובדוממים. ומקרים של גלגול נשמת חוטא ובעל-עבירות בגוף של בעל-חי ידועים כבר מימים קדמונים. ואני אמנה לכם אחדים מהם והידועים לי. כן, הפר, שהקריב גרעון קרבן לה' היה בו גלגול של שכס בן חמור. והפרות שמשכו את הקרון, אשר עליו החזירו הפלשתים את הארון, אחרי אשר הכה אותם ד' בעפלים — הפרות האלה היו — גלגול של שולמית בת דברי ובתה. היא שולמית — אמו של אותו האיש, שקלל את השם ונדון למיתתו. והיא ובתה — כידוע, — היו זונות. ועל אחת מהן בא דתן. ועל השנית — אבירם. ונתגלגלו בפרות האלה לתיקונן. והעורבים, שהיו מביאים להם ובשר לנביא אליהו — כשהסתתר בנהל כרית מחמת אהאב ואיזבל אשתו המרשעת, — העורבים האלה נתגלגלו בהם נפשות בני שמואל הנביא, שעליהם נאמר, שלא הלכו בדרכיו של אביהם הנביא, שלא בקש ליהנות משולחן אחרים. והם, להיפך, שאלו חלקם בפיהם ושגו במדת הכילות וחמדת הממון. ומטעם זה נענשו להתגלגל בעורבים האלה, שגם הם לא הביאו לנביא אליהו לאכילה אלא מה שלקטו משולחן אחרים — בבית המטבחים של אחאב, שכידוע, היה וותרן על ממונו ולא הקפיד על זה. ושני הפרים, שאת האחד מהם הקריב הנביא אליהו בהר הכרמל ואת השני הקריבו נביאי השקר, עובדי הבעל, לבעל, בפרים האלה, כידוע, נתגלגלו נפשות דתן ואבירם, שהיו המריבים על משה ביחד עם קרח ועדתו.

ואם מעט לכם באלה — אקרא לכם בשמות בעלי-החיים המפורסמים, שהיו בדורות התנאים והאמוראים, חכמי המשנה והגמרא, שגם בהם נתגלגלו נשמות בני האדם. כן, הפרה של התנא ר' אליעזר בן עזריה, שעליה נאמר במשנה שהיתה יוצאת ביום השבת ברצועה שבין קרניה שלא ברצון חכמים — פרה זו היתה גלגול אשת קרח, שנשמתה נתגלגלה בה לתיקונה. ופר הודאה, שהביא חוני המעגל לקרבן, לעצור הגשמים היורדים בשופי ובמדה מרובה. בפר זה — נתגלגלה נשמת אחאב. כי חוני המעגל, כידוע, היה גלגול אליהו הנביא, ואחאב מלך ישראל היה רודף את הנביא אליהו. ונענש על זה להתגלגל בהפר, שהביא חוני המעגל לקרבן. חמורו של פנחס בן יאיר, שלא היה אוכל מתבואה שלא יטלו ממנה תרומות ומעשרות, כידוע, בחמור זה נתגלגלה נשמת ישמעאל בן אברהם לתיקונה. וחמור אחר, שהיה נוהר גם כן מכל דבר עבירה — כמסופר עליו בגמרא נפלאות — חמורו של ר' יוסי דמן יוקרת, בו נתגלגלה נשמת

דינה בת יעקב, להיטהר מטומאתה, שנדבקה בשכם בן חמור. וידוע גם המעשה בפרתו של אותו חסיד, שמכר אותה לעכו"ם. והיא לא רצתה לחרוש בשבת. בפרה זו נתגלגלה נשמת ושתי המלכה, שעליה אמרו חכמינו, זכרונם לברכה, שהיתה רוצה שיעשו בני ישראל מלאכה בשבת. ועל עוון זה נתגלגלה בפרה, שהיתה נזרת מעון חלול שבת לתיקונה. וגם מדורות יותר מאוחרים ידועים לנו גם כן הרבה מקרים של גלגולים בבעלי חיים. והאר"י הקדוש גרש גלגול מכלב שחור. ותלמידו ר' חיים וויטאל תיקן נשמת חוטא שנכנסה בעגל. וממש אי אפשר לפרט כל הגלגולים בבעלי חיים מאז ועד עתה ושבא זכרם בספרים הקדושים. ובודאי, לו ידעתם מספר העבירות, שעליהן נענשות נשמות בני האדם להתגלגל בגוף של בעלי-חי, כי אז לא התפלאתם על מה שנמצאת נפש חוטאת מגולגלת בכלב השחור שנכנס לבית-המדרש שלנו. ורק, לדוגמא ולמשל, מעט מזער, אפרוט לכם העבירות שעליהן נשמות החוטאים נדונות להתגלגל בבעלי-חיים, או בדוממים. כן, המדבר לשון הרע, או המלשין ומוסר ממון ישראלי לעכו"ם; או השוחט בסכין פגומה ומאכיל טריפות לישראל — כל אלה נידונים להתגלגל בכלב נובח. הבורה שמות מלכו ללא אמת — נידון להתגלגל בחתול. הבא על ארמית — מתגלגל בדוכיפת. הפרנס, המטיל מסים כבדים על העניים ומתאכזר עליהם — מתגלגל בעורב. כי העורב הוא האכזר שבעופות. הבא על אשת רעהו מתגלגל בחמור; או שהוא נידון — ביחד עם האשה הנוד-אפת — להתגלגל ברחים שעל המים ושם הם נטחנים ביחד. ומי שנכשל בעוון יין נסך מתגלגל בחמור. והמסתכל בנשים מתגלגל בעוף הנקרא ראה. והעוף נקרא בשם זה על שום שהוא רואה מרחוק ומזנה בראיתו.

וגם זאת עליכם לדעת, כי לא כל הגלגולים הנן נשמות חוטאים ובעלי עבירות, אלא, לפעמים, גם נשמות ישרים ותמימים יורדות מחדש לעולם השפל לתקן איזה פגם שפגמו, או לקיים מצוה אחת מתרי"ג מצוות שלא הספיקו, או שלא היתה להם האפשרות לקיים אותה בימי חייהם. והנם מתגלגלים מחדש לתקן מה שפגמו; או לקיים, מה שלא הספיקו לקיים. והנשמות האלה מתגלגלות על פי הרוב בדגים. ומטעם זה — היראים והשלמים — עליהם להיות נזירים באכילת דגים בסעודת שבת; כי הנם מתקינים לפעמים קרובות באכילתם — הנשמות שנתגלגלו בדגים. ובזכות זה — אם גם עליהם יפול הגורל להתגלגל בדגים — יזמין להם הקדוש ברוך הוא יראים ושלמים שיאכלו הדגים שבתם יתגלגלו נשמותיהם ויגיע להם תיקון על ידי זה. והנשמות הנידונות ליכנס בדוממין, רובן נכנסות למעינות ולבורות מים והנן שוכנות שמה. ומטעם זה, הזהירו חכמינו, זכרונם לברכה, שאסור לשתות ממעין ומבור מהסילון לפיו, כי הרוחות השוכנות בהמעינות ובמימי בורות יכולות ליכנס לפיו ולצער אותו ולהזיק לו. ומהן — הנכנסות לאבנים שעל פני השדה. והנן נשמות אלה, הרגיר לים בדבור לשון הרע. גם יש נשמות שהנן מתחבאות בכטן האדמה. וכשהצי-מחים מתחילים לצמוח הנן מתרסקות בהם, כדי שהבקר והצאן יאכלו אותן ביחד עם הצמחים. וכשיאכל אדם ישר וכשר בשר הבעלי-חי — תתקונה גם הנה.

ועוד זאת. אל תדמו, כי כל הגלגולים הנם באופן אחד ובמדרגה אחת; אבל אין להאריך בזה, כי ירבו הדברים. ואולי אין גם רשות לפרסם הכל, כי הנם כבשי דרחמנא. ונועדים רק ליודעי חן.

לשמע דברי דודי ר' גרשון נחום, הסכימו כל הנאספים, שאין יותר שום ספק, שבכלב הזה נמצאת מגולגלת נשמת איזה בעל עבירה; ביחוד, שדודי ברר להם הטעם — מדוע הכלב נכנס לבית המדרש. והוא — שהנפש שנענשה ליכנס בכלב שחור כמעט שאין לה תיקון. והנפש בידעה זאת, נכנסה לבית המדרש, למען יבקשו עליה רחמים בני ישראל, הבאים להתפלל, ותנצל בזכותם. ובעיני, באותה שעה — אמר לי בנימין — כשמעי כל הדברים האלה מפי דודי ר' גרשון נחום, עלתה מעלתו פי עשר. כי ראיתיו נאמן בכל בית חכמת-הקבלה ואין דבר נסתר ממנו. וכמעט שהיה בעיני מעלת אחד הנביאים, הרואה באס-פקלריה המאירה מה שיש למעלה ומה שיש למטה. וקנאתי בו הרבה מאד. ואמרתי בלבי: הן אבי הוא רב ולמדן גדול וגם הרבי שלנו, הראש מתיבתא, הוא אחד מגדולי הדור. ומעולם לא שמעתי מהם שידועים להם הגלגולים בבעלי החיים הנזכרים בכתי הקודש ובתלמוד. ודודי יודע. וכל זה — מפני שהוא לומד ויודע חכמת הקבלה. והם אינם עוסקים אלא בנגלה. והקציעו את עצמם למקצוע אחד — להלכות נזיקין ודיני ממונות. ואין לבם וראשם פנוי לענין אחר. ומאותו ערב ששמעתי דברי דודי בדבר הגלגולים, התלקחה בלבי — ביתר עוז וביתר שאת — התשוקה ללמוד ולדעת חכמת הקבלה. ועוד הפעם הפציתי בדודי שיכניסני לפרדס — לתורת הנסתר. ואני מצדי נכון לקבל עלי כל ההכנות האפשריות: להתענות בתעניתים ולסגף את גופי בסיגופים ולטבול כמה טבילות, כפי שישים עלי. ובלבד שיענה לבקשתי. ועל זה אמר לי דודי: כבר בארתי לך לא אחת ולא שנים, שאינך עדיין ראוי לכך. וגם לי אין הרשות ללמד אותך סתרי תורה. ומדברי שאמרתי לך לא אשוב. אבל זאת אעשה לך: תשוקתך הגדולה ללמוד ולדעת חכמת הקבלה מוכיחה, שיש לך נשמה גבוהה וממקום קדוש חוצבה. ויש בך נצוץ של נשמת צדיק. על כן אורך דרך עבודת הבורא יתברך לפי שיטת המסובלים. ולזה הנך כבר מוכשר. וזה הוא העיקר. כי הלמוד של חכמת הקבלה איננו משמש אלא לצורך אחד — לדעת האופן היותר טוב לעבוד עבודת הבורא. ואנחנו לא נוצרנו בעולם השפל אלא לשום כך. ועתה דע נא ושמע נא: בעבודת הבורא יתברך הננו מבחינים ג' מדרגות: הראשונה — והיא הפחותה במעלה מיתר המדרגות — היא העבודה מיראה. כלומר, שהאדם נזהר שלא לעבור על אחד הלאווין שבתורה, מפני שהוא ירא מהעונש הבא עליו. והוא מקיים מצוות עשה שבתורה, כדי לקבל עליהן שכר. ואיננו רואה בעבודת הבורא אלא התועלת שמגיעה לו ממנה, ולא יותר. ועל כגון זה אמר אנטיגונוס איש סוכו: אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, אלא כעבדי דים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס. המדרגה השנייה — והיא במעלה לאין ערך על הראשונה — היא העבודה מאהבה. ומי שעובד עבודת הבורא באופן זה איננו מבקש ממנה לעצמו שום תועלת: איננו מקוה לשכר

בעד המצוות שהוא מקיים. ולא מפני יראת העונש הוא נמנע לעבור על עבירה — אלא, כל מה שהוא עושה, איננו עושה אלא מפני חבתו הגדולה להבורא יתברך. ומגדל תשוקתו להתקרב אליו. ומרבוי הגעגועים שיש לו עליו, כתינוק המתגעגע על אביו, ומצמאון נפשו אליו, כדברי המלך דוד: צמאה נפשי לאֱלֹהִים, לֹאֵל חַי. והוא מקיים בשמחה כל פקודי ה', כדי לעשות לו נחת רוח. ואיננו עובר על אחד הלאווין שבתורה, כדי שלא יגיע לו צער מזה.

והמדרגה השלישית — שהיא לפי שיטת המקובלים והנה המעולה שבהן זאין למעלה הימנה — היא עבודת הבורא יתברך לשם התיקונים הנעשים על ידה בכל העולמות, העליונים והתחתונים. ולשום הנחיצות שיש בה לקיום כל מה שברא הרבנו של עולם. והמקובלים יודעים התיקונים הנעשים על ידי קיום כל מצוה ומצוה, כל אחת ואחת לפי ערכה. והתיקונים הנעשים על ידי כל פרט ופרט בקיום המצוות, כל אחד ואחד לפי ערכו. ויודעים הם באיזה אופן הנם נעשים. ובאיזה עולמות הנם נעשים. וגם יודעים הנם המקובלים סוד התפילות והבקשות, סוד כל תיבה ותיבה שבהן. וסוד כל אות ואות שבהן. וסוד כל נקודה ונקודה שבהן. ודבר הכוונות והיחודים לכל אחת ואחת. ובאיזה אופן הנם הולכים ונמסרים מהיכל להיכל עד שהנם מגיעים מתחת לכסא הכבוד. והתיקונים הנעשים שם על ידם. והעובד עבודת הבורא באופן זה יודע, שהנה צרכי גבוה. ואין קיום העולם אפשרי בלעדו. ורמז לזה מצאו המקובלים — וגם סוד זה אנלה לך — בדברי הכתוב: רכב שמים בעורך, שהבורא יתברך, כביכול, נזקק לעזרתנו בקיום כל העולמות שברא. ועוד רמז דומה לזה נמצא בדברי התפילה: צור ישראל קומה בעזרת ישראל. ובאור המלים: „בעזרת ישראל“ הנהו גם כן כמובן זה.

ואם כי למעלת עובד עבודת הבורא יתברך במדרגה זו מגיעים על ידי ידיעת חכמת הקבלה וסודותיה, בכל זאת, אל תחשוב, שכל אלה, שעובדים עבודת הבורא יתברך בלב נכון ובכוונה טובה, אבל אינם יודעים סודות המצוות והתפילות ואינם יודעים התיקונים והיחודים, שהנן עושות בעולמות העליונים, — שהעבודה שלהן היא פסולה ואיננה עולה לרצון לפני ה'. וחם וחלילה לרעיון כזה. ובודאי, מי שלומד תורה לשמה ומקיים המצוות בכל פרטיהן ודקדוקיהן, כמצווה, ומתפלל בכובד ראש ובכוונה — אם כי אין לו חלק ונחלה בחכמת הקבלה ודרכה נסתרה ממנו — תפילתו מתקבלת ברצון ומעשיו הטובים נרשמים ונחקקים בכסא הכבוד. ואין העדר ידיעת הסודות מעכבת. ובלבד שתהיה כוונתו רצויה ומעשיו רצויים. ונעשים כפי המצווה והחוק. ועצתי לך — כדי שתהיה עבודתך שלמה, ולפי האופן שבררתי לך — השתדל בקיום המצוות לדקדק בכל פרט ופרט, אף אחד לא נעדר — כי גם בפרטים היותר פשוטים יש לפעמים טעמים חשובים. ונמצאים בהם סודות גדולים. ובאים על ידם תיקונים חשובים בעולמות. וכשאתה מתפלל — תדקדק בכל תיבה ותיבה ובכל אות ואות ובכל נקודה ונקודה לבטא אותן כראוי, כי גם בהן סודות גדולים כמוסים. והעיקר הוא — שכל מעשיך יהיו רק לשום עבודת הבורא,

ולא לשום כוונה אחרת. והיותר טוב — שקודם עשית כל מצוה ומצוה תאמר — או לו רק תחשוב במחשבתך — הדברים: הריני מוכן ומזומן לקיים מצוה זו לשום יחוד קודשא ברוך הוא ושכינתיה. וכוה תאמר גם כן קודם כל תפילה ותפילה. וקודם כל ברכה וברכה. ובאופן כזה תביע גלוי ומפורש, שמעשיך הנם לשם שמים ואינם אלא רק למלאות רצון הבורא יתברך ולהביא על ידיהם יחוד הקדוש ברוך הוא והשכינה.

הדברים ששמעתי מפי דודי, שנשמתי ממקום קדוש חוצבה ושיש בי ניצוץ של נשמת צדיק עודדו את נפשי והשמיחו את לבבי; כי רבה אמונתי בדברי דודי ועדותו עלי נאמנה. אבל דבריו בנוגע אלי, לא היו הסיבה העיקרית להרושם החזק שעשו עלי הדברים ששמעתי מפיו; אלא, בראש ובעיקר, היה רושם אלה הדברים חזק עלי, באשר על ידם נפקחו עיני לראות המקום שאנו תופסים בעולמו של הקדוש ברוך הוא. ומה היא תעורתנו בחיים. ודבריו, — שעבודת הבורא, שאנו עובדים, איננה רק לטובתנו בלבד, אלא שהיא גם כן צורך גבוה. והסוד שגלה לי, שדבר זה מרומז בדברי הפסוק: רכב שמים בעזרך — הדברים האלה נחרתו על לוח לבבי. והנם מאז — נר לרגלי ואור לנתיבתי. ובאותה שעה ששמעתי הדברים האלה, נדמה לי, ששמים חדשים וארץ חדשה נגלו לפני, והרגשתי כאילו נתחדשה בי נשמתי. וכאילו שם הקדוש ברוך הוא בקרבי לב חדש ורוח חדשה. כי מעתה יודע אני, שחשיבות מיוחדת יש לקיומי בעולם. ושכל דברי וכל מעשי שאני עושה כאן, בעולם השפל, אינם רק ענין לי לכשעצמי בלבד, לקבל עליהם שכר — אם הנם טובים ונאותים, או להעניש עליהם — אם הנם רעים, בלתי ראויים ובלתי נאותים, אלא, שגם על ידי באים תיקונים בעולמות העליונים; או, להיפך, אם המעשים, חס ושלום, הנם רעים, הנם פוגים מים בהם פנימות — והכל לפי תכונת הפעולה.

ודברי דודי קבלו אצלי חיזוק וסיוע בהדברים הנפלאים שמצאתי בספר הזוהר הקדוש בפרשת פקודי בענין ההיכלות. כי מהם נראה, כמה חשובים אנו, בני האדם, לפני הבורא יתברך, שכל ההיכלות של מעלה וכל ההיכלות של מטה, לא נבראו אלא למען האדם; וכי כל המלאכים וכל השרפים ושאר שלוחי דרחמנא, עושי רצונו, הנמצאים בהיכלות האלה, לפי מספרם ולפי שמותיהם, כפי הנמצא בספר הזוהר, לא נבראו ולא נמנו אלא — כדי לשמור צעדי בני האדם, להתבונן לכל מעשיהם ולכל פעולותיהם ולהקשיב רב קשב לכל הגה היוצא מפיהם. ולהיות להם לעזר — אם כוונתם רצויה ומעשיהם רצויים. והנם עושים רק הטוב והישר בעיני ה'. או, להיפך, אם כוונתם בלתי רצויה ומעשיהם הנם רעים — להגביר עליהם יצרם הרע ולהדפם למדחפות ולהאביד את נפשם. והמלאכים הממונים בהיכלות האלה — כל מעשה ומעשה שאנו עושים בעולם הזה, וכל הגה וכל דבור היוצא מפינו, וכל מצוה ומצוה שאנו מקיימים, וכל תפילה ותפילה שאנו מתפללים. וכל בקשה ובקשה שאנו מבקשים וכל ברכה וברכה שאנו מברכים — כל אלה — הנם מעלים להיכל המיועד להם. והנם מוסרים אותם מהיכל להיכל, מהאחד להשני, מהשני להשלישי עד הביאם

אותם למקומם האחרון, המיועד להם. ובהיכלות הכל נבחן ונבדק, הכל נשקל ונמדד — אם לשבט ואם לחסד. והמעשה הטוב והתפילה הזכה והברה נמסרים ליד המלאכים הטובים, מליציוֹשֶׁר, המעלים אותם מהיכל להיכל עד המקום ששם הנם עושים את התיקון, שלמענו באו. והמעשים הרעים, והמצוות שלא נתקיימו כדיון וכהלכה, והתפילות שנתערבו בהן מחשבות זרות, כשהנם נבחנו ונבדקו על ידי הממונים לדבר, הנם נפסלים על ידם ונרחפים מהם. ונמסרים למלאכים מסטרא דמסאבותא, השמחים לקראתם ונחפזים לאחוז בהם, כדי ללמד חובה על בעליהם. ולא רק בעולמות העליונים, בשבעה ההיכלות של מעלה ובשבעה ההיכלות של מטה, המלאכים עסוקים בנו, בני האדם, אלא גם פה, בעולם השפל, בהתהלכנו עליו אדמות, מלאכים לאֲלָפִים ולרַבִּיבוֹת מסטרא דמסאבותא עוטרם אותנו מסביב, להגביר עלינו יצרנו ולחסות אותנו לדבר עבירה; כדי להטריד נשמתנו מן העולם ולהאבירה בזה ובבא. וכנגדם, מלאכים לאֲלָפִים ולרַבִּיבוֹת מסטרא דימינא עומדים על צדנו לעזור לנו במלחמתנו עם היצר, וכדי שנוכל להתגבר על כל המכשולים, שמימים לפנינו המלאכים מסטרא דמסאבותא, כשאנו רוצים ללכת בדרך הטוב. ומלחמה בלתי נפסקת, כל זמן שרוח חיים בקרבנו, בין שתי כתות המלאכים האלה, שכל אחת ואחת מהן רוצה לשלוט בנו ולזכות בנשמתנו: הכתה דמסטרא דמסאבותא — להוריד נשמתנו לשאול תחתיה. להורשה גיהנם ולהאבירה מארץ החיים, והכתה מסטרא דימינא — לזכות נשמתנו בשכר הצפון לתמימִי־דרך ולִישְׁרִי־לב. ומי מאתנו, היודע כל אלה, לא ישים לבו לשמור צעדי רגליו, לבל יכשל, חס ושלום, אף בפרט קטן בקיום המצוות; או, לבל יעבור על עבירה; אף הקלה שבקלות, כדי שלא יביא על ידי זה לידי נצחון את כת המלאכים מסטרא דמסאבותא על כת המלאכים מסטרא דימינא, העומדים תמיד על צדנו לעורנו. ומי מאתנו, היודע, שכל תפילה ותפילה, שכל בקשה ובקשה ושכל ברכה וברכה, העולות על ידי המלאכים הממונים על זה להיכלות העליונים, שהנן נבחנות ונבדקות, אם הנן ראויות להיעלות עד כסא הכבוד, ואם לא. ושכמה וכמה תפילות, בקשות וברכות, שנאמרו שלא כראוי, או שנתערבה בהן מחשבה זרה, או כוונה בלתי ראויה, הנן נפסלות ומסלקין אותן הצדה. והנן יוצאות לבטלה. מי הוא, היודע כל אלה — שלא ישים את לבו, כשהוא מתפלל, או כשהוא מברך ברכה, שת־היינה כל מחשבותיו וכל הרהוריו לבו באותה שעה מצומצמים בתפילה, שהוא מתפלל, ובברכה, שהוא מברך, כדי שתעלינה לרצון לפני הבורא יתברך ולא תצאנה לבטלה.

הדברים שאמר לי דודי ר' גרשון נחום ודברי הזוהר הקדוש בענין ההיכלות, פקחו את עיני לראות לדעת, שאין לך למוד יותר חשוב בעולם מלמוד חכמת הקבלה. וכי כל אלה שלא ראו מאורות חכמת הקבלה מימיהם — לוי גם מלאו כריסם בש"ס ופוסקים — הנם כעורים המגששים באפילה. ורק מי שזכה ליהנות מזיו אורה — רואה אור בהיר בשחקים. ומטעם זה, אני מקדיש עתה רוב עתותי להעיון בספרי קבלה; אם כי ידיעתי בה — בלי מורה ומדריך —

היא עדיין קלה וקלושה. אבל גם מהמעט אשר זכיתי לטעום מדבשה בקצה המטה אשר בידי כבר אורו עיני. ותקותי חזקה בהבורא יתברך, שיוכני להיות מההוגים כל ימי חייהם בחכמה נעלה ונשגבה זו ומהמשיגים סודותיה ורוותה. ואני, כשמעי דברי חברי בנימין, שאין למוד יותר חשוב מלמוד חכמת הקבלה, אמרתי לו: ובזה לא צדקת. האם נעלמו ממך דברי חכמינו, זכרונם לברכה: משנה מדה ואינה מדה, גמרא אין לך מדה גדולה הימנה. ולו היה כדברך, כי אז היו מוסיפים החכמים: ותלמוד חכמת הקבלה עולה על כולה. ומציאות חכמת הקבלה היתה כבר ידועה לחכמי התלמוד. כי ספר הזוהר הקדוש נתחבר בתקופת התנאים על ידי ר' שמעון בן יוחאי, שהיה תלמידו של רבי עקיבא ורבו של רבי הקדוש, מחבר המשנה. ועל דברי אלה אמר לי בנימין: שאלה זו שאלתי כבר פעם אחת את דודי ר' גרשון נחום, כשראיתיו הוגה כמעט תמיד בספרי קבלה. ורק לעתים רחוקות הוא מוציא גמרא מארון הספרים ולומד בה. ועל זה השיב לי דודי: בני, שאלתך היא שאלת חכם — ואשיב לך תשובה כהלכה. אם כי ספר הזוהר נתחבר כבר בתקופת התנאים, ומציאותו — אין כל ספק — היתה ידועה לחכמינו ז"ל. אבל הספר הקדוש הזה לא נמצא אלא בידי יחיד סגולה. ולא היה יכול להיות ענין של למוד בפרסום לתלמידים בבתי-הישיבות. ולפי הטעמים שכבר בארתי לך לא אחת ולא שתים, כשהפצרת בי להכניס אותך לפרדס ולהודיעך ראשי פרקים וכללי חכמת האמת. והמדות, שמדרו החכמים בתלמוד תורה: מקרא, משנה, וגמרא, אינן אלא — בנגלה, למודים השווים לכל נפש. לא כן חכמת הקבלה, שאיננה ענין אלא ליחיד סגולה, הראויים לה; והמחזיקים בה, לומדים אותה במסתרים. ואותה מדרו החכמים במדה אחרת. ולא יכלו להכריז עליה בפומבי, שהעסק בה הוא הלמוד היותר מעולה. כי אז, אולי, היו מתמכרים ללמודה הוראיים לזה וגם אלה, שאינם ראויים לזה. ובודאי היתה יוצאת מזה תקלה גדולה.

ובנימין הוסיף: ומוצא אני, שתשובת דודי היא נכונה וישרה; כי רואים אנחנו, שכבר חכמינו ז"ל לא מדרו במדה אחת כל חלקי התורה. ונתנו הבכורה ללמוד האחד על למוד השני. ומטעם זה, גם לנו נתנה הרשות לתת הבכורה לאותו חלק שבתורה, שלפי דעתנו ולפי ידיעתנו, הנהו היותר מעולה והיותר משובח. והנני מגלה לך סוד זה, שגם אני — כמו דודי ר' גרשון נחום — נותן הבכורה ללמוד חכמת הקבלה על למוד הגמרא. וביחוד, על למוד המסכתות מסדר נזיקין, ההלכות בדיני-ממונות ובדיני-נזיקין. והגע עצמך. אם אקדיש ימי נעורי ללמוד הג' בבות ויתר המסכתות מסדר נזיקין עם כל אבזריהו, וללמוד הפוסקים, ראשונים ואחרונים גם כן בהלכות האלה — כמו שעשה אבי, שיחיה, וכמו שעושים גם אתם, חברי בישיבה. ואדע כבר כל הדינים בהלכות לזה ומלוה, מוכר וקונה, מזיק וניזק, שומר שכיר ושומר חנם, חזקה ומצרנות. ואדע כל הטענות של ראובן ושמעון — אותם ראובן ושמעון של כל הזמנים ושכל המקומות והנמצאים תמיד בטענות האחד על השני. ואם לא אהיה דיין, או רב, יושב על מדין באחת הקהילות בישראל, מה תתן ומה תוסיף לי ידיעת כל העני-

נים האלה. האם אמצא בהם ספוק לנפשי השואפת לדעת רזי עולם ותעלומות סתרי־תורה וסודותיה? והאם יהיה לי על ידי הלמודים האלה אף המושג היותר קטן מהעולמות שברא הקדוש ברוך הוא: עולם האצילות, עולם הבריאה, עולם היצירה, עולם העשיה? ומה אדע בדבר התקונים והפנימות הנעשים בעולמות העליונים על ידי מעשינו ותפילותינו? או, האדע, מי המה אותם המלאכים המדמונים להשגיח על כל מעשינו; או אותם — המעלים תפילותינו דרך כל ההיכלות, מהיכל להיכל, עד הגיען למתחת כסא־הכבוד? ומה אדע מהסודות ומהרזים ומהשמות הקדושים, הצפונים וטמונים בפסוקי התורה, בתיבותיה ובאורייתותיה? ומה אדע מכל הכוונות והיחודים שצריך לכוון וליחד בכל תיבה ותיבה בתפילותינו; ובכל הדקדוקים והפרטים בקיום כל מצוה ומצוה? — מכל אלה — בלמוד הגמרא בלבד — לא אדע מאומה. ונפשי תהיה ריקה מהם, כמו שהנן ריקות נפשות כל אלה, העוסקים בתורה, רק בנגלה, ולא בנסתר. ואהיה תמיד כעור שלא ראה מאורות מימיו. ובוזה תמה שיחתי עם בנימין. ואני לא השיבותי לו דבר על כל דבריו ולא נכנסתי עמדם בויכוחים; באשר מעולם לא עסקתי בחכמת הקבלה. ואין לי שום ידיעה בה. ולא אוכל להיות שופט ודיין — לדון, אם הצדק אתו, ואם לא, בדבר, שאיננו מחזור לי כראוי. ואמרתי בלבי: אם בזמן מן הזמנים יבאר דעותיו לפני רבינו, ראש הישיבה, או לפני אביו הרב — להם המשפט להגיד לו, אם הדרך שבחר ללכת בה היא הטובה, אם לא.

הדברים, שנודעו לי מתלמידי החביב שניאור זלמן אורות בנימין הקלעצקי, הראיבו את לבי והעציבו את נפשי. כי רואה אני שבנימין תעה מדרך השכל לדחוק את השעה ולהתחיל בלמוד תורת הנסתר בעודנו הוא בוסר. והכמינו ז"ל קצבו זמן ועת לכל חפץ: בן חמש למקרא, בן עשר למשנה, בן חמש עשרה לגמרא. וגם לחכמת הקבלה קצבו זמן. והוסיפו להזהיר, לכל יהיו איש גשט אל הקודש — למוד חכמת הקבלה — טרם מלאו לו כ"ה שנה. כי סכנה בדבר. ועתה, כשנתברר לי טעם התרשלות בנימין בלמוד הגמרא, רואה אני נחיצות בדבר להעיר למוסר אוננו ולהראות לו על טעותו, כדי להעמידו על האמת. כי בנפשו הוא.

יום ג' ג' כסליו התקמ"ט

זה ימים אחדים, שזוגתי הרבנית, שתחיה, מאלצת אותי בדברים, לתת בידה כתב בקשה להמקובל המפורסם ר' משה ברוך בדאלהינאווע. והיא תלך אליו עם בתנו חנה, לבקש ממנו, שיתן לילדה קמיע, נגד העין־הרעה ששלטה בה. וזה דבר העין־הרעה. ביום הראשון לשבוע העבר הלכה זוגתי אל השוק לקנות ירקות ושאר צרכי אוכל־נפש. ותקח אתה את הילדה חנה, להיות לה לעזר. לשאת הקניות מן השוק. ובהיותה עומדת בשוק אצל אכר מוכר ירקות לבחון הירקות ולעמוד על המקח, נגשה אליהן ערלית זקנה, אשר פניה חשכו משחור

והיו מלאות קמטים. והעינים השחורות שלה היו מפיצות אש פלדות. והשערות הלכנות והפרועות שעל ראשה היו יוצאות מתחת המטפחת הצבועה והכמושה. ומראה כולה היה מראה מכשפה. ובנעצה מראה עיניה הנורא בפני הילד, ובאחזה פתאום בידה, ותאמר: מה יפית את ילדה קטנה יהודיה. וכרגע התחמקה ותתעלם מן העין. וזוגתי לא הספיקה — כשהיא מדברת הדברים האלה — אפילו לירוק ג' פעמים על הארץ, לבטל פעולת עינה הרעה.

ומאותו היום נראה היה בעין, שהזקנה המכשפה הזיקה לילדה בעין רעה. כי הילדה לא היתה יותר כתמול שלשום: לחייה המלאות והאדומות נפלו וחווירו. זיו עיניה הועם. וכל היום היא נרגזת לקול עלה נדף ולכל שאון קל. וגם בלילה לא ינוח לבה ושנתה לא תערב עליה; והיא מתהפכת מצד על צד כל הלילה ומדברת משנתה דברים בלתי מובנים. ולפעמים היא מתעוררת בכבי ובצעקה. וזוגתי הרבנית קראה לעזרה הסבתא בתיה מירל המילדת, שהיא יודעת ללחש לחשים והיא מטיבת לראות בשעוה מהותכת סיכת המחלה העוברת על הילדים, אם מפחד פתאום ואם מעין רעה. וכשבאה אלינו הסבתא ותעש בלהטיה להתיך שעוה במים רותחים. וכשהעמידה הקערה עם השעוה המהותכת על ראש הילדה אמרה לזוגתי: כדמות אדם, כדמות אשה זקנה אני רואה בהשעוה המהותכת. בודאי זאת היא המכשפה שהזיקה את הילדה בעינה הרעה. ובהסירה את הקערה מעל ראש הילדה לחשה באזני הילדה ג' פעמים לחש נגד עין רעה. ותאמר לזוגתי: אל תדאגי למחלת בתך. היא תעבור, בעזרת ה', מהר ממנה והילדה תשוב לבריאותה כמקדם. והנה כבר עברו ימים אחדים מעת אשר לחשה הסבתא הלחש שלה ועדיין לא ניכר שום שינוי לטובה במצב הילדה וזוגתי השרוייה בצער על מחלת הילדה, רוצה עתה ללכת אתה להמקובל ר' משה ברוך ולבקש ממנו קמיע נגד ההיזק שעשתה בה הזקנה המכשפה בעינה הרעה. וזה, באשר הקמיעות שהוא נותן, הנם פועלים פעולתם לנכון, כפי המפורסם והידוע. וכפי שראינו בעינינו במחננו, שהרבה חולים, שלא יכלו להתרפאות באופן אחר, נרפאו על ידי הקמיעות שנתן.

למרות ההפצרות המרובות של הרבנית עודני מסרב לתת אותה ללכת עם הילדה אל המקובל ר' משה ברוך. והנני מהסס בדבר להטריח צדיק זה בכתיבת ונתינת קמיע לילדה שלנו. המקובל ר' משה ברוך ידוע לי להיותו איש קדוש נורא והנהו אחד מגדולי הצדיקים, אשר ה' קורא להם בכל דור ודור. כל ימיו, לרבות הלילות, הוא יושב והוזהב בספר הזוהר הקדוש ובשאר ספרי קבלה. ובכל הגליל שלנו וגם בשאר הגלילות שבמדינתנו אין חכם בחכמת הקבלה שידמה לו ושישוה לו; הן בקבלה עיונית, והן בקבלה מעשית. וגם בנגלה ידיו רב לו. כי מנעוריו לא פסק פומיה מגורסא, ש"ס, פוסקים, ספרי מוסר ויראה. אבל כוחו הגדול — הוא חכמת הקבלה, וידו בה בכל משלה: השבעות, שמות וקמיעות ופעולות הקמיעות שהנחו נותן, היא מפורסמת בכל רחבי מדינתנו, וגם במדינת פולין. ומכל עברים באים אליו לבקש עזרה ממנו. והוא במזגו הטוב — צדיק חונן ונותן. ואיננו משיב פני איש. וכל זה — הנם אין כסף. והוא עושה מלא-

כתו באמונה. וטרם אשר יגש לכתובת קמיע. הוא צם כמה תעניות וטובל כמה טבילות. וביום כתיבת הקמיע הוא מתוודה וידוי הגדול. ואומר הוידוי של ועל חטא ועוד תפילות שתקנו המקובלים לבקש עזר ממרום נגד המשטינים וכל הכת שלהם. ובידעי כל זאת לא אוכל להחליט בנפשי להטריח צדיק זה בכתיבת קמיע לבתי. כי אביא אותו בבקשתי לידי תעניות וטבילות ווידויים. וכל זה בדבר שאין בו סכנה. ודי לו כבר בזה שמטריחים אותו בדברים שיש בהם משום פקוד נפש, או שיש בהם סכנה גדולה. כמו, למשל, לאשה המקשה ללדת, או לילדים שאינם בני קיימא, או לחולי נכפה, רחמנא ליצלן.

ולזוגתי אמרתי: הבה נחכה, נא עוד זמן מעט ואני אחפש ואבקש בספרים, אולי אמצא סגולה נאותה לרפואה מהיזק שבא על ידי עין רעה. ועל ידה, אולי תבוא תשועה לבתנו. ה' תקצר להושיע ברב או במעט? ואחר זה הרביתי לחפש בספרים. אבל כל הסגולות הנמצאות בהם הנן כמעט כולן לשמירה מעין רעה. אבל לא להסיר ההיזק, שכבר בא על ידה. אמנם, מצאתי סגולה אחת, שהיא מועילה גם לרפואה. אבל מי זה חכם יגיד לי, מתי ובאיזה אופן אוכל למלאות כל התנאים הדרושים לזה: לקחת קליפת שקדים שנתרוקנה מתוכה, לשים בה ג' אבנים לבנות שנמצאו בקורקבן של תרנגול שחור ולהוסיף מעט כסף חי ולסתום הנקב בשעור בתולה, שלא נשתמש בה, ולתלות על צוואר הילד שניזק. ובדאי, אם אבקש כמטמונים בכל רחבי מדינתנו תרנגול שחור שיש בקורקבנו ג' אבנים לבנות — לא אמצא. וכל עמלי יהיה לריק. ומטעם זה, הסחתי דעתי מסגולה זו והרביתי לחשוב מחשבות ולהעמיק עצה, במה להביא תרופה לבתי החולה.

יום ה' הי' כסליו התקמ"ט

שמרתי הבטחתי לזוגתי הרבנית והרביתי לחפש חפש מחפש בכל הספרים הנמצאים בידי סגולה נגד היזק הבא מעין רעה. אבל לא מצאתי אף אחת המשיבעה אותי רצון ושאוכל להשתמש בה. כי כמעט לכולן נצרכים דברים שאינם במציאות במדינתנו; או דרושים תנאים, שקשה, או שאי אפשר לנו לקיימם. ומטעם זה, התיאשתי למצוא אף אחת, נאותה ומתאמת לצרכי. וסלקתי את ידי מהן. ולהשתמש בקמיע בתור סגולה — אינני מרהיב עוז בנפשי לכתוב בעצמי קמיע עם אזכרות ושמות של מלאכים כי יודע אני גודל הסכנה למי שאיננו בקי בשמות הקדושים להשתמש בהם. והאחריות הגדולה, המוטלת על הכותב והנותן קמיעות. ומטעם זה, משכתי את ידי מהם. אם כי נוסחאות של קמיעות אני מוצא בספרים שיש לי; ווגם ההכנות והשמירות הדרושות לצורך כתבתם הנן ידועות לי. כי נוסט אני כלל זה בידי מימי נעורי: להזהר ולהשמר מהשבעות ומכתיבת אזכרות, מפני שיש בהן סכנה לכותב אותן ולמשתמש בהן. וכדברי הכתוב: אשרי אדם מפחד תמיד.

ובהיותי שקוע במחשבתי למצוא תרופה למחלת בתנו עלה בלבי הרעיון: אם לא טוב לפנינו לדרוש למחלת בתנו בעצת רופא העוסק ברפואות טבעיות. ואם כי הילדה נזוקה, שלא על פי דרך הטבע, אלא על ידי עין רעה; בכל זאת, אחרי שההיזק בא באופן של מחלת גוף פשוטה, הנראית לעין, נוכל לנסות לבקש למענה תרופה בדרך טבעי, ולא על ידי סגולות, לחשים וקמיעות. וכי השמוש ברפואות טבעיות מותר לנו על פי התורה כבר נראה מזה, שבגמרא אנו מוצאים זכר הרבה רפואות טבעיות, שהשתמשו בהן חכמינו, זכרונם לברכה. ומי לנו גדול ממלך הפוסקים, הרמב"ם ז"ל, שהיה רופא מפורסם בזמנו. והוא היה עוסק רק ברפואות טבעיות. וגם אחריו כמה וכמה גדולים וטובים ויראי שמים מפורסמים עסקו בחכמת הרפואה. כמו, לדוגמא, החכם השלם ר' שלמה מקנדיא, שהפליא לעשות באומנותו, אומנות רופא. והרופא ר' טוביה, מחבר הספר מעשה טוביה, שהיה גם כן גדול בתורה. וכולם היו עוסקים רק ברפואות טבעיות. ובחשבי כל זאת, אמרתי בלבי: הבה ננסה גם אנחנו לדרוש למחלת בתנו בעצת רופא מומחה. והבורא יתברך ישלח לנו עוזרתו מקודש להסיר מבתנו את המחלה. וכפי שאנחנו רואים מעשים יום יום, שחולים נרפאים על ידי הרופא דמחננו, אם כי גם איננו יהודי.

זה ימים אחדים, שאני גם כן נצרך לרחמי שמים ולרפואת הגוף. כי מיום ערב שבת קודש העבר הנני מרגיש כאב חזק בכתפי הימנית, ולא אדע לנכון מאין באה לי הצרה הזאת. והנה נזכרתי, שראיתי באחד הספרים, מעשה באיש אחר, שהיה לו כאב בכתפו והוא בא להאר"י הקדוש ז"ל. ויאמר לו האר"י ז"ל: בודאי היית מפסיק בדברים בין מים אחרונים לברכת המזון. ומזה בא לך הכאב. כי אות-יות כתף הנן אותיות תכף. וצריך שברכת המזון תהיה תכף למים אחרונים. והאיש חודה לו שכן היה. ומאז היה נזהר שלא להפסיק בשום דבר ונתרפא. כמוכן, להכאב בכתפי לא תוכל להיות זאת הסבת, כי מעודי הנני נזהר שלא להפסיק בין נטיית מים אחרונים לברכת המזון אף במלה אחת. ומשער אני, שכאבי בא מצנים שאחזו בי. כי יצאתי בערב שבת קודש מבית המרחץ לשוב הביתה ורוח חזקה היתה נושבת אז בחוץ. ואני עדיין לא נצטננתי מהזיעה, שהייתי מויע על האצטבא העליונה בבית המרחץ. וידוע, שהרבה מחלות באות על האדם על ידי רוח קרה, כדברי שמואל בגמרא: הכל ברוח. כלומר, שכל המחלות באות על ידי רוח נושבת וקרה. ואני תפילה לרופא כל בשר, שיסיר ממני כאבי וישלח לי רפואה שלמה. אמן!

ומה שעלה בדעתי בנוגע למחלת בתי, אמרתי לזוגתי, ושעצתי אמונה לה, שתלך עם הילדה אל הרופא הפולני, שהתישב זה מקרוב במחננו, ושיצא לו שם בכל הסביבה שהנהו רופא מומחה, ושתדרוש בעצתו. ואילי נוושע גם אנחנו — בעזרת הבורא — על ידו.

זוגתי הרבנית שמעה לעצתי והלכה עם הילדה שלנו, חנה, שתחיה, אל הרופא הפולני לשאול בעצתו. ובבואה אליו, התחילה לספר לו כל המעשה מתחילתו, כמו, שהיה, איך שהלכה להשוק לקנות ירקות ולקחה הילדה עמה ודבר הגויה הזקנה, אבל הוא הפסיק אותה בדבריה ולא נתן אותה לכלותם. ויאמר לה: די, די, אין לי צורך בכל הדברים האלה. ויקח יד הילדה וימשש דופקה. ואחרי כן משש בטנה וכל אבריה. וגם הביט למראה לשונה. וככלותו הבדיקה והבחינה, אמר: טוב, טוב. הנה אתן להילדה משקה לרפואה. והילדה תקח ממשקה זה שתי כפות בכל יום: כף אחת בבוקר וכף אחת בערב. וכזה במשך שבוע ימים. והמחלה תעבור ממנה. והילדה תשוב לאיתה. ובזה פטר אותן ממנו. זוגתי יצאה ממנו כנזופה, על אשר לא נתן אותה לפתוח פה ולא רצה לשמוע לדבריה. ואם כי ידעה מראש, שכך מנהגו עם החולים המרבים בדברים. וביחוד, איננו סובל שיחות הנשים, שהנן מרבות לפעמים בספורי דברים שאינן מן הענין. והוא מפסיקן באמצע הדבור. ולפעמים, באופן גס. וכמעט בנערה. ואם כי ידעה זאת, בכל זאת, בכל זאת לא יכלה להשביח שאון רוחה, באמרה אלי: איך היה יכול הוא לדעת טיב המחלה, אם לא רצה לשמוע לדברי, שהילדה מתהפכת בשנתה מצד אל צד ושהנה בוכה וצועקת משנתה. ועוד פרטים אחדים ממהות מחלתה. בכל זאת, שמעה לעצת הרופא. וכפי שהוא צוה עלינו הננו נותנים לילדה ב' פעמים ביום המשקה לרפואה. והננו מקוים שהקדוש ברוך הוא, שהוא רופא כל בשר, ישלח רפואה לבתנו, ולא נוסיה לראבה עוד.

היום באה לפני שאלה חמורה, שהיתה דורשת עיון גדול. אחד הבעלי-בתים במחננו, סוחר תבואה, רוצה לקחת איש אחד דמחננו להיות אצלו לפועל. ועל הפועל לעשות כל עבודה, שישנה, בעסק מסחר התבואה: למלאות השקים בתבואה, לטעון השקים על העגלות ולפרוק אותם מהם. ולשאת השקים אל המחסן, או אל בית הרחים. ובכלל לעבוד בכל עבודה קשה. ואותו האיש, שהוא רוצה לקחת אותו לפועל, הנהו כהן. והבעל הבית שמע מאחד האברכים הלומדים בבית המדרש, שאסור להשתמש בכהן, כי היא מעילה בקודש. על זה יש דין מפורש בשולחן ערוך. ועתה, בעלי-הבית מהסס בדבר, לקחת אותו לו לפועל. כי הפועל מחויב לציית לאדונו ולשמוע לכל דבריו. ואם לפעמים הפועל עושה איזה דבר שאיננו ישר בעיני אדונו, מן ההכרח הוא שאדונו יגער עליו. ואם בעלי-הבית מחויב להיות נזהר בכבודו של הפועל מפני שהוא כהן, איך יוכל להשתמש בו? ומה טיבו של פועל כזה, שאין לאדונו שום מרות עליו? והענין כאמת הנהו חמור. ודעות הפוסקים הנן מחולקות: יש אוסר ויש מתיר. והאוסרים אומרים, שאפילו אם הכהן מוחל על קדושת כהונתו אין מחילתו מחילה. ואסור להשתמש בו. אבל רוב הפוסקים נוטים להיתר. ומחליטים שבזמן הזה מותר להשתמש בכהן. וכפי הראיה שיש להם לזה מהגמרא. וגם דעתי נוטה להיתר. ועוד לי בזה עוד טעם אחר להיתרא: האיש הנשכר לפועל הוא עני מדוכא

זאין לו במה להחיות נפשו ונפשות בני ביתו. ואם בעל־הבית לא יקח אותו לפועל יהיה מוכרח להטיל עצמו על הצבור ולהתפרנס מן הצדקה. וחכמינו זכרונם לברכה אמרו: פשוט נבילתא בשוקא ושקיל אנרא ולא תימא כהנא אנא. ובדאי יש פחות זלוול למי שהוא כהן לשמוע לפקודת אדונו, מאשר לטפל בפשוט נבילתא בשוק. ומטעם זה, אמרתי לבעל־הבית: קח לך האיש הזה לפועל בלי שום חששות. כי הדבר מותר על פי הדין.

יום ב' ט"ז כסליו התקמ"ט

בכל פעם שבאים לפני בתביעה ובטענות על אחד מאחינו בני ישראל, על שהעלה מחיר הארענרא, שמחזיק בה ישראל אצל האדונים גויי הארץ, כדי להוציא הארים הראשון מחזקתו; או, על הסגת גבול על ידי ערמוניות באופן אחר, הנני מעמיק לעיין בתביעה זו — לא רק מצד הדין בלבד, להעמיד הדין על אמתו ושלא לטעות, חס ושלום, בדבר הלכה — אלא אני דן בה גם מצד תקנת העולם התלויה בה. כי לא הרי ההתעצמות והסכסוכים בעסקי ממונות בכלל, כהרי ההתעצמות בענין חזקה של ארענדיש. וכבר הרגישו חכמינו ז"ל, הרבנים והנאונים בדורות קדומים, החיוק הגדול שיבוא לכלל ישראל, אם האחד יבקש לדחוק רגלי השני ולקחת מקומו על ידי העלאת מחיר הארענדיש. כי על ידי זה הנם מעשירים רק את הגוים ומוציאים ממון ישראל לידי הערלים. וגורמים רעה להם ולאחרים וגם לכלל ישראל. וכבר קימת תקנה אחת עתיקה מרבנו גרשום מאור הגולה, לכל יקח שום בר ישראל חזקת חברו מן השררה. וגם שלא לשכור מגוי בית שדר בו ישראל מבלי רשותו, וכדומה.

אבל ביתר שאת וביתר עוז דאגו לתקנת האריסים, מחזיקי הארינדיש, הנאונים והרבנים, העומדים בפרץ, ביחד עם הפרנסים וראשי הקהילות, במדינת פולין ובמדינתנו, מדינת ליטא, ובאספות של הועדים דג' וד' ארצות, במשך מאות בשנים, בהירידים של המדינות האלה, תקנו הרבה תקנות, סיג לסיג, משמרת למשמרת, לכל יהין איש מיישראל לדחוק רגלי חברו, מחזיק ארענדא, ולהעלות המחיר עליה. וזה — בתוקף הכוח והממשלה שהיו בידם, לענוש העובר על דבריהם. ולא רק מדאנה, לכל יעשה האחד להשני עוול — מה שאסור בכלל, ולא רק בעסקי ארענדיש — אלא מפני שראו, שמהעוברים על איסור זה, תצמח גם רעה לכלל ישראל, ולא רק להיחיד־להפרט. כי שכירות הארענדיש אצל השרים והפריצים, אדוני הארץ, היא המחיה היותר משובחת שיש לנו עוד במדינתנו ובמדינת פולין, הסמוכה לנו. כי טוב הארץ הוא בידי הגוים, אדוני הארץ ועמידתנו בה דלים ורקים. ואין אנו מתפרנסים אלא מהפירות שאדוני הארץ מפילים מעל שולחנם. ורוב אחינו בני ישראל בהערים ובהעירות הנם מתפרנסים בדוחק מהמסחר הפעוט ומתחזירה על הכפרים בתור רוכלים, המוכרים סחורה לאכרי הכפר. או, מאומנות ומלאכת יד, שאינן מפרנסות את

בעליהן אלא בלחץ ובדוחק גדול. ורק אחרים — ונער יספרם — בתור יוצאים מן הכלל, עושים עושר בעסקים גדולים של תבואה ומסחר העצים. ואין בידי בעלי-בתים אחדים שעשו עושר לשאת בכל קהילה וקהילה סבל המשא של הקהילה כולה. רק הארענרא והאריסות הנן עדנה הפרנסות היותר מצויות והמכריזות שכן לבעליהן. ועל ידם גם לאחרים. כי מסביב לכל ארים ולכל מחזיק ארענרא חיים ומתקיימים הרבה משפחות מאחינו בני ישראל. וגם להקהילה כולה הנם לתשועה גדולה. כי מחזיקי הארענראיש והאריסים בהיישובים נושאים בסבל עול הקהילה. וחלק גדול של המסים, שעל הקהילה לשלם, ושל יתר ההוצאות על צרכי הקהילה, מטיילים על הרענדארים ועל האריסים, לפי הרווחים שלהם ולפי ממונם. ובזה מקילים עול הבעלי-בתים, הבלתי אמידים, ואותם, שהנם מתפרנסים רק בדוחק. ושאי אפשר להעריך אותם במסים כבדים מנשוא. והשם יתברך הוא היודע, אם הקהילות שלנו היו יכולות להתקיים בלי ההכנסות, שמכניסים מחזיקי הארענראיש והאריסים לקופות הקהילות.

הגאונים וגדולי הדור, מדברני דאומה, בדורות עברו, עיניהם היו פקוחות על צרכי הכלל. ובחכמתם הגדולה ראו גודל הסכנה הצפויה לכלל ישראל במדינתנו, אם המקור היותר נאמן לקיומנו, יסתם ויהרס על ידי רשעים, מסיגי גבול, המעלים שכן הארענראיש, עד לבלי השאיר שום ריוח להמחזיקים אותן. והנם מעשירים רק את הגוים. ואין בזה הנאה לא להם, ולא לאחרים. ובצדק נאמר על מעשה זה באחת התקנות, שתקנו ראשי מדינת ליטא ומנהיגיה בדבר חכירת הארענראיש — כפי שמביא אותה הגאון הב"ח באחת מתשובותיו: „שהחזקות שגורם איש לרעהו להעלות בדמי חכירות הארענראיש ולקפח מחיתו של חברו ומאבד עצמו לדעת גם כן“. ומטעם זה, הוסיפו תמיד לתקן תקנות חדשות, לחזק בהן הישנות ולהזהיר העוברים עליהן על גודל האיסור מצד הדין. וגם להתרות בהם על העונשים שיענשו בהם בכח העז והמשרה שיש בידי ראשי הקהילות מטעם המלוכה. וגם עלינו החובה להמשיך פעולתם ולגדור פדון בפני השועלים המחבלים את הכרמים, הגורמים רעה להם ולעולם. ולבלי לתת להם לבצע מעשיהם.

לפני, זה עתה שני ימים שאלה סבוכה ומסובכה בעסק של חזקת ארענרא, והנני טרוד בעיון שאלה זאת. כי יש בה פנים לכאן ולכאן. ותקותי חזקה בהבורא יתברך שלא יכשילני בדבר הלכה ויהיה בעזרי להוציא פסק דין לאמתו.

יום ה' ג' סבת תקמ"ט

אבירה שאינה חוזרת להקהילה שלנו — היא מיתת סמסון, הגוי שלנו, ששמו, להבדיל, כשם שמשון הגבור. ובאמת היה דומה בקומתו הגבוהה ובכתפיו הרחבות ובשערות ראשו הארוכות לאחד הגבורים אשר בארץ. ועליו היתני אומר — לולי יראתי להגומה — שהיה אחד מחסידי אומות העולם, שעליהם

אמרו חכמינו, זכרונם לברכה, שיש להם חלק לעולם הבא. הוא היה בקי בהלכה כמו, להבדיל, טבי, עבד רבן גמליאל וידע כל המלאכות הנעשות על ידי גוי בשבת והתקנות לתיקון העולם דרך קנין, מכירה, ושותפות עם גוי, שתקנו החכמים, ושמבלעדיהן כמעט קיומנו בגולה היה בלתי אפשרי. בכל יום שבת קודש בבקר, בימות החרף, היה בא בהשכמה לבית-הכנסת ולכל בתי-המדרשות והיה מסיק התנורים, למען לא יסבלו מקור המקדימים לבוא ללמוד ולהתפלל. וככלותו מלאכתו בבתי-התפלה, היה הולך לכל הבעלי-בתים, שאין להם בביתם שפחה ערלית. וכידעו כבר המקום שם מונחים העצים, ומבלי שאול פי איש, היה מביא העצים להבית ומסיק התנורים. וכשראה דבר בבית שאסור לטלטל אותו בשבת, מחמת מוקצה, ואינו מונח על מקומו; כמו, למשל, המנורות, שנשארו עומדות על השולחן מערב שבת, או מטבעות כסף פזורים פה ושם, היה נוטל ומניחן על מקומן הראוי. וכזה היה עושה בכל הבתים שהיה עובר עליהם. ומבלי שיגיד לו איש דבר, ומבלי שאול פי איש; כי ידע הדיון, שאמירה לעכו"ם שבות והיא אסורה. ואחרי שגמר מלאכתו בבתי הבעלי בתים, הן בקיץ והן בחורף, היה הולך לראות שלום החבל הסובב רחובות היהודים שבעיר, והמשמש גדר ומחיצה להתיר הטלטול ביום השבת. ומשום מעשה שהיה. כי פעם אחת ביום השבת, אחר שנגמרה התפילה בבית הכנסת ובתי-המדרשות, והמתפללים יצאו והלכו לביתם, הטליתים והסדורים בידיהם, והמטפחות בכיסיהם. זהנשים נושאות בדיהן קדירות-התבשילין של שבת, שהוציאו מתנורי האופים, מקום שנשארו שם מערב שבת לשמור את חומן, עד אחר תפילת שחרית ביום השבת. והנה פתאום הגיעה השמועה, שחבל העירוב, נמצא נפסק במקום אחד — מה שעשו בודאי הנערים הערלים השובבים. כדי להקניטנו. ולשמע השמועה הזאת, נשאר כל אחד — מבלי לזוז ומבלי לנוע — עומד על מקומו. כי בהיפסק החבל, נאסר הטלטול ברחובות העיר ביום השבת. מהר הגיע הדבר לאזני הדיינים והם קרבו אלי בבית המדרש להתייעץ, באיזה אופן להתיר הטלטול על ידי קטן; כדי שכל אחד ואחד יוכל ליכנס לביתו. ובעודנו עוסקים בשאלה זו, נודע הדבר לסמסון, והוא רץ מהר, כחץ מקשת, אל המקום, אשר שם נפסק החבל, ויקרב שתי הקצוות שנפרדו והיו החבל מחדש לאחד. ובאופן כזה — כל אחד ואחד היה יכול ליכנס לביתו בשלום עם כל מה שהיה בידו. ומאותו שבת והלאה היה סמסון משגיח בעין פקוחה על החבל. ובכל יום השבת היה סובב פעמים אחדות מסביב לרחובות היהודים לראות, אם לא נפסק החבל מחדש, כדי שלא נבוא חס ושלום לידי תקלה, לידי חלול שבת.

ולוי היה סמסון לתועלת רבה בענין מכירת החמץ של הבעלי-בתים דמחננו לפני חג הפסח. כי הוא היה כבר בקי בדבר וידע מה עליו לעשות: ובערב פסח, לעת שריפת החמץ, היה בא אלי והייתי קורא לפניו השטר מכירה שהכינותי. והייתי מפרט לו כל מיני חמץ וכל מה שיש בו חשש של חמץ, הנמצאים ברשותם של הבעלי-בתים דעירנו והבעלי-בתים דהסביבה, שהנני מוכר לו מכירה גמורה ומוחלטת; וכל הדירות, וכל החנויות, וכל המחסנים וכל

המקומות ששם נמצא שום חמץ הנני משכיר לו לזמן ידוע, כפי הרשות שיש לי מהבעלי בתים. וסמסון היה שומע בקשב רב לדבריו ומנענע בראשו לכל תנאי ותנאי של המכירה, כפי שקראתי לו מן הכתב. וכזה גם כן לתנאי השכירות — לאות כי מסכים הוא לדבריו. וכגמרי קריאת השטר-מכירה, היה נותן לי ב' זוזים דמי קדימה על חשבון המכירה והשכירות ואני הייתי מוסר לו השטר מכירה. והוא היה הולך ושב לביתו. וכעבור ימי חג הפסח, היה בא אלי מחדש ומוכר לי בחזרה כל מה שקנה אצלי בערב פסח ומחזיר לבעליהם הדירות והחנויות והמחסנים שהשכרתי לו קודם הפסח — וכל זה בעד ריוח של זהובים אחדים, שהייתי נותן לו. ועתה דאגתי למצוא ערל אחר, שיקח את מקומו, ומי יודע אם אמצא חכם ונכון כמוהו, שיבין דבר מכירת חמץ ושכירת החנויות כנוכר. כי מוחות הערלים — על פי רוב — הנם אטומים ומטומטמים. ואין מכירה מעין זו, שנעשתה לתיקון העולם. נקלטת במוחם. וכמו שנוכחתי פעם אחת מעובדא זו. שערל אחד, העובד בבית אחד הבעלי-בתים בעירנו, ראה ביום שלפני חג הפסח, איך אשת הבעל הבית היתה מנחת ביום בחורים ובסדקין שבבית פתותי לחם. ובאותו ערב, ראה את הבעל הבית הולך ונר וכף בידו ומחפש בכל הבית פתותי לחם ומאסף לתוך הכף הפרורים, שהטמינה אשתו באותו היום במקומות שונים בבית. ואחרי כן ספר הערל הזה לחבריו הערלים, בישבם על כוס יין שרף בבית המרוח, המעשה-שטות שראה שעושים היהודים, שהנם מטמינים בידיהם פתותי לחם ואחרי כן הם הולכים בעצמם ומבקשים אותם, כדי לבערם בערב פסח באש. וכל השומעים צחקו לשמע ספור הדברים האלה והתלוצצו על היהודים. וסמסון שהיה גם כן בחברתם. אמר להם: אל תתלוצצו על היהודים ולא היהודים הם השוטים, כי אם אתם, כי אין עם חכם ונכון בעולם כעם ישראל. ולכל מה שהם עושים, יש תמיד טעם בדבר. ואני אשאל את הרב והוא בודאי יבאר לי, מדוע היהודים עושים דבר כזה לפני הפסח. וכשבא סמסון אלי וספר לי מה ששמע מפי הערל המתלוצץ על היהודים, אמרתי לו שהטעם הוא פשוט: כי בעור חמץ בערב פסח היא מצוה. ועל כל מצוה הננו מברכים ברכה מראש להבורא יתברך. וכשהננו נגשים באור ליום י"ד לפני הפסח לבדיקת חמץ והננו מברכים הברכה על בדיקת חמץ. והיה אם לא נמצא שום חמץ בבית, כי אז הברכה על בדיקת חמץ תהיה ברכה לבטלה. ומטעם זה מכינים מראש פרורים אחדים בפנות הבית, או בחורים ובסדקים, כדי שלא תהיה ברכת המברך לבטלה. וסמסון הבין כל מה שאמרתי לו. ואמר לי: ידעתי מראש, כי לא דבר ריק הוא מכם. ובודאי יש לכם בזה טעם ידוע. וטפשים הנם אלה המתלוצצים עליכם.

ומלבד החמץ של הבעלי-בתים דהעיר ודחסיבה, שהיה נמצא ברשותו כל ימי חג הפסח, עוד היתה לסמסון החזקה על כל הפרות שלא בכרו, שהיה קונה אותן מבעליהן, עד אחר עבור עליהן ימי הלידה. וזה — כדי לפטור הולדות — הזכרים מדין כבור. ומאותו זמן שבא המכשול להאלמנה שפרינצה ציפקס, שלא מכרה פרתה בעוד זמן ונולד לה עגל כבור והכבור עשה הרבה היוקות בעיר,

ורק על ידי נם נצלנו ממנו, — מאותו זמן היה סמסון הולך אל כל בעל־הבית, שידע שיש לו פרה שלא בכרה והיה מזרז אותו למכור הפרה בזמנה, כדי שלא יהיה אנוס לטפל בהכבד, אם הפרה תלד עגל, כמו שקרה להאלמנה שפרינצה ציפקס.

ובזה לא נגמר עדיין סדר העבודות המוטלות עליו לצורך אנשי הקהילה: עוד אחת, שאיננה נעשית אלא על ידי גוי, היתה מוטלת עליו — והיא — לבשר בשורה רעה. וכשהיתה באת בשורה רעה, רחמנא ליצלן ובר־מינן, לאחד מאנשי הקהילה ונחויז היה להודיע אותה לו, לשום שבעה ושלשים ואמירת קדיש, היו מוסרים משלחת זו לסמסון. והוא ידע כבר לכלכל את דבריו בחכמה ודעת, לבלי לחפתיע האיש בידיעה פתאומית, אלא, מעט מעט ובהדרגה, היה מכין לב השומע לקבל הידיעה הרעה. ורק אחרי כן היה מודיע אותה לו.

וסמסון לא היה מסתפק רק בעבודה, שאינה יכולה להעשות אלא על ידו, — על ידי גוי — אלא היה עוסק גם בעבודה של רשות; כלומר, עבודה שיכולה להעשות גם בלעדיו; על ידי בן ברית. כן, לחג השבועות היה מביא להבעלי־בתים מהשרה עשבים לשטוח על רצפת הבית ופרחים לעטר בהם החלונות והכתלים. ולחג הסוכות היה מביא ענפים וזרדים לסכך בהם את הסוכות. והיה הולך מרחק רב לבקש ערבות נחל להושענא רבה לחבוט ערבות. ובחג הפורים היה נספח לחבורת הבחורים, החייטים והסנדלרים, המתחפשים בבגדי מלכות, של מלך ומלכה, אחשורש והמלכה ושתי. וסמסון היה להם המון, „המשנה למלך“. והוא היה לובש בגדים על בגדים, כדי שיהיה נראה כרסן, כראוי למשנה למלך. וזמן ארוך משערות תישים דבק ללחיו ולסנטרו, כדי שיהיה נראה עבדקן. וחרב עץ שם על צדו. ומה נהדר היה סמסון במראה המון, משנה למלך אחשורש! וכל הרואים אותו לא היו יכולים להתאפק מצחוק. והחבורה הזאת היתה מחזרת על בתי הבעלי־בתים והיו מבדחים אותם בספורים ובשירים מעניני דיומא — חג הפורים. ועל זה מקבלים מהבעלי־בתים מתנת כסף. וגם היו מכבדים אותם בכוס של יין ומיני מתיקה.

סמסון היה כמעט תמיד בחברת יהודים. ויודע לדבר יהודית כאחד מאתנו. וידע כל המנהגים שלנו. וכשהיה רואה לפעמים אשה מאחרת ליכנס הביתה בערב שבת עם חשיכה, היה מזרז אותה, שתמהר ליכנס לביתה להדליק נרות של שבת, כי השעה כבר מאוחרת. וכשהיה פוגש בחוץ חברת נערים שובבים, שאינם הולכים ללמוד אל החדר, או שאינם נכנסים לבית־הכנסת להתפלל, היה מעיר למוסר אונם בדברים: הוי, הוי, נערים שובבים וחסרי דעת, עד מתי תשתובבו ועד מתי תבלו זמנכם בהבל, הלא מרה תהיה אחריתכם, כשתגדלו ותהיו לאנשי שים תשארו בורים ועמיהא־רצים. הלא תהיו לבוז ולקלס בעיני כל. ואוי לכם ואוי לאביכם ואוי לאמכם! ובסוף כל חודש היה שואל את הבקיאים כלוח זמן מולד הלכנה של חודש הבא. ואחרי כן היה מודיע לכל מי שהיה פוגש בשוק או ברחוב זמן המולד של החודש הבא. ומשנכנס החודש וכבר עברו שבעה ימים היה מביט השמימה, אם נראית הלכנה ואם הגה ראויה לקדוש לכנה. והיה מבשר

לכל עובר ושב הבשורה הטובה בשמחה: הלילה תהיה לבנה מהודרת וראויה לקדוש לבנה. ואם כי היה תמיד בחברת יהודים, לא סר מאמונתו והיה אדוק בה. ובכל יום הראשון ובכל יומא דפגרא שלהם היה הולך לבית המסגד שלהם להתפלל. ובימי הצומות שלהם לא אכל בשר, כמנהג הערלים האדוקים באמונתם. אבל יין ויין שרף היה שותה כל ימות השנה. ובנידון דבר זה לא היה משגיח בצום כלל.

בעד עבודתו אצל הבעלי־בתיים היה מקבל שכרו מהם, מתנת כסף בעין יפה. כל אחד ואחד — כפי אשר ידבנו לבו. ובשבתות וימים טובים, או כשהיתה איזו שמחה בבית אחד הבעלי־בתיים: סעודת אירוסין, סעודת חתונה, סעודת ברית־מילה, פדיון־הבן, בר־מצוה וכדומה, או סעודת מצוה של צבור: סיום בחברת־משניות, או בחברת־ש"ס; יומא דפגרא של חברה קדישא, או של חברה אחרת; או אחר קלפי ובחירת גבאים — מכל הסעודות האלה היה נהנה גם סמסון. כי היו מכבדים אותו בכוס של ברכה, שהיה שונה ומשולש, ובפרוסת חלת לחם ופשטידה; ולפעמים גם בחתיכת דג ממולא על פי נוסח היהודים, חתיכה הראויה להתכבד. ובאופן זה, בכל שבתות השנה ובימי המועדים, וגם בכל שמחה שהיתה בעיר, שמחת היחיד ושמחת הרבים, היה שולחנו של סמסון מלא דשן. והשמחה היתה גם כן במעונו. וגם בימי החול אכל בשר לשובע. כי כל עוף, שהיה נטרף אצל אחד הבעלי־בתיים, היה עולה אחרי כן על שולחן סמסון. וזה לא כבר קרה מקרה, ששועל נכנס ללול של אחד הבעלי־בתיים, תרנגולים אחדים שסע ואכל, ואחדים מהם הכה ופצע. ומחשש דרוסה הטרפתי את כל התרנגולים שהיו בלול. ובמשך שני שבועות היו התרנגולים האלה מאכל לסמסון. והנה נגזר מן השמים על סמסון, הגוי שלנו, שימות מיתה חטופה. והיום, בבוקר, מצאו אותו מת, שוכב בלי רוח חיים. וכפי הנראה, נדון בשריפה ונשרף ביין שרף. כי אתמול הגדיש את הסאה ושתה יין שרף כל היום, מבוקר עד הערב. בלי הרף. ובלילה שכב שכור במטתו ויישן שנת עולם, לבלי קום עוד. חבל, חבל, כי מי יביא לנו תמורתו?

יום א' ה' שבט התקמ"ט

בערב שבת קודש העבר, אחר חצות היום, נפטר במחננו הישיש ר' ישראל אבא. גבאי חברת גומלי חסד של אמת באו אלי לשאול בפי, מה היא עצתי לעשות. כי לקבור אותו באותו יום כבר הזמן קצר. ואולי לא יגמרו הקבורה טרם שיתחילו בקבלת שבת בבתי התפילה, ואם לא יותר טוב לדחות הקבורה לאחר השבת, ליום הראשון. כשמעי בראשונה השמועה הרעה הזאת מפיחם, ברכתי ברכת דיין האמת ואחרי כן אמרתי לגבאים, שיעסקו תיכף ומיד ובלי איחור בקבורתו. כי תכריכים להישיש היו מן המוכן עוד בימי חייו. ואם ימהרו בדבר, יספיקו לגמור הקבורה עוד טרם קבלת שבת. ואם גם תמשך הקבורה

עד אחר הזמן הרגיל לקבלת שבת, כדאי צדיק זה, שנאחר למענו פעם אחת קבלת השבת ונציל אותו מהיסורים של חיבוט הקבר. וכפי הבטחת חז"ל במסכת חיבוט הקבר, שנדפסה בספר ראשית חכמה: מי שמת בערב שבת קודש קודם ששקעה החמה ונקבר בשעת תקיעת שופר בערב שבת, אינו רואה דין הקבר. וגם להחשש, שיתחילו בקבלת שבת טרם שוב המלואים והקברנים מבית הקברות, לפי דעת, אין מקום, כי אני והדיינים ואתנו כל הבעלי־בתיים החשובים נלך ללוות אותו לקבורתו. ובודאי יחכו בבית התפילה עד שוב כל העם מבית הקברות. ולגבאים צויתי עוד, שיקחו הדפים מהשולחן שעליו ר' ישראל אבא היה עושה מלאכתו, מלאכת החייטות, המספרים, שהיה משתמש בהן למלאכתו, ושיניחו אותם ביחד עמו בקברו. והיו הם לו לאות ולעדה בעולם האמת, שהיה עושה מלאכתו באמונה ולא לקח מעולם „יתור“ מהארג שהיו נותנים לו הבעלים, מי שהם, אם הנם בני ברית, ואם שאינם בני ברית, הגבאים שמעו לדברי ועשו כאשר צויתי. ללוות ר' ישראל אבא נהרו המונים, המונים ולא רבים במחננו וכו' לכבוד גדול כזה. הישיש ר' ישראל אבא לא היה למדן, אלא יהודי פשוט, כי אביו היה עני מדוכא ולא היה ביכלתו לשלם למלמד שכר למוד, שילמוד אתו תורה, ובעודנו נער, צעיר לימים, מסר אותו אביו לחייט, שילמד אותו מלאכת החייטים. אבל הוא לא היה גם כן עם הארץ. כי בילדותו למד בכל זאת מקרא ונביאים. וידע לתרגם פסוק כצורתו. וגם היה מבין פירוש המלים שהיה מתפלל. הכבוד שעשו לו במותו, כמובן, לא היה בעד ידיעתו בתורה, שכפי הנאמר, לא היתה גדולה, אלא בעד מעשיו הטובים, שעשה במשך שנים רבות. כי הוא היה מקדיש רוב זמנו למעשה הצדקה, לאסוף נדבות לטובת העניים ולהלשן להיות נצרכים. וכך היה דרכו בקודש: בכל יום השני ויום החמישי בבוקר, אחרי תפילת שמונה עשרה ובזמן אמירת תפילת והוא רחום, היה אוהז מטפחת בידו ועובר על פני כל המתפללים בבית התפילה ומבקש נדבה לטובת העניים. וכל אחד ואחד היה מניח בהמטפחת פרוטה או פרוטות, כפי אשר ידבנו לכו. וכזה היה עושה כל הזמן שהיו מתפללים בבית־התפילה, עד גמר כל המנינים. והבעלי־בתיים שהנם מתפללים בבית־תפילה אחרים או אלה, שאינם באים להתפלל עם הצבור, היה חוזר על פתחי בתיים לקבץ הנדבות. ולא היה מתעצל ללכת מרחק רב, לו גם עד קצה העיר, אם רק ידע שיקבל איזה פרוטות לצדקה. בכסף הנדבות היה קונה לחם ומחלק להנצרכים. וביחוד, לאלה, שידע, שהנם מתבישים להתפרנס מקופת הקהל. והנם סובלים חרפת רעב ואינם מתאוננים ואינם מגידים לאיש. ותשומת לב מיוחדת היה שם להעניים לפי שעה ושאיין דרכם להטיל את עצמם על הצבור. והם — האומנים, הבעלי־מלאכות והפועלים, בזמן שהנם הולכים בטל, מאין עבודה. כי באותו זמן, מצבם הוא יותר קשה, ממצב העניים החוזרים על הפתחים. ושאוונתם היא בכך, להטיל את עצמם על הצבור. ועל פי הרוב, חלוקת הלחם להנצרכים היה עושה באופן כזה: היה נותן לכל אחד ואחד פתקא לאחד הנחתומים. והנחתום היה נותן למביא הפתקא מר' ישראל אבא לחם במשקל, כפי הרשום בהפתקא. ובכל יום הראשון שאחר השבת היה ר' ישראל

אבא עושה חשבון עם הנחתומים והיה משלם להם, כפי חשבון המתקאות שהיו בידם. ואם, לפעמים, הוציא מידו פתקאות יתר על סכום הנדבות הנמצא בידו, היו הנחתומים ממתינים לו ולא היו נוגשים בו שימהר לסלק החוב. כי היו בטוחים בו, שלא ישקוט ולא ינוח, עד אשר ימצא הסכף הנחוץ לסלק החובות. ואם ידע ר' ישראל אבא, שאחד הנצרכים מתביש ללכת עם הפתקא שלו אל הנחתום, היה לוקח בעצמו את הלחם ומביא להנצרך ומפציר בו שיקבל אותו ממנו לא בתור נדבה, אלא בתור הלואה. וכשירחיב לו ה', ישיב לו מחיר הלחם שנתן לו בחוב. וכך היה דרכו כל הימים. וה' הוא היודע, כמה נפשות הציל מחרפת רעב במעשיו הטובים האלה.

ולא רק במתנת לחם בלבד היה בא לעזרת הנצרכים: אם ידע עני שהוא חולה ואין לו מאכלים מבריאים וטובים; או יולדת, בימים הראשונים ללידתה, והיא נצרכת למאכלים קלים וטובים ואין לה — היה מביא לביתם בשר תרנגול לים ותרנגולות, חלב וביצים. ועוד מאכלים טובים ונאותים לחולים ולחלשים. ואם כי לא התפאר מעולם במעשיו הטובים ולא בקש לעצמו גדולה בעבור זה. ושמר את סודו, לבלי לגלות שמות הנצרכים, שהיה בא להם לעזרה, כדי שלא לביש אותם, מעשיו הטובים לא נסתרו מעיני איש. והיה מכובד על פני כל העם. וכל המנדבים לדבר שבצדקה: נשים מעוברות בזמן ההריון — לבל תפילינה, חם ושלום, ושלא תהיינה מקשות לילד; יולדות — שלא וגיע להן ולא להולד שלהן שום נזק; חולים מסוכנים, הנזקקים לרחמי שמים — שישלח להם הקדוש ברוך הוא רפואה שלמה; בתולות שנתארסו — שיעלה זוגן ויפה; אבלים — לעלית נשמת הנפטרים — כל אלה היו מוסרים נדבותיהם לר' ישראל אבא, בידעם, שהוא יחלק אותן להיותר ראויים ולהיותר נצרכים. ובוראי פעולת מעשה הצדקה תהיה שלימה. ועל פי הרוב, לא היה ר' ישראל אבא מחכה, שיביאו לו הנדבות לביתו. אלא, כשנודע לו שאצל אחד הבעלי בתים קרה איזה מאורע במשפחה, אם לטובה, ואם — חם ושלום — לרעה. ונוהגים באותו מאורע לנדב לצדקה, היה הולך בעצמו להבעלי הבית ומעורר אותו על מעשה הצדקה. ומראה לו על גודל מעלת הצדקה והשכר הבא עליה לעושיה. ודבריו לא היו באים לחנם ולא היה שב — כמעט תמיד — בידים ריקות. אם כי לא היה תובע בחזקה. ולא היה בא בעקיפין — אם מפני איזה סבה שהיא — היה מי שהשיב פניו ריקם. וגם לא היה כועס עליו. אלא היה מצטער על סכלות אותו האיש, שהוא קופץ ידו מלתת לעני ולאביון ואיננו רואה גודל הפעולה שהצדקה פועלת והשכר המגיע על ידה, ואם גם קרה — מקרה רחוק מאד — שאחד החצופים היה משיב פניו ריקם בדבריו בוז וקלון, לא היה ר' ישראל אבא שם לב לדבריו, באמרו: לא לי הבוז, אלא לו.

ובדאגו לגורל העניים והנצרכים היה שוכח את גורלו וגורל בני ביתו; כי מעשה הצדקה לקח רוב זמנו ולא הניח לו אלא זמן מועט לעסוק במלאכתו, מלאכת החייטות. והיה חי תמיד בעוני ובדחקות. והיה יכול להתקיים עם בני ביתו רק בעזרת אשתו, אשת חיל ועקרת הבית, שהנה אשה מצוינת במעלות

ובמדות טובות והנה מביאה טרף לביתה במכירת חמאה וגבינה, מחלב שתי פרות שישנן לה. וביחד עם המעט, שהיה מרויח בעלה ממלאכת החייטות, היתה מפרנסת בני ביתה בצמצום וברוחק. וראויה אשת צדיק לשבח. כי לא התאוננה מעולם באזניו, על אשר הוא דואג לצרכי אחרים ומוזיח את מלאכתו. ואיננו דואג לצרכיו ולצרכי בני ביתו. והיא לא עשתה כרוב הנשים, הדורשות בחזקה מבעליהן, שיספיקו להן כל צרכיהן בשפע ובמדה רחבה, ולא במדה זעומה. ועוד יתרה עשתה, שהיתה מעודדת אותו למעשה הצדקה ומחזקת בידו במעשיו הטובים. וגם היתה עוזרת מצדה להעניים ולהנצרכים הפונים לעזרה לבעלה בדבריה, דברים טובים ונחומים, כרוכה תהיה לה!

בדעתי, אם ירצה השם, להספידו בבית הכנסת. ואנו חייבים בכך, כפי דברי חז"ל: ר' ירמיה אמר רב, כל המתעצל בחסד של אדם כשר ראוי לקוברו בחייו. ור' ישראל אבא בודאי היה אדם כשר, לכל הדעות. וכבר יש לי פסוק שבו אתחיל ושעלי יסבו דברי החסד. תהי נשמתו צרורה בצרור החיים. ומחה ה' דמעה מעל כל פנים.

זוגתי הרבנית פגשה היום בבוקר את הסבתא המילדת, שלחשה באזני בתי הלחש נגד ההיוס של עין הרע. וכששאלה הסבתא לשלום בתי החולה, לא כחרה לה זוגתי, שהלכה עם הילדה לשאול בעצת הרופא הפולני. ושהוא נתן לה שקוי לרפואה. ובמשך שבוע ימים נרפאה הילדה ממחלתה. הסבתא מאנה לקבל דבריה, שהילדה נרפאה בתרפואה שנתן לה הרופא, באמרה, שכל מעשי הרופא אים אינם אלא חבל וריק. ולא יועילו. והרפואה באה להילדה מהלחש שהיא לחשה לה. ואם לא נרפאה על ידו תיכף ומיד, הוא — מפני שלחש איננו פועל אצל הכל במדה שוה. ולפעמים, יש שהוא פועל תיכף ומיד. ולפעמים — איננו פועל, אלא לאחר זמן. אבל פעולתו היא נאמנה. ואין בזה שום ספק. כך היו דבריה. וה' הוא הודע.

יום ה' ט' שבט תקמ"ט

חודש ימים עבר מעת שנקבר הערל סמסון וזכרו כבר נשכח מלב והנה עתה מחדש לרבתי רבים ולמגור מסביב, ושמו וזכרו מפילים חתיתם על תושבי עירנו; ביחוד על הנשים והילדים. כי שמועה נפלה בעיר, שהגוי סמסון נודד באפילה, באישון לילה, בחוצות העיר. ורבים הנם אלה המעידים שראו אותו בעיניהם ממש מטייל פה ושם. הראשון שהפיץ את השמועה הזאת, הוא — הערל, שומר בית הרחים שעל הנחל, במורד העיר. והוא התהלך כאח וברע עם סמסון בעודו בחיים חיתו ושתה עמו לפעמים קרובות בחברותא יין ויין שרה. והוא מספר עתה לגוים וליהודים שסמסון המת בא אליו בלילות, מזמן לזמן, בחצות לילה, ורופק על פתח ביתו ועל חלון ביתו ומבקש אותו, שיתן לו להכנס לביתו. ובידעו שסמסון הוא מת, והוא ירא ומפחד מפני המתים, איננו

עונה לו דבר. ומניח לו לדפוק על הדלת, מבלי להענות לבקשתו. סמסון מוסיף לדפוק פעמים אחדות ואחרי כן תחדלנה הדפיקות; והוא שומע רק קול שעלות רגליו ההולכות ומתרחקות מביתו, ועוד מעט ועקבות סמסון יותר לא נודעו. כזה בא לו כבר חמש פעמים. והוא נשבע בהן צדק שלו, שזה הוא סמסון, ולא אחר, המפריע אותו ממנוחתו בלילות, כי הוא מכיר היטב את קולו; וגם שתי פעמים התגבר על פחדו והכניס דרך החלון והכיר את תמונתו — תמונת סמסון, מבלי מקום לטעות. ומאז נפוצה השמועה, שסמסון בא בלילות אל שומר בית־הרחים, נמצאו עוד ערי ראייה, המבטיחים, שראו את סמסון מטייל ברחובות העיר באישון לילה. האחד ראה אותו מרחוק, באחת הרחובות שבעיר והכיר אותו על פי קומתו, שהיא גבוהה מכל העם, וגם על פי צורת פניו וזקנו; ובידעו שהוא מת, ברח מרוב פחד משם, לבל יראנו עוד. השני ראה את סמסון כשהוא עומד בצד אחת החנויות בשוק ועושה לו סימנים בתנועות ידיו שיקרב אליו. וגם הוא נבהל למראה המת שנתגלה לו פתאום ובקש לו מפלט באחד המבואות המובילים לככר השוק, כדי להנצל מעיני המת. וכזה מספר השלישי וכזה הרביעי. ועוד הרבה אחרים. ומאז, בבוא הלילה, והלכנה היא במיעוטה, או, בכסה לגמרי; או, שהשמים מכוסים בעבים וחושך ואפלה שוררים בחוץ, הנשים והילדים אינם מעזים לצאת מפתח ביתם, מפחד סמסון המטייל בלילות. וגם האנשים הגדולים, על פי הרוב, אינם יוצאים אלא חבורות חבורות ביחד. ובאשר השמועות על דבר נדודי סמסון בלילות אינן פוסקות והפחד ממנו הולך הלך וגדל בעיר, החלו רבים לעסוק בשאלה, מה לעשות כדי להפטר מצרה זו? והיום בבוקר, בבית־המדרש, אחר תפילת שחרית, פנו אלי ואל הדיינים אחרים מהבעלי־ביתם, המתפללים בבית־המדרש שלנו בשאלה: אם אפשר למצוא איזה תחבולה להכריח את סמסון, לבל יצא מקברו, להפריע מנוחת תושבי עירנו, וישאר במקומו במנוחה? ואחד הבעלי־ביתם אמר, שלפי דעתו, נחוץ להביא למחננו את המקובל ר' משה ברוך, והוא, בודאי, בכת ההשבעות והשמות, שאין בקי בהם כמוהו, יסיר ממנו הפגע הזה. על דבריהם אלה, חיותי את דעתי אני, שאינני מאמין כלל, שסמסון יוצא בלילה מקברו ומתהלך בין החיים; כי נסים כאלה — של תחית המתים, — אין הקב"ה עושה אף לישראל, כפי שיוצא ברור מהמסופר במסכת שבת, וכפי דברי הנביא יחזקאל: „וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם ובהעלותי אתכם מקברותיכם“, נבואה שנאמרה לזמן אחרי ביאת־גואל־צדק במהרה בימינו, אבל לא קודם. ואם אין הקב"ה עושה נסים כאלה לישראל, על אחת כמה וכמה שאיננו עושה לערלים, ולערל פשוט כסמסון. ואם כי בספר חסידים יסופר על דבר מתים שיצאו מקבריהם והתהלכו בין החיים, בודאי היו לזה טעמים ידועים. וגם בספור מעשה אחד הרב החסיד בעצמו מטייל בספק אמתת הדבר המסופר.

ומה ששייך לעדי שמיעה וראיה, — ששמע האחד קולו בדפוקו על הדלת, והשני, — שראה אותו מטייל בחוצות העיר. הנה לעדותו של הערל, שומר בית־הרחים, בכלל אין כל ערך; כי הוא שותה שכור לפעמים קרובות, ואיננו

יודע מה הוא שח. וגם יוכל היות, שהדברים שראה בחלום, הוא מאמין, שראה אותם בהקיץ. וגם על עדותם של אהב"י, להכריע, גם כן אי אפשר לסמוך, כשהם מעידים, שראו אותו מטייל בלילה בחוצות העיר, כי בודאי לא ראו אלא מחזיון לבם. ואם גם ביום הטעות קרובה, אם רואים מי שהוא מרחוק ונרמח לנו שהוא אותו האיש הידוע לנו, וכשנשנים אליו מקרוב, נוכחים שהוא איש אחר, על אחת כמה וכמה בלילה, בלילות בלי לבנה, או כשהשמים מכוסים בעבים ובחוצץ ימש חשך, איך אפשר לסמוך על דבריהם של הללו, המבטיחים שראו את סמסון מרחוק, בזמן שגם בקירוב מקום איראפשר להכיר בין איש לרעהו? ובודאי לא ראו הפחדנים האלה, אלא מהרהורי לבם, אחרי ששמעו ספורי הערל השכור והאמינו לדבריו. וכל תמונת אדם מטושטשת הנראית מרחוק בלילה, מקבלת בעיניהם צורת סמסון, שהנם מפחדים ממנו! ומה שמועיל להחד ליש עדותם, הוא — שהתחילו לראות סמסון מתנודד בחוצות העיר בלילות, רק אחרי שנפוצו בעיר ספורי הערל, שומר בית־הרחים, ולא קודם. ומובן מאילו שרק חזות לבם ראו, חזות שוא ומדוחים. ומטעמים האלה, אינני מאמין לכל הספורים, כי אינם אלא — ספורי נשים פחדניות. ומקובל לא יוכל לעשות איזה פעולה נגד דבר שאיננו במציאות. ובטוח אני, כי לא יארכו הימים, וכל תושבי העיר יווכחו, כי הפחד היה פחד שוא, וכדברי חכמינו ז"ל: שיקרא לא קאי. על דברי אלה השיב המלמד ר' יחיאל, שהיה גם כן באותו מעמד, שגם הוא איננו מאמין, שהקב"ה הוציא את סמסון מקברו, כדי שילך לשתות יין־שרף עם הערל שומר בית־הרחים, או כדי שיפיל חתיתו על תושבי עירנו; אבל, יוכל היות, ששד בתמונת סמסון, מטייל ברחובות עירנו בלילות. ודבר זה ביודאי נגד האפשרות. כי השדים יכולים להראות בצורת איזה אדם שירצו. כפי הנראה מהמעשה המסופר בספר חסידים, בתלמיד חכם אחד שמת לו בנו, שהיה לומר אותו תורה, והיה אביו קורא אותו תמיד אחרי כן: בני, בוא ללמוד, בני, בוא לאכול; ופעם אחת, כשהיה קורא ככה, בא אליו שד בדמות בנו. וכפי הנראה גם כן מהזהרת הזוהר הקדוש, שהבעל, קודם שיודווג עם אשתו, צריך לדבר עמה, פן נתחלפה לו אשתו בשדה. מה שמוכיח, שהשדים מקבלים איזה צורה שירצו. ומקרים כאלה אפשרים. ואוליגם מצויים ויוכל היות, שגם כאן יש לנו עסק עם שד, המתחפש בצורת סמסון המת, ומתהלך במחננו ומבקש להזיק לנו. ועלינו לעשות איזו פעולה לגרשו ולהבריחו מאתנו.

אם אלה, שראו את סמסון מתהלך בלילות בחוצות העיר, חוש הראיה לא הטעה אותם — אמרתי — בשמעי דברי המלמד ר' יחיאל — בודאי דברי ר' יחיאל מתקבלים על הלב והצדק עמו. ויש לנו כאן עסק עם שד. ולא עם נם של תחית המתים. ואם כי השדים במקומותינו ובדורות האחרונים, אינם מצויים ואינם שכיחים כל כך, כמו שהיו בדורות הקדמונים, בזמן חכמי המשנה והגמרא, התנאים והאמוראים, בכל זאת לא עזבו את מקומותינו ולא הלכו לגמרי מאתנו. ומזמן לזמן הנם באים להזיק ליולדות ולתינוקות ולילדים קטנים, כידוע. אבל להברית שד לא קשה כל כך. כי השדים הנם פחדנים גדולים; וכפי דברי

חז"ל, אינם מזיקים אלא למי שיוצא יחידו בלילה; אבל להולכים שנים, אם כי השדים נראים להם, אינם נועזים לנגוע בהם לרעה. ואם השדים רואים שלשה אנשים הולכים ביחד, הנם בורחים מהם ונעלמים מן העין. אבל גם להולך יחיד יש תחבולה להנצל מהם, והוא — להחביא האגודל של חיד תחת האצבע; וכשהשד איננו רואה את האגודל אצל האדם, אין לו שליטה עליו להזיק לו, ועל כן נחויז להודיע לאנשי עדתנו, שאם אחד מהם יפגוש בלילה אדם בתמונת סמסון ידע המעשה אשר עליו לעשות. והוא — להחביא האגודל תחת האצבע, ולא יאורע לו כל רע ויוכל ללכת לבטח דרכו. והנני בטוח, שבעזרת הבורא יתברך, נצליח לגרש המזיק ממחננו במהרה. ושלום על ישראל.

ובפי הנראה, גזירה מן השמים היא, שזכר סמסון הערל ירגיז מנוחת אנשי עדתנו; ולא רק בהקיץ אלא גם בחלום. וזה ימים אחדים בא אלי הסנדלר ר' זעריג, שסמסון היה דר בשכונתו, וספר לי, שכבר שלש פעמים בא אליו סמסון בחלום, ובכל פעם ופעם הוא קורא אותו שילך אתו; והוא ר' זעריג, ממאן ללכת אתו, בידעו שהוא מת. והוא ירא מפני המתים. ובפעם הראשונה, — כך ספר לי ר' זעריג, — ראה את עצמו בחלומו, שהוא שב הביתה מן השוק ובידו סל מלא כמחין ופטריות, שקנה זה עתה אצל גויה, שהביאה אותם אל השוק למכירה. והנה סמסון בא לנגדו ושאל אותו, מה יש אתו בסלו. והוא השיב לו: כמחין ופטריות, שקניתי בשוק. ועל זה אמר לו סמסון: למה לך להוציא כסף לחנם, בוא עמדי אל היער הקרוב להעיר, ואני אראה לך מקום נסתר בין האלונים, ושם תמצא למכביר כמחין ופטריות כאוות נפשך, וגדולים ומשובחים. והכל — חנם אין כסף. הוא סרב ללכת אתו. והחזיון של סמסון נמוג ונעלם ודברי החלום סבבו לענין אחר. ובפעם השנית חלם, שהוא יוצא מפתח ביתו, להביא לאחד הבעלי־ביתים זוג נעלים, והנה סמסון בא כנגדו, ופניו מאירות משמחה ומראה לו על הצלוחית שבידו ואומר אליו: בוא, זעריג, ונשתה ביחד לחיים — יין־שרף שבצלוחית זו, יין־שרף מן המשובח ומן המובהק, שנתנו לי בבית הנניד ר' שמעיה, שהשמחה היא במעונו; כי הוא נותן היום לאיש את בתו הצעירה ועושים שם סעודה גדולה ויין רב כיד המלך; ועל הדברים האלה ענה לו ר' זעריג: לא אלך עמך, כי אני ירא ממך, באשר אתה מת. ולשמע הדברים האלה, נעלם סמסון מעיניו ולא ראהו עוד. ובפעם השלישית חלם, שהוא יושב בחוץ על הדרגש, לפני פתח ביתו, ועוסק במלאכתו — מטיל טלאי על סנדל קרוע; והנה סמסון בא אליו וקורא אותו שילך אתו לעזור לו להשיב את הדלת על מקומה; כי יצאה מהציר שעליו היא סובבת, ואי אפשר לסגור את הפתח. וגם בפעם הזאת לא רצה ללכת עמו, בידעו שהוא מת. והוא מפחד ממנו. אבל סמסון — בפעם הזאת — לא הרפה ממנו, ואמר לו: אם אינך רוצה ללכת עמדי ברצון אקה אותך בחזקה. ותפש אותו בידיו החזקות והתחיל למשוך אותו עמו. ומרוב הפחד מסמסון המת, התחיל ר' זעריג לצעוק בקול גדול ולקרוא שיבאו לעזרתו, להצילו מידי סמסון המת. אשתו שנבהלה משנתה לקול צעקתו טלטלה אותו טלטלת־גבר עד שהקיץ משנתו. ועל שאלתה, מה זה היה לך, כי כה תצעק,

ענה לה: סמסון המת בא מחדש אלי בחלום לקרוא אותי שאלך אתו; ובפעם הזאת לא הרפה ממני ורצה להוליך אותי בחזקה אתו ועל כרחי. ועל זה אמרה לו אשתו: הדבר איננו פשוט, שסמסון המת בא אליך כבר שלש פעמים ובכל פעם ופעם הוא קורא אותך שתלך אתו; ובפעם האחרונה רצה גם להוליך אותך אתו בחזקה; בודאי יש דברים כנו. ונחויז לשאול בעצת הרב, איזה פעולה לעשות, למנוע מסמסון המת לבוא להרגיז אותך בשנתך בחלומות רעים. ובדבר זה בא אלי ר' זעליג. ואמרתי לו: בודאי אי אפשר להשאיר הדבר בלי שום פעולה, כי סמסון יוסיף לבוא אליך בחלום חזיון לילה ולא יתן מנוחה לשנתך. וגם — מה שהוא קורא לך בכל פעם ופעם שתלך עמך — סמן רע הוא לך. על כן עצתי לך, עשה זאת: לך על קבר הערל סמסון ואמור בקול רם ג' פעמים: הנני משביע אותך בשם ד' אלהי צבאות שלא תבוא עוד אחרי לבקש אותי. ואם אי אפשר לך ללכת לבית הקברות של הגוים, מפחד שלא יחשדו אותך שאתה עושה איזה מעשה כשור על קברו; וביחוד, שנחויז להשביעו בקול רם. כי אז לך אל בית-העלמין שלנו ובקש קבר איש ששמו שמשון, שם הדומה במבטאו לשם הערל סמסון, ותעמוד על הקבר ותאמר ההשבעה הזאת ג' פעמים בקול רם: אני משביע אותך בשבועה, שלא תבוא אחרי וכל אשר נקרא בשמך לא יבואו אחרי. ואני פלוני בן פלוני איני רוצה לבוא אחריך ולאחר כל אשר נקרא בשמך ולא אחרי שום מת. ועל זה אני משביעכם בשם הגדול הגבור והנורא ד' צבאות אלהי ישראל ומבקש מכם, כי אני רוצה עוד לחיות שנים רבות. ואתה, הנקרא בשם הבא אחרי, תלך ותאמר לאותה נשמה פלוני בן פלוני, שלא יבוא אחרי ואיני רוצה לבוא אחרי. וגם הוא לא יבוא אלי. ואם כזה תעשה, ישאיר אותך הערל במנוחה ואתה את נפשך הצלת.

צויתי לשמשים שיכריזו בכל בתי התפילה, שביום ה' הבעל"ט, אחרי תפילת מנחה גדולה, אספיד אי"ה את הישיש ר' ישראל אבא, שהלך לעולמו בראשית החודש הזה.

יום ה' ט"ז שבט התקמ"ט

כפי שהוכרז מראש ביום השבת העבר בכל בתי התפילה של העיר, הספדתי היום את האיש הצדיק והישר ר' ישראל אבא, שהלך לעולמו בתחילת החודש הזה. בית-הכנסת היה מלא מפה אל פה ורבים נשארו עומדים בחוץ, מבלי יכולת למצוא מקום כפנים לשבת, ואף לא לעמוד. את ההספד פתחתי בפסוק: „תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו". על פטירת הצדיק ר' ישראל אבא, שאנו כולנו יודעים גודל צדקתו והחסדים הגדולים והמרובים שעשה עם העניים ועם כל הסובלים מחסור במחננו, נוכל להגיד בצדק, שעליו נאמרו הדברים „מות ישרים"; כי הקב"ה, מחבתו אליו, לקח את נשמתו ממנו בערב שבת אחרי חצות, כדי שיקבר עוד באותו יום, לפני קבלת שבת, ויפטר מהיסורים של חיבוט הקבר.

כי מי שנקבר ערב שבת עם חשיכה, נפטר מעונשו של דין זה. ועונשו של חיבוט הקבר ידוע לנו, על פי מה שאמרו לנו חז"ל, שמיד שנפטר האדם מן העולם, בא מלאך המות ויושב לו על קברו ומכה אותו בידו ואומר לו: קום, הגידה את שמך; ואם אינו יודע להשיב, מכנים רוח וגשמה בגופו ומעמידו לדין. והמלאך, חציו אש, ומכה אותו בשלשלת של ברזל אשר בידו. ובהכאה הראשונה, אבריו של האדם מתפרקים, בהשניה — עצמותיו מתפרקים. ובאים מלאכי השרת ומלקטים אותם ומעמידים אותם. והוא מכה אותו פעם שלישית; וכן הוא הולך ושונה ביום השני וביום השלישי. ודין זה, — לפי דברי חז"ל — יותר קשה מדין של גיהנם. כי בדין זה — אפילו צדיקים נדונים בו, אפילו גמולי חלב, אפילו יונקי שדים ונפלים נדונים בו. ומחומר דין זה, אנו יכולים לדון גודל מעלת הצדיק ר' ישראל אבא וחשיבותו בעיני הקב"ה, שכדי לפטרו מהיסורים האלה, לקח את נשמתו בערב שבת־קודש אחרי הצהרים ונקבר באותו יום. ולא חיתה בו יותר שליטה למלאכי חבלה. ועל כגון דא אנחנו מתפללים ומבקשים מהקב"ה, ותחי אחריתי כמוהו", שגם אותנו יציל מעונשו של חיבוט הקבר, כמו שהציל את הצדיק ר' ישראל אבא. אחרי כן אמרתי דברי נחמה לקהל, לבל יתיאשו מיר שועה ולבל יאמרו: אבדה תקותנו, באין עצה להמלט מהיסורים של חיבוט הקבר. כי חז"ל אמרו: מי שאוהב צדקות ואוהב תוכחות ואוהב גמילות חסדים הנהו גם כן ניצול מדין הקבר. ועוררתי אותם, שילכו בדרך, אשר הלך בה הצדיק ר' ישראל אבא, לעשות כמוהו צדקה בכל עת. וביחוד לתת צדקה מתן בסתר, שהיא המדה היותר מעולה ומשובחת שבצדקה. ואז יקויים גם בכך, מה שנתקיים בר' ישראל אבא, שתמותו מות ישרים ואחריתכם תהיה כמוהו להנצל מעונשו של חיבוט הקבר. ובספרי שבחי הנפטר ר' ישראל אבא מצאתי שעת הכושר לעורר תשומת־לב הקהל על גודל מעלת הצדקה, שלפי דברי חז"ל היא שקולה נגד כל המצוות והיא אחת משלשה הדברים, המעבירים את רוע הגזירה: תשובה, תפילה וצדקה. וכל זה בהדרגה. בראשונה, האדם עושה חשבון עם נפשו, מתחרט על עוונותיו אשר עשה ומקבל עליו לבלי שוב עוד לכסלה. זאת היא — תשובה. אחרי כן האדם מבקש סליחה ומחילה מהקב"ה על אשר הכעיסו בעוונותיו ומבקש ממנו עזרתו, שיוכל לעשות את הטוב והישר בעיניו. וזאת היא תפילה. ואחרון חביב — התחלת מעשה הטוב והישר בעיני ה'. וזאת היא — צדקה. ובה האדם נכנס למעלות הישרים והתמימים שעליהם נאמר: "צדקת ישרים תצילם". ואם גם אתם תאחזו במדה זו, לעשות צדקה וחסד בכל עת, יקויים בכך הפסוק: "צדקת ישרים תצילם"; ולא יהיה עוד יותר פחד עונש של חיבוט הקבר לפני עיניכם. ובסוף ההספד אמרתי לקהל דברי־כבושין, לבל יעזבו את העניים והנצרך כים, שעד עתה דאג להם ר' ישראל אבא, שהיה דואג להם כאב לבניו; ואם לא ימצא מי שימלא את מקומו, לקחת עליו הטורה לאסוף את הנדבות ולטפל בעניים ובנצרכים ולדאוג לכל מחסורם. החובה על כל אחד ואחד מכם לבוא לעזר הנצרך כים הידועים לכם. ולבל יתקיימו חס ושלום בנו דברי הנביא: "הצדיק אבד ואין איש שם על לב". — הצדיק — ר' ישראל אבא, שהלך לעולמו, ואין איש שם על

לב, לראונו יותר לעניים ולנצרכים. וגם סוף הפסוק: „ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק” — מפני רעת בני דורו, שאינם שמים לב לגורל העניים. על כן חובה כפולה ומכופלת עלינו להזהר ולהשמר לבל יהיו דברי הנביא חס ושלום נאמרים עלינו.

כפי ששמעתי, נכנסו דברי ללב השומעים ויש התעוררות מצד הבעלי־כתים שלא תפסק מעשה הצדקה, שהיה עסוק בה ר' ישראל אבא ז"ל כל הימים. מי יתן והיה, ולא יהיו דברי כקול קורא במדבר, והיה מעשה הצדקה שלם.

יום ה' י' אייר תקמ"ט

משנכנסה זוגתי שתהיה לחודש השביעי לעבודה, התחלנו לעשות את ההכנות הנחוצות לילדת, כי, לפעמים, הנשים יולדות למלאות שבעה חדשים. והילד הנהו בר קיימא, כילד שנולד לתשעה חדשים. ומאותו זמן היא יותר זקוקה לשמירה מעין־הרע ומשאר פגעים רעים. ובמדה שיום הלידה הולך הלך ומתקרב, הסכנה מליילית הארורה והכת דילה היא יותר ויותר גדולה. ולשום זה, אמרתי לזוגתי, שתשא על צוארה את הקמיע, שנתן לה המקובל ר' משה ברוך מדאליה נאווע, בזמן שהתאכסן בביתנו, זה לא כבר. ואת הקמיע — אמר לנו ר' משה ברוך הנ"ל — צריכה האשה המעוברת לשאת על צוארה החל מהחודש השביעי לעבודה עד אחר יום הלידה; ואז היא בטוחה, שלא יגיע לה, ולא לילד, שום היוזק מליילית הארורה והכת דילה. וגם זאת אמר לנו הרב המקובל, שמפי הנסיון ידוע לו, שהקמיע הזה פועל, בעזרת הבורא, פעולתו יותר מכל שאר הקמיעות שהוא נותן. וכל הנשים שהשתמשו בקמיע זה השלימו ימי ההריון בשלום. וגם לא הגיע להן ולא לולדן שום היוזק בשעת הלידה, ולא אחר הלידה. ואם כי הנני נזהר תמיד שלא להשתמש בקמיעות שיש בהם השבעות ושמות, מפני הטעות האפשרית בהם, וההיוזק היכול להגיע על ידי זה; אבל בהקמיעות של ר' משה ברוך הנני בטוח, שאין בהם טעות, והזקה על חבר כמוהו שאיננו מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן. ובודאי, קמיע היוצא מתחת יד ירא־אלקים מרבים כמוהו, לא תשוב ריקם פעולתו; כי הקב"ה, כידוע, רצון יראיו יעשה. וליתר שאת וליתר עז התפללתי — החל מהחודש הזה — בכל יום התפילה היקרה, הנמצאת בספר קצור של"ה, בקשה, שיקל הקב"ה לאשתי צער עבודה, ולא תהי מקשה ללדת, ושיצא הילד לאויר העולם ברגע קטן ותלד בנקל כתרנגולת, בלי שום היוזק לה ולא להולד; ושלא תלד ביום השבת, כדי שלא יצטרכו לחלל שבת בשבילה. ומאותו זמן התחילה גם כן המילדת, הסבתא בתיה מירל, לבקר את אשתי פעם או ב' פעמים בשבוע לבדוק בגופה ולנהל אותה בעצתה ולעשות לה את הסגולות המרובות שיש לה באוצרה נגד כל מחלה ונגד כל תקלה. ולא רק סגולות ותרופות בלבד, יש לה אלא היא יודעת גם ללחש לחשים; ויש לה מן המוכן לחש לכל צרה שלא תבוא. ואני אינני מעכב בידה מללחוש את הלחשים, כי אין בהם

שמות ולא השבעות; ועל פי הרוב הנם ביהודית, בשפת הנשים. ואין בהם שום ממשות, לא יועילו ולא יזיקו.

ימי ההריון עברו לאשתי בשלום. ולמלאת תשעה חדשים נהפכו עליה ציריה. ובאו לה חבלי-לידה. וראיתי שתפילתי עשתה מחצה: כי באו לה חבלי-לידה ביום השלישי לשבת, יום שהוכפל בו כי טוב, ולא ביום השבת; אבל בקשתי שלא תקשה לילד, בעוונותי הרבים, לא נתקבלה. ואשתי התהפכה בציריה כל היום, מאז הבוקר ועד הערב וסבלה יסורים גדולים. ובאותו יום מהרתי לשוב מבית המדרש הביתה, תיכף ומיד אחרי גמר תפילת-שחרית, ונשארת יושב בביתי כל היום; ולא הגדתי את השיעור לפני תלמידי באותו יום וגם לא הלכתי להתפלל תפילת מנחה בצבור, אלא התפללתי בביתי, ביחידות. ונשארת בביתי להיות לעזר מעיר לאשתי בתפילה ובתחנונים. וכל היום עבר עלי באמירת מזמורי תהלים; כי אין לך דבר יותר עלול ויותר מסוגל לעורר רחמי שמים, מאמירת תהלות דוד בן ישי. והמילדת, הסבתא, למראה יסורי אשתי, לא נשארה גם כן יושבת בטלה וטומנת ידה בצלחת, אלא עשתה נסיונות בסגולות המרובות שיש לה באוצרה. להחיש יציאת הולד מרחם אמו. ובראשונה נתנה לאשתי להחזיק בידה קרן ימינית של עז. ובראותה שאין זה מועיל, הניחה על לבה עור של נחש. וגם סגולה זאת לא הועילה. ותתן לה לשתות לובן של ביצה חי מעורב עם חלב אשה. וגם זה לא הועיל. ותנסה לתת לאשתי לשתות מרה של שור מעורב עם מים. וגם זה לא הצליח. ואני נתתי לה לעשות את הסגולות האלה, באמרי: אם לא יועיל, לא יזיק. והמילדת בראותה שבכל הסגולות האלה עמלה נשאר מעל ואינן פועלות שום פעולה, רצתה לנסות בסגולות יותר חזקות: לעשן תחת אשתי בצואת חלב, בצואת יונים ובצואת בעלי חיים אחרים. ואני לא נתתי להוציא זממה לפעולה. ועכבתי בידה; באשר, לפי דעתי, יש בזה סכנה, להמית את הולד בחניקה על ידי העשן. וכשאסרתי עליה השמוש בסגולה זו, אמרה הסבתא לתת לאשתי לשתות חלב כלבתא מעורב ביין. וגם לזה לא הסכמתי. ולבסוף אמרה לי הסבתא: אם אינך מסכים לכל הסגולות האלה, עוד סגולה טובה למקשה ללדת ידועה לי, והיא — לתת לה לשתות מעט מהשתן של בעלה. ועל זה גערתי עליה בנזיפה, ואמרתי לה: לא אתן לאשתי לעבור על הלאו שבתורה: אל תשקצו את נפשותיכם; בפרט, כשאני רואה, שכל הסגולות שאת עושה אינן מועילות, וכפי הנראה, כולן מהבל רוח ישאן.

ואני, באותו זמן, לא פסקתי מאמירת תהלים כל היום, וכל אוכל לא בא אל פי. וגמרתי אמירת ספר תהלים פעמים רבות. ולקול האנחות, והצעקות והבכיות שהגיעו לאוזני מחדר אשתי, הרויתי בדמעות ספר-תהלים שהיה בידי. ולבסוף, לעת ערב, כשהגיע זמן תפילת מעריב, השקיף עלינו הקב"ה ממרום קדשו והתרחם על אשתי, הצועקת בחבליה ובציריה. וכשהגעתי בספר תהלים להפסוק: „והוא כחתן יוצא מחופתו ישיש כנכור לרוץ אורח". שמעתי קול צעקה גדולה ומרה מחדר אשתי, קול אחד — פעם אחת, ולא יספה עוד ונאלמה דומיה.

זבאותו רגע המילדת קוראת אלי בקול רם: מזל טוב, רבי, הרבנית המליטה בן, מזל טוב! לשמע הבשורה הזאת קפצתי ממקומי ועמדתי על רגלי וברכתי ברכת הטוב והמטיב: הטוב — על אשר הסיר הקב"ה מאשתי היסורים של חבלי־לידה. והמטיב — על אשר נתן לי בן, יורש מקומי, ולא אֵלֶךְ, חס ושלום, ערירי בלי בנים. ותיכף אחרי זה עמדתי להתפלל תפילת מעריב בשמחה רבה ובהודיה להבורא יתברך על כל החסדים אשר עשה ואשר הוא עושה עמנו תמיד.

ועתה, כשעברה הסכנה, הנני נזכר בכל ההרפתקאות שעברו עלי באותו יום. זמלכד היגון והצער שהיו לי מיסורי אשתי, עוד היה עלי לפקח כל היום על מעשה הסבתא המילדת, לבל תעשה לאשתי איזה סגולה שתוכל להזיק לה, או להולד: כמו, למשל, העשון מתחת היולדת בכל מיני צואה של בעלי חיים. הנשים השוטות מאמינות, שעל ידי העשון ימהרו יציאת הולד מרחם אמו, ואינן רואות את הסכנה הכרוכה בעקב מעשה זה, כי הנן יכולות להמית את הולד בחניקה. כי הילד עודנו רך וחלש. ודי במעט עשן לקפד ארג חייו. ולפי דעתי נחוץ לאסור על המילדות העבריות את השמוש בסגולות מעין אלה, שברור לנו שיש בהן סכנה להאשה או להולד; או כאלה, שהנן מנוכחות ואין בהם שום ממשות; כמו שקרה במקום אחד, שנשים טפשות — כדי למהר יציאת הולד מרחם אמו — יעצו לאשה, המקשה ללדת, הסגולה הזאת — לפתוח את כל הארגזים אשר בבית ולחשאים פתוחים. וזה — באשר האמינו, שכשם שהארגזים נשארים פתוחים, כך יפתח גם רחם היולדת והולד יצא לאויר העולם. והנה קרה המקרה. שבאותו הזמן, שהארגזים היו פתוחים, עברו גנבים באותו מקום וגנבו את החפצים שנמ צאו בהארגזים. ובין החפצים שנגנבו נמצאו גם כן חפצים שנמסרו לבעל האשה לשמירה בתור פקדון, ולא היו שייכים לו. והאיש אשר לו החפצים, טען את בעל האשה לדון, על אשר לא שמר הפקדון שלו שמירה מעולה. והדבר בא לפני הנאון המהרי"ט. ובספר שו"ת מהרי"ט נדפסה תשובה בענין זה.

יו"ד כ"ז מנחם אב התקמ"ט

אורח שלא בזמנו בא הנהו בשנה זו ר' גרונם המוכר־ספרים, כי מנהגו מימים ימימה לבוא למחננו כשנכנס חודש אלול וכשנשמע כבר קול תרועת־שופר בבתי־כנסיות ובבתי־מדרשות. והפעם הזאת בא בעוד לא יצא עדיין חודש מנחם אב. וכשראיתיו היום בבוקר בבית־המדרש ונתתי לו שלום שאלתי אותו: מדוע הקדימו פעמך לבוא זאת הפעם, שלא כמנהגך תמיד. ומה יום מיומים? ועל זה אמר לי ר' גרונם: יש טעם בדבר. והנני מבקש את כבודו לתת לי הרשות לבוא אליו לביתו בזה הערב, כי יש אתי דבר סתר אליו והנני נזקק לעצתו. ופה, בבית־המדרש, לא אוכל לבאר לו את הענין, כי יארכו הדברים, ויש כאן הרבה מפריעים ואין המקום מסוגל לזה. וכשאציע לפני כבודו דבר הענין הזה, יתברר לו הטעם, מדוע הקדמתי בשנה זו לבוא. ועל זה אמרתי לו: טוב, עשה כדברך. ובערב,

אחרי תפילת מעריב ואחרי סעודת הערב, בא אלי ר' גרונם ויאמר לי: הענין שבשבילי באתי לשאול בעצת כבודו הוא — היהודי מארץ הגר, שבא למדינתנו זה יותר משנה והנהו נוסע מעיר לעיר ומעירה לעירה. ולפי דבריו — הוא מבקש בחר אחד מעירו, שהלך זה יותר משלש שנים למדינתנו ללמוד תורה באחת הישיבות. והבחור נחוצ לו — להתיר את בת אחותו, אשה, צעירה לימים, שנשארה אלמנה מבעלה, מכבלי העיגון. בעלה הלך לעולמו עירי בלי זרע בנים. ולו רק אח אחד — הבחור הזה. והאשה זקוקה לחליצה ממנו. והוא היחיד בעולם להתירה מכבלי העיגון. ואם, חס ושלום, לא יצליח למצוא את הבחור, כי אז תשאר בת אחותו אלמנה צרורה כל ימי חייה. ובאשר האלמנה הצעירה היא קרובתו — בת אחותו, ואיננו יכול לראות בצערה, לקח עליו הטורה, לשים לדרך פעמיו וללכת למדינתנו לבקש את הבחור, כדי שיעשה לה כדת וכדין ויפטור אותה מזיקת יבם. כדברים האלה — לערך — ספר היהודי ההגרי בכל מקום שעבר שם. וגם במחנכם — כפי שנודע לי — עבר ונשאר כאן ימים אחדים ושאל אחרי הבחור בכל בתי המדרשות. ובדאי בא בדבר הענין הזה גם לכבודו. ועל כן אבקש את כבודו, להגיד לי כל מה שידוע לו בדבר האיש הזה, ומה המה הדברים — אם עדיין הוא נזכר בהם — שדבר עם כבודו. ואחרי כן אבאר לכבודו לשום איזה צורך נחוצות לי הידיעות האלה. אני כבר חקרתי ודרשתי בדבר האיש הזה בהרבה מקומות שעבר שם ונודעו לי הרבה דברים אודותו. וכבודו יראה ויווכח, כי לא דבר ריק הוא ממנו, מה שאני מטפל בהאיש הזה ובמעשיו.

נכון אני לספר לך מה שידוע לי אודותו, אמרתי לר' גרונם, כי אני נזכר היטב בהאיש הזה ובדבריו. הוא בא למחננו בתחלת הקיץ, תיכף אחר חג הפסח. והוא בא אלי ושאל אותי, אם אין הבחור הזה לומר, או למד בהישיבה שלי. ואולי אחד מתלמידי הישיבה שלי מכיר אותו, או שמע אודותו, כי אז הוא מבקש, שיגידו לו כל מה שנודע אודותו. ולמצוא יחשב דבר זה להיות לעזר בהצלת אלמנה, עניה סוערה, מכבלי העיגון. היהודי ההגרי, כשראיתיו בראשונה, נראה לי בתפארת אדם המעלה, הדור בלבושו, בבגדי משי, כאחד העשירים. ובראותו שאני מביט ומתבונן לבגדיו, אמר לי, שלא לשום התהדרות הוא לובש בגדי משי, אלא כדי שלא יהיה שום חשש של שעטנז בבגדיו; כי בבגדי צמר נמצאים לפעמים חוטי פשתן טוויים בהם. והוא ספר לי, שבמדינתם, מדינת הגר, יש סוחר אחד מחשובי הבעלי-בתים שבעירו, שכל ימיו עסק בסחורות אריגה ומטווה. ועתה, לעת זקנותו, מסר את כל עסקיו לבניו והוא הקדיש את זמנו וכספו לדרבן מצוה, ללכת מעיר לעיר ומקהילה לקהילה. והוא בוחן ובודק כל הבגדים של צמר ופשתים על ידי המשוש ועל ידי הריח. כי הנהו מומחה גדול לדבר. ואם יש שעטנז בבגד, הוא מצליח למצוא אותו. וכבר הציל במעשיו אלה הרבה נפשות מישראל מעוון שעטנז, רחמנא לצלן. והוא, — כך אמר לי ההגרי, — איננו רוצה בכל זאת לסמוך על בחינת האיש הזה. והוא לובש — ליתר בטחון — רק בגדי משי. ואין עוד יותר מקום לחשש של שעטנז. ובדבר זה ראיתי — שהאיש הזה הוא ירא וחרד לדבר ה'! אבל גם מדברים אחרים נוכחתי שהוא ירא-שמים

גדול. כי שאול שאל אותי האיש בדבר האכסניא של ר' געציל דבורק'ס, שהת-
אכסן בה, אם בעל האכסניא איננו עמ'הארץ. כי אין בור ועמ'הארץ ירא חטא.
ואם יש לסמוך עליו, שהמאכלים שהוא מאכיל את אורחיו, הנם בתכלית הכשר
רות. כי נטה עליו קו של חשד במקצת, באשר כי ראה אותו מתנהג בקלות-
ראש ומרבה בדברים בטלים ובדברי-ליצנות עם הנשים ועם הערלים — דבר
שאיננו לפי מדת תלמיד-הכם וירא-שמים. גם ספר לי, כשהוא הולך בדרך ומת-
אכסן בכפר אצל אחד הרענדארים הנהו נזהר מלנגוע בהמאכלים שלהם. כי רוב
הרענדארים הנם בורים ועמ'הארצים. וה' היודע אם נשותיהם נזהרות במליחת
הבשר כראוי, שלא להדיח הבשר במים קודם הזמן. ואם הנן נזהרות שלא לערבב
לפעמים בלי, שמשתמשים בו למאכלי-בשר, עם בלי, שמשתמשים בו למאכלי-
חלב. כי בודאי, בהכפר, כשהנן תמיד בחברת הערלים, הנן קלות הדעת ואינן
שמות לב לחזקת בזהירות מרובה בכל האיסורים האלה. וזה לא כבר קרה
שהחשיך לו בדרך בערב-שבת, ולא היה לו יותר פנאי להגיע להעיר הקרובה
בעוד יום. ואנוס היה להתאכסן אצל אחד הרענדארים בכפר. וכל אותו
יום השבת, לא אכל אלא פירות וזרעונים ולא טעם מאומה מתבשילם. וגם את
פתם — שאולי לא הפרישו ממנו חלה, או אולי היה פת עכו"ם לא נגע בו ולא
אכל ממנו. וגם זה ספר לי דרך אנכי, שבביתו של אותו הרענדאר היתה גם כן
אשה אלמנה, שהיא קרובתו של הרענדאר. ובראותה אותו — היהודי ההגרי —
מאריך בתפילה ומעיין ולומד כל היום בספר, היתה בטוחה, שהאיש הזה הוא
רב, ומורה הוראה בישראל, או דיין. וכצאת יום השבת, אחרי ההבדלה, נגשה
אליו ואמרה לו: רבי, יש לי בקשה אליך. אשה אלמנה אנכי זה כמה שנים.
בעלי היה שוחט בהעיר הסמוכה לכפר זה. ובמותו נשארת גלמודה, בלי משעון
ומשענה. ובאתי לקרובי הרענדאר, להיות לעזר לאשתו בבית המבשלות ובמז-
לאת הבית ובשכר עבודתי הנני אוכלת לחם תמיד על שולחנם ויש לי מקום
ללינת-לילה. וכשבאתי הנה הבאתי אתי — ביחד עם הבגדים והמטלטלים שלי
— גם שק גדול מלא ספרים. הספרים האלה נשארו לי מבעלי אחרי מותו ואי-
נני יודעת מה לעשות בהם. כי פה, בכפר, אין איש מתעניין לקנותם אצלי.
יעוברי דרך, המתאכסנים לפעמים אצלנו, הנם על פי הרוב — העניים, הנודדים
מעיר לעיר לחזור על הפתחים, או, הרענדארים מהכפרים הסמוכים, שאינם יודעי-
תורה ואין להם צורך בספרים. ורבי בודאי ימצא חפץ בהספרים. על כן אבקש
אותך, עשה עמדי את החסד וקח ממני את הספרים האלה. ואני לא ארבה
במחירם. יתן לי מה שימצא לטוב בעיניו. ובלבד שיקחם מכאן. כי מחוסר
מקום הנם למעמסה עלי. וחוששת אני, שאם ישארו כאן עוד זמן רב יהיו לברות
לשיני העכברים. והכסף שיתן לי בעדם יהיה לי לתועלת רבה. ולו תחשב הדבר
לצדקה ולמצוה גדולה. וכשגמרה דבריה, הלכה והוציאה מהשק ספרים אחדים
להראות לו. וכראותו — שהספרים הנם — ספרים קדושים: ספרי הלכה, דרוש
ומוסר, צר היה לו להשאירם בהכפר, לבל ילכו, חס ושלום, לאבוד, כפי שאמרה
לו האשה. וגמר בדעתו לקנותם ממנה ולקחת אותם אתו. ואם כי כבר ענה

בדרך כחו בהטלטולים והנדודים המרובים מעיר לעיר ומעירה לעירה, בכל זאת עמם עליו עוד הטורח הזה, לטלטל עמרו הספרים של אשת השוחט, עד אשר ימצא איש למכור אותם לו ויוקל ממנו. והיה בידו שכר המצוה, שהצייל הספרים מכליה ואבדון. וכן עשה. שלם להאשה מחירם בעין יפה ולקח עמרו הספרים בדרך.

וכשמעי דבריו, שיש אתו ספרים למכירה, אמרתי לו: אני מתענין הרבה באספת ספרים. וכל ספר, שאיננו נמצא עדיין אצלי, אני משתדל לקנות אותו. ואם יש בין הספרים, שאתה מוליך אתך, כאלה, נכון אני לקנותם ממך ולשלם לך את מחירם בכסף מלא. ובאשר, בודאי, יכבד עליך הדבר, להביא לביתי את השק עם הספרים, נכון אני ללכת אתך להאכסניא שלך, לראות את הספרים ולבחור הנאותים לי ואשלם לך מחירם, כפי אשר תשיח עלי. ועל זה אמר לי ההגרו: אל יטריח כבודו את עצמו ללכת להאכסניא, כי הספרים עדיין מונחים הבושים בהשק. ובחדרי אין מקום פנוי להחזיר את השק ולהוציא את הספרים ולסדר אותם, שיהיו נוחים וקלים לראיה ולבחינה. אבל אין גם צורך בזה. כי יש אתי רשימה מוכנת מכל הספרים הנמצאים בהשק. ועל פי הרשימה הזאת, כבודו יבחר באשר יבחר. ובדברו כזה הוציא מאמתחת בגדו גליון גדול — רשימת הספרים, וימסור אותו לי. עברתי במעוף עין על פני כל הרשימה ומצאתי, שרוב הגדול של הספרים, הרשומים בה נמצאים כבר באוצר ספרי; אבל בכל זאת מצאתי עוד תשעה ספרים שאינם אצלי. והספרים האלה, כפי הידוע לי, חזיונם יקר במדינתנו וקשה למצוא אותם. אמרתי להיהודי ההגרי שמות הספרים שאני רוצה לקנותם. ולמחרת בבוקר הביא לי אותם. ואני שלמתי לו מחירם בעין יפה. כי סרב סרב האיש להגיד לי מחירם, כמה הוא רוצה בעדם, באמרו: שאין אומנתו אומנות מוכרי-ספרים ואיננו יודע להעריך מחירם. ובודאי, לו לא היה קשה לטטולם בדרך, היה משאיר כל הספרים האלה אצלו בשבילו. ובאשר עלי נפל הגורל להעריך מחירם, שלמתי לו בעין יפה ועוד יותר מכדי שוויים, כדי שלא יהיה מקום לחשש של אונאה ומקח טעות. וברצוני להיות לו לעזר, להקל מעליו הטורח בטלטול הספרים בדרך, אמרתי לו: לך ר' קלמן זאב, שהוא אחד הבעלי-בתים של בית-המדרש שלנו ותאמר לו, שאני קנתי אצלך ספרים אחדים. וגם יעצתי לך, ללכת אליו, אולי גם הוא יתענין לקנות אחדים מהם; באשר ר' קלמן זאב הוא איש אמיד, למדן וחובב ספרים וקונה ספרים. וכן עשה. ור' קלמן זאב קנה אצלו עשרים ושנים כרכים. והנאני הדבר מאד, שהייתי לעזר בעצתי לר' בונם הנ"ל — כי שאל שאלתי את ההגרי לשמו. — והוא אמר לי, ששמו-וכינויו הנם: בונם ב"ר יששכר בער סג"ל הלוי. כי מצא ר' בונם חן בעיני, בראותי מהלכו ודבורו שהנם של תלמיד חכם. ולבושו — הדר, איצטלא דרבנן, ומאמרו חז"ל, מתלמוד וממדרש, שגורים על פיו, ובכלל — כולו אומר כבוד. ומבלעדי אותו הפעם, שהביא לי הספרים שקנתי אצלו, היתה לי הזדמנות לראותו עוד פעמים אחדות ולדבר אתו ולשמוע ממנו איזה פרטים על דבר מוצאו, שם עירו ועסקיו. ובאמרו אלי, שהוא מארץ הגר, התפלאתי

לשמוע אותו מדבר במבטא כאחד מאתנו, בני מדינת ליטא, ולא במבטא היחודי-
 דים ההגרים, או הפולנים, שהוא משונה הרבה מהמבטא שלנו. ועל זה אמר לי,
 שבאמת אבות אבותי מוצאם מארץ ליטא. ובזמן הגזירה ויום הרג רב
 במדינת ליטא, זה אולי יותר ממה ושלשים שנה, נמלטו אבותיו לארץ הגר
 ומצאו להם מנוחה בעיר מישקאין, עיר גדולה לאלהים וקהילה נכבדה בישראל.
 ואם כי כל בני משפחתו הנם כבר דור רביעי לאבותיהם הפליטים ממדינת
 ליטא, נשתמר בפיחם הדבור והמבטא הליטאי. והנם שומרים על מבטאם לבל
 ישכח מפי זרעם ומפי זרע זרעיהם. ועל שאלתי, כמה הוא מוצא את מחיתו.
 אמר לי, שהוא עוסק במסחר היין, יינות ארץ-הגר המשובחים, ששמן הטוב
 הולך למרחוק. ומכל המדינות, הקרובות והרחוקות, באים סוחריו יין לקנות
 יינות ארץ-הגר. ולו יש עסקים עם גדולי הסוחרים במדינת פולין ובמדינות
 אשכנז, פיהעם ומערה. ובעזרת השם יתברך מסחרו פריץ בכל הארצות האלה.
 וה' שלח ברכה והצלחה במעשה ידיו וברך אותו בהון ועושר. ובכל זאת —
 הוסיף הוא, הטרדה בהעסקים המרובים והדאגות בהנכסים המרובים, כמאמר
 חז"ל: מרבה נכסים מרבה דאגה, אינם מעכבים בידי לקיים מה שאמרו חז"ל:
 כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר. והנני מקדיש עתים לתורה
 בכל יום ויום: שיעור למשניות ושיעור לגמרא ושיעור לפוסק. ומה שספר לי
 על דבר עסקיו ורבויו נכסיו — הוסיף ר' בונם — לא לשום התפארות והתגנ-
 דרות, כי מהבל המה כולם יחד; אלא, כדי שלא אחשור אותו בדבר שאין בו,
 שהוא יצא בשליחות לבקש הבחור היבם, משום שמשלמים לו שכר הליכה על
 דבר זה; כי הוא איש אמיד ובעל נכסים מרובים. ולא היה מעמים עליו מעולם
 עול כבד כזה — טלטולים וגדודים בדרך רחוקה, אם לא לצורך מצוה גדולה,
 להתיר את קרובתו הצעירה מכבלי העיגון.

ועל שאלתי בדבר הבחור שהוא מבקש, מה טיבו. אמר לי, שהבחור משה
 חיים, כך הוא שמו, בחיותו בן חמש עשרה שנה עוב — ומבלי הגד לאיש —
 חרש בית אבותיו ונעלמו עקבותיו. ואיש לא ידע, לאן פנה ולאן הלך. חבריו,
 שהיו לומדים אתו בבית המדרש ביחד, אמרו, שבודאי הלך להכרך בריסק,
 אשר בליטא המדינה. כי לא אחת ולא שתיים אמר להם, שלשמע תהלת הישיבות
 הגדולות שבמדינת ליטא, שהנם לומדים על פי שיטת הגאון ר' אליהו מוויילנא,
 אדיר כל חפצו ללכת ללמוד תורה באחת הישיבות האלה. וביחוד לישיבת בריסק.
 ובאשר אבותיו לא הסכימו בשום אופן לתת לו ללכת בדרך רחוקה כזו ולארץ
 נכריה. בודאי, מטעם זה, עשה מעשהו בסתר, לעזוב בית אבותיו חרש ולבל
 ירגיש איש בלכתו מעירו. ואין כל ספק, ששם את פעמיו לכרך בריסק, העיר
 המפורסמת, ברבניה, בגאווה ובישיבותיה. ובאמת, כאשר אמרו חבריו, כן
 היה. כי אחד ממחנניו, שהלך לרגלי עסקיו לכרך בריסק. וזה היה כשלשה חדשים
 אחרי אשר עזב הבחור את בית אבותיו, ראה אותו שם באחד מבתיה-המדרשות.
 אבל מאז נסתם כל חזון ממנו ולא שמענו מאומה אודותו ולא הגיעה לאזנינו
 שום ידיעה על דבר מקום מושבו. ור' בונם — כך אמר לי — כשיצא בדרך

לבקש את הבחור, כונן צעדיו בראשונה לבריסק ושם חקר ודרש אחריו בכל הישיבות ובכל בתי־מדרשות ולא מצא אותו. רק בחורים אחדים, הלומדים באחד הבתי־מדרשות, אמרו לו, שיודעים ומכירים הם את הבחור הזה — כפי שמו ושם עירו וחסימנים שנתן בו ר' בונם להם — והוא למד באותו בית המדרש שהנם לומדים בו עתה. וזה היה לערך לפני שלש שנים. והבחור למד בבית־מדרש זה לערך ששה חדשים ואחר כך, פתאום, נעלמו עקבותיו, ולא ידעו מה זה היה לו. כי לא שמעו יותר מאומה ממנו. וכפי הנראה, הלך ללמוד בעיר אחרת. ומבלי הגד מקודם לאיש, לאן פניו מועדות. וכדי להכיר את הבחור הזה, אם יקרה המקרה, שיבוא למחננו, מסר לי ר' בונם את הסימנים שבו: שמו הוא — משה חיים, ועתה הוא בן י"ח שנה. כמובן, כשיצא מבית אבותיו היה עדין רווק. ועתה, מי יודע, אולי נשא בינתים אשה. קומתו בלתי גדולה, בינונית. הוא מדבר בקול צרוד, כמי שנחר גרונו מרוב צעקה. ויבלת גדולה צמחה לו על האף, מצד שמאל.

ובזה מסרתי לך, אמרתי לר' גרונם, כל מה שידוע לי על דבר ר' בונם הנ"ל. והכל — על פי מה ישספר לי ועל פי התשובות, שהשיב על שאלותי. ויותר אינני יודע מאומה. ומאז הלך נסע ממחננו לא שמעתי מאומה אודותיו. ואינני יודע, אם כבר הצליח למצוא את הבחור שהוא מבקש, או, אם הוא מוסיף עדנה לנדוד בערים ובעיירות, לרדוף אחרי צלו של הבחור, כרודף הקורא בהרים. ואתה, שהנך מתענין בהאיש הזה ובגורלו — כפי שאמרת לי — בודאי אתה יודע יותר ממני ממעשיו ומה שהגיע לו. ומאד אתאוה לדעת, אם כבר מצא את הבחור ואם כבר שב לעירו ולביתו.

ברוך מזכיר נשכחות, אמר לי ר' גרונם. ובאמת אתפלא על כח זכרונו הגדול של כבודו, שהוא נזכר בדברים שנאמרו לו בדרך שיחה בעלמא, זה יותר מד' חדשים, כאילו לא נאמרו לו אלא תמול, או שלשום. והדברים שספר לי כבודו, זה עתה, הנם חשובים ונכבדים מאד, לגלות הלוט הלוט. הנסוך על פני האיש הזה, אשר דבר סתר יצוק בו, כפי שיראה כבודו מהדברים שאספר לו ושנודעו לי ממקורות נאמנים.

שמע האיש הזה הגיע לאזני בראשונה בוויילנא, למועד חג החנוכה, כשבאתי לכרך זה לימים אחדים; כמנהגי תמיד, כשהנני נמצא באחת הערים או באחת העיירות בקרבת מקום לעיר זו, הנני סר אליה. ולו רק ליום אחד, או לשנים. וב־פעם הזאת הייתי באשמינע לרגלי מסחרי וסרתי לוויילנא לימים אחדים; כי מוצא אני תמיד באותה עיר איזה ענין לענות בו: למכור, או לקנות ספרים; או, להחליף ספרים בספרים. ומעולם לא קרה לי לבוא לעיר וויילנא ולצאת ממנה בידים ריקות, כלומר, בלי שום עסק המביא ריוח. כי העיר הזאת, כידוע לכבודו, היא עיר גדולה לאלקים ויש בה הרבה בתי־כנסיות והרבה בתי־מדרשות. והיא מלאה לומדים ומופלגי תורה — כן ירבו — ממש ככלוב מלא עוף. ובכל בית מדרש ובית מדרש חברות לתלמוד־תורה לרוב: חברת־ש"ס, חברת־משניות, חברת־עין־יעקב, חברת־מדרש ועוד ועוד ואגודות אגודות יושבות ולומדות

בכל יום שיעור בספר. והאומנים ובעלי-מלאכה, שיש להם בתיתפילה וקלוזים מיוחדים להם, הנם מקיימים דברי חז"ל: „עשה לך רב“, והנם שוכרים להם רב, הלומד אתם פרק בספר עין-יעקב, או בספר מנורת-המאור, או במדרש. וגם יחידים הקובעים עתים לתורה מספרם הוא רב — כן ירבנו. ולא מעטים הם הבעלי-בתים האמידים, או הסוחרים, העוסקים בפרקמטיא. שהנם מופלגים בתורה והנם ראויים להוראה. ויש מהם כאלה שיצא שמם לתהלה בכל המדינה וגם מחוץ למדינה. כשם הגאונים הגדולים שבדור. ובעיר כזאת, שהתורה יושבת בה על מרומי קרת, כמובן, יש הרישה לספרים; כי באין ספרים, אין תורה. ומרובים בה הקופצים על כל ספר חשוב. וגם לבעל הבית, שאיננו למדן, לכבוד גדול יחשב לו, שימצא בביתו ארון עם ספרים: ספרי תנ"ך עם פירושים ובאורים, ששה סדרי משנה, מדרשים, עין-יעקב. ובבית הבעל-הבית הלמדן, התכשיט היותר גדול שבבית — כרכי הש"ס, מכורכים בכריכת עור יפה וחזקה, בארון הספרים. ולא לגוזמא תחשב, אם אגיד, שבעיר זאת, אין אף בית אחד שאין בו ספרים, אם רב ואם מעט. ובעיר כזו, למוכר ספרים, שהוא יודע ספר והוא חרוץ וזרזו במסחרו, יש כר נרחב לעסקים מרובים. ולו רציתי לקבוע בה ישיבתי וישיבת-קבע כי אז הייתי מוצא בה פרנסתי ברווח. אבל מה אעשה ויצירי תוקף עלי וכופה אותי להיות נודד בארצות ובמדינות, נע ונד כל הימים, שואף תמיד לפנים חדשות, לראות ולהתבונן לכל הנעשה בישראל וללמוד לדעת מאורעות העולם על פי הראיה ולא רק על פי השמועה. ומבכר אני, לפי טבע נפשי, השואפת תמיד לחדשות ולשנויים, חינדרודים וטלטולים, על חיי שקט ושלוה בישיבת קבע, במקום אחד — יושב ושקט על שמריו.

ובכל פעם, כשאני בא לווינא, ראשית דרכי ללכת לראות השמשים שבבתי-המדרשות, אשר אני מתהלך אתם כאח וכרע. והם הנם לי למקור נאמן לדעת, מי מהבעלי-בתים הנם מתענינים בקניית ספרים. ומי מהם — הרוצים למכור את הספרים, שיש להם. כי להשמשים — כידוע — הכל גלוי וידוע. ואין דבר נסתר מנגד עיניהם. והשמשים מספיקים לי הידיעות האלה ברצון ובאוות נפש; כי אני פוקד אותם מזמן לזמן במתנות קטנות ומפיים אותם: פעם בזוג רצועות של תפלין, ופעם — באגודות אחדות של ציצית, כפול שמנה; ולפעמים — סדור עם טייטש לנשים בכריכה יפה; או סדור ברכת המזון ודגלים לשמחת תורה לילדים. וגם בפעם הזאת הלכתי, לראות את השמשים ולשאול מה בפיחם, אם יש איזה עסק למעני — למכור, או לקנות ספרים. וכשראיתי את השמש של בית-המדרש של הגאון, אמר לי השמש: חבל, שבאת הנה באיחור זמן של שבוע ימים. כי זה רק כשבוע אחד שעזב את מחננו עובר אורח — יהודי מארץ הגר — המבקש בחור יבם לשום חליצה ליבמתו. והיהודי ההגרי הזה מכר כאן הרבה ספרים שהיו אתו. הספרים האלה, כפי שהגיד לי, באו לו מעזבון קרובו, שהיה רב בעיירה אחת קטנה. הוא הגיד לי גם את שמח, אבל שכחתיה; כי לא שמעתי שמעה מעולם. קרובו נפטר זה לא כבר. ובעברו דרך העיירה הזאת, בלכתו לבקש את הבחור היבם, בקשה אותו אלמנת הרב, עליו השלום, לעזור לה במכירת הספרים

שנפלו לה בירושה מבעלה הרב. כי בהעיררה הקטנה אין מי מתענין לקנות ממנה את הספרים האלה. ובהיות שהרב הנפטר היה קרובו. והוא גם רצה להיות לעזר להאלמנה ולהיתומים שהשאיר; וגם בדעתו היה ללכת לוויילנא, ששם בודאי יש אפשרות למכור את הספרים בתנאים נאותים. על כן, קבל עליו את הטוֹרַת, לקחת אתו את הספרים ולהוביל אותם לוויילנא ולמכרם שם לטובת האלמנה והיתומים. והשמש ספר לי, שעל הספרים, שהביא אתו ההגרי, רבו, הקופצים. כי נמצאו בהם הרבה ספרים יקרים, שקשה למצוא אותם במדינתנו. והוא מכר את הספרים לא רק להבעלי־בתים של הקלויז דהגאון, אלא גם לבעלי־בתים דבתי־מדרשות אחרים. וכפי הנראה, הכניסו לו הספרים שמכר, סכום הגון לכיסו. ובודאי — כך אמר לי השמש — לו היית כאן באותו זמן, היית קונה אצלו את כל הספרים כולם ביחד ובפעם אחת. ועסק זה היה טוב לשניכם: הוא לא היה מאבד זמנו לבקש קונים ולמכור את הספרים לאחדים, קמעא, קמעא, דבר שעלה לו בטרחא מרובה. ואתה, שהנך מומחה בעסק זה, לו קנית אותם, בודאי היית מרוויח עליהם כסף הרבה. כי יודע אתה מראש, מי המה הבעלנים על הספרים, ואתה מוכר להם במחיר גבוה. והשמש הוסיף: וגם להיהודי ההגרי אמרתי דבר זה, שלו היה כאן ר' גרוגס המוכר ספרים, הבא למחננו לעתים קרובות, היה נוטל מעליך את הטורה לבקש קונים על הספרים שלך בכל פנות העיר; כי היה לוקח אותם מידך בפעם אחת והיתה הנאה לו ולך. וגם השמשים דיתר בתי־מדרשות ספרו לי גם כן על דבר מכירת הספרים על ידי היהודי ההגרי. העובדא, שהיו כאן הרבה ספרים טובים וחשובים למכירה והיותי יכול לקנות אותם על נקלה, לו הייתי בא בזמנו; אבל אחרתי את המועד, והספרים כבר נמכרו לאחרים — עובדא זו, לא העציבה אותי ולא היה לי ממנה עגמת נפש כלל. כי מטבעי תמיד הוא — לבלי להתעצב ולבלי היות שרוי בצער, אם לא הצלחתי באיזה עסק. ואם אני בא לפעמים באיחור זמן ואחרים זוכים במה שהיה מוכן — לפי דעתי — למעני. אינני מצטער כלל: כי הנני בטוח, שהקדוש ברוך הוא ימציא לי במקום אחר, מה שהפסדתי במקום זה. ויזמין לי עסק טוב אחר במקום העסק שהוציא מידי ונתן לאחרים. והודות להבורא יתברך עד עתה היתה לי פרנסתי מצויה וברווחה ולא בדוחק. וגם להבא בטחוני חזק באלקי השמים, שלא יעזבני. וכאשר היה עמדי עד עתה, כן יהיה עמי כל ימי חיי.

את העיר ווילנא עזבתי בעוד שני ימים, וסבבתי בהעירות בקרבת ווילנא עד אליטא. ומשם הלכתי למערעטש. ועברתי בעוד עוירות קטנות, עד אשר למועד צאת חודש ימים, מעת שעזבתי את העיר ווילנא, הגעתי לעיר לידא. ובמשך הזמן הזה זכר היהודי מארץ הגר והספרים שהיו אתו למכירה נשכחו כבר מלבי. ובבואי לבית־המדרש שבעיר לידא בפעם הראשונה לתפילת שחרית. והנה רואה אני שם פנים חדשות. כי יודע ומכיר אני כל הבעלי־בתים שבעיר; כי זה עשרות בשנים שאני בא לעיר זו פעם או שתי פעמים בשנה. והנני כאן, כמו גם במקומות אחרים, כבן בית. והפנים החדשות שראיתי, היה — איש הדור בלבשו, באצטלא דרבנן וצורתו מעידה עליו, שהוא צורבא מרבנן — רב,

או מגיד־מישרים, או חובר־חבר — מחבר ספרים. ועל שאלתי את השמש, מי הוא האיש הנכבד הזה. אמר לי השמש: הוא בא ממרחקים, ממדינת הגר, והוא הולך בשליחות מצוה, לבקש בחור אחד מעירו, שהלך למדינתנו ללמוד תורה, ואין איש יודע איהו מקומו. ובת אחותו של האיש הזה, אלמנה צעירה לימים, זקוקה לחליצה מהבחור כי בעלה הלך לעולמו מבלי השאיר זרע ולו היה רק אח אחד — הבחור הזה. וזה דבר בואו של האיש הזה, לדרוש ולחקור, אולי הבחור לומד באחד בתי־המדרשות שלנו. והשמש הוסיף: טוב עשית, שבאת לעירנו זה עתה. כי להאיש הזה יש ספרים למכירה. ושאל שאל אותי האיש להגיד לו, מי המה הבעלי־בתים שבעיר המתענינים בקנית ספרים. ובודאי ישמח האיש לדרב בואך הנה — כי זאת היא הזדמנות יפה למענו, למכור לך הספרים בפעם אחת ולא יצטרך לטפל במכירתם לאחרים. כי הבעלי־בתים, על פי הרוב, אינם קונים בפעם אחת אלא ספר אחד, או שנים. ויש לו בזה טרחה מרובה ואבוד זמן רב. לדרביו אלה נזכרתי מה שספרו לי השמשים בוויילנא על דבר היהודי מארץ הגר. ולפלא היה בעיני, שלא הצליח למכור את כל הספרים בוויילנא, במקום שהקונים הנם מרובים ויש קופצים על כל ספר וספר. וכבר עבר חודש ימים, מעת שעזב את העיר וויילנא, והנהו מוסיף ללכת ולנוע על ערים ועירות קטנות ומטפל עדנה במכירת הספרים. והולך ומחפש אחרי הנמושות. ובלבי אמרתי: מה יצא הדבר, שאזכר גם אני — לו גם במקצת — בהספרים של הרב הנפטר, שהיהודי ההגרי עוסק במכירתם. ובודאי מטעם זה, לא הצליח למכור אותם כולם, כדי שיגיע חלק מהם לידי.

ואחרי גמר התפילה, ואורה זה ישב — עטוף בטלית ותפלין — ללמוד בספר, נגשתי אליו ונתתי לו שלום. ואמרתי לו: אני הוא גרונם המוכר ספרים. והנה שמעתי שיש לכבודו ספרים למכירה. נכון אני לקנות את כל הספרים שישנם אתו ואשלם לו מחירם, כפי שנשתוה בינינו. ראיתי על פניו, שלא שמח הרבה על דברי, ונדמה היה לי, שהוא מביט עלי בעינים של חשד. ובודאי הייתי בעיניו כאותם מוכרי־ספרים, שדרכם בכך, כשקונים ספרים, הנם משלמים לבעליהם פרוטות. והנם מוכרים אותם להקונים דינרים. על כן אמרתי לו: בודאי שמע כבודו את שמעי, כי הנני ידוע בכל רחבי מדינתנו. וכל מי שיש לו עסק עמדי, אם למכירה ואם לקניה — הנהו נשאר תמיד שבע רצון. וגם ידוע לי, שהשמש דהקלויז של הגאון בוויילנא דבר עלי טובות לפני כבודו. לשמע דברי אלה, אמר לי היהודי ההגרי: אמת, נזכר אני שהשמש דהקלויז של הגאון בוויילנא קרא לי בשם מוכרי־ספרים, העוסק ביחוד בקנית ובמכירת ספרים עתי־קים. והנה זה אתה הוא אותו האיש. טוב, טוב. יש עוד בידי מעט ספרים ואמכר אותם לך באותו נפש. ובראותי שאין עוד יותר בלבו חשד עלי והוא גם מראה לי סבר פנים יפות, אמרתי לו: באתי הנה רק לזמן קצר — לשנים, או לשלושה ימים, לכל היותר — כי אין לי עתה כאן עסקים מרובים. ואם טוב לפניו הדבר, אבוא עוד היום לכבודו להאכסניא שלו לראות את הספרים ולעמוד על המקח ולגמור הדבר בכי טוב. היום אי אפשר, אמר לי האיש, כי באו אורחים מרובים

להאכסניא ומלאו כל החדרים. וגם החדר, ששם נמצאים החפצים שלי והספרים שלי, מלאו בשקיהם ובחפציהם ובכליהם ואין מקום לפנות אנה ואנה. ואי אפשר לראות את הספרים, אבל יש לי רשימה מהספרים העומדים למכירה. ואביא אותה היום, לעת תפילת מנחה, לבית המדרש ואמסור אותה לך. ואתה תוכל לבחון אותה, בשובך הביתה מבית-המדרש, אחר תפילת מעריב. ומחר בבקר תגיד לי, אם מוצא אתה חפץ בהם. ובדאי נשתה במחירם. ובוה נגמרה השיחה בינינו. באתי לבית-המדרש לתפילת מנחה ולא מצאתיו שם. וגם לתפילת מעריב לא בא. שאלתי את השמש דבית-המדרש, אם הוא יודע את האכסניא שהתאכסן בה היהודי ההגרי. והוא אמר אותה לי. הלכתי עוד באותו ערב לאכסניא זו וכששאלתי אחרי האיש הזה אצל בעל האכסניא, אמר לי, שכבר נסע הלך האיש ממחננו עוד באותו יום בבוקר, תיכף בשובו מבית-המדרש, אחרי תפילת שחרית. ובעל האכסניא ספר לי, שבשוב האיש מבית-המדרש, אמר לנו, שקבל זה עתה ידיעה חשובה בדבר הבחור, שהוא מבקש. ועליו לעזוב העיר וללכת למקום ששם נמצא הבחור, בלי שום איחור. לכל ילך הבחור משם ויתחמק מחדש ממנו. ואנחנו מצאנו למענו עגלה ההולכת תיכף ומיד למקום חפצו. והוא נסע מכאן בחפזון גדול. כזה ספר לי בעל האכסניא. והיה הדבר בעיני לפלא גדול. הלא ראיתו היום בבוקר, אחרי תפילת שחרית, יושב בבית-המדרש ולומד בספר במנוחה. וכשגמרתי השיחה עמך, הלץ את התפלן וקפל את טליתו והניחם בשקו. ואת השק שם תחת זרועו ויצא במנוחה מבית-המדרש, לשוב להאכסניא. ושאלתי לעצמי: מתי קבל הידיעה בדבר הבחור? אם היה זה קודם שדברתי עמך, כי אז מדוע הולך אותי שולל, להבטיח לי, שיביא לי לעת תפילת מנחה לבית-המדרש רשימת הספרים שהוא רוצה למכור, אם כה ירט הדרך לנגדו, וכבר החליט לעזוב העיר עוד באותו בוקר? ועל דבר זה אמרתי בדברי דוד המלך: „פליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה“. ואולי הזמין לו הקדוש ברוך הוא בדרך מבית-המדרש לבית האכסניא שליח, להודיע לו דבר הבחור ומקום שבתו. וה' הוא היודע. איך שיהיה, ראיתי שמן השמים נגזר, שלא אזכה בהספרים שהיהודי ההגרי עסוק במכירתם. ואמרתי בלבי: כל דעביד רחמנא לטב עביד. וגם לא נצטערתי במאומה, ולא כלום, על כי נכזבה תוחלתי לקנות את הספרים אצל היהודי ההגרי. ועל שהיה לי עסק זה — קסיון דיונה, שכן לילה היה וכן לילה אבד; כי מצאתי לי שם עסקים אחרים, אשר הצלחתי בהם. והייתי, כתמיד, שמח בחלקי.

ואחר שגמרתי מעשי בלודא, יצאתי ממנה והלכתי בדרך ישרה לעיר נאווא-ראדאק. ובעיר זו יש לי לקוחות, בעלי-בתים אחדים, הקונים אצלי ספרים כמעט בתמידות ובסכומים הגונים. והחשוב שבהם, — אברך, למדן מופלג, חתן אחד הבעלי-בתים העשירים שבעיר, יהודי פשוט, אבל עשיר גדול, שלקח אותו אחרי כבוד לחתן לבתו ונתן לו נדוניא — סכום הגון וגם קצב לו ארוחת-תמיד על שולחנו. וחותרנו מפזר עליו כסף לרוב כאפר וכל אשר תשאלנה עיניו, לא יאצל ממנו. והאברך יושב על התורה ועל העבודה ולומד בהתמדה. וכבר

יצא לו שם בבקאות ובחריפות. והאברך הנ"ל הנהו גם כן חובב ספרים נלהב. והוא — שמח על כל ספר וספר הבא לידו. והנהו חביב עליו ממש, כאחד מילדיו. וכשבא מוכרי־ספרים לנאוואראדאק, הוא מתנפל על כל הספרים שמביא אתו המוכרי־הספרים. והוא בוחר בהספרים הרצויים לו. ואיננו משגיח במספרם ואיננו מדרקק במחירם — כי חותנו הנגיד משלם בעד הכל ברצון ובשמחה, ברצונו לעשות נחת רוח לחתנו. ולהנות אותו בספרים שבחר. כי האברך הנ"ל — הוא עטרת תפארת משפחתו. והוא מתנאה בו ובתורתו. ואף האברך הנ"ל, כשאני בא לנאוואראדאק, הנני מביא בראשונה את הספרים היותר חשובים והיותר יקרים; כדי, שאם ימצא חפץ בהם, יהיה הוא הראשון לזכות בהם. כי הנהו הקונה היותר חשוב שיש לי בעיר זו. ולו משפט הבכורה. וגם בפעם זאת, שמתי פעמי בראשונה אל האברך הנ"ל. וכשנכנסתי לביתו והוא נתן לי שלום, ולא הספקתי עדיין לדבר אתו אף מלה אחת, מהר הוא לאמר לי: ר' גרונם, שב נא על הכסא ואני אראה לך שתי מרגליות יקרות שזיכני בהן הקדוש ברוך הוא בשנה זו. והוא קם ממושבו וילך לארון הספרים ויוציא משם שבעה כרכים קטנים, כמדת הסדורים הקטנים שלנו. והספרים האלה מכורכים בכריכת עור יפה וגביהם מקושטים בפטורי ציצים של זהב. ושמות הספרים ומקום דפוסם נחרתו גם כן באותיות זהב על גבי הספרים. לקחתי הספרים בידי וראיתי שהנם: הלכות האלפס, שנדפסו באמשטרדם זה כמאה שנה בג' כרכים. וספרי השולחן ערוך, שנדפסו גם כן באמשטרדם. וכמעט בזמן אחד עם האלפס — ד' כרכים. הספרים האלה, אמר לי האברך, ועיניו הפיקו אותות רצון ושמחה, משעה שבאו לידי הנם שעשועי יום יום. כי מעודי לא ראיתי ספרי הלכה בתבנית קטנה כזו; כי לפי הרגיל — וכידוע לכבודו — הנם כמעט תמיד בתבנית דף גדול, כגודל הגמרות, ומבלעדי יפיים, שהנם מרהיבי עינים, עוד טעם בהם לשבח, שהנם קלים במשקלם ונוח לטלטלם ולהחזיקם ביד. וחשובים לי הם ביחוד, באשר לי יש שיעור ללמוד בבית־המדרש בכל יום ס' האלפס וס' שלחן ערוך. ואני מניח את הכרכים הנחוצים לי בהשק של הטלית. ולא נכר מבחוץ לעין רואה — למדתם הקטנה — שהם באו אל קרבו ושהנם נמצאים בשק. ואת הפנינים היקרים האלה קניתי אצל איש עובר ארח, שבא לעירנו מארץ מרחקים לבקש בחור יבם, לתת חליצה ליבמתו. וביחד עם הספרים האלה קניתי אצלו עוד ספרים אחדים, אבל ביחוד גדלה שמחתי, על אשר הכרכים האלה נפלו בחלקי; כי לא רק אנכי בלבד מוצא בהם חפץ וענין רב, אלא, כל הרואה אותם, מתפלא הפלא ופלא עליהם, כי לא ראו מימיהם ספרים יפים כאלה ובתבנית קטנה כזו. ספרים בתבנית קטנה. וגם בתבנית יותר קטנה מזו, ראיתי כבר הרבה בימי חלדי, אמרתי לאברך, והנם מצויים על פי הרוב בין אלה, שנדפסו באמ־ שטרדם ובוניציאה. ובתבנית קטנה כזו יש גם ספר עיני־יעקב. אבל אין חזיון הספרים הקטנים האלה נפרץ במדינתנו וגם לא במדינת פולין, הקרובה לנו. ורק לעתים רחוקות ראיתי במדינתנו ספרים מדפוס זה ובתבנית זו. והטעם, מדוע לא עסקו המוכרי־ספרים להביאם למדינתנו למכירה, אולי — מפני מחירם

הגבוה; ואין אנשי מדינתנו בעלי כים, כאחינו בני ישראל במדינות המערב, שיש להם הון ועושר, והיכולת בידם להזיל זהב מכיסם על קנית ספרים יקרים. ואולי גם מטעם זה, שהקונים ספרים ללמוד ולא רק לשעשוע בלבד, מבכרים את הכרכים הגדולים, הנוחים ללמוד ולעיון, על הכרכים הקטנים, שאותיותיהם הקטנות מכבידות את הלמוד ואת העיון ומינעות את העינים. ובאלה הטעמים מתבאר הדבר, מדוע חזונום יקר במדינתנו. והקדוש ברוך, הוא, שזיכה אותך בהם — זיכה אותך בסגולה יקרה. ואני יודע ומכיר הרבה חובבי ספרים במדינה, שבודאי היו מתקנאים בך, אם ראו את הספרים האלה שהנם אצלך. אחרי כן שאלתיו, איזה הם הספרים האחרים שקנה אצל עובר ארח הלז. ועל זה אמר לי האברך: לא רב מספרם: ספר חסידים, הספר שארית-יוסף על כללי הש"ס. שאלות ותשובות של ר' יוסף אבן לב וספר בחינת-עולם עם פירוש בעל התוספת-יוסף-טוב. ואם כי היו לו עוד ספרים למכירה, לא התענינתי בקניהם; אם, מפני שהנם נמצאים כבר אצלי, ואם, מפני שאמרתי, שבודאי גם אתה תוכל להמציא אותם לידי. ובהיות שאתה מוכר לי ספרים בתמידות ונותן לי הבכורה להביאם ראשונה אלי. והאיש הזה נעשה למוכר-ספרים דרך מקרה. ובודאי לא ישוב שנית למחנונו לעולם, החזקתי בהכלל שכללו לנו החכמים: תדיר ושאינו תדיר — תדיר קודם.

ובדרך, בשובי מבית האברך להאכסניא שלי, ובחשבי מחשבות בכל מה שראיתי ובכל ששמעתי זה עתה, נתקשיתי בענין זה והוא נראה לי מעט חמור: הלא ברור הוא כביעא בכותחא, שעובר אורח הלז, שמכר את הספרים הקטנים להאברך, הוא אותו היהודי ההגרי, שראיתיו בלידא ושנתעלם פתאום משם מן העין. והוא הוא שהביא לוויילנא למכירה את הספרים, מעזבון קרובו הרב דהעירה פלונית אלמונית. כי בודאי אין שני יוסף בן שמעון — שני יהודים מארץ הגר, המבקשים בחור יבם והנם מוכרים דרך אגב ספרים — סוככים באותו זמן ובאותם מקומות. ואם איננו אלא אחד — היכא תמצא — שמכר כבר ספרים בערים שונות. כמשלשה חדשים ועוד, טרם בואו לוויילנא. כי נודע לי ברור ובדיוק שבנאוואראדאק עבר ועשה את מעשהו בשלשה חדשים לפני חג החנוכה. ובאותו זמן מכר את הספרים להאברך. ובוויילנא הלא שמעתי מפי מגידי אמת, שהיהודי ההגרי ספר לכל אחד ואחד, שזה עתה לקח הספרים אצל אלמנת הרב הנפטר והלך בדרך ישרה לוויילנא, למכור אותם. וכאן, בנאוואראדאק, ראיתי ונוכחתי, שכבר זמן רב קודם לכתו לוויילנא, כבר עסק במכירת ספרים בערים ובעיירות קטנות — במקומות, שאין הקונים מרובים. וגם נזכרתי, שכבר בלידא, כשאמר לי השמש בבית-המדרש, שהאורח ששאלתי עליו, הוא יהודי מארץ הגר המבקש יבם, ושיש אתו ספרים למכירה. ונתברר לי, שהוא אותו האיש, ששמעתי כבר את שמעו בוויילנא ושמכר שם את הספרים מעזבון קרובו, הרב הנפטר. כבר אז — בלידא — הדבר לא נראה בעיני פשוט, שלא מכר את כל הספרים שהיו אצלו בוויילנא. והוא נושא אותם אתו ומטלטלם ממקום למקום. לי, הודות להבורא יתברך, יש כבר ידיעה הגונה ונסיון במסחר הספרים. ויודע

אני, שלו לא הרבה האיש במחרים יותר מדי, בודאי היה יכול למכור את כל הספרים עד אחר, בוויילנא. ולא היתה לו יותר שום נחיצות למלטלם עמרו ולבקש עליהם קונים בערים ובעיירות. הלא לא לשום המסחר בספרים כתת את רגליו לבוא מארץ רחוקה למדינתנו. ובפרט, שהם נפלו דרך מקרה לידו.

המחשבות האלה והספקות שנפלו לי בדבר האיש הפלמוני הלז — ובחוש הנסיון שיש לי, כי כבר הרבה ראיתי והתבוננתי בימי חיי הבלי לבני-האדם ולמעשיהם בכל המקומות שעברתי שם עד עתה — הרגשתי, שאין הסבוב של ר' פתחיה החדש הלז דבר פשוט כלל. ובודאי יש דברים בנו של המלאך הזה, העושי שתי שליחות כאחת: מבקש בחור יכם ועוסק במכירת ספרים, שנפלו בירושה לאלמנת קרובו הרב. ואמרתי בלבי וגמרתי בדעתי: כדאי וראוי להתי ענין בהאיש הזה ובמעשיו ולחקור ולדרוש אחריו עד כמה שידי מגעת. ורואה אני בזה חובה לעצמי. כי מי מבלעדי, הנודד ממקום למקום, יוכל להתחקות אחרי מעשי האיש הזה ולשמור צעדי רגליו כמוני? ומי כמוני, מוכר-ספרים, הנמצא במגע של משא ומתן עם רבנים ודיינים וראשי-ישיבות ובעלי-בתים חשובים חובבי ספרים בכל רחבי מדינתנו, יוכל לדעת לנכון את כל המקומות שמכר שם ספרים. וגם איזה ספרים מכר. ועל ידי זה — אולי — למצוא פתרון לחידת האיש הזה? ואם כי הוא לא נגע בי לרעה. ולא הפסדתי מאומה על ידי זה, שהוא עוסק במכירת ספרים, בכל זאת, אינני רואה את עצמי בן חורין מלטפל במעשה האיש הזה, כי מרגיש אני, שיש קוץ באליה זו. ואם באמת יש כאן איזה תקלה. ולי האפשרות למצוא אותה ולפרסמה, כי אז מוטל עלי החיוב של: באם לא יגיד ונשא עזונו. ואין לי הרשות להשתמט מדבר זה.

ומאותו יום והלאה לא הסחתי את דעתי אף ליום אחד מהיהודי ההגרי וממעשיו. ולכל מקום שהייתי בא, חקרתי ודרשתי שם — וכמובן, באופן כזה — שלא ירגיש איש, שאני עוסק בחקירה ודרישה על דבר האיש הזה לשום איזה מטרה ידועה; אלא עשיתי הכל כלאחר יד ודרך אנב, לדעת, מתי עבר האיש במקום הזה, ומה היו מעשיו כאן. ועם מי היו עסקיו. ועם מי בא בדברים. ואם גם מכר ספרים באותו מקום, למי מכר. ואיזה ספרים מכר. ובאיזה אופן הסביר דבר מציאת ספרים אצלו למכירה. ועוד פרטים אחרים ביחס לעסקיו במכירת ספרים. ובמדה שהרבייתי את החקירה והדרישה במעשי האיש הפלאי הזה, הוספתי להתעניין בו ובמעשיו מיום ליום ומשעה לשעה יותר ויותר; כי נוכחתי, שחוש הנסיון שלי לא הוליכני שולל. ובודאי יש במעשי האיש הזה דברים בנו. אבל לא היה לי ברור עדנה לנכון ובודאות גמורה טיב האיש בעצמו — מי ומי הוא, ומאין מוצאו. ומה דבר הבחור, שהוא מבקש; או, שהוא מספר לאחד רים שהוא מבקש. ומה המה הספרים, שהוא מוכר, ומאין המה לו? אבל הייתי בטוח, שהבורא יתברך, שפקח את עיני על מעשי האיש הזה, ויליכני בדרך נכונה לגלות הלוט והמסכה הנסוכה על פני האיש הפלאי הנ"ל. וגמרתי בדעתי להוסיף — עד כמה שידי מגעת — החקירה והדרישה — בהיותי בטוח, שסוף האמת להגלות.

ובכלותי מעשי בנאוואראדאק, הלכתי לסלאנים. ומסלאנים הלכתי לפרוזאני. ומפרוזאני לקאברין. ומקאברין לכרך בריסק. והלכתי בפעם הזאת בדרך אחרת, מאשר התויתי לי מראש, וכמנהגי תמיד. ועשיתי דבר זה, בראש ובעיקר, כדי — להתחקות אחרי מעשה האיש הזה. בכרך בריסק. כי לא היו לי באותו זמן שום עסקים בבריסק. והלכתי שמה רק לשום האיש ולשום מעשיו. ומה גדולה היתה השתוממותי, כשנודע לי בברור, שהיהודי ההגרי לא עבר דרך בריסק, ולא בקש שם את הבחור היבם. ואיש לא ידע להגיד לי פשר דבר האיש ומה שיחו; כי איש לא ראה אותו בבריסק. ואיש לא שמע כאן את שמעו. עזבתי את בריסק והלכתי לביעלסק. ומשם לביאאלסטאק. ומביאאלסטאק להאראדנא. וראה זה פלא, כי גם בערים האלה לא נודע דבר האיש הזה; אם כי הנן ערים גדולות ויש בהן ישיבות מפורסמות. ואמרתי בלבי: אם הדברים שהיהודי ההגרי מספר הנם דברי אמת, כי אז מעשיו אינם מובנים והנם לי חדה בלי פתרון. לפי דבריו, הוא הולך לבקש בחור אחד ממדינתם, שעזב בית הוריו והלך ללמוד תורה באחת הישיבות במדינתנו. ואין ידוע מקומו איהו. ולכאורה. אם הבחור, שחשקה נפשו בתורה והלך מבית אבותיו — למרות רצונם — ובדרך רחוקה כזו, בודאי לא עשה זה, כדי ללכת לאיזה עיירה קטנה, במקום שאין ישיבה גדולה ואין ראש מתיבתא מפורסם, אלא רק קבוצה קטנה של בחורים עניים, הלומדים בבית המדרש, כדי שהבעלי-בתים יתנו להם לחם חוקם דבר יום ביומו. ורוב זמנם הנם מבילים בשיחות של דברים בטלים ובספורי הכלים, בישבם מאחורי התנור, או כשהנם מתחככים בכותל. ובודאי לשום זה לא היה עוזב את בית אבותיו, את ארצו ומולדתו; כי בחורים עניים, המתגוללים בבתי מדרשות, ישנם גם כן במדינתם למדי, ככל תפוצות ישראל. אלא, בודאי, ובלי שום ספק, שמגמת הבחור היתה ללכת ללמוד תורה באחת הישיבות המפורסמות, שתהלתן הגיעה עד למדינתו הרחוקה. באחד הכרכים הגדולים, מקום מושב גאונים מפורסמים. והנה נודע לי בברור, שהיהודי ההגרי לא הלך אף לאחת הערים הגדולות שבמדינה, לבקש את הבחור. וגם בערים אחרות גדולות, כמו: מינסק, סלוצק, פינסק לא בא לבקש את הבחור, — כפי שנודע לי בבירור מאנשי-אמת דהכרכים האלה, שפגשתי בדרך. אלא הוא הולך וסובב בכל רחבי מדינתנו על פני הערים והעיירות חסודות, במקום שאין ישיבות כלל, או רק ישיבות קטנות ובלתי חשובות. ושאלתי לעצמי: מה ראה פקדו זה לשטות גדולה כזו, לאבד זמנו וכספו. ולשאת טורח הדרך, בלכתו לנוע על הערים והעיירות הקטנות — מקומות שכמעט אין כל תקוה למצוא את הבחור בהם, והבחור — אולי, יוכל היות — יושב ולומד במנוחה באחת הישיבות הגדולות, באחד הכרכים. ואין לו ידיעה ומושג מזה, שמי שהוא מבקש אותו זה יותר משנה בכל ארבע פנות העולם.

והנה, לפי מה שספר לי כבודו, שר' בונם הנ"ל אמר לו, שכראשונה הלך לבקש את הבחור בק"ק בריסק. — ולפי מה שספרתי לכבודו זה עתה, יוצא ברור ששקר דבר האיש. אבל מדברי האיש הזה נראה שגם הוא הרגיש, שהשכל מחייב, שבבואו למדינתנו, עליו ללכת בראשונה לעיר בריסק, ואחר כך ליתר

הכרכים הגדולים, מקום מושב גאונים מפורסמים וישיבות גדולות. ותמיהתי הגדולה עליו, על אשר לא הלך בראשונה לק"ק בריסק לבקש שם את הבחור, לא היתה בלי יסוד. ועתה כבודו רואה, כמה חשובים המה הדברים שספר לי על דבר ר' בונם הנ"ל. כי הוא נתבדה והזים את עצמו: לכבודו ספר שהלך לעיר בריסק וחקר ודרש שם אחרי הבחור. ובאמת — לא היו דברים מעולם; כי לא הלך לבריסק לבקש שם את הבחור. וכל מה שספר לכבודו בנדון זה — הנם דברים בדויים מראש ועד סוף. והכל — כזב ושקר.

וגם דבר זה, שבכל מקום ומקום שהוא בא, הוא עוסק גם כן במכירת ספרים, לא היה פשוט וברור בעיני. כפי שספרתי לכבודו, נודע לי דבר האיש הזה והספרים שמכר, בראשונה, בוויילנא, למועד חג החנוכה. והטעם שנתן היהודי ההגרי להיות עוסק שם במכירת ספרים, היה בנוסף זה — שהספרים באים מעובון קרובו, רב בעיירה אחת קטנה. והוא לקח אתו את הספרים למכירה בעיר וויילנא, כדי לבוא לעזר להאלמנה ולחיתומים. ולפי דבריו — הוא בא בדרך ישרה מהעיירה הזאת לוויילנא, כדי למכור שם את כל הספרים בפעם אחת. ולא יהיו יותר עליו לטורח בדרך. והנה על פי החקירות והדרישות, שעשיתי בהרבה מקומות, נודע לי בבירור, שכבר עסק במכירת ספרים כחצי שנה קודם בואו לוויילנא. וטעם מציאת ספרים אצלו למכירה היה כבר בנוסף אחר. והוא — שעבר דרך כפר אחד ושם קנה הספרים אצל אלמנה עניה, שבקשה אותו לעשות אתה החסד ולקנות ממנה הספרים; ואם לא, אולי ילכו הספרים לאבוד ויהיו לברות לשיני עכברים. וברצונו להציל את הספרים מכליון והפסד ולהיות לעזר לאלמנה עניה סוערה, לקח עליו הטורח לטלטל את הספרים עמו בדרך, עד אשר ימכור אותם כלם. ולפי דבריו, קנה אצל האלמנה שבכפר שק מלא ספרים. ולי, שיש לי נסיון בהובלת ספרים בדרך ובחבישתם בשקים. ויודע אני, כמה ספרים לערך נכנסים לשק אחד. וכשעשיתי חשבון הספרים, הידועים לי שמכר בהרבה מקומות, נתברר לי, שכבר מכר ספרים במספר מרובה, משא של כמה וכמה שקים. ואם נניח, שאמת הנם הדברים, שהוא מספר, שקנה רק שק אחד מלא ספרים אצל האלמנה העניה, אנו רואים, שנעשה להאיש הזה מעשה נס ממש, במעשה הנס, שנעשה להאשה הצרפתית על ידי הנביא אליהו זכור לטוב: כד הקמח לא כלתה וצפחת השמן לא חסר. כי משק אחד הוא מוציא למכירה ספרים אין מספר. והשק מתמלא תמיד מחדש. ובכל מקום בואו יש אתו תמיד שק מלא ספרים. ובאמת, הלא זה מעשה נסים!

זאת, ועוד אחרת. כי עוד דברים תמוהים נודעו לי בדבר הספרים שהוא מוכר. כן נתברר לי, שמהשק הפלאי הזה מכר כבר ד' פעמים את הספר חסידים. וראיתי, ששנים מהם היו מאותו דפוס ומאותה שנה. וגם את הספר שערי תשובה דרכנו יונה מכר ג' פעמים. ועוד ספרים אחרים ראיתי, שמכר אותם ב' או ג' פעמים. ולא יכולתי לבאר לי הטעם: מדוע היו להשוטט, בעל האלמנה העניה, ושממנו נפלה לה בירושה, הספרים האלה במספר כפול, משולש ומרובע? הספקות האלה היו מתחדשים, מתחזקים ומתרבים אצלי במדה שהייתי בא

למקום חדש והיו נודעים לי פרטים חדשים בדבר האיש ובדבר מעשיו. והאמונה בדבריו, שהיה מספר בכל מקום בואו — חיש קל התעופפה כעוף ממני ולא נתתי לה יותר מקום בלבי. ושאל שאלתי לעצמי: האמת הוא הדבר, שהוא בא ממדינת הגר ושהוא מבקש בחזר יבם? האמת הוא, שהיה לו קרוב רב באיזה עיירה במדינתנו ושהספרים שהיה מוכר בכרך ווילנא באים מעוזבון הרב הנ"ל? ואם לא בדויים גם הדברים בהנוסח השני, שהוא קנה שק מלא ספרים אצל אלמנת־שוחט באחד הכפרים במדינתנו? ואם כל מה שהוא מספר אינם אלא דברי שקר ובדויים מראש ועד סוף. ולדעה זו, שאי אפשר לתת אמון לדבריו, באתי, על פי כל מה ששמעתי ומה שראיתי ומה שנודע לי בדבר האיש הזה ובדבר מעשיו, — הגה שאל שאלתי לעצמי: ולבסוף, מי הוא האיש הזה, ומה הוא מלאכתו ומעשהו? ולאיזה צורך הוא בודה דברים על איזה בחור שהוא מבקש. ועל מוצא הספרים, שהוא מוליך אתו למכירה? ולמה לו כל אלה ולאיזה צורך הנם משמשים. כי מה יתן לו, ומה יוסיף לו כל זה? וגם שואל אני: מאין לו ספרים במספר מדובה כזה. האם המטיר לו הקדוש ברוך הוא ספרים מן השמים, כמו שהמטיר לנו את המן במדבר, בצאתנו מן מצרים? ואם אולי הביא את הספרים למכירה ממדינת אחרת, למה לו כסות עינים זאת — שכל מעשיו אינם אלא לשם שמים. וכי הוא מוכר את הספרים לטובת אלמנת איזה רב. או אלמנת איזה שוחט. כי מי ידרש ממנו הצטדקות כזו? ועדיין לא שמעתי מעולם. שמי שהוא רוצה לעסוק במסחר הספרים, הנהו נזקק להאמתלא, שהוא עוסק בזה לשם שמים.

השאלות והספקות האלה היו מנקרות במוחי ומטרידות אותי ולא נתנו לי מנוחה כל הזמן, עד שבאתי לעיר שצוצין. ושם נפתרו לי כולם, פתאום, ובפעם אחת. לעיר זו באתי בתחלת חודש מנחם אב — ג' שבועות, לערך, טרם בואי עתה הנה. וכשבאתי בפעם הראשונה לבית־המדרש, ראיתי על דלת הפתח מודעה רבה על פני גליון גדול ובאותיות גדולות על פני רוחב כל הדלת, כתובה עברית ושנויה ביהודית, אזהרה על חומר האסור להוציא שום ספר מבית־המדרש, מבלי ידיעת ומבלי רשות הגבאי, או השמש דבית־המדרש. והעובר על אזהרה זו, יהיה מוחרם ומנודה בזה ובבא. ותבאנה עליו כל הקללות הכתובות ושאינן כתובות בתורה. ולהשומע יונעם ותבוא עליו ברכה. למראה המודעה רבתי הזאת והאיור מים הכלולים בה, שאלתי את השמש: מה החרדה הזאת אשר חרדתם זה עתה יותר מקודם. והנכם מטילים אימה על הצבור בחרם ובנדוי ובשמתא. ומה יום מיומים, שאינכם מסתפקים — כמו שעושים בכל המקומות — במודעה פשוטה, בלי איומים נוראים ובלי קללות נמרצות, — להזהיר על האסור להוציא שום ספר מבית־המדרש בלי רשות הגבאי, או השמש? ועל שאלתי זאת, ענה לי השמש: משום מעשה שהיה. מקרה לא טהור, שקרה בבית־המדרש שלנו. אחר מזקני הבעלי־בתים שלנו נתן במתנה לבית־המדרש כל הספרים שהיו לו. והנה קרה המקרה, זה כמחודש ימים, שהלך הבעל הבית הנ"ל אל ארון הספרים בבית־המדרש לחפש אחרי ספר. ובינתים התעניין לראות גם כן ספרים אחרים,

מאלה, שנתן במתנה לבית־המדרש. והוא חפש אותם על כל הדפים שבארון ולא מצא אותם. וישאל אותי. וגם את הגבאי. וגם האברכים, הלומדים בבית המדרש, אם איש מאתנו יודע, איפה נמצאים הספרים האלה. ואיש לא ידע להגיד לו דבר. ותיכף נפל החשד על הבחורים העניים, הלומדים בבית־המדרש, שבודאי ידם באמצע. והם לקחו את הספרים. אבל הבחורים נשבעו בכל השבועות שבעולם, שידם לא היתה במעל והם לא נגעו בהספרים האלה. ובכל זאת, לא נתנו אמון לדבריהם. וחפשנו בכל כליהם ולא מצאנו מאומה. ולא נשאר לנו אלא לשער, שאחד העניים, מהני ארחי ופרחי, הנודדים מעיר לעיר ושאין יראת אלקים בלבם, נשא עיניו אל הספרים, לגודל יפים ולקטנות מדתם המאפדת שרת להטמינם בשק של הטלית, ולקח אותם, כשאין איש רואה, ושם בכליו והוציאם מבית־המדרש. ומטעם זה, החליטו הגבאים, להדביק על דלת בית המדרש מודעה זו, למען ידע כל העם חומר העוון הגדול הזה — גנבת ספרים, השייכים לבית־המדרש — והעונש, שיגיע למי שיעבור על עבירה זו. ואולי מיראת העונש, לא יזיד יותר מי שהוא, לשלוח ידו בגנבה ולמעול מעל בקדשי שמים.

השבחים, שמנה השמש בהספרים שנגנבו, שהנם יפים מאד ושהנם קטנים במדתם, עוררו בלבי — לב מוכרספרים וחובב ספרים כאחד — התשוקה לדעת טיבם. ושאלתי את השמש: איזה הנם הספרים האלה, שאתה אומר, שהיו מצוינים ביפם. ועל זה אמר לי השמש: כרכים של ספר האלפס ושל ספר השולחן ערוך. והנם קטנים במדתם, ממש כסדורים קטנים. והנם מכורכים בכריכת־עור יפה עד להפליא. ומצויירים בציצים ובפרחי־זהב על גביהם. וכל הרואה אותם היה מתפלא למראם היפה. ובעלם הראשון, שנדב אותם לבית־המדרש, אמר לנו, שחזיונם יקר מאד; כי נדפסו באמשטרדם זה יותר ממאה שנה. ואינם נמצאים אף אחד בעיר ושנים במשפחה. לשמע דברי השמש, רטט עבר בבשרי וגזרעזעתי בכל גופי. וכמעט שנעצרה נשימתי בגרוני, כאלו שמו מחנק לנפשי, לגודל התרגשותי, כשנזכרתי, בשתי המרגליות היקרות, שהראה לי האברך בנאווארא־דאק, ושכאו לו מהיהודי ההגרי. ובאותו רגע הרגשתי, כאלו נפל מעל עיני מסוה הסנורים. וכי רואה אני בבהירות — ובלי טעות אפשרית — שהגנב, שגנב את הספרים האלה, לא היה אחד מהני ארחי ופרחי, — כפי השערת הגבאים דאותו בית־המדרש, — אלא. אותו הצורבא מרבנן, היהודי ההגרי, השובש אצטלא דרבנן, למען כחש. והחוזר על כל המקומות, שיש שם בתי־מדרשות מלאים ספרים והנם בלי שמירה ואין איש משגיח עליהם, והוא לוקה מהם, כפי שיוכל שאת, ועושה סחורה בקדשי שמים. ובאותו רגע הותרו לי כל הספקות וכל התמיהות שהיו לי על דבר האיש הזה ועל דבר מעשיו. ונוכחתי, שעשה הכל בחכמה ודעת: שהוא בא מארץ רחוקה, מארץ הגר — כפי שהוא מודיע לכל — כדי שלא ידרשו אחרי מקום מושבו ומעשיו שם, ולא יתבדה. וכפי מאמר החכם: הרוצה לשקר ירחיק עדותו. הבחור היבם, שהוא מבקש — אמתלא נאותה, ללכת מעיר לעיר ומעיררה לעיררה. ובכל מקום, שהוא בא,

לחזור על הבתי־מדרשות לחפש את הבחור, אם איננו מסתתר שם. ולא ימשוך עליו עין של חשד, שהוא הולך מחיל אל חיל — מבית־המדרש האחד לבית־המדרש השני. ואיננו פוסק אף על אחד מהם. והאלמנות העניות, שלפעמים — כפי שיסכון לו הדבר — היא אלמנת קרובו הרב; ולפעמים, היא אלמנת שוחט, הדרה באחד הכפרים, שעבר שם דרך הלכו. והוא מטפל במכירת הספרים שלהן, כדי לבוא לעזר לאלמנה עניה סוערה, וליתומים באין אב — דבר זה, שהוא מספר בכל מקום, הנהו לו כסות עינים נאותה לעסוק במכירת ספרים בכל מקום. ולא יעלה על דעת מי שהוא, לשאול אותו השאלה: מה ענין שמיטה אצל הר סיני. ומה לו ליהודי, הבא מארץ מרחקים, מארץ הגר, לבקש בחור יבם במדי־נתנו ולעסוק באותו זמן גם במכירת ספרים? והאצטלא דרבנן שהוא לובש, והנהגותיו בפרישות ובחסידות; ומה שהוא מאריך בתפילה. ויושב והונה בתורה. ונזהר בכל מקום לבל ישל חס ושלום במאכל שאינו בתכלית הכשרות, כחבר זאוכל החולין שלו על טהרת הקודש — כל אלה משמשים להרחיק ממנו אף צל צלו של איזה חשד, שהוא עלול לעשות, חס ושלום, איזה דבר נגד הדין. ובפרט, לשים ידו בגנבה ולעבור על אחד הלאוים שבעשרת הדברות: לא תגנוב. ואם כי לבי היה נסער עלי עד מאד, יכולתי, בכל זאת, להבליג ברוחי, לבל ירגיש השמש, שנבהלתי לדבריו. ולבל ישאל אותי לסבת הדבר. ואני לא רציתי עדיין לגלות למי שהוא את החשדים שיש לי על הגנב, כל זמן שלא נתפס עדיין ביד בגנבתו. ואם כי ידוע לי, שהוא מכר את הספרים האלה להאברך בנאוואראדאק, אבל הלא הוא יוכל לטעון, שקנה אותם אצל מי שהוא. ואין אחריות הגנבה עליו. ומטעם זה, השאתי את השיחה עם השמש לענינים אחרים. וגם גזרתי משא? אותי, אם עבר בשצוצין יהודי אחד ממדינת הגר, המבקש בחור יבם. מיראה, לבל תעורר שאלה זו בלב השמש החשד, שאולי יד היהודי הזה היתה בגנבת הספרים מבית־המדרש. ודבר זה נודע לי ממקום אחר, שבאמת עבר בשצוצין היהודי ההגרי. וגם נודע לי לנכון, מתי בא לעיר זו. וכמה זמן שהה בה. ולא נשאר עוד יותר שום מקום לספקות, שאולי לא הוא היה הגנב. וראיתי עתה בעין ממש, שזאת היתה השגחת הבורא יתברך לפקוח עיני על תעלולי האיש הזה ולגלות תרמיתו, כדי שלא תהיה האמת נעדרת בארץ. וישולם לרשע כמפעלו הרע.

הספקות שלי, שנהפכו לודאות, הביאו אותי במבוכה גדולה עוד יותר, כי לא ידעתי, מה היא עתה חובתי לעשות. ואיך ובמה להתחיל. רק דבר אחד היה ברור לי, שאין לי הרשות לסלק ידי מן הענין הזה, לרחוץ את כפי — כהמביאים עגלה ערופה — ולאמר: „ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו“. אלא, מחויב אני להודיע ולהעיד על כל מה שנודע לי בענין זה, כפי מצות התורה: ובאם לא יגיד ונשא עונו“. וגם דבר זה נחוי לתועלת ולתקנת הרבים. אבל איך, ובאיזה אופן? לפרסם את האיש הזה בכל המקומות, שהוא נוכח, רמאי, גנב ומועל בקדשים, כדי שידעו להזהר ממנו ושישמרו את צעדיו לתפסו ביד ולהעמידו לדין — אין לי הרשות, כל זמן שלא נתפס ביד. ועל יסוד החשדים

שלי — אם כי אינם קלוטים מן האויר ויש ידיים מוכיחות — בכל זאת, אין לי הרשות להוציא עליו שם רע; להמיט חרפת עולם על בני ביתו ולהכניס פסול בכל אנשי משפחתו. וידוע, עד כמה נזהרים היו חכמינו, זכרונם לברכה, שלא לדרון לחובה איש, אם לא שהיה להם הדבר ברור כשמש ומאומת על ידי עדות נאמנה, שאיננה נותנת יותר שום מקום לספקות. ובכל מקום שהיתה אפשרות — לו גם היותר רחוקה — של איזה ספק, בקשו זכות להנאשם ודנו אותו לכף זכות. ואיך אעמיד על דעת עצמי להאשים את האיש הזה — אם כי בטוח אני שאין טעות בידי — כל זמן שאין בידי ראיות מכריעות, שהספרים שמכר הוא גם נגב אותם. ואם כי הוא חשש רחוק מאד, בכל זאת, הלא אפשר הדבר, שהספרים שמכר להאכרך בנאוואראדאק הוא קנה אותם מאיש אחר, שנגב אותם, ולא הוא הנגב. וידוע שחכמינו, זכרונם לברכה, היו חוששים גם לחששא רחוקה, אם היה זה לזכותו של הנאשם. ואיך אוכל לעשות ההיפך מזה? אבל אם גם יצלה בידי, או בידי אחר, לתפוס ביד את האיש הזה בגנבתו, עוד מהסם אני בדבר, אם טוב לנו לפרסם הגנבה ברבים, כדברי ר' יוחנן בן זכאי במשנה: „אוי לי, אם אומר, אוי לי, אם לא אומר“, כי בודאי תצא מפרסום הדבר תקלה גדולה. מקרים של גנבת ספרים בבתי־מדרשות קרו גם כן קודם שהתחיל האיש הנ"ל לעסוק במלאכה זו — להתפרנס ממנה ולהתעשר על ידה. אבל אלה היו רק מקרים בודדים ולעיתים בלתי תכופות. וגם לא במדה מרובה; אלא, לפעמים, נפקד ספר זה, או ספר אחר, בבית־מדרש זה, או בבית־מדרש אחר. והגנבות היו, על פי הרוב, דרך ארעי: עובר אורח, הלך בבית־מדרש, או אחד העניים, החודרים על הפתחים, שמצא הזדמנות לקחת ספר בבית־מדרש באין רואה ולהוציאו משם; או, אחד הבחורים העניים הלומדים בבית־מדרש, לקח אתו ספר לביתו. ועל מנת שלא להחזיר. איך שיהיה — סכנת גנבת ספרים בבתי־מדרשות לא היתה גדולה. והספרים לא היו נצרכים לשמירה מעולה. ואם כי הבתי־מדרשות, על פי הרוב, הנם פתוחים יומם ולילה, ולא יסגרו. וארונות הספרים אינם סגור רים על מסגר ואינם נעולים במנעול ולא העמדו שומרים עליהם לשמרם. וכל הרוצה ליטול ספר בארון הספרים הולך ונוטל, באין מפריע; ובאין איש שומר על עקביו, שיחזיר את הספר למקומו בארון. וכך הדבר עומד וקיים במדינתנו מאות בשנים. ובאמת הוא מעשה נסים, שהגנבות של ספרים בבתי־מדרשות לא היו יותר מצויות, גם ממש, כהנם שנעשה לעולי רגל בזמן שבית המקדש היה קיים, שהיו מניחים בתיהם ושדותיהם וכל אשר להם והיו עולים לרגל. ואיש לא נגע בכל אשר להם. כהבטחת הכורא יתברך: „ולא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות את פני ה' אלקיך שלש פעמים בשנה“. והנה עתה, כשיפורסמו ברבים מעשי האיש הזה, שמצא מקור לפרנסה ואמצעי לצבור הון בגנבת ספרים בבתי־מדרשות והוא הצליח במשלוך ידו במשך ימים רבים ובאין מפריע. ורק, בדרך מקרה, נגלו תעלוליו. בודאי עלול פרסום מעשה זה, שגם אחרים, שאינם יראים לשלוח ידם בגנבה יחקו מעשיו, לעשות גם הם כמוהו. וסכנה צפויה לכל הספרים הנמצאים בבתי־מדרשות שיהיו לבז ולמשיסה להגנבים אם לא, שבעוד

מועד, יאחזו הנבאים באמצעים נאותים, לגדור פרץ בעד הגנבים ולסגור את הספרים על מסגר ולשים עין פקוחה על כל איש זר הבא לבית־המדרש. ואם, חס ושלום, תגיענו הרעה הזאת והגנבות של ספרים בבתי־מדרשות תהיינה למכת מדינה, והנבאים והשומרים יהיו מוכרחים לשים עין פקוחה על כל נכנס ויוצא מבית־המדרש. ובלילה, אולי, יהיו מוכרחים לסגור דלתי בית־המדרש עד בוקר; כי אי־אפשר להעמיד שומרים בבית־המדרש כל הלילה — באלה אני רואה סכנה גדולה לבתי־המדרשות שלנו וצרה גדולה, צרת רבים לכולנו. וחבל, חבל, אם באשמת הרמאים והגנבים, יחדל בית־המקדש להיות בית מקלט לכל איש מצוק ומר נפש, ולכל מי שהיתה בו יד הזמן לרעה, ולכל מי שהנהו מסובל בצרות ובדאגות, חמירות ורוחניות, — לכל אלה — שהיו מבקשים מפלט מצרותיהם ומנוחה לנפשותיהם בבית־המדרש, הפתוח לרווחה בכל עת ובכל זמן, יומם ולילה, לכל נכנס ובא, ולכל עובר ושב. וגם בשעה מאוחרת, בדמי אישון לילה, בזמן שכל האנשים הווים שוכבים ונמים את שנתם, והדלתות והחלונות בכל הבתים הנם סגורים, והתריסים בהחלונות מוגפים — רק דלתי בית־המדרש פתוחות. וכל הרוצה ללמוד — בא ולומד. והרוצה לתקן סדר תקון חצות — בא ומסדר. והמשכים להתפלל עם הותיקין, בא לבית־המדרש בעוד לילה וטרם עלות השחר, ומנעים זמירות בתהלות דוד בן ישי עד בוא זמן תפילת שחרית. וגם עובר אורח עני, שלא מצא לו מקום ללון, לנוח בלילה, בא לבית־המדרש. ובקרן זוית על אחד הספסלים הוא מניח את ראשו על מעילו העליון, המשמש לו לבר ולכסת וגם את שנתו ומוצא מנוחה לאבריו העיפים. וגם לי, בנדודי הרבים, היה בית־המדרש פעמים רבות לבית־מקלט ולמקום־מנוחה בלילה, לענג את נפשי בלמוד ובעיון בספר. ובלילות־חורף הארוכים, כשנדרה שנתו מעיני ולא יכולתי לתת תנומה לעפעפי. ובחדרי, בבית שהתאכסנתי בו, שרר הקור. וגם לא יכולתי להיות ער בין הישנים ולהפריע שאר האורחים. שהתאכסנו בבית, בשנתם, בהדליקי את הנר ובישבתי ללמוד בספר — הייתי קם ממשכבי ולובש את בגדי וכונן את צעדי בדרך ישרה לבית־המדרש. ומבלי להשגיח על השעה, אם היא קודם, או אחר חצות הלילה; או כבר לפני אור הבוקר. ומה אהבתי, כשחקור בחוץ היה חזק, ורוח ממזרים קרה היתה נושבת בפני ההולך באישון לילה ברחוב העיר. ומסביב לא נראה אף שביב אור אחד בהבתים הנמים שנתם תחת המכסה הלבן, מכסה השלג הפרוש על גני הבתים. מה אהבתי אז — לצעוד בצעדי און ולמהר להכנס לבית־המדרש ולזכות בחומו של התנור הגדול, שהוסק מבעוד יום, ושהוא שומר חומו כל הלילה. ובשעות המאוחרות בלילה, בית־המדרש עטוף כולו במעטפת עלטה, רק שביבי אור בודדים, פה ושם נר בוער לפני בחור מתמיד, המתעמק בלמוד הגמרא; או, נר שעה, רק וצנום, באחת הזוויות על רצפת הבית, להאיר הסדר תקון־חצות לשישי וישב על הארץ ומקונן על חורבן בית־המקדש. ויתר שטח בית־המדרש — השך ועלטה. ואין בית־המדרש ריק מאדם לעולם. ועד שלא כלה אחד הלומדים המתמידים המתאחר עד אחר חצות הלילה, שיעורו בלמוד הגמרא, והנה כבר בא ישיש אחד, או

ישישים אחדים, לתנות ולבכות על חורבן בית־המקדש ועל גלות השכינה. ובישבם על הארץ, ובחלצם את נעליהם, סדר תקון־חצות ביד האחת ונר שעוה ביד השנית, הנם מקוננים בקול בוכים, הקורע את לב השומע. ובמדה שהשעה מתקדמת והלילה נוטה ומתקרב לקצו, מתחילים להתכנס בבית־המדרש — אם כי החושך עוד יכסה ארץ — אחדים מהמתפללים במנין של ותיקין. והנם מקדי־מים ומשכימים לבוא — להנעים זמירות בתהילות דוד בן ישי קודם תפילת־שחרית וליהנות מחומו של התנור בבית־המדרש. ובאלה השעות, בשעות הלילה הייתי אוהב לבוא לבית־המדרש ולקחת בארון הספרים ספר שאלות ותשובות של אחד הגאונים הספרדים: המהרי"ט, המהרש"ם או מהרל"ח ועוד ולהשי־קיע את עצמי באחת התשובות החשובות על שאלה חמורה. ומה גדולה היא ההנאה להתעמק באותו מקום ובאותה שעה בדברי אחד הגאונים הגדולים האלה ולהתפלא על כשרונם הגדול להציע דבריהם בסדר ישר ובאופן הגיוני, בבקיאות ובחריפות גדולה. וכל זה בסברא ישרה ובראיות שאין עליהן פירא, ובדומיה השוררת מסביב ושיאיננה נפרעת אלא במקצת על ידי הנגון העצוב של הבחור, או של האבך, המתמיד בלמוד הגמרא שלפניו, או, על ידי קול בכיה חרישית של ישיש, השופך דמעותיו על הסדר תקון־חצות, שהוא מחזיק בידו. באותה שעה אני שוכח עולם ומלואה. ושוכח, שיש לי אשה ובנים. שוכח אני, שהנני שולח במסחר את ידי. ושהנני מוכר־ספרים, נע ונד כל הימים. והנני שוכח את הדאגות ואת הצרות שיש לי. ושוכח אני את כל הצרות בכלל — צרת היחיד וצרת הרבים. והנני שוכח את הדאגות. והנני מתענג עונג רב, עונג בלי מצרים, שאין דוגמתו בעולם; אלא, בודאי, הוא מקצת מן המקצת של העונג של הצדיקים לעתיד לבוא, שהנם יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה. ולפי דעתי, רק המתעמק בלמודו בבית־המדרש בשעה מאוחרת בלילה, או בהשכמה, לפני אור הבוקר, יודע מה יקרו דברי חכמינו, זכרונם לברכה, באמרם: „לא איברא סיחרא אלא לגירסא“. כי רק הלומד בבית־המדרש, במקום קדוש ובמקום שהשכינה שכונה לך, יודע להעריך את סגולות הלילה ללמוד. וההנאה הגדולה שיש להלמוד באותו מקום ובאותה שעה. ועתה, אם, חס ושלום, באשמת הגנבים, יסגר בית־המדרש אחר גמר תפילת־ערבית ואחר גמר השיעורים של החברות בחורף, אחר תפילת־ערבית. ובית־המדרש ישאר סגור עד אור הבוקר — מה יהיה גורל האוהבים להסתופף בחצרות בית ה' יומם ולילה והעומדים בבית ה' בלילות כי עליהם יהיה לחכות, עד אשר יפתחו מחדש דלתי בית־המדרש בבוקר. ומצטער אני עליהם. ובדברי דוד המלך אני אומר: „נפשי לח' משומרים לבוקר, שומרים לבוקר“.

אחוז בסבך הספקות האלה, ומבלי לדעת למצוא מוצא מהם, גמרתי בדעתי להציע כל הענין הזה לפני כבודו. ומטעם זה, מהרתי לעזוב את העיר שצוצין. וגם קצאתי זמן שהותי בכל המקומות שעברתי בדרך עד הגיעי הנה למחנכם. ובאתי הנה — בשינוי ממנהגי, — שהייתי נוהג בכל שנה, לבוא בתחלת חודש אלול. ובאתי בסוף חודש מנחם אב, כדי להתיעץ עם כבודו ולשאול בעצתו.

ואת אשר אחזה אני בהאיש הזה ובמעשיו אניד לכבודו: לפי דעתי, איננו בא מארץ הגר, אלא — לגדל זרפתנו — הוא אחד מאנשי מדינתנו. והוא אחד במעשה תרמית של הגבעונים, לאמר, שהוא בא מארץ רחוקה. וכמוכן, האשה השומרת יבם והבחור היבם לא היו ולא נבראו, אלא משל היו. וכמוהם גם האל-מנות, שמהן באו — לפי דבריו — הספרים, שהוא מוכר אינן משמשות לו, אלא כדי להרחיק מעליו שום ערעור של חשד בדבר הספרים שהוא מוכר. ולמעשה גנבת הספרים בבתי-המדרש אין מן הצורך, להיות נגר ובר נגר, איש-זמזמות ובעלית-חבולות. הוא היה מתפלל בכל מקום בואו עם המניין האחרון ומתמהמה בלמודו אחר התפילה, עד אשר תכלה רגל המתפללים מבית-המדרש. ואז הוא לוקח את הספרים בכל אשר יבחר ושם בכליו — בחשק הגדול של הטלית ותפלין שלו ומוציאם מבית-המדרש, באין רואה ובאין מפריע. ואם הוא מוצא על הספרים שגנב חותם, או רשום בכתב יד, שהנם שייכים לבית-המדרש, הוא גורד בסכין או באולר, את החותם ואת הרשימה. ואם אינם נתנים לגרידה מפני דקות הניר, הוא מעביר בקולמס על החותם או על הרשימה ומטשטש אותם, עד לבלי הכיר. ובהכחידו באופן כזה סימן הבעלות מעל הספרים הוא מוכר אותם בבטחון גמור, שאיש לא ירגיש בהם, שהנם גנובים.

ור' גרונם הוסיף: ובוזה הצעתי לפני כבודו, מה היא דעתי בדבר האיש הזה ובדבר מעשיו. והשערותי אלה אינן קלוטות מן האויר, אלא הן מבוססות על יסוד החקירות והדרישות שעשיתי בהרבה מקומות ועל יסוד הידיעות שא-ספתי אודותו ממקורות נאמנים. ושנתאמתו בעדות נאמנה מפי מנידי-אמת שספרו לי מה שראו ומה ששמעו ומה שידעו בדבר האיש הזה. והנני מחכה עתה למוצא פיו של כבודו ולדבר-עצתו.

הקשבתי בקשב רב את דברי ר' גרונם והייתי נרעש ונדהם לכל מה ששמעתי מפיו. ובודאי מעולם לא היה עולה על דעתי, שהאיש הזה, שראיתי בתפארת אדס-המעלה והראיתי לו אותות כבוד והתקרבות — שהאיש הזה הוא — נוכל, רמאי, גנב ומועל בקדשים. ואוי למה שעלתה לנו בדורנו, שימצאו במדינתנו רשעים כאלה. הלא למשמע אזנינו ידאב לבנו. אבל בדברים ובאנחות בלבד לא יוסר רשע. ובודאי צדקו דברי ר' גרונם, שנחוצו לעשות איזה פעולה, כדי לשים קץ לתעלולי האיש ולענשו בעונש הראוי לו. ולר' גרונם אמרתי: זכות הרבים תהיה תלויה בכך, על כל מה שטרחת ועמלת לגלות תרמית האיש הזה. ועליך החובה — כפי דברי חז"ל: „המתחיל במצוה, אומרים לו גמור“, — להמשיך מה שהתחלת. אבל עלינו מקורם להעמיק עצה באיזה אופן לתפוש את הגנב בגנבתו ולהענישו, כפי הראוי וכפי הדין. ולעת עתה עדיין נחיצה זהירות מרובה. וטוב עשית, שלא גלית עדיין לאיש — מבלעדי — מה שבלבך בדבר האיש הזה; כי אי אפשר להאשימו בגלוי ובפומבי, כל זמן שלא נתפש ביד בג-נבה. ולי — לפי שעה — אין עצה מוכנת מראש, מה לעשות בהאיש הזה; כי זה רק עתה שמעתי את הדבר ממך, ולא היה לי הפנאי הראוי לחשוב מחשבות ולהתישב בענין זה. ועלינו לחכות עוד איזה זמן, כפי דברי הכתוב: „כי ימים

ידברו ורוב שנים יודיעו חכמה". ומה שאפשר לעשות תיכף ומיד — הוא שאכתוב להרב דמישקאץ, בארץ הגר — שלפי דברי האיש הזה, הוא בא משם והנהו אחד הבעל־יבתיים החשובים דקהילה זו — ולשאול את פיו, אם יודע ומכיר הוא את האיש הזה. ואם אמת הוא הדבר, שיצא במשלחת לבקש בחור יבם במדינתנו. ואם כי בטוח אני מראש, שתשובת הרב דמישקאץ תהיה: „לא היו דברים מעולם", אין איש כזה בקהילתם ואין שם אלמנה צעירה הזקוקה לתלציה; כפי השערתך הנכונה, שהנהו — לחרפתנו — אחד מאנשי מדינתנו. אבל תשובת הרב דמישקאץ תהיה לנו לאות ולעדה, ששקר דבר האיש. ונוכל להמשיך — ביתר בטחון, שאין משגה אתנו — להתחקות אחרי מעשי האיש הזה ולשמור עקביו. עד אשר נתפוש אותו ביד וגמסור אותו לדין. ובטוח אני בעזרת הבורא יתברך, שיצלה בידינו לבער את הרע הזה מקרבנו. וכשקם ר' גרונם ממקומו ללכת ממני ולשוב לביתו, אמרתי לו בדרך הלצה: ראה זה דבר פלא! נבא האיש ולא ידע מה שנבא, שסוף סוף יתפש בגנבתו. כי בשאלי אותו בפעם הראשונה לשמו ולכנויו אמר לי, ששמו הוא בונם בר' יששכר בער, וכנויו הוא: סגל הלוי. ובודאי גם שמו וגם כנויו הנם בדויים. והוא בחר לו לכנוי את המלה סגל. ולא הרגיש ולא ידע האיש הזה שראשי תיבות של סגל הוא: „סוף גנב לתליה".

ואחרי שהלך ממני ר' גרונם נשארתי עוד זמן רב שקוע במחשבותי בענין זה, כי הנהו חמור מאוד: ומלבד השאלה, איך ומה לעשות עם הגנב, עוד הרבה שאלות קשות ומסובכות כרוכות בעקב מעשה הגנבה. ברור הוא, שכל אלה שקנו, כמוני, ספרים אצל הגנב, אינם יכולים ואינם רשאים להשאיר את הספרים הגנובים בידם. ראשית, באשר אין זה מן המדה ללמוד בספרים גנובים ושבאו בעבירה. ובודאי אין דעת המקום נוחה מזה, כמו שאיננה נוחה ממצוה שנתקיימה בלולב הגזול ובשופר הגזול. ושנית, על פי הדין, הקונים דברים גנורבים חייבים להחזירם לבעליהם. ואם כי על פי הדין, הנם רשאים לתבוע מבעליהם — אם לא ידעו מראש את דבר הגנבה — שישבו להם את המחיר ששלמו בעדם להגנב. אבל בנידון דנן, הלא אי אפשר לדעת למי שייכים הספרים הגנורבים, כלומר, מאיזה בית־מדרש; כי הגנב הכחיד מעל הספרים שם העיר ושם בית־המדרש, שנמצא עליהם. ומי זה חכם יגיד לנו, איזה ספר נגנב מבית־מדרש זה, ואיזה ספר — מבית־מדרש אחר. ואם גם נניח שיעלה דבר זה בידינו, עוד יש ספק בדבר, אם יש הרשות לתבוע מהצבור שיחזירו להקונים את הכסף ששלמו להגנב בעד קדשי־גבוה שנגנבו: ולפי דעתי, בודאי נחזין יהיה לפנות לגדולי־הדור במדינתנו לשמוע הוות־דעתם בהשאלות החמורות האלה. וחושש אני, שבשביל זה, אי אפשר יהיה להסתיר את הדבר. וכשיתפרסם דבר הגנבה בכל המדינה ויהיה לדבת־רבים — החששות של ר' גרונם בדבר שמירת הספרים בבתי־מדרשות וגורל הבתי־מדרשות התלוי בדבר זה — תהיינה לא לחנם. ומן השמים ירחמו!

ברכות מאליפות ומרובכות תהיינה לראש ר' גרונם מוכרספרים הזן ומ" פרנס אותי בדגן שמים, והמשביר לי בר — ספרים יקרים, שאין הזיונם נפרץ כמדינתנו. על שהביא לי בפעם הזאת — ביחד עם ספרים יקרים אחרים — שני ספרים העוסקים בשאלה, שהתענינתי בה הרבה מאד.

הספרים האלה הם: אור הוישר. מהר"ר שמעון קופנהאגן ואור ישראל, מהרב הגאון ר' ישראל ליפשיץ, אב"ד דק"ק קליווא שני הספרים האלה עוסקים בשאלה אחת, שהרעיש בזמנה — זה כעשרים שנה — כל קהילות אחינו בני ישראל בארצות המערב ומוטות כנפיה עד למדינת פולין הגיעו. כי מבלעדי חכמי מדינות אשכנז, פיהעם והולאנד לקחו גם הגאונים דמדינת פולין חלק במחלוקת זו. וגם אחד מגדולי מדינתנו, הגאון בעל הספר שאגת אריה, שהיה מקודם רב הגליל בכרך מינסק ואחר כך לוקה אחר כבוד לרב ואב"ד בק"ק מיין, נכנס בעובי הקורה של המחלוקת בשאלה זו והוא אחד מראשי המדברים בענין זה.

גוף המעשה, שנחיה לסלע המחלוקת בין האיתנים, אדירי התורה, פשוט מאד. בחור אחד, ושמו ר' יצחק, בן הקצין ר' לייזר נייבורג, מעיר מנהיים, שבמערב מדינת אשכנז, ארס לו לאשה את הבתולה לאה, בת הקצין ר' יעקב גונצבוין מבווא, שהנה גם כן עיר במערב מדינת אשכנז. וטרם הגיע הזמן המיועד להביא אותם בכרית הנשואים, הלך החתן פעמים אחדות לעיר בונא לראות את פני הכלה ולבלות את הזמן בשמחה ובחדוה בחברתה ובחברת אבותיה וקרוביה. וכשהגיע עתם, עת דודים, להכנס לחופה, הלכה הכלה ואבוי תיה וקרוביה, ומיודעיהם, הקרובים למשפחתם, לעיר מנהיים, עיר מגורי החתן ואבותיו, לחוג שם חג החתונה. וביום החמישי לבואם לעיר זו, חגגו את חג החתונה, כיאות וכנהוג בכל תפוצות ישראל. והחתן קדש את הכלה כדת משה וישראל. ימים אחדים אחרי אשר היתה לאה לאשה לר' יצחק, קרה המקרה הזר הזה: ר' יצחק קם בבוקר ממשכבו — וזה היה יום השבת — וילבש את בגדיו ויקח מכסף הנדוניא, שהיה נמצא בתיבה בחדר משכבו, מטבעות בסכום הגון, ויצא חרש מביתו, מבלי הגד דבר לאיש, ויצא מן העיר ויעלם. ואיש לא ידע, לאן פנה ולאן הלך. אבותיו וקרוביו בקשו אותו כל היום ולא מצאו אותו. וגם שלחו אנשים לרדוף אחריו מחוץ לעיר, והאנשים שבו ריקם, כמו שהלכו. רק למחר, ביום הראשון, בא המגיד להגיד לאביו, שבנו ר' יצחק נמצא בכפר פלונ, בביתו של ערל אחד. אביו הלך תיכף ומיד לקחתו משם ולהשיבו לביתו. הערל ספר, שמצא אותו בדרך, הרחק מן העיר, כשהוא עיף ויגע וכלי יכולת להרים את רגליו ללכת הלאה. ויכמרו רחמי הערל עליו ויקח אותו אתו אל ביתו ויניחו למשכב במטה, למען ינוח וישוב לאיתנו. וגם סיפר הערל, שיהודי זה בקש אותו שיוליכנו בעגלה למדינת ענגלאנד והוא ישלם לו את שכרו. אבל

הוא לא הבין מאומה מדבריו. כי יוכל היות, שהערל הכפרי, איש אדמה הזה, לא שמע שמע מדינת ענגלאנד מימיו. ולא ידע לאן הוא מבקש אותו שיוליכנו. כמובן, השמועה על דבר בריחת חתן דנן שלשה ימים אחר החופה נתפרסמה בכל העיר. והיתה לשיחה בפי כל. וגם דבר חלול שבת חמור כזה: יציאה מחוץ לתחום וטלטול ומשא כסף, נתן ענין לענות בו. בודאי, הצער והבושה של האשה והמחותנים והקרובים היו גדולים מאד. ובודאי, גם מצב הרוח של ר' יצחק הנ"ל היה מדוכא מאד. ראשית, מרוב הבושה על המעשה שעשה. ושנית, אולי לבו היה נוקפו על העבירה החמורה — חלול שבת — שעבר. ושלישית, מה שהיה, אולי, יותר חשוב בעיניו, — על אשר לא הצליח להוציא זממו לפעולה, לברוח למדינת ענגלאנד, למקום שאין מכירים אותו. ולמקום, אשר יד אביו — שכפי הנראה, היה איש אלים ותקיף ואיננו נוח לו, לא תשיגנו. המחלות, ר' יעקב, אבי האשה הנ"ל, לא ראה עצה אחרת לצאת מן המבוכה, אשר נמצאו בה הם כולם, אלא לשוב הביתה לבונא ולקחת אתו את בתו ואת חתנו, ר' יצחק הנ"ל. בתקותו, שבבונא, בסביבה אחרת, ובמקום שמאומה לא יזכירם מה שעבר ומה שנעשה, יפוג צערו של הבעל, ר' יצחק, והמרה שחורה תעבור ממנו. וכל המעשה הזה היה יהיה כלל איה. חתנו ר' יצחק קבל בשמחה רבה הזמנת חותנו ללכת עמהם לבונא. וגם אביו הסכים לזה. וכולם הלכו למו, כפי רצון אבי האשה, ר' יעקב, לבונא. כעבור ימים אחדים לבואם לבונא — ובמשך כל הזמן הזה לא ראו אנשי משפחת האשה והאנשים הקרובים למשפחתם שום דבר זר בר' יצחק הנ"ל, — לא בדבריו ולא במעשיו — הודיע להם ר' יצחק רצונו, ללכת למדינת ענגלאנד. וכדי שלא להשאיר אשתו עגונה, בהרחיקו ללכת נדוד, אמר להם, שהנהו נכון לתת לה גט פטורין. המקורבים להמשפחה נסו לדבר על לבו ולפתותו, שיחזור מדעתו ויסור ממחשבתו ללכת למרחקים ולהפדר מאשתו. אבל, בראותם שהוא מתעקש בדבר ושבשום אופן איננו רוצה להשאר במדינה זו, וכל דבריהם עלו בתהו, הסכימו — באין ברירה — שהאשה תקבל ממנו גט. ובאותו הזמן כסא הרבנות בעיר בונא היה פנוי. וגם לא היה שם בית דין שיוכל לסדר את הגט. ומטעם זה, החליטו אבי האשה והאשה ואחדים מהמקורבים להם ללוות את ר' יצחק בדרכו למדינת ענגלאנד. ועל דרכם, באחת הערים, במקום שיש רב אב"ד, יסדר להם הרב את הגט. וכשבאו בדרך מעיר בונא למדינת ענגלאנד לעיר קליווא, ובאותו זמן היה שם רב גאון מפורסם, הרב ר' ישראל ליפשיץ, בקשו את הרב לסדר את הגט. הרב שאל את ר' יצחק, מדוע הוא מאיץ בו שיסדר את הגט עוד באותו יום. ועל זה ענה הבעל מגרש, שירט הדרך לנגדו ללכת למדינת ענגלאנד. ואיננו יכול להת-מהמה יותר. וכדי שלא לעגן את אשתו, הוא מבקש אותו, שיסדר את הגט תיכף ומיד. והרב בראותו, שהבעל והאשה הנם שניהם מרוצים לגט זה. ולא ראה בהבעל, שבא עמו בדברים וחקר ודרש אותו, שום סימן של שטות, או של שגעון. ולהיפך, שהוא ברדעת וגם מצא שהוא יודע תורה. וגם לא נמצאה מניעה אחרת מאיזה צד שהוא, סדר את הגט כדן וכהלכה. והבעל־מגרש,

ר' יצחק הנ"ל, הלך אחרי כן לדרך, למדינת ענגלאנד. והאשה ואביה ושאר האנשים שבו לביתם, לבונא.

כשהגיע שמע דבר הגט לר' לייזר נייבורג, אביו של ר' יצחק, הבעל-מגרש הנ"ל, וכי בנו זה חמק, עבר לו. וגם לא נודע בראשונה מקומו איהו. וחשד את מחותנו ובני משפחתו שהם ההביאו את בנו באיזה מקום סתר, עלה חרונו באפו על כל המעשה הזה. ויבקש תחבולות להשיב הנעשה אחורנית ולפסול את הגט ולבטלו. והרבה טעמים ונמוקים היו לו לבקש לעשות דבר זה: ראשית, אולי באמת צר היה לו על גט זה, מפני שהזוג היה טוב בעיניו ורצה באשה זו לבנו; שנית, בהיות שנתפרסם קלון בנו במעשה הבריה ובחללו השבת, ידע, שעתה לא יצלה יותר למצוא שדוך אחר הגון כזה לבנו; כי אין אחד בין הבעלי-בתי החשובים שיתרצה להשתדך עמו ולתת את בתו לבנו. ושלישית, הטעם השקול בעיניו, בודאי, יותר מכל הטעמים האחרים, היה זה, — שצר היה לו על אשר הצליח המחתן ר' יעקב הנ"ל להפריד על נקלה — ובלי טרחה מרובה ובלי הוצאות מרובות — בין הדבקים ולהוציא גט לבתו מבעלה. בזמן, שאילו ידע הוא מראש, שהאשה ואביה אינם מרוצים משדוך זה, והנם רוצים להפטר מבנו, כי אז היה סוחט ממון מאבי האשה עד כמה שהיה אפשר. ולא היה נותן לבנו לפטור את אשתו בגט, טרם אשר ישאיר אבי האשה בלי פרוטה. ויוציאו נקי מנכסיו ויציגנו ערום כיום הולדו. ועל דבר זה, בודאי, היה לבו דוי יותר ויותר. ושכך היה רצונו, יוצא ברור מכל מה שבא אחרי כן.

ואם כי ר' לייזר, אבי הבעל-מגרש, היה היחיד המעוניין בראש ובעיקר לערער על הגט ולבקש לפסול אותו, כדי להכריח את אבי האשה לבקש שנית גט לבתו מבעלה, בכל זאת הצליח לשים חושך סתרו. ואין מי יודע, באיזה אופן עלה בידו, שהרב דמנהיים, וביחוד האב"ד והדיינים דק"ק פראנקפורט, נעשו לכלי-הפח בידו, למלאות רצונו, להיות הטוענים למענו. ודבר זה אין איש יודע, רק הבורא יתברך, שאין כל נסתר ממנו והוא היודע הכל. איך שיהיה, זכר אבי הבעל-מגרש, שממנו באין כל ספק, יצאה ההתעוררות לערער על הגט לא בא אף פעם אחת בכל הכתבים המריבים שבאו בענין זה. והכל נסתדר באופן כזה, כאלו ההתעוררות לערער על הגט באה להרב דמנהיים מדעת עצמו, כשהגיע לאזניו השמועה על דבר הגט שנסתדר. ואחרי כן, כשעבר כל הענין הנ"ל לרשותו של הרב האב"ד דק"ק פראנקפורט ולהבית-דין שלו והם נכנסו בדבר הגט, במחלוקת כמעט עם כל גדולי הדור, עשו הם — הרב והדיינים דק"ק פראנקפורט — את עצמם למקנאים קנאת ה' צבאות, לכל ישל, הם ושלום אדם מישראל בעוון אשת איש, אם תשאר האשה הזאת בחזקת מגורשת על ידי הגט הזה.

וכך היה מהלך הדברים במעשה הגט הנ"ל. ב' שבועות אחרי שנסתדר הגט, הרב דמנהיים, כותב להרב האב"ד דפראנקפורט מעשה הגט הזה, שהוא לפי דעתו, גט מוטעה; באשר הבעל-מגרש לא היה ברר-דעת בזמן נתינת הגט. ומטעם זה, הוא מבקש את הרב דפראנקפורט, שיעיין בענין זה, ואם יסכים

לדעתו, יכריזו בבית הכנסת, שהאשה הזאת הנה בחזקת אשת-איש, ולבל יעיו איש לקחת אותה על סמך הגט שנסדר בקליווא, כי היא נזקקת לגט אחר, כשבעלה ימצא להיות שפוי. ובהיות שבאותו זמן היה בפראנקפורט יום השוק, ההכרזה בעיר זו היתה מוכשרת לפרסם דבר הגט הזה בכל המדינה. וידעו כל אנשי המדינה לחזור מאשה זו. ולא יבואו, חס וחלילה, לידי חטא. ד' ימים, מיום שנכתב המכתב הזה, כתבו הרב והדיינים דק"ק פראנקפורט להרב דקליווא, מסדר הגט הנ"ל, דבר הערעור על הגט, שקבלו מהרב דמנהיים. ושגם הם שמעו דבר השגעון של הבעל-המגרש. ומטעם זה, הם דורשים ממנו, שיודיע ויכריז על הגט, שנסדר וניתן בטעות, שלא כדת ושלא כדיון, ושהאשה הנה עדיין בחזקת אשת-איש. על כתב זה כתב להם הרב דקליווא תשובה ערוכה בטוב טעם ודעת. ובראיות, שאין עליהן פירכא, הוכיח, שהגט הוא כשר ואין שום יסוד לערער עליו ולפסלו. ובראותו, שהרב והדיינים דק"ק פראנקפורט לא קבלו את דבריו ולא הסכימו לדעתו, כתב להם שנית להצדיק מעשהו ולחזק דבריו בראיות ועדיות מוכיחות חדשות. אבל גם בפעם הזאת לא נענו לדבריו והוסיפו להתחזק בדעתם ולטעון שהגט הוא מוטעה. ובאותו זמן שהרב והדיינים דפראנקפורט נכנסו בוויכוחים ובמהלוקת עם הרב דקליווא בדבר הגט, כתב הרב דמנהיים, שהוא היה הראשון לערער על הגט, כל ענין הגט הזה להרב דפפאלץ והביא לפניו שאלה זו, בבקשה, שיחווה את דעתו. וגם בקש אותו, שיביא את הדבר לפני אהיו, הרב דהאנגוי ולפני גיסו, הרב דפיורדא, ששניהם הנם גאונים מפורסמים, כדי שגם הם יעיינו בשאלה זו ויחוו את דעתם. ואם כי השאלה בדבר הגט באה לשלושת הגאונים האלה מהרב המערער על הגט ובהאופן, כפי שהוא הציע לפניהם. וכידוע, הוא נטה לחיוב, ולא לזכות. בכל זאת, חוו הם את דעתם, שלשתם כולם, חברים כאיש אחד, שאין שום יסוד לערער על הגט ולהכריז עליו שהוא גט מוטעה. ובאותו זמן, גם הרב דקליווא לא טמן ידו בצלחת. בראותו, שהרב והדיינים דק"ק פראנקפורט מתעקשים בדבר ומוסיפים להוציא לעז על הגט ומכריזים על האשה שהיא בחזקת אשת-איש, ויבוא בדברים בנידון זה עם גדולי הדור. וגם אבי האשה המגורשת בקש עזרת הרבנים הגאונים, לבטל את הפסק של הרב והדיינים דק"ק פראנקפורט ולהוציא פסק, שהגט כשר ושכתי היא מותרת לכל אדם. ועל קריאה זו נענו הגאונים, גדולי הדור: הרב דפראנ, הגאון ר' יחזקאל לנדא; הרב דמיץ, הגאון ר' אריה לייב, בעל השאגת אריה; הרב דקהלת האשכנזים באמשטרדם, הגאון ר' שאול; הרב דפיורדא, הגאון ר' יוסף שטיינהארט; הגאון ר' יעקב עמדין ועוד גאונים וגדולים אחרים. וכלם פה אחד, מתנבאים כמעט בסגנון אחד ומכריזים, שהגט הוא כשר בלי שום פקפוקים ואין שום יסוד להערעורים של הרב דמנהיים ושל הרב והדיינים דק"ק פראנקפורט. והפסק שלהם — נגד הדין והתורה. ואת כל דבריהם ישא רוח. ולמרות חוות דעתם של הגאונים האלה, נשארו הרב והדיינים דק"ק פראנקפורט עומדים במדרם ולא רצו להודות, שטעו בדבר הלכה. ועוד הוסיפו לדבר תועה על גדולי הדור הנ"ל, על אשר אינם נשמעים לדבריהם ואינם נכנעים להם. וגם

חזרו ושנו ושלשו, שרק להם בלבד נתנה הרשות להורות ולהוציא פסק בשאלה זו. וכאשר הורו, כן יקום הדבר. ואין הרשות למי שהוא להתערב בדבר ולהשיב על דבריהם.

ומצב המחלוקת בשאלה זו — בקצור דברים — היה כך: מצד אחד — כמעט כל גדולי הדור חוו את דעתם, שהגט הוא כשר ואין יסוד לערער עליו. ומצד השני — הרב והדיינים דק"ק פראנקפורט הוסיפו להחזיק בדעתם — למרות כל ההוכחות והראיות של גדולי הדור — שהאשה היא עדיין בחזקת אשת-איש. ואינם רוצים לשמוע ולדעת מאומה מכל הראיות וההוכחות של הגדולים, המקיימים והמכשירים את הגט. וגם אינם רואים חובה לעצמם — לכל הפחות — להוציא את הראיות שלהם, על מה הם תומכים יסודותיהם לפסול את הגט.

וכשאני חושב עתה מחשבות בדבר הגט הזה, הריני מוצא, שבאמת נורא היה גורל האשה העלובה הזאת: כעבור רק שלשה ימים משנכנסה לחופה, ברח ממנה בעלה; ומבלי שהיו לו עליה תרעומות, או שלא מצאה חן בעיניו. ומה שהוא עוד יותר נורא ויותר חמור — שאחד הגדולים שבדור, בצרוף הביתדין שלו, שגם לו יצאו מוניטין בעולם, נכנסו שלא לפי הדין ושלא לפי התורה לענין שאיננו שייך כלל להם. ועשו כל טעדי אפשרי ובלתי אפשרי לפסול את הגט, שקבלה מבעלה, ולענן אותה, עד אשר יקח אבי הבעלה-מגרש כל אשר יש לאביה ויוציא אותו נקי מנכסיו. וכל זה באופן בלתי רגיל כזה ובלתי נראה עד עתה בכל תפוצות ישראל, שרב מפורסם וביתדין מפורסם, ידרסו ברגליהם כמה הלכות מפורשות. וכמה דינים פשוטים, אשר כל בר בירב דחד יומא יודע אותם ואיננו יכול לטעות בהם. ויעיוז פניהם נגד כל גדולי הדור, להורות הלכה שלא כדת ושלא כדין; וגם יסרבו להוציא את הראיות שלהם, כאילו כל גדולי הדור הנם כאין כנגדם, וכקליפת השום בעיניהם. והנם נכנעים להם. ומטעם זה, אינם רואים חובה לעצמם להצדיק את הפסק שלהם לפניהם.

וכשאני מרבה לחשוב מחשבות במחלוקת זו, אני מוצא, שבאמת יחידה היא במינה. כי מתי ראינו, שרב מפורסם יעבור על תקנה, שתקנו בקהילתו גדולי התורה שקדמוהו, תקנה שהיא קימת כבר מאות בשנים. והיא — שאין רשות לרב ואב"ד דאחת הקהילות להתערב בפסק ובדבר הלכה של רב ואב"ד דקהילה אחרת, שאינה נמצאת תחת רשותו. ומתי ראינו, שרב ואב"ד יקח לו הרשות להוציא לעז על גט, נגד החרם הירוע דרבינו תם, שאסור להוציא לעז על גט ולערער עליו? ומתי ראינו מחלוקת כזו, שמצד האחד, כל גדולי הדור מדברים דבריהם להבעלי פלוגתא שלהם בנחת ומראים להם הדינים הברורים והמפורשים, שאינם נותנים מקום לשום ספקות, שהצדק אתם. והנם מבקשים אותם ומתחננים לפניהם, שאם אינם מסכימים לדבריהם, שיוציאו הראיות שלהם, למען ידעו על מה הנם מיסדים את הפסק שלהם. והם, מצד השני, הנם משתמטים באמתלאות שונות, שאין הדעת סובלתן. ואין מלה בפיהם להצדיק מעשיהם. ומתי ראינו, שמורה הוראה בישראל, לו יהיה גם הגדול שבגדולים.

יקח לו הגדולה לעצמו, להודיע, שרק לו ניתנה הרשות לדון בשאלה שנפלה במקום שאינו נמצא תחת רשותו. ולקחת לו קרנים לנגוח בהם כל הגדולים שבדור בדבריו, שאיננו נזקק להצדיק לפני מי שהוא את הפסק שלו; אם כי מר-אים לו בעליל, שהוא נגד דין מפורש בגמרא, או בפוסקים; כאילו התורה נמסרה רק לו בירושה, ולאחרים אין חלק בה.

קריאת הכתבים והפסקים והכרוזים שנאספו לאספה אחת בהספרים אורי-הישר ואורי-ישראל הרעישו את לבבי והעציבו מאד את רוחי; כי רואה אני במעשה הרב האב"ד והדיינים דק"ק פראנקפורט חלול כבוד התורה, שלא היה כמוהו בישראל זה דורות רבים. ובודאי, כל מי שאיננו משוחד בדבר באיזה אופן שהוא, ברור לו כשמש, שהרב והדיינים דק"ק פראנקפורט — ומה שהמ"ריצם לזה, אם פתוי דברים, או פחד ואימה מפני איום אבי הבעל-המגרש ומקורביו — כל זה לא נתברר עדיין — נתרצו וקבלו עליהם לעורר על הגט, כדי שתשאר האשה בחזקת אשת-איש, או, בחזקת ספק אשת-איש. ואביה יהיה מוכרח להתפשר עם אבי הבעל-מגרש ולקנות מבנו גט בפעם השנית בדמים מרובים. ועל מעשה מגונה כזה, אין אני רואה שום אפשרות ללמוד עליהם אף זכות כל שהיא, כי אם בארזים נפלה שלחבת מה יעשו אזובי הקיר? ואם רב מפורסם ובית-דין מפורסם בקהילה חשובה, עיר ואם בישראל, מקום מושב אדירי התורה מדור דור, מעוותים את הדין באופן גלוי וברור לעיני כל. וכל זה כדי לעשות נחת רוח לאחד התקיפים ולעזור לו לחוציא ממון באלמות מחברו בתוקף ההוראה שניתן בידם, מה יאמרו על זה הבריות? — במקום המושפט שם הרשע. והתורה והדין והמשפט הנם בידי הרבנים כתומך ביד היוצר, לעשות בהם כרצונם. ומוצא אני, שטוב עשה הרב ר' שמעון קאפנהאגן, מחבר הספר אורי-הישר, להדפיס את כל הכתבים בנידון שאלה זו, למען יראו וידעו כל העם, שכמעט כל גדולי הדור, מבלי שים לב לדבר זה, שהפרנסים והתקיפים דק"ק פראנקפורט התערכו בדבר ואחזו באמצעים מגונים, לפעול על הפרנסים דקה"י לות אחרות, שיכריחו את הרבנים דקהלתם, שישלקו ידיהם משאלה זו. ולכל ילמדו סגנוניא על הרב דקליווא, מסדר הגט הנ"ל. וגם מבלי שים לב לדברי הפרנסים האלה, שהרב והדיינים דק"ק פראנקפורט דנים על פי רשות והורמנא של המלך — רמז, שהוא מובן לכל אחד ואחד מה שהוא רוצה לומר; והנהו יותר נאות ויאות בפי איזה מוסר, ולא בפי פרנסים בישראל — יסלח להם ד' הדברים האלה. ובכל זאת — ולמרות כל אלה — מהרו הגדולים להענות לה-קריאה, שקראו להם הרב המסדר ואבי האשה העלובה, ועשו כל מה שהיה ביכלתם, לדבר על לב הרב האב"ד דפראנקפורט ועל לב הדיינים דהבית-דין שלו ולהראות להם בראיות נכוחות שטעו בדבר הלכה. וגם התרפס התרפסו לפניהם — אם כי גדולים הנם מהם בתורה, בחכמה וביראת שמים — שלא יתבישו ויודו על טעותם ויקחו בחזרה הפסק שלהם ויבטלו אותו. ובראותם, שכל זה היה ללא הועיל וקולם היה, בקול קורא במדבר, יצאו במחי קבל נגד הרב דפראנקפורט והבית-דין שלו. והכריזו בפומבי, מפורש וגלוי לכל, לכל יש-

גיה איש בהפסק שלחם. כי אין לו יסוד ושורש בתורה. והנהו בטל ומבוטל כעפרא דארעא. ובוה שעמדו גדולי הדור על צד הנעלבים ויצאו חוצץ כאיש אחד להגן על כבוד התורה ולהעמיד הדין על אמתו, ולא השניחו בהאיומים של התקיפים והנספחים אליהם, שאינם נסוגים אחור גם מעשות מעשה אלמות — בזה הסירו מעל הרבנים ומעל כל מורי הוראה בישראל החרפה, שהעטו עליהם הרב האב"ד דק"ק פראנקפורט, ביחד עם הבית-דין שלו. וידע כל ישראל — מדין ועד באר שבע — כי רק הרב דפראנקפורט וחבית דין שלו הנם היחידים, שנתנו ידם לפושעים, לעוות את הדין, כדי להוציא ממון מישראל בדרך גזל. ויתר הרבנים והנאונים הנם נקיים מעוון זה. כי התנגדו למעשיהם ומיחו בידם. ואם מורי הוראה דפראנקפורט חטאו, לא יהיה הקצה — מבלעדם — על כל מורה הוראה בישראל!

כפי שנראה מספור הדברים בהספר הנ"ל, היה ר' שמעון קאפענהאגן, מחבר הספר אור-הישר, עד ראייה ועד שמיעה לכל מה שקרה בהנשואים ובהגט הנ"ל, מראשית הדבר עד אחריתו. ומהחל ועד כלה; כי בחיותו מודע ומקורב למשפחת ר' יעקב, אבי המגורשת, הלך עמחם למנהיים לחוג אתם חג החתונה. ונשאר עמחם ביחד עד שובם לביתם, אחרי הנשואין ואחרי המקרה חזר, שקרה לבעל האשה. וגם אחרי כן, כשהודיע הבעל רצונו להרחיק נדוד ולתת גט פטורין לאשתו, הלך עם האשה ועם אביה לקליווא, להיות עמחם בשעת סידור הגט ובעת סלוק החשבונות עם הבעל-המגרש. וכשהתחילו הערעורים על הגט, נהל בעצתו, עצת תלמיד-הכחם ובקי בהויות העולם, את אבי האשה המגורשת. וגם בא בכתובים עם גדולי הדור והציע לפניהם בכתב יושר ואמת מעשה הגט כהיותו. והם ענו לו בכבוד גדול, כפי שנראה מהכתבים שנדפסו בספר זה. והקורא בהחבור שר ר' שמעון הנ"ל יהיה לו מושג נכון וידיעה ברורה מכל אשר קרה ומכל אשר נעשה בענין הזה: מן העוול, שרצה לעשות ר' לייזר נייז בורג, אבי הבעל-המגרש, להכריח את האשה לקבל שנית גט מיד בנו. ועל ידי זה, להוציא את אביה נקי מנכסיו; ומזה — שמצא און קשבת אצל הדיינים דק"ק פראנקפורט להיות עמרו בעצה אחת; ושהרב דקליווא, מסדר הגט, לא רצה להכנע לפניהם ולהיות חבר לעושי-רע, להכריז על גט, שניתן בתכלית הכשרות, שהוא פסול; הוות דעתם של גאוני-הדור על צדקת הרב המסדר ועל טעות — אם היתה כאן רק טעות, ולא מעשה זדון — של הרב והבית-דין דק"ק פראנקפורט; התחבולות שעשו הדיינים והפרנסים דק"ק פראנקפורט לאיים על הרבנים, המתנגדים להפסק שלחם, שיסלקו ידיהם משאלה זו; כדי שיהיו חפזים לנפשם לעשות כה כרצונם וכאוות נפשם; הכרוזים שהדפיסו הדיינים דק"ק פראנקפורט והפיצו אותם בכל תפוצות ישראל; הבטויים הנסים והחרפות והגז דופים שכתבו נגד גדולי הדור ועפרו בעפר נגדם, על אשר לא הסכימו לדעתם — כל אלה עוברים לפני עינינו בסדר ישר והגיוני בספר הנ"ל. והכל נעשה ברור ומפורש לנו, כאילו היינו אנחנו בעצמנו עדי ראייה ועדי שמיעה. וכמה דברים שהיו מכוסים בענן ומעורפלים בערפל נעשו גלויים וברורים.

זמה מחפירה היא העובדא, ואוי לאותה בושה ואוי לאותה כלִימה, לראות עוות דין נורא כזה, שלא היה כמוהו בישראל, והלואי שלא יהיה עוד כמוהו לעולם! ומה שנעשה לנו ידוע בראשונה בגופא דעובדא, הוא — שהדיינים דק"ק פראנקפורט — עוד טרם קבלו הכתב דהרב דמאנהיים בדבר הגט — כבר היה ידוע להם כל הענין הזה. כי הרב דמאנהיים כתב להם כתבו ביום ד' לחדש תשרי. והרב והדיינים דק"ק פראנקפורט ערכו כתבם להרב המסדר ביום ח' תשרי. ורק ד' ימים עברו מיום שנכתב מכתב הרב דמנהיים להרב דפראנקפורט ליום שכתבו הרב והדיינים דק"ק פראנקפורט כתבם להרב דקליווא. והנם כותב בית להרב דקליווא, שדבר שנעון של ר' יצחק, הבעל־המגרש כבר נתפרסם בפראנקפורט והיה ידוע להם. וכשאנו שואלים: מי מהר להודיעם דבר זה, ומאין להם הידיעה הזאת? על זה הננו מוצאים תשובה בהספר הנ"ל; כי הרב המחבר פונה בשאלה אל המעוררים על הגט בהדברים האלה: „ואמר נא הגביר הקצין ר"א קן, שהוא תקיף ואלים בעירו, והוא היה גיסו של הראש בית־דין ר' נתן (הוא ר' נתן הראש בית־דין דפראנקפורט) מאז, אם הוא איננו מחותן עם אבי המגרש והמגרש, האין זאת?" אם אחד הקצינים התקיפים היה מחותן של אבי הבעל־המגרש ובאותו זמן היה גם כן גיסו של הראש בית־דין דפראנקפורט, ר' נתן, לא נתפלא עוד על העובדא, שכל הענין הזה היה כבר ידוע להרב והבית־דין דפראנקפורט עוד טרם הגיע לידם כתב הרב דמנהיים בנידון זה. ועוד אנו יודעים, שלא רק יד הקצין הנ"ל היתה באמצע, אלא גם קצינים ותקיפים אחרים נכנסו לרשות שאינה שלהם והתערבו בדבר התלוי אך ורק בדעת הרבנים והגר אונים, מורי הוראה בישראל. כפי שיוצא ברור מהדברים, שכתבו הדיינים דק"ק פראנקפורט להרב דק"ק פראג, להצטרף על מעשיהם. והנם מודים „שקציני קהילתם מעכבים עליהם, שלא יפלטו בזה עם שאר חכמי הדור". והרב הגאון דפראג מוסיף: „ולא עוד, אלא, שקפ"ו ק"ק פפד"מ כתבו לקפ"ו קהילתנו, שימחו ביד הכית־דין הגדול שבכאן, שלא יחתמו על ההיתר של האשה הנ"ל, באשר שהכמיהה עפ"י הקיסר הם דנים". וכאן השאלה מתעוררת מעצמה: מה ראו הקצינים והפרנסים דק"ק פראנקפורט להתערב בדברים של דת ודין, ענין הניתן למורי הוראה בישראל, ולא לקצינים ולפרנסים של קהילות. והאם נשמע מעולם דבר כזה, שהרבנים יהיו תלויים בדעת הפרנסים, אם לפלפל ואם שלא לפלפל בדבר הלכה עם מי שהוא? או, הנשמע דבר כזה, שפרנסי העדה דקהילה אחת יכתבו להפרנסים דקהילה השנית, שימחו במורי הוראה דמתם, להתיר, או, לאסור איזה דבר, כפי ראות עיניהם על פי הדין ועל פי התורה? ומה היא הסבה, שהמריצה את הפרנסים דק"ק פראנקפורט, שבוראי, אם אינם גדולי הדור בידיעת התורה, הנם חכמים ואנשי מעשה ובקיאים בהויות העולם, להכריע נים ראשם במחלוקת בין גאוני הדור בדבר גט, שהוא ענין רק למורי הוראה ולרבנים? האם אינם יודעים, שלא לכך נמנו לפרנסים ולא לכך העמידו אותם להיות ראשים בישראל, שיתערבו בשאלות של איסור והיתר, של כשר ופסול, דברים השייכים לרבנים לחוד וענינים השייכים לפרנסים ולמנהיגים לחוד?

ואשר אני אחזה לִי. ורוח מבינתי יענני לַמְצוֹא פתרון לְכָל הַחֲדוֹת הָאֵלֶּה, הוּא, שְׂכָפִי הַנִּרְאָה, הַקְצִין ר' לִיזוֹר נִיבְרַג הַנ"ל, אֲבִי הַבַּעַל־מַגְרֵשׁ, הִיָּה אִישׁ אֱלִים וְתַקִּיף וּמַחְצוֹפֵי הַדּוֹר, שְׁאִינֵנו יוֹדֵעַ לָתֵת מַעְצוֹר לְרוּחוֹ וְאִינֵנו נִסְגָּר אַחֲרֵי מִשׁוֹם פַּעֲלָה בְּלָתִי הַגּוֹנָה. וְהִיָּה מְטִיל אִימָתוֹ עַל הַצְּבוּר. וְדָבָר זֶה — כְּפִי שִׁישׁ לַהֲבִין מִדְּבָרֵי הָרֵב דְּמַנְהִים בְּכַתְּבוֹ לְהָרֵב דְּפֶאֱלִץ, — בִּזְהַלְשׁוֹן: „וּמֵאֵד מִפּוֹרְסֵם שֶׁה"ה ה"ק לִיזוֹר נִיבְאֹבְרַג אֲבִי הַבַּעַל שְׁנָתָן גַּט לֹא מִרְחָמִין לִיָּה בְּנֵי מֵתָא לַחֶפֶךְ בִּזְכוּתוֹ". וּבֹדָאִי יֵשׁ דְּבָרִים בְּגוֹ, אִם הָרֵב מַעֲיֵד עֲלָיו, שְׁאִין בְּנֵי עִירוֹ מִתִּיחָסִים אֵלָיו בַּחֲבָה יִתִּירָה. וְגַם הָעוֹבְדָא, שְׁאִינֵנו חָס עַל כְּבוֹד בְּנוֹ וְעַל כְּבוֹד מִשְׁפַּחְתּוֹ. וּבְדִי לְפִסּוֹל הַגֵּט הוּא מִשְׁתַּדֵּל שִׁפּוֹרְסֵם הַדְּבָר, שֶׁבְּנוֹ הִיָּה בַּחֲזָקָה שׁוֹמָה וְהַתְּנָהג בְּשִׁגְעוֹן — דְּבָר זֶה בַּעֲצָמוֹ כִּבְר מַעֲיֵד עַל שְׁפֻלּוֹת הַנֶּפֶשׁ שֶׁל בְּרִיָּה זֹה. וְיֵשׁ יָדִים לְשַׁעַר, שֶׁהַקְצִין הַנ"ל אִיִּים עַל הַפְּרָנְסִים דַּק"ק פְּרָאֲנַקְפּוֹרְט, שְׁאִם לֹא יִבּוֹא לַעֲזֹרָתוֹ בַּעֲנִין הַגֵּט לְפִסּוֹל אוֹתוֹ, כְּדֵי שִׁיּוּכָל לְהַכְרִיחַ אֶת מוֹ שֶׁהִיָּה הַמַּחְתָּן שֶׁלּוֹ לַהֲתַפְשֵׁר עֲמָדוֹ בְּרָצִי כִסֶּף בַּעַד גַּט שֵׁנִי, כִּי אִזּוֹ יִבִּיא עֲלֵיהֶם — וְאֹלֵי גַם עַל הַקְּהִילָה כּוֹלָה — שׁוֹאָה לֹא יִדְעוּ מִנוֹם מַמְנָה. וּבִהְיוֹתָם מַכִּירִים אוֹתוֹ וְיוֹד־עִים, שֶׁהוּא מוֹכֵשֶׁר לְמֵלָאוֹת אַחֲרֵי דְבָרָיו וְלַהֲיוֹת אוֹמֵר וְעוֹשֶׂה, אוֹלֵי אִמְרוּ בְּלִבָּם: עַתָּה לַעֲשׂוֹת לָהּ הַפְּרוֹ תוֹרַתְךָ. וּבִאֵז בְּדְבָרִים עִם ר' נָתָן, דִּין דַּק"ק פְּרָאֲנַקְפּוֹרְט, שֶׁהִיָּה לוֹ כִּבְר אִיזָה יָחַס שֶׁל קִירְבָּה אֶל ר' לִיזוֹר הַנ"ל, וּבֹדָאִי כִּבְר יִדַּע לִנְכוֹן כָּל עֲנִין הַגֵּט הַזֶּה. וְר' נָתָן הַנ"ל, אִם מִרְצוֹן — מִפְּנֵי שֶׁרָצָה לַהֲיוֹת לַעֲזוֹר לְר' לִיזוֹר, אֲבִי הַבַּעַל־מַגְרֵשׁ, אוֹ מֵאוֹנֵם — מִפִּי שֶׁרָאָה שִׁישׁ בִּאֲמַת סַכְנָה בְּדְבָר, אִם לֹא יִמְלֹא דְרִישַׁת הָאִישׁ הָאֱלִים הַזֶּה, נִכְנַע לְדְרִישַׁת הַפְּרָנְסִים וְקִבֵּל עֲלָיו לְהוֹצִיא מִהָרֵב וּהַבִּית דִּין דְּפְרָאֲנַקְפּוֹרְט פֶּסֶק, שֶׁהִגֵּט הוּא פִּסּוֹל. וְאִם כִּי בֹדָאִי יִדַּע, שְׁאִין לָהֶם הַרְשׁוֹת לַעֲזוֹר עַל הַגֵּט וּלְפִסּוֹל אוֹתוֹ; כִּי הוּא נִגְדַּל הַדִּין וְהַתּוֹרָה, בְּכָל זֹאת קִבֵּל עֲלָיו מַעֲשֶׂה זֶה, בְּתַקּוּתוֹ, שְׁאִם יִקְבֵּל הָרֵב הַמְּסַדֵּר אֶת הַגֵּט, הָרֵב דַּקְלִיוּא, אֶת הַכְּתָב שֶׁל הָרֵב הָאֵב"ד וְהַבִּית־דִּין דַּק"ק פְּרָאֲנַקְפּוֹרְט, שִׁישׁ לָהֶם טַעֲמִים לְפִסּוֹל אֶת הַגֵּט, כִּי הַבַּעַל־מַגְרֵשׁ יוֹדֵעַ לָהֶם, שֶׁהִיָּה בַּחֲזָקָה שׁוֹמָה וּמִשְׁגוּעַ. וּבִהְיוֹת שֶׁכְּבוֹד הָרֵב הַגָּאוֹן הָאֵב"ד דַּק"ק פְּרָאֲנַקְפּוֹרְט גְּדוֹל בַּעֲנִין כָּל בְּכָל תַּפּוּצוֹת יִשְׂרָאֵל, בֹּדָאִי לֹא יַעֲזוֹב הָרֵב הַמְּסַדֵּר לְלִמּוּד סַגְּוֹרִיא עַל הַגֵּט וַיִּכְנַע לְדְרִישַׁתָּם, לַהֲרֹד דִּיעַ לַהֲאִשָּׁה וְלֵאבִיָּה, שֶׁהִגֵּט הוּא פִּסּוֹל. וְשֶׁהִנֵּה עֲדִין בַּחֲזָקָה אִשְׁת־אִישׁ, עַד שֶׁתּוֹצִיא גַט מִכַּעֲלָה פַּעַם שְׁנִית. וְאִם כִּי יֵשׁ בְּמַעֲשֶׂה זֶה עוֹוֹת־דִּין, אִין סַכְנָה שֶׁתִּצָּא מִזֶּה תַּקְלָה לַעֲנֵן אִשָּׁה בִּישְׂרָאֵל; כִּי לֹא לַחֲשָׁאִיר אֶת הָאִשָּׁה עֲגוּנָה עוֹלָמִית רָצוֹן הַקְצִין ר' לִיזוֹר, אֲלֹא רַק לְהוֹצִיא כִסֶּף מֵאִבִּיָּה. וּמוֹטֵב שִׁיפְסִיד אֲבִי הָאִשָּׁה מִמּוֹנָהּ וְלֹא תִּבּוֹא צָרָה עַל קְהִילָה כּוֹלָה. וַיִּצָּא הַהַפְּסֵד שֶׁל הַיַּחֲדִיד בִּשְׁכַר שִׁיגִיעַ לַהֲכַלֵּל. וְקִרְבֵּי לֹדָאִי, שֶׁכֵּךְ עָלָה לְהִרְאֵשׁ בִּית־דִּין ר' נָתָן בְּמַחֲשָׁבָה. וְכְּפִי הַנִּרְאָה, שְׁאֵר הַדִּינִים, שֶׁהִיוּ נִמְצָאִים תַּחַת הַשְּׁפַעְתּוֹ וּמִרְתּוֹ, הִסְכִּימוּ לְדְבָרָיו. אֲבָל הָרֵב הָאֵב"ד הִיָּה מִחֶסֶד בְּדְבָר לַהֲשַׁתֵּתָם עִמָּהֶם בַּהֲעֲרָעוֹר; כִּי לֹא נַעֲלָם מִמֶּנּוּ, שְׁאִין לֹזֶה יוֹסֵד וְשֶׁהוּא נִגְדַּל הַדִּין. וְרַק אַחֲרֵי עֲבוֹר יָמִים אַחֲרִים, הִצְלִיחַ ר' נָתָן לַתּוֹת גַּם אוֹתוֹ, שִׁיתֵּן יָדוֹ לָהֶם. וּבֹדָאִי, בַּהֲאֲמָלָא, שֶׁדְּבָר זֶה נַחוּץ לְטוֹבַת הַכֹּלֵל, וְאִי אֲפֹשֶׁר לְסַרֵּב לְדְרִישַׁת הַפְּרָנְסִים וְהַקְצִינִים.

הפרטים האלה: מי היה המתחיל בדבר, מי היה המסייע ומי היה המסרב בראשונה, שהנם חשובים להכנת כל מה שעבר ונעשה בענין זה, לא נסתרו מעיניו של הרב ר' שמעון, מחבר הספר הנ"ל; כי הוא הרגיש שהכתב של הרב והדיינים דק"ק פראנקפורט לא נשלח להרב דקליווא תיכף ומיד לזמן כתיבתו, אלא אחרי עבור ימים רבים; כי הרב דקליווא לא קבל אותו אלא בסוף חולו של מועד חג הסוכות. והכתב נכתב ביום ה' לחודש תשרי ועברו יותר מעשרה ימים מיום שנכתב הכתב עד יום בואו ליד הרב דקליווא. וגם חתימת הרב האב"ד על הכתב לא באה על המקום הראשון, כפי הנמוס, שהרב יחתום תמיד בראשונה ואחרי כן יחתמו הדיינים, העומדים אחריו בשורה; אלא הוא חתם בין השורות בין חתימות הדיינים; מה שמוכיח, שהכתב נכתב ונחתם על ידי הדיינים בראשונה, בלי הסכמתו, ורק לבסוף נצטרף להם לחתום גם הוא על הכתב. ומטעם זה, באה חתימתו שלא במקומה, בין השורות. העובדות האלה נותנות מקום לספקות, אם הערעור על הגט, בכלל, לא בא על ידי ראש הדיינים, הר' נתן הנ"ל. ואם לא היתה קנוניא בינו ובין ר' לייזר, אבי הבעל-המגרש, שר' לייזר יתחיל בתחילה בהשתדלות אצל הרב דמנהיים, שהוא, הרב דאותה קהילה, שלח שייך הבעל-המגרש ושם היו הנשואין שלו, שהוא יערער בראשונה על הגט. ושהוא יתן העצה להרב דמנהיים, לפנות בראשונה בדבר זה להרב דפראנקפורט, שהוא יעיין בדבר ויכריז על הגט שהוא פסול. ומטעם, שבאותו זמן היה יום השוק בפראנקפורט וסוחרים יהודים באים לשם מכל ערי המדינה ועל ידם יתפרסם דבר הערעור בכל רחבי המדינה. ואמתלא זו — יום השוק בפראנקפורט, המסוגל לפרסום דבר הערעור על הגט — נראתה בעיני הרב דמנהיים מספקת לשמוע לעצת ר' לייזר ולפנות בענין הגט בראשונה להרב האב"ד דפראנקפורט ולא לגדולי הדור האחרים שבמדינה. ולהרב ולהבית-דין דפראנקפורט נחויז היה — כדי שיוכלו להוציא פסק בדבר גט שניתן שלא במחנם. ואין הבעל-המגרש ולא האשה נזקקים לדינם — שהרב דמנהיים, ימסור לרשותם שאלה זו, לדון בה ולהוציא את הפסק. והדבר נסדר באופן כזה, שהכל יהיה — כפתור ופרח: הרב דמנהיים מוסר ענין הערעור על הגט להרב דפראנקפורט, מפני שהעיר הזאת באותו זמן היתה יותר מסוגלת משאר המקומות לפרסום הערעור בכל רחבי המדינה, מפני יום השוק, שהיה נמצא בה אז. והרב והבית-דין דפראנקפורט יכולים להוציא פסק בשאלה זו, באשר הרב דמנהיים, שברשותו נמצא ענין זה, מלא את ידם ומסר להם את רשותו לדון ולפסוק בשאלה זו.

אבל כל ההתחכמות הזאת לא הועילה להם ולא כלום. והדיינים דק"ק פראנקפורט, וביחוד ר' נתן הנ"ל טעו בחשבונם. כי הרב דקליווא, אשר היו לו לעינים בענין זה רק הדינים המפורשים בגמרא ובפוסקים ולא היו לו מניעים אחרים וטעמים כמוסים לסור מדרך הישרה, לא רצה לשמוע לדבריהם, לפסול את הגט, שיצא מתחת ידו בכשרות גמורה, ולא נבעת מפני גדולתו של הרב דפראנקפורט והבית-דין שלו ולא נפלה חתתם עליו. כי גם מיוחסים כמוהם מחויבים לשמוע לדברי התורה ולפסוק את הדין על פי השולחן ערוך ושאר

הפוסקים. ואם הנם מוציאים מתחת ידם פסק שהוא נגד הדין ונגד התורה, אין בדבריהם ולא כלום. כי דברי הרב ודברי התלמיד, דברי מי שומעין?

וגם ר' שמעון קאפנהאגן, מחבר הספר אור הישר הנ"ל, שאיננו פחות במעלה בתורה, בחכמה ובהויות העולם מהדיינים דק"ק פראנקפורט, כפי שנראה מהחבור שלו הנ"ל, נצב על ידי ימינו של הרב המסדר ותמך בידו. כי הוא ידע ידיעה ברורה ונכונה את כל הענין הזה והיה כל הזמן — מלפני הנשואין עד אחר נתינת הגט — עם הבעל-המגרש ר' יצחק הנ"ל וידע בבירור, שלא היה ר' יצחק משוגע כלל וכלל. ואם ר' יצחק בקש לברוח מעירו ומבית אבותיו בודאי היה לו טעם מספיק לזה. והערעור על הגט אינן אלא תואנות שמבקש אבי בעל המגרש, כדי להכריח אבי האשה לפייס אותו ברצי כסף.

ובהרב דפראנקפורט ובהובית-דין שלו נתקיימו דברי חז"ל: „עבירה גוררת עבירה“, כי נכנסו מראש ומתחילה בענין זה שלא כדין ושלא כהלכה והתעקשו בעקשנות בלתי מובנת להוסיף ולהחזיק בדעתם, למרות חוות דעתם של יתר גדולי הדור. והוסיפו עוד חטא על פשע להצדיק מעשיהם בטענות שדופות קדים, שאינן עומדות אפילו בפני רוח מצויה. ועל בקשות הגאונים שיוציאו ראיותיהם, על מה הם מוסרים את הפסק שלהם, באו בעב הענין של טענה, שיש להם גביות עדות ופראטאקאל. ומי שאין לו הגביות-עדות והפראטאקאל, אין לו הרשות להתערב ולחוות דעתו בשאלה זו. ועל בקשת הגאונים, להמציא להם הגביות עדות והפראטאקאל, שאין איש יודע מהו טיבם, דחו אותם מחדש באמתלאות שונות: וכשיצאו הגאונים — בראותם את הרב והדיינים דק"ק פראנקפורט עומדים במרדם ואין תרופה למכתם — בריש גלי נגד הפסק שלהם, ענו הם על זה בחרפות וגדופים ובמבטאים נסים נגד כל גדולי הדור. וכה הוסיפו להלך מדחי אל דחי, עד אשר עשו מעשה אשר לא יעשה. כי בהגיע לידם הפסק, שהוציאו הרבנים דמדינת פולין, שנתאספו במספר עשרה בעיר בראדי, שהגט הוא כשר ואין לערער עליו, שרפו את הפסק הזה בחצר בית הכנסת לעיני אנשי העדה. ודי בזיון וקצף! ועל המחלוקת המעציבה הזו, שאי אפשר לבלי להתאבל עליה, אמרתי בדברי הכתוב: מעו יצא מתוק, כי זכינו על ידה לחבור יקר ונחמד — הספר אור-הישר, מהרב הגדול ר' שמעון קאפנהאגן, שעד עתה איש לא שמע את שמעו; כי לא התהלך בגדולות, והיה נחבא אל הכלים. ולא הדפיס שום חבור עד אז; אם כי כותו רב בתורה, ככזה אחד הגדולים אשר בארץ. ורק בצאתו למלחמה — מלחמת מצוה — להציל העשוק מיד עושקו — אשה עלובה מכבלי העונן, ואביה מיד גולן, שרצה לגזול ממנו את ממונו — הראה את כל כחו וגדולתו בתורה. וכי לא יתביש לדבר בשער את גדול-התורה ולפלפל עמהם בדבר הלכה.

ובהספר הזה — מבלעדי הכתבים והתשובות של גאוני הדור, הרבנים דק"ק מיץ, פראג, פיורדא, אמשטרדם ועור, אשר כל דבריהם הנם יקרים ונחמדים ולא יסולאו בפז, נמצאים עוד דברי המהבר — הצעת ענין הגט הזה, בכתב יושר ואמת, אשר כל מבין יבחין תיכף ומיד שאיננו מוסיף ואיננו גורע

מאומה. ונכרים דברי אמת. ופלפוליו בהלכה והשגותיו ותשובותיו על דברי הרב והדיינים דק"ק פראנקפורט בראיות נכוחות וישרות מש"ס ופוסקים, רא"שונים ואחרונים, שהם טעו בדבר הלכה. ודבריו כולם הנם כתובים וערוכים בסדר ובהגיון ישר ובשפה חדה ונמלצה, אשר לא רבים יחכמו לעשות כמוהו. ומכתבים שלו נראה, שגדול היה האיש בתורה ובחכמה וכל רו לא אנים ליה. ותנ"ך, משנה, גמרא, פוסקים, ראשונים ואחרונים היו מונחים אצלו כמו בקופסא ומן המוכן לו. והיה מזוין בכלי-זיוין של תלמיד-חכם — בקיאות וחי-ריפות. ולא על נקלה יצלה למי שהוא לנצחו בדבר הלכה ובפלפולה של תורה. וכשקראתי את הספר הזה מראשיתו ועד סופו, כשם שהנאוני החדושי-תורה והפלפולים הנמצאים בו, באותה מדה הנאני הסגנון הנפלא של המחבר ומלי-צותיו הנחמדות, שכולן הנן מתאימות ואין שכולה בהן. מועט המחזיק את המרובה, חד וחלק, ואין בהן לא חסר ולא יתר. וכולן יפות, וכולן ברורות.

יוס הי' הי' אלול התקמ"ט

בין הספרים שהעשרתי בהם את אוצר ספרי בשנה זו על ידי המו"ס ר' גרונם נמצא גם כן ספר קטן אחד, שהנהו כמעט בכל יראה בגבולינו ובכל ימצא במדינתנו. הספר הזה נדפס בארץ המזרח, בבירת ממלכת התוגר, קוש-טנטינה, זה בשלשים שנה, ושמו הוא מאורעות עולם. בספר זה באו ונקבצו ענינים שונים: דברי ימי מלכי התוגרים. המעשה הנורא של ר' יוסף דילה ריינה, ספור דבר פטירת האר"י הקדוש ודברים שונים אודות חכמי קושטנטינה וגדוליה. ומה שמשך ביחוד את עיני על הספר הקטן הזה, הוא — המכתב של הגאון ר' משה קאפסאלי, ראש הרבנים בקושטנטינה — הנמצא בו, ושהוא כתב אותו בתשובה על האשמות, שהאשים אותו הגאון ר' יוסף קולון, על אשר התיר — לפי דעת ר' יוסף קולון שלא כדיון, — אשה שנתקדשה בתמרה, ששויה הוא פחות מפרוטה, בלי גט פטורין; ועל פסקים אחרים בהלכות אישות, שפסק לקולא. המחלוקת בין שני גדולי הדור האלה — ר' יוסף קולון ור' משה קאפסאלי, היתה ידועה לי מכבר, על פי מה שנמצא בנידון זה בספר שאלות ותשובות של ר' יוסף קולון. וזכורני, כשקראתי בפעם הראשונה דברי הגאון ר' יוסף קולון בדבר הפסקים של ר' משה קאפסאלי הנ"ל, הצטערתי הרבה על המבטאים החריפים, שהשתמש בהם נגד הרב הנ"ל, — ועל החרפות והגדופים, שהרה וגדף אותו כאחד הרוקים. ואם כי אולי לא כדת ולא כדיון הורה הגאון ר' משה קאפסאלי, וטעה בדבר הלכה, הלא לפתח הרב המורה הוראה חטאת הטעות רובצת. ואין איש נקי מזה לאמר: זכיתי לבי, טהרתי מחטאתי ולא טעיתי מעולם. וחלוקי דעות בין החכמים בדבר הלכה הנם שגורים ומצויים והנם מעשי-יוס-יים: זה אוסר וזה מתיר, זה מטריף וזה מכשיר, זה מטטר וזה מטמא. וכי משום שיש חלוקי דעות בין שני תלמידי חכמים בדבר הלכה יש

הרשות להאחד לשפוך קיתון של שופכין על פני השני, אם דעתו איננו כדעתו הוא? ואם כי ראיתי, שהטענות שטוען הגאון ר' יוסף קולון על הפסקים של ר' משה קאפסאלי, הנן חזקות. ובכוחו הגדול בפלפולת של תורה עלה בידו להכריע הדין נגד הפסקים של ר' משה קאפסאלי, בכל זאת אמרתי: הלא ר' משה קאפסאלי לא טעה בדבר משנה פשוטה, אלא תמך יסודותיו גם כן על דעת אחדים מהראשונים. ואם כי הראיות של ר' יוסף קולון הנן יותר חזקות ויותר מבוססות אין זאת אומרת שיש הרשות לתת בעד זה את הרב ר' משה קאפסאלי לבור ולעם-הארץ גמור, כמו שעשה הרב ר' יוסף קולון. ובפרט, שהרב ר' משה קאפסאלי היה ראש וראשון לחכמי קושטנטינה. וידוע ומפורסם, שהרבנים של קהילת עדת ישראל בקושטנטינה היו תמיד גדולים בתורה ובחכמה. ובודאי לא היו בוחרים חכמי קושטנטינה את הרב ר' משה קאפסאלי להיות להם לראש ולראשון, ולהיות סרים למשמעתו, אם לא היה ידוע להם שהוא ראוי והגון לכך.

ומבלעדי זאת, הלא כבודו היה גם כן גדול בעיני המלך, שלטון התוגרים, והוא מלא את ידו לדון ולהורות ולרדות בחזקה ולענוש כל מי שיזיר למרות את פיו, לעבור על דבריו ולעשות דבר נגד רצונו. ושואל אני, אם מן המידה היא, שיצא ר' יוסף קולון באבני בליסטראות כאלה נגד שר וגדול בישראל? מטעם זה, כשמצאתי בהם מאורעות עולם הנ"ל תשובת הר' ר' משה קאפסאלי על השגות ר' יוסף קולון, מהרתי לשים עיני עליה ולקראה מראש ועד סוף. וכמעט בנשימה אחת. כי התאיתי לדעת, מה היא תשובתו על דברי הגאון ר' יוסף קולון. ונוכחתי, שגם הוא איננו מדבר רכות עמדו ובלשון נקיה. כי בין שאר דבריו הוא כותב: „חי נפשי וחי התורה, כי מחמיר אני כל כך בניטין וקדושין, שאם יאמרו לי, שאדם אחד — קדש אשה בלשונו של ר' יוסף קולון, אני אומר שקדושיו קדושין, משום דחויא לכלב ולשונרא. ופשוטו של הדברים האלה, כאילו אמר לר' יוסף קולון: לשונך ראויה לכלב ולשונרא. ובאמת, מחזה מעציב-לב ומדאיב-נפש לראות שני גדולי הדור, שעני כל בני הגולה היו נשואות אליהם לקחת לקח מפיהם בדבר הלכה, מזלזלים האחד בכבוד השני. ובמבטאים גסים כאלה. האם נשמעו מעולם דברים גסים כאלה בין כותלי בית-המדרש? הלא למשמע אזנינו דאבה נפשנו. ולר' משה קאפסאלי עוד אפשר למצוא צד לזכות, באשר לא הוא היה המתחיל בדבר, ולא הוא שהתחיל בזלזולים, אלא הרב ר' יוסף קולון הוא שהתנפל עליו בראשונה בשצף קצף ובחרון אף וחרף וגדף אותו, מבלי לשמוע מקודם טענותיו ודבר הצטרקותו.

ור' יוסף קולון היה הראשון לכתוב על הרב ר' משה קאפסאלי „שהוא מחטיא את הרבים ומחלל שם שמים במכשול הרבים והוא גוזר עליו בחרם גמור שיאסור מה שהתיר. ואם ימאן לשמוע לחרמו זה, יבדל מקהל הגולה ויהיה מותר ומנודה מכל ישראל. וגם לקהילת עדת ישראל בקושטנטינה נשא את מדבריו בכח החרם הנ"ל, „לבד ישאלו עוד הוראה מפי רבם ר' משה קאפסאלי הנ"ל, ולא שום דין ולא יסמכו עליו, כי זה האיש משה קאפסאלי — כך

הם דבריו, בלי הוספת התואר רב — איננו יודע צורתא דשמעתא ולא הגיע אפילו לרועה צאן ואין בו לא טעם ולא ריח תורה". ובמקום אחר — בתשובה אחרת, וגם כן בהלכות אישות — הוא כותב על ר' משה קאפסאלי: "אומר אני, שאותו הממרא עתיד ליתן את הדיו, ואוי לו ולמי שסמכו, כי רואים אנו, שאינו יודע בין ימינו לשמאלו, רק הוא כעור המגוש באפילה". ובאותה תשובה לא יחשוך ממנו זלזולים וחרפות, בקראו אותו בשמות של גנאי: "גם לב בהוראה, שוטה, רשע וגם רוח, טעה בדבר הלכה ונשתבש בה ועלה באישו ותעל צחנתו, כי הגדיל לעשות הרע בעיני ה'".

כשאני עומד בענין זה — ריב דברים ומחלוקת בין גדולי התורה — והנה ר' גרונם — תנוח ברכה על ראשו — הביא אתו מבכורי השנה — ספר חדש — החלק השלישי מהספר שבות יעקב, מהגאון ר' יעקב רישר, בעל החק יעקב, שנדפס זה עתה בראשונה. ומהרתי להביא ברכה זו אל ביתי, כדי שתהיה תורת הגאון הנ"ל שלמה אתי. כי שני החלקים הראשונים מספר זה, שנדפסו זה ימים רבים, נמצאים כבר באוצר ספרי. וכשעיינתי מעט בספר זה מצאתי בסוף הספר קונטרס הנקרא בשם לא הביט און ביעקב. ובקונטרס זה המחבר מדבר קשות עם הגאון ר' יוחנן מקרעמעניץ, מחבר הספר ארת מישור, ועם הגאון ר' יוסף משה מפרעמעשלא, מחבר הספר חק יוסף, על הלכות פסח, על אשר נועזו להשיג על דבריו. וכשקראתי מעט בקונטרס זה, ראיתי שגם הוא איננו נוח לבעלי פלוגתא דיליה בדבריו. כי על הגאון ר' יוחנן מקרעמעניץ הוא כותב: "ושונה באולתו, כאלו לא ראה מאור אור תורת הפוסקים מימיו". ושם, עוד: "אם אשיב על כל דבריו אמר החכם שלמה על תען כסיל באולתו". או, הדברים: "להראות שבושיו והכליו". או, הדברים: "ותחלת דברי פיהו לסכלות". או: "כלל דבריו הם רק לעשות סנגוריא לדבריו להחזיר שקרו". וכו'. ועל מחבר הספר חק יוסף הוא כותב: "תראה שלא ידע כלל מה קאמר ועל שמי קרא הספר חק יוסף גנב מאתי את השם שקראתי את ספרי חק יעקב". ועוד שם: "וכן שמעתי שכל דבריו הם לקוחים מאחרים ע"י קנאת סופרים", וכו'.

וכשאני קורא זלזולים מעין אלה, חרפה שוברת את לבי ואומר אני: היאומן כי יסופר, שגדולי הדור, ההולכים בדרכי התורה, שדרכיה — דרכי נועם, ונתיבותיה — שלום, לא יוכלו לבלוג ברוחם ולעצור בכעסם לדבר עם הבעלי-פלוגתא שלהם במבטאים יותר נוחים, ולא במבטאים גסים, הנאותים לבורים ולעם-הארצים, שלא ראו מאורות התורה מימהם! וכי לשום מה נאמרו הדברים: "דברי חכמים בנחת נשמעים"? ובאמת, כפי ששמעתי, התחרט הגאון ר' יוסף קולון על בטוייו הנסים נגד הגאון ר' משה קאפסאלי ולפני פטירתו בקש מחילה ממנו.

כל העיר כמרקחה, אדון העיר, שהוא נמנה על חשוכי המדינה, והוא יושב בסוד השרים והאצילים, הנאספים עתה בעיר הבירה, לטכס עצה בדבר התיקון נים הנחוצים להיטיב מצב התושבים ולהגביר הילה של המדינה, שב זה עתה מעיר הבירה, ווארשא. ויקרא אליו את ר' מרדכי טויבעס, שהנהו יוצא ונכנס תמיד אצלו, ועל ידו הוא עושה כל העסקים שיש לו בעיר ובסביבה, לבשר לו הבשורה הטובה, שהביא זה עתה מווארשא. והוא — שאחד התיקונים הנחוצים שדנו בהם בהאספה הנ"ל, היתה ההצעה, לסלול מסלה חדשה רחבת ידיים, עשויה מאבנים ומחצץ, ומסוידה בסיד, לכל יפסידוה ולכל יקלקלוה גשם ושלג קרח וכפור, ותשמש לעובר ושב בקיץ ובחורף — כל ימות השנה כולה. והמסילה הזאת תעבור על פני רוחב כל המדינה, מהגבול האחד להגבול השני. ותביא בחוברת הקצה האחד של המדינה אל הקצה השני. והיה כי תקראנה מלחמה והאויב יכנס למדינתנו דרך גבול האחד, קל יהיה לשרי צבאותינו להעביר במהירות החיל העומד על הגבול השני להגבול הראשון, דרך שם נכנס האויב למדינתנו, כדי לעזור להדוף ולגרש האויב ממדינתנו. ואם כי בראש ועיקר נועדה המסילה הזו לצרכי מלחמה, תועלתה גדולה גם בעת שלום ושלום: היא תביא בקשר הרבה ערים גדולות במדינה ותקיל הנסיעה ממקום למקום והובלת סחורה מעיר לעיר ומעירה לעירה. ועל ידי זה יתרבה המסחר והמסילה תביא ברכה לכל תושבי המדינה. אספת האצילים הסכימה להצעה זו והחליטה להור ציאה אל הפועל, ואדון העיר אמר לר' מרדכי טויבעס, שהודות להשתדלותו הכבירה והנמרצה, וגם — בהיות כבודו גדול בעיני השרים והאצילים, היושבים בסוד הממלכה, החליטו השרים והאצילים להענות להשתדלותו ולהעביר המסילה דרך עירנו. ודבר זה — לפי דעתו — הצלחה גדולה לתושבי עירנו. כי המסילה תפח רוח חיים חדשה בכל העסקים, בהביאה את עירנו בקשר ישיר עם הכרכים והערים הגדולות שבמדינתנו ויתרבה המשא ומתן עם הסוחרים בערים אחרות. וגם — בהיות עירנו עומדת על אם הדרך בין שני הגבולים, והעוברים ושבבים בה יהיו מרובים, ועגלות משא, מובילות סחורה, תהיינה למכביר, תשמש עירנו מקום מנוחה ומלונת-לילה לסוס ולאדם. ועל ידי זה תתרבה הפרנסה בעיר. ולכל התושבים כאחד: לסוחרים, לאומנים ולפועלים — וכולם ירויחו על ידה. את המסילה, לפי דברי אדון העיר. החליטו המהנדסים, העוסקים בהכנת תכנית המסילה, להעביר בצפון העיר, על פני הכר הגדול, המשמש מקום מרעה לבקר וצאן ושוב נמצא גם כן חבית-עלמין שלנו. ולפי תכנית המהנדסים תעבור המסילה דרך בית-העלמין ותחצה אותו לשנים. וברצונו להגדיל ערך ההשתדלות שעשה לטובת עירנו, ספר האדון לר' מרדכי טויבעס, שהערים השכנות שלנו עשו גם כן מצדן השתדלות נמרצה לזכות בהמסילה החדשה. אבל הוא נצח את כולן והצליח להכריע את הכף לטובת עירנו. והוא שמח מאד על נצחון זה, בהיותו בטוח, שבכרה רבה צפויה לתושבי עירנו במסילה זו.

ר' מרדכי טויבעס, כששמע הבשורה הטובה, שהמסילה תעבור דרך בית העלמין שלנו הרגיש — מרוב צער — כאב גדול בלבו, ככאב הבא מנשיכת ערוד, אבל הבלוי ברוחו ולא הראה להאדון שום סימן של מבוכה בפניו, וכי רוחו נסערה. אלא, להיפך, הראה לו פנים שוחקות, כאלו גם הוא שמח לבשורה זאת. וגם אמר להאדון, שבודאי תושבי העיר יכירו לו טובה על החסד שעשה עמם, להשתדל לטובתם ולהצלחתם. כפי שדרכו תמיד בכך, לדאוג לגורלם ולבקש להיטיב את מצבם. ור' מרדכי טויבעס בפיו דבר — ולבו בל עמו. כי ראה תיכף ומיד הצרה הנשקפה לנו מהמסילה החדשה הזו. כי אי אפשר שהבית עלמין ישאר על מקומו, אם תעבור בו מסילה, שתהיה בה דריסת הרגל לאדם ולבהמה ולעגלות-משא; כי קדוש המקום ומנוחת-עולמים הוא לישינו עפר. ובודאי מוכרחים נהיה להרגיז נוחי-עדן ממנוחתם ולהעביר עצמותיהם למקום אחר — דבר שימלא צער ויגזן לבב כל אנשי עדתנו.

דבר המסילה החדשה נודע לאנשי קהילתנו מפי ר' מרדכי טויבעס. ולח-שמועה הרעה הזאת, שבית-העלמין שלנו, הקיים זה מאות בשנים, יחרס גדרו ואת הנפטרים יחרידו ממשכבותם לבקש להם משכנות אחרים, פלצות אחזה כולם. ואין לך אף אדם אחד בעיר, שהבשורה הרעה הזאת לא העציבה את לבו ולא הראיבה את נפשו; כי לכל אחד ואחד מאנשי קהילתנו קרובים ומסרפים, דרי-מטה ושוכני-עפר בבית-הקברות; מקום שקנו בו שביתה, עד אשר ישמע קול שופרו של משיח. ועד אשר יגיע לאזנם הקול הקורא: הקיצו ורגנו שוכני עפר. והנה עתה, בלא זמן יפריעו ישני העפר משנתם העולמית, להעביר עצמותיהם למקום אחר. וה' יודע מה יהיה גורלם, אם יחצבו קבר לכל אחד ואחד, או יש-ליכו כל העצמות בערבוביא בקבר אחד גדול. ולא יוכר רשע לפני צדיק ולא עצמות תלמיד-חכם לפני עצמות עם הארץ, ולא זקן לפני נער. והחוט המקשר את החיים עם המתים יפסק לגמרי.

הרעיון הנורא הזה פלח כחץ לבב כל אחד ואחד במחננו. כי גורל המתים נוגע ללבנו כגורל החיים. והקרובים שכבר מתו והלכו לעולמם, הנם יקרים לנו, כמו הקרובים החיים עמנו כהיום הזה. וכל אחד ואחד מאתנו עומד בין החיים והמתים. ושלשלת הדורות איננה נפסקת לעולם. ואין איש מהקרובים שלנו נפקד מאתנו וזכרונו חי תמיד בלבנו. ואם אבותינו ואבות אבותינו אינם יותר פה אתנו עלי אדמות, יודעים אנחנו, שהנם חיים בעולם-האמת. ואם עצמותיהם בקבר מונחות, בלי נוד אבר, ובלי נוע, ובלי רוח חיים, יודעים אנחנו, שזה רק לפי שעה, ורק לזמן. וכשתגיע השעה אשר יעד מראש הבורא יתברך, ינערו הנפטרים את העפר, המכסה גויתם בקבר. וכולם, קהל גדול, יעמדו על רגליהם להודות ולהלל לבורא עולם, המחזיר נשמות לפגרים מתים. ועד אז — חיים הנם בזכרנו. והננו פוקדים אותם לפרקים, כמו שאנו פוקדים קרובינו החיים. ובאים אנחנו מוזמן לזמן למקום מנוחתם, לפקוד את נוייהם. וביחוד — ביום צום ותענית; או, טרם יקרבו הימים הנוראים, בחודש אלול. ואם גם ירחק

המקום ממנו — אין מרחק המקום מפריד בינינו ואיננו מעכב בדינו, ללכת לבקר קברי אבותינו בסוס וברכב. וגם לכל דבר שבמשפחה הננו מצרפים את הקרובים הנפטרים באותה מדה, כמו הקרובים, החיים אתנו כהיום הזה. וכשי-השמחה במעוננו, שמחת נשואים, הכלה והחתן הולכים כל אחד ואחד לבשר לקרוביו — שוכני-עפר — שחג משפחה להם. ואם, להיפך, וחם ושלום, צרה באה על נפשנו: מחלה או אסון, או שאר פורעניות; או — אל תפתח פה לשטן — אחד מבני המשפחה נפקד מאתנו והלך לעולמו — אנו הולכים להשתטח על קברי אבותינו הנפטרים, לתנות להם צרת לבנו ולשפוך לפניהם מרי-שיח נפשנו. ויתר שאת ויתר עוז — במדה ידועה — לקרובינו הנפטרים על קרובינו החיים. כי נפשותיהם המטוהרות והמוזקקות שוכנות בנך-עדן תחת כנפי הש-כינה. והנן למליצי-יושר בעולם האמת לפני שוכן שחקים ומבקשות רחמים בעדנו. ועל כל צרה שלא תבוא — צרת היחיד, או צרת הכלל — הננו דופקים על קברי אבותינו, שימליצו בעדנו ויבקשו רחמים עלינו, להצילנו מהצרה הבאה עלינו. ולא רק להקרובים לנו קרבת משפחה אנו פונים לעזרה, אלא לכל איש תם וישר, צדיק וירא שמים — אם כי איננו מאנשי משפחתנו — אנו באים לבקש עזרתו ואנו משתטחים על קברו ומתחננים לפניו שיהיה לנו למליצי-יושר ומבקש רחמים עלינו. וקבר הגאון הצדיק ר' ועלמעלע בבית-הקברות שלנו, הנהו מקום תפילה ותחינה לכל איש-מצוק ומר-נפש. וכמעט אין לך יום ואין לך שעה, שקברו נשאר פנוי מאין איש; אלא תמיד יש מי שהוא — אם איש, או אשה — המשתטח על קברו ומתחנן אליו להיות לו לעזר בצרה. ובזה יובן הדבר, מדוע סלילת המסילה החדשה נגעה לכל כל אחד מאנשי הקהילתנו. ומדוע כולם הנם הולכים עתה חפויי-ראש כאבלים; כי יראים וחרדים הנם לגורל קרוביהם הנפטרים, לכל יפרדו מהם פרידה עולמית, אם, חס וחלילה, יהרסו את הבית-עלמין ויוציאו העצמות מן הקברים. ואולי יקברו אותם כולם בערבוביא בקבר אחד. ואיש לא ידע יותר, איפה עצמות קרוביו הנם נמצאים. ואם גם יכרו קבר לכל אחד ואחד בפני עצמו, מי יודע, אם לא יניחו רשע בצדו של צדיק ועם הארץ בשכנתו של תלמיד חכם. ודבר זה הלא יביא לידי צער הנפטרים החשו-בים, אם יניחו בצדם מי שאיננו לפי כבודם. ודבר זה ידוע לנו מהרבה מעשיות המסופרים בספרים, שהיו מקרים, שהניחו בעלי-עבירות ורשעים בצדם של אנ-שים צדיקים וישרים. והיה להם מזה צער גדול. ואת צערם היו מודיעים לקר-וביהם בחלום. ולא היו נותנים להם מנוחה בכל לילה ולילה, עד אשר הוציאו אותם מקבריהם והרחיקום משכנות הרשעים. ולא באו יותר להרגיז את הקר-ובים בחלום. ועוד יותר גדול צער כל אלה, שהכינו להם קבר מראש בעודם בחיים; אם בצד אחד מקרוביהם, או בצדו של ירא-שמים מפורסם. ועתה הנם הולכים נבוכים, מבלי דעת, מה יהיה גורלם אחרי פטירתם ובשכנתו של מי ישכיבו אותם. וביחוד צר לי מאד צר על הישיש ר' זנוויל, שכבר עשרות בשר-נים, שהכין לו קבר בצדו של ירא-שמים ואיש-צדיק. ואת הקבר שהכין לו השתדל לקדש בכל מיני קדושות: ב' או ג' פעמים בשבוע היה בא ולומר תורה

על המקום שהכין לו. ועל המקום הזה גם כן קוצב צדקה לעניים. וכל זה כדי להרבות קדושת המקום. ועתה תקותו הובוכה וכל עמלו לקדש המקום עלה בתהו. והעגמת־נפש של ר' זאנוויל והצער שיש לו מזה הנם גדולים. ואני משי־תתף עמו בצערו ומבקש רחמים עליו. אבל הוא איננו היחידי להיות שרוי בצער גדול. ושומר בית־הקברות, שאיננו מתרגש לקול בכיות ויללות, שכבר התרגל בהן, אמר לי, שאיננו יכול לראות בצער הנשים הבאות עתה בכל יום להשתטח על קברי קרוביהן ולשמוע הטענות והיללות שלהן, הקורעות לבבות. אפילו לבבו של זה שהתרגל כבר בהן. וביחוד הבכיות והיללות של אשה אחת, אם אומללה, שהובילה לקברות זה לא כבר את בתה היחידה, בלה, שנפלה חולה למשכב ימים אחדים לפני חופתה, ומתה מיתה חטופה, בר־מינן. ומעת שנפוצה השמועה, שיעבירו את בית־העלמין למקום אחר ושיוציאו עצמות הנפ־טרים מקבריהם — ומבלי דעת, מה יהיה גורלם, האם האומללה, היראה והח־רדה לעצמות בתה — שארית תקותה בחיים — לבל יוציאו אותם ולבל ישליכו אותם לאחת הפחתות עם עצמות אנשים זרים לה, באה יום יום לבית־הקברות ונשארת שעות שלמות שטוחה על קבר בתה, מקוננת ובוכה על הקבר, שבקרוב יפרידו את בתה ממנה. וכבר קרה פעם אחת, הוסיף השומר לספר, כשראיתי שארך הזמן שהיא נשארת שטוחה על הקבר, הלכתי לראותה ומצאתיה כשהיא מתעלפת ובלי רוח־חיים, מרוב הבכיות והיללות. ורק בעמל רב עלה בידי להח־זירה לחיים.

ומה שגורם להוסיף יגון על יגוננו, הוא — שלא זכינו בחדש זה לקדש את הלבנה. וכבר עברו חמשה עשר יום לחדש והלבנה לא נראתה עדיין בטהרתה אף לרגע אחד. וכל הזמן השמים מכוסים בעבים והלבנה בכסה. ורבים מאנשי הקהילה רואים בזה סימן רע לשונאיהם של ישראל. כי זקני הדור מספרים, שלפני חמשים שנה לערך, קרה גם כן כמקרה הזה, שלא נראתה הלבנה בשמים במחצית הראשונה להחדש ולא קדשו את הלבנה באותו חדש. ותיכף ומיד, באותו זמן, פרצה מגפה, רחמנא לצלן, במחננו ונפקדו על ידה הרבה נפשות מאנשי קהילתנו. וגם בפעם הזאת מנבאים הרבה ליום רע, על יסוד הסימן הזה. והנם אומרים, שלא לחנם שמה הלבנה סתר לה ואיננה מתגלית לנו, לקדשה כראוי, וכפי הדין, אלא, לשמש לנו לאות ולעדה, על הרעה הנשקפת לנו כולנו — החיים והמתים — מהמסילה החדשה, שאומרים להעביר דרך בית־העלמין שלנו.

לשמע השמועה הרעה הזאת נודעזעתי גם אני. והנני מתהפך כל היום בתחבולות למצוא עצה, במה ואיך להפר עצת האדונים והשרים, לבל יוציאו מחשבתם הרעה לפעולה ולבל יהרסו בית־הקברות שלנו. ואם כי עדיין לא מצאתי תרופה לצרה זו, תקותי חזקה באלקי השמים, שלא יעזבנו ולא ימשנו. ובזכות הצדיקים והישרים, נוח־יעדן בבית הקברות שלנו, ישלח לנו עזרתו מקודש וישים לאל מחשבתם הרעה, אשר חשבו עלינו. ובהאספה, שנועדה ליום

ה' הבא עלינו לטובה, לטכס עצה בדבר הבית-עלמין, ישים עצתו בפינו ויראה לנו את הדרך הנכונה נלך בה, להציל הבית-עלמין הקדוש מהרס ומאבדון. ויהפוך לנו את אבלנו ויגוננו לששון ולשמחה. אמן.

יום א' כ"ב אלול התקמ"ט

הכרות דבר האספה בנידון המסילה החדשה, כשנודעה בעיר, בין החיים, הרגיעה מעט את הרוחות הנרגזות. כי אנשי הקהילה ראו בזה אות ומופת, שהפרנסים וטובי העיר אינם אובדי עצות, שהתיאשו מיושועה. אלא, להיפך, אינם מתרשלים לבקש עצה ותחבולה, איך ובמה לקדם פני הרעה להנצל מהצרה הצפויה לנו. וכל אנשי עדתנו חכו בכליון עינים, לדעת החלטת האספה. ומה הוא המעשה, אשר אמרו לעשות אלה, אשר גורל הקהילה בידם.

להאספה הוזמנו — מכלעדי הפרנסים וטובי העיר — הגבאים של כל בתי-התפילה ובתי המדרשות והגבאים והגזברים של כל החברות של צדקה, הדיינים והשוחטים, וגם כל הבעלי-בתים החשובים. וכשבאו כולם — ואיש לא נעדר — היה חדר הקהל צר מהכיל כל הנאספים. ורבים נשאו בחוץ, מאפס מקום להם בפנים. וגם הרבה בלתי קרואים באו לשמוע ולדעת תוצאות האספה ומה הנה החלטות שנתקבלו. וכולם חנו כדור מסביב לחדר האספה, שנדמה באותה שעה — לעיר שהקיפוה כרכום.

הפרנס-חודש, שהיה המתחיל בדברים, בקש את ר' מרדכי טויבעס, שימ" סור להנאספים פרשת הדברים, שאמר לו האדון בדבר המסילה, שאומרים להעביר דרך בית-הקברות שלנו. ר' מרדכי טויבעס נענה לבקשת הפרנס-חודש וספר בקצרה, מה שאמר לו האדון בדבר המסילה. והוא — שהודות להשתדלויות הנמרצה של האדון, המסילה תעבור דרך עירנו ותחצה את בית-העלמין שלנו לשנים. ואם כי האדון לא אמר לי, שנחויץ יהיה להרוס גדר בית-הקברות ולפנות את הקברים. אבל הלא ברור לנו, שאי אפשר לתת מקום קדוש לדריסת-הרגל לרבים, לאדם ולבהמה, ליהודים, ולחבדיל, לערלים. ובאין ברירה, מוכרחים נהיה להעביר את בית-הקברות שלנו למקום אחר. כמובן, האדון לא ראה מראש השואה שתביא עלינו השתדלויות להעביר המסילה דרך עירנו והוא רואה רק הטובה הנמצאת בה — שפע הפרנסה שתביא המסילה לתושבי העיר. וביחד עם זה — גם לו. כי ברבות הטובה להתושבים, יעלה סכום השכירות בעד הקרקעות, שהוא גובה מהם. וגם יטייל עליהם תשלומים חדשים. ולא חלי ולא מרגיש האי גברא הצרה הגדולה שתביא עלינו. וכי מוטב לנו להשאר עניים ודלים כאשר הננו, ולא נראה ברעה אשר תמצא מתינו היקרים, להרגיזם ממנוחתם ולטלטל אותם טלטלת-גבר. ומה שהיה בלבי, כששמעתי דבריו, לא יכולתי להגיד לו; כי בודאי היה קוצר עלינו, על אשר אנחנו בועטים בהטובה, אשר אמר להביא לנו. ותחת היות ששים ושמחים ומכירים לו טובה, אנו, כפויי-טובה,

מתאוננים על הצרה שבאה עלינו על ידה. ומטעם זה, הנני מוצא לנחויץ להתרות בכם ולהזהיר אתכם — כי שמעתי דבת רבים מאנשי קהילתנו, המיעצים לפנות בבקשה להאדון, שהוא ישתדל להסיר רוע הגזירה מעלינו — שעצה זו — הם מלחזקין, כי נמיט על ידה שואה עלינו, באשר יצא ממנו הקצה עלינו על דבר זה. ואני תכנתי את רוחו ונפשו, ויודע אני, שהוא נוח לכעוס וקשה לרצות. וכאשר יקצוף עלינו, יהפך לאויב לנו ויבקש להצר צעדינו בכל אשר יוכל. ואנחנו הננו תלויים בחסדו והננו נזקקים תמיד לו לכל דבר. וביחוד, שדבר זה יהיה אך ורק לחנם, וללא הועיל וללא תועלת. כי לעולם לא ישפיל את עצמו לפני השרים והאצילים; לבקש להשיב אחרנית, מה שהצליח להשיג מידם אחרי השתדלות מרובה. זאת ועוד אחרת: בהעברת המסילה דרך עירנו הוא רואה תועלת לעצמו ולתושבי העיר, תועלת תמידית ולימים רבים. ולא ישים לב לצער זמני ולפי שעה שיהיה לנו בהעברת הבית-עלמין שלנו ממקום אחד למקום אחר. ועצתי אמונה לכם: בקשו עצות, בקשו תחבולות, להנצל מהצרה הזאת — באיזה אופן שתמצאו, — אבל לא על ידי האדון. וגם היו נזהרים, לכל יגיע לאזניו, שאנחנו מבקשים תחבולות להסב המסילה מעירנו לעיר אחרת. כי דבר זה — בנפשנו הוא. ולפי דעתי, נחויץ להכריז בכל בתי תפילה, שאסור לבוא בדברים עם מי שאיננו בן-ברית בדבר המסילה החדשה. ואם גם לשכנינו הגוים כבר נודע הדבר, והם יתחילו הראשונים להכנס בדברים על דבר המסילה החדשה, החובה על כל אחד מאתנו לעשות את עצמו כאילו איננו יודע מאומה. ולהשתדל להשתמט מהרבות דברים עליה.

כשנמר ר' מרדכי טויבס את דבריו, קם ממושביו הישיש, הדיין ר' יצחק יעקב, שהוא עתה, אחרי פטירת הדיין ר' משה ברוך, עליו השלום, הזקן שבי חבורת הדיינים, ויאמר: בכל צרה הבאה עלינו אין לנו על מי להשען, אלא על אבינו שבשמים ולבקש ממנו עזרתו בראשונה, כפי שהיו עושים תמיד אבותינו ואבות אבותינו וכפי דברי הסלחן בהסליחה: „אבותי כי בטחו בשם אלהי צורי, גדלו והצליחו ועשו פרי“. או, כפי סליחה אחרת: „בך בטחו אבותינו ותפלטמו, פלטנו; אליך זעקו ונמלטו, בזעקנו — מלטנו“. וגם חכמינו, זכרונם לברכה, למדו אותנו: „על כל צרה שלא תבוא על הצבור מתרועעין עליהן“. על כן עלינו — לפי דעתי — להתחיל בזה, להכריז תענית צבור על כל אנשי הקהילה: אנשים ונשים, זקנים ונערים — אין נקי, עם אסור מלאכה לאומנים ולפועלים, וסגירת חנויות לחנונים, ושטיחה על קברי הצדיקים בבית-העלמין, ואמירת תהלים וסליחות ותחנונות כל היום, וקריאת ויהי למנחה ואמירת עננו בתפילת שמונה עשרה. וכל אחד ואחד ירהר הרגורי תשובה בלבו ויתן צדקה כפי יכולתו. ובדאי הקדוש ברוך הוא, שהוא רחום וחנון, לא יבזה ענות עני וישים לבו לצערנו ולמעוט דמנו וחלבנו, וישלח לנו עזרתו מקודש, לתת בלב השרים, אשר גורלנו בידם — כי לב מלכים ושרים ביד ה' — לחזור מדעתם בדבר סליחת המסילה החדשה דרך עירנו. והיתה לנו הרווחה. כי ישועת ה' היא כחרף עין. הדיין לא כלה עדיין כל הדברים שהיה ברצונו להגיד. והנה השוחט

ר' זנוויל פעשים נכנס בדבריו ויאמר: בודאי, כולנו, כאיש אחד, הננו מסכימים לדברי הדיין ר' יצחק יעקב, שנחוץ לקרוא לצום ולתפילה. אבל, מוצא אני, שנחוץ להוסיף על זה עוד פעולה אחרת. והוא — להביא למחננו את המקובל ר' משה ברוך מדאלהינאווא, כדי שיעשה בשם כל הקהילה שלנו שאלת חלום, לדעת, אם יש תרופה למכתנו, ואם יש לנו עצה להמלט מהצרה הזאת. ואם, חס ושלום, הריסת בית-העלמין שלנו היא גזירה מן השמים, כי אז עלינו לקבל אותה באהבה ולהצדיק עלינו את הדין. לשמע הדברים האלה הפסקתי את ר' זנוויל פעשים ואמרתי: לעולם לא אסכים, שיעשו במחננו ובשם כל הקהילה שאלת חלום; כי לא נעשה כדבר הזה בישראל זה מאות בשנים, להטריח את הפמליא של מעלה על ידי השבעות ושמות לגלות סודות מן השמים. וגם אנחנו לא נעשה כדבר הזה. ואנו אין לנו אלא דרך אחת, היחידה שהלכנו בה אבותינו ואבות אבותינו. והיא — כפי עצת הדיין ר' יצחק יעקב — לפנות בתפילה ובתחנונים ליושבי-מרומים ולענות את נפשותינו. אולי ישוב, אולי יחוס, אולי ירחם ויאיר פניו אלינו ויבטל גזירת המטילה מעלינו.

אחרי שנמרתי דברי, הגיע תור הרב ר' יחזקאל מירלס. ויקם ממושבו ויאמר: בודאי כולי עלמא יסכימו לכל מה שיגזרו עלינו הרב האב"ד והדיינים שיחיו, בדבר צום ותפילה, סליחות ושטיחה על קברי הצדיקים. אבל עלינו גם כן לעשות איזה מעשה של השתדלות בעיר הבירה על ידי שתדלן משלנו, כמו שעושים אחינו בני ישראל בהכרכים: ווילנא, מינסק, בריסק ועוד. וכמו שהיו עושים תמיד אבותינו ואבות אבותינו, כשנודעו להם מחשבות אויב בהם, החורשים רעה עליהם. ובכל פעם, כשהיתה סכנה צפויה להם, היו משד תדלים לפייס השרים והאדונים במתנות ובדורות להטות לבם לטובה עליהם. וכמעשה הזה עלינו לעשות גם אנו עתה. ובהיות שאין שום פעולה אפשרית בלי כסף, כי רק על ידי מתנת כסף אנו מצליחים להמתיק הדינין ולבטל רוע הגזירות. כי הכסף — כמאמר החכם מכל אדם — יענה את הכל. על כן — ראשית פעולתנו תהיה — למצוא מוצא לכסף. ואחרי כן נדון בדבר השאלה, באיזה אופן לעשות את ההשתדלות, ואת מי נשלח ומי ילך לנו לעיר הבירה. ובכן, הבה נדון בראשונה בשאלה חמורה זו — מוצא לכסף. כי הלא גלוי וידוע לכל אחד מאתנו שקופת הקהילה ריקה — כבוד ריק שאין בו מים. ומטעם זה אני מציע, שהאספה תחליט לעשות גביה חרשה לצורך ההשתדלות מכל הבעלי-בתים שבעיר: העשירים, הבינונים והיורדים, וגם האומנים ובעלי מלאכה ישתתפו בגביה זו, אין נקי. מבלעדי העניים, המתפרנסים מן הצדקה ותלמידי חכמים, שתורתם אומנתם, ושעל פי הדין הנם פטורים מכל תשלומי מסים וארנוניות. כי רק באופן זה, אם כל הבעלי-בתים שבעיר ישאו בעול, נצלח לאסוף סכום הגון — מספיק לצרכנו.

הצעת הפרנסים חדש לעשות גביה חרשה מכל הבעלי-בתים, אפילו מהיותר נמוכים עוררה התמרמרות גדולה בין הבעלי-בתים הבתאי-אמידים ואלה שהנם נמנים על סוג היורדים. אבל, ביחוד, יצא במחי קבל נגד הצעה זו הגבאי של

בית־התפילה של בעלי־מלאכה, שמצא בהודמנות זו — חצעת הפרנס־חודש — שעת הכושר לנבות את חובו — בשם האומנים ובעלי־מלאכה, שהוא בא כחם ועומד מצדם — מהפרנסים ומטובי העיר ולהתנפל עליהם בההאשמה, שהנם נושאים תמיד פנים להעשירים ולהנגידים, התקיפים שבחקהילה, והנם מעריכים אותם שלא לפי ערכם, לא לפי ערך הרווחים שלהם, ולא לפי הונם. ואת האומנים ובעלי־מלאכה ואת החנונים הקטנים, כל אלה שמתפרנסים בדוחק, להיפך, הנם מעריכים יותר מהראוי, בסכומים שאינם לפי מדתם, עול כבוד מנשוא. ולא מן היושר ולא מן הצדק, שלצורך הגביה החדשה, יעריכו מחדש את כל אלה, שאין פרנסתם מצויה להם ברווחה, אלא מדת היושר, היא, שרק העשירים והבעלי־בתים האמידים ישאו בעול הגביה החדשה. כי הם, הם הלוקחים תמיד ובכל מקום חלק בראש. וגם את מתייהם יקברו במבכר הקברים, בשורות הראשונות. וביחוד, שהם הנם המפחדים ביותר מהעברת הבית־עלמין למקום אחר, לבל יוציאו עצמות מתייהם מהשורות הראשונות ויניחו אותם ביחד, או, בצד עצמות דלת העם.

הדברים האחרונים האלה הרגיוז ביותר את הפרנסים וטובי העיר. ואחרי מהם יצא בדברים קשים נגד הגבאי של בית־התפילה של בעלי־מלאכה, באמרו: שלא אמת הדבר, שהעשירים והאמידים לוקחים למתייהם המקומות היותר חשודים בבית־העלמין; כי לא נכר שם שוע לפני דל, אלא תלמיד־הכם לפני עם־הארץ. ואיש תם וישר — לפני רשע ובעל עבירות. ותלמיד־הכם, דל ואביון, קודם לעם הארץ, המסובל בנכסים מרובים. והראיה — שלהישיש ר' ישראל אבא, עליו השלום, שנפטר בשנה זו. והוא היה מתפרנס בדוחק ממלאכת החייר טות, נתנו מקום באחת השורות הראשונות. וכמה וכמה עשירים, שסורם היה רע, והיו קופצים ידיהם מתת פרוסת־לחם לעני, הקציעו להם מקום בשורות האחרונות. ואם על פי הרוב נותנים להאומנים ולבעלי־מלאכה מקום בשורות האחרונות, אין זה מפני שהנם עניים, ואינם עשירים, אלא מפני שהנם — על פי הרוב — אנשים פשוטים, ולא בעלי תורה. ואנו הננו מחוייבים על פי הדין, שלא להניח תלמיד־הכם בצד עם־הארץ, ולא עבריון בצד איש תם וישר. ואם אנו חייבים לעשות כזה על פי הדין, הלא לא עלינו תהינה תלונותיכם. תשובת הפרנס־חודש על דברי הגבאי של בית־התפילה של בעלי־מלאכה לא הרגיעה רוחות המתלוננים, וההתנפלות על הפרנסים וטובי העיר היתה הולכת ונמשכת. ובהויכוחים נכנסו גם אחרים, משני הצדדים. וכל אחד ואחד חוזר ושונה על הדברים שכבר נאמרו ונשנו מאלה שקדמו לו. וברבות הויכוחים. וכאשר גדלה המחלוקת נראה היה כאילו שכחו המתווכחים לשם איזה ענין באו הנה. כי עברו מענין אחד לענין שני, שאין לו שום שייכות לדבר האספה. וגם הדלו להיות נזהרים בדבריהם, לכלי לפגוע בכבוד איש, אלא התחילו לדבר קשות איש את רעהו. וכמה דבורים גסים ומבטאים הריפים נפלו מפי המתווכחים. וכה נמשכו הויכוחים עד אחר חצות הלילה. ואני כבר עיפתי לשמוע דברים שאינם מעלים ואינם מורידים, ואינם מן הענין כלל. קמתי ממושבי ואמרתי: במטותא

מנייכו, רבותי, הדלו מוויכוחים ומריב דברים. כי לא לשם זה נאספנו כאן בזה הערב, לשמוע הרפות וגדופים ולראות איך האחד שופך עביט של שופכין על פני השני. ואוי לנו, ששטן המחלוקת מרדד בינינו, אף בשעת סכנה זו, כשחרב חרה מונחת על צוארנו. ומבקש אני, אתכם, הנאספים כולכם, לשמוע את דברי, כי יש עצה בפי, ועליכם לדון, אם טובה חנה. וזה הדבר. הלא שמענו חוות דעת הנאספים, שכולכם הנכם מסכימים, שעלינו לעשות שתי פעולות: לקרוא לצום ולתפילה ולעשות השתדלות בעיר המלוכה. והחלוקי-דעות שיש ביניכם, והויכור חים שבאו על ידם, סבבו בראש ובעיקר על דבר ההערכה לצורך הגביה לשם השתדלות בעיר הבירה. כי באין כסף, אין השתדלות. והנה בנוגע להשתדלות, לפי דעתי, לא נוכל להתחיל בשום פעולה טרם נשאל מקודם בעצת הפרנסים דקהילת ווילנא, או, דקהילת בריסק. כי פרנסי הקהילות האלה דואגים לצרכי כלל ישראל במדינת ליטא. ויש להם שתדלנים בעיר המלוכה, העומדים תמיד על המשמר, לשמוע ולרעת מה שנעשה אחורי הפרגוד במועצות השרים והאדונים שגורלנו נמצא בידם. והשתדלנים, בכל פעם שנודע להם, שגזירה נכונה להתחדש עלינו, הנם ממחרים להודיע זאת להפרנסים של הכרכים האלה, כדי שידעו לקדם פני הרעה בעוד מועד. והשתדלנים שלהם הנם כבר מומחים לדבר. והנם יודעים הדרכים והשבילים המוליכים אל השרים ואל גדולי המדינה, ובמה יש להטות לבם לטובה עלינו. ושואל אני: אם להכמה תחשב לנו — כשאין לנו שום נסיון בדבר ואין לנו מכיר ומודע בעיר המלוכה — להתחיל בעצמנו ענין של השתדלות. הלא נקל הוא, שמחסרון ידיעה, נכשל באנשים בלתי הגונים, שיוליכו אותנו שולל בעצתם. ותחת להיטיב, אולי נביא רעה עוד יותר גדולה עלינו. על כן עצתי לכם אמונה: ראשית כל וקודם כל — ילך איש עתי מאתנו לוויילנא, לשאול בפי הפרנסים דקהילה ולהתיעץ עמם, לרעת מה טוב לנו: אם שילך אחד מאתנו לעיר הבירה לשם השתדלות; או, אולי, יותר טוב, שנמלא יד אחד השתדלנים של קהילת ווילנא, או של קהילת בריסק. והוא יעשה ההשגת תדלות בשבילנו על צד היותר טוב. ועד אשר נדע דעת הפרנסים דקהילת ווילנא בענין זה, כל הויכוחים על דבר ההערכה והגביה הנם, לפי דעתי, מיותרים וקודם זמנם. כי אין איש מאתנו יודע, כמה כסף נחוי יהיה לצורך ההשתדלות, אם רב, ואם מעט. ואולי לא יהיה צורך בכסף כלל וכלל. על כן נחדול לעת עתה לעסוק בשאלה זו — שאלת הגביה — עד אשר ישוב השליח שלנו מוויילנא, ואז נדע מה עלינו לעשות ונאסוף אתכם מחדש לדון בדבר. וכמוכן, בחירת השליח, שילך לוויילנא, נמצאת ברשות הפרנסים, ואין לנו לעסוק בה. דברי נתקבלו פה אחד. כי כל הנאספים היו שבעי רצון לדעת, שהגביה נדחתה; אם כי, אולי, רק לפי שעה.

שבתי הביתה עיר ויגע מעמל היום ומטורח האספה. כי אין לך דבר בעולם המיגע ומשעמם אותי, כמו הויכוחים בכל האספות שלנו, שעל כל פרט קלי-הערך ועל כל דבר שאיננו מעלה ואיננו מוריד, הנאספים, כל אחד ואחד, באים במבול של דברים — מים שאין להם סוף, ובעקשנות נפרזה, כל אחד ואחד רוצה להע-

מיד הכל על דעתו. ואיננו מוותר אף בקוצו של יוד לרעת חברו. והמתווכחים, בשטף הדברים והויכוחים, עוברים מענין לענין, מתחילים בכד ומסיימים בחי. ועוברים מגוף השאלה, שהנם דנים בה, לענינים אחרים, שאין להם שום שייכות לה. והמתווכחים וגם כל הנאספים כמעט ששוכחים לשם מה באו ובאיזה ענין הנם עומדים. ומטעם זה, רוב האספות שלנו נגמרות במה שהתחילו: כלומר, שהשאלות העומדות על הפרק, נשארות, כמו שהיו, בלי פתרון. וכבר היה לפתגם בפי העם: אספה גוררת אספה; כלומר, שעל פי הרוב, אספה שנקד ראה לדון ולהחליט באיזה ענין נגמרת בהחלטתה — לקרוא לאספה אחרת, לדון בהשאלה שעמדו בה באספה זו. וגם בפעם הזאת הויכוחים ארכו עד שעה מאוחרת, עד אחרי עבור הצות הלילה. והויכוחים הוגיעוני מאד. ובשובי לביתי, לא עיינתי בספר, כמנהגי תמיד, לעיין בספר טרם לכתי לישון, אלא עליתי תיכף ומיד על מטתי וקראתי קריאת-שמע. ותיכף תקפתני שינה וישנתי כל הלילה. וכבר עלתה השמש והאיר היום. ובדאי הייתי מוסיף לישון עוד מדוב היגיעה מהאספה דאתמול, לולי זוגתי, שטלטלה אותי בזרועי ובכתפי בחזקיד ובקראה אלי בקול: מה זה היה לך, שלמה, כי תצעק משנתך. את קולה שמעתי ושמורות עיני עדנה סגורות. והנני נים ולא נים, תיר ולא תיר. ומללתי בשפתי הדברים: קוראים בבית המדרש ויחל. ובהגיע הקורא בתורה להפסוק: שוב מהרון אפך והנחם על הרעה לעמך, אמרתי פסוק זה בקול רם ביחד עם קהל המתים. וכשהוסיפה זוגתי לטלטל אותי ולעורר אותי משנתי, פתחתי את עיני והבטתי מסביב לי אנה ואנה. וארא — והנה אני שוכב בחדרי על מטתי. והבנתי, שהיה זה רק חלום. ואמרתי לזוגתי: לא כלום, זה היה רק חלום. זוגתי הפצירה בי לספר לה החלום אשר חלמתי ושגרם לי לצעוק משנתי, דבר שלא הורגלתי בו עד עתה. נעניתי לבקשתה וספרתי לה חלומי מראשיתו ועד סופו. כי נפלא הוא. והוא נרשם היטב בזכרוני, כאלו ראיתיו בהקיץ, ולא בשנתי.

ובחלומי: יום צום כפור. בבית-הכנסת ובבית-המדרש ובחמנינים הנמצאים בקרבם גמרו זה עתה תפילת מוסף. ועד אשר יתחילו תפילת מנחה יצאו רוב המתפללים החוצה לשאוף רוח צח ולנוח מעט מכובד הצום ומאמירת התפילות והפיוטים. וכולם הנם עיפים ויגעים להיותם עומדים בתפילות ובתחנונים מאז השכם בבוקר עד השעה השלישית אחר הצהרים. והראש בכד והולך סחרחר מהחום הגדול השורר בבית-התפילה מהנרות של שועה הדולקים כל הלילה וכל היום; וגם מריח הזעה, הנודף מרגלי המתפללים, חלוצי הנעל, והיוצאים לחצר בית-הכנסת, כל אחד ואחד מבקש לו מקום לשבת עליו: אצטבא, זיו, היוצא מן הכותל, או דרגא, הראויה לישיבה. ואלה שלא מצאו — יושבים על הארץ, כהמד קוננים על חורבן בית-המקדש ביום צום תשעה-בבאב. עיפים ויגעים, הלב חלש מכובד הצום, ישבו המתפללים על הארץ כחצר בית הכנסת, צפופים האחד בצד השני, הראש כפוף למטה. ומבלי הוציא אף חנה אחד מפיחם, כאלמים. ואני יושב על מקומי בבית-המדרש ומרגיש עיפות רבה בכל אברו. וכמו תנומה אחזה בעפעפי. כי הייתי ער כל הלילה כאמירת מזמורי תהלים ושיר היחוד. וגם

עלי ראשי סחרחר, כנבר עברו יין. וממקום שבתי אני רואה, דרך החלון הפתוח, קהל המתפללים היושבים על הארץ בחצר בית־הכנסת, צפופים האחד אצל השני, מבלי נוע יד ורגל ומבלי הוציא הנה מפיחם. ובהורידם את ראשם לארץ, הנם גראים כמתנמנמים, ובאילו אין בהם רוח חיים. ובהטליתם הלבנות שעל גביהם, ובהקטל הלבן שעל בגדיהם ובהכיפה הלבנה שעל ראשיהם, נדמה לי, שאני רואה קהל מתים גדול לפני. כי לא ראיתי את פניהם, הכבושים בקרקע, אלא ראיתי בגדיהם הלבנים, בגדי־מתים. וישבו בלי נוע, כמתים ממש. ובהיותי אחוז בסבך החזיון, חזיון המתים בחצר בית־הכנסת, והנה מרחוק הגיע אלי קול צרוד, קול איש המתחנן בשארית כחותיו. ובקול בוכים, כילד המתחטא לפני אביו. ואני שומע דברי התפילה והבקשה שמבקש החזן בתפילת מנחה את ה־' בוננו של עולם: „בטללי רדומים יחיה“. והכרתי, שזהו קול החזן של המנין, הנמצא בקצה חצר בית־הכנסת וששם כבר התחילו להתפלל תפילת מנחה. והחזן, שכבר נחר גרונו מרוב התפילות והצעקות והבכיות כל היום, אזור שא־רית כחותיו ובקולו הצרוד הוא מתחנן: „בטללי רדומים יחיה“. ואת הרדומים אני רואה באותו רגע שטוחים לפני על קרקע חצר בית־הכנסת, והחזן שונה עוד הפעם ובקול בוכים: „רדומים יחיה בטללי תחי“. ובחזיוני אני כבר רואה שת־פילת החזן מתקבלת. ועוד מעט — וטל של תחיה ירד מן השמים. והרדומים המתים, יקיצו משנתם, שנת־עולם, ובגדיהם, בגדי־מתים, יפלו מעליהם. וכולם — קהל גדול יעמדו על רגליהם. והנה חיש, גז ועץ מלפני החזיון הזה — חצר בית־הכנסת והמתים היושבים על הארץ. ואני רואה עצמי בבית־הקברות שלנו. ורואה אני זקן, שהדרת השיבה חופפת עליו, עובר על פני שורות הקברים ודופק במקלו על כל קבר וקבר וקורא בקול גדול: הקיצו ורגנו שוכני עפר. והוא עובר משורה לשורה ומקבר לקבר, ובכל מקום שהוא עובר ודופק במקלו, המצי־בות מתחילות לנוע ולזוז ממקומן. ותלי עפר, המכסים את הקברים, מתבקעים ומתפצלים ומסתלקים לצדדים. והקברים נפתחים, וראשי אנשים, ראשי המתים, מבצבצים ומתנשאים ועולים מן הקברים. ועוד מעט — והנה קהל המתים עומדים על רגליהם: אנשים ונשים, זקנים ונערים. ובשורה הראשונה הכרתי — על פי הדרת הפנים, כפני מלאך אלקים, ועל פי הצחוק על שפתיו — שחוק צדיק תמים — את הגאון והצדיק ר' זעלמעלע, שהיה פאר עדתנו וגזר קהילתנו. ובשורה השניה אני רואה את ר' ישראל אבא, שעוד לא עברה שנה מזמן שהובלנו אותו לבית עולמו. ונרמה לי, שהוא מושיט לי בידו את מטפתו, כדי שאטיל בה פרוטה לצדקה. וגם את הדיין ר' משה ברוך, שנפטר זה כשנה, ראיתי בין העולים. ועוד הרבה צדיקים, תמימים וישרים הידועים לי. וכרגע — גם חזיון זה חיש גז ועבר. ואני בחצות לילה בבית־המדרש שלנו. ובבית־המדרש חשך ואפלה ודומיה. רק בצד המזרח יושב בחור מתמיד, נר שעות בעששית־חרס דולק לפניו והוא לומד בהגמרא הפתוחה לפניו בנגון עצוב, מעורר תוגה. ופתאום — בית־המדרש מואר באור גדול אור־יקרות וכל הנרות דולקים, ככליל חג ומועד. ובית־המדרש מתמלא קהל־המתים, שזה עתה ראיתם קמים מקבריהם. ושמש בית־

הכנסת, שנפטר זה יותר מחמישים שנה, מוציא ספר־תורה מן הארון ומוסר אותו להחזן, שכבר נפטר זה יותר ממאה שנה. והקורא בתורה הוא ר' מיכל אברהם, שהיה מדרקד מפורסם והשאיר אחריו ברכה חבור על הטעמים והנגינות והספר נדפס כבר זה יותר ממאה שנה, ושבתוהו החכמים והללוהו הנבונים והמבינים. וקוראים הקריאה לתענית־צבור פרשת ויחל. וכשהתחיל הקורא לקרוא בספר וגמר הפסוק בהדברים „ולכלותם מעל פני האדמה“ קראו קהל־המתים קול אחד גדול הדברים הבאים אחריהם בהפסוק השני: „שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך“, כפי שנוהגים תמיד בקריאת ויחל.

וגם אני אמרתי פסוק זה בקול רם ביחד עם קהל המתים. ובאותו רגע אני מרגיש שמנענים ומטלטלים אותי ואני שומע קול זוגתי הצועקת אלי: מה לך שלמה, כי תזעק. מתחילה לא הבנתי, מדוע ולמה מפריעים אותי. ומדוע מנעים נים אותי כמו שמנענים לולב ומה זוגתי דורשת ממני. אבל לבסוף, כשפתחתי את עיני וראיתי זוגתי עומדת משתוממת ונבהלה אצל מטתי, נוכחתי שכל מה שראיתי לא היה אלא חלום חזיון לילה.

ובשכליתי לספר לזוגתי את החלום שחלמתי, אמרה לי: אין כל פלא, שראית כל הלילה בחלום רק מתים ובית־הקברות; כי זה כשבועים ימים אין ענין אחר לכל אנשי עדתנו לענות בו, אלא בית־הקברות שלנו והנפטרים שלנו. וגם אני ראיתי כבר שתי פעמים בשבוע זה קרובי הנפטרים, בחלום. בפעם הראשונה — ראיתי את אבי, עליו השלום, ובפעם השנייה — את דודתי שפרינצה, עליה השלום. ונא יהיו לנו שניהם למליצ־יושר בעולם האמת.

יום ה' כ"ו אלול התקמ"ט

ר' בנימין החנוני, שהלך במלאכות הפרנסים דקהילתנו לדרך ווילנא, לשיאול בעצת הפרנסים בדבר ההשתדלות שאנו אומרים לעשות בעיר הבירה, לבטל מעלינו גזירת המסילה החדשה, שב משם ובשורה טובה בפיו, שאין סכנה צפויה לנו ממנה בעתיד הקרוב.

בבואו לוויילנא הלך השליח שלנו להפרנס־חודש דקהילה וספר לו דבר בואו לוויילנא, וכי הוא מחכה למועצות פיו. ועל זה אמר לו הפרנס־חודש: עד שאתה מבקש עצת הפרנסים דקהילתנו, כלך לך אל ר' משה לייב השתדלן שלנו, שזה עתה שב מעיר הבירה לביתו, לימים הנוראים ולימי החג והוא יגיד לך פשר דבר, מה עליכם לעשות. כי הוא יודע יותר טוב ממנו מצב הדברים בעיר המלוכה. כמובן, שמח ר' בנימין להזדמנות זו, לראות את השתדלן, לדבר אתו ופה אל פה ולקבל ממנו הידיעות הנחוצות לנו מכלי ראשון, ולא מכלי שני. כי בעינינו כאלה הפרנסים דקהילת ווילנא הנם גם כן נזקקים לו והנם נזונים ממוצא פיו. וכשהציע לפניו ר' בנימין הענין, כפי מה שנודע לנו מספור הארון לר' מרדכי טויבעס, שסכנה צפויה לבית־הקברות שלנו. והחלטת הקהל שלנו,

לעשות השתדלוֹת בעיר הבירה, לבטל מעלינו רוע הגזירה הזאת וכי לשום זה הוא בא עתה אליו בשם הקהילה שלנו, לבקש אותו, לבל ימנע הטוב ממנו לנהל אותנו בעצתו ולהראות לנו הדרך הנכונה נלך בה. ועל זה אמר לו השתדלן: שוב תשוב בלי איחור למחנכם והלך תלך להרגיע רוח עדתכם. כי לפי דעתי אין שום סכנה צפויה לכם בעתיד הקרוב מהמסילה החדשה, שאומרים לסלול. ודאגתכם להבית-עלמין שלכם היא לחנם. וגם לי כבר ידוע דבר זה, שהשרים והאדונים התיעצו בדבר סלילת מסילה חדשה במדינה, וכולם הודו בנחיצותה וגם החליטו להוציאה אל הפועל. אבל אין איש, היודע מה שנעשה לפנינו מן הקלעים בסוד הממלכה בעיר הבירה, שם לב להחלטות השרים והאדונים. כי ההצעות המרובות לתיקון המדינה וההחלטות המתקבלות יום יום באספת השרים והאדונים אינן אלא לשם דרוש וקבל שכר, ואינן הלכה למעשה, אלא הלכתא למשיחא. וידוע לי, שכמעט בכל יום ויום השרים והאדונים מתאספים לטכס עצה בדבר התיקונים, הנחוצים להיטיב מצב המדינה ומצב התושבים. וכבר נתקבלו החלטות לעשרות ולמאות. אבל אין שום תקוה אפילו לחלק קטן של התיקונים, שהנם אומרים לתקן, שיוציאו אותם אל הפועל. ומטעם הפשוט — שאין כסף לאדונים אלה. ולכל תיקון ותיקון שהנם אומרים לעשות נחוץ כסף. וגם כסף רב. ומאין למצוא מוצא לכסף, אם קופת הממשלה, כידוע, ריקה. ומטעם זה, בטוח אני, שאין שום ערך לההחלטה שלהם בדבר סלילת מסילה חדשה. כי ישנם תיקונים יותר נחוצים ושאיתם סובלים דחוי ואין הממשלה נגשת להגשימם, מפני שאין בידה הכסף הנחוץ לזה. ואיך יעמיסו עתה עליהם עול כבד כזה — סלילת מסילה חדשה מהגבול האחד להגבול השני, מהלך של כמה מאות פרסאות — מפעל כביר, שאיננו לפי כחם. כי לסלילת המסילה נחוצים פועלים לאלפים, ופועלים לאלפים לחצוב האבנים ולהכין הסיד, וסוסים ועגלות לאלפים להביא האבנים והסיד וכל הנחוץ לעבודת הסלילה למקומם היעוד. וכל אלה עולים בדמים מרובים. ומאין יקחו הכסף הנחוץ לזה, אם בקופת הממשלה אין די כסף לשלם השכירות לפקיד הממשלה ולאנשי-הצבא ולזוין אנשי-הצבא בנשק. ובודאי לא יניחו את העיקר — התוצאות על הצבא, המגין על קיום המדינה, ויעסקו בהטפל והבלתי חשוב. ואם כי אין כל ספק, שיש בהמסילה החדשה — מבלעדי התועלת שתביא להמדינה ולתושביה — גם תועלת רבה להגנת המדינה נגד צר ואויב, בכל זאת איננה מאותם הדברים שבלעדם המדינה לא תוכל להתקיים. ותיקונים מעין אלה, שרוב טוב צפון בהם להמדינה ולתושבים, ישנם למכביר ואינם יוצאים לפעולה, מפני שיד הממלכה קצרה מחוסר כסף. ואין הקומץ משיבע את הארץ.

ועוד טעם אחר בדבר, מדוע ענין סלילת המסילה החדשה עדיין בספק גדול. השרים והאדונים מתאספים בכל יום ויום לרדן בתיקונים הנחוצים לטובת המדינה ולהרמת מצב התושבים. וגם הנם מבקשים דרכים להביא סדר ומשטר בכל עניני הממלכה, — אבל אינם מסיחים את דעתם אף לשעה מהסכנה הצפויה לקיום הממלכה. כי וודעים המה שכל שכניהם מסביב חורשים עליוהם רעה

ומתכוננים לקרוע ממלכת פולין לגזרים. ואם האויבים יוציאו זממם לפעולה — כל התיקונים שהנם אומרים לתקן לא יועילו להם ביום צרה. וקרוב לודאי, שבזמן שחרב חדה כזו מונחת על צוארם, לא יגשו למפעל כביר וגדול כזה. והוא, השתדלן, בטוח, שעד אשר יתברר מצב המדינה וגורלה — אם לשבט ואם לחסד — אין מקום לחשש שיתחילו בסלידת המסילה. ולדאוג לימים רחוקים, למה שטמון בחיק העתיד, אין כדאי. כי מי יודע מה יולד יום, ודי לצרה בשעתה. ולשמע ספור הדברים מפי ר' בנימין, מה שאמר לו השתדלן, שמחתי משנה שמחה: ראשית, שבטלה סכנת המסילה החדשה ממנו. ושנית — על שעצתי לבלי להתחיל בשום מעשה של השתדלות טרם נשאל המומחים לדבר, היתה טובה ונכונה. ובאופן כזה נפטרנו לפי שעה מנביה חדשה לצורך של השתדלות ולא יהיה יותר מקום לוויכוחים במחננו בשבילה.

וזאתי שבה היום בבקר לביתה מהאטליז עצובת-רוח ונוגת-לב ובשורה רעה בפיח: הנשים בהאטליז מספרות, שאשה אחת באה זה עתה למחננו מאר-וואראדאק והיא מספרת שבנאוואראדאק כל בני העיר נבוכים ושרויים בצער, לשמע השמועה שהגיעה להם שבקרוב יצא חק בדבר המלך לאסור על כל בחור בישראל, שלא הגיעו שנותיו לעשרים וחמש שנה, לישא אשה. ועל כל בתולה — שלא הגיעה לגיל זה — להנשא. והדאגה גדולה שם לגורל הבנים והבנות. והאבות מתכוננים להביא ילדיהם — אם כי אינם עוד ראויים לזה — בכרית הנשואים, בעוד מועד, טרם יצא החק; ולא יהיו מוכרחים לחכות בהנשואים עד מלאת להם עשרים וחמש שנה. וזאתי כבר התחילה לקונן על גורל בנותינו, שתהיינה מוכרחות לשבת בבתוליהן בבית אביהן מבלי היות לאיש עד מלאת גם להן כ"ה שנה.

לבשורה הרעה הזאת נבהלתי גם אני. אבל אחרי שחשבתי מעט בדבר באתי לידי דעה, שהשמועה הזאת בשקר יסודה. ואמרתי לאשתי: אינני מאמין לדברי האשה הזאת. כי זה רק עתה שב ר' בנימין החנוני מווילנא. ושם ראה ודבר עם הפרנסים ועם השתדלן דקהילת ווילנא. והשתדלן שב זה עתה מעיר המלוכה, מווארשא. וכי אפשר הוא, שאם הממשלה אומרת לגזור עלינו גזירה זו, שהפרנסים והשתדלן אינם יודעים מאומה ממנה. וכדאי, לו לקחה אזנם שמין דבר ממנה, היו נרעשים ונרגזים כאנשי הקהילה בנאוואראדאק. והשליח שלנו, ר' בנימין, שהיה בווילנא ובא בדברים עם הרבה אנשים מאנשי הקהילה, לא ראה שום אות של פחד ובהלה על פני האנשים. ואין כל ספק שהאבות בווילנא דואגים לגורל ילדיהם לא פחות מהאבות בנאוואראדאק. ואם היה ידוע להם דבר הגזירה, בודאי לא היה נסתר צערם מעין ר' בנימין. וגם אי אפשר לי להניח, שאנשי נאוואראדאק, קהילה קטנה — בערך ובהשוואה לקהילת ווילנא, ואין להם שתדלן בעיר המלוכה, יודעים בראשונה מה שנעשה לפניהם מן הקלעים, בסוד השרים והאצילים, בעיר המלוכה, והדבר נשאר נעלם לפרנסים קהילת ווילנא — כך גדול ועיר ואם בישראל — ולהשתדלן שלהם, שמלאכתו בכך — לדרוש ולחקור אחרי כל מה שנאמר ונעשה בסוד הממלכה בנוגע לאחינו

בני ישראל במדינה. ומטעם זה, אמרתי לזוגתי: אל תתעצבי לשמועה זו ולדבריו האשה הזאת, כי ברור בעיני, שהשמועה הזאת בשקר יסודה: כי אם בוויילנא אין יודעים מאומה, מניין לנאוואראדאק הידיעה הזאת?

ובחשבי אחרי כן בדבר אמרתי בלבי: בודאי שמועה זאת קלוטה מן האויר ואין לה על מה לסמוך. אבל גזירה כזו, בכלל היא בגדר האפשרות. וכבר לפני עשרים שנה היתה שמועה כזאת סבה לבהלה נוראה בעיר וויילנא, והאבות מהרו להשיא ילדיהם בני ט' וי' שנה, מפחד לכל תצא הגזרה לפעולה ויהיו ילדיהם אנוסים לחכות בנשואיהם עד כואם בימים. ובאותו זמן, בודאי, הפחד לא היה פחד שוא לגמרי, כי שונאי ישראל — בכל המקומות ובכל הזמנים — החשש של „פן ירבה" נוזל מהם את שנתם והנם מבקשים תחבולות למעט מספר בני ישראל. וגם בכרך וויילנא, כידוע, בקשו האדונים, שונאי ישראל, עצה ותחבולה, למעט אוכלוסי ישראל במדינה. וגם עשו השתדלות בנידון זה אצל שרי המלוכה. ובודאי, זאת היתה עצתם — לאסור הנשואים לכל אחד מישראל, אם לא מלאו לו עשרים וחמש שנה. וכפי הנראה, נודע דבר ההשתדלות של אויבינו וצוררינו לאנשי קהילת וויילנא. וזאת היתה הסבה להבהלה הנוראה. אבל אנחנו הננו עם מלומד בנסים. וגם בפעם הזאת הופרה — בעזרת הבורא יתברך — מחשבת אויבינו ועצתם לא נתקיימה. והבה נקוה, שאם גם עתה יש חורשים עלינו רעה ומבקשים עצות ותחבולות לכלותנו ולהשמידנו מעל פני האדמה, שומר ישראל, שלא ינום ולא יישן, יפר מחשבתם הרעה ולא יתן עמו, צאן מרעיתו, טרף לשיניהם.

יום א' כ"ח תשרי התק"ו

היום בבקר שאלתי את השמש בבית-המדרש, מדוע אינני רואה, זה כארבעה ימים, את האברך ר' שמחה נטע בא לבית-המדרש, לא לתפילה ולא ללמוד, כפי שהיה מנהגו תמיד. ועל זה אמר לי השמש, שקרה לו — לא עלינו — אסון: הוא נפל ממקום גבוה על הארץ ונשברו לו יד ורגל והוא שוכב חולה במטתו. ובשמעי השמועה הרעה הזאת הלכתי לבקר את החולה בביתו. ובבואי אליו מצאתיו יושב על כסא, ידו הימנית ורגלו הימנית חבושות ומעוטפות במדעטפות ובידו השמאלית המטה, אשר הוא נשען עליו. ואחרי ששאלתי לשלומו, אמרתי לו, שאני שמח לראות אותו יושב כבר על כסא, ולא שוכב במטה, כפי שאמר לי השמש; מה שמוכיח לי, שמצבו הולך הולך וטוב. ובודאי, בעזרת הבורא יתברך, ישוב במהרה לאיתנו. ובעוד זמן קצר יוכל גם לצאת לחוץ, בלי משען ומשענה. ועל זה אמר לי ר' שמחה נטע: כשיהיה לי ה' בעזרי ואוכל לצאת מביתי ללכת לבית-המדרש, אברך ברכת-הגומל על שני נסים שעשה לי הקדוש ברוך הוא: הנם האחד — שלא נתרסקו אברי ולא נעשיתי לגל של עצמות, כשנפלתי מן השולחן מלא קומתי ארצה. והנם השני — שכנפלי נזוקה

ידי הימנית ולא ידי השמאלית. ויכולתי לקיים מצות הנחת תפלין — אף זו של יד — בלי הפסק, שלא לבטל, חס ושלום, מצוה זו אף ליום אחד.

על דבריו — שנפל מן השלחן, התפלאתי מאד, ושאלתי: מה המריצך לטפס על השלחן, כמעשה הנערים הקונדסים, המטפסים על כסאות ושלחנות. וכמדומני, שאתה יודע דברי הכתוב: ונשמרתם מאד לנפשותיכם, שצריך להזהר מכל דבר ומכל מעשה שיש בו סכנה. ומדוע העמדת את עצמך בסכנה כזו, שהיתה יכולה להביאך, חס ושלום, לרסוק אברים, כדברידך? ועל זה אמר לי ר' שמחה נטע: בודאי בא עלי עונש זה על איזו עבירה שעברתי ולא שמתי לב אליה: כי אין יסורין באים על האדם חנם — אלא באשמתו. והכל מן השמים, כמאמר חכמינו, זכרונם לברכה: אין אדם נוקף אצבעו מלמטה, אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה. ומה שרבי מתפלל, איזה רוח עבר עלי לטפס על השלחן, אספר לכבודו המעשה כהוייתו ואיך קרה לי האסון. ומעשה שהיה כך היה. אור ליום ה' העבר היה ליל טבילה לאשתי. ואני הנני נוהר, כדברי חז"ל וככתוב בספרי מוסר ומדות, שלא תמצא בהחדר שאני מזדווג עם אשתי בשעת הזווג שום בריה חיה, אף לא זכוב, אף לא יתוש. ואשתי היודעת שאני מקפיד על דבר זה, מגרשת כבר בכקר כל הזכובים מחדר המשכב וסוגרת החלון והדלת לבל יכנסו הזכובים להחדר מחדש. אבל מן הנמנע הוא, שלא יכנס אחד מאתנו, אם אני, אם אשתי, או אחד הילדים במשך כל היום להדר המשכב. ולו גם לרגע אחד או לרגעים אחדים. ובאותו זמן הזכובים מתחכמים לפעמים, ובלי ראות, להכנס מחדש להחדר. ומטעם זה, בלי טבילה מצוה ובטרם עלותי על יצועי, אני בוחן ובודק בהחדר התקרה, הכתלים וכל הזוויות, לראות, אם אינם מסתתרים בהחדר עוד איזה זכובים. וכשאני מוצא אחד מהם — אני מגרשו דרך החלון, הפתוח לחוץ, או דרך הפתח — להחדר הסמוך בבית. וגם בפעם הזאת, אם כי אשתי גרשה — כמנהגה תמיד — מחדר המשכב את הזכובים בעוד בקר. בכל זאת, כשהלכתי לישון, בדקתי, כדרכי תמיד, את כל המקומות שדרך הזכובים להסתתר שם בליה. ומצאתי עוד שלשה זכובים בחדר. פתחתי החלון ונסיתי לגרש הזכובים החוצה, דרך החלון. אבל עמלי עלה בתהו. כי הלילה היה ליל אופל והקור שרר בחוץ. והזכובים לא רצו בשום אופן לצאת מן הבית לחוץ. ובראותי שידי לא תעשינה תושיה. וכשאני מגרש הזכובים מכותל האחד הנם מניחים עצמם על הכותל השני. ואם ישבו על הכותל מלמטה, הנם עולים על הכותל למעלה, או מניחים עצמם על התקרה. ונוכחתי, שבשום אופן אינם רוצים לעזוב מקומם בבית ולצאת החוצה, למקום קור וחושך. על כן אמרתי להפטר מהם באופן אחר. ופתחתי דלת חדר המשכב ואמרתי בלבי: אם הזכובים אינם רוצים לצאת החוצה, הצדק אתם. ואולי גם אסור להכריח אותם לצאת לחוץ ולמות בקור, מפני האיסור של צער בעלי חיים; אבל לצאת להחדר השני שבבית הלא לזה יתרכצו. והתחלתי לגרש אותם מחדר זה לחדר הסמוך, דרך פתח הדלת. ובאופן זה הצלחתי להוציא שנים מהם להחדר הסמוך. אבל הזכוב השלישי התעקש ולא רצה לצאת מן החדר. וכל מה שעשיתי לגרשו מן החדר היה ללא הועיל.

כי הוא יושב על התקרה מלמעלה. ואם אני משליך בו אלונטית או מטפחת לגרשו ממקומו, הוא נמלט תמיד, בשנותו מקומו על התקרה. וכבר נלאו ידי להשליך בו אלונטיות ומטפחות והוא נשאר יושב תמיד על מקומו על התקרה. וכשהוא רואה האלונטית או המטפחת באה לטפח בו, הוא פורח ממקום למקום ואחרי כן הוא שב למקומו הראשון. ובראותי כי יארך הזמן עד אשר אצליח לגרש העקשן הזה. ואם הרלת תשאר פתוחה, אולי יכנסו מחדש הזבובים, שזה עתה גרשתי מהחדר; או, אולי, יכנסו אחרים במקומם ויצא שכרי בהפסדי. על כן סגרתי מחדש את הרלת. ואמרתי: אין לי דרך אחרת להפטר מהזבוב העקשן אלא לתפשו ביד ולהשליכו בחזקה אל החדר הסמוך, לבל יהיה לי יותר למוקש. ולשום מעשה זה הקרבתי כסא אל צד השלחן. ועמדתי על הכסא וממנו טפסתי על השלחן ונסיתי לתפוש בידי הזבוב העומד על התקרה. אבל ידי קצרה מהשיג הזבוב במשהו של כל דהו. נסיתי להגביה את עצמי, בעמדי על בהונות רגלי. כדי שתגיענה ידי אל תקרת הבית ולא הזבוב העומד עליה. והנה באותו רגע, כפי הנראה, התנועעה והתמוטטה רגל אחת מרגלי השלחן ונמעדו רגלי, כשאני עומד על בהונותיהן, ונפלתי מן השלחן מלא קומתי ארצה. ונס גדול נעשה לי, שבשעת נפילתי אחזתי בידי השמאלית בהכסא שעמד אצל השלחן ונשארה מחצית גופי העליונה באוויר למעלה ולא הוכתה ברצפת הבית. ורק ידי הימנית ורגלי הימנית הוכו מכה רבה. ומגודל הכאב נשארתי שוכב על רצפת הבית, בלי יכולת לקום ולעמוד על רגלי. אשתי מהרה להכין אספלנית מסולת ומיין ומשמן ומדונג ותשים על ידי הכואבת ועל רגלי הכואבת ותחבוש את היר ואת הרגל במטלית ובאלונטית. וברוב עמל עלה בידה להקימני ולהעמידני על רגל אחת ולהשכיבני במטה. וכזה נשארתי שוכב במטתי ד' ימים. ומגודל הכאב לא יכולתי לנוע ממקומי ולעמוד על רגלי ולצעוד צעדים אחדים. ורק היום — הודות להבורא יתברך — הוקל כאבי. ויכולתי בפעם הראשונה לקום ממשכבי ולצעוד צעדים אחדים, בעזרת המטה אשר בידי, עד הכסא, אשר רבי רואה אותי עתה יושב עליו. וכמובן, לא יכולתי כבר באותו ליל טבילת מצוה לקיים מצות עונה בזמנה, כפי הדין. ועל בטול מצוה זו נפשי דואבת ודואגת ואינני יודע כמה לכפר עוון זה. ועל דבריו אלה אמרתי לו: אין לך בזה כל עוון, כי בטלת מצוה זו מאונס. ואונס, כידוע, רחמנא פטריה, וגם יסורין ממרקין, ואין לך לדאוג כלל וכלל. ולהיפך, שכרך רב מאד; כי עשית הכל לשם שמים, ולקיים דברי חז"ל נהגת מנהג חסידים וצנועים. והלואי ירבו כמוך בישראל. וטרם לכתי ממנו, ברכתי אותו בברכת רפואה שלמה, ולבל יבוא לו יותר שום נזק ושום צער בכל ימי חייו. ובדרכי לשוב הביתה חשבתי הרבה והתפלאתי הרבה על גודל צדקת האברך ר' שמחה נטע. ואמרתי בלבי: לו היה כל עם ישראל צדיקים כמוהו, כי אז היו בודאי מקרבים את הגאולה והיו מחישים בואת גואל צדק.

אתמול הלכתי לבקר את ר' שמחה נטע החולה ותמימות האברך הזה עשתה עלי רושם כה חזק וכה כביר, עד שגם עתה, היום כולו, אני הוגה וחושב בו ובמעשיו. אם כי אני יודע ומכיר אותו מכבר, ולא מתמול שלשום. ותמיד הייתי מוקיר ומכבד אותו על שהנהו ירא-שמים באמת, בתמימות ובלי שום התחכמות, וכל מעשיו אינם אלא רק לשם שמים, ולא לשם פניה אחרת.

וכבר שמתי לב לזה, כשאני רואה הלמודים שהוא לומד בבית-המדרש, הן גמרא והן פוסקים, שכל מה שהוא לומד, הוא — כדי לקיים, ללמוד ולעשות. כלומר הלכה למעשה — מה שנחויז — להירא וחרד לדבר ה' — לדעת. ורואה אני אותו לומד תמיד המסכתות מסדר מועד: שבת, עירובין, פסחים, ראש השנה ועוד — לדעת דברי חז"ל בהלכות שבת ומועד. ומסדר קדשים — מסכת חולין, לדעת השקלא וטריא בדיני איסור והיתר, הלכות טריפות ותערובות, דיני בשר בחלב ועוד. ובפוסק הוא הוגה בספרי הטור ושלחן ערוך, אורח חיים ויורה דעה, לדעת הדינים הנחוצים לכל אדם מישראל בכל יום ויום. ובכל מקום ומקום. ולא רק למורי הוראה, היושבים על מדין. ובזה הוא נבדל ומצטיין מרוב האב"ר רבים המופלגים, העושים כעצת חז"ל: „הרוצה שיחכים יעסוק בדיני ממונות“, והנם משקיעים עצמם בלמוד המסכתות מסדר נזיקין. ואחרי כן גם במסכתות מסדר נשים. ויתר הסדרים — על פי הרוב — כמעט שהנם מזניחים לגמרי. ובפוסקים עיקר למודם הוא בחלק חשן משפט, לחדר שכלם בהפלפולים של הש"ך והט"ו. ואם כי כהם חזק לפלפל בהלכות לוח ומלוה, קנין ומכר, שותפות ונחלאות, חזקה ומערופיה — לפעמים קרובות אינם יודעים דין פשוט בהלכות ציצית. או, איך להתנהג, אם שוכחים יעלה ויבוא בתפלת שמונה עשרה בראש חדש, או בחולו של מועד, וכדומה. לא כן ר' שמחה נטע: לא די שהנהו בקי בכל הדינים משלחן ערוך, ארת חיים ויורה דעה עם כל מה שהוסיפו עליהם האחרונים, אלא גם כל הדינים והמנהגים הנמצאים בספרי יראה ומוסר, שאין חיוב מוחלט על כל אדם מישראל לקיים אותם, אלא רק חסידים ואנשי-מעשה מתנחדים על פיהם ונזהרים בהם. גם אותם כולם הוא יודע והוא נזהר לקיימם, כמו הדינים הנמצאים בספר שלחן ערוך.

ובידעי את דרכו בקודש ללמוד רק הלכה למעשה, התפלאתי מאד לראות אותו לומד לפעמים המסכתות תמורה ומעילה מסדר קדשים — מסכתות שהנן עוסקות בהלכות, שהנן הלכתא למשיחא, כשיבנת מחדש בית-המקדש במהרה בימינו. ובגולה, הלמוד בהן איננו אלא לשם „יגדיל תורה ויאדיר“. ופעם אחת שאלתיו לטעם הדבר, ואמרתי לו: את המסכתות מסדר נזיקין ומסדר נשים, שרוב העולם לומדים אותן, לא ראיתך מעולם לומד אותן, והמסכתות האלה, שרק הלומדים כל מסכתות הש"ס על פי הסדר, לומדים גם אותן — בחרת לשים בהן מעיניך? ועל זה אמר לי: דוקא, באשר הרוב הגדול של הלומדים לומדים מסכתות אחרות ואותן הנם מזניחים, אם כי הנן דברי אלקים חיים,

כשאר המסכתות, אומר אני: למה יגרע חלקן — והנני לומד גם אותן. ובוה אני עושה כאותו חסיד, שמסופר עליו בספרים, שלמד כל ימי חייו מסכת חגיגה, מפני שראה, שמפני קטנותה של מסכתא זו, הלומדים מזניחים אותה ואינם שמים לה לב. ויקנא החסיד לכבודה ויחגה בה כל הימים. וכשנפטר מן העולם, יצאה המסכתא חגיגה לקראתו, להוליכו ולללוהו להמקום המיועד לו בנן עדן. וכמובן, אין אני לומד המסכתות תמורה ומעילה לשם השכר שיגיע לי על ידן, כמו שהגיע לאותו חסיד על ידי המסכתא חגיגה, חלילה לי מרעיון זה, להיות כעבדים המשימים את הרב על מנת לקבל פרס; אלא, מפני שגם אני קנאתי להמסכתות האלה, לבל תהינה מונחות בקרן זוית, עזובות ונשכחות מכל.

ומתשובה זו נוכחתי, עד כמה גבר תמים זה שם לבל לכל דבר ואיננו בו לקטנות. לא כמו שעושים, בעוונותינו הרבים, הרבה לומדי תורה, שהנם דשים בעקבם גם הרבה דברים חשובים: בהיותם מדמים בנפשם, שדי להם העסק בלמוד התורה, להפקיע עצמם מהחיוב לדקדק בכל הפרטים ובכל הדקדוקים בקיום המצוות, כפי הנמצא בספרי יראה ומוסר, יתר על מה שכתוב בספר שלחן ערוך. ור' שמחה נטע — לא די לו בזה שהוא נזהר לקיים כל הדינים הנמצאים בספר שלחן ערוך ובספרי מוסר ויראה, בכל פרטיהם ודקדוקיהם, אלא אף ברבים שמים נמצאים בשום ספר ואין איש שם אליהם לב לדעת, אם הנם מותרים או אסורים, אם יש בהם איזה חיוב ואם לא, פקוקים ושאלות מתעוררות אצלו. והוא בא לפעמים קרובות אלי בשאלות, אשר לא תמיד יש לי עליהן תשובות מן המוכן. וזה לא כבר שאל אותי, אם אין איסור לשאוף טאבאק ביום הכפורים, מפני שהרגילים בה מתאווים לה והשאיפה היא להם לעונג. והתורה אמרה: ועניתם את נפשותיכם. וכל תענוג — מאיזה סוג שהוא — צריך להיות אסור ביום זה. וגם זאת שאל אותי: מדוע בשאר הימים, כשהשאיפה מותרת לכל הדעות ויש להשואפים הנאה ממנה, מדוע אין מברכים עליה ברכה; הלא חכמינו זכרונם לברכה אמרו, שאסור ליהנות בעולם הזה בלי ברכה. ולפי דעתו אולי צריך לברך עליה הברכה: בורא מיני בשמים. כי הטאבאק הוא גם כן מין צמח שריחו נודף, ואין בינו ולשאר הבשמים ולא כלום. ופעם אחרת בא אלי בשאלה, אם מותר לעשן הטאבאק ביום טוב ובתענית: ביום טוב — מפני שההלכה איננה לצורך אכל נפש. ובתענית — מפני שהעשון הוא תענוג להרגילים בו. וביום צום תענית החיוב למנוע מכל מיני תענוגים. וגם זאת שאל אותי: מדוע חתן, הנושא בתולה, איננו מברך עליה בלייל החופה ברכת שהחינו, כמו שמברכים על בגד חדש, או על פרי חדש? ועל כל השאלות האלה אמרתי לו: כמדומני, שכבר ראיתי גאון אחד עוסק בהן, אבל אינני זוכר יותר עוד לאיזה מסקנא הוא בא. והלכה למעשה שאל אותי, אם עליו לקום לפני הישיש חסיד נהור, ר' פנחס, כשהוא עובר לפניו; בהיות שאיננו רואה ואיננו מרגיש כשקם איש לפניו. ואם, בכל זאת, גם לפני סגי נהור חל החיוב של לפני שיבה תקום. ושאלה זו לא שאל אותי עדיין איש, אם כי כל המתפללים בבית המדרש רואים את ר' פנחס עובר לפניהם פעמים רבות בכל יום ויום.

ורק ר' שמחה נטע הוא היחיד לראונו כל היום, לכל יעבור חס ושלום על אחת ממצוות ה'. ועד כמה רצונו גדול למלאות אחרי כל תיבה ותיבה הכתובה בתורה מוכיחה העובדה הזו, שהוא בקש את הקצבים במחננו שישתדלו להשיג למענו בשר צבי, כדי לקיים דברי הכתוב: „אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל". וגם שמעתי מספרים עליו, שבכל יום ויום הוא לוקח פסת ניר וכותב עליה השמות: „עמלק", „אנג", „המן" ואחר כך הוא מעביר עליהם בקולמוס ומטשטש מה שכתב. וכל זה כדי לקיים דברי הכתוב: „מחה תמחה זכר עמלק". ולי אמר פעם אחת, שהוא מצטער על שאיננו יכול לאכול קוצים ודרדרים. כי ראה בספר אחד, שהאר"י הקדוש היה אוכל קוצים ודרדרים, לקיים דברי הכתוב: „וקוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה".

יום ב' כ"ז מרחשוון תק"ן

עסוק אני עתה בתקנת עגונה. באו ערלים והעידו, שראו באחד הפחתים בבקעה הנמצאת במרחק בלתי גדול מדרך המלך, ההולכת ממינסק לוויילנא, גוית אדם מת מונחת בתחתית שוחה עמוקה, כביצה של רפש וטיט. בתחלת חדש זה ירדו גשמים מרובים ובלי הרף במשך ימים רבים. וכל הבורות והשייחים והפחתים מלאו מים על כל גדותם. ובודאי אדם תועה בדרך באישון לילה, מבלי ראות מה שלפניו, נפל באותה שוחה, המלאה מים על כל גדותיה, ונטבע בה. ורק עתה, כשהדלו הגשמים מדרת זה ימים אחדים, והמים הנקבצים בתבורות והשוחות הלכו הלוך וחסור ולא נשארו בקרקעיתם אלא רפש וטיט, נגלתה לאור העולם גוית הנטבע.

הערלים הכירו בפניו ובבגדיו, שהנטבע הוא יהודי. ומטעם זה, באו להודיע לאנשי קהילתנו דבר הנטבע, למען יעסקו בקבורתו. הידיעה שנמצא יהודי מת בקרבת מחננו נתפשטה מהר כחץ מקשת בין אנשי קהילתנו. וכל אחד ואחד, לשמע הבשורה הרעה הזאת, אמר בלבו, שבודאי המת הזה — הוא זעליג המשוגע, אשר זה כשני שבועות שנעלם מן העין, ואיש לא ידע יותר מקומו איהו. קרוביו ומכיריו הרבו לבקש אותו בסביבות העיר בכל העברים. וגם הקרו ודרשו עליו אצל כל עובר ושב. ואין מגיד להם דבר. ועתה נתברר הדבר, שהמ"ש שוגע, כשיצא באותו לילה מחוץ לעיר, תעה בדרך; כי השמים היו מכוסים בעבים, בלי אור לבנה ובלי אור כוכבים. ובלי ראות מה שלפניו, נפל באחד הפחתים המלאים מים ונטבע בו, בלי שיבוא איש לעזרתו.

וכשהגיעה אלי השמועה בדבר המת, אמרתי להדיינים, שיעסקו בגבית עדות על דבר הסימנים המובהקים של המת ושהכל יעשה לפי הדין וכהלכה; באשר גבית עדות זו תשמש לי ליסוד מוסד להתרת העגונה, אשת המת. להמקום, ששם נמצא המת, יצאו כל אנשי הקהילה, כי כולם ידעו בפנים את האברך זעליג. וכולם ידעו העונש הגדול — רחמנא לצלן — שבא עליו מן השמים,

שנכנסה בו רוח שטות ויצא מדעתו. וכולם השתתפו בצער אמו ובצער אשתו העלובה ובצער יתר קרוביו. וכשראו גוית המת, המונחת בהשוחה, הכירו תיכף ומיד — בפרצופו ובבגדיו ובשאר סימנים, שהוא זעליג המשוגע, הוא, ולא אחר. ובלי שום מקום לטעות. הדיינים עשו הגבית עדות כדיון וכהלכה וזעליג הובא לקבר ישראל. ואם כי לי ברור הדבר, שאשת זעליג היא מותרת לכל אדם, בכל זאת כפי החק אשר שמתי לי, לבלי לדון יחידי בחיתר עגונה, נמרתי בדעתי לבוא בשאלה בדבר העגונה להגאונים דרכי מינסק ופינסק, כדי לקבל מהם הסכמה להפסק שלי. כי בענין חמור כזה — איסור אשת איש — הזהירות והשמירה הנן נחוצות, לבלי לבוא, חס ושלום, לידי מכשול, כהמכשול שבא להגאון רבינו ר' העשיל באשתו של הרב ר' יעקב, אבי הגאון הגדול החכם צבי. המעשה הזה ידוע ומפורסם. באו עדים, אנשים נאמנים, והעידו לפני רבנו הרב ר' העשיל, שראו את הרב ר' יעקב הנ"ל מונח בין החללים, חללי חיונים, בעת התריגה וטבח רב במדינת ליטא ופולין. ובעיניהם ראו, איך אחד היונים הרשיע עים הניף על ר' יעקב את הגרזן לכרות מעליו ראשו. ואחרי כן ראו גוית ר' יעקב מתגוללת בין החללים ימים אחדים, עד אשר הלכו הרשעים מאותו מקום. ועל סמך עדות זו התיר הגאון רבנו ר' העשיל אלמנת ר' יעקב הנ"ל להנשא לאיש. והנה אחרי עבור ימים רבים ור' יעקב הנ"ל שב חי וקיים לביתו ולאשתו. והוברר אחרי כן הדבר, שבאותו רגע, שהיון הרשע הרים את הגרזן על ר' יעקב לכרות ראשו מעל כתפיו, נכמרו רחמי הרשע עליו ולא עשה לו כל רע; רק דחה אותו ברגליו להגל הצבור של החללים המומתים, המתגוללים על הארץ. ור' יעקב הנ"ל, מיראתו, לבלי ישובו מחדש הרשעים, ויראו שחי הוא עודנו ויבקשו להמיתו, נשאר מונח בין החללים. ומבלי נוע בשום אבר, כאלו אין בו רוח חיים. ורק כאשר ראה, שכבר הלכו ועברו משם הרשעים, התנער מן העפר, קם על רגליו ויצא מן המהפכה, להנצל על נפשו. והעדים שהעידו לפני רבנו רבי ר' העשיל, העשיל, שראו את היון מרים הגרזן לכרות ראש ר' יעקב מעל כתפיו, אמת הגידו. אבל, מיראה להביט יותר, לא ראו מה שבא לבסוף, שהיון השאיר אותו בחיים, ולא נתן למות נפשו. וגם אמת הדבר, שהתגלל אחרי כן ימים אחדים בין החללים על הארץ. אבל ר' יעקב עשה זה בערמה, כדי שלא ירגישו בו היונים שהוא עודנו חי ויבקשו להמיתו גם אותו. ובאופן זה, ניצל מהם ונשאר בחיים. וזכות גדולה מן השמים היתה להגאון רבנו ר' העשיל, שאלמנת ר' יעקב לא רצתה בשום אופן להנשא לאיש, ולא נכשל איש — על ידי היתרו של הגאון רבינו ר' העשיל — בהעוון החמור של איסור אשת איש. ומאותה שעה שנודעה להגאון רבנו ר' העשיל טעותו בחיתר אשה זו, קבל עליו, לבלי לעסוק בחיתר עגונות כל ימי חייו, ולסלק ידיו לגמרי מהעיון בשאלות מעין אלה.

ואם כי המקרה הנורא הזה לא יוכל לשמש לדוגמא ולמופת בכל פעם שענין תיקון עגונה בא לפני רב — מורה הנוראה בישראל. ואי אפשר לענן כל הנשים. מפני מקרה יחידי, שקרה פעם אחת במשך הרבה דורות. וגם זה — בשעת חירום. ובעת צרה וצוקה של שמד, הרג ואבדון. ובתנאים בלתי רגילים

כאלה, שיון רשע יתרחם על אחד מאחינו בני ישראל וישאירו בחיים, בעת אשר דן אותו למיתתו, וכבר הניף עליו את הגרזן לכרות מעליו את ראשו — מדת רחמנות בלתי רגילה ובלתי מצויה אצל הרשעים האכזרים האלה. בכל זאת אני מחמיר עלי. וגם כשברור לי בנידון האשה הזאת, שאין שום מקום לספקות, שהנטבע בבצת המים הוא זעליג המשוגע ממחננו, בכל זאת אבקש הסכמה של שלשה גאוני המדינה, לאשר ולקיים הפסק וההיתר שלי.

הצרה שבאה על זעליג — שנכנסה בו רוח־שטות והוא יצא מדעתו — והעונש שבא עליו מן השמים, שנגזר עליו למות מיתה משונה — לטבוע בבצת של רפש וטיט, כל אלה מלאו לבב כל אנשי קהילתנו יגון וצער. וכולם השתתפו בצרת אמו ואשתו ויתר קרוביו. והנם מתאבלים עתה עמהם על כל מה שעבר על האברך האומלל הזה: בתחלה — לחלות במחלה היותר נוראה שבעולם — טרופ־הדעת, שהיא הגרועה שבמחלות; בהיות שהיא מטשטשת צורת האדם ומסירה מעליו צלם אלקים, והוא נדמה לבהמת הארץ — לשור אוכל עשב. ואחרי כן — להיות נגזר מארץ החיים בימי עלומיו ובמבחר שנותיו.

האברך זעליג גישעם היה בן י"ט שנה לערך, כשנכנסה בו רוח שטות זו. וכל אנשי הקהילה ידעו והכירו אותו, כי הוא היה בן האלמנה גישע. ולו עוד שתי אחיות ואח אחד קטן, בן שמונה שנים. ורק חרשים אחדים טרם חלה במחלה זו נשא אשה. ומלאכתו, שממנה היה מתפרנס — עבודתו אצל הנגיד ר' דוד'ל גאלדעס, הסוחר הגדול בעורות ובשער של חיות ובהמות. ר' דוד'ל גאלדעס, שמסחרו פריך בארץ ומוטות כנפיו עד ארצות אשכנז, פיהעם ומעחרן מגיעים, נמצא כמעט רוב ימיו בדרך לרגלי עסקיו המרובים, הנפוצים והמפוזרים במדינות ובערים שונות. וכל העסקים שהיו לו כאן, בהעיר ובהסביבה, הפקיד בידי האברך זעליג; בהיותו בטוח באמונת־רוחו ובישרת־לבו, ובירעו, שהוא זריו וחרוץ במלאכתו, יודע ומבין בטיב הסחורות ואופני עבודן והכנתן. ויודע עת וזמן לכל חפץ: עת לקנות ועת למכור, עת להוקיר במחיר הסחורה, ועת — להוזיל. ובעיקר — שהוא יודע להתהלך עם אנשים — בני ברית ושאנים בני ברית — והנהו נוה לבריות ואהוב וחביב לכל אדם. וגם האדונים בהסביבה מעריצים ומכבדים אותו על שהוא ממחר לדבר צחות בשפתם, שפת הערלים, וגם יודע לכתוב בשפתם, כאחד מהם. וגם בביתו התנהג בהנהגה טובה וישרה. ובאמו האלמנה היה מקיים מצות כבוד אב ואם, והיה שומע בקולה ומראה לה אותות כבוד ויראה. ואת אשתו הצעירה התהלך בחיבה ורעות. ואיש לא הביט בו און ולא ראה בו עמל. והנה פתאום — מבלי שידע איש מאין באה עליו הצרה הזאת — נכנסה בו רוח־שטות והוא חדל לעסוק במסחר אדונו ר' דוד'ל גאלדעס ובעסקיו ונשאר יושב בביתו כלוא כל היום, חלוץ הנעל, יחף כאכל, ולבוש בגדים ישנים, קרועים ובלואים, ויושב על הארץ על רצפת הבית וקורא כל הזמן מגילת־איכה ואומר קינות של תשעה באב. ובליה לא עלה על המטה לישון, אלא שכב על הארץ, בלי כר ובלי כסת מתחת. ולא נגע בשום מאכל ומשקה. אלא אכל לחם־שיפון, פת־קיכר, ושתה מים קרים.

וזה היה כל מאכלו ומשתתו. ועם אמו ועם אשתו לא רצה לדבר ולא רצה לשמוע את קולן. ואף בפניהן לא רצה להביט. כי כל הנשים — אף הקרובות אליו קרבת בשר — היו טמאות בעיניו וחשב לו לעון לראותן, או לו גם לשמוע את קולן. וכאשר נסו אמו ואשתו לדבר על לבו, שיעזוב מעשיו הזרים והמשונים האלה וישוב לאופן חייו הקודמים, והיו בוכות ומתחננות לפניו, שיתרחם עליהן ויתנהג בכל דרכיו כשאר האנשים, היה מיסב פניו מהן, לכל יראה אותן. והיה אוטם אזניו באצבעותיו, לכל ישמע דבריהן. והיה מרים עליהן קול צעקה שתלכנה ממנו ותעזבינה אותו לנפשו. ואמו ואשתו הרבו עליו רעים. וגם את הדיון ר' יצחק יעקב הביאו לביתו, שידבר על לבו ויוכיחו על פניו, שלא טוב הוא עושה, לבלי לשמוע בקול אמו ובקול אשתו. ושעל פי התורה ועל פי הדין הוא מחויב לצית להן — כל אלה היה ללא הועיל. וכאשר הרבו אמו ואשתו ושאר קרוביו להציקו בדברים ובבכיות ובתחנונים, ברח מביתו ונכנס לבית התפילה היותר קרוב לדירתו — בית תפילת הבעלי־מלאכה והאומנים. ולא רצה יותר לצאת משם ולשוב לביתו. ונשאר כבר שם כל הזמן והתנהג כמו שהתנהג בביתו: ישב בקרן זווית על הארץ וקרא מגלת־איכה ואמר את הקנות של תשעה באב, וכשהיו שואלים אותו: מדוע אתה יושב על הארץ ואומר סדר קינות. היה משיב: מקונן אני על חורבן בית־המקדש. וכשהיו אומרים היתומים בבית התפילה תפילת קדיש היה עומד על רגליו ואומר גם כן עמהם קדיש. וכשהיו שואלים אותו: זע־לי, אחרי מי אתה אומר קדיש, היה עונה: אחרי הכהן גדול. ואמו ואשתו היו באות יום יום לראות מה יעשה בו ומביאות לו לחם לאכול ומים לשתות. וכשהיה רואה מרחוק אותן באות, היה מיסב פניו אל הקיר, נועץ אצבעותיו בשתי אזניו, לבלי יראה אותן ולבלי ישמע את קולן ונשאר כזה עד אשר היו אומרים לו שהן הלכו כבר ואינן יותר בבית־התפילה. והעלובות האלה באות יום יום ומביטות אליו מרחוק, לבלי ירגיש בהן, והנן שופכות דמעות כמים ובלב נשבר הנן הולכות משם וישבות הביתה. ולהמתפללים בבית־התפילה היה זעליג לטורח ולמשא גדול, כי היה מפריע את הצבור בשעת התפילה בצעקותיו, בתנועותיו, בהעויר תיו ובכל מעשיו. ובכל פעם כשהיה מתחיל להתנהג בשנעון ולהפריע המתפללים היו מוכרחים להשתיק אותו ולאיים עליו, שאם לא יחדל ממעשיו, יוציאו אותו מבית־התפילה, מעזרת־ישראל, ויפניסו אותו לעזרת־נשים. ויהיה שם כל הזמן בחברת הנשים. וכשמעו איום זה — שהיה נורא בעיניו והיה ירא ממנו יותר מכל — היה שב למנוחתו ונאלם דומיה. והיה הולך ושב לקרן זווית שלו, בצד דרומית מערבית, ויושב על הארץ ומעמיד שתי רגליו על הרצפה ומגביהן עד הארכובה ועל ידיו הנשענות על ארכובות רגליו היה סומך את ראשו הכפוף לארץ ונשאר יושב דומם ככה שעות מרובות, מבלי הוציא הגה אחד מפיו ומבלי נוע באחד מאבריו. וכזה בכל פעם ופעם כשהיו נוערין בו ומאיימין עליו באופן הנ"ל. ובלי זה, כמעט אי אפשר היה להצבור להתפלל כראוי, בנחת ועל פי הסדר. כי היה מבלבל את המתפללים בכל רגע ורגע במעשה שנעון שלו. ולדוגמא, בשהיה שומע מי שמתחיל בברכת השחר ומברך הברכה: אשר נתן לשכוי בינה

להבחין בין יום ולילה, היה מתחיל לקרוא כגבר, בקולו של תרנגול. ולא היה פוסק מלחקות קריאת הגבר עד אשר היו מאיימים עליו, שיכניסו אותו לעזרת נשים. וכשהיה שומע המתפללים אומרים פסוקי דזמרה ומוציאים מפיהם המלים "שיר", "זמר", "מחול" וכדומה, כפי שהנם במזמורי תהלים, שאומרים בתפילת השחר: "שירו לו", "זמרו לו", "שירו לה", "רננו צדיקים בה", או זכר כלי זמר: "נבל עשור", "תקע שופר", "תוף ומחול", "מנים ועוגב", "צלצלי שמע". היה מרים קולו בשיר וזמר ועושה העויות בתנועות ידיו ובשריקות-שפתיו, כאילו הוא מנגן על כלי-השיר האלה. ובאותו זמן היה יוצא גם כן במחול ומדלג ומקפיץ כאיל. מבלי שים לב לזה. שהוא מפריע את המתפללים במעשיו; כי לא היתה עליו אימת הצבור כלל. ורק כשהיו מאיימים עליו, שיכניסו אותו לעזרת נשים, היה מפסיק מעשיו ושב לקרן זוית שלו. ופעם אחת קרה הדבר, שכל הקהל היו עומדים בתפילת שמונה-עשרה בלחש וגם השמש בכלל, קם ועליג ממושביו ועמד על רגליו והתחיל להגיד תפילת קדיש בקול רם. ואיש לא היה יכול לגעור בו, מפני שלא יכלו להפסיק בתפילת שמונה-עשרה. ומוכרחים היו כולם לחכות עד אשר יגמור אמירת-קדיש, ורק אחרי כן יכלו להמשיך את התפילה ולגמור תפילת שמונה-עשרה במנוחה. ועל פי הרוב היה מפריע את הצבור בזמן קריאת-התורה. ותיכף כשהיה רואה שהוציאו את הספר מהארון והניחו אותו על השלחן שעל הבימה והשמש מתחיל לקרוא את הקרואים לעלות לתורה, היה זעליג עולה גם כן על הבימה ומתחיל להרבות שאון בתביעות, שיקראו לעלות לתורה את האבות: אברהם, יצחק ויעקב. ואת המלכים: דוד, שלמה וחזקיהו. ואת הנביאים: משה רבינו ואליהו וישעיה וירמיה. ועוד צדיקים וקדושים, כפי שעולים שמותיהם בזכרוננו. ואם כי הגבאי או השמש היו אומרים לו, שאין קוראים לעלות לתורה אלא הבעלי-בתים המתפללים בבית תפילה זה. והאבות והנביאים והמלכים מתפללים בבית-תפילה אחרים — כל זה היה ללא הועיל. ולא חדל מהרבות שאון עד אשר הורידו אותו בחזקיד מעל הבימה ואיימו עליו להכניסו לעזרת-נשים. ואז היה שב למנוחתו. ולא היה מפריע יותר איש עד אחר גמר התפילה. וכשהיו גומרים התפילה והמתפללים שבו כל אחד ואחד לביתו ולמלאכתו, היה זעליג עולה על הבימה, לוקח חומש בידו ופותח הפרשה שקוראים באותו שבוע. והיה מתחיל אמירת: ויעזור ויגון לכל החוסים בו, וגומר, כפי הנהוג טרם קריאת התורה. ובנגון המקובל היה מתחיל קריאת הקרואים לעלות לתורה: יעמוד ר' אהרן ב"ר עמרם הכהן. ברוך שנתן תורה לעמו ישראל וכו'. ואחרי כן היה מברך ברכת התורה, כאילו הוא אהרן הכהן הגדול, שקרא אותו לתורה. ואחרי קראו פסוקים אחדים בהחומש ובברכו הברכה השניה: אשר נתן לנו תורת אמת וכו'. היה קורא: יעמוד ר' משה ב"ר עמרם הלוי. ושונה את הברכות והקריאה, כמו שעשה לאהרן כהן גדול. ואחרי כן היה קורא את אברהם אבינו לעלות שלישי, יצחק אבינו לעלות רביעי. וכן יתר הקרואים, חמישי, ששי עד גמר השבעה-קרואים. ואת כל אחד ואחד מהקרואים שלו היה מברך בברכת מי שברך אותו ואת אשתו ואת בניו ובנותיו. וכשגמר קריאת

התורה היה עושה הזכרה בתפילה אל מלא רחמים לכל קרוביו החיים ולכל הבעלי-בתים הידועים לו. וגם לי ולהדיינים ולהפרנסים היה עושה הזכרה שעור שים להנפטרים. וכזה היה עושה גם בכל שבת ושבת, כפי שספר לי השמש ר' זרח. ואיש לא היה מפריע בידו; כי כל המתפללים יצאו והלכו למו. ובית-התפילה נשאר ריק מאדם. ולא איכפת מה שהיה עושה. ואם זר מעשהו.

הנשים העלובות — אמו ואשתו — דרשו ברופאים למצוא תרופה למחלת זעליג. אבל יד הרופא קצרה מהושיע לנהות ממנו מזור. אחרי כן נסו לבקש למענו סגולות ותרופות אצל חוברי חבר ולוחשי לחשים. וגם נסו דברים אל קדר ואל מכשפות — הנשים הערלות הזקנות — וכל אלה היו ללא הועיל. ולבסוף, נסעה אמו לדאלהינאווא, להמקובל ר' משה ברוך, לבקש ממנו שיתן קמיע לבנה, לרפאות אותו ממחלת השגעון, שהיתה בו. המקובל אמר לה, שאיננו יכול לתת קמיע לבנה טרם יראה את החולה וידרוש ויחקור לסבת מחלתו ולדעת מאין היא באה. והיה אם היא באה מחמת שנכנס בו גלגול, רחמנא לצלן, או שנכנסה בו קליפה, כי אז יעשה כל מה שיהיה ביכלתו לעשות. ומקוה הוא, שבעזרת הבורא יתברך יצליח לגרש ממנו הגלגול, או הקליפה. והוא ישוב לאר-תנו. אבל אם המחלה באה לו מסבה אחרת, כי אז אין לו שום עצה ותחבולה להסיר המחלה ממנו. ואין להן אלא לפנות לאבינו שבשמים בתפילות ובתחנונים ובאמירת מזמורי תהלים ובנתינת צדקה. אולי יחוס, אולי ירחם הבורא יתברך וישלח לו עזרתו מקודש, רפואת הגוף ורפואת הנפש. וצדיק זה לא חס על אבדו זמן ולא על טרחת-הדרך ובא מודאלהינאווא למחננו והלך לבית-התפילה של בעלי-מלאכה, מקום שנמצא שם זעליג המשוגע. והוא נשאר במחננו שני ימים, לראות ולהתבונן לדברי המשוגע ולמעשיו ולהעויותיו ולכל אשר הוא עושה. ונכנס עמו כל הזמן בדברים. והיה משים לפני עיניו קלה, שכתובים עליו שמות קדו-שים. וגם לחש באזניו שמות והשבעות. וכל זה לנסות הפעולה, שהנם פועלים עליו. אבל הוא ראה ונוכח, שאינם עושים עליו שום פעולה ואיננו שם אליהם לב כלל, כאילו היו דברים של מה בכך; והמקובל ר' משה ברוך בא לידי החלטה, שאין לו עסק כאן לא עם גלגול, ולא עם קליפה, אלא עם מחלה פשוטה, שבאה בתור עונש — נזירה מן השמים — על האברך זעליג. ומטעם זה, סלק ידיו ממנו ושב לביתו. ואמו ואשתו נשארו בפחית-נפש והתיאשו למצוא עוד יותר תרופה למחלתו ועזבו אותו לנפשו.

והבעלי-בתים בבית התפילה כבר התרגלו עם זעליג המשוגע, מבלי יכולת להוציאו משם; כי לא רצה בשום אופן לצאת משם ולשוב לביתו. ובפרט, שלא היה נוגע באיש לרעה. ולא היה כאותם המשוגעים, שדרכם להזיק, והנם מתנפ-לים על כל מי שהנם פוגשים, להכותם, לנשכם ולחבל בהם. והנם שוברים וקור-עים בחמתם כל מה שבא לידם. לא כן זעליג. הוא היה כשה נאלמה. לא בקש לעשות רעה לאיש. ולא כעס על איש גם כשהיו מקניטים אותו ומרגיזים אותו בדברים. ותמיד היה צחוק קל על שפתיו, כשהיו מדברים עמו. רק שני דברים לא היה יכול לסבול והיו מביאים אותו לירי כעס גדול ונורא: מראה אשה —

ולו גם הקרובה אליו קרבת בשר, כמו, אמו, אשתו, אחיותיו. וגם את קולן לא היה יכול לסבול, ושמע הדבור בשפת הערלים. ולו גם רק מלה אחת. וכשהיה שומע אחד מספר לחבריו איזה דבר בבית התפילה ובספורו לפעמים הוא מערב איזה מלה בשפת הערלים, היה מפסיקו וצועק עליו בנערה: אל תדבר בשפה טמאה, בשפת הערלים. ואם המדבר לא שם לבו אליו והיה מעלה מחדש על שפתיו מלה בשפת הערלים היה זעליג מרים עליו בקולו ומכה בידו על השלחן וצועק אליו בקול גדול: חדל משפת הערלים ואם לא אסגור את פיך ולא אתן לך להוציא אף הגה אחד. ואנוס היה המדבר להזהר בדבורו ולכלי להוציא מפיו מחדש איזה מלה בשפת הערלים. או לנעור בזעליג ולאיים עליו, שיכניסו אותו לעזרת-נשים. ואז היה זעליג עוזב אותו ושב במנוחה לקרן-זווית שלו.

וכל דבר הנהגת זעליג בבית התפילה ספר לי השמש ר' זרח, שבא אלי פעמים אחדות לשאול בעצתי, מה לעשות בזעליג המשוגע. ואני אמרתי לר' זרח: השאירו אותו בבית התפילה במנוחה, אולי יתרחם עליו הרבונגו של עולם ויסיר ממנו מחלתו. כי מחלת זו, כידוע, סרה לפעמים מהאדם מעצמה והולכת ועוזבת אותו. וכשם שהיא באה פתאום, ולכאורה, בלי שום סבה ידועה וגלויה, כך, לפעמים, היא כלה ונעלמת לגמרי ומבלי שעשו שום פעולה להרחיקה מן האדם. וככה עברו ירחים אחדים מעת שברח זעליג מביתו ואזה למושב לו את בית-התפילה של בעלי-מלאכה. באו הימים הנוראים — ראש השנה ויום-כפור. ואחרי כן ימי חג הסוכות. ולבסוף — חג שמחת תורה. וביום חג שמחת תורה השמחה בבית התפילה של בעלי-מלאכה היא יותר גדולה ויותר מרובה מאשר בשאר בתי-כנסיות ובתי-מדרשות שבעיר. כי האומנים ובעלי מלאכה, כידוע, אוהבים שמחה של מצוה ומשתתפים בה יותר משאר בני אדם: אם בקדושה רבא ובשתית הרבה כוסות. ואם בשיר ובזמרה וביציאה במחול וברקודים, ובשחוק ובהוללות. וגם בשנה זו, כשהגיע ליל התקדש חג שמחת תורה, באו רוב הבעלי-בתים, שהנם בעלי מלאכה: חייטים, סנדלרים, נגרים, נפחים, בנאים, עושי כובעים ועוד, כשהנם כבר מבוסמים בשתית יין-שרף ושכר כדבעי. כי מנהגם בשמחה של מצוה — מנהג חסידים ואנשי מעשה — להוסיף מחול על הקודש. וכבר מבעוד יום ועוד לפני תפילת מעריב התחילו בהשמחה של חג שמחת-תורה והגיתו ירדן שכר ויין-שרף לגרונם. ובבואם לבית התפילה לתפילת מעריב ולסדר ההקפות הביאו אתם, כנהוג בכל תפוצות ישראל, ילדיהם, הגדולים והקטנים. והילדים הקטנים דגליהם בידיהם. ובית התפילה היה מלא אנשים מפה אל פה. והשאון גדול ורב. והגדולים מתנהגים במנהג של קטנים: צחוק, הוללות וליצנות. ואין מוחה בידם. כי חג שמחת-תורה הערב — ואיש הישר בעיניו יעשה.

וכשנמרו תפילת מעריב והשמש והגבאים עלו על הבימה והשמש התכונן להתחיל הכבוד בהקפות להבעלי-בתים. והקדימה לאיש ואיש, כפי ערכו ומעלתו. וכפי שיורו הגבאים להשמש. והנה גם זעליג המשוגע עלה על הבימה. וכשהתחיל השמש להכריז על ההקפות ובנגנון המקובל: מכבדים את הרב ר' פלוני ב"ר

פלוגי בהקפה, תן כבוד לתורה. וכן את השני, וכן את השלישי. הרים זעליג שאון גדול והתחיל לצעוק בקול: כבדו בראשונה בהקפות את האבות: אברהם, יצחק ויעקב. ואת הנביאים: משה, אליהו, ישעיה, ירמיה ואחרי כן תכבדו את הבעלי־הבתים הפשוטים. והגבאים ברצונם להפטר מזעליג לכל יפריע אותם התיכוננו לאחוז בידו ולהורידו מן הבימה ולאיים עליו, שיכניסו אותו לעזרת־נשים; כמו שהיו עושים תמיד, כשהיה מפריע את הצבור בשעת התפילה, או בשעת קריאת התורה. אבל הבעלי־בתים — וביחוד החייטים והסנדלרים — שמצאו בדברי המשוגע הזדמנות נאותה לברח את עצמם ולהרבות השמחה בבית התפילה, עכבו בידו הגבאים ולא נתנום להוריד את זעליג מעל הבימה. וכשנכנסו הגבאים עמם בוויכוחים, איימו החייטים והסנדלרים — שריח יוֹן־שרה היה נודף מפיהם — שיתנגדו בכל כחם לזה. ואם גם יגיעו הדברים לידי מהלך מות ומכות־רצח לא יסוגו אחור ויכריחו את הגבאים לשמוע לדברי זעליג המשוגע ולמלא את רצונו. והגבאים בראותם שרוח ההמון הולך וסוער עליהם ורוב אנשי הקהל מחזיקים בידו החייטים והסנדלרים המבוססים, באשר רובם ככולם רוצים לברח את עצמם בלי שמת־תורה זה בדברי זעליג המשוגע ובמעשיו, נכנעו לדרישת הבעלי־בתים והשאירו את זעליג על הבימה. והגבאים — באין ברירה — נענו לדרישת זעליג, באמרם אליו: נעשה כדבריך ונכבד בהקפות את כל מי שתדע ואת כל מי שתגיד לנו. אבל תן לנו לכבד בראשונה הבעלי־בתים המתפללים בתמידות בבית התפילה שלנו, ואחרי כן נכבד הבעלי־בתים שלך, וכפי דבריך. זעליג נענע להם בראשו לאות שהוא מסכים לדבריהם ונשאר עומד על הבימה עד אשר בלה השמש לחלק כל הכבודים ועד אשר כלו הבעלי־בתים ההקפות מסביב להבימה. וכשנגמרו כל ההקפות על פי הסדר והחזן והקהל נמרו הסבוב מסביב להבימה, והבעלי־בתים שבו כל אחד ואחד למקומו, התחילו החייטים והסנדלרים המבוססים לקרוא בקול להגבאים ולהשמש העומדים על הבימה: ועתה כבדו בהקפות הבעלי־בתים של זעליג, כפי שיגיד לכם. הגבאים ראו שאין להם ברירה אחרת אלא למלאות רצון הבריונים, פנו אל זעליג בשאלה: ואת מי אתה רוצה שנכבד בהקפה בראשונה? „את משה רבינו“ אמר להם זעליג. והשמש התחיל בקול ובנגון — וכל הקהל שמחים וצוהלים ופיהם מלא שחוק — „מכבדים את הרבני ר' משה ב"ר עמרם רבנו בהקפה, תן כבוד לתורה. ואת מי עוד, שאל השמש את זעליג. „את אברהם אבינו“. והשמש מכריז מחדש בקול ובנגון: „מכבדים את הרבני ר' אברהם אבינו בהקפה, תן כבוד לתורה“. ומחדש מתפרץ שחוק מפי כל. ועתה כבד את יצחק בנו. אמר זעליג להשמש. והשמש מכריז „מכבדים את ר' יצחק ב"ר אברהם אבינו בהקפה, תן כבוד לתורה“. והשאון בבית התפילה הולך הלך וגדול ועיני כל נשואות אל הבימה, אל הגבאים ולהשמש, השואלים את זעליג המשוגע את מי לכבד בהקפה. והוא אומר להם והם ממלאים אחרי דבריו. וכשהאנשים היו רואים את זעליג מתקשה במחשבות את מי עוד לכבד בהקפה, באו לעזרתו, להזכיר לו שמות הראויים לכבוד זה. ומכל עברים היו נשמעים קולות. והאחר קורא לו: זעליג, שכחת

לכבד את אהרן הכהן בהקפה. והשני קורא לו: זעליג, את פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן. והשלישי: זעליג, את דוד המלך. והרביעי: את שלמה המלך. וכן השאר. וכל אחד ואחד היה מזכיר לו שם מפורסם. והנה נער הצוף אחד, שעמד לא רחוק מהפתח, במערבו של בית התפילה, קרא לזעליג: כבד בהקפה גם את קרח בן יצהר. וכשמוע האנשים דברי הנער הצוף הזה גערו בו בנזיפה וקולות נשמעו: השליכו את הצוף החוצה. ובאותו רגע אחז הנפת נעציל בהנער השוכב הזה וסטר לחיו בסטירה הראויה להתכבד ואחז בערפו והשליכו החוצה. וכל אותו הזמן השמחה והצחוק וההוללות בבית התפילה הולכים הלך צרב. וכל אחד ואחד מאנשי הקהל רוצה להראות הלמדנות שלו, שגם לו יש ידיעה בתנ"ך. והוא מזכיר להמשוגע שם אחד משמות הנמצאים בתנ"ך והאחד קורא לו: זעליג כבד בהקפה את יוסף הצדיק; והשני: את עתניאל בן קנז; והשלישי את ברק בן אבינועם; והרביעי: את אחיה השלוני והחמישי: את חפץ, את מפים, את חשים ועוד ועוד. וזעליג שונה להשמש השמות שמזכירים לו האנשים. והשמש מוסיף להכריז ולהכריז: מכבדים את הרבני ברק בן אביר גועם בהקפה, תן כבוד לתורה, מכבדים את הרבני עתניאל בן קנז, תן כבוד לתורה. מכבדים את הרבני ר' חפץ ב"ר בנימין, תן כבוד לתורה, את מפים ב"ר בנימין תן כבוד לתורה, את הרבני גמליאל בן פדהצור בהקפה, תן כבוד לתורה. והוא מוסיף ומוסיף להכריז כל שם ושם שאומר לו זעליג ולשמע השמות האלה שחוק גדול מתפרץ מפי כל האנשים. והבדיחה וההוללות גברו למעלה ולמעלה. וכאשר נחר כבר גרון השמש מקרוא, אמר לזעליג: עתה די בהכבודים. וגם אין לנו יותר ספרים לכל המכובדים. ובוה אולי הדבר היה גנמר: ויובל היות שהמשוגע היה יורד מהבימה שבע רצון על אשר שמעו לדבריו וכבדו בהקפות את האבות ואת הנבואים ואת המלכים ואת השופטים והיה שב במנוחה לקרן זוית שלו. אבל הבעלי-מלאכה בקשו להוסיף לכבד את עצמם כמעשה זעליג המשוגע ולשמה את הצבור במחזה בלתי רגיל כזה, קראו לזעליג, שעמד עדיין על הבימה: ועתה עליך, זעליג, לעשות סדר ההקפות עם כל המכובדים שכבדת אותם בהקפה. והם מהרו אליו אל הבימה והורידו אותו משם ויסירו את הטלית מעל החזן וישימוה על זעליג. וישימו על ראשו המצנפת הלבנה, אשר בה מכהן פאר החזן בימים הנוראים ויתנו בידו מחזור עם סדר ההקפות. ויעמידו אותו בראש ומאחוריו העמידו שורות שורות את הילדים עם הדגלים בידיהם. ולזעליג אמרו: הכל מוכן עתה כראוי וכל המכובדים הנם מאחריך ואין לך אלא להתחיל סדר ההקפות. ולכל תתשל, אלא בקול ובנגון. וכדי להזכיר לו הנגון המקובל של ההקפות התחיל הקהל לשורר בקול רם „אלהי הרוחות הושיעה נא", „בוהן לבבות הצליחה נא" וזעליג התחיל התהלכות והסבוב מסביב להבימה ומזמר עם הקהל החרוזים האלה והילדים עם הדגלים בידיהם הולכים אחריו. וקול ההמולה בבית התפילה גדול מאד, הן של הגדולים והן של הילדים. ומי שמשורר החרוזים של ההקפות ביחד עם זעליג. ומי שמתלוצץ, ומי ששוחק בקול. וגם הילדים התולכים בסך הכל זעליג מרבים שאון

בהתקוטטם האחד עם השני: מי מהם הוא דוד המלך. ומי מהם — משה רבנו. ומי מהם — אברהם אבינו. ומי מהם — אליהו הנביא; כי כל ילד ששמו משה, חשב שהוא המכובד משה רבנו. וכל ילד ששמו דוד, חשב שלו יאתה המלוכה. והוא המלך דוד. ובהיות שבין הילדים מרובים היו בהשמות האלה, היה כל אחד ואחד מהם לוקח לו את תואר הכבוד של משה רבנו, של דוד המלך, של אליהו הנביא, מה שהביא לידי קטטה ביניהם וגם לידי מהלומות. וזעליג המשוגע שהיה עושה הסבוב מסביב להבימה, התחיל להקפה הראשונה, כפי שהראה לו השמש בהמחזור; אבל תוך כדי רגע עשה קפיצה בהמחזור מההקפה הראשונה להקפה הרביעית. ובגמרו החרוז „בוחן לבבות הצליחה נא" התחיל לומר „יודע מחשבות הושיעה נא". והשומעים שמחים להטעות של זעליג ופיהם מלא שחוק. ומכל עברים קוראים לו: זעליג, טעית, נכנסת לרשות שאינה שלך, שוב לאחורך להקפה הראשונה. וזעליג מבלי הבין ומבלי דעת מה שרוצים ממנו נשאר עומד דומם על מקומו. והשמש מהר לרוץ אליו להוציאו מן המבוכה ויראה לו באצבעו בהמחזור. החרוז שבו מתחלת ההקפה השניה ויאמר לו: זעליג, המשך הסבוב. והקהל בא לעזרת זעליג, בהתחילם כולם לשורר: „דובר צדקות הושיעה נא" „הדור בלבשו הצליחה נא". וזעליג לא הספיק לגמור החרוזים האלה. ומחדש התבלבל ונכנס להקפה אחרת והתחיל לשורר „עוזר דלים הושיעה נא". ומחדש מתפרץ שחוק גדול מפיות כל האנשים. ומחדש צועקים לו: זעליג טעית, נחפו אתה להכנס להקפה מאוחרת. שוב לאחורך, להקפה השניה. ומחדש השמש מראה לו החרוז הנכון בהמחזור. וזעליג ממשיך הסבוב מסביב להבימה והילדים עוברים בסך אחריו. והשאון וההמולה בבית התפילה מתגברים יותר ויותר. ואין איש שומע יותר דברי חברו. וכבר אבדו כולם חשבון ההקפות וכל אחד ואחד משורר חרוז מהקפה אחרת ואין איש שם יותר לב למה שאומר זעליג בהמחזור. וגם מקול ההמולה אי־אפשר גם לשמוע למה שהוא משורר: רק את כולם מברח המחזה המעורר צחוק: זעליג בהטלית ובהמצנפת של החזן והוא מקיף הבימה ומשורר וחברת הילדים הולכת אחריו. והגדולים מברכים את הילדים, העושים את ההקפות עם זעליג, בברכת „תזכו לשנה הבאה", ממש כמו שמברכים את הבעלי־בתים, בזמן שנושקים את הספרים שהנם נושאים בידיהם בסדר ההקפות. וכולם — הגדולים עם הקטנים — מוסיפים לשחוק ולהתלוצץ וקול השאון גובר ועולה למעלה. ואין איש שומע יותר מה שרעהו מדבר אליו. והחייטים והסנדלרים המבוסמים, שמידם כל אלה, הנם שבעים רצון מאד; כי מחר יוכלו להשתבח ולהתפאר בעיר, שבבית־התפילה שלהם, של בעלי־מלאכה, זכו לכבד בהקפות את משה רבינו ואת אברהם אבינו ואת המלכים ואת הנביאים. זכות שלא זכה בה עד עתה שום בית־כנסת או שום בית־מדרש בעולם.

וכל מה שקרה וכל מה שעבר באותו לילה של שמחת תורה בבית־התפילה של בעלי־מלאכה ספר לי האברך זונדיל האשעם, שהוא מתפלל ולומד בבית־התפילה של בעלי־מלאכה. וראה ושמע כל אלה. והוא נסה למחות בידי הבריו־נים ולדבר על לבם, שיחדלו להתלוצץ על העני בדעת זעליג המשוגע ולכל

יעשו חוכא ואטלולא מסדר ההקפות. ולבל ישתמשו בזכר שמות האבות והנביאים, הצדיקים והקדושים, למלאות פיהם שחוק והתול, כי עון פלילי הוא. וגם חלול השם גדול — להפוך את בית התפילה למושב לצים. אבל הבריונים לא רצו לשמוע בקולו. וגם התנפלו עליו בשצף קצף. ובאמרם אליו: בבית התפילה שלנו, נחנו — בעלי־מלאכה, תחזה לנו דעת ותבקש, אתה, הבטלן, להשביט לנו השמחה של חג שמחת־תורה ולעכב בדינינו מלשמוח עצמנו כנפשנו וכרצוננו — היה לא יהיה הדבר הזה. ואם מוסיף אתה להוציא עוד הגה אחד מפיו בדבר זה, נודיעך תנופת ידנו ונאחוז בערפך ונשליכך החוצה. וכבר היו כאלה שרצו למלאות אחרי דבריהם. וזונדיל מהר להשתמט מתחת ידיהם ושב לקרן זוית שלו לבל ישגיחו הבריונים יותר בו.

וכששמעתי מפי זונדיל פרטי הדברים, שבאו ושנעשו באותו ערב בבית־התפילה של בעלי־מלאכה, בערה כאש חמתי על הבעלי־בתים של בית־תפילה זה, הבריונים הגסים ששכחו קדושת המקום וקדושת החג. והתנהגו במקום קדוש כמו שמתנהגים השכורים בבית־מרוח. וכמעט שהפכו בית־תפילה למערה פריצים. ולזונדיל אמרתי: חבל שלא באת להגיד לי תיכף ומיד כשראית מה שהבריונים המבוססים מתכוננים לעשות בבית־התפילה. כי אז, — לו גם הייתי עומד בתפילת שמונה עשרה — הייתי מפסיק ורץ אליהם למחות בהם ולעכב בידם מלמלאות רצונם הרע. כי באמת תועבה גדולה עשו ומעשה נבלה, אשר לא נעשה כמוהו בישראל — להתלוצץ על עני בדעת — שאנו חייבים להשתתף בצערו ובצער קרוביו ולבקש עליו רחמים. והם עשו ההיפך. ועליהם נאמרו דברי הכתוב: „לועג לרש חרף עשהו". ומתי נראה ונשמע חלול קודש גדול כזה — לעשות הפיזטים של סדר ההקפות — מנגינות שותי־שכר וענין של שחוק, התול וליצנות בפי גדולים וקטנים. וגם מי נתן להם הרשות להשתמש בזכר שמות האבות והנביאים והמלכים והנשיאים, הצדיקים הישרים והתמימים, לעשות מעשה משוגעים ולהתחולל בהם. ואם זעליג עושה כל אלה — הוא עושה שלא מדעת. ומעשיו מעוררים בלבנו רגש של רחמנות — והם עשו מדעת ובזדון לבם. ועל מעשים כאלה צריך לקרוע ולשבת כאבל על הארץ. וחושש אני — אל תפתח פה לשטן — שהמעשה הרע, שנעשה בליל שמחת־תורה בבית־התפילה של בעלי־מלאכה — לבל יהיה, חס ושלום, למוקש ולמכשול לנו לכולנו. ולבל יצא הקצף על מעשה הבריונים הבורים והגסים האלה על כל אנשי קהל עדתנו. ומן השמים ירחמו!

עברו ימי החג ובאו ימי החול. ועמם כלו ימי הקיץ ובאו ימי הסתיו. והימים הולכים הלך וקוצר והלילות הולכים הלך וארך. ובבית־התפילה ובבתי־המדרשות השיעורים של החברות למשניות, לגמרא, לעין־יעקב, למדרש ועוד, שבימי הקיץ — על פי הרוב — זמנם קבוע — בין מנחה למעריב, בסתיו ובחורף — מפני קוצר הזמן שבין תפילת מנחה לתפילת מעריב — מעבירים אותם לאחר תפילת מעריב. וגם בבית־התפילה של בעלי־מלאכה התחילו אנשי החברה עין־יעקב ללמוד השיעור שלהם אחר תפילת מעריב. ובאחד הלילות,

כעבור כשני שבועות אחרי ימי החג, אחר תפילת מעריב, ישבו חברי החברה אל השלחן לשמוע את השיעור מפי הרב המגיד שלהם. וגם המשוגע זעליג נספה אליהם וישב בצדם לשמוע גם הוא השיעור ואיש לא הניא בידו, כמנהג הבעלי-בתיים בבית-תפילה זה, לתת לזעליג לעשות כרצונו, כל זמן שלא היה מבלבל איש בשעת התפילה, או מפריע הלמוד בשעת השיעור. והרב המגיד התחיל להגיד השיעור ולבאר להחברים השומעים דברי אגדה. ובשטף דבריו, בכארו מלה חמורה בספור אגדה, השתמש במלה לועזית אחת בשפת הערלים. וכשמוע זעליג המלה הלועזית יוצאת מפי הרב המגיד, קרא אליו כמפקד וכמצוה בקול גערה: אל תדבר במקום קדוש בשפת הערלים הטמאה. הרב המגיד וחברי החברה לא שמו לב לדברי זעליג המשוגע והרב המגיד הוסיף לבאר ולהסביר בשפתו המלים החמורות שנמצאו באותו ספור אגדה. ומחדש העלה על שפתו אותה המלה הלועזית. וזעליג, בשמעו את הרב המגיד שונה אותה מלה לועזית בפיו, קפץ ממקומו, כאלו נשכו ערור, והכה באגרופו על השלחן וצעק בקול נורא: הלא הזהרתוך לבל תוציא מפיוך כאן, במקום קדוש, מלים בשפת הערלים הטמאה. וכראות הרב המגיד, שזעליג מתנהג כזה הערב מעשה משוגע ומפריע הלמוד ואיננו נותן לו להמשיך השיעור על פי הסדר וכראוי, כי הוא מפסיק אותו בכל רגע ורגע ומבלבל אותו באמצע הדבור, גער על זעליג ואמר לו: לך הלאה מאתנו ואל תוסיף להפריע אותנו. וזעליג לא נשמע לדבריו ולא זו ממקומו. ויקומו שני אנשים מחברי החברה ויקחו את זעליג בידיהם ויוליכו אותו בחזקה משם עד הפתח ויאימו עליו. לבל יעזי לשוב אליהם ולהפריע אותם בלמוקם. והם שבו אחרי כן למקומם. והרב המגיד המשיך השיעור במנוחה, באין מפריע. וזעליג לא שב אליהם, אלא יצא מפתח בית התפילה. והלילה היה ליל סתיו — לבלי אור לבנה ולבלי אור כוכבים, והשמים מכוסים בעבים ובחוז' ימש חושך. ורוח קרה ממזורים, רוח צפונית, נושבת בחזקה. ובבית-התפילה, בפנים, חברי חברת עין-יעקב ישבו במנוחה ושמעו מפי הרב המגיד השיעור ושכחו לפי שעה את זעליג ואת מעשיו שעשה זה עתה. ורק כשגמרו השיעור נזכרו בו וראו שאיננו בבית-התפילה. ויצאו אחדים מהם החוצה, לראות איפה הוא. ויביטו הנה והנה. ולא ראו אותו. וחשבו בדעתם, שבודאי הלך זעליג משם לבית-מדרש אחר ואחרי כן ישוב למקומו הראשון. והוא לא שב. ולמחר בבקר כשבאו הבעלי-בתיים והשמש לתפילת-שחרית ראו שזעליג איננו בבית התפילה. והתחילו לחקור ולדרוש למקום מוצאו. והנה נודע להם, שאתמול בערב גרשו אותו חברי החברה עין-יעקב מעל שלחנם והוא יצא מפתח בית התפילה באישון לילה ולא שב יותר עוד למקומו. ולשמע דבר זה התחילו הבעלי-בתיים לדאוג לשלומם. כי מי יודע איזה רעיון יוכל לעלות על לב מי שנטרפה דעתו. והשמש הלך אחר התפילה לכל בתי-התפילה ולכל בתי-המדרשות שבעיר לבקש את זעליג. ולא מצא אותו. וגם כל האנשים ששאל אותם בדבר זעליג לא ידעו להגיד לו מאומה ממנו; כי איש לא ראה אותו ולא פגש אותו בדרך באותו לילה. וכשבאו אמו ואשתו — כמנהגן בכל יום ויום — להביא לזעליג לבית-התפילה לחם חקו וכד

מים. ונודע להן הדבר, שאתמול בלילה יצא זעליג מבית-התפילה ולא שב יותר עוד, פרצו דמעות מעיניהן ומררו בכבי, כי לבן נבא להן רעה, שבודאי קרה אסון גדול לזעליג. ובכל העיר נתפרסמה השמועה, שזעליג יצא מבית-התפילה ונעלמו עקבותיו. וקרוביו ומכיריו וגם אנשים זרים למו התחילו לחפש אותו בכל פנות העיר. וגם מחוץ לעיר, בכפרים, ביישובים וביערים שבסביבה. וגם את האכרים הערלים שאלו, אם ראה מי מהם אברך יהודי תועה בדרך ומסרו להם הסימנים שישנם בו. ואיש לא ידע להגיד להם תשובה נכונה. וככה עברו שני שבועות והאנשים נלאו מחפש אחריו וכבר התיאשו ממנו. רק אמו ואשתו, השרויות ביגון וצער, עוד לא הועם בלבן הזיק האחרון של תקוה, אולי זעליג מסתתר באחד המקומות ועודנו בחיים חיתו. והנה באו הערלים וספרו דבר היהודי המת שראו באחד הפחתים וחידת זעליג הנעלם נפתרה. והוברר הדבר, שבצאתו באותו לילה מבית-התפילה יצא עד מחוץ לעיר וסר מדרך המלך ותעה בשבילין ובצדי דרכים עד שנפל באחד הפחתים, שהיו באותו זמן מלאים מים על כל גדותם, מרבוץ הגשמים, שירדו באותם הימים. ובודאי כך נגזר עליו מן השמים. וחבורא יתברך שמו לא עביר דינא בלא דינא. וצריך להצדיק עליו את הדין: ברוך דיין האמת.

והמקרה הנורא שקרה לזעליג לא עבר לגמרי בשלום על אנשי הקהילה שלנו. ושנים מראשי הבריונים, שהתקלסו בזעליג בליל שמחת-תורה, כבר קבלו את ענשם מן השמים: להחייט יעקב דוד נחלש הבן-יחיד שלו, נער בן שמונה שנים. ובימים אחרים נחטף מבית הוריו, רחמנא ליצלו, ומת במיתת אסכרה. ולפנחם הסנדלר הפילה אשתו ונפתח מקור דמיה ואכדה דמים מרובים. וכמעט שהגיעה נפשה עד שערי מות. והבעלי-בתים השנים, חברי החברה עין-יעקב, שהוציאו את זעליג באותו ערב מבית-התפילה בחזקה, בשמעם חנוגש שבא על יעקב דוד החייט ועל פנחם הסנדלר, באו אלו לבקש תיקון תשובה על מעשם זה. ואם כי לא היה במחשבתם, חס ושלום, לגרום שום רעה לזעליג, בכל זאת הנם יראים מפני עונש בידי שמים. ואני נתתי להם תיקון תשובה. שיקחו עמהם עשרה אנשים וילכו על קבר זעליג ויבקשו ממנו מחילה. ובמשך שנה שלמה, מהיום והלאה, יתענו ב' פעמים בשבוע, ביום ב' וביום ה'. וביתר הימים — אפילו בימי שבתות וימים טובים — ימעטו באכילת בשר ובשתית יין. וגם ירכו לתת צדקה, כפי האפשר. וגם על הרב המגיד השיעור עין-יעקב בבית-התפילה של בעלי-מלאכה פקדתי, לכל יגיד יותר השיעור לפני חברי החברה ושיתנהג במשך זמן ידוע מנהג מוחרם ומנודה מעדת ישראל. כדי שתהיה לו זאת לכפרת נפשו; כי גם הוא — אם כי שלא במתכוין — היה הגורם במיתת זעליג. וגם עליו החיוב ללכת בצירוף עשרה אנשים על קבר זעליג ולבקש ממנו מחילה.

ובדבר תקנת העגונה — אֶלְמַנַת זעליג — הנני בא עתה בכתובים עם הגאונים האב"ד דכרכי בריסק, מינסק ופינסק. אם כי אין נחיצות גדולה למהר הפסק, כי איך שיהיה האלמנה לא תוכל להנשא לאיש טרם יעברו יותר מ"ד חדשים, כי היא מעוברת. והיה אם יעברו עליה, ימי הלידה בשלום והילד יהיה

בר קיימא. כי אז עליה לחכות כ"ד חדשים מיום הלידה עד אשר תגמור להניק את הילד ותגמול אותו. ואז רק תהיה מותרת — על פי הדין — להנשא לאיש. ואם חס ושלום תפיל ולדה, או שהילד הגולה לא יהיה בר קיימא, תהיה שומרת יבם וזקוקה לחליצה מיבמה, אחי-בעלה, שהנהו עתה נער בן שמונה שנים. ועליה לחכות חמש שנים. עד אשר ימלאו לו י"ג שנה ויום אחד. ובין כך ובין כך עוד יעבור זמן רב עד אשר תהיה מותרת להנשא לאיש.

יוט ה' כ"א טבת תק"ץ

כשנודעה לי השערוריה שנעשתה בבית-התפילה של בעלי-מלאכה בליל שמחת תורה העבר, שהבעלי-בתים דאوتו בית-התפילה התעללו בהאברך האומלל ועליג שיצא מדעתו. ואחרי כן היו גם — אם שלא במתכוין — הגרם במיתתו. כאילו נבואה נזרקה בפי, כשאמרתי, שחושש אני, לבל יחרה אף ה' על כל אנשי הקהילה בעד זעליג, לפוקה ולמכשול לכולנו. ולבל יחרה אף ה' על כל אנשי הקהילה בעד העון הגדול הזה. והנה לא עברו יותר מששה שבועות מעת שניתן זעליג הנ"ל לקבורה — ואם כי היותר אשמים בזלזולו ובמיתתו כבר קבלו עונשם מן השמים — וחמת ה' נתכה עלינו וידו היתה בנו ובמשך עשרה ימים נקטפו מזרועות אבותיהם עשרה ילדים קטנים, תינוקות שלא טעמו טעם חטא מימיהם ומתו במיתה קשה ונוראה — באסכרה. ועוד יד ה' נטויה עלינו. ולא אמר עדיין למלאך המשחת: הרף. ועוד הרבה ילדים נפגעו במחלה זו. וכל האבות והאמות שיש להם ילדים קטנים הנם שרויים בפחד, לבל יפגע, חס ושלום, הנגע גם בילדיהם הקטנים. והנם אובדי עצות לדעת, במה להסיר סכנת המות המרחפת על פרי בטנם. ואחודים מהבעלי-בתים, שיש להם ילדים קטנים, בקשו את המלמד ר' יחיאל, שיפך לדאליה-נאווא אל המקובל ר' משה ברוך, לבקש ממנו קמיעות לילדיהם הקטנים לשמירה ולהצלה. והם שכרו עגלה להוליכו לדאליה-נאווא וגם נתנו לו זהובים אחדים להוצאות הדרך. והוא הלך ולא אחר לשוב משם — ובידים ריקות. כי המקובל ר' משה ברוך, כשספר לו ר' יחיאל דבר בואו אליו, שפרצה, רחמנא ליצלן, מגפה במחננו ויד ה' הויה בהילדים הקטנים להכריתם מארץ החיים. ורבים מהם כבר מתו במחלת האסכרה ושהוא ציר שלוח מהבעלי-בתים דמחננו לבקש ממנו עזר בצרה — קמיעות בעד חיל-דים לשמירה ולהצלה — אמר לו ר' יחיאל: משתתף אני בכל לבו ונפשו בצרתכם הגדולה. ובודאי הייתי עושה כל מה שביכולתי להציל ילדיכם ממד המות הזה. אבל מה אעשה, וידי קצרה מהושיע. כי הקמיעות, כידוע, הנם מועילים ומסוגלים לשמירה משדים וממזיקים ומקליפות ומלילות ומכל כת דילה. ואם כהם רב לגרש רוחות רעות, וגלגולים הנכנסים לגופו של אדם ומצער רים לו. ולפעמים הנם פועלים פעולתם לטובה גם במקרים של מחלות, או שאר פורעניות, הבאות על האדם. אבל כל אלה — אם יש לנו עסק רק עם צרה

הבאה על האדם, על היחיד, על הפרט, אבל לא כשהיא באה על הכלל, כשהיא צרת הציבור. והטעם הוא פשוט: חזקה היא בדינו ומקובל דבר זה מחכמינו ומאבותינו ומאבות אבותינו, שאין צרה באה על הציבור — וביחוד דבר ומגפה ומיתת ילדים קטנים — אלא על שאנשי אותו צבור מתרשלים בקיום איזה מצוה, או, שהנם עוברים על איזו עבירה. או, על שאינם שמים לב לאיזה תקלה, הצריכה תיקון. והעונש הבא על הצבור משמש הזהרה והתראה, למען יפששו במעשיהם ויבקשו להיטיב מה שעוותו. וביחוד מיתת ילדים קטנים היא התראה על עונות שלא נתכפרו. ואיך אפשר לשער, שיש אפשרות בקמיעות לבטל נזירה מן השמים, שהיא באה לטובתו של האדם, כדי שיטיבו את מעשיהם ושכך הוא רצונו של הבורא יתברך. וברור הדבר, שאם הבורא יתברך שלח בכם את הנגף — מיתת ילדים קטנים — ובודאי לטובתכם, כי ממנו לא תצאנה הרעות — הוא להתרות בכם, שנמצא במחנכם שמיז דברירע ושתשתדלו לבער הרע מקרבכם, ובאופן כזה ברור הוא, שלא אוכל לעשות שום פעולה נגד רצון הבורא יתברך. ולו גם ידעתי, שעל ידי השבעות ושמות אפשר לעצור את המגפה. כי מי אנכי ומה אנכי להפריע במעשי מה שגזרה חכמתו של הבורא יתברך, שהוא, כפי הידוע, לא עביר דינא בלא דינא. אבל, אם אני יודע קצרה מהושיע לכם, בידכם הדבר להביא רוח והצלה לילדיכם הקטנים: שפשו במעשיכם, לראות אם אינכם מזלזלים באחת ממצוות ה' ואם אינכם מתרשלים בה. ואם אין איזו תקלה בקהילתכם הצריכה תיקון. וחקרו ודרשו, אם אין במחנכם עבריינים, העושים במחשך מעשיהם. ואם תמצאו — העמידו אותם לדין וענשו אותם בעונש הראוי כפי פעולתם. וביחד עם זה הרבו בתפילה, בצום ובצדקה, וחורידו דמעות במים. ואם שערי תפילה ננעלו — שערי דמעה לא ננעלו, כמאמר חכמינו, זכרונם לברכה. ושמעו עוד לעצתי וייטב לכם: ראשית כל, השתדלו כולכם באמירת פרשת הקטורת, פעמים בכל יום, בקר וערב, בתפילת-שחרית ובתפילת-מנחה. ואמירת פרשה זו תהא בנחת ובכוונה, לבלי לחטוף המלים במהירות מבלי לכוון בפירוש המלות. כי כח טמיר ונעלם במעשה הקטורת לעצירת-מגפה. וסוד גדול באמירת פרשה זו, כידוע ליודעי חן. ושנית — מן הנחיצות לברוק כל המזוזות שבעיר, אם אין בהן אחת שנפסלה. וכזה — גם כן לברוק כל הפרשיות שבתפלין. כי, לפעמים, באה גם על דבר זה התראה מן השמים. הדברים שאמר לו המקובל ר' משה ברוך מסר לי המלמד ר' יחיאל. ושפי' תים ישק משיב דברים נכחים, הצדיק ר' משה ברוך. כי גם אני, מראשית החל הנגף במחננו, היתה דעתי כדעתו, שלא בא עונש זה עלינו אלא בתור התראה על איזה תקלה, שעלינו החובה לתקן אותה. ואם כי הרופא הפולני אומר, שהאסכרה היא עתה מחלה מתהלכת בארץ והיא עושה שמות בכל הכפרים שבהסביבה. והרבה מאות ילדים, מילדי האכרים, כבר מתו במחלה זו, ויכול היות, שבנגוע לילדי האכרים הערלים, דבריו הנם נכונים, שהנם מתים במחלה מתהלכת בארץ. כי אומות העולם, כידוע, הנם נמצאים תחת ממשלת המזל, כל אומה ואומה תחת מזל שלה. והנם חיים ומתים על פי דרך הטבע, כפי המזל

שלחם. לא כן אנחנו בני ישראל, עם קדוש, אנו איננו נמצאים תחת ממשלת מזל ולא ברשותו. אלא הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו הוא המשיגה עלינו והמושל בנו. ובדאי לא עביר דינא בלא דינא. ואם שלח בנו את הנגף — המחלה המסוכנת הזאת — בודאי לא לחנם באה, על לא דבר, אלא להזהיר בנו, שנפשפש במעשינו ושנבקש להיטיב מה שעוונתנו. ונזכרתי במה שספר לי מישולת הגאון ר' אליהו שיחיה, הרב ר' ברוך, כשעבר במחננו זה שתי שנים, שבראשית התפשטות כת החסידים בכרך ווילנא, איש לא שמ לבו אליהם והניחו אותם לעשות מעשיהם הזרים, בלי מפריע ובלי מוחה. ועל זה חרה אף ה' על קהל עדת בני ישראל בעיר ווילנא וישלח בהם את הנגף, ומאות ילדים קטנים, שלא טעמו עדיין טעם חטא נקטפו מזרועות אבותיהם ונגזרו מארץ החיים. ויבוקש הדבר — בשביל מה הגיעה להם הרעה הזאת, ובמה חטאו להביא עליהם חרון אף ה'. וימצא — על אשר לא שמו לב לתעלולי אנשי כתי-החסידים ונתנו להם להתפשט ולהתרבות בכל העיר ולעשות בגלוי ובלי מפריע מעשיהם הזרים והמגונים. וימהרו מנהיגי קהילת ווילנא, הפרנסים וטובי העיר, ובראשם הגאון ר' אליהו, וקדשו מלחמה על החסידים וירדפו אותם עד חרמה, לבל ישאר מהם שריד ופליט. ויבערו אחריהם, כאשר יבער הגלל עד תמו. ומני אז שככה חמת ה' והמגפה נעצרה, ושב ורפא להם. וגם אני הייתי בטוח, שאם נבקש ונמצא מקור הרשעה במחננו ונשתדל לבער הרע מקרבנו, בודאי הבורא יתברך יתרחם גם כן עלינו ויסיר ממנו ידו הקשה, ולא יהיה יותר הנגף בילדינו הקטנים.

ולשום זה, תיכף ומיד, בהחל הנגף במחננו, טכסתי עצה עם חברי הדיינים בדבר הנחיצות לעשות חקירה ודרישה בקהילתנו, כדי לדעת, אם לא נמצאת בה איזה תקלה שלא עמדנו עליה עד עתה. ואם לא ישנן עבירות, שאנשי קהילתנו דשין בעקביהם בהן, ואולי מפני רוב ההרגל, אינם שמים יותר לב להן, כפי שאנו רואים לפעמים — בעונותינו הרבים — בדברים שבין אדם לחברו. הדיינים קבלו עליהם לעסוק בחקירה ובהדרישה, ולשאול את פי אנשי העדה כולם, אנשים ונשים, זקנים ונערים, בעלי-בתים ואנשי-מלאכה ופועלים, אם יש בהם מגיד דבר חטא ועון, שראה, או שמע באחד מאנשי קהילתנו. ואם ידועה להם בקהילתנו איזה תקלה, הדורשת תיקון. וגם על השמשים להכריז בכל בתי התפילה, שמי שיש לו עדות להעיד על מעשה רע בחברו, או בשכנו, שיבוא להדיינים ויעיד ואם איזה תקלה ידועה לו בקהילתנו, יבוא ויגיד. אבל כל אחד ואחד יהיה נזהר לבלי להעיד על שום דבר על יסוד של חשד בעלמא. ואם אין הדבר ברור לו כשמלה אל יבוא ואל יעיד כלל. כי לשון-הרע ועדות-שקר הנן מהעבירות היותר חמורות שבתורה. והנן מביאות חורבן לעולם.

והיום בבקר נאספנו — אני והדיינים — מחדש לדון במראות נגעים, נגעי הכלל ונגעי הפרט. והדיינים מסרו לי כל מה שנודע להם ומה שהגיע לאזנם בדבר מעשים מגונים של אחדים מאנשי קהילתנו. ובדבר התלונות ששמעו על התקלות, שישנן במחננו. ואחרי אשר הבאנו בכור הבחינה הידועות האלה, עמדנו על שתי תקלות, שהנן, לפי דעתנו, חמורות ביותר. ומהנחיצות — תיכף

ומיד — ובלי שום דחוי לעסוק בתיקונן. ובודאי ההתראה מן השמים באה עליהן. וא"ל הן: ראשית, רבה היא התלונה בעיר על החנונים, המוכרים צרכי אוכל-נפש, שאין משקלם משקל שלם ואין מדתם מדה שלמה. כי אינם מקנחים לעולם כף המאזנים, שעליה הנם מניחים הסחורה למשקל, מכל מה שנדבק בה ונאסף עליה — אבק ומיני פסולת — במשך הזמן. ועל ידי זה בא גרעון בכמות הסחורה הראויה להקונים. והמדות, שהנם מודדים בהם יין ושמן, דפנותיהן והשוליים שלהן הנם מכוסים בשכבה עבה של שמרים ושאר מיני פסולת הנדרקים בהם. ואין החנונים דואגים לנקות את המדות ולקנח אותן, כדי שתהיינה מדותיהם מדות שלמות והלקוחות ניוקים היוק ממון על ידי זה. וביחוד גדולה צעקת הנשים על הקצבים, מוכרי בשר, שהנם מרמים אותן במשקל ואינם נותנים להן מכסת הבשר, כפי המחיר שהנן משלמות להם: ועל תקלה זו אי אפשר, לפי דעתי, לעבור בשתיקה; כי דין מפורש הוא בשלחן ערוך, שהחנוני מחויב לקנח כף-המאזנים, שהוא שוקל בה, והמדה, שהוא מודד בה, לפרקים ידועים, כפי שקצבו החכמים. וגם החיוב על בתי-הדין שבעיר, להעמיד ממונים, שישגיחו על בעלי החנויות, לבל יעשו עוול במשקל ובמדה ולא ירמו את הלקוחות. כי עון זה — גזל הרבים הוא חמור יותר מכל העבירות שבתורה, באשר אין לו כפרה על ידי תשובה. כי בשאר עבירות, החוטא מתודה על חטאו ושב ורפא לו. ובעון גזל אין התשובה אפשרית ומועילה עד אשר ישיב את הגזילה אשר גזל. והגזול את הרבים אין לו תקנה בתשובה, כי איננו יודע את מי גזל ולמי להשיב את הגזילה. והתפלאנו בעצמנו, אני והדיינים, איך לא שמנו לב לזה עד עתה, בעת אשר הוא דין מפורש בחשן משפט. והחיוב היה עלינו להשגיח על החנונים שימלאו אחרי דברי השלחן ערוך. ובאמת זאת היא התרשלות מצדנו ובנו האשם.

והתקלה השניה איננה פחות גרועה מהראשונה. יש במחננו חנונים שהנם להוטים הרבה אחרי הפרנסה ואינם מסתפקים בזה שהנם מוכרים להלקוחות בחנות, אלא הנם מבקשים דרכים למכור הסחורה שלהם גם לא"ל שאינם באים לחנותם. ולשום זה הנם נותנים סחורה לנשים רובלות, החוזרות בחסחורה על פתחי בתי הגוים בעיר ובסביבה, והנן נכנסות לבתי האדונים, השררות והכומרים. והנשים הרוכלות הנן חרוצות במלאכתן. והנן מרבות בדברים ומשחדות בחניפות את הגוים. ואינן יוצאות מבתיהם, עד שהנם קונים אצלן איזה דבר, מהסחורה שבקופתן. וכמובן, יש במעשה זה, שהנשים הרוכלות נכנסות יחידות לבתי הערלים, בלי לוית בעליהן, או בלי לוית קרוביהן, משום איסור יהודי, כפי שגזרו שמאי והלל על יחוד עכו"ם. וה' יודע עוד כמה תקלות יש בזה, ועוד עבירות ואיסורים חמורים אחרים. ואם אין חשש לבנים ממזרים, רחמנא ליצלן. וזכרוננו, שעל תקלה זו במדינתנו כבר עמדו הגאונים והרבנים, שנתאספו לאספה בעיר מיר זה כארבעים שנה ודנו בה, כי היתה באותו זמן ממש מכת מדינה. והם גזרו בתוקף הדין שהיה בידם, לאסור על הנשים להיות רובלות, חוזרות על בתי הגוים למכור להם סחורה. וצויו באזהרה חמורה לכל בתי-הדין

שבמדינה להשגיח על קיום איסור זה ושלֹא לתת חנינה להנשים העוברות על תקנה זו ולֹהפקיר הסחורה שתמצא בידיהן. ובעונותינו הרבים תקנה זו נשכחה ברבות הימים. ואנו רואים שבמחננו איש לֹא שם לה לב עד עתה. ונהגו בדבר זה מנהג של היתר, כאילו מעולם לא היה קיים איסור של יחוד לנשים עבריות עם ערלים. וכאילו מעולם לא עמדו הגאונים והרבנים בפרץ לגדור פרצה זו. והפלא שעד עתה לא התעורר איש במחננו לנלות את אזני ואזני הדיינים על מעשה מגונה זה, הנעשה במחננו ימים רבים, באין מוחה ובאין מפריע. ואם זה רק עתה פנעה בנו מדת הדיון על התקלות האלה, עלינו להביא קרבן־תורה לה' בורא יתברך על מדת אריכת־אפים שנהג בנו ולא הביא עלינו את העונש כבר קודם, וחכה לנו עד עתה, אולי נעמוד בעצמנו על התקלות האלה. ולו הצדקה ולנו בושת הפנים.

ובהיות ישיש בדבר משום פקוח נפש — הצלת נפשות הילדים הקטנים — הזמן דוחק. ואמרתי להדיינים שלמחר נקרא לאספה את הפרנסים וטובי־העיר ונציע לפניהם דבר התקלות והתיקונים שעלינו לתקן. ומקוה אני שיצליח בידנו להרחיק את התקלות האלה ממחננו והיה עם ישראל קדוש. והבורא ית־ברך ישקיע עלינו ממרום קדשו ויאיר פניו אלינו מחדש. וכאשר היה תמיד עמנו, ברחמיו ובחסדיו הגדולים, כן יהיה גם עתה עמנו. אמן.

יום ב' י' שבט תק"ן

הדיין ר' יצחק יעקב שאל היום בעצתי, אם להענות לבקשתו של ר' נפתלי רבקה'ס סוחר־עצים, שבקש אותו לעשות בהבית־דין שלנו גבית עדות שהנערה שנוֹלְדה לבתו, אשת ר' חיים ר' זרח'ס, לערך זה שני חדשים, נוֹלְדה ביום הששי, ערב שבת קודש פרשת וישלח שנה זו. ואת הגבית עדות למסור לידו, להיות לאבות הנערה למשמרת, עד אשר תגדל הנערה ותבגר ותהיה לאיש. העדים יהיו השכנים, הדרים בבית ר' נפתלי רבקה'ס. והם יודעים בדיוק היום והשעה שבה נוֹלְדה הנערה. והנם יכולים לקיים עדותם אפילו בשבועה.

לבקש גבית־עדות בהבית־דין שלנו כתב לר' נפתלי חתנו ר' חיים הנ"ל מדאנציג. מקום שהוא נמצא עתה לרגלי מסחרו, מסחר העצים בשותפות עם חמיו הנ"ל. ולרגלי מסחר העצים הוא הולך לפרקים לעיר דאנציג ולכרכים אחרים במדינת אשכנז. ור' חיים הנ"ל התודע בהאכסניא שלו בדאנציג למשולח מארץ־ישראל, ההולך וסובב בארצות המערב לקבץ נדבות לטובת העניים והלומדים שבעיר הקדושה ירושלים תוב"ב. וכשספר ר' חיים להמשולח, שקבל ידיעה מביתו, שאשתו המליטה בת למזל טוב. שאל אותו המשולח: ובאזוה יום נוֹלְדה הנערה? וכשאמר לו ר' חיים, שהיא נוֹלְדה בערב שבת קודש פרשת וישלח. שאל אותו המשולח, אם נוהגים במקומותינו לעשות גבית־עדות בבית־דין כשנערה נוֹלְדה ביום הששי. ועל זה אמר לו ר' חיים שמנהג זה איננו ידוע אצלנו; וגם לא שמע מעולם שעושים גבית־עדות על יום הלידה של זכר או של

נקבה. ואיננו מבין בכלל, לאיזה צורך תוכל לשמש גבית-עדות כזו? ועל זה אמר לו המשולח, שבארץ ישראל ובארצות המערב האבות, כשנולדות להן בנות ביום הששי, — ומדאננה לבנותיהן, לכל יוציאו עליהן לעו, כשינשאו לאיש ולא ימצאו להן בתולים — הנם לוקחים גבית עדות בבית-דין על בנותיהם שנולדו ביום הששי. והיה אם לא ימצאו להן בתולים, וידעו שיום הלידה גרם לזה. ואין בבנותיהם כל אשם. כי הנערות הנולדות ביום הששי — על פי הרוב — אין להם בתולים. והחוב על האבות שיש להם בנות, לדאוג מראש ובעוד זמן לבנותיהם, לכל יוציאו עליהן אחרי כן שם רע. כדברים האלה כתב ר' חיים לחרתנו. ור' נפתלי רבקה'ס בא לבקש את הדין, שיעשה גבית-עדות וימסר לו הכתב באשור הבית-דין, להיות להנערה הנולדה לאות ולעדה, אם יקרה, שיהיה לה צורך בזה. ועל זה אמר לו הדין, שמעולם לא שמע שיש איזו שינוי בין נערה שנולדה ביום הששי ובין נערה שנולדה ביום אחר. וגם מעולם לא שמע שעושים באיזה מקום שהוא גבית-עדות על יום הולדת של נערה. על כן אי אפשר לו להעמיד הדבר על דעת עצמו להנהיג במחננו מנהג חדש, בלתי ידוע לנו עד עתה. אלא הוא ישאל מקדם חות דעתו של הרב האב"ד. וכאשר יגיד, כן יקום. והדין אמר לי, שבקשת ר' נפתלי רבקה'ס הביאה אותו במבוכה. כי מצד אחד — וכדי לעשות לו נחת-רוח — היה רוצה למלאות בקשתו; כאשר ר' נפתלי בעל-בית מכובד, יודע תורה ומחזיק בידי לומדיתורה וביתו פתוח לרוחה לעניים והוא נותן לכל הפושט יד. אבל מצד אחר הוא מהסס בדבר, מפני שהוא חושש לכל תצא ממעשה בית-דין זה חס ושלום תקלה. כי אולי שמועה זו היא בלתי נכונה ובשקר יסודה, ואין בין נערה שנולדה ביום הששי ובין הנערות שנולדו בימים אחרים ולא כלום. והיה אם נתן גבית-עדות כזאת להאחד, יבאו גם אחרים לבקש שיעשו כזאת גם להם. ואנחנו נהיה הגורמים להנהיג במחננו דבר שאיננו יודעים מקורו; בלתי השמועה, ששמע האב"ד ר' חיים הנ"ל מפי המשולח מארץ-ישראל. וכי יש לנו הרשות להנהיג במדינתנו מנהג זה, לא ידעו אותו אבותינו, על יסוד ספור דברים של איזה יחיד?

ועל זה אמרתי להדין: טוב עשית שלא מהרת למלאות בקשת ר' נפתלי. אם כי בגבית-עדות כזו אין שום מעשה נגד הדין; כי הדינים מאשרים בחתימתם רק דברי העדים המעידים על דבר אמת — יום הלידה של הנערה. כי כאמת תוכל לצאת מזה תקלה ברבות הימים. ואם נתן לכל מבקש גבית-עדות כזאת, יהיה נראה, כאלו אנחנו מאשרים ומקיימים את האמונה, שהנערות הנולדות ביום הששי לפעמים אין להם בתולים. ומי יודע אם לא תשמש תעודה כזו, היוצאת מהבית-דין שלנו, כסות-עינים לנערות שלא ימצאו להן בתולים מסבה אחרת. ומצאנו על דבר זה עון. ואם כי ידוע לי, שבאמת ישנן מדינות שהדינים אינם מסרבים למי שמבקש מהם לעשות למענו גבית-עדות כזאת. וגם ידוע לי שרב וגאון מפורסם, הרב ר' שבתי באר מירושלים, מחבר השאלות והתשובות באר עשק, לקח גבית-עדות כזאת לבתו שנולדה ביום הששי. אבל אנו לא מפיחם אנו חיים. ואין לנו אלא מה שאנו מוצאים בשני התלמודים ובספרי הפוסקים,

הראשונים והאחרונים, ובהם אין אנו מוצאים אף רמז קל לדבר זה. והאם אפשר לשער שחכמי התלמוד שכל רז לא אנים להם בכל החכמות לא היו יודעים שהנערות הנולדות ביום הששי לפעמים אין להן בתולים? או, האם אפשר לשער שהרמב"ם, מלך הפוסקים, שהיה גדול-הרופאים בדורו לא ידע מאומה מדבר זה. וגם הפוסקים שבאו אחריו גם כן. ואיך אפשר לשער שנעלמה מכולם ידיעת הסגולה הזאת, סגולת יום הששי, לשנות מעשה בראשית בנערה שנולדה באותו יום. דבר כזה איננו מתקבל על הלב. ומטעם זה דעתי נוטה להשיב בקשת ר' נפתלי ריקם: כי איננו יכולים לקבל עלינו אחריות בעד דבר, שאין לו שורש ולא ענף בתלמוד ובפוסקים. וגם לא ראינו ולא שמענו ולא מצאנו שום זכר לזה, שאף פעם אחת נעשתה גבית-עדות כזו באחת הקהילות הקדושות במדינתנו, או במדינת פולין! ומי אנו שנקה לנו הרשות להיות המת-חילים בדבר. ובמה נצדיק מעשנו, אם יגיע הדבר לאזני הגאונים בהכרכים ווילנא, בריסק, מינסק ועוד ותהיינה להם תרעומות עלינו, על שאנו מנחינים במדינתנו מנהגים חדשים, לא שערום אבותינו. ומכלי שאול מקורם את פיהם. ולהדיין ר' יצחק יעקב אמרתי, שיגיד לר' נפתלי רבקה'ס, שאיננו מסכים לעשות גבית-עדות כזו בהיתדיין שלנו. ואם התשובה שלנו איננה מניחה את דעתו, הרשות בידו לפנות בדבר זה להגאונים האב"ד בוויילנא ובבריסק. אבל אני אינני רוצה לטפל בשאלה זו כלל וכלל. ואינני רוצה לבוא אודותיה בדברים עם הגאון גים הנ"ל; כי אינני מוצא לה יסוד ושורש בכל ספרי הפוסקים. והנני מסלק ידי לגמרי ממנה: ור' נפתלי יעשה הטוב בעיניו.

והענין השני, שבשבילו בא הדיין ר' יצחק יעקב להתייעץ עמדי, היא השאלה בדבר מנוי הבחור שלום לבלן בית-המרחץ דהקהילה שלנו, במקום אביו, שנפטר זה בשלושה חדשים. הבלן דהקהילה, ר' יששכר בער, השאיר אחריו במותו אלמנה ושלושה ילדים. והגדול שבהם הוא הבחור שלום, שנמלאו לו עתה י"ח שנה. וכדי לתת מקור למחיה להאלמנה ולילדיה, החליטו הפרנסים וטובי-העיר למנות את הבחור שלום לבלן בית-המרחץ במקום אביו. והבחור שלום הוא — בחור כהלכה, גדל-הקומה, חזק ובריא בגופו. והוא נאה ויאה למשרת בלן. אבל דא עקא, שהוא נקרא בהשם שלום, כשם זקנו, אבי אמו, עליו השלום. ואחדים מהבעלי-ביתים הלומדים, כשנודעה להם החלטת הפרנסים למנות הבחור שלום לבלן, עוררו את השאלה, אם מותר למנות לבלן מי שהוא נקרא בהשם שלום. השם שלום, כידוע, הוא אחד השמות הקדושים שבהם נקרא חבורא יתברך. ויש מהפוסקים שאוסרים — במקום שעומדים אנשים ערומים — לקרוא בשמו, למי שיש לו השם שלום, מפני שיש בזה בזיון להשם הקדוש. ובלן — שהוא נמצא כל הזמן בבית-המרחץ, במקום שהאנשים עומדים שם ערומים והוא משמש אותם, בודאי הנם קוראים אותו בכל פעם ופעם בשמו, ונמצא השם הקדוש מתבזה. ובדבר הפקפוקים האלה, הפרנסים מהססים בדבר ומסרבים עדיין למנותו למשרה זו. והאלמנה באה יום יום להדיין ר' יצחק יעקב ומעתירה עליו בדברים ומתחננת לפניו, שהרב והדיינים יחוו דעתם, שאין שום מניעה מצד הדין למנות את בנה במקום בעלה הנפטר.

השאלה הזאת מעסיקה אותי כבר איזה זמן. ואם כי אחד הפוסקים האחרונים — הט"ז, איננו מוצא שום איסור לקרוא למי ששמו שלום בשמו זה במקום שעומדים אנשים ערומים; כי כוונת הקורא היא לשם האיש, ולא להמדה של שלום, שרק בה — כלומר, בהמובן של המדה של שלום נקרא הבורא יתברך. ובמובן אחר, במובן של שם איש פרטי, אין במלה זו שום קדושה. אבל, מצד אחר, יש פוסקים אחרים הנוטים לאיסור בכל האופנים. ואין אני רוצה להכניס ראשי בין ההרים ולהכריע כדעת המתיר. וגם יוכל היות, שהט"ז לא הקפיד להיות אוסר אלא רק בזמן שקוראים דרך מקרה למי ששמו שלום בשמו זה. אבל למנות לכתחילה מי ששמו שלום לבלן שיהיה נמצא בתמידות עומד בין אנשים ערומים והנם קוראים אותו תמיד בשמו, אולי גם הוא היה נוטה לאיסור ולא להיתר.

ובהיות שגורל האלמנה וילדיה תלוי במנוי זה, התהפכתי בתחבולות למצוא תקנה לבנה. ובראשונה עלה על דעתי למצוא לו תיקון בשינוי השם — להוסיף לו שם שני על השם הראשון. ויקרא מעתה בהשם החדש, ולא יהיה עוד יותר מקום לשום פקפוקים. ולא מצאתי שום קושי בדבר לעשותו. אם כי, על פי הרוב, אין עושים שינוי השם, אלא למי שחלה במחלה קשה ומשנים את שמו, כדי להצילו מן הסכנה הצפויה לו. אבל, בודאי, מותר לעשות שינוי השם גם במקום שאין סכנה, אלא לשום צורך גדול. והאם יש צורך יותר גדול מזה — לפרנס אלמנה ושלשת ילדיה? וכי הדבר כן הוא משמשת לי לראיה העובדא, שעשו במקום אחד שינוי השם לאלמנה, שמתו עליה שני בעלים. וכשעמדה להנשא לאיש בפעם השלישית והיה חשש סכנה לבעלה השלישי משום אשה קטלנית, עשו לה שינוי השם ולא היה יותר מקום לחשש סכנה זו. וכן ידוע לי, שעושים לפעמים שינוי השם גם כן במקרים אחרים. וגם כן לצורך זווים. כגון, אם שם החתן הוא כשם חותנו, או אם שם הכלה הוא כשם חמותה, אז מוסיפים שם להחתן או להכלה. ואין עוד יותר מניעה להזווג; כי בטלה הסכנה של שווי השם. ולומד אני קל וחומר בזה: אם מתירים לעשות שינוי השם לאלמנה, כדי שתוכל להנשא לאיש בפעם השלישית, אם כי האשה איננה חייבת במצות פריה ורביה והנשואין הנם לה דבר של דשות. ואם כי מתירים לחתן ולכלה לעשות שינוי השם, אם כי הנם יכולים למצוא להם זווג אחר, שלא יהיה בו שם החותן כשם החתן או שם הכלה כשם חמותה — על אחת כמה וכמה בנדון זה — שהוא לצורך פרנסת אלמנה וילדיה, שלא תצטרך להטיל עצמה על הצבור ולהתפרנס מן הצדקה. ובודאי ובודאי שמותר הוא הדבר לעשות שינוי השם להבחור שלום. אבל אחרי אשר הרביתי לחשוב מחשבות בענין זה מצאתי אופן אחר ודרך יותר פשוטה לצאת מן הספקות והפקפוקים בדבר מנוי הבחור שלום. והוא — לעשות כפי הוראת הגאון הבית-חדש, שמותר לקרוא אותו בשמו שלום, אם קורים אותו בלשון לעז, ולא בשם הקודש. ודבר זה ניתן להעשות בנקל, כי הרבה אנשים נקראים בשמות כפולים: שם הקודש ושם החול. כמו, למשל, מי שנקרא בשם הקודש דוב, נקרא בשם החול — בער,

בעריל; או, מי שנקרא בשם הקודש — זאב, נקרא בשם החול — וואלף, וועל-וויל. ומי שנקרא בשם הקודש צבי, נקרא בשם החול — הירש, הירשעל. והאנשים, על פי הרוב, נקראים בשם החול. ורק כשהנם עולים לתורה קוראים אותם גם כן בשם הקודש שלהם. ובהיות שהשם שלום ניתן גם כן להתרגם ללעז — ליהודית. האופן היותר טוב והיותר נאות, לאפשר מנוי הבחור שלום לכלן בלי שום פקפוקים וערעורים, הוא לקרוא אותו בשם החול — פריעד, או פריעדעל, שהוא התרגום של שם הקודש שלום. ובאמת, שמעתי, שבמדינת אשכנז מכנים לאדם ששמו שלום, בהשיגו פריעדמאן. ולשם זה מצאתי גם כן סמוכין בתלמוד, כי אחד מחכמי התלמוד נקרא בשם ר' פרידא שם דומה במבטאו ובכתיבתו להשם פריד או פריעדעל, תרגום השם שלום. את החלטתי זאת הודעתי לדיון ר' יצחק יעקב. ואמרתי לו, שיודיע להפריג סים, שאין שום מניעה מצדי למנוי שלום לכלן. ובלבד שיקיימו תנאי זה — לקרוא לו בהשם המתורגם. ולהזהיר על השמש שידיק על פתחי בתי-התפילה, ולהבדיל, על פתח בית-המדרוז מודעה, בשם הרב האב"ד ובשם הדיינים, שמהיום והלאה יקראו להבחור שלום בשם החול שלו. ושכבית-המרחץ, במקום שהאנשים עומדים ערומים, אזהרה מרובה לכל באי בית-המרחץ לכלי להשתמש בשם הקודש של הבלן, אלא רק בשם החול שלו. ולהשומעים יונעם ותבא עליהם ברכה.

יום הי' כ' שבט תק"ו

כשעלה על דעתי למסור לדפוס את התשובות המרובות שכתבתי בעזרת הבורא להשואלים אותי בדבר-הלכה, נתעוררה אצלי השאלה: באיזה אופן לסדר את התשובות מה לקרב ומה לרחק. כי ראיתי שבנידון זה אין דרך אחת לחמ-חברים. והשאלה שהעסיקה אותי ביותר, היתה זו — איזה הם הענינים הניתנים והראויים להיות נכנסים לחבור של שאלות ותשובות. כי ראיתי מחברים שהנם מכניסים לחבור של שאלות ותשובות גם ענינים שאינם הלכה למעשה, אלא חרושים ופלפולים בגמרא או במפרשי הש"ס. ועל הרוב הנם תירוצים על קשיות, שהנן באות מתלמידיהם, או, מרבנים צעירים לימים, המבקשים לבוא בפלפולים של תורה עם אלה, שהנם גדולים מהם בתורה. וזכות הפלפולים האלה — בעיני המחבר — לבוא בחבור של שאלות ותשובות היא זאת, שהשואל דר במקום אחד והמשיב במקום אחר. והנם מתפלפלים בכתב ולא בעל פה. ולפי דעתי, טעות היא זאת מצד המחבר לערבב מין בשאינו מינו: פלפולים וחרושים בגמרא ובמפרשי הש"ס עם שאלות ותשובות בדבר הלכה. כי הנן שני מקצועות נבדלים בתורה: הלכה לחור, וחרושים ופלפולים — לחור.

וראה גם זה מצאתי דבר שאיננו ישר בעיני. והוא — שישנם מחברים, שהנם נכנסים בשקלא וטריא בדברים, שהנם הלכתא למשיחא; או, בענינים, שלא באו ושלא יבואו לעולם. ולפי דעתי אין מקומם בחבור, שתעודתו היא

לברר וללכך הדברים שנפלו בהם ספקות בנוגע להלכה למעשה, ולא לשם חידוד
ופלפול. ולא יזה צורך הנם, לפי דעתי, השאלות שבאו בספר הלכות קטנות מר'
יעקב האגוז: הזכויות והעונות של האדם — איך מביאים אותם בחשבון, אם
זונם נמנים במספר, או, הנם נשקלים במשקל? או השאלה: למה לא נבראו לאדם
בנפים לעוף? ושאלה, שלפי דעתי, איננה גם כן הלכה למעשה היא זו — שנשי'
אלה לבעל השבות יעקב: מה יהיה דין תאומים, שגופיהם נמצאים דבוקים ביחד,
בנוגע לכל המצוות שבתורה. השואל ראה דרך מקרה בריה משונה כזאת: שני
נערים תאומים ולכל אחד ואחד מהם גוף מיוחד עם כל האברים בשלמות, רק
הנם צמודים, דבוקים האחד להשני על ידי הקדקוד מאחור. ונתעוררה אצלו
השאלה: מה יהיה משפט הנערים האלה, לו נולדו יהודים, ולא ערלים. ובעל
השבות יעקב חוה לו את דעתו בתשובה מפורטת מה יהיה משפט תאומים
יהודים כאלה: באיזה אופן עליהם להניח תפלין, וביחוד, תפלין של ראש. ואסר
על שניהם לישא אשה, מפני איסור אשת-איש, מפני ששניהם ביחד במטה
אחת עם האשה. ואם גם אחד מהם יהיה זכר והשני נקבה, או, שניהם נקבות
גם כן אסור לכל אחד מהם לישא אשה או להנשא לאיש. ואם תפול לפניהם
יבמה האחד מהם כשר לחליצה. ואם נפלה להם ירושה הנם לוקחים פי שנים,
שני חלקים, כי לפי הדין הנם נחשבים לשני בני-אדם ולא לאחד. כמובן, גם
השאלה הזאת לא נשאלה לשם הלכה למעשה. כי מזמן רבי עד עתה הציגנו
הקדוש ברוך הוא מבריות משונות כאלה שלא בדרך הטבע. ונתפלל לה' יתברך,
שגם להבא יציגנו מזה ולא ישנה עלינו סדרי בראשית.

ולכאורה, גם השאלה שנשאלה למהר"ם מלובלין בדבר אשה שנבעלה
לשד, מה יהיה דינה, אם היא מותרת לבעלה, נראית בעינינו כאילו איננה גם
כן הלכה למעשה. אבל באמת לא כן הדבר. ולפי חכמי הקבלה, כשם שלוליות
השירה באה בחלום חזיון לילה לטמא את האנשים, גם כן השדים הזכרים באים
לטמא את הנשים בלילה. ובודאי אם הנשים לא היו קוראות קריאת שמע
על המטה לפני השינה לשמירה, מקרים כאלה, רחמנא לצלן, היו רגילים ושכיחים.
וגם באופן הצעת הענינים בחבורים של שאלות ותשובות ראיתי שאין
דרך אחת ואין שיטה אחת להמחברים והמסדרים התשובות בדפוס. ועל פי הרוב,
אין המחברים מביאים דברי השואלים אותם דבריהלכה בלשונם ובמלואם,
אלא מבליעים תוכן השאלות בגוף התשובות. והמחבר מנסה דברי השואל
בלשונו הוא ומסתפק בקצור דברים. ואחרים, להיפך, מדפיסים דברי השואל
במלואם, אם כי גם נמצאים בהם דברים צדדיים, שאין להם שייכות לגוף
השאלה. כמו, לדוגמא, פריסת שלום למשפחת הרב המשיב, תרעומות ותלונות
על פגעי הזמן וכדומה. ולפי דעתי שתי הדרכים האלה לא יסכנו: להעתיק דברי
השואל במלואם ולהכניסם בגוף החבור עם כל הענינים הצדדיים הנמצאים
בהם בעיני משפחה וכדומה לא טוב בעיני, כי מה לתבן את הבר, ולמה להט'
ריח את המעיין בהחבור בדברים שאינם מעלים ואינם מורידים. ומאידך גיסא
— להשמיט כל דברי השואל ולהביא רק גוף השאלה, וגם זה שלא בלשונו —

גם כן איננו מוצא חן בעיני. כי הרבנים השואלים, על פי הרוב — כשהנם באים באיזו שאלה ומציעים גוף הענין, הנם מראים על הספקות שנפלו להם בדבר, ועל מה הוסדו הספקות האלה בנמרא ובפוסקים, ומאיזה טעם — אם יש פנים לכאן ולכאן — הנם מפקפקים להחליט את הדין, או להוציא את הפסק. וגם — על פי הרוב — הנם מרבים לפלפל בהענין. ומפלפולם נראה לאן ולהיכן דעתם נוטה. והרב השואל, לפעמים, הזנחו בעצמו ברסמא לפסוק הדין על פי שקול דעתו. אבל הוא ירא וחרד מפני האחריות לדון יחידי בדבר אשר נפל בו ספק. ומטעם זה הוא פונה בשאלה למי שהוא גדול ממנו בתורה; כדי, שאם יסכים לדעתו יהיה יותר בטוח שיפה דן; ואם לא, אולי באמת טעה בשקול הדעת. וכמה פעמים קרה לי, כשבאה לפני שאלה בהלכה, והשואל מציע לפני הספקות שנפלו לו בשאלה זו והסברות שישנן לפי דעתו להקל או להחמיר, לאסור או להתיר. ואני רואה מדבריו לאן דעתו נוטה. ואני מסכים לדעתו, הייתי משיב לו תשובה קצרה: הצדק אתך והסברא שלך ישרה. יישר חילך. יפה דנת, יפה פסקת.

ומטעם זה, כשמסרתי התשובות שלי לתלמידי המובהקים, שניאור זלמן ויונה בן ישראל לסדרם באופן שתהיינה ראויות לדפוס, צויתי להם להעתיק דברי השואלים במלואם, — כל מה שנוגע לגוף השאלה — ולהשמיט כל הענינים והצדדים, שאינם שייכים לגוף השאלה. וביחוד להסיר מהם התוארים המוגזמים והמופלגים שהרבנים השואלים כותבים עלי, והשבחים שהנם מפריזים זים לי ביד רחבה ובלי קמצנות. כי באמת אין בי אף מקצת מן המקצת מכל השבחים האלה. ולפעמים הנם נראים בעיני כאילו יש בהם מעין לועג לרש. ובאמת, המנהג להרבנות בתוארים ובשבחים, שאין בהם אף קורטב של אמת, יש בו הרבה יותר רע מטוב. וכבר הקדמונים דנו את התוארים האלה לחובה. והרמב"ם כתב עליהם, שרוב אלו הכנויים, שמכנים לאדם, הם לשון-הבאזי ופטומי. מילי בעלמא ונקייהדעת ממעטים בהם ושונאים אותם. והרב הגאון והחכם המושלם ר' שלמה יוסף רופא מקנדיא כתב בהקדמה להחבור נובלות-חכמה, שאיננו חפץ בתוארים. ולו גם בהתואר מורנו. וגם נפשי סולדת מהם. ובהיות שהתוארים לא יבואו בחבורי הנדפס, השארתי למשמרת למעני לזכרון אחדים מהם, כי הנם כתובים על דרך השיר והמליצה בחרוזים, כהפיוטים של הפייטנים; אם כי אין בהם מן הנועם ולא מן היופי שבפיוטים, אלא הנם גבוב מליצות בעלמא. בכתובת התוארים האלה מצטיינים ביחוד רבנים אחדים צעירים לימים; אבל אינני רוצה לקרוא את שמם על התוארים שכתבו, כי באמת יש בכתובת תוארים ושבחים מוגזמים כאלה מעט ממדת החנופה, אם כי באר שלא בכוונה. ולא אהיה כמזכיר עון.

מהמון הכתבים הנמצאים בידי בחרתי כעשרה תוארים, מאלה שבאר ראשונה לירי, והנני מעתיקים כאן לזכרון:

(א) גפן אדרת, גולת הכותרת, עטרת תפארת, מזהב ומפז נבחרת, ליתר הפליטה הנשארת, נפש נבחרת, כלבנה מזהרת. מאיר כאבני חושן, קנקן חרש מלא ישן. שואב מי ששון, כנחר פרת ופישון. עולה מן המדבר כתמרות עשן.

שביבין יעלו כסיטור הכבשן. על פתחיו כל מגדיו חדשים עם ישן, משוח בשמן שמן ודשן. מגדל השן, הגאון הגדול, נזר הדור והדרו, אשר המלך חפץ ביקרו, רבים ילכו לאורו, פטיש החזק וכו' וכו'.

(ב) חריף ובקי בכל חדרי התורה, קולע אל השערה, משיב מלחמה שערה, יושב אהלי תורה, דן ידיו ומורה, נאזר בגבורה, להרבות ולהגדיל הישרה, עוטה כשלמה אורה, בוצינא דנהורא, אספקלריא המאירה, כחמה ברה. נפש יקרה, רוח טהורה, נשמה יתירה, אצולה מן האורה, שר התורה, ארי שבחבורה, לו זרוע עם גבורה. טנרא תקיפא, פלפולא חריפא, ידיה מדכולהו עדיפא, מקיש ורמי כאלפא, שולף חרב קבל אלפא, מפוצץ סלע בפטיש חזק, מתנוצץ אור כמראה הבזק. עין ישראל מאור הגולה. מחמד עינינו, מחמד נפשנו, פטיש החזק וכו' וכו'.

(ג) אמריו נחמדים, מדבש ונופת צופים, דבריו עתיקים, מפז רב מצורפים, מגלה עמוקים. מעיל פילים בקופים של מחטים, דסדקות הדקים. בו תלוי מגן אלופים, שושנת עמקים, קופת בשמים, מוכחר שבטעמים. גל של אגוזים, עץ ארזים, מופת הדור לדור דורים, מאיר ובהיר כעין הגדולים, נוצץ כעין קלל ולפידים, יערוף כמטר ונוזל כרביבים, צולל במים אדירים, מים שאין להם סוף, הכל דומים לפניו כקוף, תוכו אהבה רצוף, הלא הוא הגאון הגדול, רכב ישראל ופרשיו וכו' וכו'.

(ד) רב פעלים מקבציאל, חכם כיקותיאל, מחזיר התורה בפלפולו כעתניאל, בשעה שעוסק בתורה עוף הפורח עליו נשרה במדורתו כיונתן בן עוזיאל. ענוותן כהלל, נשיא כרבן גמליאל. גבורתו בתורה מי ימלא. משיב דבר לכל שואל. ראש גולת אריאל, עטרת תפארת ישראל. החכם הכולל, אין גומרין עליו את ההלל, הרב הגאון הגדול, מעוז ומגדול וכו' וכו'.

(ה) אבן בוחן, אבן פינה, קברניט הספינה, יתד אמונה, פלאות חכמה, אתו דעת ומזימה, בתורת ה' תמימה, בים התלמוד יורד תהומה, איל המנגה ימה וקדמה, מרגניתא דלית בה טימא, הר המור גבעת הלבונה, חכמות תורתו בחוץ תרונה, קנה חכמה קנה בינה, קרנו רמה, צפנת פענח ומגיד נעלמה, החכם המעולה בכתם טהור לא יסולה, אין לא חבר ואין לו דומה, הלא הוא המאור הגדול המאיר לארץ וכו' וכו'.

(ו) מעין המתגבר, עוקר הרים ומשבר, במלחמתה של תורה לוחם ומתעבר, הלל בן שחר, אבן שתיה, סולת נקיה, מגדל תושיה, רב העלילה, מודע יקרא לבניה, בדק בקינה, ויחפש בנרות. בזכו אוצרות, בשני בצורת, להבין ולהורות, את בני ישראל. ציץ נזרנו, צבי תפארתנו, הרב המופלא, מורנו ורבנו וכו' וכו'.

(ז) רועה צאן קדשים, גדיים ותישים, יועץ וחכם חרשים, היכל דביר וקודש קדשים, עוקר הרים וטרשים, בחכמתו יבאר דברים נעלמים וקשים, עץ רענן על פלגי מים יובל שרשים, כל המבקשים דבר ה' אליו נגשים. בנן של קדושים, מופלא שבאנשים, אילי תרשישים, חכם חרשים, תבנית כל חותם, הרב הגאון וכו' וכו'.

(ח) אדרת צמרת, תורת אל נפשו חוקרת, בנפש נבחרת, לבל תהי האמת נעדרת, כורת ומשמיד שאת ספחת ובהרת, קלסתר פניו כפני לבנה מזהרת, ה"ה הרב הנערב, נר המערב קצין ורב, הנחמד מזהב ומפז רב, מגדל אדר היקר, אוהב דעת אוהב מחקר, עוטה כשלמה אורה, נזר ועטרה, כתר שם טוב וכתר תורה, נאזר כנבורה, להרבנות הישרה, סיני ועוקר הרים, המיוחדים שבשרים הישרים, המאיר לארץ ולדרים וכו' וכו'.

(ט) ארז בלבנון, עוקר הרים חריף ושנון. אריה דבי עילאי. שמו הטוב הוא פלאי. מלין ימלל לצד עילאי. כל רז לא אנס ליה. קנה וקנמון, ריחו כאפרסמון, מלא מצוות כרמון, נחמד כטל חרמון. ראש הנבורים, דובר מישרים, אמרים טהורים, פרי קודש הלולים, אל קרנו ירים, באר הגולה אשר ממנו יסקו העדרים, הנבחרים מהררי נמרים, מאור עיני הגולה, עטרת זהב גדולה הלא הוא הרב הגאון וכו' וכו'.

אין לי יותר סבלנות להמשיך העתקת התוארים. והנני מסתפק בתשעה. ומהם יש לדון על השאר, כי אין בהם כל חדש. וגם בכמו אלה ובכדומה להם נמצאים לרוב בספרי שאלות ותשובות, חדשים וגם ישנים.

יום ד' י"ז אדר תק"ל

תלמידי שניאור זלמן ויונה בן ישראל גמרו סידור התשובות שלי והע-
תיקו אותן בכתב נקי וברור, למען תרוץ בהן עין הבחור הזעטצער. ותוסל על ידי זה מלאכת הדפסת הספר. ולא נשאר לי אלא להחליט, באיזה שם לכתוב את החבור שלי. לי היה מן המוכן שם להחבור כואז זמן רב. וכבר מאותה שעה שעלה בראשונה על דעתי הרעיון לאסוף לאספה אחת את התשובות המרובות שהשבתי לשואלי דבר בהלכה, לעשות מהם חבור ולפרסם אותו ברבים ברפוס. ורעיון זה — לפרסם החדושי'תורה שלי ברבים על ידי מעשה הדפוס — עלה על לבי, כשגברו דאגותי, על אשר זוגתי הרבנית שתחיה, עמדה מלדת יותר מחמש שנים, כשעדיין לא זכיתי להבנות ממנה בן, יורש מקומי. וכבר אמרתי בלבי: ננזור נגזרתי מארץ החיים, באין לי בן, להיות אחרי לזכר ולשארות בארץ והנני הולך עירי בלי זרע-בנים. ובקשתי מזור ותרופה לצרת נפשי ונוחם ללבי בחבור ספר, שיהיה לי במקום בנים, שמנע ממני הקדוש ברוך הוא, וכמו שעשו רבים וגדולים, כשנמצאו בצרה זו כמוני, וחלכו ערירים בלי בנים. וכשנתקבל הרעיון הזה על לבי והתחלתי באספת התשובות שלי, כדי למ-
סור אותן לתלמידי הנ"ל לסדר אותן לרפוס. הרביתי לחשוב מחשבות בדבר שם החבור. כי רציתי ששם הספר — מבלעדי הרמז לשמי — שלמה דוד, — יכלול גם כן בתוכו הרמז — שהחבור בא לעולם, כדי להיות לי לזכר ולשארות במד-
קום בנים, אשר מנע ממני הבורא יתברך. והנה מצאתי שני שמות ושניהם טובים ושניהם יפים ושניהם מתאימים לכוונתי. האחד מהם, הוא — נר דוד.

והשני — צמח דוד. וברדעתי היה לבאר בהקדמה להחבור — כמנהג המחבר —
 יום בכלל — טעם שם הספר ולספר ברבים צערי ויגוני, על אשר מנע ממני
 הקדוש ברוך הוא זרע בנים, כדי שגם אחרים ישתתפו בצערי ויבקשו עלי רחמים.
 ואם הייתי בוחר בהשם נר דוד, טעמו ומובנו יהיה, שחברתי את החבור, לכל
 יכבה נרי — נר דוד, — באין לי בנים, לעולם. ואם הייתי נותן הבכורה להשם
 השני — צמח דוד, מובן השם יהיה — תפילה ובקשה להבורא יתברך שיצמיח
 לי — דוד עבדו, — צמח ויתן לי בן. כנוסח הבקשה בתפילת שמונה עשרה:
 את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח. ובינתיים, בחייתי עסוק באספת התשובות
 שלי, בשרה לי זוגתי הרבנית הכשורה, שהבורא יתברך התרחם עלינו וממעון
 קדשו השקיף עלינו ויפקוד את אמתו — זוגתי שרה, ששמה כשם שרה אמנו.
 וכמו שנאמר בכתוב: וה' פקד את שרה. ולמלאות תשעה חדשים ולזוגתי שרה
 — בן. לגדל שמחתנו לא היה קץ ושבע ביום הללנו את הבורא יתברך על
 גודל החסד אשר עשה עמנו לזכות אותנו בזרע בנים. וקראנו להבן הנולד בשם
 — נתן. וזה לשני טעמים: על — שהבן הוא מתנה שנתן לנו הבורא יתברך.
 ולזכר נשמת חותני, הדיין ר' נתן, עליו השלום. ומשעה שנולד לנו בננו, שיחיה,
 לא היה עוד יותר טעם לשני השמות הנ"ל, שרציתי בראשונה לקרוא בהאחד
 מהם החבור שלי. והתחלתי מחדש לבקש שם להחבור שלי. והיה בדעתי לקרוא
 להחבור בהשם הפשוט: ספר שאלות ותשובות מהרש"ד. ומהרש"ד הוא ראשי
 תיבות: מהרב ר' שלמה דוד. השמות שלי. אבל אחרי שובי — ישוב הדעת —
 נחמתי. באמרי, שהנרגנים ומחפשי מומים ירהררו אחרי מעשי וימצאו מקום
 לחשוך אותי ביהירות, באמרם: הלך בגדולות הרב דראדאשקוויטץ, רב בקהילה
 קטנה בישראל, ושלא יצא לו שם בארץ, לקרוא להחבור שלו בשם, כהשמות
 שנקראו בהם החבורים של הפוסקים הראשונים, הגאונים, הגדולים: שאלות
 ותשובות מהר"ם מרוטנבורג, שאלות ותשובות מהרי"ק — ר' יוסף קולן, שו"ת
 מהרי"ט, שו"ת מהרשד"ם ועוד ועוד, שכולם הנם חבורים של גאוני עולם,
 אדורי התורה, אשר מפיהם אנו חיים ומימיחם אנו שותים. ומה לאזוב אשר
 בקיר, הרב דראדאשקוויטץ, לבקש להדמות להאזנים אשר בלבנו ולקרוא להח-
 בור שלו בשם מקוצר כזה — שאלות ותשובות מהרש"ד, כאילו הוא גאון
 מפורסם וידוע על פי הראשייתיות של שמם. כגון: הרמב"ם, הרמב"ן, הרא"ש וכדומה.
 ואם כי סחדי במרומים, שמעולם לא עלה על דעתי לקחת גדולה לעצמי ולבקש
 להתדמות להגאונים הגדולים, בנתינת שם להחבור שלי, כהשמות שנקראו בהם
 החבורים של הגאונים הגדולים הנ"ל, ולהיות נחשב גם כן כאחד מהם. חלילה
 לי מרעיון כזה: יודע אני מך ערכי וכי ידיעותי בתורה אינן אלא פירוורים שנפלו
 לי מעל שלחן הגדולים האלה ואינני אלא ככלב המלקק מן הים. בכל זאת, גמרתי
 בדעתי לסלק את ידי משם זה, כדי שלא יענשו על ידי ובגללי החושדים אותי
 בחנם, על לא דבר. כמאמר חכמינו, זכרונם לברכה: „אמר ריש לקיש החושד
 בכשרים לוקה בגופו". ומחדש היה עלי לבקש שם להחבור שלי. וכהיות שנקרא

נקראתי בשני שמות מפורסמים: דוד ושלמה, כשמות המלכים מבית יהודה, הראשונים בישראל, לא קשה היה לי למצוא להחבור שלי שם שיכלול רמו לאחד השמות שלי וכנון, להשם דוד: שאלות ותשובות משכיל לדוד, או שאלות ותשובות מזמור לדוד, או למנצח לדוד וכדומה. ואם להשם שלמה: שאלות ותשובות חכמת שלמה, או — שאלות ותשובות אפריון שלמה, או יריעות שלמה וכדומה. אבל ביחד עם הרמז לשמי, רציתי גם כן לעשות חסד עם קרובי שהלכו לעולמם. ועם אלה — שיבדלו לחיים — החיים אתנו כהיום הזה. ולזכות גם אותם ברמז לשמם בשם החבור שלי. ואחרי נסיונות רבים למצוא בדרך הגרמטריא, או, בדרך הנוטריקון, שם שיתאים לחפצי, הצלחתי למצוא שם המתאים לכוונתי. והוא — השם שלחן שלמה. כי התיבה שלחן היא ראשי תיבות: שרה, לאה, חנה, נתן. שרה היא זוגתי, שתחיה, לאה, חנה, שתי בנותי שתחינה ונתן בני שיחיה. ונתן גם כן שם חותני הדיון עליו השלום. ושלמה בשם הספר הוא שמי שלמה. וגם השם שלחן שלמה ביחד עם הכולל ועם מספר האותיות עולה בד בבד בגימטריא כשם אבי ואמי עליהם השלום. את השם הזה מצאתי נאה ויפה מכל הצדדים ומתאים לחפצי. וגמרתו בדעתי שכך, אם ירצה השם, יהיה שם הספר: שאלות ותשובות שלחן שלמה.

לא עברו אלא ימים מועטים והנה נזכרתי, שהנני בעל חוב גדול. ושעלי לפרוע חוב ישן של הכרת טובה לחותני הדיון ר' נתן. עליו השלום, על כל החסדים שעשה עמדי. ועל גודל החבה שהיה מראה לי בכל עת ובכל זמן. וכאהבת אב את בנו אהב אותי. ובי התנחם, על אשר לא היה לו בן יורש מקומו. וביחוד, על אשר השאיר לי אחריו בירושה אוצר ספריו הגדול, אשר אסף בעמל רב וביד גיעה גדולה במשך ימי חייו, בקמצו ממאכלו וממשתו ומשאר צרכיו, ואת הכסף הוציא על קנית ספרים יקרי הערך. ובהיות שלא השאיר אחריו בן ממלא מקומו. וגם לא חבר שום חבור, אם כי כחו היה גדול בתורה, כאחד הגדולים אשר בארץ, אבל, מרוב העבודה והטרדות בהדינות בקהילה גדולה כקהילת בריסק — לרון, לתווך ולפשר בסכסוכים ובדיני ממונות, לא היה לו פנאי לכתוב על הספר חדושי-תורה שלו. וחבל על דאבדין ולא משתכחין — החדושי-תורה שלו, שבו דאי היו מוצאים בהם ההוגים בתורה ולומדיה ענין רב. ומשום זה, רואה אני חובה לעצמי להקדיש החבור שלי לזכר שמו; כלומר, שימצא זכר שמו בשם הספר, ובודאי, כשילמדו בהספר ויעיינו בו, תהיה לו נחת רוח גדולה מזה. ומטעם זה, אני אומר לקרוא להחבור שלי בשם: שאלות ותשובות חק נתן, כפי הכתוב בספר תהלים: חק נתן ולא יעבור. וחק — הוא רמז לתכן הספר, שהוא עוסק בדין ובהלכה. ונתן — לזכר נשמת חותני הדיון ר' נתן עליו השלום. ובהקדמה להחבור אכאר טעם שם הספר, שהוא לזכר חותני הדיון, עליו השלום. וגם אספר מקצת שבחיו והטוב והחסד אשר עשה עמדי. ואם ימצא המעיין בחבורי איזה דברים של טעם, ידע, שמיד חותני הנם לי. כי אוצר ספריו הגדול, שהשאיר לי לנחלה, היה לי לעזר ולתועלת רבה בברור הספקות והשארות שהביאו לפני השואלים אותי בדבר הלכה. והספרים המרובים שישנם עתה

בידי ושממנו הנם לי מאפשרים לי לדעת השקלא וטריא של הגאונים והפוסקים, ראשונים ואחרונים, כמעט בכל הלכה והלכה, ולהעמיד הדין על אמתו. וכבר אמרו החכמים: אין חכמתו של אדם מגעת אלא עד מקום שיד ספריו מגיעים. ולולי הספרים של חותני הדיון עליו השלום לא היה בא החבור שלי לעולם.

יום ג' י"ג אייר תק"ן

בודאי אין לך מדה יותר גדולה, יותר מעולה ויותר משובחת ממדת התמימות. ולא בכדי נשתבח בה יעקב אבינו: „ויעקב איש תם יושב אהלים". וה' תורה זוהירה עלינו: „תמים תהיה עם ה' אלהיך". ודוד המלך אמר בשבח התמימים: „אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה'". ואני, בכל פעם, כשאני מכיר לדעת אחד התמימים, שבעונותינו הרבים, בדורנו, דור יתום, מספרם איננו רב, אני אומר תמיד בלבי: הלואי והיו כל אחינו בני ישראל תמימים כמוהו, כי אז אולי היה בא לנו כבר הגואל-צדק, משיח-צדקנו. אבל, לצערנו, מספר התמימים קטן הוא מאד ונער יספרם. ולהיפך, מספר הערומים הוא רב וגדול. ולא „ערר מים" כפי עצת חכמינו, וזכרונם לברכה: „לעולם יהא אדם ערום ביראה". כלומר, שיבקש האדם עצות ותחבולות לנצח את היצר-הרע בערמה. אלא ערומים — למצוא להם פתח של היתר לעשות דבר האסור. והנם חכמים לטהר את השרץ בק"ן טעמים. והודמנות יקרה במינה כזו — לבוא בדברים עם אחד התמימים — היתה לי אתמול, בבוא אלי אברך אחד צעיר לימים ופניו מפיקים תם ויושר ומעידים על תמימות לבו ונפשו. והדברים הפשוטים שספר לי, נכר היה בהם, שהנם כולם דברי אמת, בלי הגזמה ובלי הפלגה, בלי התגנדרות ובלי בקשת התהדרות באיזו מעלה שהיא: אם בלמדנות, ואם ביראת שמים. אלא הכל דב' דים כהויתם. ולקחו את לבי בפשטותם ובתמימותם. ואם כי הצעת הענין, שלמי ענו הוא בא לשאול בעצתי, ארכה יותר משתי שעות, לא הוגיעני בדבריו ולא היו עלי לטורח. כי היותי מעוניין בכל הדברים שספר לי.

הוא בא אלי, כפי שאמר לי, לשאול בעצתי בענין אחד היוצא מגדר הרגיל. וכדי להסביר לי הענין, אמר לי, הוא רואה את עצמו מחויב לספר לי קודם כמעט כל קורות ימי חייו. והוא התחיל בזה — לספר לי, שבמשך שתי השנים האחרונות היה מלמד דרדקי אצל רענדארים אחדים בכפר, הנמצא במרחק ט"ו פרסאות ממחננו. ועתה הוא אותו את דרכו לשוב הביתה, לאשתו ולילדיו, לעיר קידאן, אשר במדינת זאמוט. וכדי שלא אחיה חושד בכשרים, להאשים אותו, על אשר עזב את אשתו במשך זמן רב כזה, ובטל את עצמו ממצות פריה ורביה ונרע מאשתו השלשה דברים שחייבה התורה בהם את האיש, רואה הוא את עצמו מחויב להאריך מעט בדבריו ולספר לי, באיזה אופן הוא בא לזה, שהוצרך לעזוב את אשתו וילדיו ולהרחיק נדוד לימים רבים. ומספור דבריו

יתברר לי, שלא היתה לו ברירה אחרת ואנוס היה לעזוב את ביתו ולנדוד למד-
חסים. וכל מה שעשה, לא עשה אלא מאונס, על פי ההכרח. וההכרח, כפי מאמר
החכמים, לא יגונה. ואנוס רחמנא פטריה.

אבי, זכרנו לברכה, כך התחיל האברך ספורו, היה שוחט ובודק ומנקר
בעיירה קטנה, בקופישאק, אשר בזאמוט המדינה. העיירה הזאת איננה מרובה
באוכלוסין ורוב תושביה הנם עניים, או בעלי-בתים בלתי אמידים. ורק בעלי-
בתים אחדים, מתי מספר בה, אשר חנן ה' אותם בחון ועושר. אבי ז"ל היה
מתפרנס בדוחק, אבל לא התרעם מעולם על זה והיה שמח בחלקו ומקבל הכל
באחבה. ומרגלא היה תמיד בפומיה: העיקר בחיים — הוא להיות ירא שמים.
והיתר — הכל טפל. והעשירות ותענוגי עולם הזה — אין כדאי להתאוות להם,
כי הנם רק הכל הבלים. וביחוד — שלעני יותר נקל להיות ירא שמים, מאשר
לעשיר. ובודאי שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא היא יותר יפה מכל תענוגי
עולם הזה. ובשיטה זו השתדל להדריך גם אותי. ומשחר טל ילדותי בקש להשיג
ריש בלבי יראת-שמים, בדברו אלי יום יום, ובשנותו דבריו פעמים רבות: העיקר,
להאדם בחיים — להיות ירא שמים. והשאר — הכל טפל. ובעודני ילד
רך בשנים ולא ידעתי עדיין צורת האותיות של האלף-בית היה אבי לוקח אותי
לבית-התפילה. והיה מחזיק אותי אצלו בצדו ולא נתנני לצאת החוצה לשחק
עם שאר הילדים בגילי. והיה מלמד אותי לענות אמן ביחד עם הצבור. והשגית
עלי לבל אתעצל בדבר ולבל אחסיר אף פעם אחת. וכשגדלתי ונכנסתי לחדר
המלמד, מוכרח הייתי גם כן ללכת להתפלל עם אבי בבית התפילה. ואבי היה
משיגה עלי, שאתפלל כל התפילות על הסדר, ולא אדלוג על אחת מהן, ושת-
פילתי תהיה שגורה בפי. גם התחיל לחנך אותי במצוות: להטיל ציצית בטלית
ולענב העניבות במספר וכראוי, כפי הדין; לקפל הטלית, כשהיה מסירה מעליו,
ולברוך התפילין, כשהסירם מראשו ומידו. וכל זה — כדי להרגיל אותי במצוות.
והיה מלמד אותי לנהוג מנהג אדם גדול — ברעונשין — בשמירה ובזהירות
מכל דבר אסור: לבלי לנגוע בשבת בדבר שהוא אסור מחמת מוקצה, ובלוי
לצאת בשבת מחוץ לתחום, ולבלי לאכול פרי שנקטף או שנפל מן העץ ביום
השבת; להזהר בנטילת ידים לאכילה, לברך כל הברכות שחייב בהן כל אדם
מישראל ולמעט באכילה ביום צום ותענית. ובנוגע ללמודי אחז בשיטה זו:
בראשונה מסר אותי למלמד דרדקי ללמוד הקריאה והתפילות. ואחרי כן מסר
אותי למלמד אחר — ללמוד תורה, נביאים וכתובים. וכשהגיע הזמן בימי חיי,
שמתחילים במקומותינו ללמוד גמרא עם הנערים, הוציא אותי מן החדר מיד
המלמד ועמם עליו העבודה ללמוד אתי בעצמו.

אבל הוא לא התחיל בלמוד גמרא, כפי הנהוג, אלא פתח בראשונה בלמוד
ספר הטור, חלק ארח חיים, באמרו: ראשית חכמה יראת ה'. וראשית כל נחוי
שכל אדם מישראל ידע מה היא חובתו להרבוננו של עולם, דבר יום ביומו:
הברכות והתפילות, דיני ציצית ותפילין, הלכות שבת והלכות יום-טוב ושאר
הדינים הכלולים בחלק ארח חיים, שבלי ידיעתם כמעט אי אפשר להיות ירא

שמים — שומר תורה ומצוות כראוי. ולפי דעתי, היה אומר, לא מחכמה עוֹשֵׂים המלמדים, שהנם מתחילים עם נער בן עשר שנה, שאיננו יודע אף דין אחד מהדברים, שכל אחד מישראל מחויב לדעת, בשקלא וטריא ובפלפולים בארבעה אבות נזיקין: השור והבור, המכעה והחכער. והנם משתדלים להרגילו לשאלות וקשיות על כל מאמר ומאמר ועל כל תיבה ותיבה שהוא לומד בהגמרא, קשיות לאין סוף ולאין מספר. וכל זה — כדי לחדד את מוחו. ועל ידי למוד בשיטה מקולקלת כזאת, התלמידים אובדים את דרכם, להבין הדברים שהנם לומדים כפי פשוטם וכפי מובנם האמתי. והנם מוצאים להם באור בדרך עקש ופתלתל. ועל המלמדים האלה נאמנו דברי המלך החכם בקהלת: „אשר עשה האלקים את האדם ישר והם בקשו חשבונות רבים“, כי הבורא יתברך נתן לנער מוח בריא ושכל ישר להבין כל דבר לאשורו, והמלמדים מבקשים דרכים עקלקלות לבלבל מוח התלמיד ולעקם את שכלו, לבל יראה נכוחות. וגם לא רצתה נפשו בהמלמדים — על שאינם שמים לב כלל לחנך את התלמידים במוסר ויראת שמים, — ללמד אתם — מבלעדי הפלפולים בגמרא, רש"י ותוספות — גם מעט אנגדה וספרי מוסר; כאילו למוד זה — דבר טפל, שאין כדאי לאבד זמן עליו. ובזה ראה טעות גדולה מצדם, כי המלך החכם מכל אדם אמר: „חנוך לנער על פי דרכו, גם כי יזקין לא יסור ממנה“. ומי שלא נתחנך בילדותו וביומי נעוריו במוסר ומדות, מאין יהיו לו כשיגדל ויהיה לאיש? וכשראה אבי, שאני כבר בקי בטור ארח חיים, ויודע אני כמעט בעל פה כל הדינים הכלולים בחלק זה, נגש ללמוד אתי גמרא. וגם כאן סר מדרך הכבושה: לא התחיל בתם ומועד, בשור ובור, במזיק ובניזק, אלא התחיל אתי — ביציאות השבת שתיים שהן ארבע. ולמד אתי פרקים אחדים במסכת שבת וכשחזרתי עליהם פעמים רבות, והיו שגורים על פי, למד אתי מסכת ראש השנה. וכשגמרתי מסכת זו, למד אתי מסכתא ביצה, ואחרי כן מסכתא יומא ויתר המסכתות מסדר מועד. ורק אחרי עבור שנים אחדות, מזמן שהתחלתי בלמוד גמרא, התחיל ללמוד אתי המסכתות מסדרים נזיקין ונשים. וביחד עם למוד הגמרא למד גם אתי ספרי אנגדה וספרי מוסר ומדות: פרקי אבות, אבות דר' נתן, מדרש תנחומא, פרקים מספר המדע להרמב"ם, פרקים מספר חובת הלבבות, שערי תשובה דרבינו יונה, מנורת המאור, קביהישר ועוד אחרים. וגם נתן לי ללמוד ולעיון ספרי דרוש. כי הדרשות מושכות את הלב. וביחד עם זה — הנן מלמדות אותנו מוסר ומדות דרך ארץ.

ובאשר האב מחויב גם כן ללמד את בנו אומנות, למד אבי אותי את אומנותו — אומנות השחיטה, הבדיקה והניקור. אומנות זו לא ישרה בתחילה בעיני, כי לא יכולתי לראות בצער הבעלי־חיים הנשחטים: העופות השחוטים — כשהנם מקשקשים כנפיהם, והעגלים והפרות, — כשהנם שותת וזורם מגרונם, הנם פושטים לפניהם רגליהם ומחזירים ומכניסים אותן. וכזה עד אשר תצא נשימתם האחרונה. וכמה פעמים התבוננתי וראיתי, שהבעלי־חיים מרגישים ויודעים שמוליכים אותם לשחיטה ואינם רוצים בשום אופן ללכת לבית הש-

חיטה וצריך למשוך אותם בחזקה ולהוליך אותם בעל כרחם. וכשהייתי שואל את אבי: הרי זה צער בעלי חיים להסב מיתה לבהמות ולעופות, והתורה חשה לצער בעלי חיים. ועל זה היה אומר לי אבי: כך גזרה חכמתו של הבורא ית-ברך. וכדברי חז"ל: סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדים. ועוד זכות היא להבהמות ולהעופות הבאים לשחיטה על ידי ישראל, שמברכים עליהם הברכה על השחיטה ושמויימים בהם מצות כסויהדם ושבשרם עולה על שלהן היראים והשלמים בשבתים וימים טובים. ובני ישראל מקיימים בהם מצות שמחת שבת ושמחת יום טוב, כפי דברי חז"ל: „אין שמחה אלא בבשר". בזמן שהבעלי-חיים, שנפל בגורלם לבוא לידי הערלים. והערלים הורגים אותם ואוכלים בשרם — בשר נבלה, אין בידם אף אחת מכל הזכויות האלה. ומה שחשוב עוד יותר, הוא — שהבעלי-חיים בעצמם — על פי הרוב — משתוקקים ומתאווים ליפול בידי ישראל ולהיות נשחטים. בכשרות על פי התורה ולפי הדין. והם הם הבעלי-חיים, שנתגלגלו בהם נשמות חוטאים ובעלי עבירות, כדי למרק עונותיהן בעולם הזה. והנשמות האלה, כידוע, סובלות יסורים גדולים, כשהנן נמצאות בגוף של בעל חי. והנן מתגעגעות לצאת לחפשי ממאסרן. ורק דרך אחת להן להשיג מאוויין: ליפול בידי ישראל ושוחר ירא שמים יברך עליהן הברכה על השחיטה, ובברכה זו תתקיינה ותצאינה לחפש. והקדוש ברוך הוא ברוב רחמיו וחסדיו הגדולים מזמין על פי הרוב הבעלי-חיים שנמצא בהם גלגול, שיפלו בידי ישראל, כדי שיביאו נשמות החוטאים לידי תיקון. ובודאי ההנאה שיש להנשמה המגולגלת ולהבעל חי, לשניהם כאחד, על ידי התיקון — כי גם הבעלי-חי סובל יסורים, כשגלגול נמצא בקרבו — היא יותר גדולה, מהצער והיסורים שיש להבעלי-חי בשעת השחיטה. ויש ידים לשער, שכמעט כל הבעלי-חיים הבאים לשחיטה, נשמה מגולגלת נמצאת בהם. כי מספר העבירות, שעל יניהן נשמת האדם נדונה להיות מגולגלת בבעלי-חי, הוא גדול ורב מאד. ואין להנשמות המגולגלות תקנה יותר מעולה להפטר מעונש הגלגול, אלא לבוא לידי שחיטה על ידי שוחט ירא שמים. ובמדה שהשוחט הוא יותר ירא שמים, באותה מדה התיקון להנשמה המגולגלת הוא יותר טוב ויותר נאה ויאה. ומטעם זה, על השוחט להיות ירא שמים, כי אחריות גדולה מוטלת עליו. ולא רק האחריות שלא להטריף ושלא לנבל הבעלי-חי, שהוא עסוק בשחיטתו, אלא, ביחוד — שלא תבוא על ידו, חס ושלום, תקלה להנשמה המגולגלת בגוף הבעלי-חי. והתיקון, הבא על ידי השחיטה, לא יהיה תיקון שלם. והנשמה המגולגלת תהיה מוכרחת להתגלגל עוד הפעם בעולם השפל בגוף בעלי-חי אחר, כדי להשלים תיקונה. דברי אבי לא הניחו את רוחי ואמרתי לו: בודאי להנשמות המגולגלות יפה היא השחיטה, כי על ידיה הן מוצאות תיקונן, אבל במה חטאו הבעלי-חיים לסבול יסורים ולהיות נגזרים מארצות החיים בעד חטאים שחטאו אחרים, נשמות החוטאים, שנכנסו לגופם שלא מדעתם ושלא מרצונם. ועל זה אמר לי אבי: אסור להרהר אחרי מדותיו של הקדוש ברוך הוא, כי כל דרכיו צדק ומשפט ולא יעשה עוול.

ואם כי ידעתי, שבלי ספק, הצדק עם דברי אבי, בכל זאת לא נקל היה לי להתרגל באומנות השחיטה. וביחוד, בשחיטת גסות ודקות. ובפעם הראשונה, כשמסר אבי לידי שחיטת עגל, והעגל היה מביט עלי כל הזמן בעיניו הגדולות, נדמה היה לי כאילו הוא אומר אלי: במה חטאתי לפניך, שאתה אומר להרגני ולקפוד ארג חיי טרם זכיתי ליהנות ולשבוע מזיו החיים. וכשכפתו רגליו והשיכו אותו ארצה ואחזתי בעור צוארו להעביר סכיני עלי, רעדו ידי, כאילו אחזתני מחלת הקדחת. ויראתי, לכל אנבל את הבעל-חי. וכשגמרתי השחיטה לא יכולתי להסב עיני ממנו. וכל זמן שהיה עוד בעיניו זיק של חיים, נדמה היה לי, שהוא מביט עלי בעינים מלאות זעם על העוול שעשיתי לו. והרגשתי רגש של בושח וכלמה, כאילו זה עתה רצחתי נפש. וכל היום ההוא הייתי סר וזועף. והייתי כאיש נדהם וכל מאכל לא ערב לחכי ונשאר בגרוני, כאילו שמו מחנק לנפשי. אמי הכירה מבוכתי בפני וכי אינני נוגע בהמאכל אשר שמו לפני. וישאלה אותי: מה זה היה לך, נטע, האם חולה הנך. או מרגיש אתה כאב באחד מאברייך? כמובן, לא הגדתי לה הסבה, שהעגל השחוט הנהו כל הזמן לפני עיני. ואני רואה עיניו הגדולות מלאות צער והדם שותת מגרונו והוא מפרסם בכל אבריו. ולא אדע מדוע — ומחזה העגל השחוט העלה בזכרוני כל היום דברי הסליחה: „עשה למען טבוחים על יחוד שמך“. ונדמה היה לי שאני רואה תירנוקות לאין מספר טבוחים לפני וכולם מביטים עלי בעינים מלאות יגון וצער. וגם אחרי עבור היום ההוא, בכל פעם כשהיה מוסר לי אבי — כדי להתרגל באומנות השחיטה והבדיקה — בהמה גסה, או, דקה לשחיטה, הייתי מרגיש אחרי השחיטה, רגש של בושח ונוחם על מעשי, כאילו חטאתי והרעתי לעשות. אם כי ידעתי, שמקיים אני אחת מתרי"ג מצוות התורה, כשאני שוחט בהמה טהורה בכשרות ומברך עליה הברכה: „אשר קדשנו במצוותיו וציונו על השחיטה“. ואם כי גם ידעתי, שזכות היא להבעל חי שבא לידי והייתי בעוזריו להביאו לידי תכליתו, שלמענה נברא ובא לעולם — סוף בהמה לשחיטה. בכל זאת — וגם אחרי שידעתי כל אלה — לא יכולתי לעשות מאומה נגד חולשה זו שהייתה בי ולהתיחס בשוויון נפש לשחיטת הבעל-חיים הבאים לידי. הלמוד ביחידות עם אבי בלי חברת חברים גם כן לא השביע אותי רצון. כי קנא קנאתי בהבחורים בני גילי, שעזבו עירנו והלכו ללמוד בהישיבות הגדולות שבמדינה. וגם אני בקשתי את אבי שיתן לי ללכת לאחת הישיבות המפורסמות. אבל אבי לא הסכים לזה, באמרו: בהישיבות האלה משגיחים רק על זה, שהתלמידים ילמדו בהתמדה, אבל אין שמים לב כלל — או רק במדה בלתי מספקת — להנהגת הבחורים במדות וביראת שמים. ובאשר בין הבחורים, תלמידי הישיבות, ישנם גם כאלה, שסורם רע ומדותיהם מגונות, יש סכנה, למי שבא בחברתם, שילמוד ממעשיהם וישחית גם הוא את דרכו. כדברי המלך החכם מכל אדם: „זבובי מות יביע שמן רוקח“. ואני אינני רוצה להור ציחק מתחת השנחתי עד אשר תגדל ותהיה לאיש. ולא יהיה יותר מקום לחשש סכנה, שתסור מדרך הטוב והישר. וגם אמי סרכה לתת אותי ללכת מביתה

לאחת הישיבות. וכבר מטעם אחר: דאג דאגה לשלומי, לכל אסכול, אולי, בנכר חרפת רעב; כי בהיותי מטבעי בישן ואסטנים, ואם אצטרך לאכול על שלחן אחרים, כמנהג הבחורים תלמידי הישיבות, האוכלים לחם חקם, דבר יום ביומו, אצל הבעליבתים — הפעם אצל האחד והפעם אצל השני — אולי לא אאכל די שבעי, ומשמן בשרי ירוזה. ולא יהיה עוד בי יותר כח ללמוד. ואם עוד, חס ושלום, אפול חולה למשכב, מי בנכר ידאג לסעוד אותי על ערש דוי, להשקני שקוי מרפא ולהחלימני. ובכלל — מי יטפל בבגדי ובכלי, שיהיו שלמים ונקיים, כמו שהיא מטפלת בהם כל הימים.

כה עברו עלי ימי נעורי בבית אבי. וכשמלאו לי שמונה עשרה שנה והגיע לי עתי — עת דודים, התחיל אבי לדאוג למצוא למעני זוג. כפי אשר צוו לנו חכמינו, זכרונם לברכה: בן שמונה-עשרה לחופה. והיה מאין בהשדכנים למצוא למעני זוג הגון. והתנאי הראשון שהתנה עמם — שהכלה תהיה בת תלמיד חכם. ועל תנאי זה איננו יכול לותר אף במשהוא. אבל בנוגע לשאר התנאים יש תמיד האפשרות לעיין ולהתפשר. ואם כי אבי לא התהלך בגדולות ולא בקש למעני כלה מגזע היחש ושתהיה מסובלת בהון ועושר, בכל זאת קשה היה להד שדכנים למצוא למעני זוג, שיהיה טוב והגון לאבי ולהמחותן ולי וגם להמ דוברת. כי למצוא למעני כלה בתיטובים, בת תלמידה, שוחט, דיון או מלמד, שעל פי הרוב הנם מתפרנסים בדוחק. ואין לאל ידם לתת נדוניא לבתם ולהח זיק חתנם עם בני ביתו על שלחנם שנים אחדות אחרי החתונה — שדרך כזה לא יסכון למעני. כי גם אבי מתפרנס בדוחק. וגם הוא לא יוכל להחזיק אותי ובני ביתי על שלחנו, כדי שאוכל להמשיך את למודי גם אחרי החתונה. ובעל הבית תלמידה, שברכו ה' בהון ועושר, יש לו האפשרות לבחור בבחור-חתן לבתו, כפי רצונו. ובודאי ימצא בחור, שיצא שמו לתהלה, בתור עלוי ושיחיה ראוי לסמיכה. ושיוכל לקוות, שברוב הימים יהיה רב, יושב על מדין באחת הקהילות בישראל. ולא יקה אותי חתן לבתו, בחור עני כמוני, שאם כי קריתי ושניתי הרבה ואומנות השחיטה בידי וגם מעלות אחרות ישנן בי: קול ערב ונעים, להיות שליח צבור עובר לפני התיבה, בסי בטעמי הקריאה ויודע אני לקרוא בתורה לפני הצבור והנני גם בעל תוקע מצוין. אבל לפי שיטת הלמוד שאחז בה אבי, ללמוד עמדי גמרא על פי הפשט ולא בדרך הפלפול, אין בי ממעלת החריפות, שבה מצטיינים העלויים. ועל ידה הנם נעשים מפורסמים. וגם מדת הענוה, שהיא מנת חלקו של אבי. ומעולם לא התפאר בפני איש בחי דיעות שיש לי בהלכה, באגדה ובדרוש. וגם אני הלכתי בדרכו — דרך הצנע לכת ולא השתבחתי בעיר: למדן אני, צורבא דרבנן הנני. ומהטעמים האלה לא יצא שמו לתהילה בארץ, והייתי בעיני כל — בחור פשוט, שאיננו מצטיין במאומה, ושכמוהו נמצאים בחורים לרוב בכל מקום. וכמובן, בעליהבית אמיד ותלמידהם כאחד — לא ימצא חפץ בבחור פשוט, שאיננו מצטיין במאומה, כמוני. ויבקש לו בחור שיצאו לו מוניטין בעולם שהנהו עלוי ויהיה לו ול משפחתו לכבוד ולתפארת. בתנאים כאלה לא מרובים היו השדוכים שהציעו

השדכנים לאבי למעני לבחירה. וסוף כל סוף ראה אבי את עצמו מוכרח להסד בים להשדוך עם בת ר' יודל החנוני בעיר קיידאן, הסמוכה לעירנו. את ר' יודל היה אבי יודע ומכיר מכבר, שהנהו יודע ספר, מקדיש זמנו ללמוד וקובע עתים לתורה. וביחוד, שהוא ירא שמים באמת, מדה שאיננה מצויה לרוב אצל חנונים ותגרנים. ואם כי ר' יודל לא נמנה על הלומדים שבעיר, בכל זאת גם כן לא היה נחשב בעיני איש לעסדהארץ. ואבי התנחם בזה, שהכלה, לפחות, איננה בת עם הארץ. וגם ר' יודל מצא לטוב להשתדך עם אבי ולתת את בתו לכונו, כי שמע שמע אבי, שמעריצים אותו על תמימותו ועל הנהגותיו הישרות. אם כי ידע, שבשדוך זה הוא מעמים על עצמו עול כבד מנשוא: לתת לי נדוניה חמש מאות זהובים ולהחזיק אותי ובני ביתי ארבע שנים על שלחנו וכל מחסורי עליו. והוא לא על הבעלי־בתים האמידים נמנה. וגם לא היתה לו פרנסה בשופי. ואם כי ר' יודל היה שבע רצון מהשדוך, אשתו, המחזנת, לא היתה כלל וכלל. וגם בקשה לעכב בידי בעלה לקחת אותי לחתן לבתם, באמרה אליו: הבחור איננו מפורסם כלמדן גדול שיהיה ראוי לסמיכה להוראה. וגם לא יסכון להיות סוחר, כי הכרת פניו תענה בו — מדת הבישנות והתמימות — שאיננו מוכשר לעסוק בפרקי מטוא ואין בו ממדת התגרנים. ובמה יפרנס אחרי כן את אשתו ובני ביתו? אבל המחזנת, ר' יודל לא שם לב לדבריה ולא שמע בקולה, באמר: הבחור מוצא חן בעיני. ובדאי הקדוש ברוך הוא יורה לו את דרכו. ומאן דיהיב חיי יחיב מזוני. והשדוך נגמר בכי טוב: והחתן התחייב בהתנאים להחזיק אותי ובני ביתי בכבוד במשך ארבע שנים על שלחנו וכל מחסורי עליו. ומבלעדי בנדים ותכשיטים להכלה, כנהוג, התחייב עוד לתת לי חמש מאות זהובים במי זומנים. ואת הסכום הזה ישלש אצל הרב דמתא קודם הנשואין. וכאשר קרבו ימי הנשואין, הודיע לנו המחזנת, שאין ביכלתו לקיים התנאי האחרון — להשליש כסף הנדוניה אצל הרב. כי האדונים, שהנם חייבים לו כסף בעד סחורה, לא סלקו חובם בזמנו ואין לו האפשרות לנגוש בהם ולתכוע אותם לדין על שלא שלמו החוב בזמנו. וכסף אחר אין לו לעת עתה במזומנים, ואם כי אין לו האפשרות להשליש הכסף בחזון המותנה, תיכף ומיד, כשיקבל החוב מידי האדונים ימסור לי הכסף אחרי הנשואין, כפי שהבטיח לי. וזה — בהן צדק שלו. כי איננו, חס ושלום, מאלה שאינם עומדים בדבורם: מבטיחים — ואינם מקיימים. הידיעה הזאת הביאה במבוכה כל אנשי משפחתנו. כי מעשים בכל יום הוא, שהבעלי־בתים מבטיחים נדוניה לחתניהם, לוקחי בנותיהם, ואחרי כן הנם פושטים להם את הרגל. והחתנים יוצאים בידים ריקות. ועל פי הרוב אבות הכלות יודעים מראש, שעל שקר הנם מבטיחים נדוניה לחתניהם ושהנם מוליכי כים אותם שולל. בתקותם, שסוף כל סוף יסכימו החתנים להכנס לחופה, אם גם האבות לא קיימו ההתחייבות שקבלו עליהם. אמי וגם כל הקרובים שלנו יעצו לאבי להחזיר התנאים להמחזנת ולבטל השדוך, כי חשדו את ר' יודל, שגם הוא בערמה עשה — להבטיח בראשונה נדוניה להחתן, ואחרי כן — על ידי אמתלא בדויה — הוא מרקש להפקיע עצמו מהחוב שקבל עליו. אבל אבי

לא רצה לשמוע לדבריהם, באמרו: לא אוכל להעטות חרפה על בת ישראל, להחזיר התנאים לאבית. ואם מה' יצא הדבר והיא הנועדה לבני, ועליה הוכרו ארבעים יום קודם יצירתה: בת פלוני לפלוני, לא אבטל את השדוך רק מפני שהמחותן לא היה יכול לעמוד בדברו — להשליש כסף הנדוניא בזמנו. ואני אינני חושד אותו כלל שבזדון עשה הדבר, אלא בודאי זה בא לו באונס. וכשיריב חייב לו השם והאדונים יסלקו לו את החוב, אינני מסופק שיקיים הבטחתו וימסור כסף הנדוניא לבני. והשדוך לא נתבטל. וביום המיועד, כפי המותנה בהתנאים, נכנסתי לחופה למוזל טוב ובת ר' יודל החנוני היתה לי לאשה כדת משה וישראל. ובאתי לדור בבית חותני עם אשתי, שארשתיה באמונה.

ובבית חותני נפלו לי חבליים בנעימים; כי חותני אהב אותי כאהוב אב את בנו. ובאשתי מצאתי לי עוזר כנגדי, כי הנה מצוינת במדות כנות ציון היקד רות. רק חותנתי לא ישרה נפשה בי. כי היא אשה סחרנית ותגרנית והיא מבקשת תמיד ובכל רק תועלת חמרית. ובי לא מצאה דבר טוב לפי רוחה ונפשה. והייתי בעיניה גבר לא יוצלח: אוכל ואינו עושה. ואם כי לא נשאה משפטה עלי בפני ולא שמעתי אותה מדברת עלי מטוב ועד רע, הרגשתי תיכף ומיד בבואי לדור לבית חותני, שאין לבה טוב עלי. כי כמים הפנים לפנים, לב איש לרעהו. והלב יודע ומרגיש, גם בלי אמר ודברים. אבל יחס חותנתי אלי, לא פעל לרעה על הלך נפשי ומצב רוחי, כי הייתי שבע רצון ממצבי החדש והייתי שמח בחלקי: עם אשתי חייתי בשלום ושלוח, באהבה ורעות. ולב חותני היה טוב עלי והיה מוצא קורת רוח בי; בחיותו רואה שכל היודעים ומכירים אותי מכבדים ומוקירים אותי. וביחוד היתה לו נחת רוח ממני, על שיצא שמו לתהילה בעיר, שהנני מרא דאגדתא ודרשן מצויין. כי יסדתי בבית המדרש — שאני וחותני מתפללים בו — חברה ללמוד עין יעקב. ולקחתי עלי המשרה להגיד לפני החברים בכל יום, — בין מנחה למעריב בימי הקיץ, ואחר תפילת מעריב, בערב, בימות החורף, — שיעור בספר עין יעקב. וכאן היו לי לתועלת רבה ספריאגדה אשר למד אתי אבי וספרידרוש שהיה נותן בידי לעיין בהם. כי למדתי מהם דרכי הדרשנים בבאור הפסוקים שבתורה ומאמרו חז"ל בתלמוד ומדרש. ובכל בית הדרוש הייתי נאמן. וגם מצאתי לי שבויל לעצמי לחבר דרשות כרצוני, לפי המדות שקבעו גדולי הדרשנים, מחברי הספרים המפורסמים בדרוש, שהם היו לי למופת. וכשהייתי לומד פרקים מספר עין יעקב לפני החברים, הייתי מבאר, מטעים ומסביר אגדות חז"ל לפי הבאורים והדרשות על האגדות האלה בספרי דרוש המפורסמים: עקדת יצחק, מעשה ה', נפוצות יהודה, עוללות אפרים ועוד, ועוד. וכשהיינו עומדים בדברי אגדה על דבר האבות ושכתי יעקב, יציאת מצרים ודור המדבר, מלכי בית דוד וחורבן הבתים — בית ראשון ובית שני, — אלכסנדר מוקדן ומלכי בית חשמונאי ומלכות רומי הרשעה הייתי מספר להחברים, שומעי שיעורי — נוסף על דברי חז"ל הנמצאים בספר עין יעקב — כל מה שידוע לי בהענינים האלה מספרי המדרשים: מדרש רבות ומדרש תנחומא, וקוטשי שמעוני ותנא דברי אליהו, ספר הישר וספר יוסיפון, פרקי דרבי

אליעזר ותרגום שני על מגלת אסתר. והשומעים היו מתענגים על דברי, כי היו כחדשים בעיניהם ולקחו את לבם. ואחרי כן היו מספרים תהילתי בעיר. והיו מפליגים בשבח, שהנני דרשן מצוין, לוקח לבות שומעיו בדבריו. ועל ידי פרסום השיעור שאני מניד לפני חברי החברה עין־יעקב, נספחו להחברה חברים רבים, שבאו גם מבתי־הפילה אחרים לשמוע לקחי. ומוכרחים היינו להוסיף שלחנות וספסלים, כדי לתת מקום לכל הבאים לשמוע. וגם הרב האב"ד דמתא התענין לפעמים לשמוע שיעורי. וממרום שבתו, בצד ארון־הקדש, במזרח, היה מרכין ראשו ונוטה אזניו לשמוע דברי. וכפי שמסרו לי אחדים מהמקורבים שלו שמעו את הרב אומר: חתן ר' יודל הוא בעל לשון והסברה טובה וכחו בפיו ובלשונו.

ומבלעדי יסוד החברה עין־יעקב שמתי לבי לצורך אחר בהקהילה, שחם־רונו היה מורגש והיה דורש תיקון. והוא — ליכד חברה תומכיתורה, שתדאג לצרכי החבורים העניים, הלומדים והמתגוללים בבתי המדרשות, ואין איש שם אליהם לב, לדאוג להם להלבישם ולהנעילם. ולפעמים — גם להאכילם לחם. כי לא תמיד הנם אוכלים לחם לשובע. ויש ימים שהנם יושבים בתענית, באין להם לאותו יום בעל הבית לאכול על שלחנו. ומצאתי לי חבר, אברך אחד, שהיה אתי בדעה אחת על נחיצות הדבר ומצאתיו נאמן אתי ולכבו כלכבי וביחד יסדנו חברה תומכיתורה. וראשית מפעלנו היה להכין לנו פנקס ולרשום בו שמות החברים שנתנו ידם לנו לתמוך בנדבתם במפעלנו. ובכל יום ערב שבת־קודש היינו עוברים על פתחי הבעלי־בתים, חברי־החברה, לאסוף הנדבות, איש איש כפי אשר התחייב לשלם מדי שבוע בשבוע. ובהכסף הנקבץ היינו באים לעזרה להבחורים העניים הנזקקים לתמיכה. וחותני לא הניא בידי מלעסוק בצרכי־צבור. ועוד היתה לו קורת רוח מזה. כי ידע שאני עוסק בדבר מצוה רק לשם שמים ולא לשום פניה אחרת ואינני מבקש לעצמי שום תועלת. וגם לא — כדי להיות מכובד על חבריות.

וככה עברו עלי שלש שנים מיום שבאתי לחסות בצל קורת חותני. ובמשך הזמן הזה נהייתי לאב לשני ילדים: בן ובת. וכמעט שלא הרגשתי במרוצת הזמן, איך חיש גז עבר, כי הייתי תמיד עסוק באיזה דבר: אם בתלמוד תורה בבית המדרש ואם בעסקנות בצרכי־צבור. וגם הייתי חפשי מדאגת הפרנסה, בהיות אני ובני ביתי אוכלים על שלחן חותני וכל מחסורי עליו. ולהעתיד לא דאגתי, בהיות בטחוני חזק בהבורא יתברך, שבודאי, כאשר ימלאו ימי שבתי בבית חותני, לא יעזבני ויזמין לי פרנסה במה להחיות בני ביתי. אבל מחשבות אדם הבל. וימי שלותי לא ארכו, כי פתאום נהפך עלי הנגלגל. וימי הטובה כלו הלכו למו, והגיעו לי ימי הרעה. וכאיוב אמרתי: שלו הייתי ויפרפרני ואחז בערפי ויפצפצני. וחותני, אשר אמרתי בצלו אחיה; כי הוא היה לי — מעת אשר לקח אותי לביתו — למנן ולמחסה, חלה פתאום מחלה קשה ואנושה. ובעוד שני שבועות שבס חיים לכל חי ואיננו. ומאותה שעה שנלקח חותני, עליו השלום, מעל ראשי נשתנה מצבי לרעה. כי מוכרח הייתי לדור עם בני ביתי בבית חות־

נתי. והיא היתה עוינת אותי כבר מקודם ועכשיו עוד יותר. ובהיות עתה עליה לברך העול של דאגת הפרנסה, לנהל העסק בחנות ולדאוג לכל צרכי הבית, — דבר שהנהו כמעט למעלה מכחותיה, אם כי היא אשת חיל ועקרת הבית, — היתה חותנתי מרת־נפש ונרגזת כל היום והיתה מבטת עלי עוד יותר בעינים זעומות, על אשר הנני, לפי דעתה, אוכל ואינו עושה. ומטעם זה ראיתי את עצמי מוכרח לשנות סדר חיי ולבוא לעזרת חותנתי בהחנות שלה. כי אי אפשר לה לברך להשאר בחנות מאז הבוקר ועד הערב, מבלי שיבוא איש למלא מקומה, לכל הפחות, שעות אחדות ביום; או, לבוא לעזרתה בימי השוק, בשלקוחות הנם מרובים וקשה לאיש אחד לשרת הלקוחות ולמלאות רצון כלם. וגם באותו יום נחוי' להשגיח על אכרי הכפרים הנכנסים להחנות לבל יגנבו איזה דבר; כי באין רואה ובאין משגיח הערלים, אינם חוששים לקנות דבר במשיכה בלבד, וחנם אין כסף.

לעסוק בפרקמטיא ולאחוז באומנות של חנוני — דבר זה לא היה לפי דוחי, כי תמיד היו לפני עיני דברי הנביא: כנען בידו מאוני מרמה לעשק אהב, והאיש הירא וחרד לדבר ה' אם הוא שולח ידו במסחר ועוסק במשא ומתן, עליו להיות תמיד על המשמר, לבל יעבור על אחד הלאוויים שכתורה, עבירות, שרוב הסוחרים והחנונים, בעונותינו הרבים, דשים בעקבם ואינם מרגישים בהם כלל, מפני רוב ההרגל. וחותני, עליו השלום, לא אחת ולא שתים אמר לי באנחה: אינך יודע, בני, כמה קשה הוא להיות תגרן וחנוני ולהיות ירא שמים כאחד, כי כל היום עליך להיות נזהר מגניבה ומגזילה, מתרמית ומאונאה, מלשון הרע ומרביעות, מדבר־שקר ומחנופה, מדברים בטלים ומרבו'י שיחה עם האשה. ועוד עבירות שהתגרנים והחנונים עלולים להכשל בהם בכל שעה ובכל רגע. ובעוד נותניו הרבים, רוב התגרנים אינם נזהרים כלל בזה. ומרוב ההרגל בהם נעשו להם כהיתר. וגם אינם רואים חובה לעצמם והנם צדיקים בעיניהם. ואותו תגרן, שבכל יום ויום, בדברים שבין אדם לחברו, הוא עובר על כמה לאווי' שבתורה ואין לבו נוקפו על זה, אם יארע לו מקרה לשכוח להתפלל תפילת־מנחה, או, תפילת־ערבית, או, לנגוע בדבר שהוא מוקצה ביום השבת — הוא ירא וחרד מפני העונש, ומבקש לעשות תיקון־תשובה על העבירה שעבר. הדב־רים האלה שאמר לי חותני, עליו השלום, נחרתו בזכרוני. ובכל פעם שהייתי בא להחנות של חותנתי הייתי בפהד ובמורא לבל אכשל, חס ושלום, באחת העבירות שמנה ופרט לי חותני, עבירות שהנן מצויות אצל התגרנים והחנונים. אבל אומדנותי החדשה — אומנות תגרן וחנוני, אומנות של לסטים, לא ארכה לי ימים רבים. כי חותנתי שבעיניה הייתי תמיד בטלן ואדם שאיננו מן היושבים, מצאה מגרעת בכל מה שהייתי עושה. והיתה שופכת עלי קצפה וזעמה. והיתה מקללת קללה נמרצה את השדכן, אשר הביא אותי — הבן־פרת — לביתה. וביחוד כעסה עלי פעם אחת, על אשר נתתי — בזמן שלא היתה בהחנות — סחורה בהקפה להסרסור ר' זעקל הינדעס. הוא בא אלי להחנות בבקשה לתת לו מעט סחורה בהקפה, כי לא היה לו באותה שעה כסף במוזמנים. והוא הבטיח לי,

שבזמן קרוב ישלם לי את החוב. הוא עסוק עתה — כפי שאמר לי — לתווך בין שני אדונים בעסק על סכום גדול. וכשיביא את הענין לידי נמר, יבוא על שכרו משלם בעין יפה, על אשר הצליח להביא את שני הצדדים לידי עסק חשווה. ואז, אם ירצה השם, יבוא אלי ויסלק את החוב. וגם יקנה מחדש אצלי סחורה ועל סכום עוד יותר גדול, מאשר בפעם הזאת. וגם הבטח הבטיח לי, שירבה בשבחנו ובשבח הסחורה שלנו להאדונים שבחסביה, שהוא נכנס ויוצא אצלם בתמידות כבן-בית. ובודאי תגיע לנו מזה תועלת רבה. ואני נתתי לו הסחורה כבקשתו. וכשנודע הדבר לחותנתי, בערה כאש חמתה ונתנה עלי בקולה: להשקין המפורסם ולהאביון הנמבזה הזה, ועל הסרסור, נתת סחורה בהקפה — הנחת מעותי על קרן הצבי ולעולם ועד לא יסלק לנו אף פרוטה אחת מכל מה שהוא חייב לנו. ועל זה אמרתי לה: אם הסרסור דל ועני, אין זאת אומרת, שלא יסלק לעולם את החוב; כי בודאי לפעמים יש לו כסף בכיסו, ואז ישלם לנו את החוב. ועל כנון זה אמר המלך שלמה: שלח לחמך על פני המים, כי ברב הימים תמצאנו. ובודאי לא התכוון המלך שלמה בדבריו, שנתן סחורה בהקפה רק לבעלי-בתים אמידים ועשירים; כי דבר זה בלאו הכי. וכולי עלמא גותנים לעשירים בהקפה. ושלמה המלך לא הוציא את דבריו לחנם, על לא דבר. דברי אלה הרגיו עוד יותר את חותנתי, ותאמר אלי: אני מדברת אליך דברים של טעם ואתה בא אלי בדרשות. לדרשות מעין אלה שלך, יש מקום בבית המדרש, לפני השומעים השיעור שלך בעין-יעקב, אבל לא בחנות ובשוק הסוחרים, כי לא יכירן מקומן כאן. ופעם אחרת כעסה עלי, על אשר ראתה אותי שאינני רוצה להרבות דברים עם אשה דברנית ופטפטנית, שבאה להחנות, וכאילו לקנות איזה דבר והתחילה לספר לי דברים שאינם מענינים אותי כלל. וגם אין להם שייכות להחנות ולהסחורה שלנו. ואני עשיתי את עצמי כאיננו שומע. וכראות האשה שאינני שם לבי לדבריה, יצאה מן החנות. ומבלי שאדע, אם היה בדעתה לקנות איזה דבר בהחנות, או אם היא באה רק להשמיעני את פטפוטה. וגם על דבר זה חרה אף חמותי עלי ותאמר לי: אם תוסיף להתנהל באופן כזה עם הלקוחות, ובלי שים לב להדברים שהנם מדברים עמך, כי אז, בטוחה אני, שלא יוסיפו לבוא אלינו. ולא יעברו יותר על סף חנותנו. ועל זה אמרתי לה: אינני בא לכאן כדי לשמוע ספורי מעשיות מאשה פטפטנית, שדבריה הנם מים שאין להם סוף. וחכמינו הזהירו עלינו: אל תרבה שיחה עם האשה. לשמע דברי אלה עקמה חמותי שפתיה לאות לעג ובזו ולא השיבה לי דבר. ואם בשתי הפעמים האלה עוד עצרה מעט ברוחה ולא שפכה עלי את כל חמתה, הנה בפעם השלישית, כאשר מצאה במעשי הטא ועון, לא שמה יותר וסן לפיה ומתג לשפתיה ותחרף ותגדף אותי כאחד הריקים ותגרש אותי בחרפה ובבזו מהחנות. ובצוותה עלי, לכל אשוב עוד יותר לעולם לחנותה. ומעשה הדבר כך היה. להחנות נכנס עובר-אורח אחד, לבוש בגדי-כבוד, כאחד הבעלי-בתים, ואת ידו השמאלית החזיק כנגד לבו ויאמר אלי: הנני, לא עליכם, נצרך והנני נזקק לגדבה. אבל איננו עני פשוט, שפוטרים אותו בפרוטה אחת, אלא

הנני מהנצרכים המכובדים, כי הנני „חלוש“. ובדבריו כזה הוציא מאמתחתו כתב מרוב דאחת העיירות, אשר לא שמעתי שמעה מעולם. והרב בכתבו הנ"ל מעיד על האיש הזה, שהוא בעל-חבית שירד מנכסיו. והנהו חלוש ונזקק לרחמי-שמים וגם לכסף להוצאות על רופא ורפואות. והרב מבקש אחינו בני ישראל, רחמנים בני רחמנים, בכל אתר ואתר, שיעניקו למוסר כתב זה מהונם ומכספם ויתנו לו נדבה הגונה ובשכר זה וכו' וכו'.

למקרא כתב הרב הזה הוצאתי מכסי חצי-חוב כסף ונתתי להחלוש. חמותי היתה גם כן באותו זמן בחנות. ובראותה הנדבה שנתתי להחלוש, התנפלה עלי בשצף קצף: למה אתה מבזבז את כספי, כסף עמלי, על העצלים האלה, שאינם עושים מאומה, אלא הולכים מבית לבית ודופקים על כל הפתחים ומאספים כסף נדבות. ופרנסתם יותר קלה ויותר מצויה מפרנסתי, שאני טרודה כל היום וגם בלילה לא ינוח לבי מרוב דאגותי. ועל זה אמרתי לה: התורה צותה לנו: ולא תקפיז את ירך מאחריך האביון. וחכמינו, וזכונם לברכה, הרבו בשבת הצדקה והשכר המגיע לנו על ידה, לא רק בעולם הבא, אלא גם בעולם הזה, כפי דבריהם: עשר בשביל שתתעשר. וזכות היא לנו, כשהקדוש ברוך הוא מזמין לנו עני הגון לתת לו נדבה. ובודאי הקב"ה ישלם לנו פי עשר. ועוד הבאתי לה ראיות מנמרא וממדרש במעלת מצות הצדקה. אבל דברי היו ללא הועיל. כי חצי-חוב כסף שנתתי להאיש הכריע בעיני חמותי כל מאמרי חז"ל שהבאתי להצדיק את מעשי. ותאמר אלי — וקצף יז מפיה, מרוב כעסה וחרונה — כבר שבעתי למדי הדרשות שלך. וברור לי, שאם תוסיף לבוא להחנות, תהרום את מעמדי בהבט-לנות שלך ותביא אותי עד ככר לחם. ומטעם זה אני פוקדת עליך, שתצא מחד נותי תיכף ומיד. ולבלי שוב הנח לעולם. ואין לי צורך בכך ולא בעזרתך. ואני אמצא לי דרך לנהל עסקי בלתי עזרתך: אקח לי נערה משרתת לעבודת הבית ובתי תבוא במקומך להחנות להיות לעזר לי. ועל הדברים האלה הוסיפה עוד הרפות וגדופים לאין מספר ושאלו כדאי לחזור עליהם ולפורטם. לשמע דבריה יצאתי מהחנות עצוב ונכה-רוח. ולא רק על זה, שחמותי גרשה אותי מהחנות בחרפה ובבוז, אלא גם לבי היה דוי עלי לראות את חמותי — בתי-ישראל — אינה שמה לב לדברי התורה ולדברי חכמינו, וזכונם לברכה, במקום שיש רק ענין של חסרון כיס. ואמרתי בלבי: אוי לאזנים שכך שומעות. בת ישראל, כמעט שאיננה מאמנת בהבטחות הבורא ותברך. והיא מבזה דברי חכמים ולו ענת להם. הלא אין שיעור ומדה וקצב להעונש שיגיע לה על זה, כידוע, וכפי הנמצא בספרי יראים ובספרי מוסר. תפוש במחשבותי אלה ובלוי גם לדעת לאן אני הולך, הולכיכני רגלי בדרך ישרה לבית-המדרש. וכשנכנסתי לבית-המדרש ראיתי. והנה — פנים חדשות באו לכאן — אורה הגון, ר' גרונם מוכרספרים, אשר זה יותר משנתיים ימים לא בא למחננו. שמחתי לראות אותו מחדש, כי מכיר אני אותו עוד מימי נעורי, כשהיה בא מזמן לזמן לעיר מגורי אבי. וגם כשבא לקיודאן, קנה אצלו חמי ספר, תשורה למעני. וגם ר' גרונם נזכר בי והכיר אותי, כי יש לו טביעת-עין של תלמיד-חכם. נתתי לו שלום. והוא שאל לשלומי.

ספרתי לו מכל אשר אתי וכל מה שעבר עלי מעת שראיתיו באחרונה, זה יותר משנתיים. וכי חמי, ר' יודל, עליו השלום, הלך לעולמו. ושאני נהייתי — אנוס על פי הרבוב — חנוני למחצה. וישנן לי עתה דאגות גדולות בנוגע לפרנסתי ובנוגע לעתיד ולעתידות בני ביתי. וכשאני עומד ומדבר כזה עמדו נצנץ במוחי פתאום רעיון זה: הלא ר' גרונם פקח גדול ובקי בהיות העולם. והוא עבר ארצות ומדינות. והרבה ראה והרבה שמע בימי חלדו. ויודע הוא מן הנסיון הרבה דברים שאינם גלויים וידועים לכל אחד ואחד מאתנו. האם לא טוב לפני, לשאול בעצתו, איך ובאיזה אופן אוכל למצוא פרנסתי, כדי לצאת מתחת מרותה של חמותי ולא תשביעני יותר ממרורים. כי עתה, אחר שגרשה אותי מחנותה בהרפה, נעשה ברור לי, שלא אוכל יותר לדור עמה בכפיפה אחת, כי חיים כאלה אינם קרואים חיים. רעיון זה נתקבל על דעתי וגילתי לפני ר' גרונם את כל לבי. ספרתי לו מצבי הנורא וכי נסתרה דרכי בחיים ואובד-עצות הנני. ובקשתיו שיבוא לעזרתי בעצתו המהוכמת. ובדאי לא יבצר ממנו הדבר. ור' גרונם הקשוב לדברי רב קשב. וכשגמרתי דברי, נשאר הוא רגעים אחדים יושב על מקומו, העביר פעמים אחדות בידו על חלקת מצחו מצמצץ את עיניו, כמתאמץ למצוא פתרון לשאלה חמורה ואחרי כן אמר לי: שמע נא, נתן נטע, להדברים אשר אניגד לך ולעצתי אשר אתן לך. בימי חלדי ראיתי הרבה אברכים כמוך, תלמידי חכמים ויודעי תורה, שלא מצאו בעיר מגורם מקור למחיה ולפרנסה. וכמעט כולם אחזו בדרך אשר הורו לנו חכמינו ז"ל, שמי שמולו רע במקום אחר, ילך ויבקש לו גורלו במקום אחר. והיו עוזבים נשיהם וילדיהם לזמן ונודדים למרחקים לבקש פרנסתם, במקום שהיא מצויה להם. והנה זה ראיתי, שכל אברך שקרא ושנה, אם הוא בא למדינת רייסן, הוא מוצא תמיד פרנסתו בריוח באיזה יישוב, או, באיזה כפר, או, אצל רענדארים יחידים: אם בתור מלמד-דרדקי, ואם בתור שליח-צבור, חזן, העובר לפני התיבה. ומי שאומץ נותיהשחיסה בידו — גם בתור שוחט ובודק. ואתה — שכל האומניות האלה הנן בידך. ונוסף עליהן עוד מעלות אחרות לך, שאתה יודע פרק באגדה ובדרוש ויודע אתה לקרוא בתורה בצבור ולתקוע בשופר, אינני מסופק אף לרגע, שאם תלך למדינת רייסן תמצא על נקלה יישוב קטן באיזה כפר שיקבלו אותך למלמד תינוקות ולשוחט ולחזן ולבעל קורא ולבעל-תוקע ויפרנסו אותך ברוחה ובכבוד. כי הרענדארים ואנשי-היישוב בכפרים הנם על פי הרוב אמידים ועשירים ויש להם פרנסה בשופי ואינם מקמצים בהוצאות על צרכי גבוה. ועצתי נאמנה לך: עזוב לזמן את ביתך — זו אשתך וילדיך ועשי לך כלי גולה ולך למדינת רייסן ושם תמצא פרנסתך על נקלה. ובמשך שנה או שנתים תאסוף משכר משכורתך סכום הגון ותשוב לביתך וצורו הכסף בידך. ובכסף זה, אולי תמצא בעיר מגורך עסק שתוכל להתפרנס בו. ואם לא — תקח אתך אשתך וילדיך ותשוב למדינת רייסן, למקום אשר שם פרנסתך מצויה לך. עצת ר' גרונם לא נקלטה במוחי וגם הבהילה אותי. כי אמרתי, איך אפשר לי לעזוב קהילה קדושה כקהילת קירדאן וללכת לנוע על איזה יישוב בכפר, לדור עם עמי-הארצים ולהיות בחברת אנשים

בורים וגסים במקום שאין בית-כנסת ולא בית-מדרש, לא רב ולא דיין, לא סופרים ולא ספרים. ואולי אין גם שם מנין להתפלל תפילה בצבור. ואין שם יותר מקום לברכו ולקדושה ולענות אמן ולקריאת התורה. והלא על כנון זה אמר ר' יוסי בן קסמא: אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם אינני דר אלא במקום תורה. והוא לא רצה לשמוע — כפי המסופר בפרקי אבות — לדברי האיש שפגעו בדרך והבטיח לו אלה אלפים דינרי זהב ואבנים ומרגליות. ובלבד שיבוא לדור עמו במקומו. ויוכל היות, שר' יוסף בן קיסמא היה גם כן נצרך כמוני, ואולי, עוד יותר. ובכל זאת דחה בשתי ידיו האלה אלפים דינרי זהב ולא רצה ללכת לדור במחיצה אחת עם עמי-הארצים. וגם חכמינו, זכרונם לברכה, פקדו עלינו: הוי גולה למקום תורה. ומכלל הן אתה שומע לאו — לבלי ללכת למקום שאין שם תורה ואין שם יראת שמים. ואם כי יעקב אבינו אמר: עם לבן גרתי ותרתי ג מצוות שמרתי. ולכן, כידוע, עלה ברשתו גם על פרעה מלך מצרים, כפי דברי חז"ל, שלכן בקש לעקור את הכל. אבל לי, שהנני יתוש ובריה נמבזה וקלה — אין האפשרות להדמות ליעקב אבינו ולאמר: גם אני אוכל לעמוד בנסיון ולשמור כל התורה כולה, אם אהיה יושב בין אנשים בורים וגסים ועמי-הארצים, שבדאי אינם יראי-חטא ואינם שומרי-תורה ומצוות כראוי. ובחשבי כל אלה, גמרתי בדעתי לבלי שים לב לעצת ר' גרונם ולהסיר דעתי ממנה. וכן היה. אבל אחרי עבור ימים אחדים, ראיתי את עצמי מוכרח לשוב אליה, להפוך בה ולהפוך בה ולהוסיף להתבונן ולהתחקות על ירשה, ולראות אם לא טובה היא באמת, עצת ר' גרונם, ואם לא, באמת, היא האופן היחידי לחלץ את נפשי מן המצר ולהעמיד את רגלי במרחב.

והסבה לשינוי דעתי היה המקרה הזה: למחרתו של אותו היום, שחמותי גרשה אותי מחנותה והשיחה שהיתה לי עם ר' גרונם בדבר מצבי, באו אלי שני שלוחים מהבעלי-בתים דהפרור של העיר ראסין והציעו לפני לקבל עלי להיות שוחט ובודק בהפרור הנ"ל. כי הבעלי-בתים דהפרור החליטו לקחת להם שוחט מיוחד. והם שמו עיניהם עלי, באשר שמעו את שמעי הטוב. והבעלי-בתים דהפרור מוכנים לתת לי כתב, כתוב וחתום בידם, שהנם מתחייבים לשלם לי שכירות, כפי המותנה, כמשך ג' שנים, איך שיפול דבר הסכסוך שנפל ביניהם ובין הפרנסים דקהילת ראסין, המוחים באנשי הפרור לקחת להם שוחט מיוחד ולהתנדל מעדתם. ואם כי הרב האב"ד דק"ק ראסין מחזיק בידי הפרנסים ומאיים על הבעלי-בתים של הפרור, שאם יעמדו במרדם לקחת להם שוחט נגד רצון הפרנסים, יאסור את השחיטה על השוחט, אנשי הפרור אינם שמים לב להאיומים של הרב, בידעם כי הצדק אתם, ואין להרב — על פי הדין — הרשות לאסור השחיטה על השוחט שלהם. ואם בכל זאת הרב ימלא אחרי דבריו ויאסור השחיטה על השוחט, יביאו את הדבר לפני גאוני הדור בכרכי המדינה. ואינם מסופקים כלל, שהגאונים יתנו צדק לפעלם ויבטלו האסור של הרב. אבל איך שתהיינה תוצאות-הסכסוך ואיך שיהיה הפסק של הגאונים,

הבעלי־בתים דהפרור מקבלים עליהם האחריות, בעד תשלום השכירות להשוחט במשך ג' שנים, בלי שום ערעורים ופקפוקים וטענות ומענות. והנם נאמנים לעמוד בדבורם. ואני, כששמעתי דברי המשולחים האלה, אמרתי להם: לא ירד בני עמכם ואינני רוצה להיות באמצע במקוב שיש מחלוקת; כי אין לעמני רעה יותר גדולה ואין לך דבר יותר מסוכן לנו, עם ישראל, מהמחלוקת. וכל הצרות שבאו עלינו לא באו אלא בשביל מחלוקת. וגם בית־מקדשנו נחרב על ידי שנאת חנם ומחלוקת, כידוע. ואני רוצה להיות נקי מה' ומישראל ולהתרחק מדבר שהנהו עלול להביא עלינו חורבן וכליה. ואם אתם מחזיקים בדעתכם, להוסיף במחלוקת ולקחת לכם שוחט נגד רצון הפרנסים דקהילתכם, לכו והת־פרנסו ממקום אחר. ואני לא אתרצה לכם, גם אם תמלאו את ביתי זהב וכסף. ובזה פטרתי את המשולחים והם הלכו לדרכם.

כמובן, ידעה גם חמותי דבר בוא המשולחים ולשום מה הם באו אלי. וכשמעה, שסברתי בדבר והמשולחים יצאו מפני ריקם, בערה כאש חמתה ועיניה הפיצו אש פלדות ועל שפתיה כאש צרבת. ותתנפל עלי בשצף קצף ובזלזולים ובהרפות, אשר לא שמעתי בכדומה להם מעודי. ותקרא לי בכנויים האלה: שוטה, בטלן, גבר לא יוצלח, דל גאה. ותשים עלי בקולה, בהטענות: הנשמע מעולם דבר כזה, בר נש שאין פרוטה בכיסו ואין לו כמה לפרנס אשתו וילדיו ואיננו גם מסוגל לעסוק באיזה דבר המביא ריוח. והנה נפלה לו מציאה מן השמים: משרת שוחט ושכירות מובטחה לשלש שנים. ונאמנים הם הבעלי־בתים, המתחייבים בכתב, למלאות אחרי דברם. והוא, בטלן־שוטה, דוחה ההצ' לחה, שבאה לו מבלי משים, בשתי ידיו, בהאמתלא, שיש מחלוקת בדבר. וכי מאי איכפת לו המחלוקת, האם בשבילו היא באה ואם על ידו? וכי אם לא יתרצה הוא להצעת הבעלי־בתים דהפרור, האם בשביל זה תהדל המחלוקת ותעבור מן העולם? הלא הם ימצאו להם שוחט אחר על נקלה ובלי קושי. כי מי זה יהיה שוטה כמוהו לסרב בדבר כשבעלי־בתים אמידים מתחייבים בכתב לשלם לו השכירות משלם. וביחוד, כשאין המחלוקת בין הבעלי־בתים דהפרור ובין הפרנסים דקהילה נוגעת לו אף במשהו: יעמדו במחלוקת כמה שירצו. והוא יבוא על שכרו, איך שיפול דבר. ועוד הוסיפה חמותי לקנטר אותי בדברים, שאין זאת אלא טפשות וגסות־דוח מצדי לבקש להיות הצדיק מכל אדם. ואם באמת הנני צדיק גדול כזה, שהנני נזהר בקיום כל המצוות, הלא לפרנס אשה ובנים היא גם כן מצוה וחוב מוטל על האיש. ומדוע הנני מזלזל במצוה זו ובחוב זה. ובשביל חששות שאין שום בר־דעת ישים את לבו אליהן? שמעתי דברי חמותי ולא הוצאתי מפי אף הגה אחד להצדיק את מעשי; כי ידעתי, שאני מדבר על און לא שומעת. ואם אני לשלום, היא — למלחמה. ובדאי היו לי חבילות, חבילות ראיות מן התורה ומן דברי חכמינו, וזכרונם לברכה, שהצדק אתי — להתרחק כמטחוי קשת מכל ענין שיש בו מחלוקת ושלא להיות באמצע. אבל שמתי מחסום לפי, בידעי מראש, שבמקום שיש ענין של פרנסה, או, דבר שיש בו חסרון כס, כל הפסוקים שבתורה וכל מאמרי חז"ל שאביא להצדיק את

דברי ואת מעשי, לא יהיה להם שום ערך בעיני חמותי ולא תשים אליהם לב, כאילו אינם אלא ענין לבטלנים, מבלי-העולם, ולאנשים שאינם מן היישוב. ואחרי שקרה לי מאורע זה וחמותי השפילה את כבודי עד לעפר בזלזולים חריפים וגסים וביישה אותי בעיני אשתי, הרגשתי מעין יסורין של גיהנם להשאר לדור בביתה ולאכול לחם חסד על שולחנה. ומאותה שעה אכלתי לחמי בדמעה ושקווי בכבי מסכתי וכל מאכל נהפך לרעל בפי. ואמרתי: טוב מותי מחי, כי המצטרך לבריות חיוי אינם חיים. ובפרט, מי שמצטרך לחסד אשה הומיה וסרת טעם בחמותי, שבעיניה, כל מי שאין לו פרנסה במה להתפרנס, מוטב לו שלא בא לעולם. ובהיותי כזה טובע בים צרה, התחלתי ביתר שאת ויתר עוז לחשוב מחשבות ולבקש תחבולות למצוא למעני איזה מעמד של פרנסה, כדי לצאת מכור העוני — בית חמותי. ובהיותי מתהפך בתחבולות נזכרתי בעצת ר' גרונם. והתחלתי למצוא לה צד של זכות, באמרי: אם כי בודאי קשה להיות ירא שמים, שומר תורה ומצוות כראוי, בכל פרטיהן ודקדוקיהן בחברת רענדארים עמי-הארצים ובסביבה של ערלים. אבל, הלא חכמינו, וזכרונם לברכה, אמרו: עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות; או, פשוט נבילתא בשוקא ושקול אנרא ולא תימא: כהנא אנא וסניא בי מילתא. ועוד מאמרים מעין אלה, שמהם נראה כמה דאנו חכמינו, וזכרונם לברכה, לכל יבוא האדם לידי מתנת בשר ודם ולכל יצטרך לבריות. ומשום זה התירו לו לעשות שבתו חול ולפשוט נבילה בשוק. ואני, שהנני נזקק לחסדי חמותי, אשה שאיננה שומעת מוסר ואיננה שמה לב לדברי חכמים ונקלותי בעיניה כאחד הריקים וכאדם שאיננו מן היישוב. בודאי יש למצוא למעני צד של היתר ללכת לדור דירת ארעי לאיזה זמן בכפר או באיזה יישוב. ואחרי שהייתי עוד מהסס איזה ימים בדבר, נתקבל „ההיתר“ לבסוף על דעתי. ובאה עליו הסכמתי. ובשהוספתי עוד לחשוב מחשבות בעצת ר' גרונם עלה על לבי הרעיון: אולי באמת יפה הוא לי ללכת מביתי ולהרחיק נדוד, כדברי חכמינו ז"ל: מאן דביש ליה בהאי מתא ליזול למתא אחריתי. כי על ידי שינוי מקום בא גם — כידוע — שינוי מזל. וכל מה שהרביתי לחשוב מחשבות בעצת ר' גרונם, נעשה לי כמעט ברור, שמן השמים בא לי הדבור: לך לך מארצך וממולדתך ומבית חמותך אל הארץ אשר אראך. וכי לא מן השם מים הוא, שדוקא באותו יום, שחמותי גרשה אותי מחנותה בחרפה, בא למח ננו המוכרספרים ר' גרונם, אשר זה כשתי שנים פסח על עירנו ולא בא יותר למחננו. והוא בא באותה שעה, שהייתי נזקק לעצתו. והבורא יתברך שם דבריו בפיו. והאם לא נראה בעין ממש שמן השם יצא הדבר?

ועל קושי הפרידה מאשתי ומילדי לא ארבה דברים. וגם לא אאריך בספור הצער והיגון שהיו לאשתי, כשנודעה לה החלטתי לעזוב את ביתי ולהרחיק נדוד. אבל חמותי היתה שבעת-דצון מזה. והיתה אומרת: טוב לגבר לא יוצלח כמוהו לקחת כלי נולה וללכת לבקש דרכו בחיים בנכר, כי פה, ביישובו על שלחן מלא דשן, לחמו ניתן ומימיו נאמנים, ידיו לא תעשינה תושיה לעולם למצוא לו פרנסה, די מחיתו ומחית בני ביתו. אבל בנכר אנוס יהיה בעצמו לראוג לכל

צרכיו. ואז, אולי, בהיותי מלומד בנסיון, כשישוב לביתו, ימצא גם פה דרכו בחיים. ובחוסר־הדבר דברים כאלה על לב אשתי ולנחם אותה מיגונה, ראיתי, כי כבר נשתנה יחס חמותי אלי לטובה. ולבסוף התחילה גם לדבר אתי רכות ודבש וחלב תחת לשונה. ולבה טוב עלי לדאוג למעני, שבגדו וכתונותי, ופוזמקי־אותי ונעלי יהיו שלמים ונקיים. וגם נתנה לחייט לחדש ולתקן האדרת שער שלי, למען תהיה לי למחסה ולמגן בימות החורף. כי שמוע שמעה, שבמדינת רוסין, לאֶן אני מתכונן ללכת החורף יותר עז וחפור יותר חזק מאשר במדינתנו. גם צידה לדרך הכינה למעני במדה גדושה, כדי שתספיק לרכי הארוכה, עד אשר יביאני הקדוש ברוך הוא למחוז חפצי. ובדרכי חותנתי, הנאמרים עתה בנחת, ובכל אשר היא עושה למעני ולטובתי ראיתי מופת נאמן, שמן השמים הוא הדבר, שעלי לעזוב את ביתי ולנדוד למרחקים לבקש שם פרנסתי; כי חתנתי, שהייתה עוינת ואויבת אותי כל הימים ולא יכלה דבר אתי שלום — נהפכה פתאום מאויב לאוהב והשלימה אתי, כדברי הכתוב: ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו.

אחר שנגמר כל ההכנות הדרושות לנסיעה ארוכה ולימים רבים, לקחתי אתי צדה לדרך — כפי אשר יכולתי שאת — מזון לנפשי ולרוחי: ספרי הלכה וספרי דרוש ומוסר ואגודות אגודות ציצית וזוגות וזוגות רצועות של תפלין. וכך, עמוס בכגדים ובכלים ובציודה לדרך לגוף ולנפש, יצאתי בבקר לא עבות אחד מביתי ומעירי לבקש גורלי בחיים בארץ נכריה, למקום אשר ינחני חבורא יתברך בטובו ובחסדו הגדול. אחרי נסיעה של ימים אחדים הגעתי בערב שבת קודש לעת חצות־היום לכפר, הנמצא בערך ט"ו פרסאות ממחנכם. ואם כי היום עוד היה גדול ובעל הענלה חבטיח לי, שנוכל עוד להגיע בעוד זמן — קודם קבלת שבת — לעיר מושב, בכל זאת גמרתי בדעתי להחזיק שבת בכפר זה, במיראה, פן — ואולי — יקרה אסון להענלה. או, אולי, תבוא מניעה אחרת, ואהיה אנוס לשבות את השבת בשדה, או, להתאכסן אצל אחד הערלים בכפר. הרענדאר היהודי, מחזיק בית משתה יין ובית מלון אורחים בכפר זה, שהתאכר סגתי אצלו, קבל אותי בסבר פנים יפות ועל שאלתי, אם יש בכפר זה עוד יהודים ואם יש להם מנין להתפלל בצבור, אמר לי: רק עוד יהודי אחד, שהנהו מחזיק באריסות השדות והגנים של אדון הכפר, ישנו כאן. ומבלעדינו ובני ביתנו, אין בכפר יהודים. אבל במרחק של פחות מתחום שבת, נמצא יישוב־קטן של בעל־בתים ולהם גם בית־תפילה, שמתפללים בו בכל יום בצבור, ויש להם ספר תורה, ויש להם שוחט, אברך צעיר לימים. והוא הנהו החזן והקורא בתורה והבעל תוקע בימים הנוראים. והוא גם מלמד את התינוקות שלהם הקריאה בספר והתפילות. ואני ושכני הארים הננו הולכים גם כן בכל יום שבת ויום טוב לבית התפילה של היישוב להתפלל שם. לשמע הדברים האלה, שמחתי לדעת, שאוכל לקבל את השבת בצבור ולשמוע קריאת התורה ולשבות השבת בהלכתה; כאלו הייתי נמצא באחת הקהילות הקדושות, ולא בכפר, בסביבה של ערלים. ולעת ערב הלך אתי הרענדאר, ביחד עם שכנו לאותו יישוב ושם קבלנו

את השבת בצבור. ולאחר התפילה נתנו לי כל אנשי היישוב שלום. וגם השוחט, האברך ר' ברוך לייב, נתן לי שלום. ולמחרת בבקר, ביום השבת, הלכנו מחדש להיישוב להתפלל תפילת-שחרית ומוסף בצבור. ואני ברכתי בלבי את הבורא יתברך, על אשר נחני בדרך זו ונתן עצתו בלבי להחזיק שבת בכפר זה. וראיתי בעין, שזאת היתה סיועא דשמיא ממש. בזמן הסעודה שאל אותי הרענדאר: מאין אני בא ולאן אני הולך. ומה הנה מעשי ומלאכתי. ועל זה אמרתי לו: כצאת השבת, אחר ההבדלה, אספר לך מכל אשר אתי. ועד אז לא אדבר מאומה מכל אשר אתי, כי יום השבת הוא, יום קדוש לאדוננו. והוזהרנו עליו: ממצוא חפציו ודבר דבר, שלא לדבר בעניני חול ביום השבת. ובצאת השבת, אחרי תפילת מעריב ואחרי הבדלה, ספרתי להרענדאר מכל אשר אתי. ולא כחדתי ממנו דבר. כי ראיתי, שמצאתי חן בעיניו ולבו טוב עלי. והתחלתי דברי בדברי הנביא יונה: את אלקים אני ירא ומחמת חמותי, אשה רעה ונצורת לב, שתשד ביני ממרורים ולעפר-מות תשפתני, הנני בורח. והנה יצאתי עתה מכיתר לבקש פרנסתי במרחקים, אם במלמדות. ואם בשחיטה. ואם בחזנות. ולמחר בבקר, אם ירצה השם, אלך מכאן ואמשיך את דרכי למחוז חפציו. וכשמוע הרענדאר, שאני מבקש לי מעמד של מלמדות ביישוב, או, בכפר. ושגם אומנות השד היטה בידו. וגם קראתי ושנתי וד' נתן לי לשון למודים לדרוש בקהל, אמר לי: שמע נא לי, אברך מכובד וחשוב, יוכל היות, שנמצא אפשרות להשאיר אותך אצלנו כאן, בהכפר, ותמצא פה פרנסתך, ולא יהיה לך יותר מן הצורך, ללכת לבקש אותה במרחקים. כי לי שני נערים, שיחיו, אשר חנני בהם ה' וגם לשכני הארים שלשה נערים והנם כלם, לערך, בגיל אחד. והנערים שלנו לומדים בהחדר של ר' ברוך לייב בהיישוב. אבל מפני רחוק המקום, איננו נותנים לנערים ללכת יחידים להישוב, מבלי שילוו אותם איש לשמור אותם בדרך. ועל פי הרוכ מוליכים אנחנו אותם בעגלה, אם אני ואם שכני הארים, או אחד מן המשרתים שלנו. וכזה בכפר, ולעת ערב אנחנו הולכים מחדש להיישוב לבקש אותם ולהביאם הביתה. ואם יקרה הדבר, שאין לנו פנאי ללכת עם הנערים, או, כשאין עגלה מזומנת ופנויה בכפר. או, כשישנן מניעות אחרות; כמו, למשל, גשם שוטף וטורד וברקים ורעמים בימות החמה, או, קרה וכפור וסערת-שלג בימות הגשמים, הנערים מוכרחים להישאר בביתם ואינם לומדים באותו יום. ובסיבת המניעות האלה, הילדים שלנו אינם לומדים על פי הסדר, כיתר הילדים, והנם מפגרים בלמודם. ועתה, לפי דעתי, אולי מוטב לנו — לי ולהארים — להשאיר אותך אצלנו כאן, בכפר, ולשלם לך שכר-למוד, כפי הראוי. ואתה תלמוד עם נערינו. ולא נפסיד יותר זמן בכל יום ויום על הליכה וחזרה להיישוב ומהיישוב. וגם להנערים יהיה טוב הדבר, כי ילמדו בתמידות, בכל יום ויום, בלי הפסק. ולא יהיו יותר מפגרים בלמודם. והרענדאר הוסיף: אני, כשלעצמי, הנני מוצא דבריו טוב וישר לפני. אבל עלי לשאול עוד את שכני הארים, אם גם הוא מסכים לדברי, ואם הדבר טוב וישר לפניך להשאיר אצלנו כאן בהכפר והנך נכון לקבל עליך את העבודה ללמוד תורה עם הנערים שלנו, אלך עתה אל-

שכני הארים ואדכר אתו בענין זה. ועוד בזה הערב אתן לך תשובה ברורה. ואני מצדי, אשתדל להראות לו על התועלת הגדולה שתניע לידינו, אם תשאר אתה כאן. וארבה עליו דברים ואפתנו בשפתי להסכים לדעתי. ועל דבריו אלה אמרתי לו: באות נפש וברצון טוב הייתי מקבל עלי להיות מלמד תורה ומורה ומדריך להילדים שלכם. והישיבה בכפר זה היא טובה בעיני; כי יש לי כאן האפשרות ללכת בכל יום להישוב ולהתפלל תפילה בציבור. וגם ראיתי שבבית התפילה של היישוב נמצאים ספרים ללמוד; ש"ס ומדרשים. ולא הייתי מרגיש את עצמי כאן כאבר המדולדל, נבדל מעדת ישראל. אבל מה אעשה, והנערים שלכם כבר לומדים אצל השוחט של היישוב. ואני לא אכנים את עצמי לרשות שאינה שלי להיות מסיג גבול ולקפח פרנסת השוחט בעסק המלמדות. כי יש בזה גם איסור מדברי חז"ל, משום עני המהפך בחררה. ולו רצתה נפשי בפרנסה שאיננה בכשרות גמורה לפי התורה ולפי הדין, כי אז היתה לי הזדמנות יותר נאותה ויותר טובה למצוא פרנסתי בשבתי בשלוח עם אשתי וילדי בביתי, ולא הייתי יוצא בגולה לבקש לחמי במרחקים.

לחשש קפוח פרנסת האברך ר' ברוך לייב, אמר לי הרענדאר, אין כאן מקום כלל. כי האברך ר' ברוך לייב מקבל השכירות שלו, מדי חדש בחדשו, כפי המותנה, בעד כל מה שהוא עושה בחיישוב: השחיטה והחזנות והקריאה בתורה בצבור והמלמדות בכלל. ואיננו מקבל שכר למוד בעד כל תלמיד ותלמיד בפרט. ומספר התלמידים — אם הוא רב, או מעט — בנוגע להשכירות שלו, איננו מעלה ואיננו מוריד. ואם הנערים שלנו ילמדו אצלך ולא אצלו, לא יגרע ממשכורתו מאומה. ולא יגרום לו דבר זה הפסד אפילו של פרומה אחת. ובודאי גם ר' ברוך לייב יהיה שבע רצון מזה. כי כמה פעמים הביע לנו את צערנו על שילדינו לומדים בסירוגין ולא בתמידות בכל יום ויום. ומשום זה אינם מצליחים בלמודם. ועל דבריו אלה אמרתי לו, שבאופן זה, שאין כאן שום חשש של הסגת גבול, מסכים אני לקבל עלי עול המלמדות בהכפר. כמובן, אם גם שכנו הארים רוצה בזה. והרענדאר היה אומר ועושה. והלך תיכף ומיד לשיכנו הארים ולא התמהמה אצלו אפילו כחצי שעה וכבר הוא שב ממנו ובשורה בפיו: הארים הסכים לדברי, להשאיר אותך אצלנו, ללמוד עם הנערים שלנו. וכל מחסורך עלינו. וגם נשלם לך שכר-למוד בעין יפה; באשר גם הוא חשוב לנו, שתשגיח על הנהגת הנערים, לבל יגדלו פרא, כהנערים הערלים אשר בכפר, שהם נמצאים תמיד בהסביבה שלהם ומחם הנם לומדים להיות שובבים במער שיהם וגסים בדבורם. ובזה האופן נשאיתי בהכפר. ועמסתי עלי עול המלמדות ללמוד עם הנערים של הרענדאר ושל הארים. וראיתי בעובדא זו השגחת הבורא יתברך. כי השם יתברך נתן בלבי העצה, להתעכב בדרך בכפר זה, אם כי היום עוד היה גדול והיינו יכולים עוד לעבור בהעגלה עוד ככרת ארץ רבה; וגם אם לא היינו מניעים לעיר, היינו יכולים לשבות את השבת ביישוב אחר, או בכפר אחר. והאם אין זאת השגחת הבורא יתברך להביאני דוקא לאותו כפר, ששם ישנם שני בעלי-בתים, שיש להם צורך במלמד לנעריהם. ושבקרבת אותו כפר יש

וישוב של יהודים שיש להם בית תפילה שמתפללים בו בכל יום תפילה בצבור. ולא אהיה מוכרח — לשום פרנסה — כל זמן היותי בגולה, להיות מחוסר ומד שולל ברכות וקדושות, קריאת התורה וברכת כהנים ומצוות אחרות, שאי אפשר לקיימן ביחידות, אלא בצבור.

למחר, ביום הראשון, אחר תפילת שחרית, נגשתי אל השוחט ר' ברוך לייב וספרתי לו כל מה שעבר אתמול בלילה, במוצאי שבת, בימי ובין הרענדאר. וכי הבעלי-בתים של הכפר, הרענדאר והארים, שכרו אותי להיות מלמד תורה להנער ויום שלחם. ואני הסכמתי לזה, רק אחר שנודע לי, שלא אגרום לו שום הוצק על ידי זה. ושלא תגרע מהשכירות, שהוא מקבל, אף פרוטה אחת, אם נערי הכפר יעברו ללמוד לידו. ואם כי כבר נתתי הסכמתי להבעלי-בתים של הכפר, אם יש בלבו טינא עלי על דבר זה, ולפי דעתו, אני נכנס לרשות שאינה שלי — אם כי באמת, לא אני הייתי המתחיל בדבר. וגם לא היה בדעתי לבקש לי מעמד של מלמדות בכפר זה — נכון אני לוותר על המלמדות בהכפר ואלך לבקש פרנסתי במקום אחר. אבל זאת אוכל להבטיח לו, וסהדי במרומים, שפי ולבי הנם שווים, שאין בדעתי אף צל צלה של מחשבה, לעשות איזה דבר נגד כבודו ונגד רצונו. אלא, להיפך, נכון אני להיות לו לעזר ולתועלת בכל מה שאוכל לעשות בכחותי הדלים. וזה — בלי שום גמול ובלי שום תשלום. ואולי יקויים בנו — בחיות שכוונת שנינו לטובה: טובים השנים מן האחד. ועל זה אמר לי ר' ברוך לייב: רואה אני בפניך שהנך איש אמת ואינך מדבר בלב ולב ומאמין אני לדברך. ומטעם זה, אני מקבל בשמחה הידיעה שקבלת עליך ללמוד עם הנערים בני הכפר, ולא יהיה לי יותר צער ועגמת נפש, על שהנם מאכדים זמן רב לבטלה ואינם מצליחים בלמודם, כיתר הנערים, בני היישוב. ומשנה שמחה לי, על שאתה קובע וישיבתך בכפר זה, בקרבת מקום להיישוב שלנו, ולא אהיה עוד יותר כאן כערער בערבה, כאיש בודד במועדיו. כי אנשי-היישוב ואנשי-הכפר הנם עסוקים וטורדים בעסקיהם ואין להם פונה — מבלעדי פרנסתם, בני-ביתם, ועסקי-משפחה שלהם — לשום ענין אחר. ורק לעתים רחוקות אני בא בדבורים עמהם. וגם, לפי האמת, אינני מבקש הרבה קרבתם. כי יודע אני, שהסוחרים והתגרנים וכל העוסקים במשא ומתן, הנם מביטים מגבוה עלינו „הכלי-קדש“. כפי שהם מכנים אותנו: השוחטים, החזנים, המלמדים. והננו כולנו בעיניהם בטלנים, שאין להם ידיעה בהיות העולם ושאינן להם הפקחות של האנשים העוסקים בפרקמטיא. ומטעם זה, אין אנו מכובדים עליהם הרבה. דברי השוחט ר' ברוך לייב היו כטל של תחיה על לבי, כי ראיתי שקניתי לי חבר טוב, וגם בזה ראיתי גודל החסד שעשה עמדי הבורא יתברך. ולא די שהזמין למעני כפר ובעלי-בתים יהודים ויישוב בקרוב מקום עם בית-תפילה וספרים, אלא גם דאג להמציא למעני חבר טוב, איש נלכב כמוני, ולא אהיה כנגזר מארצות החיים, יחידי בלי חבר, כמאמר חכמינו ז"ל: או חברותא או מיתותא. ומאותה שעה כרתנו ברית אחוה ורעות בינינו ונפש האחד נקשרה בנפש השני, בקשר של קיימא, שלא ינתק. ובאהבה שאיננה תלויה בדבר שהוא מתקיימת. והוא לא

התקנא בי על שידיעותי בתורה היו מרובות על שלו ועל כחי בידושו
ובהסברת הדברים ואני מצדי הראיתי לו אותות כבוד וקבלתי עלי מרותו בכל
הדברים הנוגעים לעבודת-הצבור בהיישוב והלמוד עם התלמידים ולא הרימותי
את ידי ואת רגלי שאול את פיו מקדם, כאילו הוא היה רבי ומורי ואני
— תלמידו.

וכה התחילו ימי חיי כאן במקום חדש ובסביבה חדשה ובתנאים חדשים.
ואם כי היו לי געגועים על אשתי הצנועה, שתחיה, ועל ילדי הנחמדים, שיחיו,
אשר לשמם ולזכרם תאות נפשי. ונפשי ברעה התמוגגה בזכרי שהנם רחוקים
ממני. וגם על הפרידה מחברי ומרעי, אשר רכשתי לי בעיר מגורי, צר לי היה
צר. ונפשי נכספה וכלתה להם. בכל זאת, קבלתי עלי עול הגלות בלי שום תר-
עומות, חס ושלום. והפרידה מכל היקר לי בחיים — אשתי וילדי וחברי ורעי
קבלתי באהבה. כיאות ונאות להירא וחרד לדבר ה' לאמר תמיד: כל דעבד
רחמנא לטב עבד. ובודאי, כך הוא רצונו. ואין לנו להתרעם על מדותיו של
הקדוש ברוך הוא ועל הנהגותיו עם הבריות, אלא עלינו לקבל הכל באהבה.
ומעט מעט התרגלתי עם מצבי החדש והשלמתי עמדו. כי אנשי היישוב היו
טובים עמדי והלמוד עם הנערים מצא חן בעיני. וגם היה לי די זמן פנוי להשיג
עורים שהייתי לומד בכל יום: דף גמרא ופרקים אחדים משניות. מכלעדי הלמוד
והעיון בספר-דרוש ומוסר. ולא נמצאו לי שום מפריעים לעסוק בתורה ולא שום
מניעות לשמור מצוות ה' ולהתנהג על פי התורה במדות ומוסר, כפי הדרך, אשר
הדריך אותי בה אבי, וזכרונו לברכה. והחששות שהיו לי קודם בדבר ישיבת
כפרים, ברחוק מקום מאיזה קהילה קדושה, לא היו יותר קיימות. ובטל משיכים
הולך וכענן קל על פני השמים, כן חלפו עברו. והייתי שבע רצון ממצבי. ושבע
ביום הללתי את הבורא יתברך, על אשר הביאני הלום ונתני לחן ולחסד בעיני
אנשי הכפר והיישוב להיותם לי למחיה ולישועה גדולה.

וככה עברו עלי שלשה חדשים במנוחה ושלווה. והנה קפץ עלי רוגזו של
היצר הרע, שהוא — כדברי חכמינו ז"ל — השטן, והוא המלאך המות. היצר
הרע, כידוע, הוא למדן גדול וידוע לו המאמר של חז"ל: אינו דומה מי שיש
לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו. וידע, שכאן, בכפר, אין לי אשה שומרת
אותי מן החטא. וישם עיניו עלי ללכדני ברשתו ובחרמו ולהשיאני למשואות.
אבל זאת ידע — בהיותו פקח ובוהן לבבות — שלא יוכל להשיא אותי לדבר
עבירה באופן פשוט, לאמר אלי: לך, נתן נטע, עשה עבירה זו, או עבירה אחרת.
כי ידע, שלא אשמע לדבריו ואגרש אותו ממני בחרפה. ועל כן שם אל הערמה
פניו. ויתגנב אל לבי כאוהב וכאה וברע, הדורש רק טובתי. ויבא אלי באמרים
מתוקים כדבש ובפתוי דברים ובעצת אוהב נאמן. לאמר: החום עתה, בימי
הקיץ, גדול מאד, ואתה מינע גופך ונפשך כל היום בהלמוד עם הנערים ובה-
שיעורים שלך ללמוד תורה. והתורה וחום השמש מתישים כחותיך. והלא ידועה
לך אזהרת התורה על שמירת הבריות: ושמרתם מאד לנפשותיכם. וחכמינו,
זכרונם לברכה, חשו הרבה לשמירת הבריות של מלמדי תינוקות. ומטעם זה

פטרום מתעניתים ומסגופים לתיקון־תשובה, כידוע. הלא טוב תעשה, לצאת
 לשעה או לשתיים לשוה לגדות הנהר, העובר במרחק בלתי גדול מהכפר. ושם
 נושב תמיד רוח צה הרוחץ בגלי הנהר, והוא מחלים את הגוף ומשיב נפשות.
 ולהפסד הזמן אל תדאוג: כי בשובך הביתה בכחות מחודשים, דעתך תהיה
 צלולה עליך וכפלים לתושיה — ללמוד פי שנים ופי שלשה ממה שהיית לומד
 בראש עיף ויגע. ויצא הפסד הזמן בשכר הלמוד, שתראה בו ברכה. וכה הצליח
 היצר הרע לפתות אותי. ואני, יונה פותה אין לב, נלכדתי ברשת זו טמן לי.
 וככהמה בבקעה הלכתי אחרי עצת היצר ויצאתי לשוה ולשאוף אויר צה לחוף
 הנהר. והיצר הרע הוליך אותי בדרך ישרה לחוף הנהר, להמקום אשר ערלות
 הכפר כובסות בגדיהן במימי הנהר. והנן עומדות שם חשופי שת עד הברכים.
 ומבעד הכתונת הפתוחה למחצה, למתחת הראש והגרונן, עתרת בשרן יוצא
 החוצה. והנן גלויות חזה ושוק. מראה הערלות, הערומות מחציית בשרן, בלבב
 מעט את מוחי. ונבהלתי לזכר דברי חכמינו, זכרונם לברכה: אמר רב חסדא
 שוק באשה ערוה. אבל היצר הרע מהר להשקיט המית רוחי וילחש באזני:
 מאמר חז"ל — ששוק באשה ערוה, או, שער באשה ערוה, או, קול באשה ערוה,
 הדברים האלה אמורים רק בבת ישראל, אבל לא בבנות הערלים, שעליהן נאמר:
 אתם קרויין אדם ולא הם קרויין אדם. באותו רגע נדמה לי, שהצדק אתו. אבל
 כחשבי מעט, לא נתקבלו דבריו על לבי. כי נזכרתי מה שראיתי בספר חסידים,
 שטוב לאדם, כשפוגש באשה, הן ארמית והן ישראלית, להעביר פניו מלהסתכל
 בה. ובנמרא נאמר, שהפסוק: עוצם עיניו מראות ברע נאמר על זה, שאינו מס-
 תכל בנשים העומדות על הכביסה, כי הן מגביהות את לבושיהן ומגלות שוקיהן.
 ושוק באשה ערוה. והיצר־הרע, שאין חכם כמוהו לטהר את השרץ בק"ן טעמים,
 הוציא מבית גנזיו תלי תלים של ראיות, שאין האיסור להסתכל בנשים חל
 בכל מקום ובכל זמן. והראיה, שרב גידל היה יושב בשער בית הטבילה, במקום
 שהנשים נכנסות ויוצאות, ולא היה ירא מלהסתכל בהן, באמרו, שהנן בעיניו
 כקאקי חיוורי. וכה נשארתי זמן מועט עומד ומתפלפל עם היצר הרע. ולבסוף
 הסבתי עיני מהנשים הערלות ושבתי הביתה. ולמחר — מבלי דעת איך ומה
 — ובאותה שעה, הוליכוני רגלי מחדש לאותו מקום. ומחדש ראיתי הערלות
 חשופי שת. ומחדש נכנסתי בוויכוח עם היצר־הרע. והוא מחדש טען: כח דח-
 תירא עדיף. ואני מחדש שבתי כמנצח ממערכות המלחמה. ובכל זאת, למחרתו
 של אותו יום, הייתי מחדש באותו מקום. וכך, אולי, במשך עשרה ימים. וכפי
 הנראה, היה כבר בטוח היצר הרע, שהצליח להביא אותי לדבר עבירה, כפי
 דברי חז"ל: כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה נעשית לו כהיתר. והוא חרש כבר
 מזימות להחטיא אותי בעבירה יותר חמורה ולהטרידני מן העולם. ובאחד
 הימים, כשהשמש היתה בוערת כאש והחום היה גדול ואני יצאתי — וכפי
 דרכי כבר פעם בפעם — לשוה על חוף הנהר. והנה עלה במחשבתי הרעיון —
 וזאת היתה עצת היצר הרע, כפי שנוכחתי אחרי כן — לשנות מהלכי. ותחת
 אשר הייתי מטייל עד עתה לארך חוף הנהר לדרומו של הכפר — ללכת לטייל

לארך חוף הנהר לצפוננו של הכפר, להמקום, אשר נראה מרחוק, ששם נמצאת חורשה קטנה, שורות, שורות של אילנות, המכסים את הנהר מעין הרואה ובכוונה — לשבת לנוח על הארץ, להשתטח על הדשא תחת אילן מרובה הענפים, להסתתר מקרני השמש הבוערות וליהנות מהריחות הטובים, הנודפים מהאילנות ומהדשאים. ולשאוף רוח צה הנושב מהנהר והרוחץ בגליו. וכשהי געתי להחורשה ונכנסתי בה, ראיתי שהיא קטנה ואילנות בה מעט. ובצעדי בה צעדים אחדים והנני עומד כבר על שפת הנהר. ונוכחתי לדעת, שזה היה מעשה היצר הרע להוליכני. למקום זה, למקום, אשר הנשים, ערלות הכפר, רוחצות שם בשרן במים. ובאותה שעה נמצאו שם הרבה ערלות, הן על החוף והן בנהר. ומהן — הפושטות בגדיהן. ומהן — הלובשות בגדיהן. ומהן — שהנן ערומות כיום הולדן. ומבט עיני נפל על העלמה, בת כומר הכפר, היפה בנשים, כשהיא עולה ערומה לחוף הנהר מן הרחצה. מראה הנשים הערומות, וביחוד מראה העלמה בתי הכומר העולה מן הרחצה בלבד את מוחי ולא ידעתי את נפשי, מה זה היה לי. ודמי התחיל לרתוח בכל עורקי ולבי דופק בחזקה, בצדעי כהולם פעם. אבל כעבור רגעים אחדים שבה נפשי למנוחי. וראיתי מה שעשה לי היצירה הרע להביא אותי למקום זה, לטמא את עיני במראה הערלות הערומות ולהחטיא את נפשי — לחמוד את יפין בלבי. וכאדם הבורח מן הארץ ומן הנחש ומן הברדלס מהרתי לנוס ממקום זה, שנדמה לי אז — שכאן הוא פתחו של גיהנם. אבל היצר הרע עשה כבר מעשהו ויחזיק בי וילוני בדרך בשובי הביתה ולא נטש אותי יותר ולא הרפה ממני. ולא הסיר מלפני עיני אף לרגע תמונת בת הכומר היפה, כשהיא עולה מן הרחצה. ובאותו זמן לחש באוזני והעלה על זכרוני פסוקים פסוקים משיר השירים: „הנך יפה רעיתי, הנך יפה“; „עיניך יוננים“; „כחוט השני שפתותיך“; „כפלה הרמון רקתך“; „שני שדים כשני עפרים תאמי צביה“. ואני הבנתי תיכף ומיד ערמת היצר הרע ולשום מה הוא מעלה על זכרוני את הפסוקים האלה, שנאמרו ברוח הקדש. והוא משתמש בהם לדבר עבירה, לגרות את יצרי, להרתיע את דמי ולהרבות את החמדה. ובקשתי עצות לבטל מחשבתו הרעה, אשר חשב עלי, להאביד את נפשי ולחט רידה מן העולם. והשאתי את עצמי במחשבתי — לבל אחלל, חס ושלום, הפסוקים האלה, כאילו הנם מתאימים למה שאני רואה זה עתה בבתי הכומר — שהיצירה הרע איננו מסיר אותה מלפני עיני — כשהיא עולה מן הרחצה. והשאתי עצמי לדרשת המדרש על הפסוקים האלה ואמרתי בקול רם: „הנך יפה רעיתי, הנך יפה“. ועל זה דורש המדרש: הנך יפה במצוות, הנך יפה בנמילת חסדים הנך יפה בבית — במזווזות על פתחי ביתך. הנך יפה בשדה — בתרומות ומעשרות, בלקט שכחה ופאה, הנך יפה במצוות עשה, הנך יפה — במצוות לא תעשה. „עיניך יוננים“ — ועל זה דברי המדרש: אלו סנהדרין. על מה שאומרים להם טמא — טמא. טהור — טהור. „כחוט השני שפתותיך“. לפי המדרש — זה הקול שלפני הדבור. „כפלה הרמון רקתך“ — הריקן שבך רצוף הוא תורות כרמון הזה, או, ריקנין שבכם רצופין מצוות ומעשים טובים. „שני שדים כשני

עפרים תאמי צביה" — אלו משה ואהרן. מה השדים הללו — כל מה שהאשה אוכלת התינוק טועם, — כך משה ואהרן, כל מה שחיו למדין היו מלמדיו לישראל". וכזה שנתי פעמים אחדות ובקול רם. אבל לא הצלחתי לנצח את היצר הרע. וכשגמרתי אמירת דברי המדרש פעמים אחדות — מה שהשיאני לענין אחר לזמן מועט — והיצר הרע מחדש מעביר לפני תמונת בת הכומר, כשהיא עולה מן הרחצה, ומחדש, כשאני רואה אותה לפני עיני, הנהו מעלה על זכרוני הפסוקים האלה משיר השירים. וראיתי ונוכחתי שאין ביכלתי לנצח את היצר הרע, כי כבר שלט ברוחי ובנפשי והשקיעני כבר במ"ט שערי טומאה. ואין לי עצה אחרת להנצל ממנו, אלא לעשות כעצת בעל הספר שבט-מוסר, שאמר, שאם אדם רואה שיצרו מתגבר עליו ואין יכול להכניע אותו, יתחוב מחט בכשרו, או יכה ביד על פניו בכל כחו באופן שיכאב ויוסר יצרו מעליו. ובאשר לא נמצאה מחט בידי ולא שום דבר אחר לדקור בו את בשרי, גמרתי בדעתי להכות את לחיי הכאה כדבעי. והרימותי את ידי הימנית ואמרתי לי לעצמי בקול רם: אתה, נתן נטע השוטה, נתת להיצר-הרע לפתות אותך ולשלוט בנפשך ובגופך, והנך רואה עתה לאן הוא מוליכך ושאהדריך עד אובד. ובאותו רגע סטרתי בכל כוחי את לחיי הימנית עד אשר צללו אזני מקול הסטירה ושי ביבי אש פרחו מעיני. והרגשתי כאב גדול בלחיי, כי היא נפצעה באחת השנים החדות שבפי והדם התחיל יותת ונוזל ממקום הפצע. ובאותו רגע נוכחתי, שעצת בעל הספר שבט-מוסר היא עצה נפלאה ומחוכמת. כי המפלצת — תמונת בת הכומר, כשהיא עולה מן הרחצה, סרה מלפני עיני ולבלי שוב עוד כל אותו היום. ויכולתי ללכת ולשוב במנוחה לביתי ולשטוף במים קרים את פי, כדי לעצור הדם השותת מלחיי הפצועה. ואם כי הרגשתי עוד כאב גדול בלחיי כל היום, הייתי שבע רצון, שהצלחתי לגרש ממני את השטן, את היצר-הרע. ולא הרגז עוד אותי יותר באותו יום בתמונת בת הכומר. ובאותו לילה, כשהייתי אחוז בחבלי השנה, באה אלי לילית הארורה, מלכת השדים, בחזון לילה בד-מות ובתמונת העלמה בת הכומר. וברוב כשפיה ותזנוניה השיאה אותי לדבר עבירה ובקומי בבקר משנתי, ראיתי — אוי ואבוי לנפשי, — שנכשלתי בעון גדול מנשוא. והנני — בעל קרי. מהרתי לקום ממטתי ולרחוץ את ידי ואמרתי את הרבנו של עולם, שתיקנו החכמים למי שנכשל בעון קרי, רחמנא לצלן; כפי הנמצא בספר זכירה. וכל אותו היום הייתי שרוי בצער, כי לא נעלם ממני מה שאמרו חכמינו, זכרונם לברכה, שהאדם רואה קרי בלילה מפני שהיה מהרהר קודם ביום ההורוי עבירה. ומפני טעם זה, הדבר נחשב לו לעון. וגם לא נכחד ממני העונש הגדול הבא על עון זה: כי מהטפות היוצאות מן האדם לבטלה, נבראים שדים, רוחין, מזיקין, ופגעי בני-אדם. וכשהאדם הולך לעולמו, המזיקין שבאו לעולם על ידו, יוצאים לקראתו ומבקשים לשלוט בגופו ובנפשו, באמרם אליו: אתה ילדתנו והנך אבינו. ורוצים אנחנו ליהנות ממך. ויש לו לאדם מזה יסורים עוד יותר גדולים מיסורי גיהנם. ועל זאת יתפלל כל חסיד, שיצילנו הבורא יתברך מפגעי בני אדם האלה בשעת פטירתו מן העולם.

ומאותו יום חשבתי את דרכי ופלסתי מעגלות רגלי לכלי תת את עצמי ללכת יותר אחרי פתויי היצר ולשמוע לעצתו, וגמרתי בדעתי וקבלתי עלי לחזור ולהשמר מכל דבר המביא לידי הרהורי עבירה; ושלא לצאת מפתח ביתי אלא רק כשיש נחיצות בדבר. כי כאן, בכפר, בסביבה של ערלים, מלאכה קלה היא להיצררהע להביא את האדם לידי הרהורי עבירה. כי לא, להבדיל, ככנות ישי ראל הצנועות, הנשים הערלות, שאינן מקפידות לכסות מערומי בשרן. והנן מכסות טפה ומגלות טפחיים. והבחורים הערלים רצים אחרי הנערות ותופסים אותן בידיהם ומחבקים ומנשקים אותן ואין מוחה בידם. וגם הנערות אינן מתחמקות מהם ואינן מבקשות להשתמט מידיהם. ואין קצה, רחמנא ליצולן, להפריצות שלהן. ובלילות-קיץ הבחורים והנערות מתאגדים אגודות אגודות ברחובות הכפר, תחת כפת-השמים, ומבלים את הזמן בשחוק ובהוללות ובנכול-פה, עד שעה מאוחרת בלילה. והשם יתברך יודע עוד איזה מעשה זמה ותכל הנם עושים. ובוראי כל אלה עלולים להביא את האדם, הרואה והשומע אותם, להרהורי עבירה, חס ושלום. ואני מאותו היום שנכשלתי בעון חמור זה, ברית כרתי לעיני, לכל אתבונן על בתולה, על אחת הנערות שבכפר. וישבתי כלוא בחדרי ולא יצאתי החוצה להנפש ולשאוף רוח צה. וגם בישיבי בחדרי הסיבות עיני מהחלון, לכל יפול, מבלי משים, מבט עיני על אחת הערלות החצופות העוברות לפני חלון חדרי. והייתי אוטם אזני במוך, לכל אשמע מנגינתן כל היום. שירי ענבים, ולא תהינה לי למכשול, כדברי חז"ל: קול באשה ערוה. ומאותו יום ההוא, אם היתה עולה על לבי איזה מחשבה זרה, והייתי חושש שהיצר הרע מבקש מחדש מסלות להתגנב אל לבי ולפתות אותי, כדי להכשילני בדבר עבירה, הייתי מוציא מבין ספרי את הספר שבט-מוסר, שבו נמצאת עצה וסגולה נפלאה, איך להנצל מתגרת יד היצר-הרע. והעצה היא פשוטה, אבל מספקת להבריח את היצר-הרע ממנו. והעצה הזאת היא — להזכיר להאדם הצרות והאסונות, הפגעים והיסורים, הבאים על האדם: על גדול וקטן, על נער וזקן; על ילד וישיש, על איש ואשה, על בחור ובתולה, על עני ורש, על רם ושפל, — אם בבית ואם בחוץ, — אם בעיר ואם בשדה, אם בים ואם ביבשה, אם ביום ואם בלילה, אם בקיץ ואם בחורף, אם בחקיק ואם בחלום ואם בחיים ואם לאחר מיתה. ובעל השבט-מוסר מעביר בסך כל הצרות וכל הפגעים העוברים רים על האדם, עד כי יסמר בשר איש הקורא אותם. וגם הרשע היותר גדול, אם ישים לפני עיניו דברי התוכחה הזאת, אם לכו אבן — מיד הוא נמוח. ואת דברי התוכחה הכתובים בספר הזה הייתי קורא בקול רם. וכאילו המחבר מדבר אלי מתוך הספר. והייתי אומר: נתן נטע, שים לנגד עיניך: כמה בחורים ובתולות מתים בחופתם. כגון, שעולים בסולם ונופל הבית עליהם; או גזרת המלך עליהם. או, כמה אנשים שמפשיטים עור גופם בחיים חיותם, בלי חמלה; או אנשים ששוחטים בניהם לעיניהם, ואין לאל ידם להושיע. או בחורים ובתולות שמגנין את השמש ביופין, ונופל בהם סמיות עינים וחירות רגלים. או, אנשים שעושים כלים מעצמותיהם. ושים, נתן נטע, נגד עיניך אנשים, שמי-

אריכים בחולֵי כמה שנים וביום שהגם מתרפאים, נופלים ביד אויבים ומתים מיתה משונה. או, נשים שמתאוות לבנים ובסוף ימיהן יולדות ומתות בלידתן. או, עקרה, היוולדת בן בזקנותה, ומיד בצאתו מרחם אמו שוחטים אותו בגזרת המלך לרפואה. ועוד שים נגד עיניך: אב ואם שוחטים בניהם ומבשלים אותם בידיהם לאוכלם מפני הרעב. ושים עוד נגד עיניך: בן אדם נתפס בעבירה ומת מרוב בושה. או, חתן המתיוחד עם הכלה והיא מתה מיד אחר זה. ועוד צרות רבות כאלה: צרת היחיד וצרת הרבים; צרות ישראל וצרות אומות העולם. ואינני מסופק כלל — כפי שנוכחתי מעצמי — שהיצרת־הרע, כשהוא שומע אדם מזכיר ומונה כל הצרות הכתובות בספר זה, הוא בורח ממנו כמטחוי קשת ועוזב אותו לנפשו. בידעו שבאותה שעה אין עוד מקום בלבו של אדם לשום חמדה ולשום תאוה שבעולם. ולי היתה הסגולה הזאת לסם חיים. ובסייעתא דשמיא, כפי דברי חז"ל: הבא לטהר מסייעין לו — כל אותו הזמן שהייתי רחוק מביתי ושרוי בלי אשה, כל פעם שאיזה מחשבה זרה היתה עולה על לבי, הייתי קורא בספר דברי התוכחה הזאת והמחשבות הזרות היו מסתלקות מעל לבי ונעלמות ממני. אבל השמוש בסגולה זה היה טוב ומועיל רק ביום ובחקי, ולא בלילה ובחזון, בזמן, שאין יותר לאדם שלטון על רוחו ובשרו. והנה כעבור עוד שלשה שבועות מאותה לילה, שנכשלתי בו בראשונה בעון קרי. והנה עוד הפעם קרה לי מקרה בלתי טהור, מקרה לילה. ובקומי משנתי בבקר רואה אני שמחדש נכשלתי בעון זה. ונפשי הוטמאה ובשרי הוזהם. ובפעם הזאת ידעתי, שבי האשם. ומירי היה לי להכשל בעון זה. כי עברתי על אזהרת חכמינו, זכרונם לברכה, לבל ישכב אדם על גבו פרקדן, כפי שנאמר בגמרא: לייט עליה ריב"ל אמאן דגני אפרקדן. וגם הרמב"ם כתב, צריך לאדם שישן על צדו, ולא על ערפו. ואני הריני תמיד נוהר לשכוב על הצד, ולא פרקדן. וגם בלילה הזה היה בדעתי להשאר רק זמן מועט שוכב על הגב ואחרי כן להפוך ולשכוב על הצד. אבל מעשה שטן הוא, שחטפתיני שינה בעורני שוכב פרקדן. ולילית הא-רורה, האורבת לנפש האדם להחטיאה ולהאבירה מן העולם. ובידעה, שעברתי על דברי חז"ל וישנתי פרקדן, באה אלי, כפי דרכה תמיד, ברוב כשפיה ותוד נוגיה, ותטמא נפשי ובשרי. ומה ששכבתי באותה לילה פרקדן היה לזה טעם ידוע. חברי ר' ברוך לייב, תיודע שהשם יתברך נתן לי לשון למודים לחבר דרשות ולדרוש ברבים, בקש אותי להכין דרוש לשבת תשובה. והוא רצה להפ-תיע את הבעלי־בתים דהיישוב בדרשתי, אשר בודאי תיטב בעיניהם ותהיה להם נחת רוח ממנה. ואני קבלתי עלי דבר זה. ומנהיג, כשאני עוסק בהכנת דרשה, אם כי היא כבר ערוכה ושמורה בזכרוני, לשנות אותה עוד בפה ובקול, כדי שתהיה שגורה בפי, ובהטעמת הדברים — כפי דרך הדרשנים — בתנועות הידים, כאלו אני עומד על הבימה ודורש לפני הצבור. ובעלותי בלילה זה על מטתי, התחלתי לשנות הדרשה שהכינותי בביטוי שפתים ובתנועות ידים. ולצורך זה, מוכרח הייתי לשכוב על הגב, כדי שאהיה אדון לשתי ידי, להשתמש בהן כפי הנצרך להטעמת דברי הדרשה. כי בשכבי על הצד, רק יד אחת היא

חפשיית והשניה אסורה ובלי תנועה. ובטוה היוני שאנמור לחזור על הדרשה עוד טרם תפול תנומה על עפעפי. ואז אסוב על הצד. אבל טעיתי בחשבוני. או, אולי, יד השטן היתה באמצע ונסגרו עיני עוד טרם גמרתי אותה כולה. וקרה לי מה שקרה.

וכשנכשלתי כבר בפעם השנית בעון זה, התגברה עלי המרה שחורה והעציבות. כי יראתי לכל יקויים בי, חס ושלום, מה שאמרו חכמינו, זכרונם לברכה: כיון שעבר אדם עבירה ושנה נעשית לו כהיתר, ולכל אכשל בעון זה עוד פעמים רבות. ונשאתי עיני אל ההרים, אל חכמי המוסר הגדולים, לבקש מהם עצה ותחבולה להנצל מהמכשול הזה ומהצרה הזאת. ומצאתי בהחבורים שלהם הרבה תפילות והרבה בקשות והרבה לחשים והרבה סגולות שונות לשמירה מעון זה ולהצלה. והתחלתי בראשונה לאמור בכל לילה ולילה הלחש מספר הזוהר הקדוש: סך ספאן אגורנא וכו' פוק, פוק וכו'. ואחרי כן התפילה היקרה הנמצאת בספר אמתחת בנימין. ושהיא — לפי דברי מחבר ספר זה — סוד גדול לתיקון קרי בליה, וביום — שלא לבוא לידי שום תאוה, או, לידי הרהור ומחשבת הוץ. ומה שחשוב ביותר בתפילה זו — שהיא באה לעזרת האדם, לכל תהיה לו שום תאוה ולא שום הרהור באשה שבעולם. ואפילו לאשתו, אם איננה עמדו בעיר אחת. וגם — שתהיינה בעיניו כל הנשים בכלל ובפרט כחיות ועופות ושרצים טמאים שאדם קץ בהם. אבל התיקון היותר חשוב לעון קרי — כפי הנמצא כתוב בספרי יראים ובספרי מוסר — הוא להרבות בלמוד התורה ולנגע הנפש בעמלה של תורה. ובעל השבט־מוסר מוסיף עוד: מי שהוא תלמיד־חכם, ירבה בתורה ויטריח מוחו לחדש חדושים בתורה תמיד, תמורת מה שטרח מחשבתו לחשוב מחשבות זרות. וגמרתי בדעתי להכפיל השיעורים שהיו לי בקביעות ללמוד משניות וגמרא ולהרבות הלמוד והעיון בספרי יראים ובספרי מוסר ולנגע את מוחי לחדש חדושי תורה. ובאשר לא עלה בידי לחדש חדושי תורה בהלכה, שמתי את פני לדברי אגדה. ונסיתי כחי בדרוש; כי גם הדרוש הוא מקצוע חשוב בתורה. והצלחתי בעזרת הבורא יתברך לחבר דרשה נפלאה לשבת הגדול על הפסוק: ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים. דרשה שהוא מתובלת במשלים יפים והיא מלאה כולה מוסר ומדות ויראת־שמים. ומקצת הדרוש הזה נשאתי אחרי כן בקהל בבית התפילה של היישוב בשבת הגדול. והשומעים התענגו על דרשתי ושבתו אותה הרבה מאד.

ואם כי הפעולות האלה הצליחו להכריח לשעה את לילית הארורה ממני, אבל לא יכלו לה — לגרש אותה כלל ממני. וכעבור עוד חדש ימים באה אלי מחדש בחלום חזיון לילה. וברוב כשפיה ותזנוניה טמאה את נפשי. ובבקר, ותפעם רוחי לראות מה שעשתה לי הארורה ומה שהגיע לידי ממנה. כי הנני, רחמנא לצלן, עוד הפעם בעל קרי. ולצערי לא היה יותר קצב וגבול. כי ראיתי, שאין הלחש. ואין מזמורי־התהלים, ואין התפילות. ואין היגיעה בלמוד התורה ובחבור הדרוש — כל הסגולות האלה, שעשיתי להציל נפשי מכף לילית הארורה, — הנן מספיקות. ובודאי, כדי להנצל ממנה, נהוץ לעשות פעולה יותר

חזקה ויותר מספקת. ובאמת מצאתי שתי סגולות יקרות לתיקון קרי ושלא לבוא לידי הרהור עבירה. האחת מהן — להתענות בערב ראש-חדש וללכת לבית הקברות ולעקור מאחד הקברים עשב עם השרש וקודם עקירת העשב לאמר הרי בוננו של עולם המיוחד לזה. וגם לבקש מחילה מן המת, שמקברו נעקר השרש, על שהפריעו אותו ממנוחתו. ואת העשב לשים בבגד נקי ולתלות הבגד על הצואר. אבל, לגודל צערי, לא יכולתי להשתמש בסגולה זו בפעם הזאת, כי היא איננה פועלת פעולתה אלא כשערב ראש חדש חל ביום חמישי לשבת. ובפעם הזאת ערב ראש חדש חל ביום אחר. והסגולה השניה, שהיא מר' יואל בעל-שם המפורסם ושעליה נאמר, שהנה בדוקה ומנוסה, היא — לקחת טבעת כסף טהור ולחקוק עליה השמות הקדושים, כפי הנמצא בספר זכירה, ולשאת הטבעת על היד. אבל גם הסגולה הזאת לא היתה לי נוחה וקלה. כי, ראשית, איפה אמצא כאן, בהכפר, חרש אמן לחקוק על הטבעת השמות הקדושים. ושנית איך אשים על אצבעי טבעת כה גדולה, ששמונה שמות קדושים חקוקים עליה ומבלי שישאלו אותי כל רואיה, לאיזה צורך היא משמשת לי. ומה אניד להם בתשובה על שאלתם? לספר להם מה שקרה לי ולפרסם את קלוני רבים? וגם אני מהסס בדבר, אם אין בנשיאת טבעת זו, בלי חותם, החשש — לעבור על הלאו שבתורה: ולא ילבש גבר שמלת אשה. ומהטעמים הללו סלקתי את ידי גם מהסגולה הזאת. ולילית הארוכה היתה מוסיפה לפקוד אותי מדי חדש בחדשה. ובראותי, שכל כלי יוצר עליה לא יצלח. ואין לי שום עצה ותחבולה להנצל ממנה, אמרתי בלבי: אם לא טוב, אולי, יותר לי — כדי שלא לאבד לגמרי את נפשי ולהיות יורש גיהנם עולמית — לעזוב המלמדות בהכפר ולשוב לביתי. זאת אומרת — לאשתי. כי מה תתן ומה תוסיף לי הפרנסה בהכפר, אם על ידה הנני מאבד את נפשי. ומספר המזיקין ופגעי בני-אדם, הבאים לעולם על ידי — בתעלולי לילית המרשעת — הולך בכל חדש וחדש הלך וגדול. כתבתי לאשתי אגרת, שנפשי כלתה ונכספה לראות ילדינו הנחמדים וגדולים הנם געגועי עליהם. וגם קשים עלי חיי בדידות בנכר ונכסוף נכספתי לשוב לביתי. ועל זה כתבה לי אשתי תשובה, שאמה — חמותי — צותה עליה במפגיע לכתוב לי ולהזהיר בי, לכל אזור ממקומי ולכל אעזוב את הכפר שבו מצאתי פרנסתי, כי אין כל ספק בדבר, שאם אעזוב את הכפר אף לזמן מועט, יבואו אחרים ויקחו את מקומי. ותהיה לי זאת אבירה שאיננה חוזרת. ואם לא אשמע לקולה ואמרה את פיה, היא מתרה בי, שלא תתן אותי לעבור על סף ביתה. וגם תוציא מידי גט לכתה כחוק יד. ובידעי היטב טבע חמותי ותכונת נפשה, כי אפה עז ועברתה קשתה. והיא מוכשרת לעשות דבר זה, להפריד ביני וביני אשתי, עזבתי הרעיון לשוב לביתי. ואז עלה על לבי רעיון אחר: אם חמותי מתנגדת לדבר זה, שאשוב לביתי, מפני שהיא חוששת להפסד הפרנסה שיש לי בהכפר, לכל הפחות, תתן לאשתי ולילדי לבוא אלי הנה ולא תעכב בידם. והודות להבורא יתברך, יש עתה לאל ידי לפרנס את בני ביתי בלי דוחק. כי מצבי בהכפר ובהיישוב התחזק והתבסס והנהו איתן; משכורתני בעד שכר-למוד

עם הנערים היא יותר גדולה מאשר היתה בראשונה. כי נתוספה משפחה אחת בהכפר ונספחו להחרר שלי עוד שני נערים. וגם יש לי הכנסה הגונה מהיישוב. כי אני לוקח חלק בחלק עם ר' ברוך לייב השוחט בעבודת הצבור בהיישוב. ואם כי לא דרשתי שכר בעד עבודתי ואני עושה הכל ברצון וחנם, אין כסף, כדי להיות לעזר לחברי ורעי ר' ברוך לייב הנ"ל, אנשי היישוב מעצמם, בלי שום דרישה מצדי, ובלי גם התעוררות מצד ר' ברוך לייב, מעניקים לי לכל חג וחג — גדול או קטן מתנת כסף הגונה. ולפי החשבון שעשיתי, ההכנסות משני המקורות האלה — המלמדות בהכפר ועבודת הציבור בהיישוב — הנן מספיקות לקנות אתי ובני ביתי ברחבה. ועל כן כתבתי לאשתי: אם אי אפשר לי לשוב לביתי, מפני שאמך, חמותי, מתנגדת לזה; כי אז, לכל הפחות, בואי את והילדים הנה אלי, ונחיה כאן ביחד, ברצון הבורא יתברך, חיי מנוחה ושלום. אבל גם לזה לא הסכימה חמותי. כאמרה לאשתי: אם גם את תעזיבני עתה, לעת זקנתי, ותלך אחרי בעלך לדור באשר תדורי, כי אז שכול ואלמון יבואו עלי ביום אחד. כי איבד הלך לעולמו ואיננו. ואת תעזיבני, להרחיק ללכת. ואני אשאר יחידה, גלמודה ובודדה. וטוב לי אז מות מחיים. וגם אשתי לא היתה מרוצה לעזוב את אמה לעת זקנתה. ובקבלי תשובת אשתי, ראיתי, שגם תקותי זאת הוכזבה. ולא באה. וכמעט שנואשתי בחיי. בראותי שנתקיימו בי דברי הנביא: ונשים משלו בו. ואמרתי בלבי: אוי לי מיצרי, ואוי לי מחמותי. כי בהיותי שרוי כאן, בהכפר, בלי אשה, שהיא — כפי דברי חז"ל — שומרת אותנו מן החטא, נפלתי בידי לילית הארורה, הפוקדת אותי מדי חדש בחדשה. ובאה אלי, בכל פעם, בחזיון לילה, לטמא גופי ונפשי. והיא עושה אותי לאב ללגיון מזיקים ופגעי בני-אדם. ואוי לי מחמותי, שאיננה נותנת לי לשוב לביתי. ואיננה נותנת לאשתי וילדי לבוא אלי הנה. והנני נשאר קרה מכאן וקרה מכאן. וכאשר אבדתי אבדתי.

ובאמת, לולי השיעורים בלמוד התורה, שהיו לי בשעות הפנויות ממלאכת המלמדות ומעבודת הצבור, כי אז הייתי אובד בעיני. כדברי המלך דוד בספר תהלים: לולי תורתך שעשעני אז אבדתי בעיני. והעסק בלמוד התורה הוא שהפיה זיק של תקוה בלבי. באמרי: אם חכמינו, זכרונם לברכה, אמרו: חש בראשו — יעסוק בתורה. חש בגרונו — יעסוק בתורה, חש בכל גופו — יעסוק בתורה, הלא רואים אנחנו, שהתורה היא מרפא לגוף ולנפש. ובודאי היא משמשת גם כן תרים נגד כל פורעניות שבעולם. ומטעם זה, עלי להתמכר עוד ביתר שאת וביתר עוז ללמוד התורה. ותקותי בהבורא יתברך, שהתורה, שאני עוסק בלמודה, תנין עלי להוציא רגלי למרחב. וגם עבודת הקדש, עבודת הצבור בהיישוב, היא שעמדה לי להרחיק ממני העצבות והמרה שחורה ולהצילני מן השעמום ומתמהון לבב. בתקותי, שמלאכתי, מלאכת הקדש — להוציא את הרבים בתפילה ובקריאת התורה ובתקיעת שופר. וגם הטורח בההשגחה על הילדים וללמדם ולהדריכם ללכת בדרך הטוב והישר — שהם הם יעמדו לי בעת צרה ויגינו עלי. וזכות הרבים תהיה תלויה בי.

והעבודה — עבודת הצבור בהיישוב — שהעמסתי עלי, כדי לבוא לעזרת חברי ורעי השוחט ר' ברוך ליוב היתה מרובה ובעלת גוונים שונים: הייתי ממלא מקומו לכל דבר בזמן שהיה הולך מהיישוב להעיר, אם לצרכו הוא, ואם לצרכי קודש של היישוב, והייתי מחלק עמו העבודה בזמן שהיה עומד על משרתו. ובימים הנוראים, ראש השנה ויום כפור, כשהתפילות הנן מרובות וא"ר רכות, הייתי עובר לפני התיבה להתפלל השחריתים והוא היה מתפלל המוס"פ. והייתי ממלא מקומו בקריאת התורה בימי שבתות וימים טובים פעמים רבות בשנה. ובפורים היה הוא קורא המגילה בערב ואני — בבוקר. וכמו כן גם כן קריאת מגילת איכה. ואמירת סדר הקינות. ואת התקיעות של ראש השנה מסר לגמרי לרשותי. כי לו אין התקיעות עולות יפה, מפני קוצר נשימתו, וכשהוא מתחיל לתקוע, התקיעות נפסקות באמצע. ומוכרח הוא פעמים רבות להתחיל מחדש. ורק בקושי גדול הוא עולה לחשלים המאה קולות. לא כן אני, שבעזרת הבורא יתברך, נשימתי היא ארוכה ומנעורי התרגלתי באומנות התקיעה. וגם יש לי שופר משלי, שקנה אבי למעני, בהיותי עדיין צעיר לימים, שופר נפלא, שהקולות יוצאים ממנו בלי שום עכוב ובבהירות גדולה, כאילו היה זה חליל, ולא שופר. והבעליזתים השומעים את התקיעות שלי, שכולן היו עולות יפה, בלי שום עכוב, היו שמחים מאד; כי ראו בזה סימן יפה להם לשנה הבאה. ובזמן שלא הייתי עסוק בעבודת הצבור בבית התפילה, הייתי משניה על היל"ד שיתנהגו כשורה בבית התפילה. שכל אחד ואחד מהם ישב על מקומו ויתפלל בהסדר שבו ביחד עם הצבור. ולכל ישיחו ביניהם. ולכל ירימו קולם. ולכל יפריעו את המתפללים. ויענו האמנים ויאמרו הברכות והקדושות, הכל — כמו שעושים הגדולים.

וגם מהוץ לבית התפילה היתה עיני צופיה על הילדים ובקשתי להעסיקם תמיד באיזה דבר שהוא לצורך קיום מצוה, כדי לקרב על ידי זה את לבם לאביהם שבשמים: להביא עצים לבית התפילה, להסיק התנור בימות הגשמים; לנקות המנורות ולהטיב הנרות בבית התפילה. ועוד מלאכות אחרות מעין אלה, שהנן יכולות להעשות גם על ידי קטנים. ובקרוב ימי חג ומועד הייתי מעסיקם בצרכי החג. ולפני הפסח הייתי מביאם לבית מאפה המצות, כדי שיראו החכ"נות המרובות והזהירות הגדולה באפית המצות. וגם למדתי אותם להכין חרוסת להסדר. ולפני חג השבועות הייתי מעסיקם בהבאת עשבים ודשאים מן השדה ולהרכיבם על רצפת בית התפילה. ובשבא חדש אלול הייתי נותן להם הרשות לנסות את כחם בתקיעת שופר, דבר שהילדים מתאווים לו. ולפני חג הסוכות למדתי אותם לעשות מקלעות מעשה אמן מעלי הלולב, לאגוד בהן את הג' מינין: לולב, הדס וערבה. וגם בבנין הסוכה ובהבאת ענפים לסכך את הסוכה הייתי מעסיקם. וכדי להרחיקם מחברת הנערים הערלים, לכל ילמדו מהם לע"ש שות כמעשיהם המנונים ולדבר דברי נבלה ונבול פה כמוהם, הייתי מכין למענם כל מיני צחוק ושעשועים, כדי שיכלו בהם זמנם, כשהנם חפשים מלמודים, ויהיו כיתר הנערים בכל תפוצות ישראל. וישעשו נפשם במיני צחוק המקובלים

בישראל ולא יתקנאו בהנערים הערלים. ולחג הפסח הייתי נותן להם אגוזים לשחוק. ולל"ג בעומר — קשתות, לשמחת תורה — דגלים, לחנוכה — עגולים לסביבה ולפורים — מחיקבל להכות בו את המן. ואם בכל חג וחג הייתי דואג להילדים, שיהיו ישישים ושמחים, ושיתענגו, לפי דרכם, בעונג יום טוב. הנה, בהגיע חג שמחת-תורה — שמחתם היתה בלי קץ. כי ביום הזה היו מרגישים את עצמם בני חורין לשחוק, לזמר, להתהלל ולהשתובב כאות נפשם, ואין מוחה בידם. ולהיפך, השתדלתי עוד להרבות שמחתם. ולמנחתם אותם לזמר הרבה נגודים, שלא היו ידועים ביישוב; כמו, הנגון של „ברוך אלקינו שבראנו לכבודו" או, הנגון של „והראנו בבנינו ושמחנו בתקוננו". ועוד נגונים אחרים. ומה שהיה מבדה אותם ביותר היה דבר זה, שהייתי מאסף מסביב לי כל הילדים, גדולים וקטנים, נערים ונערות והייתי עולה על ספסל, או על שלחן והייתי קורא להילדים הנאספים מסביב לי, בקול רם: צאן קדשים. והם היו עונים לעומתי בקול, כקול שריקת הצאן בעדר: מע, מע, מע. וכזה הייתי שונה פעמים רבות. והילדים היו מפצירים בי להמשיך ולהמשיך, עד בלי סוף. ושמחתם היתה בלי גבול ובלי קץ. ומי שלא ראה שמחת הילדים באותה שעה לא ראה שמחה מימיו. וככה הייתי עסוק כל הזמן: אם בלמוד עם הנערים בהכפר. ובלמודי אני, השיעורים שהיו לי בלמוד התורה; ואם בעסקנות בצרכי צבור בהיישוב ובהשגחה על הילדים של אנשי היישוב. ובאלה מצאתי נחם ומרגוע לנפשי הנהלאה. ומפלט ומנוס מהעצבות ומהמרה שחורה ומהיאוש, שהיו כמסוס נוסס ללבי. וכזה עבר עלי הזמן — שתי שנים, שישבתי בהכפר, חליפות: הפעם — ביגון ובצער על היותי רחוק מאשתי ומילדי. ובפחד ובמרה שחורה, על אשר לא יכולתי להנצל מיד לילית המרשעת, שהיתה פוקדת אותי לפרקים ומחטיאה את בשרי ומטמאת את גופי ונפשי, והפעם — בשמחת הנפש, על שהייתי לומד תורה בשקידה ורואה ברכה בלמודי. ובקורת רוח שמצאתי — בעבודתי — עבודת הקודש — בהיישוב. דבר שהיה לי אות לטובה, כי רצה ה' את פעלי, להיות מן המזכים את הרבים.

ולמלאות שתי שנים, מיום שיצאתי מביתי לבקש פרנסתי בנכר, גמנתי בדעתי לשוב לביתי ולא לדחות יותר זמן שובי לאשתי וילדי. כי יש תקנה מהגאונים של דורות עברו, לכל יעזוב איש את אשתו וללכת למרחקים לזמן יותר משתי שנים. ואחרי עבור זמן זה מחויב הוא לשוב לביתו. וכמובן, לא רציתי להוסיף עוד חטא על פשע — על כי הייתי כבר בטל ממצות פריה ורביה במשך שתי שנים — לעבור עוד על תקנה מפורשת של גאונים. כי אז בודאי לא היתה עוד יותר תקומה לנפשי ואחריתה — עדי אובד. ובפרט, שעתה לא היה עוד יותר פחד חמותי לנגד עיני. בהיותי בטוח, שכשאשוב לביתי וצורר הכסף בדי — מאות זהובים אחדות — שרכשתי בעבודתי בהכפר ובהיישוב, לא תהיה יותר לחמותי טיגא בלבה עלי, על שאינני מוכשר לפרנס בני ביתי. ובודאי עוד תמשך חסר לי.

עתה הנני נמצא כבר בדרך שובי הביתה. וסרתי למחנככם, כדי לבוא לרבי ולשאול בעצתו. והנני מבקש סליחה ומחילה מכבודו על אשר הלאותיו בדברי

והטרחתי אותו בספורי הארוך וגזלתי ממנו רנעי עתותיו היקרים. אבל ראיתי את עצמי מוכרח לזה, כדי שלא יתנני, רבי, לאיש אוהב בצע, שעזב לשם אהבת הממון אשתו וילדיו לזמן רב ויצדיק עלי את הדין ויאמר: ישלם לרשע כפעלו וכפי רשעתו. כי בטל את עצמו ממצוה דאורייתא מצות פריה ורביה במשך שתי שנים. ועל זה באתהו הרעה הזאת, להיות נלכד ברשת לילית הארורה ול־השריץ על ידה קליפות ופנעי בני־אדם לרוב ולמכביר. ועתה, בטוח אני, שברור לכבודו, שכל מה שעשיתי לא עשיתי אלא על פי ההכרח, ולא ברצוני. אלא — נגד רצוני, שהנהו תמיד — להיות נקי מה' ומישראל. והנני עובר עתה לגוף הענין, אשר בשבילו באתי לשאול בעצת כבודו. וזה הדבר. הדרך אשר אני הולך בה עתה היא ארוכה ובלתי בטוחה מלסטים וממזיקין ומחיות רעות. כי היא עוברת ביערים ובמקומות שוממים, שהנם, כידוע, תמיד בחזקת סכנה. ולי עוד סכנה יותר גדולה צפויה על דרכי. כי מצאתי בספר קביה־ישר, שהוא מביא בשם החסיד ר' יהודה משידלאווצי שאמר: „על האנשים הבוגדים בנשותיהם והולכים למדינות מרחקים להיות שם מלמדי תינוקות וקובצים על יד להרבות ממון. ובלי ספק, שהנם נכשלים בעון ראית קרי. ואחר כך, כשרוצים לילך ולחזור לבתיהם, באים עליהם שודדים וגזלנים ולוקחים כל אשר להם. ואותן אנשים לא ידעו, כי מכל טפת קרי נכרא מזיק אחד, רחמנא ליצ־לן. ואותן המזיקים נדמים כאנשים ולוקחים מהם כל הממון”.

ובידעי כל אלה. וחטאתי לנגד עיני תמיד, שנשכלתי פעמים רבות בעון ראית קרי. והשם יתברך יודע כמה מזיקים נבראו מהטפות שיצאו ממני לבטלה — בשרי יסמר מפחד להרעיון, שהמזיקים שנבראו על ידי, יתנפלו עלי באחד המקומות המסוכנים — בעבות סבכי היער — ויגזלו ממני את כל כספי, פרי עמלי ועבודתי במשך שתי שנים. והנה דבר הסכנה הזאת היתה ידועה לי כבר הרבה ימים קודם. וטרם שמתתי לדרך פעמי. ובקשתי עצות ותחבולות, איך וכמה להנצל מהצרה הגדולה הזאת. ואם כי מצאתי בספרים הרבה סגולות ותרופות להגנה ולהצלה מלסטים ומחיות רעות וממזיקין ופנעי בני אדם — אבל כל הסגולות והתרופות האלה, כפי הנראה, אינן פועלות פעולתן אלא להגין מרוחות ומשדים ומקליפות פשוטים, הבאים בצורת אדם, להזיק לעוברי דרך, או, למי שיוצא ויחדי בלילה. אבל אין כחן יפה להגין ממזיקין שהנם מסוג מיוחד, כגון אלה, שנבראו מן הטפות שיצאו מן האדם לבטלה. כי אלה מבקשים להזיק רק את האדם שבאו על ידו לעולם. והנם באים בטענה על האדם, שהנם מתנפלים עליו לקחת ממנו את ממונו: אבינו אתה. ואתה הוא שהבאת אותנו לעולם. ומחויב אתה לפרנסנו. ואם אינך נותן לנו את ממונך ברצון — נקה כספך ממך בחזקה. וכבר חשבתי בדבר, אם יקרני גם אני, רחמנא ליצ־לן, אסון כזה. והמזיקין יבואו עלי בטענה: אבינו אתה ובדין אנחנו לוקחים ממך את כספך, מה אוכל להשיב על טענה הזו? שאין האב מחויב על פי הדין לפרנס את בניו? אבל הלא הם ישיבו לי תיכף ומיד, שהדין פוטר את האב מלפרנס רק את בניו הגדולים, ולא את בניו הקטנים. ואנו דין קטנים לנו, כי לא מלאו לנו ערנה —

וכפי שאתה יודע בעצמך — שתי שנים מיום שהבאת אותנו לעולם. ומה אוכל להשיב על דברים כאלה? הלא כל טענותי יסתמו ומוכרח אהיה למסור להם את כספני. ואם לא — יקחו ממני בחזקה.

ועתה אובר עצות הנני. כי אם גם נניח שיגזלו ממני רק את כספני ולא יגעו בנפשי לרעה, גם אז רע ומר יהיה גורלי, כי אהיה כנס מן הפה ונופל אל הפחת. כי איך אשא עיני לשוב לביתי ולראות פני חמותי ובידי אין אף פרוטת כסף אחת. הלא גרש תגרש אותי מביתה. וגם תבקש להפריד בין הדבקים ולהור ציא מידי גט לבתה. ובין כך ובין כך — כאשר אבדתי אבדתי. וזה הוא הדבר, רבי, שהמריצני לבוא לבקש עצתו ועזרתו. כי למי אוכל לפנות לעזרה, אם לא לכבודו? וחברי ר' ברוך לייב, השוחט בהיישוב, שהיה תלמידו, שמעתיו מספר תמיד בשבחו של כבודו, שהנהו חכם כמלאך אלקים וכל דבר קשה לא יבצר ממנו. ועיני נשואות עתה אליו שימצא גם כן תרופה למכתי.

וכשנמר האברך ר' נתן נטע את דבריו אמרתי לו: מבין אני להגיגך ולצערך ולפחדך מן המזיקין. ובודאי יש לחשוש להדברים שבאו בספר קבי"הישר בשם הרב החסיד משידלאזוצי. אבל אין לך סכנה בעולם שאין לה תרופה. ומטעם זה אמרו חכמינו, זכרונם לברכה: אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים. כי התשועה לה'. ובודאי הבורא יתברך יציל גם אותך מן המזיקין. אבל טרם אניד לך דבר עצתי, אחשוב לנחוצי להרגיע את רוחך בדבר הטענות, שאתה חושש שהמזיקין יטענו עליך. ושלפי ראות עיניך, כמעט, שהצדק אתם. והנני מודיע לך, שבאמת אין שום זכות לקליפות, לרוחות, לשרים, למזיקין ולפנעי בני-אדם לבוא בטענות על מי שהוא, על יסוד דין מגמרא, או, מספרי הפוסקים. כי התורה נתנה לנו — ילודי אשה — למורשה ולא לשרים ולמזיקין. ואם קרה המקרה שהנם באים לדין לפני בית-דין ישראל, אין הבית-דין נזקק לטענותיהם ואיננו שם לב לדבריהם ומגרש אותם בחרפה ממנו. ובודאי ידוע לך המעשה, המסופר בספר קבי"הישר בר' יואל בעל-שם, שהביא הקליפות, שהחזיקו בחזק יד בבית אחד ולא רצו לצאת ממנו, לפני בית-דין. והבית-דין גרש הקליפות ממנו בחרפה ולא רצה לשמוע לטענותיהן וצוה עליהן לעזוב הבית שהחזיקו בו ולבל ישובו אליו לעולם. ואותן הקליפות טענו אותן הטענות ממש, שאתה ירא ומפחד שהמזיקין יטענו עליך. כי אותו האיש, אשר לו היה שייך בראשונה הבית, אשר החזיקו בו הקליפות, היה אוהב שדה אחת והיה מזדווג עמה וממנה נולדו הקליפות האלה. וכאשר מת האיש הזה ובאו אחרים לדור בבית זה, היו המזיקין מצערים דרי הבית ולא רצו בשום אופן לצאת מן הבית, בטענות, שהבית שייך להם והוא בא להם בירושה מאביהם, שהביא אותם לעולם. וכשהעמיד הבעל-שם ר' יואל את המזיקין לדין לפני הבית-דין דק"ק פוזנא, הוסיפו הם לטעון טענה זו. והבית-דין לא קבל את הטענה שלהם, באשר אין שום זכות לשרים ולרוחות לבוא בתקף הדין לתבוע שום דבר מכני אדם, ילודי אשה. וכי, בכלל, אין לשרים ולמזיקין, על פי התורה, דין בני אדם, נראה גם מתשובת הר"מ מלובלין על שאלה, בדבר אשה שנבעלה

לשר. שהוא הורה, שהיא מותרת לבעלה. ואין לך ראייה יותר חזקה מזו, שאין להם דין בני אדם. כי אף באסור חמור כזה, אסור אשת איש, לא חשו החכמים להתיר האשה לבעלה, באשר אין הדינים שבתורה ובפוסקים שייכים אלא לילודי אשה, ולא לילודי לילות המרשעת ורעותיה השדות.

ובדבר הפעולה שיש לעשות נגד המזיקין לכל יגעו בכ לרעה. ברור לי, שעל ידי השבעות ושמות, הירועים לילודי חן, המקובלים, יש האפשרות לגרש אותם ולהרחיקם ממך, כדי שתוכל ללכת דרכך בטח, בלי שום יראה ופחד. ופעולה כזאת צריכה להעשות על ידי מומחה לדבר. ואני אין כחי רב בקבלה מעשית. ומעודי אני נזהר בלבי להשתמש בשמות ובחשבעות ואין לאל ידי לעשות שום דבר לטובתך בזה האופן. אבל יש לי עצה נכונה למענך. שתצמח לך ישועה ממנה. ורואה אני, שמן השמים הוא, שבאת בשעה זו לשאול בעצתי. וזה הדבר. בעוד ימים אחדים יבוא, אם ירצה השם, למחננו המקובל המפורסם ר' משה ברוך מדאלהינאוו, שבודאי שמעת את שמעו; כי הוא אחד גדולי המדקבלים שבדורנו. והקמיעות שהוא נותן אתמחו והנם פועלים כמעט תמיד פעולתם. והוא בא עתה למחננו גם כן לשום פעולה נגד מזיקין. כי גם פה קרה מקרה, והמנא ליצול, כמקרה הקליפות בק"ק פוזנא. יש כאן בעירנו בית עומד בדד בקצה העיר ובעליו הלכו לדור בעיר אחרת. והבית נשאר ריק וסגור על מסגר במשך שנים רבות, באין יושב בו. והנה עתה מת האיש, אשר לו הבית, והיורשים שלו רוצים למכור הבית ולחלוק הממון ביניהם. אבל אין איש מתושבי עירנו רוצה לקנות בית זה, או לו גם לשכור אותו לדור בו. כי השכנים הדרים בקרבת מקום להבית הזה, מספרים, שהנם שומעים בלילות קול שאון בבית זה, כשאון שולחנות וכמאות שמסיעים וגוררים אותם ממקומם. ולפעמים נשמע גם קול שאון חזק, כקול הכאת קורנס על סדן. וגם ערלים, משיחים לפי חומם, מספרים, שלפעמים, כשהנם עוברים בלילה לפני בית זה, הנם שומעים קול שאון. וקלא דלא פסיק בכל העיר, שהבית, העומד שומם וריק זה שנים רבות נהיה למעון לשדים ולמזיקין והם הם העושים השאון בלילות. ומסבה זו, אין איש רוצה לסכן את נפשו ולבוא לדור בבית זה. והיורשים, בדצונם להציל הבית מחורבן, פנו בבקשה אל המקובל ר' משה ברוך שיבוא לעזרתם ויברית את המזיקין מביתם. המקובל ר' משה ברוך, שהוא נענה לכל דורש ומבקש ואיננו משיב פני איש, נענה גם כן לבקשתם; אבל הוא איננו רוצה לעשות שום פעולה נגד המזיקין, טרם יחקור וידרוש בעצמו לדעת, אם באמת השאון הנשמע בלילות בבית זה הוא מעשה ידי הקליפות, ואם איננו בא מסבה אחרת. כי טעות בדבר זה היא אפשרית ואיננו רוצה להטריח לחנם המלאכים הממונים על דבר זה אם אין מזיקין בבית וגם יש בדבר זה סכנה להמקובל, העושה החשבעות. ומקרים של טעות כבר קרו לגדולים וטובים ממנו; כמו שמספרים על הגאון הגדול והמקובל המפורסם ר' יהונתן אייבשיץ, שנתן לאחד קמיע, להטיח בכותל, כדי להבריה הקליפות שהיו מצפצפות מאחורי התנור בביתו. ואחרי כן נגלה על ידי ערל אחד, שנכנס להבית ושמע הצפצוף והכיר — שהוא

צפצוף צפרדעים. ובקשו הדבר ומצאו שכן הוא. וגרשו את הצפרדעים משם וחדלו קולות הצפצוף. ואין כל ספק, שבמקרים כאלה, שמטריחים את המלאכים על ידי השבעות על לא דבר, לגרש קליפות, במקום שאין קליפות, אלא בריות אחרות; כמו שקרה להמקובל ר' יהונתן אייבשיץ, בודאי המלאכים כועסים על המקובל המישיב אותם לחנם והנם יכולים גם להזיק לו. ושהמלאכים, בכלל, מקפידים על כבודם והנם כועסים על מי שאיננו מתנהג עמהם מנהג של כבוד, או, מטריח אותם חנם, על לא דבר, נראה מזה, שחכמי המוסר מזוהרים על האנשים, השבים לביתם בליל שבת-קודש, אחרי קבלת-שבת, מבית התפילה, לבל יתאחרו בדרך להשאר עומדים בחוץ ונכנסים בשיחות ארוכות עם אנשים אחרים. ובאותו זמן, המלאכים, המלווים אותם מבית התפילה, מוכרחים גם כן לעמוד ולחכות עד אשר יגמרו השיחה ביניהם. והיה אם תאריך השיחה יותר מדי, המלאכים כועסים עליהם, מסתלקים מהם ועוזבים אותם לנפשם להכנס לביתם בלי לווית המלאכים. והאנשים מביאים עליהם בזה קללה ולא ברכה. כי אין כל ספק, שמי שמביא לידי כעס אחד מהמלאים של מעלה, שהוא גורם בזה רעה לנפשו. ולשום זה, המקובל ר' משה ברוך יבוא, אם ירצה השם, למחננו בעוד ימים אחדים לראות את הבית ולדרוש ולהתחקות בדבר השאון הנשמע בתוכו בלילות, אם הוא מעשה ידי המזיקין, ואם לא. ואז ידע מה שעליו לעשות. ור' משה ברוך, כשהוא בא למחננו, הגהו מתאכסן, כמנהגו תמיד, אצלי. ואני הנני שמח לקיים מצות הכנסת אורחים בצדיק וירא שמים כמוהו. והנה תהיה לך הזדמנות נאותה, כשיבוא הנה, לפנות אליו בהענין שלך. ובודאי הוא יעשה כל מה שיחיה ביכלתו להציגך מן סכנת המזיקין. וגם אני מצדי אהיה לך לעזר מעיר לדבר עליך טובות לפניו. כי מצאת חן בעיני. ורואה אני שהנך תמים עם ד' אלקיך, ירא וחרד לדבריו. ואתה ראוי והגון שנתענין בגורלך ושנבוא לעזרתך. ראיתי שדברי הרגיעו רוח האברך ר' נתן נטע והוא נפטר ממני בבטח חון גדול, שבעזרת הבורא יתברך, הכל יבוא על מקומו בשלום. ואני, כשיצא האברך ר' נתן נטע מביתי, אמרתי: הלואי, רבוננו של עולם, והיו לך הרבה תמימים כמו נתן נטע הזה, כי אז היית מוצא קורת-רוח יותר מרובה מעמך ישראל!

יום ה' כ"א סיון תק"ו

כשהקיצותי היום בבקר משנתי, קפצתי מהר מן המטה ורחצתי את ידי ופני. וכאשר גמרתי סדר הברכות של בקר, כמנהגי בכל יום, הוצאתי מארון הספרים את הרמב"ם סדר משפטים והעיפותי עיני על הלחם-משנה לפרק א' וב' מהלכות נחלות ובראשונה לא מצאתי את שבקשה נפשי, אבל אחרי אשר הת-עמקתי בדבריו, קפצתי כאיל מרוב שמחה וקראתי בקול: זה היום עשה לי ה'. אניגלה ואשמחה בו. ושמחתי לא לחנם היתה. כי זה חמשה ימים אני אחוז

בסבך שאלה חמורה, בהתעצמות בעל־ידין בענין ירושה. היורשים הנם מרובים. וזכויות האחד הנן שונות מזכויות השני. יש בן בכור, הדורש חלקו פי שנים. ואלמנה הדורשת כתובתה ותוספות־כתובה ונכסי מלוג — נכסים שנפלו לה בירושה אחרי נשואיה. ובנות נשואות לאיש. ולבעליהן שטרות חצי זכר. והבנות הנשואות קבלו הנדוניא שלהן עוד בחיי אביהן. ובתולות שלא נשאו עדנה ודורשות חלקן על פי הדין. והחשובות בכללם הנם בלי סדר ומשטר ומסובכים. וקשה להעמיד — בנוגע לתביעות הבכור, מה הוא בנכסים המוחזק — ויש לו בהם פי שנים. ומה שהוא רק הראוי. ובאלה יקח חלק בחלק עם שאר היורשים. כי היורשים האחרים טוענים, שהם השביחו הנכסים אחרי מות אביהם, ואין להבכור שום זכות לקחת פי שנים בהשבה שהשביחו הם. ומכלעדי זאת יש חשבונות מסובכים עם לויים ומלוים. והמלוים מוציאים שטרות ותובעים פרעונם. ומצד אחר ישנן תביעות על אחרים, חובות שלא באו עדיין לידי גובייתן. ומה שמכביד עלי ועל הדיינים להעמיד הדין על אמתו, הוא — שאחד דים מן היורשים הנם נעזרים בטענותיהם לפני הבית־דין על ידי האברכים הלומדים דים בבית המדרש, השמים בפיהם טענות, שמעולם לא היה עולה על דעתם לטעון אותן. ואני והדיינים הננו מחויבים לשים לב להטענות האלה, אם כי מבינים אנחנו, שלא הוציאו הבעל־ידין אותן מלבם, אלא האברכים הלומדים שמו אותן בפיהם. ולו לא בקשו למענם האברכים טענות ומענות בספרי הפוסקים ובספרי שאלות ותשובות, בודאי לא היו טוענים הבעל־ידין אותן הטענות מעולם. ולפי דעת, האברכים הלומדים, העושים מעשים כאלה, הנם עתידים ליתן את הדין: כי במעשיהם הנם גורמים לפעמים לעוות הדין. והנם מכבידים על הדיינים להעמיד דין־תורה על אמתו. ובזה הנם עוברים על דברי חז"ל בפרקי אבות, שאמרו: אל תעש עצמך כעורכי הדיינים. וכפירוש הרע"ב: כאותן אנשים שעורכים ומסדרים טענות בעלי הדין לפני הדיינים. ואתפלא הפלא ופלא על אותם האברכים המופלגים, שבכלל הנם נזהרים לבלי לעבור על דברי חז"ל ולאזהרה זו אינם שמים לב ומוזלים בה. והנם גורמים רעה להם ולנפשם, כי על ידם יכול לצאת לפעמים משפט מעוקל והאשם יהיה בראשם: ולעצמנו הגדול, המנהג הרע הזה קנה לו זכות אורח בקרבנו ונעשה למכת־מדינה. וכל מי שיש לו דין ודברים בבית־הדין, הולך בראשונה לשאול בעצת אחד הלומדים. והלומד מלמד אותו כל הטענות שהמציא במוחו המחודד, או אלה, שמצא מן המוכן בספרי הפוסקים ובספרי שאלות ותשובות. ומבלי שידאן אותו למדן לחקור ולדרוש מקודם, אם יש לאותו בעל־דין הזכות על הטענות האלה; ואם איננו מלמדו לטעון טענת שקר. והוא עובר על הלאו של לפני עור לא תתן מכשול. כי הוא מביא לידי עבירה, — לעבור על הלאו שבתורה: מדבר שקר תרחק. ודבר זה אני יודע מן הנסיון. וכבר קרה לי לא אחת ולא שנים, שבאים לפני לרון אנשים פשוטים, או עמיהא־רצים, והנם טוענים טענות שאינן ידועות אלא לתלמידי חכמים. וכשאלצתי אותם בדברים להגיד לי, מאין להם הטענות האלה, הודו לי, שהאברכים הלומדים שמו אותן בפיהם לטעון לפני הדיינים.

והנה הסכסוך הנ"ל בדבר הירושה הולך ונמשך זה חמשה ימים. וכבר שמעתי טענות הבעלי־דין ועדות העדים מכל הצדדים וראיתי את השטרות שהוציאו האחד על השני. ואחרי החקירה והדרישה והעיון בנוף הדברים לא ידעתי בנפשי, איך אפשר בין היורשים על פי דין תורה, דבר שגורם לי צער מרובה. כי נתקשיתי בדבר הלכה ולא מצאתי מוצא ממנו. וכבר החלטתי להודיע להבעלי־דין שהנני דוחה הפסק לאיזה זמן, ואביא השאלה לפני גדולי הדור. כי אינני רוצה להוציא פסק על דעת עצמי. ובהיות מוחי עסוק וטרוד כל הימים האלה בשאלה חמורה זו, וגם בלי־ה, בשכבי על מטתי, הנני מהפך בה מכל הצדדים ומבקש לה פתרונים, והנה היום בבקר, לפני עלות השמש, כשהייתי עדנה אחוז בחבלי השינה, חלמתי, שאני רואה זקן והדרת השיבה חופפת עליו וזקנו המגודל יורד על פי מדותיו והוא שואל אותי: מדוע אתה יושב כה משומם ותפוש במחשבותיך, כאלו אתה מבקש פתרונים לשאלה חמורה. ועל זה אמרתי לו: בנת לרעי, ובאמת אני מבקש פתרונים לשאלה חמורה בהלכה זה חמשה ימים ועדיין לא מצאתי. ועל זה אמר לי הזקן: עיין בלחם־משנה על פרק א' וב' מהלכות נחלות ויותרו לך ספקותיך. ובאלה הדברים נעלם ממני הזקן. ובהקיצותי משנתי, המונת הזקן היתה עדיין מרחפת לפני עיני ודבריו היו עדיין מצלצלים באזני. מהרתי לקום ממטתי ולעיין באותו ספר ובאותו מקום, כפי עצת הזקן. וראה זה פלא! הותרו לי כל הספקות. ואין לי יותר החשש לטעות בדבר הלכה. וכבר הזמנתי הבעלי־דין לבוא לשמוע הפסק.

ובחלום נפלא זה אני רואה חסדי הבורא יתברך — להורות לי הלכה מן השמים. ולולי ידעתי מך ערכי, כי בער אנכי מאיש ולא בית אדם לי, ואין בי לא תורה ולא חכמה, הייתי אומר, שהזקן, שבא אלי בחלומי והתיר לי ספקותי בשאלה הירושה — לא היה אלא אליהו הנביא זכור לטוב. כי ידוע הדבר, שהוא בא לפעמים בחלום לאוהבי ה' וליראי שמו להורותם דבר הלכה, ולהעמידם על האמת, אם טעו בדבר הלכה. וכזה קרה לר' אפרים, כפי המסופר בספר התשב"ץ, שאכל הדג בורבוטא. ובלילה נראה לר' אפרים בחלום זקן. ומראהו כמראה הזקן אשר ראיתי אני. והזקן הביא לו קופה מלאה שרצים ואמר לר' אפרים: קום אכול. וכשנרתע ר' אפרים לדבריו ואמר: הלא הנם שרצים. ועל זה אמר לו הזקן: הנם גם כן מותרים, כהשרצים שאכלת היום. וכך נודע לר' אפרים שהדג בורבוטא אסור באכילה ושהנביא אליהו הוא שבא ללמדו דבר הלכה בחזיון לילה, כדי להוציאו מן טעותו. בדומה לזה, ידוע, שאליהו הנביא זכור לטוב בא לפעמים בחלום חזיון לילה להשתעשע בדברי תורה — ולא רק בדבר הלכה — עם שומרי תורה ומצוות ויראי ה'. והרב ר' אברהם טריביש צרפתי, בהקדמה להספר ברכת־אברהם על נטילת ידים מספר, שאליהו הנביא בא אליו בחלום הלילה והקשה לו קושיא בשירת־הים. והוא נתן לו תירוץ על הקושיא. והנביא אליהו קבל תירוץ זה ומצא אותו טוב ונכון. ור' אברהם הנ"ל מוסיף, שגלוי אליהו שהיה לו, בא בודאי, בזכות אבותיו. כי הוא מתיחס באבותיו עד המאור הגדול רש"י ז"ל.

כמובן, מחשבה זרה כזאת לא תעלה גם על לבי — להדמות אל הגאונים הנ"ל, ולהאמין, שגם לי היה גלוי אליהו בחלום. כי לא הנעתי לקרסולי הגאונים האלה, ואינני אפילו בקוץ בפני אדם בפניהם. אבל, ברור לי בכל זאת, שמן השמים זכוני להאיר עיני ולהעמיד אותי על האמת בדבר הלכה. אם כי סטנתי מכל החסדים אשר עשה לי הקדוש ברוך הוא לפקה עיני העוורות ובוראי זכות אבותי הצדיקים גם כן שעמדה לי.

ואם כי גלוי הנביא אליהו בחלום בא רק לעתים רחוקות. וזה — רק ליחידיו סגולה, הוראה בדבר הלכה, או, חדושי תורה ובאורי פסוקים, באים לעתים יותר תכופות בחלום. ואנו מוצאים בספרי הפוסקים כמה דינים שנתקבלו על יסוד הוראה שקבל אחד הגדולים בחלום. וגם ידועים חדושי תורה ופרושים שנתגלו להמחברים גם כן בחלום. ובחלכה — ידועה העובדא בהראב"ן שהתיר בכלי יין. וחמיו, הר"ר אליקים ממנצא, בא אליו בחלום ורמז לו על ידי הפסוק „השותים במזרקי יין" שנאמר ברשעים, שלא כהלכה עשה בהתירו כל"י היין. ועל יסוד החלום הזה חזר הראב"ן מהיתרו ואסר כליהיין שהתיר קודם. והרב ר' משה מקוצי, מחבר הספר מצוות גדול מזכיר לאו אחד, ששכח קודם למנותו — וגם הרמב"ם לא מנה אותו במספר הלאוין — ובחלום הזכירוהו עליו. ובקומו משנתו בבקר ובהתכוננו בדבר, ראה באמת, כי הוא יסוד גדול והכניסו למנין הלאוין, כפי שהראו לו עליו בחלום. וגם להרדב"ז הראו בחלום על טעותו במה שהורה, שיותר לעשות מתפלין של רבינו תם תפלין של רש"י. וחזר מהיתרו. וגם המרדכי ראש מסכת בבא קמא מביא פסק הלכה בשם רבו המהר"ם מרוטנבורג שפסק, על פי מה שהורה לו בחלום והגאון ר' משה חאגיז, בעל הספר לקטתקמח מספר דבר נפלא מהגאון ר' דוד גרשון, שהיה נוהג להדיר ליק הטאבאק מנר של חלב. ופעם אחת ראה בחלום שמנדין אותו. ושאל על מה ולמה מגיע לו העונש הזה. וענו לו: על שאכל חלב. ומאותו זמן, שראה החלום הזה, קבל עליו שלא להדליק יותר מקטרתו מנר של חלב.

כל החלומות האלה, באו, כידוע, ברצון ובחסד הבורא יתברך, מבלי שעשו הגאונים הנ"ל שום השתדלות מצדם, שהפמליא של מעלה יורו להם דבר הלכה בחלום. כמו שקרה גם לי, שההוראה באה בחלום אלי, בלי שום השתדלות מצדי. אבל ידוע ומפורסם, שיש אפשרות לקבל תשובה על כל שאלה ושאלה על ידי שאלת חלום. והפוסקים הקדמונים מזכירים הוראות הלכה על ידי שאלת חלום פעמים רבות. וביחוד אחז בדרך זו הרב ר' יעקב ממרויש, אחד בעליהתוספות, שעשה פעמים רבות שאלת חלום בדבר הלכה. והיה מקבל — כמעט בכל פעם ופעם — תשובה מספקת. והיה סומך על התשובות האלה לחיותן הלכה למעשה. כמובן, רעיון זה, לבקש הוראת הלכה על ידי שאלת חלום — כשנתקשיתי עתה בהסכסוך בין היוורשים על דבר הירושה — לא עלה גם על לבי. כי גם הגאונים הגדולים, האריות שבחבורה, בדורות האחרונים, אינם רואים עצמם ראויים להטריח הפמליא של מעלה, שיתירו להם ספקותיהם בחלום; אף כי אני, שלא הנעתי גם למדרגת של זנב לאריות, על אחת כמה וכמה שאין לי

שום רשות לעשות דבר זה. ומבלעדי זאת, נדר נדרתי בנעורי וברית כרתי לשפתי, לבל אשתמש לעולם בשום פעולה שהיא באה על ידי שמות הקדושים ועל ידי השבעות. וקבלתי עלי הנדר הזה — את חטאי אני מזכיר היום — מפני מעשה שהיה. ומעשה הדבר כך היה. בשנה הראשונה לנשואי, בהיותי אברך צעיר לימים ועודני אוכל לחם על שולחן חותני, הרב הדיין בקהילת בריסק, עליו השלום. ובראותי הפוסקים הגדולים: בעל ספר האגור, בעל שבלי-הלקט, בעל ספריאסור ויהי תריהארוך ועוד פוסקים אחרים מביאים הרבה פסקים של הרב ר' יעקב ממרויש שקבל על ידי שאלת חלום וסומכים על הפסקים האלה, נתעורר אצלי הרעיון ובאה בלבי התשוקה לנסות גם אני פעם אחת שאלת חלום, כשיתעורר אצלי איזה ספק בדבר הלכה. ופעם אחת, כשנתקשיתי בדין אחד מהלכות תערובות, גמרתי בדעתי לעשות שאלת חלום בהלכה זו. איך עושים שאלת חלום — למדתי כל הפרטים בספר רזיאל המלאך והתחלתי לעשות כל ההכנות הנצרכות לזה, כפי שנמצא בספר הנ"ל. כמובן, לא יכולתי לעשות דבר זה מבלי שתרגיש בו אשתי. כי נחויז היה להחליף הבגדים — בגדי יום יום — בבגדים חדשים, לבנים ונקיים. וגם נחויז היה לצום שלשה ימים רצופים. ובלי חנוכה לשאלת חלום — לשכוב על הרצפה באמצע החדר והפנים מוסבים נגד הנר הדולק ולעשות ההשבעות שבספר רזיאל. וכל ההכנות האלה אי אפשר היה להסתיר מעיני אשתי. ומטעם זה, אמרתי לה מראש: אל תתפלאי למה שאני הולך לעשות: בלמודי נפל לי ספק בדבר חשוב מאד ואני רוצה שיתירו לי ספקי מן השמים בחלום. וכל ההכנות שתראה אותי עושה אינן אלא לשום השאלת חלום. אשתי שהיתה אז עדיין צעירה לימים, כמעט עוד ילדה, לא הבינה מאומה בדבריו מה שאמרתי לה ומה שאני הולך לעשות. ותלך ותספר לאביה, מה שאמרתי לה. ואביה, בשמעו דבריה, אמר לה: אי אפשר להניח לו לעשות דבר זה, כי הוא מביא את עצמו לירי סכנה ובנפשו הוא. ובפרט, צעיר לימים כמוהו, שבודאי אין לו רשות להכניס ראשו בסכנה גדולה כזו. ובששמעה אשתי מפי אביה דבר הסכנה בהמעשה אשר אני אומר לעשות, באה אלי בבכיה ובדמעות שלישי ותתחנן לפני, שלא אעמיד את נפשי בסכנה זו, ושאתרחם עליה, לבל תשא, חס ושלום, אלמנה בימי נעוריה. ובעודני משתדל לדבר על לב אשתי ולהרגיע את רוחה וחה חמי הדיין קורא אותי אליו ואומר אלי: לא טובה השמועה אשר שמעתי עליך מפי בתי זה עתה. הטוב, טוב עתה מכל גדולי הדור שבזמננו וגם מאלה של הדורות שקדמו לנו, שבכל יום יום נופלים להם ספקות בדבר הלכה ואין איש מהם מבקש שיתירו לו מן השמים הספקות שלו על ידי שאלת חלום. ואם כי הקדמונים עשו לפעמים שאלת חלום, לא עשו זה — על פי הרוב — אלא לצורך גדול, כשהיתה סכנה צפויה לכלל ישראל. ויחיד הוא הרב ר' יעקב ממרויש, אחד מבעלי התוספות, שלא היה חש להטריח הפמליא של מעלה בהתרת ספקותיו. אבל אין למדים מן היחיד. והוא נמנה גם על הראשונים, שעליהם נאמר: אם הראשונים כמלאכים אנו כבני אדם. ואין לנו הרשות לומר: נעשה כמעשהו. וביחוד, אתה, אברך צעיר לימים,

שלא הגעת עדיין לשנות בינה, בודאי אין לך הרשות לעסוק בהשבעות ובשמות הקדושים; כי סכנה גדולה כרוכה במעשה זה. ובדבריו הדברים האלה הלך אל ארון הספרים והוציא משם את הספר חסידים והראה לי הנמצא כתוב בו: „שאין המזיקים מתגרין אלא במי שמתגרה בהן, כגון שכתבו הוא ואבותיו קמיעות, או עסקו בכשפים ובהשבעות, או בשאלות חלום, לכך לא יעסוק אדם בהם, ולא יאמר: אעשה בשביל פיקוח-נפש בהשבעות וקמיעות, כי אין זה חכמה, כי הוא מקצר ימיו וחיי זרעו“. ובהשיבו הספר למקומו, הוסיף: הלא ראית מה שכתוב בספר חסידים. ועל כן, גוזר אני עליך, שלא תהי' לעסוק בהשבעות ולא יהי' לך חלק בהן. כלך לבית המדרש ושוב להגמרא, להאלפס ולהשולחן ערוך. על דבריו אלה לא נמצא בפי מענה. ובשובי לחדרי אמרתי בלבי: ובאמת הצדק עם אדוני חמי ורבי, כי נאמר לנו בתורה: תמים תהי' עם ד' אלקיך, לא תנסו את ה'. ובשעולה הרצון לפני הבורא יתברך, הוא מגלה עינינו — בהקיץ, ולא בחלום — לראות אור בחיר בתורה. ולא מן המדה הוא, שנטריח את הפמליא של מעלה על ידי השבעות. ועתה רואה אני בעין שכן הוא; כי מבלי שום פעולה על ידי השבעות ושאלת חלום הי' הבורא יתברך בעזרי. וההוראה באה אלי בחלום בעזרת הבורא יתברך לבדו. ועל זה אשיב תודה לה' על אשר לא בזה ענות עני ושם עיניו על בריה שפלה וקלה כמוני להאיר עיני בתורה. ברוך הוא ומבורך שמו מעתה ועד עולם. אמן.

יום ה' י"ח מנחם אב התק"ן

נוסף על העבודה שאני עמוס בה — לרעות צאן קדשים, קהילתנו הקדושה יצ"ו, לכלכל דבר הישיבה שאני נוהג, להגיד שיעור לפני התלמידים דבר יום ביומו ולהשיב לשואלי דבר בדין והלכה, שאלות הבאות אלי מקרוב ומרחוק; ומלבד השיעורים שיש לי בכל יום ללמוד: מקרא, משנה, גמרא ופוסק, מטריחים עוד אותי ומטרידים אותי ממלאכתי, מלאכת הקדש, ומלמודי הקבועים בשאלות ועצות בעניני שדוכים לתלמידי הישיבה שלי, שיחיו, שהנם — רובם ככולם — וכפי דברי חז"ל: בן שמונה עשר לחופה, ראויים להכנס לחופה והגיעה להם עת דודים. ואין לך כמעט יום שאין מי שהוא בא אלי בשאלות וחקירות ודרישות ובקשת חות דעתי ועצתי בענין של שדוך לאחד מתלמידי. והשאלות באנת אלי משלשה צדדים: מהשדכן, מאבי המדוברת ומאבי המדובר, הבחור, תלמידי. ושדכן שנתן עיניו באחד מתלמידי למצוא למענו זוג, בא אלי לשמוע חות דעתי בדבר הבחור: מה הוא טיבו ובמה כחו גדול בתורה, אם בחריפות ואם בבקיאות, אם הוא סיני או הוא עוקר הרים ועוד שאלות מעין אלה. ואם דברי השדכן מצאו מסלות ללב אבי המדוברת, הכלה, והשדוך מוצא חן בעיניו, אבי הכלה, מצדו, בא אלי לחקור ולדרוש, אם כנים דברי השדכן, ואם לא הפליג ולא הגזים — כמנהג השדכנים — בשבח הבחור ואם באמת ישנן בו

המעלות שמנה בו השדכן. ולבסוף בא אלי גם כן אבי הבחור, תלמיד, לשאול בעצתי ולשמוע חות דעתי. אם השדוך שמציעים לבנו הגון וראוי לו ועולה יפה. ואם כי השואלים מטרידים אותי ממלאכתי יום יום ומפסיקים אותי מלמודי ומיגיעים אותי לפעמים בהמון שאלותיהם, אין לי עליהם תרעומות על זה ואינני מבקש — אם לא במקרים ידועים — להשתמט מהם ולפוטרים בכלום. כי תלמידי הנם חביבים עלי ויקרים לי כבני ממש. ודואג אני לעתידם, כדאגת האב לבניו. ומטעם זה, לא אוכל להתיחס בשוויון נפש להנכבדות שידובר בהם, כי בזה תלוי גורלם בעתיד. ואדיר כל הפצי, שתלמידי ימשיכו למוד התורה גם אחרי הנשואים ושלא יהיו מוכרחים לעזוב הלמוד בהשיבה שלי, או בישיבה אחרת, מפני ההכרח לבקש טרף להם ולבני ביתם, כשישימו רחים על צוארם — עול אשה ובנים.

כמובן, אינני נענה באופן אחד לכל מי שבא אלי בשאלות בדבר הבחורים, הלומדים אצלי, לשום עניני שדוכים. וביחוד לשדכנים, שהם ידועים לי למגזיר מים ולמפליגים, שאינם חוששים הרבה להלאו שבתורה: מדבר שקר תרחק! ואם כי הנם יודעים את האמת, הנם מתכוונים למרוד בה, אם מוצאים בזה לעצמם תועלת. והנם חכמים גדולים לטהר את השרץ בק"ן טעמים. ומה שנאות להם הנם מגלים טפה, ומה שלא נאות להם, הנם מכסים — טפחיים. ומטעם זה אני מבחין בין שדכן לשדכן. ומי שהוא חשוד בעיני שאין נוכח האמת דרכו אני פוטרו בדברים מועטים.

לא כן השדכנים, שרבה בהם אומנותי, וביחוד השדכן ר' מרדכי מייט'ס ממחננו, שהוא, לפי דעתי, "הטוב שבשדכנים", ואין בו ממדת ההגומה וההפך לנה, שישנה אצל רוב בני אומנתו — השדכנים. וידוע, שכשהוא עסוק בענין של שדוך והוא רואה שאין הווגן עולה יפה — כפתור ופרה — איננו מבקש לפתות המעונינים בדבריו שקר, ובלבד שיבוא על שכרו, דמי שדכנות, אלא הוא מסלק את ידיו מהשדוך ואיננו שם לב לזה, שעמלו עלה בתהו. ומטעם זה, אני מודר את ר' מרדכי הנ"ל במדה אחרת מזו שאני מודר בה שאר בני אומנתו, השדכנים. ובכל פעם כשהוא בא אלי בענין של שדוך לאחד מתלמידי, הנני מקבל אותו בסבר פנים יפות, ואינני מונע הטוב מבעליו — כל הידיעות הנ"ל חוצות לו.

ובשאלות בעניני שדוכים באים אלי לא רק בעל פה, אלא גם בכתב. כי מצודת השדכנים פרוסה על פני כל הארץ והנם מביאים את לחמם גם מרחוק. ובכלל אין מרחק המקום מעכב בידם לזווג וזווגים ממדינה האחת למדינה האחרת ולקרב רחוקים. ולעתים קרובות אני מקבל שאלות בכתב בעניני שדוכים ממדינת פולין, ולעתים פחות קרובות — ממדינת הגר, פיהעם ומעחרן. ועל פי הרוב, מרבנים, הפונים אלי בכתבים, בדבר בחורים הלומדים בהשיבה שלי לשום שדוכים המדוברים בהם עם בעלי-בתים ממחניהם.

והודות לבורא יתברך עד עתה לא היה לי שום צער ושום עגמת נפש מה-זווגים של תלמידי, כי הנם, כמעט כולם, בחורי חמד, דגולים מרבבה, מחוננים

בכשרונות נעלים, לומדים בהתמדה ובשקידה ורואים ברכה בלמודם. ולהם יצא שם במדינה וגם מעבר למדינה. ומטעם זה, בעלי־הבתים האמידים, הרוצים להשיא את בנותיהם לתלמידי חכמים, נותנים לתלמידי הבכורה על כל הבחורים ומרבים להם מוהר ומתן — נדוניא הגונה במזומנים. וגם מקבלים עליהם — כדי שיוכלו האברכים גם אחר החתונה להמשיך למורם במנוחה ובלי דאגת פרנסה — לתחזיק אותם ובני ביתם מספר שנים ידוע על שלחנם. וכמעט כל תלמידי נכנסים לחופה למועד אשר יערו חכמינו ז"ל: בן שמונה עשר לחופה. רק שני תלמידים הנם לי עתה, שיש לי מהם צער ועגמת נפש, כי בקרוב ימלאו לשניהם עשרים שנה ועדיין הנם שרויים בלי אשה. האחד מהם הוא — הבחור יונה בן ר' ישראל הסנדלר והשני — הבחור שלמה בן ר' משה לייב לוריא, הסוחר והנגיד המפורסם בעיר באריסאוו. ומי המעכב בדבר? האבות. ולא, הם ושלום, שאבותיהם מפריעים בידם לשאת אשה ולקיים מצות פריה ורביה, כמצווה בתורה, אלא שהנם הגרם בנזקין. ובשבילם — בשביל האבות — קשה כקריעת ים סוף למצא זוג לבחורים האלה. כי אין איש מבעלי הבתים האמידים רוצה לתת ליונה את בתו לאשה, מפני שהוא בן סנדלר, בזוי משפחה, ולא רפה תחשב להם להתחתן עם סנדלר. ואין החורים — האב והאם — של הבחור שלמה, שהנם מגדולי היחס בישראל, מוצאים משפחה בישראל שהנית שווה להם ביחסה — להשתדך עמה.

הר' ר' משה לייב, אביו של הבחור שלמה, מתחם לזרע הנאון. ר' שלמה לוריא, המרש"ל. ואמו — מתחסת לזרע הנאון ר' מרדכי יפה בעל הלבושים. וכידוע, גם המרש"ל וגם בעל הלבושים שניהם מתיחסים באבותיהם עד המאור הגדול רש"י ז"ל. וסדר היחס של רש"י מגיע — כידוע — עד ר' יוחנן הסנדלר. ור' יוחנן הסנדלר מזרעא דדוד קא אתי. והבחור, הן מצד האב, והן מצד האם, הנהו מזרע המלוכה. מלכי בית דוד. היחס היותר גדול בישראל. ומבלעדי יחוס המלוכה, גם יחוס התורה הוא גדול משני הצדדים. ומצד האב ומצד האם הנם מונים במשפחתם — במשך דורות רבים — שלשלת ארוכה של רבנים וגאונים, דרשנים ומחברי ספרים מפורסמים ומספרם ביחד יגיע עד לששים. ובהיותם מסובלים בסבל יחס כזה, אינם מוצאים זוג לבנם, כי אינם רוצים להתחתן במשפחה שהיא פחותה מהם ביחס. ומאין למצוא זוג לבנם, שיחס הכלה יעלה בד בבד ובמשקל שווה עם יחס החתן, בנם. וה' היודע, אם יתעקשו להחד זיק בדעתם זו, לבלי להתחתן עם מי שהוא פחות ביחסו מהם, אף במשהו, אם ימצאו בזמן מן הזמנים זוג לבנם. ולי, שהבחורים האלה נמצאים ברשותי ותחת השגחתי, נראה ברור, שהיטיבו חכמינו ז"ל לקצוב זמן הכניסה לחופה לבחור — שמונה עשר שנה; ולא טוב למענו להשאיר אחרי זמן זה פנוי בלי אשה ושרוי בלי ברכה. ומטעם זה אני מעורר ומזרז גם האבות וגם את השדר בנים לבקש לבחורים את זוגם, כדי לשמור אותם מן החטא.

ובאלה הימים היתה לי הזדמנות לראות את השדכן ר' מרדכי מייט'ס ועוד הפעם דברתי אתו וזרזתיו שישתדל למצוא לשני הבחורים האלה, —

לכל אחד ואחד מהם, — זוג נאה ויפה — לכל אחד — כפי מעלתו. ועל זה אמר לי ר' מרדכי, שמהבחר שלמה הוא מסלק לגמרי את ידיו, כי אי אפשר למצוא משפחה אחת בישראל שאביו ואמו יסכימו להשתדך עמה. וביחוד האם. כי האב אולי יטה את אזנו לשמוע דברים של טעם ויש אפשרות לפעול עליו בתנאי של דברים. וכמעט שהסכים כבר פעם אחת לשרוך שהצעתי לפניו עם אחד הרבנים המפורסמים במדינה. ואם כי יחס הכלה איננו גדול כל כך ביחס בנם, על זה אמרתי לו: הלא חכמינו ז"ל אמרו: נחית דרגא ונסיב אתתא". וראיתי, שהמאמר הנ"ל — כשהזכרתיו — לא החטיא את המטרה וכבר היה גומה לבו לשרוך. אבל אשתו התערבה בדבר ועכבה בידו, באמרה: לא אתן את שלמה שלי שיקח לו לאשה כלשה שאין במשפחתה אלא שני רבנים ידועים יותר בני המשפחה, בדורות עברו, שמם בחשך יכסה. ובפנותה אלי ובהראותה בידה על הקיר מקום שנמצאו שני ציורים יפים משוחים בשיש ומסוגרים כל אחד במסגרת זר זהב מסביב — אילני יוחסין, ותאמר אלי: האילן שאתה רואה מימין זאת היא — מגלת היוחסין של בעלי, והאילן משמאל — מגלת היוחסין שלי ומשרש אחד — מלכי בית דוד, — שנינו יצאנו. ותעביר בידה על האילן האחד ותנעץ אצבעה בראש הצמרת ותאמר: כאן הוא מקום בננו באילן היחס של בעלי. וכזה עשתה בהאילן השני — מגלת היוחסין שלה. ותוסיף עוד ותאמר: הנך רואה כאן כל הדורות עוברים לפניך וכל השמות הרשומים בצדי הענפים הנם שמות ידועים — רבנים מפורסמים, גאוני גדולי, צדיקים וישרים שיצא להם שם בעולם. ומונים אנחנו, בשתי המשפחות — שלי ושל בעלי — ששים רבנים ואיך יעלה על דעתך שנשרך את בננו שלמה — המסובל ביחס כזה — עם משפחה שיש בה שנים או שלשה רבנים, הלא כאין הוא. וברצותה להגדיל ערך היחס של בנם אמרה לי: רואה אתה על האילן של בעלי שם הרב הרשום תחת אותו ענף — את שם הרב שאמרה לי כבר שכחתי — והנה להרב הזה — כפי שהוא ידוע ומפורסם, היה קמט בראשו, מה שהוא סימן מובהק, שהוא מזרע המלוכה, מלכי בית דוד, שהיה להם קמט בראש, כדי שלא יזוח נזר המלך מעל ראשם.

לשמע דבריה אלה נסתתמו טענותי ואמרתי לה בדרך הלצה: אולי הצדק אתך. אבל לא ידעתי ולא שמעתי את שמע אחת הבתולות מזרעו של דוד המלך שתסכון להיות כללה לבנכם, מבלעדי הבת יחידה של שלמה המלך — בשמת בת שלמה, אבל היא לא האריכה ימים כסרח בת אשר ואיננה עוד יותר בחיים. ובאלה הדברים יצאתי מביתם לבלי שוב יותר עוד, בידעי מראש, כי כל עמלי יהיה לחנם. ומאותו יום הסחתי לגמרי את דעתי לבקש שדוכים בעד בנם. ור' מרדכי, שהוא אוהב לתבל דבריו בשיחות נאות, כמנהג השדכנים, הוסיף: ועל הבחור שלמה, שששים רבנים נמנים על משפחתו, ומעכבים למצוא למענו אשה, עזר בחיים, יסובו דברי המלך שלמה בשיר השירים: „הנה מטתו של שלמה ששים נבזרים סביב לה מגבורי ישראל" ומי הנם נבזרי ישראל, אם לא תלמידיו החכמים, שרב חילם לאורייתא. „כלם אחוזי חרב" — חרב החריפות והפלפול.

„מלומדי מלחמה” — מלחמתה של תורה. ואלה ששים הגבורים — ששים הרבנים של בני משפחתו הנם שומרים מטתו של הבחור שלמה לבל תחולל, זום ושלום, על ידי זווג בלתי הגון לפי כבודו ולפי ערך יחוסו.

ובנוגע להבחור יונה, אמר לי ר' מרדכי: יאמין לי רבי, שאינני מסיח את דעתי ממנו, אם כי לא הצלחתי למצוא למענו זווג עד עתה, ואם כי קבלתי לא פעם ולא שנים נזיפה מבעלי-הבתים, אבי הכלות, על אשר נועזתי להציע לפניהם שדוך עם בחור בן סנדלר. ובכל זאת אינני מסלק את ידי ממנו, בידעי כמה זה נוגע ללבו של כבודו, שהוא דואג מאד לגורלו של יונה ולעתידו. אבל מה אוכל לעשות, אם מלאכת הסנדלר כה בזויה בעיני כל. ובבואי לאחד בעלי-הבתים בענין של שדוך עם הבחור יונה ובפצותי את פי להגיד מה היא מלאכת אביו ושהוא סנדלר, מיד מפסיקים אותי ואינם נותנים לי לגמור את דברי, באמרם אלי: אל תטריח את עצמך להנם, כי לעולם לא נסכים לתת את בתנו לבן סנדלר. וכל הטענות שאני טוען וכל השבחים שאני מונה בבחור יונה.

ובתור ראיה לדברי, הנני לוקח לי הרשות להגיד, שכבודו, הרב שלנו, שיחיה, מקרב את הבחור בכל מיני התקרבות ומוקיר ומשבח אותו וגומר עליו את ההלל — כל אלה ללא הועיל, כאילו קללת אלקים רובצת על מי שעוסק במלאכת הסנדלרים. וכאילו היה כתוב בתורה: וכל בן סנדלר לא יבוא בקהל בעלי-הבתים. וזה לא כבר נסיתי לעשות מחדש נסיון ולדבר על לב ר' לייב ציפעס במחננו שיקח את הבחור יונה חתן לבתו. ר' לייב ציפעס, כידוע לכבודו, הוא יהודי פשוט, או, אולי יותר נכון, במחילה, עסי-הארץ גמור ועסס שנים רבות באריגדות בכפר. וכאשר עשה עושר עזב את הכפר ובנה לו בית במחננו ובא לדור בעיר והנהו נמנה עתה על בעלי-הבתים האמידים דמחננו. ולר' לייב בת בוגרת הראויה לחופה. ובהיות שר' לייב ואשתו אינם מגדולי היחס, ומי שירצה לחטט ולנקר ביחוס אבותיהם וקרוביהם ימצא יותר מפסול אחד במשפחתם, ומטעם זה, לאו כל אחד יתרצה להשתדך עמהם. ובידעי זאת הרחבתי בנפשי עוז והלכתי לר' לייב להציע לפניו את השידוך עם הבחור יונה. ובידעי מהנסיון, שאם אניד לו תיכף ומיד מי הוא המדובר ובן מי הוא החתן, בודאי אצא נזוף ממנו, כמו שיצאתי כבר פעמים רבות מביתם של בעלי בתים אחרים. ומטעם זה, התחלתי דברי בהקדמה ארוכה, לדעת מה הוא טוב לאדם ומה הוא חשוב יותר לו, אם המעלות והמדות שישנן בו, או המעלות והמדות המשובחות שהיו באבותיו; כלומר, אם יחס עצמו, או היחס באבותיו ובבני משפחתו. והשתדלתי להראות לו בראיות ברורות, שבודאי העיקר הוא — יחס עצמו — המעלות והמדות הנמצאות באדם גופא; ואם אלה אינן בו — יחס אבותיו תהינה לו לא לעזר וללא תועלת. והסברתי לו הענין בראיה ברורה מן התורה, שהיא פשוטה גם בעיני עסי-הארץ ומובנת לו. ואמרתי לו: הנה נקה למשל את עשו הרשע. האם היה בעולם מיוחס יותר גדול ממנו? אביו זקנו — אברהם אבינו. אביו — יצחק הצדיק. אחיו — יעקב אבינו — יחס מכל הצדדים. ובכל זאת, אם אין לו יחס עצמו והוא רשע, שמו וזכרו לקללה בפי כל. ולהיפך, האם אנו

רואים שנגרע אף מה שהוא מערך אברהם אבינו, אם אביו היה כומר לעבודה זרה, הולך בחשך, תועה ומתעה אחרים? הלא אין איש נזכר בזה, שאברהם אבינו היה בנו של כומר, עובד אלילים ולא נגרע משום זה מכבודו של אברהם אבינו כחוט השערה.

וכשנראה לי, שבדברי אלה הכשרתי ואפשרתי הסכמת ר' לייב על השדוך, נגשתי להצעת הדברים בגוף הענין של השדוך. אבל תיכף, כשאמרתי לו, שבאתי לשדך את בתו עם הבחור יונה בן ר' ישראל הסנדלר, הפסיקני גם הוא בדברי, — אם כי הרביתי לספר בשבח הבחור יונה ומניתי אחת לאחת המעלות שישנן בו — ויאמר לי, אם כי בנחת, ולא ככעס, כמו שהיו עושים שאר בעלי־הבתים: אי אפשר לי להשתדך עם בן סנדלר. והגע עצמך: איך אשא את פני בבית הכנסת, אחר התפילה, ביום השבת, לגשת אל ר' ישראל הסנדלר לברך אותו בברכת „שבתא טבא, מחותני“. או, האם אוכל להזמין אותו בחג הסוכות, אחר התפילה, ביחד עם הריון והשוחט ובעלי הבתים המקורבים לי, על ברכה של קדוש בהסוכה שלי ולהושיבו בראש, כיאות למחותן, ובכל פעם ופעם, בדברי עמו, לקרוא לו בשם של חבה „מחותני“. לא. לזה לא אסכים לעולם. ומוכן אני להוסיף עוד אלה זוז לנדוניא שאני אומר לתת לבתי ובקש למעני שדוך אחר, בחור טוב והגון, ובכלבד שלא יהיה בן סנדלר, בזוי משפחה.

ואם כי ר' לייב אמר לי בפירוש, שאי אפשר לו להשתדך עם בן־סנדלר — לא נסתי מן המערכה ולא נואשתי לגמרי להגיע למטרתי, בתקותי לפעול עליו בדברי פתוי ולקרב לו הדבר. וכבר היו ערוכים בפי הדברים אשר היו בלבי להשיב על דבריו אלה, והנה, פתאום, נכנסה בסערה לחדר שישבנו בו, אני ור' לייב, אשתו, שהיתה באותו זמן בהחדר השני ודרך הכותל שמעה דבר השיחה שהיתה ביני ובין בעלה ובשצף קצף התנפלה עלי, כאילו אני חורש רעה על כל בני משפחתה, ותאמר אלי: באת ר' מרדכי, להתל בנו להציע לפנינו להשתדך עם משפחת סנדלר. הלא בזה נראה שאתה רוצה לעשות נחת רוח לשונאים שלנו, שישמחו על משבתינו וכדי שיוכלו להראות עלי באצבע: הנה המחותרת של הסנדלר. ועל בעלי: הנה המחותרת של הסנדלר. ועל בתי: כלתו של הסנדלר. ולא יהיה לנו על ידם כנוי אחר בעיר אלא „המחותנים של הסנדלר“. לא, חרפה כזאת לא נמיט לעולם על משפחתנו ולא אשיא את בתי לבן סנדלר אף אם תשב בתי בבתוליה עד שתלבין ראשה. ואחרי כן אמרה אלי: מתרה אני בך, ר' מרדכי, שאם אין לך שדוך יותר הגון לבתי מבן סנדלר, כי אז חכבד ושב בביתך ואל תעז פניך לבוא אלינו בשדוכים מעין אלה.

ובשמעי האשמות שהיא מאשמת אותי בהן וברצותי להצדיק את פעולתי ולהרגיע את רוחה, אמרתי לה: חס ושלום, לי, לא היה בדעתי כלל להעטות חרפה עליכם בזווג שאינו הגון ולהשמיח השונאים שלכם, כי אין דרכי בכך לבקש רעה למי שהוא, אלא אני באמת ובתום לבבי באתי להציע לפניכם שדוך זה. כי יודע אני ומכיר היטב את הבחור שהוא כליל השלמות וכל המעלות הטובות ישנן בו. וידוע לי, שהרב האב"ד שלנו, שיחיה, שהבחור לומר בישיבתו,

תהלת הבחור הזה תמיד בפיו והוא נותן לו הבכורה על שאר הבחורים ומקרב אותו בכל מיני התקרבות ומראה לו תמיד אותות חבה ורצון, שכם אחד על יתר הבחורים תלמידיו. ולפי דעתי הצלחה גדולה למי שיוזכה בבחור זה חתן לבתו. ומה שאביו הוא סנדלר אינני רואה בזה שום פסול, הלא גם אחד מגדולי התנאים, שדבריו נזכרים פעמים רבות במשניות ובגמרא, וכל הרבנים שבדורנו ביחד הנם כקליפת השום נגדו, היה סנדלר ועל שום מלאכתו זו הוא נזכר תמיד בגמרא ובמשניות בשם: „ר' יוחנן הסנדלר“.

דברי אלה הרניזו עוד יותר את האשה ותאמר אלי: משטה אתה בי, ר' מרדכי, הנני בעיניך אשה פשוטה ובלתי מלומדת ותאמר בלבך שתוכל לספר לי כל מה שעולה על דעתך ואני אתן אמון לדברך. וברצונך שאאמין לך שתנא, שהוא גדול יותר בתורה מכל הרבנים שלנו בעולם, כפי דברך, היה מתקן נעלים קרועים של בעליהבתים ומניח עליהם טלאי. ומי שוטה בעולם שיאמין לדברך שהיה רב גדול בעולם והיה סנדלר גם כן באותו זמן. ואם כי אשה פשוטה אני, יודעת אני, שרב הוא רב וסנדלר — הוא סנדלר.

ועוד הפעם רציתי להצדיק את דברי ולכל תחשוד אותי לחנם בדבר שאין בי, שאני משטה בה, אמרתי לה: לא מלבי בדיתי הדברים שאמרתי לך בדבר התנא המפורסם: שאל נא את פי אחד הלומדים, מי שתרצה: השוחט, הריין או המלמד גמרא, ותווכח, שכנים המה הדברים שאמרתי לך זה עתה. ושבאמת היה תנא כזה, שהיה סנדלר, ולא נגרע משום זה מכבודו מאומה. ובפעם הזאת עשו דברי רושם על האשה, כי נוכחה שבתום לבבי ובאמת היו כל הדברים שדברתי לה. ואחרי אשר נשארה דוממה רגעים אחדים אמרה לי: ואם באמת התנא שאמרתי לי היה סנדלר, כי אז גם לבנו לא הייתי נותנת את בתי לאשה. ובזה נגמר הנסיון האחרון שעשיתי לשדך את הבחור יונה. נסיון שלא הצליח, לגדול צערי, כנסיונות הקודמים.

דברי השדכן ר' מרדכי בענין השדוכים של הבחורים שלמה ויונה לא הרניזו יותר מדי את לבבי. אם כי אין דאגתי מרובה להבחור שלמה, כי אביו, שהוא בר אורין, ידועים לו דברי חז"ל שאמרו שעד עשרים שנה יושב הקב"ה ומצפה לאדם מתי ישא אשה, כיון שהגיע כ' ולא נשא אומר: תיפח עצמותיו. ובודאי לא ירצה, שתחול, חס ושלום, הקללה הזאת על בנו. ומוכרח יהיה לותר על תביעותיו בנוגע ליחוס הכלה ובנקל ימצא זוג לבנו. לא כן הבחור יונה, כי עוד הפעם רואה אני שקשה למצוא למענו זוג הגון ממש כקריעת ים סוף. וכל זה מפני שאי אפשר לעקור ולשרש מלב האדם, וביחוד מלב בעליהבתים האמידים, רגש הבוז להעוסק במלאכה. וביחוד — למי שמלאכתו — מלאכת הסנדלר. וגם מי שהוא חכם ונבון דבר ויודע ספר, וקרא ושנה ולו ידוע וברור, שאין בזה שום בזיון לעוסק במלאכה וכי חכמינו, זכרונם לברכה, הרבו בשבח המלאכה. וגם הרבה מגדולי התנאים והאמוראים — ביחד עם עסקם בתורה — היו גם בעלי מלאכה. בכל זאת דעת הקהל — אם גם בטעות יסודה — הניח יותר חזקה מדעת היחיד, למרות ידיעתו, שאתו הצדק והמרובים הנם הטועים.

ואם כי הוא מכיר בטעות הקהל בכל זאת יתביש גם הוא להשתדך עם מי שהצבור מביט עליו כעל פחות הערך ובזוי משפחה.

ודבר זה ממלא את לבי יגון רב ויאוש גורא, כי רואה אני, שאי אפשר למצוא אף בעל הבית אמיד אחד שיסכים לקחת את יונה חתן לבתו. ואני אינני רואה פתרון אחר לעתידו של יונה אלא שישא בת בעל הבית אמיד ושחותנו יבטיח לו קיומו במשך שנים אחדות ויהיה חפשי מדאגת הפרנסה ויוכל להמשיך למודו במנוחה ובלי מפריע, עד אשר יהיה ראוי להוראה ויוקח אחר כבוד להיות רב או דיין באחת הקהילות בישראל. ובאופן אחר לא ימצא את דרכו בחיים. כי אין בידו שום אומנות להתפרנס על ידה. ולחתילה עתה בלמוד איזו אומנות ולהתרגל במלאכה — כבר אחר המועד. ואין מתחילים בלמוד מלאכה כשכבר הגיעה העת לשאת בעול אשה ובנים. וגם במסחר לא יוכל לשלוח את ידו, כי יודע ומכיר אני את טבעו ונטית לבבו, שאיננו מסוגל כלל למקצוע זה של פרנסה. ולעולם לא יראה ברכה בעסקי מסחר ותגרנות. וחושש אני, שאם תעבור עוד שנה, או שנתיים, ולא ימצא בעל הבית אמיד אחד שיתרצה לקחת אותו חתן לבתו, כי אז מוכרח יהיה יונה — באשר אי אפשר לו להשאר תמיד שרוי בלי אשה, — לקחת לו אחת מכנות דלת העם לאשה. ובאין לו מקור אחר לפרנס בני ביתו יאחז במלאכת המלמדות, שאיננה משיבועה, כידוע, בעליה לחם לשובע.

ומה שממלא את לבי עוד יותר יגון וצער, כשאני חושב בתלמידי יונה ובגורלו. היא הידיעה וההכרה, שתלמידי יונה, שהוא חכם ונבון דבר, יודע ומרגיש שפל מצבו ושעל דבר אומנות אביו, שהניה בזויה ללא צדק, הכל מביטים עליו כעל אדם פחות הערך. ומטעם זה גם כן אין איש מבקש להתחתן בו. ובזמן שהוא רואה חשדנים סובבים כדבורים את חבריו, תלמידי הישיבה, ומבקשים להעלות בחכה כל אחד מהם ולשדכו עם בת אחר בעלי הבתים האמידים, אין איש שם לבו אליו, והוא נשכח מכל, וכאלו לא היה קיום בעולם. ותלמידי החביב שלמה זלמן, שהוא מתהלך כאח וקרע עם יונה, אמר לי, שהוא רואה חברו יונה מתרחק יותר ויותר מחברת יתר תלמידי הישיבה, כי הנם מדברים תמיד ביניהם על דבר השדוכים הנכבדים שמציעים לפניהם, על יחס אבות המדוברות, על גודל הנדוניה שמבטיחים לתת להם ועל שאר התנאים הטובים והנאותים. והוא בחברתם יושב דומם, וכאלם לא יפתח פיו, כי אין לו מה לספר ובמה להשתבח. ואם כי גם קודם לא הרבה לבקש חברתם והיה נמנע לבוא בסודם. וגם כן מטעם דומה לזה — שהוא תמיד ביניהם כאכל בין החתנים. כי הנם כמעט כלם מגזע היחש, אם ממשפחת רבנים, או, לומדים מפורסמים, או, בעלי בתים חשובים ועסקנים בצרכי צבור. ולפעמים קרובות הדבור סובב ביניהם על יחס אבותיהם, או, גודל מעלת תורתם, או, כבוד אבותיהם בהקהילה. והוא מרגיש את עצמו — בידעו שפל מצבו — כנזוף וכמנודה. והנה עתה הוא מתרחק לגמרי מחברתם ואיננו יושב במושבותיהם ואיננו לוקח חלק בטיוליהם. ובישיבה, תיכף כשנגמר שיעור הלמודים, והתלמידים מתאגדים

אגודות אגודות, אם לשיחת חולין ואם לטיול, הוא נשאר בודד במועדיו, פונה לו לקרן זוית, לוקח ספר ומעיין בו, או יוצא יחידי החוצה, אם ללכת לשוח לבדו, או לשוב לביתו, לחדר משכבו.

ופעם אחת, כפי שספר לי שלמה זלמן, נעשה ליונה מצד חבריו, תלמידיו הישיבה, עלבון גדול. ומעשה הדבר כך היה. פעם אחת, באחד מימי הקיץ, בין מנחה למעריב, בשעה שהתלמידים הנם חפשים מלמודם והנם יוצאים על פי הרגיל לשוח בשדה ולשאוף רוח צח עד זמן תפלת מעריב, פנה אחד מהם אל חבריו, התלמידים, שהיו באותו מעמד, בשאלה: מי ומי הנכונים לצאת עמנו עתה לטיול. ועל זה ענה הבחור הקארעליצי: אנחנו כלנו נלך וגם נלך לבקש את שלמה זלמן ואת ר' יוחנן הסנדלר שיתארחו לחברה עמנו. והוא לא ראה בדברו הדברים האלה כי אני ויונה הננו יושבים מאחוריו ושומעים את דבריו. הדברים אך יצאו מפיו וראיתי שחברי יונה הוריד את עיניו. כאילו נתפש בגניבה, ופניו אדמו מבושה ואנלי דמעה נראו בעיניו. כי הוא הבין היטב את מי מכנה הקארעליצי בשם ר' יוחנן הסנדלר וכי בודאי, התלמידים, חבריו, מכנים אותו תמיד ביניהם בשם זה. גדול היה צערי לראות החברים שלנו מכאיבים על לא דבר לב יונה חברי. וכדי להפיג צערן, נכנסתי עמו בדרכים באיזה ענין כדי להשיאו לענין אחר ויסית לבו מהעלבון שנעשה לו זה עתה. וכמובן, לא הלכתי, לא אני ולא יונה עמם. וגם שאר החברים הרגישו, — כשראו אחרי כן, שאני ויונה יושבים במרחק לא רב מהם ושמענו דברי הקארעליצי — שנעשה עוול גדול ליונה. ודבר זה הביא גם אותם במבוכה, ויצאו חרש, אחד, אחד מהישיבה, מבלי דבר דבר ונזופים.

כזה ספר לי תלמידי שלמה זלמן. וגם לי היתה עגמת נפש גדולה, על שהלכנו את פניו על לא דבר. ומאז הוספתי להשתתף בצערן, בראותי פניו שהנם עגומים ושהנהו נכה רות. והתחלתי להראות לו יותר ויותר אותות של חבה ורצון ולכבדו על פני יתר התלמידים. ושמתי לי לחק להזמין לאכול על שולחני בכל ימי שבתות ומועדים. וגם יום אחד בשבוע בימי החול. מה שאינני עושה לשאר התלמידים — מבלעדי תלמידי שלמה זלמן, שהוא כבן בית אצלי. וגם דואג אני להספקת צרכיו ולבל ידע מחסור. כי אביו הסנדלר, המטופל בהרכה ילדים, אין ידו מספקת להחזקת בנו. וזוגתי הרבנית, שתחיה, עיניה פקוחות על בגדיו של יונה, שיהיו תמיד שלמים ונקיים, ולבל ימצא עליהם רבב. ובמלבושיו — אם כי הנהו בן עניים — איננו נבדל משאר התלמידים הלוכשים בגדי כבוד.

וגם בזה אני מבדיל אותו לטובה, שכם אחד על יתר התלמידים — מבלעדי שלמה זלמן, שהוא המשובח בתלמידי — שאני ממלא את ידיו לחיות לעזר לי בכל פעם שאני נזקק לעזרת תלמיד ותיק ומובהק. ולו אני מוסר להעתיק התשור בות המרובות שאני כותב לשואלי דבר דין והלכה. ודבר זה אין מוסרים אלא למי שהוא למדן ובקי בטיב ענין הדברים שהוא מעתיק ולא יבוא לידי טעות על ידי חסרון ידיעה ושטיפת הקולמס. ואותו ושלמה זלמן אני מעמים בחפוש

למעני בספרי שאלות ותשובות דעות ומסקנות הנאונים בשאלות קשות ונוסבי-
כות, כשאין לי פנאי להפש ולעיין בכל הספרים האלה. וגם דבר זה אין מוסרים
אלא למי שהוא ראוי והגון לכך.

ואין כל ספק שתלמידי הישיבה מתקנאים בו ובשלמה זלמן על שאני
מחשב אותם בדיעת התורה ועל אשר אני סומך עליהם בכל דבר הקשה ואינני
חושש שיביאוני, חס ושלום, לידי טעות ולידי תקלה, בהיות שאמונתי גדולה
ורבה בהם. כמובן, ההתקרבות שאני עושה לתלמידי יונה ואותות החבה שאני
מראה לו, אינם רק בלבד בתור פיוס או תשלומין על אשר הוא נקלה בעיני כל
על שפל מוצאו ומצבו. אלא מפני שהוא באמת בחור טוב, בעל מדות יקרות,
זך השכל ובעל סברא ישרה, לומד בשקידה ובהתמדה ומעולם לא הקניטני
במאומה. ובכל מה שאני ממלא את ידו לעשות למעני, הוא משביע אותי תמיד
דיון. ועליו נאמנו מאד דברי חכמינו, זכרונם לברכה: הזהרו בבני עניים שמהם
תצא תורה. ועל זה ראוי גם אביו ר' ישראל הסנדלר לשבח, כי רק במסירות
נפש גדולה עלתה בידו לחנך את בנו על ברכי התורה ויראת שמים. ואם כי
היה מדוכא בעניות ובחסר לחם, קמץ מאשר לו ומבני ביתו ושלם שכר-למוד
למלמדים שילמדו את בנו יונה תורה. וכשראיתי כל היגיעות שיגע ר' ישראל
בשביל בנו שיהיה לומד, וגם בחנתי את הנער בדיעותיו וראיתי כי ברכה בו
אמרתי לאביו, שמקבל אני את בנו להישיבה שלי. ומעתה אדאג לכל צרכיו
ולגורלו בעתיד. ומאז — זה ארבע שנים — הוא לומד בהישיבה ועושה חיל
בלמודו. וכבר שני סדרים עם האלפס, הרא"ש והמרדכי, הנם מונחים אצלו כמו
בקופסא. ובודאי אם ימשיך למודו, יגיע, בעזרת לבוא, למדרגת צורבא מרבנן
זיוכה להיות יושב על מדין באחת הקהילות ולהיות מורה הוראה בישראל.

יום בי ו' אלול תק"ו

גם בשנה זו בא ר' גרונם המוכרספרים למחננו במועדו, וכמנהגו תמיד,
הביא עמרו גם בפעם הזאת חבילת ספרים למעני. והספרים שהביא בפעם הזאת
הנם כולם בדבר המחלוקת, שפרצה בין הנאון ר' יעקב עמדין ובין הנאון ר'
יהונתן אייבשיץ, זכרונם לברכה, בדבר הקמיעות, שנתן הרב ר' יהונתן. והרב
ר' יעקב עמדין מצא בהם סימנים של מינות — האמונה במשיח השקר, שבתי
צבי, שר"י.

בשנה העברה, כשבאו לידי מיד ר' גרונם הספרים בדבר מחלוקת נאוני
הדור בענין הגט מקליווא, כשנמרתי קריאת הספרים האלה, אמרתי לר' גרונם,
שיש לי ענמת נפש וצער גדול על עוות הדין הנורא, שמצאתי בפסק הרב והדיו-
נים דק"ק פראנקפורט, ועל שמחלוקת זו לא היתה לשום שם-שמים כלל מצדם.
ועל זה אמר לי ר' גרונם: אם על מחלוקת קלת הערך כזו — בדבר ערעור על
גט, שהללו פוסלים והללו מכשירים, נצטער, כי אז אין אנו מספיקים; כי כמה

מחלוקות בדבר הלכה מעין זו ישנן בעולם. ובמה היא נחשבת לעומת המחלוקת הגדולה שקדמה לה כט"ו שנה בערך, בדבר הקמיעות של הרב ר' יהונתן אייבשיץ, מחלוקת שהרעישתה את כל העולם והקיפה את כל בית ישראל. והגאונים והרבנים דמדינות אשכנז, פיהעם מעהרן והגר ופולין וליטא וגם חכמי איטליא וחכמי מדינת התוגר לקחו חלק בה. ועל מחלוקת זו בודאי כדאי וראוי להצטער עליה, כי השפילה כבוד התורה ולומדיה עד לעפר. ומעולם לא נתבזו גדולי הדור וחכמי התורה באופן גם כזה, כמו שנתבזו על ידי מחלוקת זו. ובדאי פרטי מחלוקת ידועים גם כן לכבודו. והוא יסכים עמדי, שהמחלוקת בדבר הגמ' מקליווא הניה כמעט כאין נגדה וכבר נשכחה מלב ואין מי שמזכיר אותה. בעת אשר המחלוקת בדבר הקמיעות — אם כי שניהם — הרב ר' יעקב עמדין והרב ר' יהונתן הנם כבר בעולם האמת — מחלוקת זו עדיין מעסקת המוחות. ומרוב בים הם הנכובים שאינם יודעים עם מי הצדק: אם באמת היה נוטה הרב ר' יהונתן להמינות של שבתי-צבי, כפי שהאשים אותו הרב ר' יעקב עמדין. או טעות היתה בידו המאשימים, ונקי היה אותו צדיק מאותו אשם.

ועל זה אמרתי לר' גרונם: בימי חרפי שמעתי שמע המחלוקת הזו, כי גם חכמי מדינתנו לקחו חלק בה. וכפי השמועה, הגאון ר' אליהו, שיחיה, חוה דעתו לזכותו של הרב ר' יהונתן. וגם חמי, הדיין, עליו השלום, היה מצדד בזכות הרב ר' יהונתן. אבל אני לא ראיתי ולא קראתי שום ספר או שום כתבים בדבר המחלוקת. כי חמי, עליו השלום, שהיו בידו כל הכתבים וכל הספרים בענין זה, ביער אותם מן העולם, באמרן, שאסור להחזיק אותם בביתו, — כי הגאונים והרבנים הכריזו חרם על הקורא אותם ועל המחזיק אותם בביתו. ובהיות שמחד לוקת זו היתה בדבר קמיעות, שיש בהם שמות והשבעות והנם ענין לקבלה מעשית ולי אין חלק ושום ידיעה בחכמה זו, לא הרביתי להתעניין ולחקור ולרדוש בדבר זה. וביחוד ששמעתי, שער הנה הדעות הנן מחלוקות: יש מימינים ויש משמאלים. ומי האומר, שהקמיעות היו כשרים. ולא נמצא בהם שום פסול. וטעות היתה בידי המאשימים את הרב ר' יהונתן במינות בגללם. וכנגדם יש אומרים — להיפך: הקמיעות היו פסולים והכותבם היה כרוך אחרי האמונה בשבתי-צבי. והיותי אומר בלבני אם עד עתה הדעות מחלוקות וגם הבקאים בקבלה מעשית אינם יכולים לבוא לידי הסכם כללי, לדעת אם הקמיעות היו כשרים או פסולים, מה אוכל אני — בקוצר דעתי ובמעוט ידיעתי — לשפוט בדבר עם מי הצדק, אם במכשירים, ואם בפוסלים. ומטעם זה לא התעניינתי לבקש הספרים שנדפסו בענין זה ולקרוא אותם, באמרי: לא עלי לדון בשאלה זו ולמה לי להפסיד זמני לבטלה. ומוטב לי שבאותו זמן אעיין בספר דרוש או בספר מוסר וינעם לנפשי. אבל עתה שניתני את דעתי. ולו היו הספרים האלה בידו, היתו קורא אותם. כי כל ישראל ערבים זה בזה והאחריות מוטלת עלינו כולנו על כל מה שנעשה בישראל. ואם יש בנו דבר מגונה, החיוב עלינו, על כולנו, לעשות כל מה דאפשר להסירו ולהרחיקו מאתנו. ואין זה מן המדה לסגור העינים מראות, ולאטום האזנים משמוע, מה שיש מן המגונה ומן הכיעור

בקרבנו ומסביב לנו, ולנחם את עצמנו לאמר: שלום, שלום יהיה לי ובלבד שהנני נקי מאלקים ומאנשים ואינני לוקח חלק באותו מעשה מגונה. כי חברים כל ישראל והאחריות על כל דבר ודבר על כל אחד ואחד מאתנו. לשמע דברי אלה אמר לי ר' גרונם: לעת עתה אין בידי אף ספר אחד בדבר המחלוקת הזו למד כירה, כי הזיוגם הוא יקר מאד מפני שבעלי המחלוקת היו מאבדים הספרים שהדפיסו אנשי הצד שכנגדם. ובאופן זה נמעט מספרם, וכמעט שאינם נראים בארץ. אבל, בכל זאת, אשתדל להשיג למען כבודו אחדים מהספרים האלה — כפי שתשיג ידי — ואקוה שדבר זה יצלח בידי. ועל זה אמרתי לר' גרונם, שרוצה אני מאד בהספרים האלה והנני מבקש אותם שישתדל למצוא למעני מהם כמה שיוכל. ואני אתן לו במחירם — כפי שיושים עלי — ספרים אחרים בחליפין, מאותם שישנם אצלי כפולים באוצר הספרים הגדול, שחנני בו השם יתברך. והספרים האלה — כפי בקשתי בשנה העברה — הנם הם שהביא לי בשנה זו המוכר-ספרים ר' גרונם.

כל הספרים האלה — מבלעדי הספר לוחות-עדות, שכתב הרב ר' יהונתן להגן על עצמו — כפי שהגיד לי ר' גרונם, הנם כולם מעשה ידי ר' יעקב עמדין, הן אלה, שקרא עליהם בשמו, והן אלה, שנדפסו בעולם שמו; והן אלה, שנדפסו בשם אחד מתלמידיו, שם בדוי של תלמיד, שלא היה ולא נברא בעולם; כפי שהוא ידוע ומפורסם בכל מדינת אשכנז. וגם כפי שהוא נעשה ברור לכל קורא ומעיין בהם, כי סגנון אחד לכלם. ואין בין סגנון הספרים שנקראו על שמו ובין הספרים שנקראו על שם תלמידיו ולא כלום. וכידוע, אין שני נביאים מת-נבאים בסגנון אחד. ואין רב ותלמיד מתנבאים בסגנון אחד. ובמסרו לי הספרים האלה, אמר לי ר' גרונם: עשיתי כל מה שהיה ביכלתי למצוא למען כבודו הספרים שנדפסו במחלוקת זו, אבל לא הצלחתי למצוא אלא חלק מהם, והנם, באמת, היותר חשובים שבהם. כי אחדים מהם הנם יקרי המציאות מאד וכמעט שאינם כלל במציאות. וגם אלה שהצלחתי להשיג למען כבודו לא על נקלה באו לידי ורק בעמל רב ובקושי גדול עלו לי. ולא כדי להשיבית מחירם אני מגיד זה לכבודו, אלא, באמת, אני מספר לו דברים כהווייתם, שהספרים האלה נמצאים במספר מועט אצל יחידי סגולה, שאינם רוצים להפרד מהם, להוציאם מרשותם ולתתם לאחרים. וכמעט שבכפיה לקחתי אותם מאחד מאנשי בריתי. כי לא רציתי למכור לו הספרים שהוא מבקש והנחוצים לו, אם לא בתנאי, שיתן לי תמורתם הספרים בדבר המחלוקת הזו, שהיו בידי. ואנוס היה לקבל התנאי שלי ולתת לי הספרים האלה שאני מוסר זה עתה לכבודו.

וכראות ר' גרונם שאני מביט בהשתוממות על שמות הספרים האלה: עקיצת-עקרב, שוט-לסוס, מתגלחמור, שבירת-לוחות-האון וכדומה, אמר לי: אכן נפלא היה הנאון ר' יעקב עמדין ונפלאים היו מעשיו. ואין כל ספק, שהיה אדם גדול וגאון עולם, אחד מגדולי הדור. וביחוד הצטיין בגודל בקיאותו, כי היה בעל זכרון נפלא וכל מה שקרא ושנה היה מונח אצלו כמו בקופסא. וביחד עם זה היה מליץ נפלא וכתבא רבא. והיה מחבר וכותב ספרים גדולים וחשובים

במשך זמן קצר ובלי שום יגיעה. ועוד מעלות רבות וחשובות נמצאו בו. אבל חסרון אחד גדול היה בו, שהוא מכריע כל המעלות שנמצאו בו. ועל ידי זה יצא שכרם בהפסדו. והוא — שהיה מכיר ויודע המעלות שישנן בו ושהוא עולה בהן על הרבה מבני דורו. ושהנהו דגול מרכבה. ומטעם זה, היה מקיל בכבוד אחרים. ומי שלא ישרו בעיניו דבריו, או מעשיו, היה קורא לאותו האיש בכל מיני שמות של גנאי: שוטה, סכל, משוגע, מטורף, חסר-דעה וכדומה. ומי שלא היה עמו בדעה אחת בדבר תורה או בפסק הלכה ולא הסכים לדבריו — יהיה מי שיהיה, אם גם תלמיד חכם מפורסם — היה עושה אותו לעם הארץ ולבור דאורייתא. ויותר מזה. אם התלמיד חכם היה גם מורה הוראה ויצאה ממנו הוראה להיתר, אם בעיני טריפות ומאכלים אסורים, ואם בדיני אשות. וההוראה הזאת היתה לא כפי דעת הרב ר' יעקב עמדין, היה מטייל על המורה הוראה החשד, שהוציא את ההוראה להיתר, מפני שהיה מיוחד על זה במתנת כסף. ולא די, שהיה מכריז עליו שהוא בור ועם-הארץ, שאינו יודע פרק בהלכה, אלא שגם הוא רשע, מכשיל את הרבים בהלכה, שלא כדת ולא כדון. וזה — בעד בצע-כסף. והנהו מוכר ההוראות שלו בדינרי-כסף. ובדאי הרגיש גם כבודו בהחבורים של הרב ר' יעקב עמדין, שאיננו מתנהג בנחת — כפי הראוי לתלמיד חכם — עם מי שנכנס עמו בשקלא וטריא ואיננו מסכים לדבריו בכל הפרטים. ונוראות נפלאות, בראותי בהחבור שלו, שאלות יעבץ, תלמיד חכם, שבא אליו בשאלה בהלכות טריפות ותערובות. והרב ר' יעקב עמדין נהג עמרו בראשונה — בהתשובה שהשיב לו — מנהג של כבוד וכנה אותו בשמות של שבח: גדול בתורה, חכם, מבין דבר מתוך דבר ועוד דברי שבח ותהלה כאלה. ואחרי כן, כאשר הוסיף השואל לפלפל בתשובתו ולהשיב על דבריו, כתב לו הרב ר' יעקב עמדין, שדבריו משובשים ולא מהניא ליה שטותיה, ושאינו מבין דברי עצמו ולא דבריו ועוד דברי בזיון כאלה. והנה התלמיד חכם הנ"ל, שבראשונה היה בעיניו גדול בתורה, חכם ונבון, וכשהעז לבלי להסכים לדבריו ולהשיב עליהם, נהפך בין לילה למשובש ולשוטה, שאינו מבין מאומה. וכן נהג בכל פעם עם מי שהחזיק בדעתו ולא הסכים לדבריו הוא. וגם על המדקדק המפורסם ר' שלמה זלמן הענא, מחבר הספרים החשובים בדקדוק, שפך כל חמתו וכנה אותו בכל מיני כנויים של גנאי: שוטה, משוגע, מטורף, חסר-דעה וכדומה. וכל זה — מפני שלא יכלו לבוא לידי עמק השוה בעד פתח או קמץ, או דגש שלא במקומו. ומה שעשה להגאון בעל הכנסת-יחזקאל ידוע: הוא שמר על עקביו בכל פסק הלכה שהיה מוציא מתחת ידו. ואם היה מוצא בהם איזה דבר שאיננו כפי דעתו, היה מכריז על הרב ר' יחזקאל שהוא בור ועם-הארץ, שהוא מוציא פסקיו לפי המחיר שמשלמים לו ושהוא עושה סחורה בהוראותיו. ובאמת, בטבעו זה, שהנהו קפדן, נוח לבעוס ואיננו נוח לרצות, מדבר תועה על גדולים וטובים והנהו איש מלחמה, ריב ומצה, מנעוריו ועד זקנה ועד שיבה בתכונתו זאת — הנהו יחיד בדורו. וגם לא מצאתי לו חבר בכל הדורות שקדמו לו. כי מעולם לא ראיתי שום ספר של ויכוחים ופולמוס-דברים כתוב בדבורים חריפים

ובמבטאים נסים ובזלזולים ובכנויים של בוז וקלון ובאלות ובקללות, כמו הספרים שכתב והדפיס הרב ר' יעקב בדבר המחלוקת שלו עם הרב ר' יהונתן בענין הקמיעות. ומבלעדי זאת, הוא כתב בתחבורים שלו הרבה דברים, המביאים את הרוואה אותם לידי השתוממות. כן, פנה אחד אליו בשאלה, אם צריך לאמר קדיש אחרי אמירת פרקי אבות בבית הכנסת בימי שבתות אחרי הצהרים. והשואל מביא דברי בעל הכנסת-יחזקאל מה שכתב בנדון שאלה זו. והרב ר' יעקב עמדן משיב לו — וכמעט בדברי לעג ובוז — שהוא איננו מטפל בדינים מעין אלה, שהנם ענין לפחותים במעלה ממנו בתורה, בזמן שהוא עוסק בבידור הלכה בשאלות יותר חשובות, שאינן לפי כחם של אחרים. ובאמת, זאת היא הפעם הראשונה, שאני רואה רב וגאון בישראל עושה הבל בין דין לדין: בין זה — שכדאי לטפל בו, ובין זה — שהוא פחיתות הערך לגדול בישראל לטפל בו. כאילו התורה נתנה לשיעורים ויש לנו הרשות להעריך כל דין ודין לפי ערכו, — החשוב, והבלתי-חשוב. ובאותו זמן שאני רואה אותו, שאיננו מוצא לכדאי לעסוק בכירור שאלה זו, אם צריך לאמר קדיש אחרי אמירת פרקי אבות, הרב ר' יעקב עמדן בא בתשובה ארוכה ופלפול גדול לבקש למצוא היתר לאדם מישראל לקחת לו פלגש — נוסף על האשה, שארש לו כדת משה וישראל, בחופה וקדושין. וכמדומני, שהשאלה בדבר אמירת קדיש אחרי פרקי אבות היא חשובה ונחוצה לכולנו, לכל אחד ואחד מאתנו. כי במנהג אמירת פרקי אבות בשבת אחרי הצהרים אחזו בכל תפוצות ישראל. ונחויז לדעת איך הוא הדין: אם להגיד קדיש, ואם לא. בעת אשר בירור השאלה, אם בזמן הזה מותר לאדם מישראל לקחת לו פלגש, איננה הלכה למעשה; כי אין איש שיסמך על ההיתר שהעלה בפלפולו הרב ר' יעקב עמדן. וגם לא שמענו מעולם, שמי שהוא מבקש שיתירו לו לקחת פלגש. ואך לחנם, לפי דעתי, טרח בכירור הלכה זו הרב ר' יעקב עמדן. וכל פלפולו איננו, אלא לשום — יגדיל תורה ויאדיר, ולא יותר.

ומה נאמר ומה נדבר על האופן הקל שיש להרב ר' יעקב עמדן לפתור כל שאלה קשה ומסובכת! כן, אם הוא מוצא, לפי דעתו — ובודאי בזה יסכימו עמנו גם רבים — שיש סתירה בין הרמב"ם שחבר את הספר משנה תורה ויד החזקה ובין הרמב"ם שחבר את הספר מורה נבוכים, הוא מבטל סתירה זו באופן קל ופשוט: את הספר מורה נבוכים חבר לא הרמב"ם, אלא חכם אחר, והמחבר תלה עצמו באילן גדול וייחס הספר להרמב"ם, כדי להגדיל ערכו. בודאי, על ידי השערה זו תוסר הסתירה ותעבור מן העולם. אבל מה נעשה והיא עובדא ידועה, שתיכף אחרי פטירת הרמב"ם התלקחה מחלוקת גדולה בין חכמי הדור בדבר הספר מורה נבוכים ולמוד הפלוסופיה, ולא עלתה על דעת איש להשערה להצדיק את הרמב"ם בהטענה, שלא הוא מחבר הספר מורה נבוכים, אלא חכם אחר, ועל חנם מאשימים את הרמב"ם. והלא הם היו קרובים בזמן ובמקום להרמב"ם. ואם היה איזה יסוד להשערה זו, בודאי היו משתמשים בה. ואנחנו רואים, שאין איש מן המוכים ומן המחייבים את החבור הזה מניד,

שמחבר הספר הנ"ל הוא חכם אחר, ולא הרמב"ם. וכזה הנם גם כן דבריו בנוגע לספר הזוהר הקדוש ומחברו. ראה הרב ר' יעקב עמדין, שהשבתאים ושאר התועים מסתייעים בדברי ספר הזוהר ובו הנם דורשים סמוכים לשיטתם המוטעת. ולא מצא דרך יותר נוחה ויותר קלה לשים לאל הראיות, שהשבתאים והמקובלים התועים מוצאים לשיטתם בספר הזה, אלא להוריד חשיבות ספר הזוהר מערכו. והוא משתדל להראות בראיות — שעל פי הרוב אינן מוכיחות כלום — שלא התנא ר' שמעון בן יוחאי, כפי המקובל, חבר את ספר הזוהר, אלא חכם אחר, שחי בתקופה יותר מאוחרת, ותלה עצמו באילן גדול, וייחס את הספר שחבר — להתנא ר' שמעון בן יוחאי. ושכספר זה, בכלל, נכנסו הרבה הוספות מזמן מאוחר ושנודייף בהרבה מקומות. ומטעם זה, אין שום ערך לכל הראיות שהשבתאים מביאים לחזק שיטתם ודעותיהם; כי אין עלינו החיוב לקבל כל מה שנמצא כתוב בספר הזוהר בלי בחינה לדעת, אם אין זאת הוספה מזמן מאוחר ושאינן הדברים מגוף הספר. ואני אינני מסופק, שלו העיז להביע דעה כזו בדבר ספר הזוהר ומחברו, — נגד המקובל והמקודש בהאומה — איש אחר, ולא הוא, היה הרב ר' יעקב עמדין מרעיש עליו את העולם, שהוא מין וכופר ושהוא מבקש לקעקע ביצתן של ישראל. אבל לו היה מותר להגיד כל מה שעלה על רוחו; בהיותו בטוח, שאיש לא יוכל להטיל ספק בדבריו, שאינם נכונים וישרים. כך היה נשען תמיד על בינתו. ומה שהעלה בשקול דעתו היה בטוח שהיא תורת אמת — הלכה למשה מסיני. ובודאי גם כבודו, כשיקרא כל הספרים של הרב ר' יעקב עמדין האלה ימצא בהם הרבה דברים שישתומם עליהם, כמו שהשתוממו עליהם כבר רבים ושלמים.

ובשגמרתי עסק החליפין עם ר' גרונם, בקשתי אותו להודיעני החדשות הידועות לו, בדבר קרובי ומכירי וידידי הרבנים, כמנהגו בכל שנה ושנה, כשהוא בא למחננו, שהוא מביא לי חבילות, חבילות חדשות מהם ומענג בהן את נפשי, השואפת לדעת משלומם ומכל אשר אתם. וביחוד משלום חברי ר' מנחם נחום, הרב דואסלע, שאני דואג תמיד לשלומי ולמצבו.

מצב הרב דואסלע, אמר לי ר' גרונם, הוטב מאד בזמן האחרון ומושביו הוא עתה איתן בקהילתו. כי הקצין ר' ישראל נח מצא רבנות לחתנו בעיירה אחרת, ולהפרנסים ולהבעלי-בתים דואסלע אין יותר ענין לבקש תואנות לרבים, כדי שיעזוב הרבנות בקהילתם וילך משם, כי לא ימצאו רב טוב ממנו. חברו, הרב דשווינצאן, לא עלינו ובר מינן, נתאלמן. ושמעתי, שהוא לוקח אלמנת הרב דדרויע לאשה. הרב דשצוצין שדך את הבן יחיד שלו עם בתו הבכירה של הרב דאשמינע — בשקוד פרצה מחלוקת גדולה בדבר שוחט שהקצבים מאשימים אותו, שהוא מטריף השחיטות שלהם, מפני שיש לו טינא בלבו עליהם. והרב דמתא, ר' צבי הירש, מחזיק בידי השוחט, בידעו שהוא ירא שמים באמת ואיננו רוצה לקבל מתנות מהקצבים, האומרים לפייסו בהן, כדי שלא ירבה יותר מדי בבדיקת פנים ולא יחפש חפש מחופש אחרי סרכות ובועות. ולהקצבים יש צד גדול בין הבעלי-בתים והם מצערים להרב על זה ומוציאים

עליו דבות מגונות, עד כי קצה נפשו בקהילתו. ולי אמר, שלו היתה לו רבנות בקהילה אחרת, היה עוזב את שקור והולך לעיר אחרת.

ומה בדבר היהודי ההגרי, המבקש את הבחור היבם, שאלתי את ר' גרונם. הלא מזמן שהלכת ממחננו, בחדש אלול העבר, לא שמעתי יותר ממנו מאומה. העודנו מוסיף להחזיק באומנתו — אומנות של לסטים — לנצל בתי-המדרשות מהספרים שבהם? אני בזמנו קבלתי תשובה מהרב דמישקאץ. וכפי ששערנו כן היה: לא יער ולא דובים. והרב כתב לי, שלא היה במחנם איש כזה, וגם אין בקהילתם אלמנה צעירה לימים, נזקקת לחליצה מבחור שהלך למדינת ליטא. על האיש הזה — אמר לי ר' גרונם — המועל בקדשי גבוה, נגמר גזר דינו מן השמים, שיקבל עונשו עוד בארץ. בתחלת החורף העבר באתי לעיר יאנאווא. ושם ספרו לי, שבמרחק חמש פרסאות מן העיר נמצא בעובי היער, על ידי דרך המלך העוברת שם, יהודי הרוג. ערום ובלי כסות, וכפי הנראה, נפל עליו שודדים ורצחו אותו נפש ולקחו כל אשר היה אתו וגם את בגדיו הפשיטו ממנו. ובימים אחרים, אחרי אשר הביאו את ההרוג לקבר ישראל, הביאו ערלים מן הכפר ספרים עבריים למכירה. וכאשר שאלו אותם, מאין להם הספרים האלה, אמרו, שמצאו אותם ביער, בדרך ההולכת מיאנאווא לווילקא-מיר, פוזרים פה ושם על הארץ. וכפי הנראה, נפלו מן קרון שעבר דרך שם, ובעלם לא הרגיש בדבר והוסיף ללכת לדרכו. והם לקטו הספרים מן הארץ והביאו אותם לשוק למכירה ליהודים. כי אמרו להם, שהנם ספרים עבריים. דבר הספרים, שהביאו הערלים למכירה, הוריעו להרב דמתא. והרב הורה, שהחייב לקיים בהספרים מצות פדיון שבויים ולקנות אותם מן הערלים, אבל שלא להרבות במכירתם, כפי שהוא הדיון. וכאשר קנה שליח הקהל הספרים, הביא אותם להרב. וכשבדקו ובחנו אותם מצאו עליהם סימנים, שהיו שייכים לבתי מדרשות בערים ובעיירות שונות. והיתה זאת פליאה בעיני כל. ושאלו את הרב, מה יהיה דין הספרים האלה, שהנם, כפי הנראה, קדשי גבוה, שייכים לבתי מדרשות. וגם הרב לא ידע להגיד להם פשר דבר. והשאיר הספרים האלה אצלו למשמרת, עד אשר יחקור וידרוש בדבר ויבוא בכתובים עם הרבנים דאותן הקהילות שמהן, כפי הנראה, באו הספרים האלה. וכששמעתי דבר היהודי ההרוג, שמצאו ביער, והספרים, שהביאו הערלים למכירה, נצנץ תיכף במוחי הרעיון, שאולי יש שייכות בין היהודי ההרוג ובין הספרים שנמצאו פוזרים על הארץ. והוספתי לחקור ולדרוש ולשאל את פי האנשים על דבר היהודי ההרוג, וכולם פה אחד, שהיה זה איש זר, ולא ממחנם; וגם לא מהערים והעיירות הקרובות, כי חקרו ודרשו בכל הסביבה ונודע להם, שלא נפקד בה איש. ואין כל ספק, שהיה הוא עובר אורח, הבא מדרך רחוקה. עובדא זו, שההרוג בא מרחוק ושספרים השייכים לבתי-מדרשות שונים נמצאו בדרך באותו יער, ששם נמצא גם היהודי ההרוג, עשו בעיני לודאי, שאת הספרים האלה הוליד עמו היהודי ההרוג, ושהוא היה — ולא אחר — מודענו יהודי ההגרי, המבקש את הבחור היבם. ואת השערת זאת — בכל זאת — לא הגדתי לאיש, עד אשר

יתברר לי הדבר בירור גמור, ולא יהיה שום מקום לטעות אפשרית. וכשיצאתי מיאנאווא והוספתי לשוט במדינה כל ימי החורף וכל ימי הקיץ. ובכל מקום שהייתי בא, הייתי שואל ודורש וחוקר על דבר היהודי ההגרי. ואין איש יודע להגיד לי דבר, כי לא ראו אותו יותר ולא שמעו את שמעו יותר כל הזמן הזה. ונתחזקה אצלי ההשערה, שהיהודי ההרוג היה אותו האיש שהיה עוסק בגנבת ספרים בבתי-מדרשות, ושאין יותר מקום לשום ספק בדבר זה.

ומבאר אני לי דבר מציאת הספרים פזורים על הדרך, בזה האופן, שהשודדי דים הערלים, שרצחו אותו נפש ולקחו כל אשר היה אתו וגם הספרים בכלל, אמרו בלבם בדרך, שסכנה להם להשאיר הספרים בידם. כי ספרים עברים בידי ערלים — סימן מובהק שבאו להם באיסור, ולא בהיתר: אם בגזילה ואם בגנבה. ואם יוציאו אותם למכירה אולי יפול עליהם החשד, שהם הרגו את היהודי ביער. ומטעם זה בודאי חשבו לטוב להם להשליך הספרים בדרך, לבל יהיו להם למכשול ולמוקש. והשערה זו — לפי דעתי היא קרובה אל האמת. ועתה, כמדומני, אחרי אשר נעשה בו דין בידי שמים, אין לנו יותר לטפל באיש הזה ותהא מיתתו כפרתו. אבל השאלה היא חמורה, מה יהיה משפט הספרים הגנובים הנמצאים בידי רבים, במקומות שונים. וגם החששות בדבר פרסום דבר הגנבות ברבים עדיין במקומן הנן עומדות. ואבקש את כבודו שיעיין בדבר, מה היא חובתי לעשות עתה בענין זה, וכפי אשר יורה ויטייל עלי, אעשה, אם ירצה השם.

ומהדבורים ומתחדשות בנוגע ליחידים ולאנשים פרטים עברנו בשיחתנו — אני ור' גרונם — להחדשות שנתהו בכלל ישראל, הן במדינתנו והן בשאר המדינות. ור' גרונם הנהו מקור נאמן — אשר לא יכזבו מימיו — לדעת כל הנעשה בישראל. וגם מה שנעשה בריחוק מקום לא נסתר ממנו. כי עיניו פקודות לראות ואזניו בלתי אטומות לשמוע ולדעת כל מה שקרה וכל מה שהולך ונעשה בישראל בכל מקום ומקום. ועליו יש לסמוך, כי איננו מפליג ואיננו מגזם וידיעותיו אינן קלוטות מן האויר. כי הוא יודע לשפוט ולהבחין בהשמועות בין אמת לשקר. ועל שאלתי: מה נשמע בעולמנו, כלל ישראל? אמר לי ר' גרונם: גם בשנה זו העולם כמנהגו נוהג. ובכל קהילה וקהילה, קטנה או גדולה, עדתי-ישראל נאמנה, נמצא תמיד איזה ענין לענות בו ולבוא על ידו לידי מחלוקת: הרב האב"ד והדיינים, השוחטים והחזנים, הפרנסים והגבאים, בית-המרחץ והמקוה, ההקדש והחברא קדישא, הקלפי והסעודה. וברוך השם, מרובים צרכי עמך ודעתם קצרה. ואם אנשי הקהילה הנם בדעה אחת בענין אחד, הנם מחולקים בדעתם בענין שני. ואין לך כמעט קהילה אחת בישראל, שכל אנשי הקהילה יהיו תמיד ובכל בדעה אחת. ולו היתה נמצאת קהילה כזו, היתה מעוררת בנו החשד, שהם וחלילה, רגלי אבותיהם לא עמדו על הר סיני. וכפי הנראה, יפה ונאותה לנו המחלוקת; כמו שיאה היא עניוּתא לישראל. ובודאי יש בה נחיצות, כמו שיש מן הנחיצות לכל קהילה וקהילה בבית מועד לכל חי. ומטעם זה, לפי דעתי, אין כדאי לאבד הזמן לספר לכבודו דברי המחלוקות

ששמעתי וראיתי במשך השנה בכל המקומות שעברתי שם. כי על פי הרוב הנן דומות האחת לחברתה, ואין בהן כל חדש.

וגם בהמחלוקת שהקיפה את כל בית ישראל — המחלוקת עם אנשי כת-החסידים, גם בה לא נתהוו שינויים גדולים: היא לא רפתה ובמקומות אחדים גם נתחזקה. ואם כי דבר המחלוקת הזו היא עובדא מעציבה, בכל זאת — לפי דעתי הקלושה — אין בה שום סכנה לקיום דתנו ואמונתנו. ואם יש מקום בלבנו לדאגה על קיום אמונתנו ותורתנו ממקום אחר היא באה. ואם לעת עתה אני רואה רק עב קטנה ככה איש עולה מן המערב, ממדינת אשכנז, מברלין הבירה, ירא אנכי, לבל יתקדרו בקרב הימים העבים ולבל יבוא ענן כבד וחשך להעיב על שמי חיינו. כי המחלוקת עם החסידים היא באמת מחלוקת לשם שמים: למה דין הקדימה ולמה לתת הבכורה: אם לתורה, ואם לעבודה. ואנחנו מחזיקים בדעה זו, כפי שהיא דעת הגאון ר' אליהו, שדין הקדימה לתורה והעבודה באה אחריה, במדרגה שניה. והחסידים נותנים הבכורה לעבודה. אבל הצד השווה שבינינו וביניהם שכלנו הננו מודים — שראשית חכמה יראת ה'. ורק בהדרכים המובילות ליראת ה' הננו מחולקים: איזו מהן היותר טובה והיותר נכונה להגיע בה בטח להמדרגה של יראת ה'. אבל האגודה החדשה, שנוסדה בברלין אנשיה אינם שמים יראת ה' נגד פניהם כלל, ואינם רוצים לא בתורה, ולא בעבודה. וכל מגמתם היא רק לקרב אותנו אל הגוים. ושיטתם היא: נהיה ככל הגוים בית ישראל. וכבר הנם לובשים בגדי גוים והולכים בהם. ועל ידי תרגום התורה לשפת אשכנז הצחה שעשו הם מבקשים גם לשנות לשוננו, שנתחיל לדבר בשפת הגוים ולקרוא הספרים הכתובים בלעז. ובזה הנם עושים ההיפך ממה שעשו אבותינו במצרים ובשכר מה נגאלו: שלא שנו בגדיהם ולא שנו לשונם. וגאוני הדור במדינות המערב רואים ומרגישים הסכנה הצפויה לנו מהברלינים ומתרגום התורה שלהם, שלא בא, אלא — כדי שילמדו על ידו נערי בני ישראל שפת הגוים, ושיוכלו להבין את הספרים הכתובים בלעז על ידי הגוים ויזניחו למוד התורה ורק בילדי נכרים ישפיקו. אבל קצרה ידם מהושיע, כי הברלינים והמחזיקים בידיהם הנם תקיפים אצל מושלי הארץ. והגאונים יראים לצאת ביד רמה נגדם וללחום עמהם בחזקה. ואם כי הגאון הנודע ביהודה ועוד רבנים אחדים, כפי ששמעתי, הכריזו על תרגום התורה של הברלינים, תיכף כשיצא מבית הדפוס, חרם ולבל יהיו איש לקנות אותו, אבל לא התמידו בחרמם ולא החזיקו בו ונסוגו אחור, מיראת המלכות, המחזקת בידי הברלינים. ומה שמעציב עוד ביותר, שנמצאים גם רבנים, הנותנים יד לפושעים, וידם תכון עמהם בחשאי. וזה עתה מקרוב יצא מבית הדפוס ספר חדש מצפה-יקותיאל, השנות על הספר תורת-יקותיאל של הגאון ר' רפאל, האב"ד דאלטונה. ואם כי על שער הספר כתוב שמחברו הוא ר' עובדיה בר' ברוך, אבל הכל יודעים, שהוא שם בדוי ומחברו האמתי הוא הרב ר' שאול האב"ד דפראנקפורט דאדר, בן הרב האב"ד דק"ק ברלין. וכפי שמספרים אנשים יודעי דבר, הרב ר' שאול הנ"ל נוטה בסתר לבו אחרי הברלינים ולשיטתם.

ובאשר הגאון ר' רפאל הנ"ל קרא תגר על התרגום והביאור של הברלינים, כדי להנקם ממנו על זה, חבר הרב ר' שאול השנות על החבור של הרב ר' רפאל. ובחבורו זה הרב ר' שאול מרבה לדבר אתו קשות ומזלזל בכבודו באופן גם, כדי להשפיל ערכו בעיני העם. והאם מעשה כזה, מצד רב ואב"ד בישראל, בנו של רב מפורסם, האב"ד דאחת הקהילות היותר גדולות שבמדינת אשכנז, העיר ברלין, איננו מעציב לב ומדאיב נפש? הלא למשמע אזנינו דאבה נפשנו! וכמעשה הרב ר' שאול עשה גם כן בקהילת פרנקפורט דמיין אחד הנוהים אחרי שיטתם של הברלינים. אולי כבר שמע כבודו, שבקהילה זו נמצא ראש מתיבתא, גאון גדול וירא שמים מפורסם, הרב ר' נתן. והוא מתנהג בחסידות ובפרישות כאחד הקדושים אשר בארץ. ולו הרבה תלמידים המכשיבים לקולו וההולכים בדרכיו, דרכי חסידות ופרישות. והנה בשנה זו הדפים מחבר אחד בעלום שמו מחברת קטנה בשם מעשה תענועים. ובמחברת זו הוא מדבר תועה על הגאון ר' נתן ועל תלמידיו, על שהנם פורשים מן הצבור והנם נבדלים במעשיהם, בחסידות ובפרישות משאר אנשי הקהילה, ומחמירים על עצמם בדברים, שכל העולם נוהגים בהם היתר. והוא מטיל עליהם החשד שאינם עושים זאת לשם שמים. ובתור אמתלא להביא דבתם רעה, הוא משתמש בספור המעשה, שאחדים מתלמידיו של הרב ר' נתן, — אולי שנים, ולא יותר, — היו מטיילים פחד על הרבה אנשים מאנשי הקהילה, בספרם להם חלומות רעים, שחלמו עליהם. והיו מבקשים מהם כסף לצדקה ולפדיון נפש, להפוך עליהם החלומות הרעים לטובה. ולפי דברי מחבר המחברת הזו כבר הרבה תקלות באו על ידם. וגם אחד מאנשי הקהילה מת מרוב הפחד שהפילו עליו בספור חלומותיהם. וכפי ששמעתי, השפיעו דברי המחברת הזו על הפרנסים דקהילת פרנקפורט לרדוף את הגאון ר' נתן הנ"ל, להצר צעדיו ולמרר את חייו. והנה כוונת מחבר המחברת הזו, אשר שם מסוה הסתר על פניו, גלויה, והיא — לבזות בעיני העם אחד גדול בתורה ותלמידיו ההולכים בדרכיו. ובאופן כזה — בזיון לומדי התורה וגדוליה — הברלינים, מקוים להשיג מאוים על נקלה להסיר לב העם מלמוד התורה ומשמירת מצות ה'. כי בהבאישם ריח הרבנים והגאונים בעיני העם, לא יהיו להם לומדי התורה יותר למכשול ולפוקה בדרכם החדשה אשר בחרו ללכת בה. העובדות המעציבות האלה מוכיחות למדי, שכבר פשה הנגע במדינת אשכנז ויד הפושעים רוממה. וה' יודע, אם לא — חס וחלילה — המים הזדונים האלה גם אלינו יגיעו. ובזה גמר ר' גרונם את דבריו ונפטר ממני ללכת לשוב להאכסניה שלו. ואני נשארתי עוד זמן רב יושב על מקומי שקוע במחשבת שבת ומהרהר בכל הדברים ששמעתי מפי ר' גרונם. ולכי עלי דוי על המעשים הרעים הנעשים בעמנו.

לא עברו יותר משבעה ימים ואני כבר גמרתי קריאת כל הספרים, שהביא לי בשנה זו המוכר-ספרים ר' גרונם, החבורים של הגאון ר' יעקב עמדין בדבר הקמיעות של ר' יהונתן. מספר הספרים האלה איננו מעט ושמותיהם הנם מוזרים: עקיצת-עקרב, שפת-אמת ולשון-זהורית, תורת-הקנאות, עדות-ביעקב, שוט-לסוס, מתג-לחמור ושבט-לגור-כסילים, שבירת-לוחות-האון ופתח-עינים. ואת כל הספרים האלה קראתי כמעט בנשימה אחת. כי גדלתי שינה מעיני, ולא נתתי תנומה לעפעפי ולחמי אכלתי בחפזון ולא נחתי ולא שקטתי מרוב התשוקה לדעת כל הכתוב בהם, עד אשר גמרתי אותם כולם. ולא משום שהנאתי היתה גדולה מהם. להיפך. מעולם לא היתה לי עגמת נפש גדולה כזו משום ספר כמו שהיתה לי בשעת קריאת הספרים האלה: כי דברי קטיוגוריא על גדולי הדור ופרנסיו, הנמצאים בהספרים האלה, לא נראה ולא נמצא דוגמתם בשום ספר בעולם. אבל הפצתי למהר לקרוא כל הדברים עד תומם, כדי שאוכל אחרי גמר קריאה, לשפוט ולדון במנוחה ובכובד ראש הראוי על כל הדברים הנמצאים בהם; ולא נרגז ונרעש כמו שהייתי בשעת הקריאה. וראיתי ונוכחתי שצדקו דברי ר' גרונם שאמר לי מראש, שאמצא בהספרים האלה הרבה דברים שאשתומם עליהם. ובאמת, כל מה שהוספתי לקרוא ולעיין בהם גדלה השתוממותי גם על תכנם וגם על מחברם. כי מצאתי בהם דברים הסותרים זה את זה. ויותר מזה עוד הרבה דברים, שאינם מתקבלים על הלב, ואין הדעת סובלתם. וראשית כל גדלה התמרמרותי על הגאון ר' יעקב עמדין על הדברים שכתב על הגאון ר' יהונתן אייבשיץ, שהוא בור ועם-הארץ גמור, ואינו בקי לא במקרא ולא בסברה, ולא ידע מאי דקאמרו רבנן. ואינו יודע צורתא דשמעתא. ואיננו יודע לתרגם פסוק כצורתו. ואין יוצא מפיו ומקולמוסו לא מקרא כצורתו, ולא דבר הלכה כהלכתו. ושבכלל איננו מגיע אף לקרסוליו של הקטן שבבניו וגם לא יבין לשיחתו. ואפילו הקטן שבתלמידיו הנהו גדול ממנו בתורה. ודברים כאלה הולכים ונשנים פעמים רבות בכל החבורים האלה. ומי זה יוכל לקבל הדברים כפשוטם, שהגאון ר' יהונתן מחבר הספרים החשובים בהלכה: אורים ותומים, כרתי ופלתי היה עסי-הארץ גמור? הלא החבורים המפורסמים האלה באים ומטפחים על פני הכותב ומדפים דברים כאלה שאין להם שחר. וכבר שאלתי לעצמי: אם הגאון ר' יהונתן הוא בור ועם הארץ, כפי דברי הגאון ר' יעקב, מי הנם אלה שהוא מחשב אותם ללומדים ולמופלגי תורה? הקטן שבבניו של ר' יעקב, שלפי דבריו, ר' יהונתן איננו מגיע לקרסוליו ולא יבין לשיחתו, או, הקטן שבתלמידיו, שהוא גדול בתורה מהרב ר' יהונתן? אבל אנחנו לא שמענו עד עתה תהלת בניו ותלמידיו של הגאון ר' יעקב, שהנם גאון נים מפורסמים שמלאה הארץ כבודם ולא ספרו מהם גדולות ונצורות. ולהיפך, יודעים אנחנו בכירור, שהחבורים הנזכרים לעיל של הגאון ר' יהונתן בהלכה נתקבלו בכל תפוצות ישראל, כמו החבורים של הפוסקים האחרונים: הש"ך,

הט"ז והמנן־אברהם. ור' גרונם אמר לי, שכל מורה חוראה בישראל משתוקק להביא הברכה הזאת לביתו — הספרים: אורים ותומים וכתרי ופלתיו והוא איננו מספיק למצוא אותם במספר גדול להשביע רצון כולם. וגם אני מנפשי וידע, שכמה פעמים נתקשיתי באיזה שאלה חמורה בדיון ובהלכה והחבורים האלה האירו עיני בהלכה. ושרא ליה מריה להגאון ר' יעקב על דברים כאלה, שאין איש למדן וידע ספר יוכל להסכים להם. וגם הדברים שכתב על הגאון ר' יהונתן, שאין כחו גדול בדרוש ושדרשותיו הנן דרשות של דופי מלאות מינות וטעויות גדולות ושבושים גדולים שאפילו בר בי רב דחד יומא לא יכשל בהם. גם את דבריו אלה לא נקבל. הרי לפנינו החבור החשוב של הרב ר' יהודה נתן בדרוש — הספר יערות־דבש, דרשות מלאות חדושי תורה ויראת שמים, וצוה לקחן ינעם לחיך כל המעיין והקורא בספר זה. וידוע, שכמה וכמה מגידים ודרשנים טובלים קצה מטיהם ביערות הדבש של הגאון ר' יהונתן. ובהדבש שרדו מהחבור הנ"ל הנם מענגים נפשות השומעים. וברור הוא, שכל הדברים שכתב הרב ר' יעקב עמדין על ידיעת הרב ר' יהונתן בתורה ועל כחו בדרוש, הנם מוכחשים ומופרכים מעיקרא. והם הם שהביאו לידי הכרה, שנחוצה זהירות יתירה בקריאת הדברים שכתב על ר' יהונתן ושארין לסמוך עליהם בלי בחינה ובלי שקול הדעת מקודם.

המחלוקת בדבר הקמיעות התחילה — לפי דברי הרב ר' יעקב עמדין — בזה האופן. הביאו לו קמיע שכתב ושנתן הרב ר' יהונתן ובקשו ממנו שיתן ביאור על הדברים הסתומים הנמצאים בהקמיע. והרב ר' יעקב, תיכף כשראה הקמיע, מצא בו פסול, שם כשיח השקר שבתי־צבי, ימ"ש כתוב בחלוף האור תיות באלף בית. של א"ת ב"ש ובעוד אופנים אחרים. והרב ר' יעקב אמר לאלה שהביאו לו הקמיע, שהכותב והנותן קמיע זה הוא מין, הכרוך אחרי האמונה בשבתי־צבי, שר"י. דברי הרב ר' יעקב הגיעו לאזני הפרנסים דג' קהילות. וכדי להסיר הלעז ולזות שפתים מעל רבם, הרב ר' יהונתן, דרשו הפרנסים מהרב ר' יעקב, שיחזור בו מדבריו בנוגע להקמיע ולהכותב והנותן אותו. והוא לא נשמע לדבריהם ולא נתרצה לזה והוסיף להחזיק בדעתו, שהקמיע פסול ושכותבו הוא מין. ובוזה האופן התחילה המחלוקת. בראשונה בג' קהילות, מקום מושב הרב ר' יהונתן והרב ר' יעקב עמדין, ואחרי כן נתפשטה בהרבה קהילות וארצות אחרות. ואם כי האשמה שהאשים הרב ר' יעקב עמדין את הרב ר' יהודה נתן, שהוא כרוך אחרי המינות של שבתי־צבי שר"י ושהוא אדוק בה, היא קשה להתקבל על הלב. כי הרב ר' יהונתן היה גאון עולם וכל ימיו עמלו היה בתורה בש"ס ופוסקים. והחזיק תמיד ישיבה והרביץ תורה ברבים והעמיד תלמידים למאות ולאלפים, וחבר חבורים מחוכמים בהלכה ובדרוש. וכל החבורים, היו דועים לנו, הנם בנגלה. ולא הגיע לידינו ממנו אף ספר אחד בחכמה נסתרה, בקבלה. מה שהוא היפך ממה שידוע לנו בדבר השבתאים, שעזבו לגמרי למוד התלמוד והפוסקים ושמו כל מעינם בלמוד ספר הזוהר ושאר ספרי קבלה. בכל זאת, אם נמצאו בידי הרב ר' יעקב עמדין ראיות מוכיחות ומכריעות על המינות

של הרב ר' יהונתן — הרשות היתה בידו להחזיקו למין, עד שיבוא מי שהוא ויראה לו על טעותו. כי באמת באותו זמן עוד נמצאו בהרבה מקומות כאלה, שהיו כרוכים אחרי מינות זו בסתר ובגלוי. וגם עתה, כפי ששמעתי אומרים, לא עברה עדיין מינות זו לגמרי מן העולם. ועוד נמצאים שוטים המחזיקים בה בסתר, אם כי נבלותו של שבת-יצבי ימ"ש נגלתה כבר לעין כל. כי המיר כבודו בקלון וקבל עליו דת ישמעאל. וגם הנהו כבר פגר מובס זה שנים רבות ועבר ובטל מן העולם. אבל אנו רואים, שהאשמה במינות שבת-יצבי איננה היחידה שהרב ר' יעקב עמדן מאשים בה את הרב ר' יהונתן, אלא הוא מאשים אותו בכלל שהוא רשע גדול, שלא היה כמוהו בישראל, מזולזל במצוות ועובר על כל הלאווין שבתורה ולא הניח דבר עבירה שלא עבר. ולמקרא העבירות שעבר הרב ר' יהונתן — לפי דברי הרב ר' יעקב עמדן — תסמרנה שערות בשר איש לדעת — שהיה רב ואב"ד בישראל עומד ברשעה גדולה כזו, שלא היתה דוגמתה בכל העולם ובכל הזמנים.

ומן העבירות של ר' יהונתן, שמנה אותן הרב ר' יעקב עמדן אחת לאחת וחזר עליהן ושנה אותן פעמים רבות בכל הספרים האלה, נשאר בזכרוני אלה: מצות תפלין היתה רפויה בידו. וראו אותו אוכל קודם התפילה. היה מזולזל בנטילת ידים וכותב קמיעות כשהוא קם ממטתו בלי נטילת ידים, וכותב הקמיעות על ניר פשוט הנדרס ברגלים. לא היה צם תענית צבור; להיפך, עשה אותו כיום טוב באכילת בשר ושתית יין. בהיותו עדיין בפראג ראו אותו אוכל בשוק ככלב ואכל שופין מתולעים — בלי בדיקה — יחד עם התולעים. בהיותו רב אב"ד במיץ החזיק בבית הכסא את הספר כנסת-יחזקאל, השאלות ותשובות של הרב ר' יחזקאל, האב"ד הקודם דג' קהילות, והיה לוקח ממנו בכל פעם דף לקנוח. ראוהו פעמים רבות יוצא מבית הכנסת ומשתין על כותל בית הכנסת. עשה שבתו חול. ולהיפך, שבת ביום הששי, כמעשה הישמעאלים, ששבתים ביום הששי. ובדאי עשה זה מטעם, שמישחו, שהאמין בו, עשה עצמו ישמעאלי. גם ראו אותו מכבה אש בשבת. ספרי מינין היו נושרין מחיקו ומונחין לפניו על ספרי קודש, שעשה אותם בסים לדבר האסור. בכל הימים — תשע שנים שהיה רב ואב"ד בק"ק מיץ — לא טבל את רגליו במים של מקוה. ראוהו כמה פעמים רץ בין הנשים וגם בסעודת ברית מילה היה הולך ביניהן אל המטה שהיולדת שוכבת עליה והיה מניח ידו עליה וסומך בכל כוחו על הנשים היולדות, כלומר, שהוא מברך אותן. ביתו היה בית ועד לזנות ואת בתו הפקיד לזנות בעד אתנן זונה. וראו אותו נכנס להחדר שהיה שם הנער עם בתי למלא בה תאותו והוא רואה חבוק ונשוק. בחור היה במיץ ושמו צדוק וכל הכסף שהיה לו הובא להרב ר' יהונתן ולבתו באתנן. את תלמידיו בחוריו הורשיב בקובה של זונות. היה קוסם ומכשף. ובשכבר הימים המית על ידי השד שלו את הדיין הישיש בק"ק פרוסטיץ. ובאותו מקום הקריב תרנגולים שחורים בחצי היללה. ובכתבי הרב ר' משה חיים לוצאטו, שנפטר בארץ ישראל, מצאו כתוב, שהוא עסק שמונה ימים עם הרב ר' יהונתן בעניני קוסמים. הכשול

כמעט כל הימים בהוראה לטמא את הטהור ולטהר את הטמא, לאסור את המותר ולהתיר האסור, לחייב את הפטור ולפטור את החייב. והאכיל את ישראל נביר לות וטריפות. התיר שחיטת שוחט שאיננו בקי בהשחזת הסכין. התיר דג לענט שהכל היו פורשין ממנו עד עכשיו. התיר עוף שנהגו שלא לאכלו בסימן אחר. התיר בקמחא דפסחא חמין ממש. התיר ליהודי שהיה לו בית מטה וצביעת הארג ל"שות המלאכה על ידי גוי בשבת. התיר לתת קידושין לאשה שהיתה בחזקת עגונה. אסור רבית הפקיע כמעט לגמרי. וכמה הוראות של טעות בדיני נשים. ובכלל היתרות האיסורים היו נקנים ממנו בכסף, כי היה אוהב בצע ורודף אחרי הממון כל ימיו. ובהיותו עוד בפראג גנב, כחש וחמס. ובתחלת בואו למיץ מסר לו נערו משרתו כל הכסף שקמץ במשך שנים רבות, פרי עבוד דתו, למשמרת. והוא כחש בפקדונו. והנער חלה מרוב צער ומת בחליו. כל כסף השלשות שהיו משלשים בידו לא החזיר מעולם לבעליהם וכל פקדונות שהפקידו בידו כחש בהם. וכמה פעמים נשבע לשקר. ואכל שוד עניים, יתומים ואלמנות. כחש בגאולת ישראל ובביאת המשיח. לנוצרים היה אומר, שבסתריו הוא מאמין באמונתם ושהוא נוצרי כמוהם. והרב ר' יעקב עמדן מעיד עליו שעסקיו הרעים מפורסמים בעולם, מאז גם בפראג, גם במיץ. הן בדברים שבין אדם למקום והן שבין אדם לחברו. ממש עשה עולם הפקר: אלה, כחש ונאוף וחזק ידי מרעים. וכל ימיו נתפטם באיסור ואיננו שבע. כמה פעמים נתפס על שקר נשבע. מי יוכל לבאר כל חלול השם שעשה ביד רמה ובעוות משפט ובהתרת גזל ומסירות.

ולזכר החטאים, העונות והפשעים, שחטא ושעווה ושפשע הרב ר' יהונתן, נתקשית בקושיא עצומה זו: הלא ברור, שכל העבירות הללו לא עבר ר' יהור נתן ביום אחד ובבת אחת. כי כשם שאי אפשר לקיים כל מצוות התורה ביום אחד ובבת אחת, כך אי אפשר לעבור על כל העבירות שבעולם ביום אחד ובבת אחת. וכמה מן העבירות חמנויות — וביחוד אלה שבין אדם לחברו — לא יכלו להיות נסתרות ובלתי ידועות; כי בודאי אלה שגזל ושחמס אותם הרב ר' יהונתן, ואלה שהשלישו אצלו מעות ולא החזירם להם. ואלה שמסרו בידו פקדונות וכחש בהם — בודאי כל אלה לא היו שותקים והיו קוראים תגר על העול שעשה להם הרב. וכפי היוצא מדברי הרב ר' יעקב עמדן, מרובים היו כאלה, שגזקו על ידו באופן כזה. ולפי עדותו, עסקיו הרעים של הרב ר' יהונתן היו מפורסמים בעולם מאז בפראג, גם במיץ, והן בבואו אחרי כן לג' קהילות, כלומר — עוד זמן רב קודם שהתחילה המחלוקת בדבר הקמיעות. כי בפראג היה קודם שהלך למיץ. ובמיץ ישב על כסא הרבנות תשע שנים קודם שבא לאלטונא, לג' קהילות. והנה נתעוררה אצלי הקושיא העצומה: מדוע חכה הרב ר' יעקב עמדן עד אשר נתגלה מעשה הקמיעות, שנמצא בהם פסול מינות של שבת-יציב שר"י, לקנא קנאת ה' צבאות, להתריע מלחמה על הרב ר' יהונתן וקפרסם כל מעשיו הרעים. ומדוע לא מיחה בידו קודם. ומדוע לא הרעיש עליו קודם את העולם כולו על כל מעשיו הרעים הידועים לו, כמו שעשה בדבר

הקמיעות? הלא דבר כזה עוד לא היה בעולם, שרב ואב"ד בקהילות ישראל, שבאים לבקש תורה מפיו ולקח משפתיו, יהיה בעל עבירות מרובות כאלה ורשע גדול כזה. ולו היה גם יהודי פשוט מן השוק עובר על העבירות הללו, בודאי היו מנדים ומחרימים אותו, דוחפים אותו מן הקהילה ומוציאים אותו מכלל ישראל. על אחת כמה וכמה החובה היתה על מי שנגעה יראת אלקים בלבו — לקרוא למלחמה על רב ואב"ד כזה, החוטא ומחטיא את הרבים ומביא לידי חלול-השם גורא. והחויב הזה היה מוטל עליו, על הרב ר' יעקב עמדין, קנאי בן קנאי, כפי דברי חכמינו, זכרונם לברכה: כל מי שאפשר לו למחות באנשי ביתו ולא מיחה נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו — נתפס על אנשי עירו, בכל העולם כולו — נתפס על כל העולם כולו. ובפרט שהרב ר' יעקב עמדין מעיד על עצמו שהנהו איש אמת ושאנינו יכול לסבול שום עול והוא מקנא קנאת ה' צבאות, מה שהיה לו בירושה מאבותיו. ואיך היה לו אפשר להשאר עד עתה במנוחה, לשתוק ולא למחות. הלא עליו, גדול הדור, החובה היתה מוטלת לפרסם מעשיו הרעים של הרב ר' יהונתן ולהעמידו לדיון, לבל יהיה יותר למכ" שול לבית ישראל. והאם לא ידע העונש שיגיע לו, על שהיה בידו למחות ולא מחה, שיהיה נתפס — כדברי חז"ל — על כל העולם כולו? ועוד יותר גדלה אצלי הפליאה עליו כשראיתי, שהוא שונה וחוזר ושונה בהספרים האלה, שלא משנאה להרב ר' יהונתן הוא מפרסם אותו למין, הכרוך אחרי אמונת שבת"י צבי; להיפך, הוא אוהבו. אלא מקנאת ה' צבאות הוא עושה דבר זה. ובראשית התגלע הריב הוא קיים גם בשבועה, שהוא אוהבו של הרב ר' יהונתן. ודבר זה איננו נקלט במוחי. אחרי כל מה שידע הרב ר' יעקב עמדין מהמעשים הרעים שעשה הרב ר' יהונתן בכל מקום ובכל זמן, איך היה לו אפשר להיות אוהבו של אדם רשע כזה. האם לא ידע דברי המלך דוד בס' תהלים: „הלא משנאיד ה' אשנא ובתקוממך אתקוטט. תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי". ותחת היות לו לאויב היה הוא אוהב להרב ר' יהונתן! האם יש למצוא איזה באור ליחס של חבה מוזרה כזו מצד הרב ר' יעקב עמדין, הירא אלקים וקנאי בן קנאי, להרב ר' יהונתן, הרשע הגדול, שלא היה עדיין כמוהו בעולם? אודה ולא אבוש, שאינני מוצא באור נכון ליחס מוזר כזה!

הקושיות והסתירות הנלויות שנראו לי בדברי הרב ר' יעקב עמדין על דבר ידיעת הרב ר' יהונתן בתורה. וגם מה שכתב, שהוא אוהבו, אם כי ידע שהוא רשע וכזה היה בעיניו, כל אלה הביאו אותי לידי דעה, שנחוצו גם כן להביא בפלס הבחינה המומים שמצא בהרב ר' יהונתן והאשמות שהוא מאשים אותו בהן. לראות אם יש בהן ממש ואם לא נמצא גם בהן כאלה, שאין הדעת סוב" לתן. ובאמת, כשהרביתי לחשוב בהן מחשבות ולחפוך בהן מכל הצדדים נראו לי הרבה מאלה האשמות, שבשקר יסודן, שאין להן על מה לסמוך ואין שום בר דעת יכול לקבלן. ובראשונה. האשמה שהוא מאשים את הרב ר' יהונתן שהוא מפקיר את בתו לזנות בעד אתנן זונה. ומי זה יאמין לרבה משונה ומדגונה כזו. הן גם הפחות בישראל לא יעשה דבר כזה, אף כי רב ואב"ד בקהילות

היותר גדולות והיותר חשובות בישראל, וששמו יצא לתהלה בגדולתו בתורה בכל העולם ושהוא נצר מגזע היחש ומשפחתו מהיותר חשובות ומיוחסות בישראל. והוא יעשה מעשה מגונה כזה, להטות חרפה גדולה עליו, על בני ביתו ועל כל משפחתו וכל זה — בעד בצע כסף, אתנן זונה! ומשום מה? אם משום ממוץ, שהוא רודף אחריו, כדברי הרב ר' יעקב עמדין? הלא היה יכול להשיא את בתו לבן אחד העשירים שאיננו מגדולי היחש, ובודאי היה מחותנו מעשיר אותו עושר גדול על אשר התרצה להתחתן אתו. ובודאי בזה האופן היה ממלא תאותו לבצע כסף, בלי שום פחיתות הכבוד לו ובלי העטת קלון על כל בני משפחתו. ולו לא דבר הרב ר' יעקב עמדין סרה אלא בהבת, שבהפקירא ניהא לה, ולא היה מטיל האחריות על האב, על הרב ר' יהונתן, שכאילו בהסכמתו, ברצונו ובעזרתו הפקירה עצמה לזנות, כי אז אולי היה פתחון פה למוציאי דבה ולמר פיחי כזב לאמר: אין אפוטרופוס לעריות. וכמה מקרים כאלה קרו, שזרעם של גדולים וטובים יצאו לתרבות רעה. אבל הרב ר' יעקב עמדין מאשים בפירוש את הרב ר' יהונתן שהוא עשה ביתו בית ועד לזנות ושהוא החייב במעשה מגונה זה. ותמה, תמה, אקרא על הרב ר' יעקב עמדין שקבל דבה נמכזה כזו לקבע אותה בדפוס ופרסם אותה ברבים, כדי שתהא קימת לדורות.

ואם אשמה זו הניה קלוטה מן האויר ואין לה שום יסוד ממשי, עוד איש מות אחרות ישנן אצלי, שאינן טובות ממנה ואינן יותר נאמנות ממנה. כן, הרב ר' יעקב עמדין מספר על הרב ר' יהונתן, שהוא אמר לבחור אחד, שהביא לו פריסת שלום למיץ מהרב דאלטונא, הרב ר' יחזקאל, שהוא מחזיק בבית הכסא שלו את החבור של הרב ר' יחזקאל, את השאלות ותשובות כנסת-יחזקאל והוא לוקח ממנו בכל פעם דף לקנות. וגם לדבר זה מי יתן אמון? הלא גם עס-הארץ גמור לא יעשה מעשה כזה לקחת ספר שיש בו דברי תורה לשמוש מגונה כזה, אף כי רב ואב"ד בישראל. וביחוד שישתבח במעשה זה לפני איזה בחור, איזה נער! ועוד בה שלישיה, הרב ר' יעקב עמדין מספר על הרב ר' יהוד נתן שבעוד היותו בפראג אכל שופין מתולעים בלי בדיקה. ולא, שהזהירו בו על התולעים הנמצאים בהשופין, השיב הרב ר' יהונתן: אין רימה שולטת בי. יוכל היות, שכל המעשה הזה בהשופין המתולעים, המציא מי שהוא בתור הלצה, לבדח השומעים בתשובת הרב ר' יהונתן, שאין רימה שולטת בו. אבל מי זה יתן אמון לדבר, שימצא מי שהוא לאכול תולעים — אם לא מפני האיסור שיש בזה, לכל הפחות מפני גיעול-נפש; כי לא שמענו מעולם, שאפילו ערלים פשוטים וגסים אוכלים תולעים, אף כי אנהנו בני ישראל, שהננו נוהרים מאכילת שקצים ורמשים וגם הנגיעה בהם מעוררת בנו גיעול-נפש. ואיך יתקבל על הדעת, שהרב ר' יהונתן יהיה בענין זה יוצא מן הכלל — להתעל באכילת רמשים נמכזים, תולעים!

ועוד יותר גדולה אצלי הפליאה והתמיה על הרב ר' יעקב עמדין על דבר זה, שבין האשמות המרובות שבהן הוא מאשים את הרב ר' יהונתן נמצאות גם כאלה, שהאחת מכחישה את השניה וסותרת אותה. ואם נניח, שהאחת מהן

היא נכונה ואמתית, ממילא מוכרח, שהאחרת בשקר יסודה. והתימה על הגאון ר' יעקב שלא עמד בעצמו על דבר זה. כן, הוא מאשים את הרב ר' יהונתן שהוא כרוך אחרי המינות של שבתי צבי, מפני — שלפי ביאורו, בהקמיעות, שנתן הרב ר' יהונתן, — נמצאת הבקשה לרפואה או לשמירה בזכותו של המשיח שבתי צבי. ולפי ביאור זה יוצא ברור, שהרב ר' יהונתן מחזיק את שבתי צבי למשיח, שלפי יעודי הנביאים כולם, וכפי המקובל בדינו, גאולת ישראל מבין הגוים תבוא על ידו. ובאותו זמן אנו מוצאים, שהוא מאשים את הרב ר' יהונתן, שהוא כופר בביאת המשיח ושאיינו מאמין בגאולת ישראל מבין הגוים. והשאלה מתעוררת מעצמה: אם הוא איננו מאמין בגאולה, מה טיבו של המשיח שלו, ולשום מה הוא בא? ופשוט הדבר, שבמקום שאין גאולה, אין משיח. ואנחנו לא נתנו מעולם אמון במשיח, שאיינו מביא לנו הגאולה. ובמה גדלה מעלתו של שבתי צבי על משיח אחר, שלא הביא לנו ברכה, אלא קללה? ולא סתירה זו בלבד, אלא אף זו. על יסוד הדברים שהיו אומרים הגלגלים על הרב ר' יהונתן ומה שכתבו עליו המלומדים הנוצרים, שהוא נוטה בלבד בסתר לאמונת הנוצרים, אלא מפני היראה הוא מכסה על אמונתו האמיתית ונשאר לפנים באמונת אבותיו. ועל דבר הערלים ועל שתירת ר' יהונתן, שלא הכחיש הדברים שאמרו עליו הערלים, הרב ר' יעקב עמדן מחשב לו שתירה זו כחודאה. ולפעמים, הרב ר' יעקב מראה פנים, שלפי דעתו, הרב ר' יהונתן מרמה את הגוים, כמו שהוא מרמה את היהודים, שאיינו מאמין בשבתי צבי. ולפעמים — כאילו הוא מאמין באמת, שהרב ר' יהונתן הוא נוצרי באמונתו. ועד היכן הדברים מגיעים נראה מזה, שבמקום אחד הרב ר' יעקב עמדן דן בשאלה זו: מה יהיה דינו של ר' יהונתן אחר פטירתו, אם מותר יהיה לקבד אותו בקבר ישראל, בהיות שהוא ספק יהודי, ספק נוצרי. והרב ר' יעקב עמדן נשאר בשאלה זו בצריך עיון. איך שהוא, רואים אנחנו, שאיינו מוציא את הרב ר' יהונתן מן החשד, שהוא מאמין באמונת הנוצרים. ובאותו זמן אנו מוצאים, שהוא מאשים את הרב ר' יהונתן, שהוא עושה את שבתו חול ושובת ביום הששי, כפי דת הישמעאלים. ומי לא יראה הסתירה הנמצאת בין שתי האשמות האלה, שהפעם הוא חושב אותו לנוצרי, והפעם לישמעאלי. ומי שמע דבר כזה, שיהיה איש בעולם שחנהו נוצרי וישמעאלי כאחד ומאמין בשתי אמונות, המתנגדות זו לזו, והאויבות זו את זו ושאין יכולות לדור בכפיפה אחת?

וגם ביחס הרב ר' יעקב להרב ר' יהונתן מצאתי עוד סתירה אחת; מלבד זו, שהזכרתי לעיל, שהוא חושב את הרב ר' יהונתן לרשע גמור. ובאותו זמן הוא מבטח שהוא אוהבו. והיא — שהוא כותב בספרים הנ"ל, שהוא מתפלל על הרב ר' יהונתן להקדוש ברוך הוא, שיתן בלבו לשוב בתשובה שלימה על כל מה שהרשיע לעשות ושיתודה על כל עונותיו ויכופר לו. וכמה דמעות שפך כבר בתפילתו על הרב ר' יהונתן לפני הבורא יתברך. ובודאי ראוי הרב ר' יעקב עמדן לשבח על אשר עשה כעצת ברוריה, אשתו דר' מאיר, שיעצה

לבעלה, התנא, לבקש רחמים על הרשעים שיחזרו בתשובה ולא שימותו, כפי שמסופר במסכת ברכות. ומצד אחר אני מוצא בכל הספרים האלה, שהרב ר' יעקב עמדין איננו פוסק פומיה כל הזמן מאלה ומקללה. והוא מקלל את ר' יהונתן בכל הקללות שבעולם: שתהי יד ה' בו ובביתו ושיעכרהו ה'. שיקרע סגור לבו, שופלחו כליותיו, שירד שאולה ושיוצע תחתיו רמה ותכסהו תולעה. משנה שברון יהיה שברו ולשונו תלכה בשחין רע. שוד משדי יבוא עליו, אד פתאום, ימחה שמו וימחק. לשמה יהיה ולקללה. מן בלחות יתום, יסוף כרגע. תולעים יצאו מפיו עד טבורו, דיות רגזניות יפשטו עורו, תנין ירכב על חלקת צוארו ונחש יעשה מבשרו. ככה יקויים בו במהרה, ישתרבבו שיניו ולשונו עד טבורו, תמק לשונו בפיחו, עיניו תמקנה בחוריהו, המק בשרו והוא עומד על רגליו. ועוד קללות אחרות כהנה וכהנה. ולמקרא הקללות האלה עמדתי תוהה ומשתומם: איך אפשר לעמוד לפני הבורא יתברך בתפילה ולשפוך דמעות לפניו שיתן בלבו של הרב ר' יהונתן לשוב בתשובה שלימה ובאותו זמן לקלל את הרב ר' יהונתן בקללות נמרצות כאלה; כי אם הקללות האלה תקויימנה, — כרצון הרב ר' יעקב עמדין — הלא לא יספיק הרב ר' יהונתן לעשות תשובה. ואין יודעים ממדותיו של הקדוש ברוך הוא, כדברי הנביא יחזקאל, שהוא מחכה לרשע עד יום מותו ואיננו מעניש אותו תיכף ומיד, כדי לתת לו זמן להתחרט על מעשיו ולשוב בתשובה. ועל זה אנו נותנים שבה והודיה להבורא יתברך: „כי לא תחפוץ במות המת, כי אם בשובו מדרכו וחייה. ועד יום מותו תחכה לו, אם ישוב מיד תקבלו“. ולפי דעתי, התפילות והקללות של הרב ר' יעקב עמדין מבטלות זו את זו: אם הקללות מתקיימות, אין יותר מקום לתשובה. ואם התפילה מתקבלת — אין יותר מקום לקללות. וכששתיהן באות בבת אחת, ברור, שתפילה זו — תפילת שוא.

וכשאני מתפלא על הגאון ר' יעקב על אשר שתק להרב ר' יהונתן כל הזמן ולא ערער עליו עד אשר פרצה המחלוקת בדבר הקמיעות, הנני מוסיף להתפלא הפלא בפלא על הקהילות הקדושות והגדולות בישראל: פראג, מיין, אלטונא והמבורג, שכהן בהן פאר הרב ר' יהונתן בתור רב ואב"ד, מטיף וראש מתיבתא (וגם הקהילות המפורסמות: ניקלשפורק ופיורדא בכלל, שבקשו לקבל את הרב ר' יהונתן לרב, והוא לא רצה לעזוב מקום מושבו, אלטונא). ושואל אני: היתכן? אם הרב ר' יהונתן היה רשע גדול כזה, כפי שמעיד עליו הרב ר' יעקב עמדין, שלא הניח עבירה אחת שלא עבר עליה, הן עבירות שבין אדם למקום והן עבירות שבין אדם לחברו. איך אפשר, שהקהילות האלה היו נשד מעות למשמעתו ומקבלים מרותו ולא גרשו אותו — על רשעתו — מהסתפח בנחלת ה'? הן אי אפשר לשער, שיהיה אדם רשע כל ימי חייו — כפי שמעיד הרב ר' יעקב על הרב ר' יהונתן — ואיש לא ירגיש בזה ולא ידע מזה. ובפרט, שעני כל העדה נשואות אל רבם, מוליכם ומדריכם בדרך הישרה, דרך הקודש, לראות את מעשיו, מדותיו ומנהגיו, כדי ללמוד ממנו ולעשות כמוהו. ואיך אפשר שהוא יעשה תמיד הרע בעיני ה' ואיש לא ישמע ולא ירגיש בזה? ובפרט,

שלפי דברי הרב ר' יעקב, עונותיו של הרב ר' יהונתן בדברים שבין אדם לחברו גדלו מנשוא: גנב, גזל, חמס, אכל שוד אלמנות ויתומים. כל השלשות שהשד לישו אצלו לא החזיר. כל הפקדונות שמסרו לידו כחש בהם. וכמה וכמה פעם מים נשבע לשקר. ואיך אפשר שמעשים רעים כאלה, נעשים על ידי רב וגדול בישראל, ישארו בלתי ידועים לאיש. הלא מי שמסר לו פקדון והוא כחש בו, או מי שהשליש אצלו מעות ולא החזיר לו — בודאי היו קוראים תגר עליו. ובודאי לא היו שותקים לו כל אלה שהיתה להם עליו צעקת לגימה. ואיך אפשר שאנשי הקהילה לא ישימו לב לתלונות הניזקים על ידו ולא יסירו מראש רב ואב"ד רשע כזה את עטרת הרבנות? וגם מכתבי הרב ר' יעקב עמדן יוצא ברור, שהיו להרב ר' יהונתן הרבה שונאים, אויבי נפשו. ואין כל ספק שלא היו מכסים על מומיו, אם היו מוצאים בו. ובכל זאת לא שמענו איש שערער עליו על מעשיו הרעים, שפרט אותם הרב ר' יעקב עמדן, עד אשר התחילה המח' לוקת בדבר הקמיעות. ורק כשהתחילה המחלוקת הזו והתגלע הריב בין שני הצדדים, פתאום ובבת אחת נעשו גלויים ומפורסמים כל המעשים הרעים שעשה הרב ר' יהונתן בכל ימי חייו. ואפילו אלה שעשה בחדרי חדרים! כאמת דבר זה — פליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה.

וכל מה שאני מוסיף להפוך בדברי הרב ר' יעקב עמדן. וכל מה שאני מוסיף לחשוב מחשבות בדבר התחבולות שהמציא והשתמש בהן להכריע בהן את שנוא נפשו, הרב ר' יהונתן, הנני מוסיף להתפלא הפלא ופלא על הרב ר' יעקב עמדן שהשתמש בתחבולות כאלה, שאינן לפי כבודו של רב וגדול בישראל. כי בראותו שהרוב הגדול של הרבנים ומורי חוראה בכל המדינות אינם נענים לקריאתו לקחת חלק במלחמתו עם הרב ר' יהונתן והנם עומדים מנגד; או הנם מלמדים זכות עליו, הוא נושא עיניו לשאינם בני־ברית, להמלומדים הנוצרים, שיבאו לעזרתו, במלחמתו עם הרב ר' יהונתן. ועם כל אלה, שהנם כרוכים אחרי האמונה בשבתי־צבי. ומטעם, — שגם הם נוגעים בדבר. כי האמונה בהמשיחות של שבתי צבי עושה התחרות גם לאמונתם בהנוצרי. ומי ראה ומי שמע דבר כזה, שנאון וגדול בישראל ידאג גם לאמונת הנוצרים, שלא ימצא, חס ושלום, בצד משיחם עוד משיח אחר! או, כשהוא, בכעסו הגדול על תלמידיו הרב ר' יהונתן על שהנם מגינים על רבם, דובר עליהם סרה ומעמים עליהם — כעל השעיר לעזאזל — כל עונות בית ישראל, שהנם רשעים ומופקרים, הוא מטיל עליהם גם האשמה, שהנם מרגלים, שבאו לחפור את הארץ ושסכנה מהם למדינה, כי תקראנה מלחמה, לכל יהיו לעזר לחשונא. ובשאנו יודעים, שכל מה שנאמר ונכתב ונרפס במחלוקת זו, נתפרסם בין הגוים. וגם אדוני הארץ, המלך והשררה התערבו בדבר. אשמה זו — שביחוד היא מכוונת כלפי חוץ — ריח של מסירה נודה ממנה. והפלא, שאחד גדול בישראל, איננו נסוג אחר מחשבתם באמצעי בלתי כשר ובלתי נאה כזה. ועל זה ידוע לב כל מי שיקרים בעיניו כבוד עמו וכבוד תורתו.

ומה זר ומה מוזר הוא לראות באיזה אופן הוא מתווכח עם הפראנקיסטים

על שהנם שטופים בזנות ועושים מעשה זמה ותבל. וכדי להוכיחם על מעשיהם המנונים ולהראות להם דרך ומדת הצניעות, הוא משים את עצמו למופת להם, שיראו וילמדו ממנו, איך הוא נזהר בעריות ואיך הוא לוחם ביצרו ומנצחו. והוא מדבר עמהם בלשון כזה: לו הייתי רוצה להיות כמוכם ולעשות כמעשיכם, בודאי הייתם נותנים לי נשותיכם ובנותיכם למלאות בהן תאותי. אבל אנכי לא כן. וכמה וכמה פעמים שהייתי פרוש באונס במשך ימים רבים מאשתי. ודבר זה, שלא מלאתי תאותי, גרם לי גם יסורים ומכאובי הגוף, בכל זאת לא נכנעתי לפני יצרי. ואם כי הייתי יכול לקחת לי פלגש, נוסף על אשתי — מה שהוא מותר מן התורה — ותרתי גם על המותר והוספתי ללחום ביצרי ונצחתי. ואולי תאמרו, שמדת הצניעות שיש בי באה מטבעי, שלא גדולה תאותי ולא רב חשקי בנשים — טעות היא זאת בידכם, כי יצרי גדול משלכם, כמאמר חכמינו, זכרונם לברכה: הגדול מחברו יצרו גדול ממנו. ואני גדול מכם ויצרי גדול מיצרי רכם. מסופקני, אם החזיר אותם למוטב על ידי הדברים שבצנעא שסיפר להם מעצמו. אבל ברור הוא, שבדבריו אלה הוא נותן מקום ללצים להתלוצץ ולאמר: ראו, כמה אחד גדול בתורה משתבח, שאיננו לוקח לו פלגש, נוסף על אשתו, ושיצרו גדול מיצרי אדם פשוט מִיִּשְׂרָאֵל.

וכשקראתי הדברים האלה, אמרתי בלבי: צדקה עשה לנו הקדוש ברוך הוא, שהרוב הגדול של החבורים שהדפים הרב ר' יעקב עמדן במחלוקת זו, בערו אותם מן העולם בזמן המחלוקת, כפי שספר לי ר' גרונם. והמעט שנשאר מהם, יתר הפליטה, נמצא בידי יחידי־סגולה והנם סמויים מן העין ואין יד כל אדם ממשמשת בהם. לולא זאת, בודאי שלטו בהם ידי הפוקדים, הכתה הרעה של הברלינים, להשתמש בהם להתלוצץ על גאון בישראל. וגם היו משתמשים ביתר דבריו, להבזות בעיני העם כבוד הרבנים ופרנסי הדור. כי אין לך דבר יותר מתאים ומסוגל לכוונתם ולמטרתם מהחבורים האלה של הרב ר' יעקב עמדן; בהיות שהוא מלמד חובה על הרוב הגדול של הרבנים ופרנסי הדור. ומהם — שהנם מפורסמים וגדולים בתורה וכבודם רב בעיני העם. ועל שאינם עומדים על צדו במלחמתו עם הרב ר' יהונתן, או — על שהנם גם מלמדים זכות על הרב ר' יהונתן, הוא מולול בכבודם במדה מרובה כזו שאין דוגמתה. והוא דובר סרה עליהם, שהנם רודפים אחרי הכצע ושהנם נותנים לעוור עיניהם בשוחד. ובעד בצע כסף הנם נכונים להתיר האסור ולטהר הטמא. וההוראות שלהן הנן נקנות בכסף. ועוד הרבה מדות מגונות הוא מונה בהן. ודברים כאלה — בפי גאון מפורסם וגדול בישראל — הנם יותר מסוכנים מכל מה שיוכלו להגיד על הרבנים ועל גדולי התורה כל הפוקרים וכל פורקי עול תורה ומצוות שבעולם. כי הוא נותן פתחון פה לרשעים ולפוקרים להקניטנו בדברים, לאמר: ראו מי מעיד על הרבנים שאין בהם אף מדה אחת טובה, אם לא אחד הגדולים ואחד המפורסמים שבהם. והוראת בעל דין כמאה עדים דמי. וכמעט שאין לנו מה להשיב על דברים כאלה ונסתתמין טענותינו!

וכל מה שאני מוסיף לחשוב מחשבות בדבר מחלוקת זו, רואה אני, שהרע

היותר גדול שנמצא בה הוא — בזיון כבוד הרבנים ולומדי תורה. ובאופן כזה, שלא היה עדיין מעולם. כי הרב ר' יעקב עמדין, באפו כי עז ובעברתו כי קשתה, אין מעצור לרוחו ואיננו שם רסן לפיו. וכל האזהרות שבתורה על ההרחקה מדבר שקר ועל איסור רכילות ולשון הרע ועל חומר העון של הלבנת פני חברו ברבים ועל החיוב לדבר תמיד בלשון נקיה ושלא לכתוב בשמות של גנאי — כל האזהרות האלה כאילו אינן ולא למענו באו, כשהוא — לפי דעתו — מקנא קנאת ר' צבאות. ודעה זו, לפי דעתי — ובודאי יסכימו עמדי רבים — מוטעת היא מראש. ואינני מסופק שהרבנים שעמדו מנגד ולא רצו לקחת חלק במחד לוקת זו, עשו זאת לא רק מפני שהיו בטוחים בצדקת הרב ר' יהונתן ושהנהו נקי מאשמה זו, — יוכל היות, — שכל אחד מהם היה גם שמץ של חשד על הקמיעות של הרב ר' יהונתן — אבל הם לא רצו להתערב בדבר ועמדו מרחוק מפני שראו מראש לאן מחלוקת זו מוליכה ומה תהייה תוצאותיה; שבסבת החרמים והנדויים, שהיו מטילים הרבנים, הצד האחד על השני, ובסבת כתב־הפלטת, שמפיצים בין העם, הסכנה גדולה, שאיש לא יקבל יותר מרות הרבנים עליו, לא ישמע לדבריהם ולמוסר תוכחתם ויפרע העם לשמצה. ובודאי שפטו בדעתם, שאין הקמיעות, שנתן הרב ר' יהונתן, — לו גם אם נמצא בהם שמץ פסול, — כדאים להרעיש עליהם העולם ואינם שווים בנוק הבא על ידי המחלוקת בשבילם. ומוטב שישאר הכותבם והנותנם בטעותו ולא יתבזו על ידי המחלוקת הרבנים ומורי הוראה בישראל, המדריכים את העם בשבילי האמונה ובדרכי התורה.

ובודאי כזאת היתה דעת וכוונת הגאון הרב והאב"ד דפראג, בעל הנודע ביהודה, שיחיה, כשפנה בדבריו לשני הצדדים בבקשה, לחדול מריב ולכל יוסיפו לדבר רעה איש על רעהו ויבטלו החרמות והנדויים, שהטילו האחד על השני. והרב ר' יהונתן לא יעסוק יותר בנתינת קמיעות. והקמיעות שכבר יצאו מידו ידונו אותם לגניזה. הקולות אז יחדלון ושלום על ישראל. ומי לא יראה בהשי תדלות הגאון הנודע ביהודה להביא השלום בין בעלי המחלוקת, שכוונתו היתה רצויה? אבל לא כן היתה דעת הרב ר' יעקב עמדין ובעלי בריתו. הם לא רצו בשלום, אלא אדיר כל הפצם היה שיתבזה הרב ר' יהונתן בעיני כל. ואם גם יודה על חטאיו — כפי שהנם מאשימים אותו בהם — ויעשה תשובה, בכל זאת יענש, שיורידו אותו מגדולתו, לכל יהיה יותר רב ואב"ד בישראל. וכמו דומני, שכל מי שאיננו משוחד בדבר, יראה כמוני, שלשום זה באה כל המחלוקת הזו. ובפירוש נמצא כתוב באחד מספרי הרב ר' יעקב, שמן החיוב הוא שהרב ר' יהונתן יתבזה. ובכל האופנים, אם גם יעשה תשובה, שלא יהיה יותר רב ואב"ד בישראל. ובזה מתבאר הטעם, מדוע לא היתה לפי רוחם ולפי רצונם השתדלות הגאון האב"ד דפראג להשקיט ריב המחלוקת ולהביא השלום ביניהם. וכפי הנראה הרגיש הרב ר' יעקב עמדין, שדברי הרב האב"ד דפראג עלולים להשקיט הריב ולכבות אש המחלוקת. ואז — עמלו ועמל כל הנלוים עליו, להוריד את הרב ר' יהונתן מגדולתו — מכסא הרבנות אשר הוא יושב

עליו — יעלה בתחו. על כן בחר בו, בהרב דפראג, — יתר שאת משאר הרבנים, שעמדו לצד הרב ר' יהונתן — לשים אותו מטרה לחציו השנונים, ולהתנפל עליו בשצף קצה ולכלות בו כל חמתו. ולשום זה הדפים ספר מיוחד, אשר קרא לו בשם פתח-עינים; חבור שהנהו כולו עביט של שופכין על פני הגאון הנודע ביהודה. ומתחלתו ועד סופו הנהו מלא זלזולים גסים, בטויים של גנאי, דבות רעות ומגנות, אלות וקללות. וכמנהגו עם כל אחד ואחד, שהוא נכנס עמרו בויכוחים ובריב-דברים, כך נהג גם כן עם הגאון ר' יחזקאל. והכריז עליו, שהוא שוטה ומשוגע, בור ועם-הארץ, רשע ובעל עבירות. ומי זה יוכל לקרוא במנוחה ובשיון נפש כל הזלזולים הנמצאים בהספר הנ"ל ולא תדאב נפשו לדבר זה. כי הרב ר' יעקב עמדין הוציא מאוצרו כל כלי זעמו — הכנויים של גנאי והזלזולים הגסים אשר בהם שמן חלקו ויהלק מהם מנה יפה להגאון ר' יחזקאל: זד יהיר, עקש ונפתל, משתגע, כלבא בלא אתריה ויקרא לו נובח, נצא בר נצא, טפש, שוטה, פתי שעליו נאמר אין שוטה מרגיש, כסיל פושק שפתים, אויל, ליץ, חברו של ירבעם, אד (עד) שכור נמכר לעקר, אוהב שקר, השוחד עיניו נקר, בן זוהמא, רופא איל, מתהלל במתת שכרו, פיח-כזבים, חצוף, שכור לענות עד שוא, רועה רוח, טפש בין ימינו לשמאלו בלתי יודע, ריק, גרוע מב-המה, צבוע, חנוף ומרע, בער, עזות, חנופה במדה גדושה, גסות הרוח, קרח, אוהב בצע ורודף שלמונים. ועוד כנויים כאלה וכאלה. והנקלה בעיני הרב ר' יעקב להכריז עליו שהוא שוטה ומשוגע, אלא הוא מסיר גם ממנו האצטלא דרבנן וגולת הכותרת של תורה שעל ראשו. ואיננו מהסס לכתוב על הגאון ר' יחזקאל, — שהוא נזר דורנו ועטרת תפארתנו ושיצא שמו לתהלה בחבורי בש"ס ופוסקים בכל העולם. ומלבד הגאון ר' אליהו, שיחיה, הנהו כמעט רבן של כל בני הגולה — והוא כותב עליו, שהוא עם-הארץ, אפילו בר בי רב לא קרי, שועל קטן, לא חלק לו בבינה, לא דעת ולא תבונה, בור וטועה בדיון אין מספר, בין ימינו לשמאלו איננו יודע ואינו יודע דת ודיון תורה כלל, רק פטומי מילי דעלמא ידע, ולא ידע מאי דקאמרי רבנן בדברי תורה, ואפילו דברי עצמו לא ידע. וגסות הרוח שלו סימן לעניות של תורה דלא ידע אפילו בשותא דרבנן, ועוד דברים כאלה. ועוד לא די לו בזה, שעשה אותו כמעט לאינו מן היישוב: שוטה, משוגע, בור ועם-הארץ, אלא הוא גם משים אותו רשע. והרב ר' יעקב עמדין מעיד עליו, שהוא מסייע עוברי עבירה בציורי שקרים, שהוא תלמידו של הרב ר' יהונתן וכמעשהו פיהו מלא תוך ומרמה, ושהוא מוותר על חלול השם בעזות מצח להנאתו ולתועלתו. ושהוא שכור לענות עד שוא ומעיד שקר, בדרך נאיז ה', מחזיק ביד מרעים, אוהב בצע ורודף שלמונים. והנהו גם כן מכת אנשי שבתי-צבי, שר"י, והרבה סימני טומאה ניכרים בו. וכמובן, רשע כזה ראוי לעונש, להיות לאלה, לקללה ולשמה. והרב ר' יעקב עמדין מוציא מבית גנזיו כל הקללות שהנם מן המוכן אצלו ושם אותן על ראש הגאון ר' יחזקאל: עפרא לפומיה, מוטב היית אלם וגדם, תר"י, ראוי לנדונו ולשמותו ולמתחו על העמוד ולהכותו בלי חמלה; יכרת ה' כל שפתי חלקות בלב ולב ידבר; צירים

וחבלים יאחזוהו; תפה רוחו דחאי גברא; ראוי להאכילו גחלי רתמים, לענה וראש, להשביע מוחו בגזרין ועונשין לפצוע; צריך לפרסם אותך הצבוע; מאיגרא רמא לבירא עמיקתא תפול ולא תהית לך תקומה וכסא כבוד רבנות שרדפת אחריו יהפך עליך עציצא דבית כסא של המין ועוד ועוד כאלה וכאלה. וכשיגמרתי קריאת הספר הזה אמרתי בלבי: בודאי גדולים דברי חז"ל שאמרו: שנאה מקלקלת השורה. וכך אדם שיש בלבו טינא על חברו איננו יכול לראות נכוחה ולשפוט נכונה. ומוכרח הדבר, שיהיה מגזים ומפליג בגנותו ומרבה לדבר עליו סרה. וגם תלמידי חכמים — מלבד יחידי סגולה יוצאים מן הכלל — אינם נקיים ממדה מגונה זו, כפי שאנו רואים לפעמים קרובות. אבל מעולם לא שערתי בנפשי להיותה אפשרית שורה מקולקלת בסבת שנאה במדה גדולה כזו. ורואה אני, שצדק ר' גרונם במה שאמר, שכל המעלות שישנן בהרב ר' יעקב עמדן יצא שכרן בהפסדו של אותו החסרון שיש בו, והוא — שהוא יודע ומכיר במעלותיו. ולפי דעתי, אולי עוד היה יותר מרבה בערכו, מאשר היו באמת. ואין כל ספק, שהרשות שלקה לעצמו לבזות כל אדם, לבלי להתחשב עם איש ולדבר תועה על גדולים וטובים, בא לו מזה, שחשב את עצמו להגדול שבדור, הן בחכמה והן בתורה והן ביראת שמים ומעשים טובים, ואין מי ידמה לו ואין מי ישוה לו. ומטעם זה, כל מי שלא היה נוח לו — ומאיוזה טעם שהוא — היה נותן אותו לבור ולעסהארץ, לשוטת ולמשוגע, לרשע ולרע מעללים. ובודאי היה בטוח שהצדק אתו. כי מי שהעז לבלי להסכים לדבריו בהלכה, להשיב עליהם ולהשיג עליו בודאי הוא בור ועסהארץ, כי אין הטעות בשקול הדעת או בדבר הלכה אפשרית אצלו, שהוא גדול הדור בתורה. וכן בכל ענין וענין, שאין האחרים מסכימים לדעתו, היה בטוח שהנם שוטים ומשוגעים, כי אחרת אי אפשר, בהיות שדעתו היא היחידה הנכונה והאמתית ואיננה עלולה לשום טעות ומי שמהרהר אחרי מעשיו ומוצא מגרעות בהם, בודאי הוא רשע ואיש רע מעללים, כי צדיק יסוד עולם כמוהו איננו עלול לעשות שום מעשה שאיננו טוב וישר בעיני ה'.

והרב ר' יעקב היה כה בטוח שכל העולם מודים בגדולתו ומחזיקים אותו לחד בדרא בתורתו, בחכמתו וביראתו, שלא היה חושש יותר לפגיעה במדת הענוה ולהיות מיחזי כיוהרא בהרבותו בשבח עצמו במדה מופלגת. ואנו מוצאים בהספרים הנ"ל כשהוא מדבר על עצמו, שהנהו אוהב שלום, שונא שקר ומפורסם לאיש אמת. שמעולם לא עלתה על מטתו קללת חברו ושהוא איש תם יושב אוהלים. גאה וגאון שנא והנהו יושר לבב. וכל חכמי הדור יודעים ומכירים שלא יצא עליו שם רע מילדותו. תורת אמת תמיד היתה בפיהו ועולה לא נמצאה בשפתיו. כל למודיו ועסקיו הנם רק לשם שמים ורבים זכו על ידו לשוב מעון. לא רדף אחרי הכבוד מימיו והוא מכבד את מקומו. וגם ספר שלם לא יכיל ספור חסדיו ומעשיו הטובים והישרים, הנאים והנעימים, וביחוד — שבין אדם לחברו. והוא אוהב וחביב לכל העם וכולם מתברכים בו. והוא בדורו דוגמת פנחס, אליהו, חנניה ומישאל בהשליכו נפשו מנגד בעבור השם יתברך.

והשם הפלה אותו חסיד לו שלא הוציא מתחת יד קולמוסו דבר לבטלה. והוא פזר הרבה מעות על הספרים שחבר והדפיס, ולא שלח אותם דורון לעשירים, כמנהג מחברי ספרים, אלא נתן הרבה במתנה. ולא עשה התורה קרדום לחפור בה. ובדבר גדולתו בתורה מעיד עליו סדר התפילה שחבר, שלא נראה חבור יפה כמוהו בישראל מוזמן רב. וזכרו לא יסוף מתוך הספרים הנחמדים שחבר. ובמקום אחד שהוא מדבר קשות עם הרב ר' חיים, האב"ד דק"ק לובלין ותלמידיו של הרב ר' יהונתן, הוא כותב: ואתה התערב נא עם רבך אם ידעתם להבין שיחתי הצריכה למוד, אין צריך לומר שלא תזכו לירד לפלגות גדולים חקרי לב ולא תבינו להשיג ולירד לסוף דעתי בחדושי תורה. והוא מוסיף להשיב תבה בהחבורים הגדולים והמרובים שחבר, שיש בהם חדושים רבים בנגלה ובנסתר ועשה אזנים לתורה בראשי בשמים. והנהו מפורסם לבקי ומומחה, נודע בשערים כחו בתורה שבכתב ושבעל פה, כל יקר ראתה עינו, כל רו לא אניס ליה. הוציא לאור בדפוס יותר מי"ב ספרים, כולם מלאים יראת ה' ואהבתו ורבים זכו על ידו וחזקה על חבר כמוהו שאיננו מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן. ושהוא קבץ, יעץ ורביץ פעלים רבי חכמות והאיכות באהבת התורה להעמידה על מתכונתה ולהביאה לשלמותה. וה' היה אתה שהלכה כמותי וזיכה את הרבים בתורה לשמה. והראה ידו הגדולה בכל התורה במשנה, בתלמוד, במוסדים, בהוראה, ביראה, במוסר, בחכמת האמת, באגדות, בדקדוק, בפלוסופיא, בחלצה, במליצה ועוד. כמעט שלא הניח דבר קטן וגדול בתורה. וכל אלה שהנם במחלוקת עמדו — הרב ר' יהונתן ותלמידיו וכל המחזיקים בידו — אינם כדאי לקרוא אפילו קריאה ישרה בספריו הקדושים והמחוכמים המפורסמים לשבח כאחד מהראשונים הקדמונים. ועוד שבחים מעין אלה, כהנה וכהנה מפוזרים במקומות רבים בהספרים האלה. ומובן מאליו, שבהיותו תלמיד חכם גדול ומפורסם כזה, כל אדם מישראל חייב להזהר שלא להכוות בגחלתו, כלומר בהקללות ובהנדוים שלו, כמאמר חכמינו, זכרונם לברכה, בפרקי אבות על תלמידי חכמים: והוי זהיר בגחלתן שלא תכוה. וכפי שכבר נראה היה מן הנסיון — לפי דבריו — מה שעלה לכמה וכמה שלא שמו לב לאזהרותיו ולהקללות שלו שנוזקו, רחמנה ליצילן, בכמה וכמה אופנים רעים ומשונים.

וכמוכן, למי שכל אלה לו: הגדולה והגבורה, התפארת והנצח וההוד וכו', לו הרשות לתת את רוב הרבנים והגאונים שבדורו, שלא נכנעו למשמעתו ולא ענו אמן אחרי כל מה שהוציא מפיו — לבורים ולעמי הארצים, לחוטאים ולפושעים, שאין עינם ולבם אלא לבצעם. והנם נותנים לעוור עיניהם בשוחר והנם מוכרים הוראותיהם בדינרים וזוזים. וגם על קציני העם, הראשים והפרנסים, מדברני האומה ומנהיגי הדור, ראשי המדברים בהועדים של ד' ארצות, שפך את כל חמתו, על אשר לא הסכימו לרדוף את הרב ר' יהונתן כפי רצונו. והוא נתן אותם — מבלעדי אחדים, ונער יספרם מהמקורבים שלו — כלהם לעצרת בוגדים. ודבריו בספרים האלה עושים הרושם על הקורא, שאותו הדור היה דור המדבר. ומבלעדי רבנים אחדים ומקורביו והמחזיקים בידו — יתר

הרבנים והגאונים והפרנסים היו אנשים רעים וחטאים לה' — אין נקי. ודורו — דור שכולו חייב. ואם הוא דן את כל אנשי דורו לחובה, אין להתפלל עליו, על שהוא כותב הדברים התמוהים והמוזרים האלה, שיש מקום להבעל־דין שלו לומר עליו, שהוא מעכב ביאת המשיח. לפי מה שכתבו חז"ל שאין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או כולו חייב. ואם היה הוא מתרצה בכך, להיות גם כן מהחייבים, העושים הרע בעיני ה' — ולפי דעתו, גם עיני כל ישראל עליו בזה — כלומר, שימנה גם הוא על מספר החוטאים ויהיה כל הדור חייב, ואז יבוא מלך המשיח ובני ישראל נגאלים ויוצאים מגלותם. אבל הוא מבטיח אותנו, שלעולם לא יעשה דבר כזה — למרוד במלכו של עולם לעשות הרע בעיני ה', אם גם על ידי זה תתעכב ביאת המשיח ויארכו ימי גלותנו. והוא חוזר ושונה הבטחתו שלעולם לא יתרצה לדבר זה ולא ימכור את נשמתו בעד ביאת המשיח ופדות ישראל. ובודאי איש לא יאשים אותו על החלטה זו. ונסיון גדול הוא לאיש צדיק, תם וישר, לדעת, שבידו תלוי גורל עם ישראל, אם לשבט, ואם לחסד: אם יטה במעשיו הרעים כף המאזנים לצד החייבים, ואז יהיה הדור כולו חייב ויבוא מלך המשיח; ואם יוסיף להתחזק בתומתו וישאר הדור כמו שהיה, לא כולו זכאי ולא כולו חייב, ויאחרו פעמי המשיח, גואל צדק, לבוא. והוא, הרב ר' יעקב עמדין, עמד בפני נסיון כזה, ולא רצה להכריע את הכף לחובה. ועל נסיון נורא כזה יתפלל כל איש חסיד: אל תביאני לידי נסיון. כי בודאי מלחמה נוראה מתלקחת בלבו של אדם, אם יודע הוא שבידו לקרב או לרחק את הנאולה. ואיך שיחליט לעשות אוי לו ואוי לנפשו: אם הוא מחזיק בתומתו — עם ישראל נשאר בגולה. ואם הוא מורד במלכו ונעשה רשע ומביא על ידי זה את מלך המשיח — הוא אבד את נפשו ומסר אותה לשטן. ולהרב ר' יעקב עמדין היה די אומץ־הלב וגבורת הנפש ולא פקפק אף לרגע להודיע שלא יחטא לאלהיו, אם גם על ידי זה יגרום לאריכת הגלות לעד ועדנים. ועל גבורת־נפש כזו בודאי הוא ראוי לשבח. אבל מסופקני הרבה, אם באמת עיני כל אנשי הדור היו נשואות עליו, שהוא יביא במעשיו את המלך המשיח, ואם באמת גם דעתם היתה כדעתו, שכל אנשי הדור ההוא — מבלעדי, הרב ר' יעקב עמדין — היו אנשים רעים וחטאים לה'. והיה דור שכולו חייב. הן הימים האלה הזמן, שכתב הרב ר' יעקב עמדין הדברים האלה — אינם רחוקים מאתנו. ועוד הרבה ישישים — יאריך ה' ימיהם ושנותיהם — עודם חיים אתנו כיום הזה והנם ידועים ומפורסמים לצדיקים גמורים. וגם איך יתקבל על הדעת, שדור שחי בו הגאון ר' אליהו, שיחיה והגאונים הנודע־ביהודה והשאגת־אריה והגאון הספרדי האזולאי ועוד כמה וכמה גאונים גדולים, צדיקים ויראי שמים מפורסמים היה דור שכולו חייב? ואם הרב ר' יעקב עמדין שפט אחרת, בראותו רק רע כל היום, אין אנו חייבים לענות אמן אחרי כל מה שאמר. ובאמת, מעולם לא עמד רב וגאון בישראל ללמוד חובה על כלל ישראל, כמו שעשה הרב ר' יעקב עמדין בהספרים שכתב והדפיס בדבר המחלוקת שלו עם הרב ר' יהונתן. ועתה, כשהספרים האלה מונחים לפני, וכל הכתוב בהם עובר לפני עיני

מחשבת, הנני שואל בנפשי את עצמי: איזה היא הרעה היותר גדולה: אם הקדמיות, שכתב ונתן הרב ר' יהונתן, או המחלוקת שהתחיל בשבילם הרב ר' יעקב עמדין. אם הקדמיות, שמצא בהם הרב ר' יעקב עמדין שם משיח השקר שבת-יצבי מעולף ברמזים ע"י אלף בית של א"ת ב"ש ואופנים אחרים, שאינם ברורים וידועים לכל, ושאינו שום בר דעת יכול להאמין, שעל ידי הקדמיות האלה היה מבקש הרב ר' יהונתן לעשות נפשות להאמונה המוטעת בשבת-יצבי; כי אין איש — מבלידי מבקשי מומין — פותח קמיעות לקרוא הכתוב בהם; ולא כל אדם הנהו מסוגל למצוא באור למלים ולאותיות הכתובות ברמז ועל פי הסוד. ואם הספרים, שכתב והפיץ ברבים הרב ר' יעקב עמדין ושבהם למד חובה על כל ישראל. וביחוד על הגדולים והטובים שבנו, על הגאונים והרבנים, על הקצינים והפרנסים, ונתן חרב ביד פורקי עול והפושעים שבנו לבנות לומדי התורה ומנהיגי הדור. והביא לידי חלול השם שלא היה עדיין כמוהו בעולם. ואינני מהסס בדבר לומר, שכל הקדמיות הפסולים שבעולם אינם שווים בהנזק שבא על ידי הכתבים של הרב ר' יעקב עמדין. ואם גם נניח לרגע אחד, שגאון עולם, כהרב ר' יהונתן, וצדיק מפורסם כמוהו, שגדולים וטובים מעידים עליו שהיה ירא שמים גדול — ועדותם נאמנה עלינו, — שהוא שגה באמונה מוטעת כזו, להאמין ששכתי צבי היה מלך המשיח, גם אז אין לנו הרשות להרחיק אחריו מעשיו. כי היה גדול בישראל וצדיק הדור. ואם היתה אמונה מוטעת בלב, בודאי עמד בעצמו על זה. ואין הרשות למי שהוא לחייב אותו על דברים שבלב. ומהטעמים האלה, השאלה בדבר הקדמיות, אם באמת נמצא בהם שם משיח השקר שבת-יצבי מרומז, ואם לא, אבדה לגמרי ערכה בעיני, כי סכנה יותר גדולה לפני עינינו — הספרים של ר' יעקב עמדין, המלאים על כל גדות דברי שטנה ודלטוריא כמעט על כל חכמי הדור. והנם מעטים חרפה על כל לומדי תורה. ולי הסבו הספרים האלה צער גדול ומשנה שברון על חלול השם ועל חלול כבוד התורה. וגם באה לי על ידם אבירה גדולה: בלבי נפקד מקום הגאון ר' יעקב עמדין, מחבר הספרים החשובים: סדר תפילה, מגדל-עוז, לחם-שמים, מור וקציעה ושאלת-יעבץ ובא על מקומו הרב ר' יעקב עמדין מחבר הספרים: עקיצת-עקרב, עדות-ביעקב, פתח עינים ועוד ועוד ספרים המכילים דברי ריב ומצה, ולזולים וגדופים, אלות וקללות. וחרפה היא לנו שרב וגאון בישראל היה יכול לכתוב דברים כאלה. ובודאי מוטב היה גם להרב ר' יעקב עמדין לו לא ראו הספרים האלה אור בדפוס ולו לא באו לעולם. חבל, חבל.

יום ה' ט"ז אלול תק"ל

הספרים של הגאון ר' יעקב עמדין לא נתנו מנוחה לנפשי. ואמרתי בלבי: אם אשאיר הספרים האלה אצלי, בכל פעם שאראה אותם, יזכירני המחלוקת הזו ויגזלו מנוחת נפשי. ועל כן, אין טוב לי אלא להחזיר אותם לר' גרונם, והוא יעשה בהם כטוב בעיניו: אם שיחזיר אותם לבעלם הראשון, אשר קשה היתה

עליו הפרידה מהם, או, שימכור אותם לאיש אחר. ובודאי ימצא ר' גרונם הרבה קופצים עליהם, כי הנם יקרי המציאות. וגם יש הרבה חובבים לספרים מסוג זה, שיש בהם מלחמת דברים, ריב ומצה, חרפות וגדופים. איך שיהיה, יעשה בהם ר' גרונם כרצונו, ובלבד שלא יראו ולא ימצאו בביתו. ואתמול בערב, בבית המדרש, אמרתי לר' גרונם, שיטריח את עצמו לבוא לביתי ולקחת הספרים האלה בחזרה. כי אין לבי ונפשי לספרים המלמדים חובה על גדולים וטובים בישראל ואין להם מקום באוצר ספרי. וכשבא ר' גרונם היום בבקר אלי, אמרתי לו דבר הרושם הרע שעשו עלי הספרים האלה והצער משנה שהגיע לי מהם: ראשית על חלול כבוד לומדי התורה. ושנית על כבוד הגאון ר' יעקב עמדן, מחבר הספרים האלה, שנתחלל על ידי כתביו האלה, כי בבקשו לבזות אחרים נתבזה גם הוא בעצמו. ועל זה אמר לי ר' גרונם: ידעתי מראש שתהיה לכבודו עגמת נפש גדולה למקרא הספרים האלה. ואחרת אי אפשר למי שנגעה יראת אלקים בלבו וכבוד התורה יקרים בעיניו. ובפרט שמחלוקת זו לא היתה רק צרה לשעתה, אלא היא בניה לדורות. ואין כל ספק שבצמיחת הכת החדשה, הברלינים, ובהצלחתה אשמה הרבה מחלוקת זו. כי על ידה ירד כבוד הרבנים ולומדי התורה — וביחוד במדינת אשכנז — עד הדיוטא התחתונה. ואין איש לעמוד בפרץ ולגדור גדר, והפריצים הולכים בשרירות לבם ואין מוחה. ואוי לנו למה שעלתה בימינו: הברלינים עושים מעשה פריצות שלהם בגלוי ובפרהסיא. לוב-שים בגדי גוים ומדברים בשפת הגוים. מגלחים זקנם וקוצצים פאותיהם והולכים בגלוי הראש. ומהם גם כאלה שמחללים שבתות וימים טובים בפרהסיא. ומי האיש בדבר, אם לא אלה, שהתחילו במחלוקת גדולה בענין שלא היה ראוי לכך ובמשך ימים ושנים המטירו פחים, גפרית ואש על ראשי גדולי התורה והפרנסים מדברני דאומה וכל חלקה טובה בישראל הכאיבו. ועל כנון זה נאמרו הדברים: מעות לא יוכל לתקון. ובלקחו הספרים האלה בידו אמר לי ר' גרונם: יותר ממה שכתוב בהספרים האלה יש כאן, במחלוקת זו. ולי ידועים הרבה, הרבה מעשים מגונים שבאו ונעשו על ידה ולא בא זכרם בהספרים האלה. אני ידעתי והכרתי הרבה מאלה שלקחו חלק במחלוקת זו, או שהיו קרובים למערכות המלחמה וידעו מכל הנעשה לפני ולפנים. ומהם שהנם עדיין חיים וקיימים. ומהם נודעתי פרטי דברים של הרבה מעשים מגונים שנעשו, אבל אישים מחסום לפי ורסן לשפתי. ולא אעביר אותם על דל שפתי: מוטב שיצללו בתהום הנשיה ולא יעלו יותר על לב. רק דבר זה אני מרשה לי להגיד, שלפי דעתי — ובודאי כך היא דעת כל מי שיש לו לב מבין לראות ולשפוט נכוחה — שמחלוקת זו לא היתה מחלוקת לשם שמים. וכמו שאמרו חכמינו, זכרונם לברכה: מחלוקת שאינה לשם שמים. אין סופה להתקיים. כך אנו רואים במחלוקת זו. כי תקות המתחילים בה, שהיתה להוריד את הגאון ר' יהונתן מגדולתו לבל יהיה יותר רב ואב"ד בישראל, לא נתמלאה. ולמרות העקשנות הגדולה והנפרזה שהראה הגאון ר' יעקב בפולמוס זה במשך שנים רבות; ואם כי נאספו תחת דגלו כל קרוביו ומחותניו ומחותני מחותניו. וגם כל השונאים המרובים שהיו להרב ר'

יהונתן נחפזו לבוא לעזרתו ועמדו על צדו — למרות כל אלה לא העלה כלום בידו. והגאון ר' יהונתן נשאר כל ימי חייו איתן מושבו על כסא הרבנות בג' קהילות. וגם אחר פטירת הגאון ר' יהונתן וכסא הרבנות נשאר פנוי אחריו, עשו מצדדי הגאון ר' יעקב עמדה השתדלות מרובה — ובדאי לא בלי הסכמתו ולא נגד רצונו — שיקבלו אותו לרב ואב"ד בג' קהילות במקום הרב ר' יהונתן. וגם זה לא עלה בידם, כי רוב אנשי הג' קהילות לא רצו בו ובחרו ברב אחר ולא בו. והרבנות דג' קהילות לא נפלה בחלקו של הגאון ר' יעקב. ומדוע לא הצליח הגאון ר' יעקב במחלוקת זו? הטעם פשוט. הטענות שלו על הגאון ר' יהונתן, שהוא כרוך אחרי מינות של שבתי צבי, טענות שתמך אותן בנוסחי הקמיעות, הנותנים מקום לחשד זה, אולי מצאו אזנים יותר קשובות אצל הרבנים וגאוני הדור, לו לא התחיל המחלוקת בחרפות וגדופים וזלזולים נסים אשר נפש היפה תקוץ בהם. ולו הסתפק רק בטענה זו בלבד, שר' יהונתן הוא מאנשי הכת ש"צ שר"י. אבל הוא בקש להשביח טענותיו על ר' יהונתן בחוסיפו עליו טענות אחרות, שהוא עובר על כמה עבירות שבתורה ושהוא רשע גמור וגם שאיננו תלמיד חכם, אלא בור ועסהארץ גמור — דברים שאין שום בר דעת יכול לקבלם ולהסכים להם. ועל כגון זה נאמר: כל המוסיף איננו אלא גורע. וכפי הנראה שפט הגאון ר' יעקב ברוחו, שאם הוא רוצה להכריע שונאו, את הגאון ר' יהונתן, לבל תהיה לו יותר תקומה — להיות רב ואב"ד בקהילת ישראל — האשמה היחידה הזו בלבד, שהוא כרוך אחרי מינות שבתי צבי איננה מספקת ולא יוכל לו. כי בדאי כל מי שאיננו שונא לו ואין בלבו טינה עליו ילמד עליו זכות באמרו: לו גם נניח שהביאור שנתן הרב ר' יעקב עמדה להקמיעות, שכתב ושנתן הרב ר' יהונתן, הנהו ביאור נכון והקמיעות נותנים מקום לחשוד את הרב ר' יהונתן במינות של שבתי צבי, בכל זאת, עלינו החובה לחוש לכבודו של הרב ר' יהונתן, לבלי לפרסם הדבר, לבל יתבוה; כי הוא אחד גדולי הדור והנהו מרביץ תורה ברבים והעמיד תלמידים הרבה והוא צדיק וירא שמים. ואם אולי הוא שונה בטעות זו, לא עלינו לדון אותו על דברים שבלב, כי המשפט לאלקים ולא לנו. ובדאי זכות התורה, שהוא עוסק בלמודה מנעוריו, וקיום מצוותיה, והמעשים טובים שישנם בידו יגיבו עליו ויצילוהו מטעות זו. וכדי שלא לתת פתחון פה להמהפכים בזכותו של הרב ר' יהונתן בטענות ממין אלה, הקדים הרב ר' יעקב עמדה לגב על הרב ר' יהונתן ערמות, ערמות אשמות עד לאין מספר, שהנהו רשע גמור שלא היה מעולם כמוהו, שאין עבירה שלא עבר עליה ועוד ועוד ומטעם זה אין לנו לחוש לכבודו. אלא, אדרבה, המצוה עלינו לפרסם מעשיו הרעים בכל תפוצות ישראל, למען ישמעו כלם ויזהרו ממנו. אבל גם האשמות האלה, שפט הרב ר' יעקב עמדה ברוחו, אינן מספיקות לסתם את כל הטענות שישנן בפיות המצדדים בזכותו של הרב ר' יהונתן. ועוד טענה חשובה ישנה להם, והיא: אם גם אמת מה שהעידו המעידים על הרב ר' יהונתן שראו אותו עובר עבירה זו, או עבירה אחרת, הלא הזהירו בנו חכמינו ז"ל: אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום, דודאי עשה

תשובה. וגם לנו אסור להרהר אחרי הרב ר' יהונתן על כל מה שמספרים עליו דבר העבירות שעשה. כי לו גם נניח שהנם דברי אמת, בודאי כבר עשה תשובה על כל מה שעבר ונתכפר לו. וגם על טענה זו יש בפי הרב יעקב עמדת תשובה מוכנת מראש: דברי חכמינו ז"ל האלה, במה דברים הנם אמורים, בתלמיד חכם ממש, אבל הרב ר' יהונתן לא היה תלמיד חכם מימיו. והנהו בור ועסידהארץ גמור, איננו לא במקרא ולא במשנה ולא בגמרא ולא בסברה. ולא עליו נאמרו הדברים האלה, שאסור להרהר אחרי תלמיד חכם שעבר עבירה. אלא, להיפך, המצוה עלינו לגלות את נבלותו לעין כל. וכל המרבה לספר בגנותו הרי זה משוכה. ובטוח אני, שכל מי שקרא ספרי הרב ר' יעקב עמדת במחלוקת זו בעיון רב, הרגיש בודאי כמוני, שכך היה מהלך המחשבות של הרב ר' יעקב עמדת. וכדי לבטל מראש כל הטענות ומענות האפשריות שיטענו המצדדים בזכותו של הרב ר' יהונתן כתב ר' יעקב מה שכתב.

ועל שאלתי את ר' גרונם: הלא לך ידועים כל הפרטים של מחלוקת זו, גם מה שנעשה לפני ולפנים, כפי שהגדת לי. ועתה הגידה נא לי, מדוע היו להרב ר' יהונתן שונאים רבים ובמספר גדול כזה? ואני אינני רואה שום סבה נכונה לזה. כי בהחבורים של הרב ר' יהונתן לא מצאתי שפגע בכבוד איש ולא ראיתי שהוא מבקש ריב ומדון למי שהוא. ומה הוא טעם החרייאה הגדול נגדו שאנו רואים בכל מקום שהיה שם, הן בפראג, והן במיץ, והן בג' קהילות? ועל זה אמר לי ר' גרונם: כמובן, אי אפשר לזקוף על חשבונה של סבה אחת כל השנאה שבאה להרב ר' יהונתן בכל מקום ובכל זמן. אבל לפי דעתי — וגם, כפי ששמעתי, דעת מביני דבר, הסבה הראשית והעקרית — הנם כשרונותיו המצוינים; וביחוד החריפות, שעלה בה על כל בני דורו. ומנעוריו כבר התנכר להיות אחד הגדולים אשר בארץ. ובהיותו בן י"ח שנה ישב כבר על כסא הרבנות באחת הקהילות. וכשעזב הרבנות בקהילה זו, והלך לעיר פראג המהוללה, הקהילה המפוארה בגאונים ובלומדי תורה מפורסמים, החזיק שם ישיבה. ונאספו תחת דגלו — לשמע גדולתו בתורה — תלמידים רבים מקרוב ומרחוק. ולהיותו גם דרשן נפלא, פה מפיק מרגליות, נתמנה למטיף מישרים בקהילה זו. והשומעים דרשותיו התענגו על צוף לקחו. ויצא לו שם בעולם גם במעלה זו. ובאותו זמן היתה העיר פראג מלאה חכמים ולומדים מפורסמים: הרב דמתא היה הגאון ר' דוד אופנהיים וראש הדיינים היה השבט יעקב, הגאון ר' יעקב רישר. ולשמע התחלה שהיו מפזרים להראש מתיבתא הצעיר, הרב ר' יהונתן, שמרימים את ערכו כמעט על כל גדולי הדור. ובכל מקום מוקטר ומוגש לשמו, ראו בזה, הרב האב"ד דפראג והראש ביתדין שלו, פחיתות הכבוד להם. כי נעשו שניים במעלה לו. והיתה להם ישיבתו בפראג לצנינים בעיניהם. וקרה להרב ר' יהונתן כמקרה המלך דוד, שהיה המלך שאול עוין אותו, על אשר הנשים המושקות היו עונות על דוד: הכה שאול באלפיו ודוד ברבכותיו. וגם הרב דפראג והמקורבים שלו היו עוינים את הרב ר' יהונתן על אשר שמעו תהלתו נשאת בפי כל; וביחוד בפי תלמידיו המרובים, שבדאי עוד היו מפליגים ומגזימים במעלות רבים; כפי מנהג התלמיד

דים, להרבות בשבח רבם, כדי שמכבודו יאצל גם עליהם, ובכבודו יתכבדו. ולהרב ר' יהונתן נהפך דבר זה לרועץ. כי המקנאים בגדולתו, שמרו צעדי רגליו, למצוא בו שמץ דבר רע, כדי לנבל את שמו ברבים ולהתכבד בקלונם. וגם מצאו, כי הרב ר' יהונתן מבלעדי עסקו בתורה — השיעור בתלמוד ובהלכה — ומבלעדי הדרשות שהיה דורש לפני הצבור, היה עוסק גם כן בחכמת הקבלה, העיונית והמעשית, והיה מתהלך כאח וקרע עם המקובלים; אפילו עם אלה, שהיו ידועים שהנם כרוכים אחרי המינות של שבת-יצבי. ובוה משך עליו החשד שהוא גם כן כאחד מהם. והרבנים שהיו עוינים אותו מכבר בקשו לנדותו ולהחד רימו ביחד עם שאר השבתאים. והדבר נודע להרב ר' יהונתן. והוא הצליח להפך מחשבות שונאיו, מבקשי נפשו, בהספחו גם הוא אל הרבנים המנדים והמחריי מים. והוא החרים בפומבי את כל הנוהים אחרי מינות זו. ובתחבולה הזאת הצליח להנצל מהחרב החדה של החרם שהיתה מונחת על צוארו ולבטל החשד, שנפל עליו. ואם כי שונאיו לא יכלו לו בפעם הזאת, עברתם היתה תמיד שמורה לו בלבם. והם חכו רק לעת מצוא שיפול מחדש ברשתם. ומהרבנים שהיתה להם טינא בלבם עליו הצטיינו ביחוד: הרב האב"ד דק"ק פראג ר' דוד, ראש הדיינים, הרב ר' יעקב רישר, השבות-יעקב, הרב ר' יעקב יהושע, הפני-יהושע, הרב ר' שמואל הילמן והרב דק"ק דלאטרינגן, ר' נחמיה רישר, נכד השבות-יעקב. ולכל אחד ואחד מהרבנים האלה היה איזה טעם מיוחד, איזו סבה מיוחדת. להיות נוטרים לו שנאה גלויה, או מכוסה. הרב האב"ד דפראג והראש בית-דין שלו התקנאו בגדולתו. הגאון הפני-יהושע התחרה עם הרב ר' יהונתן בהרבנות של קהילת מיין, אחרי פטירת הרב השבות-יעקב. ולולא התערבה בדבר אלמנת הרב הנפטר, שבאה לאספת הקהל, שנאספה לבחירת רב חדש לקהילתם, והיא עכבה בידם מלבחור בהרב ר' יהונתן, בהאשימה אותו שהוא קוסם ומכשף. לולא זאת — כי אז הרבנות דק"ק מיין היתה נופלת בחלקו של הרב ר' יהונתן, כי הרוב הגדול של אנשי קהילה רצו בו. הרב ר' שמואל הילמן התחרה עם הרב ר' יהונתן בהרבנות של ג' קהילות, אחרי פטירת הרב, הכנסת-יחזקאל. והוא לא הצליח. ולרב אב"ד נבחר הרב ר' יהונתן. והרב דלאטרינגן, ר' נחמיה רישר, היה אוהב נאמן להרב ר' יהונתן במשך שנים רבות וב' פעמים השתדל לטובתו, שיקבלו אותו לרב בקהילת מיין. ואם בפעם הראשונה, אחרי פטירת אביו זקנו, הגאון השבות-יעקב, לא הצליח בהשתדלותו; מפני שאמו זקנתו התערבה בדבר, כנזכר. בפעם השנית, כשעזב הרב ר' יעקב-יהושע, הפני-יהושע, הרבנות בקהילה זו והלך לעיר פרנקפורט, עשתה השתדלותו פרי. והרב ר' יהונתן נבחר לרב בקהילה מיין. והנה מסכה בלתי ידועה; או — לפי דברי אחרים — מסכה ידועה, אבל אינני רוצה להיות הולך רכיל, הרב דלאטרינגן נהפך להרב ר' יהונתן מאוהב לאויב. וכידוע, אוהב שנהפך לאויב, הנהו יותר מסוכן לאדם, משונא, שלא היה אוהבו מעולם. ובאמת אנו רואים, שמכל הרבנים שהשתתפו עם הרב ר' יעקב עממן במלחמתו נגד הרב ר' יהונתן, הרב דלאטרינגן הצטיין בשנאתו להרב ר' יהונתן יותר מכולם. והוא שהרבה לספר בגנותו יותר מכולם. והוא שהיה מפרנס

את הרב ר' יעקב עמדין ברבנות רעות, זרות ומשונות על הרב ר' יהונתן, והרב ר' יעקב עמדין הכנים כולן, בלי בחינת אמתותו, בהספרים שהדפיס, להיותו לזכרון עולם. והנה מלבד הרבנים האלה, שיש לנו באור וטעם לרצונם לראות את הרב ר' יהונתן מתבזה, ומטעם זה החזיקו בידי הרב ר' יעקב, עוד נאספו מסביב להרב ר' יעקב עמדין ועוזריו הנ"ל, עוד רבנים במספר לא גדול. וכמעט כולם במדינת אשכנז, ושהיו — גם כן, כמעט כולם, — אם קרובים, ואם מחותנים של הרב ר' יעקב עמדין; או של הרבנים הנ"ל, מצביאי המלחמה על הרב ר' יהונתן. ובראש וראשון הרב האב"ד לעדת האשכנזים באמשטרדם הרב ר' אריה לייב, גיסו של הרב ר' יעקב עמדין, בעל אחותו. הרב ר' צבי הירש, בן הרב דאמשטרדם הנ"ל ובן אחותו של הרב ר' יעקב עמדין. הרב האב"ד דדובנא. ר' שאול בן הרב דאמשטרדם הנ"ל. הרב האב"ד דלבובר ר' חיים ראפאפורט, מחותנו של הרב ר' יעקב עמדין. הרב דפראנקפורט, ר' יעקב יהושע, הפנייהושע היה מחותנו של הרב דאמשטרדם, גיסו של הרב ר' יעקב עמדין. הרב דזאמשט, ר' אברהם כ"ץ היה מחותנו של הרב ר' יעקב עמדין. הרב האב"ד דמיץ ר' שמואל הילמאן היה מחותנו של הרב דאמשטרדם. הרב האב"ד דדוקלא ר' יצחק סג"ל היה מחותנו של הרב דאמשטרדם. הרב האב"ד דשוואבס היה מחותנו של הרב ר' שמואל הילמאן הנ"ל, וכזה היה גם כן הרב דהנובר, והפרנס ר' אברהם מליסא. ולבסוף נוסף על אגודת הקרובים והמחותנים הרב ר' ברוך מארץ יון, שנתן הרב ר' יעקב עמדין את בתו לבנו לאשה, על אשר עמד על צדו. ובהשתדלותו — שהיה תקיף אצל השררה — שמו את הרב דלובלין, תלמידו של הרב ר' יהונתן ולוחם את מלחמתו, ואת אביו, הפרנס דר' ארצות, ר' אברהם, שעמד גם כן לצד הרב ר' יהונתן, בתפיסה.

ובמחלוקת זו, כמו בכל מחלוקת, ראינו נשנה מחזה מעצב זה, שנכנסים בעובי הקורה של המחלוקת כאלה, שאין הענין, שבשבילו באה המחלוקת, מענין אותם כלל וכלל. אלא, מפני שהם רואים פלוני, אותו הרב, או פלוני, אותו הפרנס, או פלוני, אותו הבעל-הבית, שהנם שונאים לו מפני איזו סבה שהיא, לוקח חלק בהמחלוקת ועומד מצד זה, או מצד אחר. וכדי להקניט את שונאם הנם נכנסים גם כן להמחלוקת ועומדים לעזר להצד שכנגד. ובאופן כזה מספר בעלי המחלוקת מתרבה, עד שלפעמים, מספר הערב רב, הנספחים, הוא יותר גדול מאלה שהתחילו במחלוקת, מפני שהדבר קרוב ללכם. ומבלעדי אלה, שמאיזה טעם שהוא, חשוב ובלתי חשוב, הנם לוקחים חלק במחלוקת, עוד יש סוג של מיני בני אדם, שאין להם צורך בשום טעם להיות תמיד בין עשרה הראשונים בכל מקום שיש שם סכסוך, ריב דברים ומצה מריבה. והם הם הבריונים ובעלי אגרוף. שלא אלמן מהם ישראל — בעונותינו הרבים — בכל קהילה וקהילה והנם שמחים אלי גיל לכל דבר שיש בו מקום לריב ולמצה, למכות לחי ולמהלומות אגרוף. והנם מתערבים — בלתי קרואים — בכל מחלוקת ומחלוקת מאיזה סוג שתהיה. ורוב המעשים המגונים, הנעשים כמעט תמיד, כשתפרוץ מחלוקת באחת הקהילות בישראל, על ידם הנם באים. ובמחלוקת זו, כידוע, לא

מעטים היו המעשים המגונים שנעשו. והיו גם כאלה שהתנקשו בנפש הרב ר' יהונתן, וכאלה — שהתנקשו בנפש הרב ר' יעקב עמדין. ובאלה האופנים מתבאר לנו דבר התפשטות המחלוקת הזו. בזמן, במקום ובמספר הלוקחים חלק בה. וככלותו את דבריו, לקח ר' גרונם הספרים עמו ונפטר ממני ויצא מכיתי לשוב להאכסניא שלו. וכשנשאאתי לבדי בחדרי אמרתי בלבי: בודאי עוד יעברו ימים רבים עד אשר תשוב נפשי הנרגזת למקרא דברי המחלוקת הזו, למנוחתה. ובהרימותי עיני ולבי כלפי שמים נשאתי תפילה זו בפני: יהי רצון מלפניך, אבינו שבשמים, שתשכין שלום בינינו ולא תבוא ולא תחזור יותר מחלוקת כזו בישראל, מעתה ועד עולם. אמן.

ת קו נ י - מ ע ו י ו ת

עמוד. שורה (מלמעלה).	נדפס.	צריך להיות.
13	מצות אורחים	מצות חכמת אורחים
22	יקמצו	יקפצו
29	עליו	עלי
32	נכנים	נכונים
35	היה	חיו
45	גדול	גדולה
52	גושעם	גושעם
56	עליהם	עליה
68	על	אל
68	אם	עם
70	לראות	לראוה
73	וצוחה	צוחה
93	שלוש	שלוש
94	ל'	לר'
95	לתורה	לתורת
100	בינתו	מבינתו
103	שולמית	שלומית
103	שולמית	שלומית
112	ווגם	וגם
112	כתבתם	כתיבתם
114	בכל זאת, בכל זאת	בכל זאת
127	מסמסון	סמסון
128	לכוא	מכוא
128	משלשה	משלש
131	מגובחות	מגובחות
138	והיותי	והיותי
138	היה	היתה
141	זאת	הזאת
142	ובכל ששמעתי	ובכל מה ששמעתי
150	בית המקדש	בית המדרש
151	מה	מר
162	מפי	מפני
188	העשול	(מלה מיותרת)
193	מחלת	מחלה
203	וזכרונני	וזכורני
207	קורים	קוראים
208	בהשונני	בהכינוני
218	בשבתים	בשבתות
231	האדרת שער	אדרת השער
234	בדבורים	בדברים
235	ונתני	ונתנני
236	כה דהתירא	כחא דהיתרא
237	בצעני	ובצעני
256	שמונה עשר	שמונה עשרה
263	לכורא	חבורא

